

294.909

ท3917

ค.1

ชินมหานิทาน

หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร

จัดพิมพ์เฉลิมพระเกียรติในมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

๕ ธันวาคม ๒๕๓๐



หอสมุดแห่งชาติ
สาขาวัดคอนวารี จังหวัดสงขลา

ชินมหานิทาน
เล่ม ๒ ภาคภาษาไทย

หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร

จัดพิมพ์เฉลิมพระเกียรติในมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

๕ ธันวาคม ๒๕๓๐

นิพนธ์นิทาน เล่ม ๒ ภาคภาษาไทย

เอกสารวิชาการ หอสมุดแห่งชาติ อันที่ ๒/๒๕๓๐

หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ

พิมพ์เผยแพร่ครั้งแรก จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม พุทธศักราช ๒๕๓๐

(๑ ชุดมี ๒ เล่ม: เล่ม ๑ ภาคภาษาบาลี; เล่ม ๒ ภาคภาษาไทย)

เลขหมู่หนังสือ ๒๕๔.๓๐๕

ISBN 974-7920-58-9

ผู้ประพันธ์

นายธนิศ อู่โพธิ์

ผู้อำนวยการโครงการ

วโรตเอกหญิงประนอม บัญญาจาม

ผู้อำนวยการกองหอสมุดแห่งชาติ

บรรณาธิการฝ่ายวิชาการ

นางสาวก่องแก้ว วีระประจักษ์

คณะทำงาน

นางสาวนิธิตา ทาสุนทร์

นายประภาส สุระเสน

นายเกษร มะประโม

นายสุวัฒน์ โกพลรัตน์

นายวิวัฒน์ อินนาทรวงกร

นายสมาน วงศ์ไทรภรณ์

บรรณาธิการฝ่ายจัดพิมพ์

นายทรงวิทย์ แก้วศรี

ประธานคณะกรรมการจัดพิมพ์หนังสือหอสมุดแห่งชาติ

ผู้ออกแบบปก

นางสาวศุภรางค์ ควณแก้ว

ผู้ถ่ายภาพ

นางสาวจันทร์ฉาบ พงศ์ศรีกุล

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์ส่วนสามชัยนิตยบุคคล สหประชาชาติ

๒๕๕/๕-๒-๓ ถนนลาดหญ้า กอองसान ต.ท. ๑๐๖๐๐ โทร. ๕๓๗-๓๕๓๓, ๕๓๗-๓๕๕๕

นายบุญเย็น เด่าสกุล ผู้พิมพ์/พิมพ์ในนาม กุมภภาพันธุ์ ๒๕๓๐

003283

คำนำ

ในมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
รัชกาลปัจจุบัน วันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๐ กรมศิลปากร ได้จัดพิมพ์หนังสือ
"ชินมทานิทาน" ขึ้นเพื่อเป็นพุทธบูชาสืบอายุพระพุทธศาสนาตามคตินิยมแต่โบราณ
และขอถวายเป็นพระราชกุศล ขอให้ทรงพระเจริญด้วยพระชนมายุอันยืนนาน
เป็นพระมิ่งขวัญปกเกล้าของชาวไทยสืบไป

ชินมทานิทาน เป็นกัมภีร์ประเภทตำนานหรือประวัติ มีเรื่องราวของพระพุทธเจ้าตั้งแต่
อดีตครั้งเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีมาโดยลำดับจนกระทั่งถึงเสด็จกับชนธปริณิพพาน
และแจกพระบรมสารีริกธาตุเป็นที่สุด

ชินมทานิทาน แยกได้ ๓ คำ คือ ชิน (อ่านชินะ) แปลว่า ชนะ เป็นพระนามของ
พระพุทธเจ้า มหา แปลว่าใหญ่ สำคัญหรือพิสดาร นิทาน แปลว่าเรื่องหรือประวัติ "ชินมทานิทาน"
คือเรื่องอันยิ่งใหญ่ของพระพุทธเจ้า มีเรื่องราวคล้ายปฐมสมโพธิ, ชินจวิค, ชินาลังการ และพุทธ
ประวัติ แต่ชินมทานิทานมีเรื่องราวพิสดารและละเอียดกว่าเรื่องดังกล่าวข้างต้น

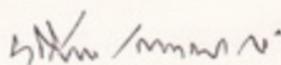
กัมภีร์นี้เดิมเป็นอักษรขอมภาษาบาลี มีทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง แต่ส่วนมากเป็นร้อย
แก้ว จารลงในใบลานตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ เป็นต้นมาจนถึงรัชกาลที่ ๓ มีอยู่ในหอสมุดแห่งชาติ ๔
ฉบับหรือ ๔ ท่อ มีเนื้อเรื่องเหมือนกันทุกฉบับ ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง และแต่งเมื่อใดไม่ปรากฏ แต่
พอสันนิษฐานได้ว่า กัมภีร์นี้แต่งโดยนักปราชญ์ไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา เพราะกัมภีร์เริ่มจารลงใน
ใบลานในสมัยต้นรัชกาลที่ ๑

ข้อความเบื้องต้นพรรณนาถึงความปรารถนาพุทธภูมิ และการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิ-
สัตว์ครั้งเสวยพระชาติเป็นพรหมณ์ ชื่อสเมธ และได้รับพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าถึง ๒๔ พระองค์
โดยลำดับ ซึ่งมีรายละเอียดอยู่ในเนื้อเรื่องนั้นแล้ว จนในที่สุดพระโพธิสัตว์ผู้ได้รับพยากรณ์จาก
พระพุทธเจ้าถึง ๒๔ พระองค์นั้นคือพระสมณโคตมสัมมาสัมพุทธเจ้านั่นเอง กัมภีร์เรื่องนี้มาจากคำ

ได้ว่าเป็นพุทธประวัติที่สมบูรณ์กว่าพุทธประวัติเล่มอื่นใดทั้งสิ้นที่ได้พิมพ์เผยแพร่มาแล้ว เรื่องที่ยังไม่เคยรู้เคยพบมาก่อนก็จะมีแจ่มแจ้งในชั้นมหานิทานนี้ เพราะกล่าวความละเอียดถี่ถ้วนครบถ้วนบริบูรณ์อาจใช้เป็นตำราศึกษาเรียนรู้พระพุทธประวัติได้เป็นอย่างดี

กรมศิลปากรเห็นประโยชน์จากการพิมพ์หนังสือเรื่องนี้ออกเผยแพร่หลายประการ เป็นอันว่าเพื่อให้มีคัมภีร์ชั้นมหานิทานอักษรไทย สำหรับใช้ศึกษาค้นคว้า เพื่อให้มีหนังสือประเภทตำนานหรือประวัติศาสตร์ทางศาสนาฉบับสมบูรณ์เพิ่มขึ้น และเพื่ออำนวยความสะดวกแก่นักศึกษาค้นคว้าวิชาประเภทวรรณคดีและประวัติศาสตร์บาลี จึงได้มอบให้นักภาษาโบราณงานบริการหนังสือภาษาโบราณของหอสมุดแห่งชาติ แปรจากภาษาบาลีเป็นภาษาไทยไว้ชั้นหนึ่งก่อน และเมื่อจะพิมพ์ขึ้นในครั้งนี้ ได้มอบให้นายสุวัฒน์ โกพลรัตน์ เบ็ญญธรรม ๔ ประโยค M.A. นักภาษาโบราณของหอสมุดแห่งชาติ เป็นผู้ตรวจสอบ และค้นหาที่มาในภาคภาษามคธพิมพ์คู่กันไว้ตามที่ปรากฏนี้

กรมศิลปากรหวังว่า หนังสือเล่มนี้จักอำนวยประโยชน์แก่นักศึกษาและผู้สนใจโดยทั่วไป



(นายทวีศักดิ์ เสนาณรงค์)

อธิบดีกรมศิลปากร

หอสมุดแห่งชาติ

กุมภาพันธ์ ๒๕๓๐

คำชี้แจง

ชินมหานิทาน เป็นคัมภีร์จกเข้าในจำพวกตำนาน—ประวัติ คำว่าชินมหานิทาน แยกได้ 3 คำ คือคำว่า ชิน เป็นพระนามของพระพุทธเจ้า คำว่า มหา แปลว่าใหญ่ พิศดาร คำว่า นิทาน แปลว่า เรื่อง ประวัติ รวมกันเป็น ชินมหานิทาน หมายถึงพุทธประวัติ คือประวัติของพระพุทธเจ้า เป็นที่ทราบกันว่า ชินมหานิทาน เป็นเรื่องพุทธประวัติว่าด้วยความปรารถนา ความประพฤติและธรรมอันเป็นข้อปฏิบัติของพระพุทธเจ้าแต่เดิมมา เป็นเรื่องประเภทเดียวกับปฐมสมโพธิ ชินจรีติ ชินาลังการ

ข้อความตอนต้นได้พรรณนาถึงความปรารถนาพระพุทธรูมิ และพุทธการกรรมตลอดถึงพระบารมีธรรมที่ทรงบำเพ็ญมาแต่อดีต ประวัติพระพุทธเจ้า ๒๕ พระองค์ ซึ่งเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าแต่ละองค์เรียกว่าพุทธวงศ์โดยสังเขป ดังนี้

๑. พระที่บึงกรพุทธเจ้า ว่าด้วยเรื่องเมื่อสี่สองโยก่าไรแสนกับ พระองค์เสวยพระชาติเป็นสุเมธคาบส ได้ฉานและอภิญญา มีภรรยาเลื่อมใสในพระพุทธที่บึงกร ได้นอนทอดกวัให้พระพุทธที่บึงกรพร้อมทั้งพระสงฆ์สาวกเหยียบพินไปแทนที่จะเหยียบเบือกคม ได้รับพุทธพยากรณ์เป็นครั้งแรกในคราวนั้น

๒. พระโกณฑัญญะพุทธเจ้า ต่อมาเป็นสมณีพระพุทธเจ้า ทรงพระนามว่าโกณฑัญญะ พระองค์เสวยพระชาติเป็นภยัคิริย พระนามว่า วิชิตาวี ได้ทรงรับพุทธพยากรณ์

๓. พระมังกลพุทธเจ้า ต่อจากนั้นเป็นสมณีพระพุทธเจ้า ทรงพระนามว่ามังกล พระองค์เสวยพระชาติเป็นพรหมณ์นามว่า สุจิจิ ได้พบพระมังกลพุทธเจ้า ก็ได้รับพุทธพยากรณ์

๔. พระสุนนพุทธเจ้า ต่อมาถึงสมณีพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า สุนน พระองค์เสวยพระชาติเป็นพญานาคนามว่า อุดละ ได้รับพุทธพยากรณ์

๕. พระเวคพุทธเจ้า ต่อมาสมณีพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า เวค พระองค์เสวยพระชาติเป็นพรหมณ์นามว่า อภิเทพ ได้รับพุทธพยากรณ์

๖. พระโสภิตพุทธเจ้า ต่อมาสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า โสภิตะ พระองค์เสวยพระชาติเป็นพรหมณ์นามว่า สุชาตะ ได้รับพุทธพยากรณ์

๗. พระอโนมทัสสีพุทธเจ้า ต่อมาสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า อโนมทัสสี พระองค์เสวยพระชาติเป็นยักษ์มีฤทธิ์มาก ได้รับพุทธพยากรณ์

๘. พระปทุมพุทธเจ้า ต่อมาสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า ปทุมะ พระองค์เสวยพระชาติเป็นพญาวาสรสีห์ ได้รับพุทธพยากรณ์

๙. พระนารทพุทธเจ้า ต่อมาสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า นารทะ พระองค์เสวยพระชาติเป็นคานษนามว่า ชฎิละ ได้รับพุทธพยากรณ์

๑๐. พระปทุมศक्रพุทธเจ้า ต่อมาสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า ปทุมศคะ พระองค์เสวยพระชาติเป็นผู้ครองแคว้นพระนามว่า ชฎิละ ได้รับพุทธพยากรณ์

๑๑. พระสุเมธพุทธเจ้า ต่อมาสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า สุเมธะ พระองค์เสวยพระชาติเป็นมาณพนามว่า อุคคะ ได้รับพุทธพยากรณ์

๑๒. พระสุชาศพุทธเจ้า ต่อมาสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า สุชาตะ พระองค์เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ได้รับพุทธพยากรณ์

๑๓. พระบิณฑิสสิพุทธเจ้า ต่อมาสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า บิณฑิสสิ พระองค์เสวยพระชาติเป็นมาณพนามว่า กัสสปะ ได้รับพุทธพยากรณ์

๑๔. พระอัทธทัสสิพุทธเจ้า ต่อมาสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า อัทธทัสสิ พระองค์เสวยพระชาติเป็นชฎิลนามว่า สุตัมมะ ได้รับพุทธพยากรณ์

๑๕. พระธัมมทัสสิพุทธเจ้า ต่อมาสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า ธัมมทัสสิ พระองค์เสวยพระชาติเป็นท้าวสักกเทวราช ได้รับพุทธพยากรณ์

๑๖. พระสิทธัตถพุทธเจ้า ต่อมาสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า สิทธัตถะ พระองค์เสวยพระชาติเป็นคานษ นามว่า มังคะละ มีเศรษฐี ๓ ได้ภิกษุญา ได้รับพุทธพยากรณ์

๑๗. พระกิสสพุทธเจ้า ต่อมาสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า กิสสะ พระองค์เสวยพระชาติเป็นกษัตริย์ พระนามว่า สุชาตะ ได้รับพุทธพยากรณ์

๑๘. พระปุตสพุทธเจ้า ต่อมาสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า ปุตสะ พระองค์เสวยพระชาติเป็นกษัตริย์ พระนามว่า วิชิตาวิ ได้รับพุทธพยากรณ์

๑๙. พระวิปัสสิพุทธเจ้า ต่อมาสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า วิปัสสิ พระองค์เสวยพระชาติเป็นพญานาคราช นามว่า อกุลสะ ได้รับพุทธพยากรณ์

๒๐. พระสิริพุทธเจ้า ต่อมาสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า สิธิ พระองค์เสวยพระชาติเป็นกษัตริย์ทรงพระนามว่า อวินทมะ ได้รับพุทธพยากรณ์

๒๑. พระเวสสพุทธเจ้า ต่อมาสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า เวสสญ พระองค์เสวยพระชาติเป็นกษัตริย์ พระนามว่า สุกกันสะ ได้รับพุทธพยากรณ์

๒๒. พระกุกสันธพุทธเจ้า ต่อมาสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า กุกสันธะ พระองค์เสวยพระชาติเป็นกษัตริย์ พระนามว่า เชนะ ได้รับพุทธพยากรณ์

๒๓. พระโกนาคมนพุทธเจ้า ต่อมาสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า โกนาคมนะ พระองค์เสวยพระชาติเป็นกษัตริย์ พระนามว่า บัพพะคะ ได้รับพุทธพยากรณ์

๒๔. พระกัสสปพุทธเจ้า ต่อมาสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า กัสสปะ พระองค์เสวยพระชาติเป็นมถพ นามว่า โชติปละ ได้รับพุทธพยากรณ์

๒๕. พระโคตมพุทธเจ้า สมัยปัจจุบัน พระองค์สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า โทณะ

ต่อไปภายหน้าในภัทรกัปนี้ จะมีพระเมตไตรยพุทธเจ้ามาอุบัติอีกในอนาคต

กัมภีร์ชินมหาณีทาน เป็นวรรณนาพุทธวงศ์ หมวดตำนาน หมวดประวัติ วิธีการรจนาเป็นคำร้อยแก้วและร้อยกรอง เป็นอีกวรรณนาหนึ่งที่ทำให้เข้าใจความในกัมภีร์พุทธวงศ์

นอกจากนั้น ก็พรรณนาพุทธประวัติก็ตอนต้น จนถึงพระภาสุทธานิเทศซึ่งพระพุทธเจ้าเสด็จกรุงกบิลพัสดุ์ด้วยกาลาประมาณ ๘๐ กาลา กาลาพรรณนาทางเสด็จพุทธดำเนินในไพร่เพราะมากในกัมภีร์ไบเบสถานเดิมของสิงหลและฉบับพิมพ์อักษรโรมันปรากฏเฉพาะกาลาคัน และกาลาท้ายเท่านั้น จึงไม่ครบ ในชินมหาณีทานภาคภาษาบาลีอักษรไทย ลงครบ ๘๔ กาลาด้วยเพื่อให้สมบูรณ์ จนถึงพระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน โทณะเพราะพิมพ์จัดแบ่งพระบรมสารีริกธาตุเป็นที่สุก

หนังสือขี้นมหากิทานนี้ ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง และปีที่แต่ง ถ้าจะเรียกชื่ออย่างกว้าง ๆ ก็คือเรื่องประวัติของพระพุทธเจ้า เป็นหนังสือมีลักษณะคล้ายปฐมสมโพธิ พุทธจริต ชินาลังการ

รูปแบบการประพันธ์เป็นทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง ในด้านการประพันธ์ศัพท์ ภาษานั้น นับว่าสละสลวย มีอรรถรสคำภาษาคำมาก

ต้นฉบับเป็นอักษรขอม ภาษามลี งานบริการหนังสือภาษาโบราณ หอสมุดแห่งชาติ ได้มอบให้นายวิรัตน์ อุณาพรวารวการ ป.ธ. ๕ ถ่ายถอด และมอบให้แก่ภาษาโบราณ ผู้มีรายนามต่อไปนี้ แปลเป็นภาษาไทย

๑. นายวิรัตน์ อุณาพรวารวการ ป.ธ. ๕ แปลผูกที่ ๑-๒
๒. นายประภาส สุระเสน ป.ธ. ๕ M.A. แปลผูกที่ ๓-๔
๓. นายเลียบ กิ่งโพธิ์ ป.ธ. ๕ แปลผูกที่ ๕-๖
๔. นายสุวรรณ จินต์ประชา ป.ธ. ๕ แปลผูกที่ ๗-๘
๕. นายสวัสดิ์ ท่องประสาน ป.ธ. ๕ แปลผูกที่ ๙-๑๐
๖. นายเกษียร มะปะโม ป.ธ. ๕ M.A. แปลผูกที่ ๑๑-๑๒
๗. นายสุวัฒน์ โกพลรัตน์ ป.ธ. ๕ M.A. แปลผูกที่ ๑๓-๑๔

ในการค้นหาที่มาในภาคภาษามลี นายสุวัฒน์ โกพลรัตน์ ป.ธ. ๕ M.A. เป็นผู้ตรวจสอบและจัดทำเชิงอรรถ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความควบคุมของนางสาวก่องแก้ว วีระประจักษ์ หัวหน้างานบริการหนังสือภาษาโบราณ และ นายทรงวิทย์ แก้วศรี ประธานคณะกรรมการจัดพิมพ์หนังสือหอสมุดแห่งชาติ

ต้นฉบับขนิมทานิทาน ที่มีอยู่ในหอสมุดแห่งชาติ

๑. ขนิมทานิทาน ๑๔ ผูก ฉบับรองทรง ร. ๑ ไม่ปะกับปะกับเกล้าค้อย อักษรขอม ภาษาบาลี เลขที่คัมภีร์ ๒๒๒๑ หนังสืง ๑๐ ฐััน ๒/๑
๒. ขนิมทานิทาน ๑๕ ผูก ฉบับกรูเคิมล่องซาค ไม่ปะกับธรรมคา อักษรขอม ภาษาบาลี เลขที่คัมภีร์ ๘๗๕/๑-๑๕ ฐััน ๒ หอพระมณเฑียรธรรม (วัดพระศรีรัตนศาสดาราม)
๓. ขนิมทานิทาน ๑๔ ผูก ฉบับทองใหญ่ ร. ๑ ไม่ปะกับธรรมคา อักษรขอม ภาษาบาลี เลขที่คัมภีร์ ๘๘๐/๑-๑๔ ฐััน ๒ หอพระมณเฑียรธรรม (วัดพระศรีรัตนศาสดาราม)
๔. ขนิมทานิทาน ๑๔ ผูก ฉบับทองทึบ วัดทงซาราม ไม่ปะกับธรรมคา อักษรขอม ภาษาบาลี แจกอุณปราสาท (กระดาษ สร้าง) พ.ศ. ๒๓๘๐ (ร. ๓) เลขที่คัมภีร์ ๓๖๗๐ ฐััน ๑๘ ฐััน ๑
๕. ขนิมทานิทาน ๑๔ ผูก ฉบับล่องซาค ไม่ปะกับลยทองจัน อักษรขอม ภาษาบาลี เลขที่คัมภีร์ ๓๖๖๕ ฐััน ๑๘ ฐััน ๑
๖. ขนิมทานิทาน ๑ ผูก ฉบับล่องซาค ไม่มีไม่ปะกับ อักษรขอม ภาษาบาลี เลขที่คัมภีร์ ๑๑๒๔๕ ฐััน ๘๘ ฐััน ๓/๑
๗. ขนิมทานิทาน ๑๒ ผูก ฉบับรคหน้าค้เอก ร. ๓ ไม่ปะกับปะกับเงินกาไหล่ทอง อักษรขอม ภาษาบาลี เลขที่คัมภีร์ ๒๒๑๕ หนังสืง ๑๐ ฐััน ๒/๑
๘. ขนิมทานิทาน ๑๒ ผูก ฉบับรคหน้าค้เอก ร. ๓ ไม่ปะกับลยทองจัน อักษรขอม ภาษาบาลี เลขที่คัมภีร์ ๒๒๒๐ หนังสืง ๑๐ ฐััน ๒/๑
๙. ขนิมทานิทาน ๑๔ ผูก ฉบับทองน้อย ร. ๓ ไม่ปะกับลยทองจัน อักษรขอม ภาษาบาลี เลขที่คัมภีร์ ๒๒๑๐ หนังสืง ๑๐ ฐััน ๒/๑ (ฉบับที่ใช้เป็นต้นฉบับในการถ่ายลอกและแปล)

อักษรย่อ ที่ใช้ในหนังสือเล่มนี้

ท.มท. - ที่สมณิกาย มหาวคฺช

โป. - โปราณ

โปรา - โปราณ

โป.ก. - โปกุตถ, กกุตถิ

โป.ก.อ. - โปราณ, กกุตถิ อฏฺฐกถา.

ปาลี. - บาลี

นย-วิ.จ. - วินยปิฎก จุลลวคฺช

ปจ.ม. - ปจ.ม.สมนุตปาสาทิกา

ส.ท. - สารกุตถปิณี

ส.วิ. - สมุทฺทวิลาสิณี

จ.ชา. - จกุกุณิปาชาศก

อ. - อฏฺฐกถา

อ.ชา. - อฏฺฐกถานิปาชาศก

อ.ธ. - อรรถกถาธรรมบทแปล

ฐ.อ.ก. - ฐกุกุณิกาย อธิวิคฺช

นย-ส.ส. - สยฺยกุณิกาย สกาดวคฺช

ชิน. - พระคัมภีร์อะภิธานปิปะทีปิกา ฉบับของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราดิวิวัฒน์

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

สารบัญ

หน้า

คำนำ

คำชี้แจง

สารบัญ

พระคัมภีร์วิมมahanทาน ภาคภาษาไทย

พระที่นั่งกรพุทธเจ้า

๑

พระโกณฑัญญะพุทธเจ้า

๑๖

พระนังคัลพุทธเจ้า

๑๗

พระสมณะพุทธเจ้า

๑๘

พระเวทกะพุทธเจ้า

๑๘

พระโสภิตะพุทธเจ้า

๒๐

พระอโนมทัสสีพุทธเจ้า

๒๐

พระปทุมะพุทธเจ้า

๒๑

พระนารทะพุทธเจ้า

๒๑

พระปทุมกัศวะพุทธเจ้า

๒๒

พระสุเมธพุทธเจ้า

๒๒

พระสุธาตะพุทธเจ้า

๒๓

พระบิณฑิสสีพุทธเจ้า

๒๓

พระอภัยทัสสีพุทธเจ้า

๒๔

พระธัมมทัสสีพุทธเจ้า

๒๔

พระตีรทัตตะพุทธเจ้า

๒๕

พระคัสสะพุทธเจ้า

๒๕

	หน้า
พระปุตตะพุทธเจ้า	๒๖
พระวิปัสสีพุทธเจ้า	๒๗
พระสิริพุทธเจ้า	๒๗
พระเวสสพุทธเจ้า	๒๘
พระกุกสันธะพุทธเจ้า	๒๙
พระโคตมกัมมะพุทธเจ้า	๒๙
พระกัสสปะพุทธเจ้า	๓๐
กล่าวคำอธิษฐานแด่แห่งมหาบุรุษ ๓๒ ประการ	๓๒
เฉลิมพระนามพระราชโอรส	๖๐
มหาภิเนษกรรมณี	๖๘
มารวิฆณฑา	๗๘
สักคาหกดาที่หนึ่ง	๙๘
สักคาหกดาที่สอง	๑๐๙
สักคาหกดาที่สาม	๑๐๖
สักคาหกดาที่สี่	๑๐๖
สักคาหกดาที่ห้า	๑๐๘
สักคาหกดาที่หก	๑๑๒
สักคาหกดาที่เจ็ด	๑๑๒
ราชาคนกดา	๑๑๓
ธรรมจักกัมปวัคคคนกดา	๑๑๙
คำอาราธนาของพรหม	๑๑๙
ทรงสนทนากับอุปกาสวัค	๑๑๘
ไปรคภิกษุเบญจวรรคคีธ	๑๑๙
อนัตถลัทธิธเสศ	๑๒๓

ปฐมปาฐกปาฐกถา	๑๒๖
ทุติยปาฐกปาฐกถา	๑๔๑
พรรณนาทศกัณฐ์ปาฐกปาฐกถา	๑๔๒
พรรณนาเจตุมถปาฐกปาฐกถา	๑๔๓
พรรณนาเบ็ญจมาภักดิ์ปาฐกปาฐกถา	๑๔๔
พระวิเศษกปาฐกปาฐกถาที่ ๑๐	๑๔๕
กรมพลปาฐกปาฐกถาที่ ๑๑	๑๔๗
อัมพปาฐกปาฐกถาที่ ๑๒	๑๔๘
ฮามถกปาฐกปาฐกถาที่ ๑๓	๑๔๘
พรรณนาเทวทศกัณฐ์ปาฐกปาฐกถาที่ ๑๔	๑๔๘
พรรณนาเจ้าวิจักขณปุณปาฐกปาฐกถาที่ ๑๕	๑๔๘
พรรณนาทศกัณฐ์ฆาตเบ็ญจสทปาฐกปาฐกถาที่ ๑	๑๔๙
พรรณนาทศกัณฐ์ฆาตเบ็ญจสทปาฐกปาฐกถาที่ ๒	๑๔๙
พรรณนาทศกัณฐ์ฆาตเบ็ญจสทปาฐกปาฐกถาที่ ๓	๑๔๙
พรรณนาทศกัณฐ์ฆาตเบ็ญจสทปาฐกปาฐกถาที่ ๔	๑๔๙
พรรณนาทศกัณฐ์ฆาตเบ็ญจสทปาฐกปาฐกถาที่ ๕	๑๕๐
พรรณนาทศกัณฐ์ฆาตเบ็ญจสทปาฐกปาฐกถาที่ ๖	๑๕๐
พรรณนามันทนมุขีเบ็ญจสทปาฐกปาฐกถาที่ ๗	๑๕๐
พรรณนาอุทกุสสถานปาฐกปาฐกถา	๑๕๐
พรรณนากรมบรรพชาษฏีกอุรุกเวลาภัสสะปะ	๑๕๑
พรรณนาเทวภัสสะปะบรรพชา	๑๕๒
พรรณนาทศกัณฐ์ปะบรรพชา	๑๕๒
การทรงรับพระเวฬุวันวิหาร	๑๕๓
การบรรพชาของพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ	๑๕๘

	หน้า
พรรณนาการบรรพชาของพระมหาภัสสะปะ	๑๖๒
กล่าวคำถวายการถวาย—รับพระเศวตวิเนนทวิหาร	๑๖๘
บัญชามวิสสกา	๒๑๐
กล่าวคำถวายการนิพพานของพระสารีบุตร	๒๑๘
กล่าวคำถวายการปลงพระชนมายุสังขาร	๒๒๕
โกศนครกถา	๒๓๒
ปุกกุสปลสาทกถา	๒๓๕
กล่าวคำถวายวิธินุชา	๒๔๒
กล่าวคำถวายการประชุมของเทวดา	๒๔๗
กล่าวคำถวายการไปกราบไหว้พระเจดีย์	๒๕๒
กล่าวคำถวายการปฏิบัติในมกุฏกาม	๒๕๒
กล่าวคำถวายการปฏิบัติในพระสถาริระของพระกถาคคเจ้า	๒๕๓
กล่าวคำถวายเรื่องอุปารหนุคค	๒๕๔
กล่าวคำถวายการครีตสรรเสริญพระอานนท์	๒๕๕
กล่าวคำถวายการแสดงธรรมแก่พวกมัลลกษัตริย์	๒๕๘
กล่าวคำถวายการบรรพชาอุปสมบทของสุภัททิยวิพาธก	๒๖๓
กล่าวคำถวายการประทานโอวาทครั้งสุดท้าย	๒๖๗
บัจฉิมโอวาท	๒๗๗
พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จปวินิพพาน	๒๗๗
บุรุษพระบรมศกพระผู้มีพระภาคเจ้า	๒๘๒
ว่าคำถวายการแบ่งพระบรมธาตุ	๒๘๔
มัลลกษัตริย์ตามถึงการปฏิบัติพระบรมศกกับพระอานนท์	๒๘๔
ศรวรณี	๓๐๑





ปางประสูติ



ตอนแหวกศแสดงนิมิตต่าง ๆ

ปางเสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์



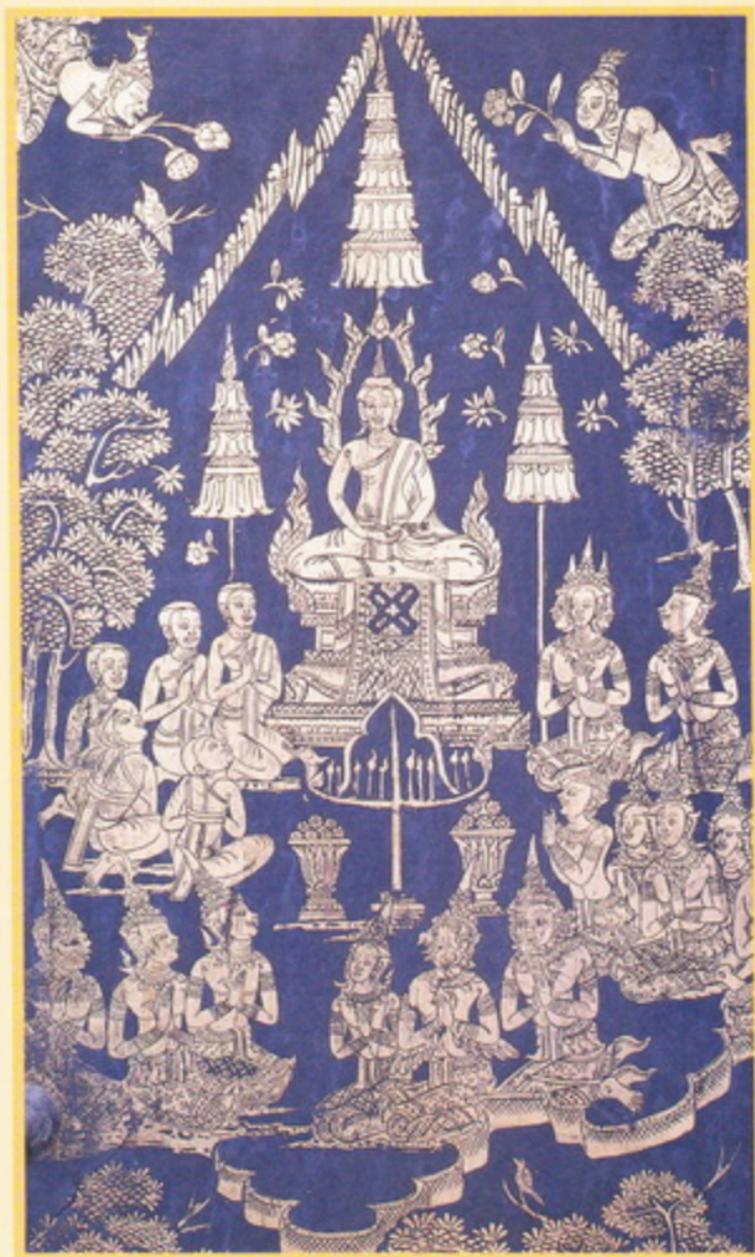
ตอนโสดยธรรมด้วยเท้า



ปางมารศตย



ปางทวารวดี



ปางปฐมเทศนา



ปางเสด็จลงจากดาวดึงส์



ปางโปรดพุทธมารดา



ตอนเสด็จบ้านนายจุนทะ เสวยสุกรมัททวะ

ปางเสด็จดับขันธปรินิพพาน



ซินนิทาน

ปณานคาถา

ข้าพเจ้า (ผู้รจนาคัมภีร์ซินนิทาน) ขอถวายนมัสการพระ-
พุทธเจ้า กับทั้งพระธรรมกับพระองค์ทรงแสดงไว้แล้ว และพระสงฆ์ผู้
หมคณิสส เป็นเนอณาบุญอย่างยอดเยี่ยม แล้วชักกล่าวแต่โดยย่อซึ่งเรื่อง
ซินนิทาน อันเป็นเรื่องสำคัญ ขอท่านทั้งหลายอย่าได้ฟังชาน จงตั้งใจ
ฟังเถิด เพราะซินนิทานกถานหา (สลับ) ได้ยาก

อันซินนิทานนี้ ฟังทราบว่าเป็น (เรื่องแสดง) ชัยชนะของ
พระพุทธเจ้า (แสดง) เหล่ากอ (หม่อแนว) ของพระพุทธเจ้า ความ
ปรารถนาและจริยวัตรของพระพุทธเจ้า (และแสดง) ความเป็นไปของ
พระพุทธเจ้า ความจริงนิทานกถา (อันแสดงเรื่อง) แห่งพระผู้พระ-
ภาคเจ้าของเราทั้งหลายนับตั้งแต่ทรงบังเกิดมา จนถึงเสด็จดับขันธ
ปรินิพพาน จัดว่าเป็น "ซินนิทาน" ในซินนิทานนั้น มีเรื่องตามลำดับ
ดังต่อไปนี้

คำเนินความพิสดารว่า นับถอยหลังแต่ภัทรกัปนี้ไป สี่สองโยก้าไรแสนกัป พระผู้มี
พระภาคเจ้าของเราทั้งหลาย (เกิด) เป็นพรหมณกุมาร ชื่อว่า สุเมธ ในเมืองอมรวดีนคร เวียงจบ
ไตรเพท เมื่อมารดาบิดาหาชีวิตไม่แล้ว ได้ตรวจดูทรัพย์นับจำนวนมิได้ เกิดความสงสัยใจคิดว่า
"น่าอนาถ บรรพชนมิบิดาและมารี เป็นต้น เมื่อจะไปสู่ปรโลกก็หาได้นำเอาทรัพย์นี้ไปด้วยไม่ แต่
เราควรจะนำเอาไปให้ได้" เพราะเหตุฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสไว้โนคัมภีร์พุทธวงศ์ว่า "เรา
(ได้เกิด) เป็นพรหมณณ์ นามว่า สุเมธ ในเมืองอมรวดี สังคมโลกทรัพย์ไว้หลายโกฏี มีทรัพย์
สมบัติมากมาย เป็นผู้คงแก่เรียน ทรงมนต์ รั้จบไตรเพท ถึงความสำเร็จโนคัมภีร์ทำนายลักษณะ

และกัมภีร์วิหิตาสะ (ประวัติศาสตร์) อันเป็นวิชาประจำตระกูลพรหมณ์ ครั้งนั้นเรานั่งอยู่ในที่ลับ
 ใต้คอกอย่างนั้นว่า "การเกิดใหม่ และ การแตกสลายแห่งร่างกาย เป็นทุกข์" ครั้งนั้น เรามีความ
 เกิด ความแก่และความเจ็บเป็นธรรมดา (แก่) จักแสวงหาพระนิพพานอันไม่แก่ ไม่ตาย ปลอดภัย
 ก็ถ้าเราพึ่งเป็นผู้ไม่มีความห่วงใย หมดความต้องการ ละทิ้งกายที่เปื่อยเน่าเต็มด้วยซากศพหนีไปเสีย
 (จะมีชีวิตอีกหรือ) หนทางที่ใคร ๆ ไม่สามารถจะไปได้เพราะไม่มีเหตุอยู่ น่าจะมี มีอยู่ มีแน่ ๆ
 เราจักแสวงหาทางนั้นเพื่อความหลุดพ้นไปจากภพ เมื่อมีภพ ก็ควรจะปรารถนาความไม่มีภพ เปรียบ
 เหมือนเมื่อมีทุกข์ แม้ความสุขก็ย่อมมีฉะนั้น เมื่อมีไฟสามกอง (คือราคะ โทสะ โมหะ) ก็ควรจะ
 ปรารถนา นิพพาน (ความดับ) เปรียบเหมือน เมื่อมีความร้อน ก็ย่อมมีความเย็นแก่ ฉะนั้นเมื่อมี
 ความเกิด ก็ควรจะปรารถนาความไม่เกิด เปรียบเหมือนเมื่อมีความชั่วแม้ความดีก็ย่อมมี ฉะนั้น
 เมื่อสระน้อมฤตอันเป็นที่ชำระมลทินคือกิเลสมีอยู่ ผู้ต้องการจะชำระกิเลสไม่แสวงหาสระน้อมนั้น
 ก็ไม่ใช้ความคิดของสระน้อมฤต เปรียบเหมือนคนเบือนกูด เห็นสระน้ำเต็มแล้วไม่แสวงหา (ไม่
 เข้าไปหา) สระน้อมนั้น ก็ไม่ใช้ความคิดของสระน้ำ ฉะนั้น บุคคลผู้ถูกกิเลสรัญล้อม เมื่อทางเกษม
 มีอยู่ ไม่แสวงหาทางนั้น ก็ไม่ใช้ความคิดของทางเกษม เปรียบเหมือนคนที่ถูกขาศึกล้อมไว้ เมื่อ
 ทางที่จะ (หนี) ไปได้มีอยู่ (แก่) เขาไม่ยอมหนีไป ก็ไม่ใช้ความคิดของทางที่จะหนีไป ฉะนั้น คน
 ผู้มีทุกข์ดูความบวชใช้คือกิเลสเบียดเบียน ไม่แสวงหาอาจารย์ (ผู้ชี้แนะทางพ้นทุกข์) ก็ไม่ใช้ความคิด
 ของอาจารย์นั้น เปรียบเหมือนคนบวช เมื่อหมอมียอยู่ (แก่) ไม่ให้หมอรักษาความบวชใช้นั้น ก็ไม่
 ใช้ความคิดของหมอนั้น ฉะนั้น เราพึ่งเป็นผู้ไม่ห่วงใยหมดความต้องการ ละทิ้งกายที่เน่าเปื่อย เป็น
 ที่สังสมซากศพนานาชนิดหนีไปเสียเถิด เปรียบเหมือนคนปลดเปลื้องซากศพที่น่าเกลียดซึ่งพินอยู่ที่คอ
 ออกแล้วไปอยู่เป็นสุขเสรีตามลำพังตน ฉะนั้น คนชายหญิงด่าอยู่จระลงในส้วม แล้วทิ้งส้วมไป
 ไม่ห่วงใย ไม่ต้องการฉันทใด เราพึ่งละทิ้งร่างกายที่เต็มไปด้วยซากศพนานาชนิดหนีไปเสียเถิด คุณคน
 ด่าอยู่จระ (ลงในส้วม) แล้วทิ้งส้วมไปฉันทนั้น เจ้าของเรือทั้งเรือที่เรียกว่า ชำรุด มีน้ำไหลเข้าไป
 อย่างไม่ห่วงใย ไม่ต้องการฉันทใด เราจักละทิ้งร่างกายที่มีช่อง ๔ แห่ง มีช่องไม่สะอาดไหลออก
 เป็นนิจันไปเสีย คุณเจ้าของเรือทั้งเรือที่เรียกว่าไปฉันทนั้น เราจักละทิ้งกานซึ่งเป็นประหนึ่งมหาโจร
 ไปเสีย เพราะกลัวจะชิงปล้นบุคคลธรรมดา เปรียบเหมือนคนนำสิ่งของมีค่าไปกับพวกโจร ละทิ้งโจร
 ไปเสีย เพราะเห็นภัยคือโจรจะชิงเอาสิ่งของไป ฉะนั้น"

ก็แลครั้นก็ค้อย่างนั้นแล้ว พระมหาบุรุษได้เข้าไปเฝ้าพระราชา ได้รับพระบรมราชานุญาตให้คัดลอกข่าวประกาศไปในพระนครแล้ว ได้ให้ทรัพย์นับจำนวนได้หลายโกฏิแก่คนไม่มีที่พึ่ง และคนเข็ญใจ แล้วสะดวกถาม และเกิดสถามเข้าไปยังบำเหน็จพาศน์ ขณะนั้นพิภพของท้าวสักกะแสดงอาการเข่าร้อน ท้าวสักกะทรงเล็งแลดูทราบเหตุนี้แล้วครั้นเรียกวิสุทธกรรมเทพบุตรมาสั่งว่า "ไปเด็กพ่อ จงไปเนรมิตสถานที่อยู่ให้สุเมธบัณฑิตผู้เข้าไปยังบำเหน็จพาศน์" วิสุทธกรรมเทพบุตรรับเทวบัญชาแล้วมาเนรมิตบวรณศาลาที่จงกรม ไว้ข้างกุชเชศวรมนิกรมพรพศ จักวางบรรพชิตบวชไว้พร้อมเสร็จ เขียนหนังสือบอกไว้แล้วกลับไปยังเทวโลกตามเดิม พระโพธิสัตว์ก็คืนคนไปตามแนวชอบเขาบรรลูดถึงที่นั้น ได้เห็นสรรพสิ่งเหล่านั้น อ่านหนังสือรู้ว่าท้าวสักกะประทานให้ จึงถือเอาเครื่องบรรพชิตบวชทั้งหมดมา (เป็นคาบส) ครั้นบวชแล้วได้พากันเที่ยวพยายามไม่ช้านานนัก ก็ได้ถือภิกขุญา ๔ สมบัติ ๔

เมื่อสุเมธคาบสนั้นบรรลุดอกขุญา และสมบัติแล้ว พักผ่อนอยู่ด้วยสุขอันเบิกแก่ผลสมบัติ พระศาสดาพระนามว่า ที่บึงกร ได้เสด็จออกขึ้นในโลก ในเวลาที่พระองค์ทรงปฏิสนธิ ประสูติ ครัสรู้ และแสดงพระธรรมจักร หนึ่งโลกธาตุได้หว่านไหว บูชนิมิต ๓๒ ประการได้ปรากฏแล้ว สุเมธคาบสกำลังพลัดเปลี่ยนด้วยสุขอันเบิกแก่มาอยู่ จึงมีโยธินเสี้ยนนั้นแล ทั้งมิได้เห็นบุพนิมิตเหล่านั้นด้วย ฝ่ายสมเด็จพระพุทธที่บึงกรทรงแวดล้อมด้วยพระชนาสนพ ๔๐๐,๐๐๐ องค์ เสด็จจาริกไปใน บ้าน นิคม และราชธานี เพื่อประโยชน์แก่การทรงอนุเคราะห์ สักวโลก ได้เสด็จถึงอมวคินคร ในอรรถกถาพุทธวงศ์ว่า รัชมนคร โดยลำดับ ประทับอยู่ ณ สุตถันมหาวิหาร

ฝ่ายพวกอุบาสกอุบาสิกา ชาวเมืองอมวคินครข้าว่า "สมเด็จพระที่บึงกรสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จถึงเมืองของเราแล้ว" ต่างพากันถือธูปเทียนดอกไม้ ของหอมเป็นต้น ไปยังพระวิหาร บูชาถวายบังคมพระศาสดา แล้วได้สกับธรรมกถาอันไพเราะยิ่งนัก มีใจเลื่อมใสทูลนิมนต์พระศาสดาพร้อมทั้งพระสงฆ์เพื่อเสวยในวันรุ่งขึ้น แล้วชวนกันลุกขึ้นจากที่นั่ง (กลับเข้าไปยังเมือง) กระจะเทวียอมสที่สมหาทาน* ในวันรุ่งขึ้น สร้างมณฑป ประดับประดา (อย่างวิจิตร) ห้อยพวงดอกไม้ ของหอม และพวงแก้ว ปูลาดพุทธอาสนอันมีค่ายิ่ง อบรม้ำด้วยของหอม ๔ ชนิด ตกแกมมรรคาที่

* ทานอันยิ่งใหญ่ ซึ่งไม่มีทานใด ๆ จะเสมอเหมือน

“(ถ้า) เราปรารถนาที่จะฟังเผือกเลสทั้งหลายของเราได้ (สำเร็จ) ในวันนี้ (แต่) จะมีประโยชน์อะไรแก่เรา ที่จะได้รู้แจ้งพระธรรมในพระศาสนานี้ โดยที่คนอื่นไม่รู้จัก เราจักบรรลुพระสัพพัญญุตญาณเป็นพระพุทธเจ้าในโลก พร้อมทั้งเทวโลก จะมีประโยชน์อะไรแก่เราที่เห็นกำลังความสามารถ (ของคนแล้ว) จะข้ามพ้น (สังสารวัฏ) แก่เพียงผู้เดียว เราจักบรรลุพระสัพพัญญุตญาณยังโลกพร้อมทั้งเทวโลก ให้ข้ามพ้นด้วยตัวอริการ (คือกุศลอันยิ่งใหญ่) นี้ ที่เราได้กระทำแล้วในพระพุทธรูปผู้ทรงเป็นอุกมบุรุษ เราได้บรรลุพระสัพพัญญุตญาณ แล้วจะยังประชุมชนเป็นอันมากให้ข้ามพ้น เราจักกักระแสดังสาร ทำลายภพทั้ง ๓ แล้วขึ้นสู่ธรรมนาว่า ยังโลกพร้อมทั้งเทวโลก ให้ข้ามพ้น”

เมื่อคาบสัจจะความปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าอย่างนั้น ผีอสมตังคะพระที่บึงกรพระผู้มีพระภาคเจ้า เล็ดจมา (ถึง ณ ที่นั้น) ประทับยืนอยู่ ณ เมืองเทโหคิรีระะ ทรงทราบว่าสุมเสธคาบสนั้นนอนเพื่อกองการจะเป็นพระพุทธเจ้า จึงทรงส่องพระอนาคังคญาณ (ไปตรวจดู) ก็ทรงเห็นว่า จะสำเร็จ (สมความปรารถนา) เมื่อจะทรงพยากรณ์แก่สุมเสธคาบสนั้น ได้ครัสพระศาสดานี้ (ขณะ) ประทับยืนอยู่นั้นเองว่า

“ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงดูฐิติคาบสผู้มีตะรุ้งเรื่องนี้ ในกัปอันหาประมาณมิได้ค่อจากภัทรกัปนี้ไป เขาก็เป็นพระพุทธเจ้าในโลก พระศาสดาจะเสด็จออกจากพระนครกบิลพัสดุ์อันน่ารื่นรมย์ทรงเริ่มถึงความเพียรบำเพ็ญทุกรกิริยา พระศาสดาจักประทับนั่ง ณ ควางไม้ชยาปลานิโครธ ทรงรับข้าวปายาส ณ ที่นั้น แล้วเสด็จไปยังแม่น้ำ เนวัญชรา พระชินเจ้าพระองค์นั้นจักเสวยข้าวปายาส ณ ริมฝั่งแม่น้ำ เนวัญชรา แล้วเสด็จเข้าไปยังควางไม้โพธิพฤกษ์คามมรรคาอันประเสริฐที่ก่กแก่ังไว้ ต่อแก่นั้นพระองค์ผู้ทรงพระเกียรติคุณยิ่งใหญ่ยอดเยี่ยม จักทำประทัภณโโพธิมณฑลแล้ว ครัสถู ณ ควางไม้ยัสถกตพฤกษ์ พระมารดาจะให้กำเนิด

ของชฎิลทาบสนัน จักมีพระนามว่า มายา พระบิดามีพระนามว่า สุทโรทนะ
ชฎิลทาบสนันจักมีนามว่า โศกม พระเถระนามว่า โกธิตะ และ อุปลิสสะ
จักเป็นอัครสาวก พระเถระพระนามว่า อานนท์ จักเป็นพระอุปัฏฐาก
ปฏิบัติบำรุงพระชินเจ้าฉันนี้ พระเถรีนามว่า เชมมา และ อุบลวรรณา จัก
เป็นพระอัครสาวิกา อันไม่ที่ครุสวัตรของพระผู้มีพระภาคเจ้าฉันนี้ ชาวโลก
เรียกว่าอัสสัถยะ จิตตคฤหบดี และหัตถคฤหบดี ชาวเมืองอาฬวี จักเป็น
อัครอุปัฏฐาก นันทมารคา และนางชุชชุกรากเป็นอัครอุปัฏฐาอีก"

ฝ่ายสมเด็จพระสาคูได้สดับพระคำรัสของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ก็ให้โสมนัสเป็นยิ่งนัก
ทวยกคิดว่า "ไฉนว่าความปรารถนาของเราจะสำเร็จ" แม้มหาชนได้สดับพระคำรัสของพระผู้มีพระ
ภาคเจ้าแล้ว ก็พากันว่าเรงอินคิดว่า "ไฉนว่าท่านผู้นี้เป็นพุทธองค์ (หน่อพระพุทธเจ้า)" ต่างก็ตั้ง
ความปรารถนาว่า "ถ้าเราทั้งหลายยังไม่เข้าใจ ศาสนาของพระโลกนาถพระองค์นี้ในอนาคตกาล
ขอให้เราทั้งหลายทั้งเป็นผู้สามารถรู้แจ้งอรรถกัมมรทกอันเป็นผลเลิศในเวลาทีสุเมธคตบสนันเป็นพระ
พุทธเจ้าเกิด" ฝ่ายพระทศพลที่บึงกรทงสรรเสริญพระโพธิสัตว์ บุษาคัญคอกไม้ ๘ ก่า ทำประ
ทักษิณ แล้วเสด็จหลีกไป แม้พระชรีสาสพเหล่านั้นกับบุษาคัญของหอมและคอกไม้ ทำประทักษิณ
แล้วหลีกไป ทั้งเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายก็ได้บูชาไหว้แล้วหลีกไปอย่างนั้นเหมือนกัน

ฝ่ายพระโพธิสัตว์ลุกจากที่อันตนนอนอยู่ในเวลาที่เทวดาและมนุษย์ทั้งหมด (กลับ) ไป
แล้ว คิดว่า "เราจักค้นหาพุทธการกธรรม (ธรรมที่ทำให้เป็นพระพุทธเจ้า)" จึงนั่งเหนือกอง
คอกไม้ตรวจจตุโลกธาตุคานทีศกะวันออก แลครั้นเมื่อพระโพธิสัตว์นั่งแล้วอย่างนั้น เทวดาในหมื่น
จักรวาลทั้งสิ้นได้มาประชุมพร้อมกัน เมื่อจะให้สาธุการสรรเสริญ (พระโพธิสัตว์) ได้กล่าวว่

"นิมิตเหล่านี้ที่เคยปรากฏในขณะทีพระโพธิสัตว์ทั้งหลายนั่งคู้
บัลลังก์ (เข้าสมาธิ) อันประเสริฐ นิมิตเหล่านั้นปรากฏในวันนี้ ความ
หนาวก็บรรเทาไป และความร้อนก็สงบ นิมิตเหล่านั้นปรากฏในวันนี้
ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่ หมื่นโลกธาตุปราศจากเสียง สงบเงียบ นิมิต

เหล่านี้ปรากฏในวันนั้น ท่านจักเป็นพระพุทธรูปเจ้าแน่ สมพายุไม่พัด แม่น้ำ
 ทั้งหลายก็ไม่ไหล นิมิตเหล่านี้ปรากฏในวันนั้น ท่านจักเป็นพระพุทธรูปเจ้า
 แน่ คอกไม้ทั้งหลาย ทั้งที่เป็นพันธุ์ไม้หน้า และพันธุ์ไม้ปากทอชนิดลึ
 คอกในขณะนั้น แม้ในวันนั้นคอกไม้เหล่านี้ก็บานทุกคอก ท่านจักเป็น
 พระพุทธรูปเจ้าแน่ ไม่เฉาหรือไม้ก่นเสียดผลแล้วในขณะนั้น แม้ในวันนั้น
 ไม้ผลเหล่านี้ก็เสียดผลแล้วทุกอัน ท่านจักเป็นพระพุทธรูปเจ้าแน่ รัศมี
 ทั้งหลายที่อยู่ใต้อากาศ และที่อยู่ ณ พินคินสว่างไสวแล้วในขณะนั้น
 แม้ในวันนั้นรัศมีเหล่านี้ก็สว่างไสว ท่านจักเป็นพระพุทธรูปเจ้าแน่ คนศรี
 ทั้งหลาย ทั้งที่เป็นของมนุษย์ และของทิพย์ บรรเลงแล้วในขณะนั้น
 แม้ในวันนั้นคนศรีทั้งสองอย่างนั้นก็บรรเลง ท่านจักเป็นพระพุทธรูปเจ้าแน่
 คอกไม้ยี่หวัดจิตร ไปรยปรายลงแล้วจากปากฟ้าในขณะนั้น แม้ในวันนั้น
 คอกไม้เหล่านี้ก็ไปรยปรายลง ท่านจักเป็นพระพุทธรูปเจ้าแน่ มหาสมุทร
 ย่อมกระฉ่อน หมันโลกธาตุก็ทวาทไหว แม้ในวันนั้นทั้งสองอย่างนั้นก็
 บันลือตื้น ท่านจักเป็นพระพุทธรูปเจ้าแน่ ไฟในเรณุกัมภีร์นั้นขุม คืบแล้ว
 ในขณะนั้น แม้ในวันนั้นไฟนั้นก็คืบแล้ว ท่านจักเป็นพระพุทธรูปเจ้าแน่
 พระอาทิตย์ปราศจากมลทิน สวรรทุกดวงสกุไส แม้ในวันนั้น พระอาทิตย์
 และสวารทุกดวงก็ส่องแล้วสกุไส ท่านจักเป็นพระพุทธรูปเจ้าแน่ ฝนไม่ตก
 เลย (แต่) น้ำในแม่น้ำเอฮันแก่แผ่นดินในขณะนั้น แม้ในวันนั้นน้ำใน
 แม้น้ำนั้นก็เอฮันแก่แผ่นดิน ท่านจักเป็นพระพุทธรูปเจ้าแน่ ฝนไม่ตกเลย
 (แต่) น้ำในแม่น้ำเอฮันแก่แผ่นดินในขณะนั้น แม้ในวันนั้นน้ำในแม่น้ำ
 นั้นก็เอฮันแก่แผ่นดิน ท่านจักเป็นพระพุทธรูปเจ้าแน่ หมุก้าวเคาะระฆังและ
 ความกัษัตริย์ส่องแสงสว่างท้องฟ้า ดวงจันทร์ประกอไปด้วยวิสาขฤกษ์แจ่มจ้า
 ท่านจักเป็นพระพุทธรูปเจ้าแน่ สัตว์ทั้งหลายทั้งจำพวกอาศัยอยู่ในรู และ
 จำพวกอาศัยอยู่คามชอกพากันออกจากที่อยู่ของตน แม้ในวันนั้นสัตว์เหล่านี้
 นั้น ก็ออกจากที่อาศัย (อยู่คลาคล่ำ) ท่านจักเป็นพระพุทธรูปเจ้าแน่ ความ
 ไม่พอใจมิได้แก่สัตว์ทั้งหลาย ค่างพากันยืนตีทักันในขณะนั้น แม้ใน

วันหนึ่งสัตว์ทั้งหลายก็ยืนค้ำค้ำกันทั้งคืน ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่
โรคทั้งหลายสงบระงับลงและความวิหิงหาหายไป (ในขณะนั้น) ในวัน
ภาวะทั้งสองอย่างนั้นก็ปรากฏ (เหมือนกัน) ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่
ราคะบางเบาลงไป โทสะ โมหะก็ลดถอยลงไป (ในขณะนั้น) แม้ในวัน
ก็เล็ดเหล่านี้ก็ปรากฏจากไปหมดสิ้น ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่ ก็ยังมี
มิใช่ในขณะนั้น แม้ในวันนั้นก็ปรากฏอย่างนั้น ด้วยเหตุนี้ เราทั้งหลายจึง
รู้ว่า ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่ ธุดัมมิ์ได้ฟังเช่นเบื่องบน (ในขณะนั้น)
แม้ในวันนั้นก็ปรากฏอย่างนั้น ด้วยเหตุนี้ เราทั้งหลายจึงรู้ว่า ท่าน
จักเป็นพระพุทธเจ้าแน่ กลิ่นอันไม่พึงปรารถนาบาราคไป (หมดสิ้น)
ทิพย์สุคนธ์หอมฟุ้งกลบไป (ในขณะนั้น) แม้ในวันนั้น กลิ่นหอมก็ฟุ้ง
กลบไป ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่ เทพธิดาทิ้งปวงได้ปรากฏกาย
(ในขณะนั้น) เว้นแต่จำพวกที่ไม่มีรูป แม้ในวันนั้นก็ปรากฏทั้งหมด ท่าน
จักเป็นพระพุทธเจ้าแน่ อันว่าโรคทั้งหลายมีประมาณเท่าใด ก็ได้ปรากฏ
หมดเท่านั้น ในขณะนั้น แม้ในวันนั้นก็ปรากฏทั้งหมด ท่านจักเป็นพระ
พุทธเจ้าแน่ กำแพง บานประตู และกุหาเข้าได้เป็นสิ่งบิณฑกั้น ในขณะนั้น
แม้ในวันนั้น ทั้งหมดนั้นก็เบ็ดเตล็ด ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่ จุติ
(การตาย) และอุบัติ (การเกิด) มิได้มีในขณะนั้น แม้ในวันนั้นก็ปรากฏ
อย่างนั้น ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่ ท่านจงบำเพ็ญเพียรให้มั่นคง
อย่าถอยกลับ จงก้าวไปข้างหน้าเถิด แม้เราทั้งหลายก็รู้ได้แจ้งชัด ว่า
ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่”

คาบสได้ศกค้ำค้ำแล้ว วันรุ่งขึ้นทั้งใจเป็นอันมาก ก็คิดว่า “ธรรมคาพระพุทธเจ้า
ทั้งหลายมีพระคำวธอันถูกต้อง เราจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่” ได้ทำความตกลงใจว่า

“พระพุทธเจ้าทั้งหลาย มีพระคำวธไม่เป็นสอง มีพระคำวธ
อันถูกต้อง พระพุทธเจ้าทั้งหลายไม่กล่าวไม่จริง เราจะได้เป็นพระ
พุทธเจ้าแน่ พระคำวธของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุด ย่อมเที่ยงแท้

แน่นอน เปรียบเหมือนก้อนหินที่โยนขึ้นไปบนท้องฟ้า ย่อมตกลงมาที่พื้น
 หินเป็นแน่ ฉะนั้น พระพุทธเจ้าทั้งหลายไม่ว่าใครก็ตามไม่จริง เราคงได้เป็น
 พระพุทธเจ้าแน่ พระคำวิสัยของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุดย่อมเที่ยงแท้
 แน่นนอน เปรียบเหมือนสัตว์ที่ปิ้งคอตายแน่ฉะนั้น พระพุทธเจ้าทั้ง
 หลายไม่ว่าใครก็ตามไม่จริง เราคงได้เป็นพระพุทธเจ้าแน่ พระคำวิสัยของพระ
 พุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุดย่อมเที่ยงแท้แน่นอน เปรียบเหมือนเมฆที่สิ้นราตรีแล้ว
 ชาติก็อดอยู่เป็นแน่ ฉะนั้น พระพุทธเจ้าทั้งหลายไม่ว่าใครก็ตามไม่จริง
 เราคงได้เป็นพระพุทธเจ้าแน่ พระคำวิสัยของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุด
 ย่อมเที่ยงแท้แน่นอน เปรียบเหมือนราชสีห์ที่ลุกออกจากที่นอนคองบันได
 สิ้นหนาทแน่ ฉะนั้น พระพุทธเจ้าทั้งหลายไม่ว่าใครก็ตามไม่จริง เราคงได้เป็น
 พระพุทธเจ้าแน่ พระคำวิสัยของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุดย่อมเที่ยงแท้
 แน่นนอน เปรียบเหมือนหญิงมีครรภ์แก่ จะต้องคลอดบุตรในครรภ์เป็น
 แน่นฉะนั้น พระพุทธเจ้าทั้งหลายไม่ว่าใครก็ตามไม่จริง เราคงได้เป็นพระ-
 พุทธเจ้าแน่”

พระโพธิสัตว์ ครั้นตกลงใจในการที่ตนจะเป็นพระโพธิสัตว์อย่างนั้นแล้ว จึงทรงหา
 พุทธการกรรม ได้เห็นทานบารมีเป็นข้อที่ ๑ ซึ่งพระโพธิสัตว์ทุกพระองค์ได้สั่งสมอบรมตามกันมา
 แล ครั้นเห็นแล้ว เมื่อจะสั่งสอนคน จึงกล่าวว่า

“ท่านจงยึดเอาทานบารมี ข้อที่ ๑ นี้ บำเพ็ญให้หนักก่อน ถ้า
 ท่านปรารถนาจะบรรลุพระโพธิญาณแล้วไซ้ ท่านจงบำเพ็ญทานบารมี
 เด็ด อันว่าหม้อที่เต็มด้วยน้ำซึ่งผู้ใดคนหนึ่งจับวางคว่ำลง น้ำย่อมไหลออก
 หมด ไม่ซึ่งอยู่ในหม้อนั้น ฉะนั้น ท่านเห็นคนขอทั้งชั้นต่ำ ชั้นกลาง
 และชั้นสูงแล้ว จงให้ทานอย่าให้เหลือคณฺหอน้ำที่เขาวางคว่ำ ฉะนั้น”

พระโพธิสัตว์ ครั้นเห็นทานบารมีเป็นข้อแรกอย่างนั้นแล้ว คิดต่อไปอีกว่า “พุทธการกรรม
 จะต้องมีเพียงเท่านี้เป็นแน่” ทรงหาข้อที่ได้เห็นศีลบารมี เป็นข้อที่ ๒ ครั้นแต่เห็นแล้ว เมื่อ
 จะสอนตนเอง จึงกล่าวว่า

“ท่านจงอีกเอาศีลบารมีข้อที่ ๒ นี้ บำเพ็ญให้มันก่อน ถ้าท่านปรารถนาจะบรรลุพระโพธิญาณแล้วไซ้ร้ ท่านจงบำเพ็ญศีลบารมีเถิด อันว่า จามรี ย่อมรักษาขนหางอันคึกข่องอยู่ในที่โชน ก็ยอมตายในที่นั้น ไม่ยอมให้ขนหางเสียไป ฉนใด ท่านจงบำเพ็ญศีลในภุมิ ๔* รักษาให้บริบูรณ์ในกาลทุกเมื่อ คุจจามรีรักษาขนหาง ฉนนั้น”

พระมหาบุรุษครันเห็นศีลบารมีข้อที่ ๒ อย่างนี้แล้ว เมื่อครองหาค่อไปอีก ก็ไ้เห็นเนกขัมมบารมีที่พระโพธิสัตว์ทั้งหลายแก่ปางก่อน ได้สั่งสมอบรมมา แลครันเห็นแล้ว เมื่อจะสอนตนเอง จึงกล่าวว้า

“ท่านจงอีกเอาเนกขัมมบารมีข้อที่ ๓ นี้ บำเพ็ญให้มันก่อน ถ้าท่านปรารถนาจะบรรลุพระโพธิญาณแล้วไซ้ร้ ท่านจงบำเพ็ญเนกขัมมบารมีเถิด อันว่าคนถูกขังอยู่ในเรือนจำ ได้รับทุกข์มานาน ย่อมไม่เกิดความยินดีในเรือนจำ มีแก่จะหาช่องทางที่จะพ้นออกไป ฉนใด ท่านจงเห็นภพทั้งปวงคุจเรือนจำ จงมุ่งหน้า ค่อเนกขัมมะเพื่อหลุดพ้นไปจากภพ ฉนนั้นเถิด”

พระโพธิสัตว์ ครันเห็นเนกขัมมบารมี ข้อที่ ๓ อย่างนี้แล้ว เมื่อครองหาค่งขึ้นไปอีก ก็ไ้เห็นปัญญาบารมีที่พระโพธิสัตว์ทุกพระองค์ได้สั่งสมอบรมมา แลครันเห็นแล้ว เมื่อจะสอนตนเองจึงกล่าวว้า

“ท่านจงอีกเอาปัญญาบารมีข้อที่ ๔ นี้บำเพ็ญให้มันก่อน ถ้าท่านปรารถนาจะบรรลุพระโพธิญาณแล้วไซ้ร้ ท่านจงบำเพ็ญปัญญาบารมีเถิด อันว่าภิกษุ เมื่อเที่ยวบิณฑเขมาศ มิได้เลือกว่าจะเป็นตระกูลชั้นต่ำ ป่านกลาง หรือชั้นสูง ย่อมไ้เอาอาหารพอย้อักภพให้เป็นที่ไปฉนใด ท่านจงไ้สอดตาม (เรียนรู้กับ) คนมีปัญญา (ไม่เลือกเว้น) ตลอดกาลทั้งปวง บำเพ็ญปัญญาบารมีไม่เลิกจกบรรลุพระสัมโพธิญาณไ้ฉนนั้น”

* ค่อป่าคโฆถังวทล ฉนทรีถังวทล อาชีว์ปารีถทลล และบัจชถณนลลลลล

พระโพธิสัตว์ครั้นเห็นปัญจามรมีชื่อที่ ๔ อย่างนี้แล้ว เมื่อครองทวยังขึ้นไป ก็ได้เห็น
 วิชัยามรมีที่พระโพธิสัตว์ทั้งหลายแบ่งก่อนได้ตั้งสมอบรมมา แลครั้นเห็นแล้ว เมื่อจะสอนตนเองจึง
 กล่าวว่

“ท่านจงยึดเอาวิชัยามรมีชื่อที่ ๔ นี้บำเพ็ญให้มันก่อน ถ้าท่าน
 ปรารถนาจะบรรลุพระโพธิญาณแล้วไซ้ร้ ท่านจงบำเพ็ญวิชัยามรมีเด็ก
 อันว่าสัทหมฤตราช มีความเพียร ไม่ย่อหย่อน ทั้งในที่นั่งที่อื่น และที่
 เดิน ประคองใจไว้ทุกเมื่อ จันใด ท่านจงประคองความเพียรไว้ให้มันคง
 ทุกภพทุกชาติ เริ่มตั้งความเพียร (บำเพ็ญวิชัยามรมี) แล้วจักบรรลุพระ
 สัมโพธิญาณได้จันนั้น”

พระโพธิสัตว์ครั้นเห็นวิชัยามรมีชื่อ ๕ อย่างนี้แล้ว เมื่อครองทวยังขึ้นไปอีก ก็ได้เห็น
 ชนคิบบารมีที่พระโพธิสัตว์ทุกพระองค์ได้ตั้งสมอบรมมา แลครั้นเห็นแล้ว เมื่อจะสอนตนเองจึง
 กล่าวว่

“ท่านจงยึดเอาชนคิบบารมีชื่อที่ ๖ นี้ บำเพ็ญให้มันก่อน ท่านมี
 ใจแน่วแน่ (ไม่เป็นสอง) ในชนคิบบารมีนั้น จักบรรลุพระสัมโพธิญาณได้
 อันว่าแผ่นดินย่อมออกทนต่อสิ่งที่เขาทิ้งลงทุกอย่างทั้งที่สะอาดและไม่สะอาด
 ไม่กระทำความยินดีในร้ายจันใด ท่าน (จง) ออกทนต่อภัยอย่างองและคำ
 เหยียดหยามของกนทั้งปวง จันนั้นเด็ก ท่านบำเพ็ญชนคิบบารมีแล้วจัก
 บรรลุพระสัมโพธิญาณได้”

พระโพธิสัตว์ ครั้นเห็นชนคิบบารมีชื่อที่ ๖ อย่างนี้แล้ว เมื่อครองหาคือไปอีก ก็ได้เห็น
 สัจจามรมี แลครั้นเห็นแล้ว เมื่อจะสอนตนเอง จึงกล่าวคาถานี้ว่

“ท่านจงยึดเอาสัจจามรมีชื่อที่ ๗ นี้ บำเพ็ญให้มันก่อน ท่านมี
 คำพูดที่แน่นอน (ไม่เป็นสอง) ในสัจจามรมีนั้น จักบรรลุพระสัมโพธิญาณ

ได้ อันว่าคารุภาพหรือรัก เป็นความพลเคราะห์ที่เที่ยงตรงในโลก พร้อมทั้งทั่วโลก ย่อมไม่เคลื่อนไปจากวิถีโคจร ไม่ว่าจะเบียดเบียน ถูกข่มขู่ หรือถูกขู่ข่ม แม้ฉันทโค ถึงท่านก็ฉันทนั้นเหมือนกัน จะอย่าดอกลับไปจากทาง (ที่ถูกค้ำองมันคง) ในสัจจะทั้งหลาย บำเพ็ญสัจจามีแล้ว จักบรรลุละพระสัมโพธิญาณได้”

พระโพธิสัตว์ ครั้นเห็นสัจจามีข้อที่ ๘ อย่างนี้แล้ว เมื่อครองหาอย่างอื่นไปอีก ก็ได้เห็นอธิษฐานบารมีที่พระโพธิสัตว์ทุกพระองค์ได้สั่งสมอบรมมา แลครั้นเห็นแล้ว เมื่อจะสอนตนเอง จึงกล่าวภาณาน้ำว่า

“ท่านจงยี่สิบเอ้ออธิษฐานบารมีข้อที่ ๘ นี้ บำเพ็ญให้มันก่อน ท่านเป็นผู้ไม่หวนไหว ในอธิษฐานบารมีนั้นแล้ว จักบรรลุละพระสัมโพธิญาณได้ อันว่าภูกาไม่หวนไหว ค้ำมันไม่สะเทือนเพราะลมแรงจัด คงตั้งอยู่ในที่เดิมมันเอง ฉันทโค ท่านจงเป็นผู้ไม่หวนไหวในอธิษฐานบารมีทุกเมื่อไป ฉันทนั้น ท่านบำเพ็ญอธิษฐานบารมีแล้ว จักบรรลุละพระสัมโพธิญาณได้”

พระโพธิสัตว์ครั้นเห็นอธิษฐานบารมีข้อที่ ๘ อย่างนี้แล้ว เมื่อครองหาอย่างอื่นไปอีก ก็ได้เห็นเมตตาบารมีที่พระโพธิสัตว์ทุกพระองค์ได้สั่งสมอบรมมา แลครั้นเห็นแล้ว เมื่อจะสอนตนเอง จึงกล่าวภาณาน้ำว่า

“ท่านจงยี่สิบเอ้อเมตตาบารมี ข้อที่ ๘ นี้บำเพ็ญให้มันก่อน ท่านเป็นผู้มีความเพียรในเมตตาบารมีนั้นแล้ว จักบรรลุละพระสัมโพธิญาณได้ อันว่าผ่านคกแล้วย่อมไม่เลือกที่ฉันทโค ท่านจงเจริญเมตตาให้เสมอกันทั้งในศัตรูและมิตร ฉันทนั้น ท่านบำเพ็ญเมตตาบารมีแล้ว จักบรรลุละพระสัมโพธิญาณได้”

พระมหาสัตว์ ครั้นเห็นแมกขาบารมีซัดที่ ๔ อย่างนี้แล้ว เมื่อตรงทางซันไปอีก ก็ได้เห็นอุเบกขาบารมีที่พระโพธิสัตว์ทุกพระองค์ได้สั่งสมอบรมมา แลครั้นเห็นแล้ว เมื่อจะสอนตนเอง จึงกล่าวภาณานว่า

“ท่านจงยึดเอาอุเบกขาบารมี ซัดที่ ๑๐ นี้ บำเพ็ญให้มั่นคงก่อน ท่านเป็นผู้มีอุเบกขามั่นคงดุจคราญแล้ว จักบรรลุพระสัมโพธิญาณได้ อันว่าแผ่นดินอันอวมารงเฉยคือสิ่งที่เขาทั้งหลายไม่ระยาศ ทั้งที่ระยาศทั้ง ๒ อย่าง เว้นจากความโกรธและความยินดีผิดใจ ท่านจงเป็นผู้มีมั่นคงดุจคราญในสุขและทุกข์ในกาลทุกเมื่อ บำเพ็ญอุเบกขาบารมีแล้ว จักบรรลุพระสัมโพธิญาณได้ ฉะนั้น”

อันคัมเมื่อ พระมหาบุรุษ เห็นหาบารมีธรรม ๑๐ ประการเหล่านี้แล้ว ต่อจากนั้นก็คิดว่า “พุทธการกธรรมทั้งหลายอันเป็นเครื่องอบรมบ่มโพธิญาณ ที่พระโพธิสัตว์พึงบำเพ็ญในโลกนี้ มีเพียงเท่านี้เท่านั้น ไม่มียิ่งขึ้นไปกว่านี้อีก บารมีทั้ง ๑๐ เหล่านี้ ในอากาศเบื้องบนก็ไม่มี ในแผ่นดินเบื้องต่ำก็ไม่มี แม้ในทิศทั้งหลายมีทิศตะวันออก เป็นต้น ก็ไม่มี แต่ทว่ามีประดิษฐานอยู่แล้วภายในเนื้อหัวใจของเราเอง” ครั้นเห็นบารมีเหล่านี้ดังอยู่ในหัวใจอย่างนี้แล้ว จึงอธิษฐาน บารมีเหล่านี้ทั้งหมดให้มันไว้แล้วพิจารณาอยู่บ่อยๆ โยชนุโลมและปฏิโลม จับเบี่ยงปลายให้ถึงเบี่ยงคันจับเบี่ยงคันให้ถึงเบี่ยงปลาย จับตรงกลางให้ลงถึงเบี่ยงปลายทั้งสอง จับเบี่ยงปลายทั้งสองให้ลงถึงตรงกลาง (อันบารมีนั้น) ชื่อว่า บารมีเพราะบริจจาคสิ่งของภายนอก ชื่อว่า อุปบารมีเพราะบริจจาคอวัยวะ ชื่อว่า ปรมัตถบารมีเพราะบริจจาคชีวิต พระโพธิสัตว์ได้เห็นบารมี ๓๐ ทัก คือ บารมี ๑๐ อุปบารมี ๑๐ ปรมัตถบารมี ๑๐ ด้วยประการฉะนี้

เมื่อพระโพธิสัตว์กำลังพิจารณาบารมีทั้งหลายอยู่ แผ่นดินซึ่งหนาแน่นได้ ๒๕๐,๐๐๐ โยชน์นี้ ก็สั่นเสียวสั่นคลอนไหวไหวสะเทือนสะท้านป่านประหนึ่งว่า มีไฟไหม้ออกข้างเหนือขย้างและประกุจว่าเครื่องเหล็กที่บดอัดกำลังบีบ (กระหม่อมครีมควาง) อยู่ ฉะนั้น แผ่นดินนี้ไต่หมุนคว้างประกุจกั้วว่าเป็นสำหรับบ้นหม้อ แลประหนึ่งว่า วงล้อเครื่องยนต์ใส่น้ำมัน ฉะนั้น เมื่อมหาบุรุษที่หัวไหวอยู่อย่างนั้น พวกชาวเมืองวิมบนครซึ่งกำลังยังกาสพระผู้มีพระภาคเจ้าอยู่ ไม่สามารถจะดำรง

(กาย) อยู่ใต้ ท่ามกลางโกลนล้มลงคาม ๆ กัน รวากับคันสาละใหญ่ถูกลมพายุ (ที่เกิดขึ้นในกาล) เมื่อจะสิ้นยุคพิภพก็ไป ฉะนั้น เครื่องภาชนะกินทั้งหลายมีหม้อน้ำ เป็นต้น ถัวมะระณะนาค กระหมวกกันแดดละเอียด มหาชนตกใจกลัวตัวสิ้นเทาเข้าไปเฝ้าพระคาสคา (ที่บึงกร) เมื่อจะทูลถามถึง เหตุนี้ ไต่ถามคาสคาว่า

“เหตุนี้ หรือเหตุร้ายอะไร (หรือหนอ) จักมีแก่ชาวโลก ความ
 เกิดคร้อนุ่นวุ่นวายทั้งปวง เกิดขึ้นแล้วในโลก ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงมีจักขุ
 ขอพระองค์ได้โปรดบรרהความเกิดคร้อนุ่นนี้เถิด”

พระคาสคาทรงสยบค่านั่นแล้ว เมื่อจะควัดถึงเหตุนี้เพื่อบรרהความโศกของคณเหล่านี้ จึงควัดพระคาสคาว่า

“เรื่องทั้งหลาย จงวางใจเถิด อย่างกลัว ในเหตุอันทำให้เกิดแผ่นดิน
 ไทวน้ำเลย (เพราะ) ในวันนี้เราได้พยากรณ์ผู้ใดไว้ว่า จักเป็นพระพุทธรเจ้า
 ในโลก ผู้นั้นพิจารณาอยู่ซึ่งไปราเชนธรรมอันเป็นของเก่า ที่พระชินเจ้า
 ได้อบรมมาแล้ว เมื่อท่านผู้นั้นพิจารณาธรรมอันเป็นพุทธรภูมิจนหมดสิ้น
 ผันแผ่นดินแห่งหมื่นในโลก พร้อมทั้งทั่วโลกจึงไหวแล้ว เพราะเหตุ
 นี้”

มหาชนได้สยบกับพระพุทธรเจ้าตัวนั้นแล้ว บรרהความสะอึกสั่นลงได้ พากันว่าเวียงอินดี
 ค้างถ้อยคอกไม้ของหอมและเครื่องอุปได้เป็นต้น ออกจากริมนครไปบูชากราบไหว้พระโพธิสัตว์ ทำ
 ประทักษิณแล้วกลับเข้าเมืองทามเค็ม ฝ่ายพระโพธิสัตว์พิจารณาบรรมี่ ๑๐ ประการ กระทำ (ใจ)
 ให้มันแล้วลุกจากอาสนะที่นั่ง อันคัม (เมื่อ) พระโพธิสัตว์กำลังลุกจากอาสนะนั้น เทพธิดาด้วนหมื่น
 จักรวาล ได้ประชุมกันบูชาทักขิของหอมและคอกไม้เป็นต้น เมื่อจะสรรเสริญคุณอันเป็นข้อมงคล
 จึงกล่าวอย่างนี้ว่า

“ฐานะอันยิ่งใหญ่อันใดที่ท่านได้ (ทั้งใจ) ปรารถนาแล้วขอท่านจงได้ฐานะอันนั้น สมตามที่ท่านได้ปรารถนาไว้เถิด ขอเสวยความสุขไว้ทั้งหลาย จงผ่านพ้นไป ขอความโศกและความบ่วงใช้จงเสื่อมสูญไป ขออันตรายทั้งหลายจงอย่าได้มีแก่ท่าน ขอท่านจงบรรลุพระโพธิญาณอันสูงสุด โดยพลันเถิด เมื่อถึงฤกษ์ (ที่ต้นไม้ผลิถอก) แล้ว หมู่มิเจ้าพวกที่มีคอกย่อมผลิถอก (บานสะพรั่ง) ฉันทใด ท่านวิบริษษผู้ยิ่งใหญ่ ขอท่านจงผลิถอกด้วยพระพุทธานุเจนนันเหมือนกันเถิด พระสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย (ไม่ว่า) พระองค์ใดก็ได้ทรงบำเพ็ญบารมี ๑๐ ประการมาแล้ว ฉันทใด ท่านวิบริษษผู้ยิ่งใหญ่ ขอท่านจงบำเพ็ญบารมี ๑๐ ประการ ฉันทนั้นเหมือนกันเถิด พระสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย (ไม่ว่า) พระองค์ใดก็ได้ตรัสรู้แล้ว ๘ กวางไม้สำหรับศรัทธาฉันทใด ท่านวิบริษษผู้ยิ่งใหญ่ ขอท่านจงศรัทธา ๘ กวางไม้สำหรับศรัทธาของพระชินเจ้าทั้งหลายฉันทนั้นเหมือนกันเถิด พระสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย (ไม่ว่า) พระองค์ใดทรงประกาศพระธรรมจักรแล้ว ฉันทใด ท่านวิบริษษผู้ยิ่งใหญ่ ขอท่านจงประกาศพระธรรมจักร ฉันทนั้นเหมือนกันเถิด

กวางจันทร์ในวันเพ็ญย่อมบริษษผู้ส่องสว่างฉันทใด ขอท่านผู้มีใจปรารถนาอันเต็มเปี่ยมแล้ว จรุงโรจน์ (สว่างไสว) ในหมื่นโลกธาตุฉันทนั้นเหมือนกันเถิด พระอาทิตย์ที่พ้นจากราหูแล้ว ย่อมโพโรจน์แจ่มจ้าด้วยแสงสว่างฉันทใด ขอท่านจงพ้นจากโลกธรรมแล้วแล แจ่มจ้าด้วยสติ (แห่งพระพุทธเจ้า) ฉันทนั้น เหมือนกันเถิด แม่น้ำทั้งหลาย (ไม่ว่า) สายใด ย่อมไหลไปสู่ทะเลหลวงฉันทใด ขอชาวโลกทั้งเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย จงพากันหลังไหลไปสู่สำนักของท่าน ฉันทนั้น เหมือนกันเถิด”

พระโพธิสัตว์อันเทวดาทั้งหลายสรรเสริญคุณด้วยประการฉะนี้แล้ว ได้บ่ายหน้าเฉพาะต่อสมเด็จพระทศพล (ที่บังกร) ถวายบังคมแล้วกลับไปยังธรรมิกบรรพตคังเคิม คางงธิพอยู่ ๘ ที่นั้นจนตลอดอายุเป็นผู้ไม่เสื่อมจากฉาน เมื่อสิ้นอายุแล้วได้บังเกิดในพรหมโลก ฝ่ายสมเด็จพระที่บังกร-

สัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงดำรงพระชนมายุอยู่ ๑๐๐,๐๐๐ ปี ยังพุทธกิจทั้งปวงให้สำเร็จแล้ว เสด็จดับ
ขันธปรินิพพานด้วย อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ ๘ นันทาราม สมถกัมมัฏฐานผู้มีพระภาคเจ้าคริสต์ไว้ว่า

“สมเด็จพระคาสกาทิปังกรจีนเจ้าได้ทรงปลุกหมู่สัตว์ทั้งเทวดาและ
มนุษย์ทั้งหลายให้ตื่น แล้วนำไปสู่ทางสงบ (ต่อจากนั้น) พระองค์พร้อม
ด้วยพระสาวกได้เสด็จปรินิพพานแล้ว”

จบจินนิทานกถา เรื่องพระทีปังกรพุทธเจ้า

ถัดจากพระทีปังกรผู้มีพระภาคเจ้าขึ้นมา เมื่อล่วงสองโยกัมป์ไปแล้ว นับถอยหลังแค้น
ภัทภักป็นไปตามสองโยกัมป์ไรแสนกัมป์ ในเวลาที่มนุษย์มีอายุยืน ได้แสนปี พระคาสกาทิปังกรนามว่า
โกณฑัญญะได้เสด็จอุบัติขึ้นในโลก ครั้นนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทั้งหลายได้ (เสวยพระชาติ)
เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ พระนามว่า วิจิตรวิฑู ทรงปกครองแผ่นดินอันมีมหาสมุทร ภูเขาตึนเร และ
ภูเขาคนธร เป็นขอบเขตโดยธรรม ไม่มีอาชญา ไม่มีศาสตรา ในกาลนั้น พระโกณฑัญญะพุทธเจ้า
แวดล้อมด้วยพระชฎิลแสนโกฏิ เสด็จจาริกไปตามชนบท ได้เสด็จถึงนครนั้นโดยลำคัมป์ ฝ่ายพระ-
เจ้าวิจิตรวิฑูจักรพรรดิราชทรงสดับ (ข่าว) ว่า “สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมาแล้ว” จึงเสด็จไป
ทรงต้อนรับ ทรงบูชาแล้ว กราบถวายอาธารณาเพื่อเสวยในวันรุ่งขึ้น ครั้นรุ่งขึ้น ได้ถวายอมพาทานแก่
พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ทรงอาราธนาให้พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ตลอดไตรมาส
ภายในไตรมาส (เป็นนิวันคร) ได้ทรงถวายอมพาทานแก่พระภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน
แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงพยากรณ์พระเจ้าวิจิตรวิฑูจักรพรรดิราชนั้นว่า “นับจากนี้ล่วงไปได้สาม
สองโยกัมป์ไรแสนกัมป์ ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้า พระนามว่า โคกัม” ฝ่ายพระเจ้าจักรพรรดิพระองค์
นั้น ทรงสดับพุทธพยากรณ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ทรงโสมนัสอัมเอบพระราชหฤทัยเป็น
อย่างยิ่ง ทรงพระคำริว่า “โคกัมว่า เราจักได้เป็นพระพุทธเจ้า อันเราสมมตินี้จะมิประโยชน์อะไร
แก่เราเล่า” ถึงนี้จึงทรงสละราชสมบัติแห่งพระเจ้าจักรพรรดิประคุดังว่า (ถัม) ถิ่นพระเสียดแล้ว
ผนวชในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงเวียนพระโครับฎีกา ไต่ภิกขุญา ๔ สมบัติ ๔ เป็น
ผู้ทรงไว้ซึ่งพระโครับฎีกา ยังพระคาสกาทิปังกรผู้มีพระภาคเจ้าให้บังเกิดความ เมื่อสุดสิ้นพระชนมายุ ได้
เสด็จอุบัติในพรหมโลก

จบจินนิทานกถา เรื่องพระโกณฑัญญะพุทธเจ้า

ถัดจากพระโศภนทัชชฎีผู้มีพระภาคพระองค์นั้นมา เมื่อสองไฮทกัปหนึ่งซึ่งว่างเปล่าจากพระพุทธรเจ้า มีแต่ความมรณายผ่านพ้นไปแล้ว นับถอยหลังแก่ภัทรรกัปนี้ไปสององสองไฮทกัไรแสนกัปพระพุทธรเจ้า ๔ พระองค์คือ พระมังคลพุทธรเจ้า พระสมณะพุทธรเจ้า พระเวทกพุทธรเจ้า พระโสภิกพุทธรเจ้า ได้เสด็จอุบัติขึ้นในกัปนี้ด้วยกันนั่นเอง บรรดาพระพุทธรเจ้า ๔ พระองค์นั้น ในสมัยแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้า มังคละ พระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทั้งหลายได้เกิดเป็นพราหมณ์นามว่า สุรุจิ เวียนจบโคตรเพท สังสมทวัชชีไว้หลายโกฏี วันหนึ่ง พราหมณ์ไปเฝ้าพระวิหารบุชชพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยของหอมและดอกไม้เป็นต้น ถวายบังคมแล้วได้สดับพระธรรมกถาอันไพเราะกัเดือนใส จึงทูลนิมนต์พระผู้มีพระภาคเจ้าพร้อมทั้งพระสงฆ์สาวกว่า "ในวันพรุ่งนี้ ขอพระองค์ได้ทรงโปรดรับภิกษาของข้าพระองค์เถิด พระเจ้าข้า" ลำดับนั้นพระศาสดาคำว้ถามว่า "ท่านต้องการภิกษาเท่าไร พราหมณ์" พราหมณ์กราบทูลว่า "ก็ภิกษุบริวารของพระองค์มีเท่าไร พระเจ้าข้า" พระศาสดาคำว้ว่า "มีแสนโกฏี" พราหมณ์กราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าอย่างนั้นขอพระองค์ทรงโปรดรับภิกษาของข้าพระองค์พร้อมทั้งภิกษุทั้งหมดเถิด" พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงรับ (คำอาราธนา) โดยคุษณีภาพ ฝ่ายพราหมณ์ทราบว้ว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับแล้วจึงกลับเวียนของทนต์ ทักว้ว่า "เราสามารถจะถวายยาภักัตร และผ้าเป็นต้น แก่ภิกษุทั้งหลายประมาณเท่าใด แต่ที่สำหรับนัังจะได้อะไรบ้าง" ได้ยินว้ว่าความทักของพราหมณ์นั้น ได้บันลาคให้บังฉกัมีผลกิลาอาสน์ของท้าวสักกเทวราชผู้สถิต ณ ยอดพระสุเมรุบรรพต (อันอยู่ไกลถึง) ประมาณ ๔๔,๐๐๐ โยชน์ เกิดอาการเว้าร้อนขึ้น ท้าวสักกเทวราชทอดพระเนตรเห็นท้าวอาสน์เว้าร้อน ทรงใคร่ครวญทูลว้ว่า "มีเหตุอะไรกันเล่าหนอ" ทรงทราบว้ว่า "มหาบุรุษผู้หนึ่งนิมนต์พระภิกษุสงฆ์ มีองค์พระพุทธรเจ้าเป็นประธาน แล้วทักเรื่องการจัดหาที่นััง เพราะเหตุนี้ อาสน์ของเราจึงร้อน" จึงทรงคำว้ว้ว่า "แม้เรากัควรจะไป ณ ที่นั้น แล้วรับเอาส่วนบุญร่วมกับมหาบุรุษนั้น" ดังนี้แล้วทรงแรมมีคเพคเป็นช่างไม้คือมีคและชาวเนมาอินอยู่ตรงหน้าพระมหาบุรุษ

พระมหาบุรุษเห็นช่างไม้จำแลงนั้น แล้วถามว้ว่า "ท่านมาเพื่อต้องการอะไร?" ช่างไม้จำแลงตอบว้ว่า "สวามี! ข้าพเจ้ามาเพื่อรับจ้าง" พระมหาบุรุษถามว้ว่า "ท่านสามารถทำการงานอะไรได้บ้างเล่า?" เขาตอบว้ว่า "ฉันชื่อว้ว่าวิทยาการที่ข้าพเจ้าไม่ทราบเป็นอันไม่มี ผู้ใดต้องการสิ่งใด ๆ จะเป็นมดเขป ปราสาท หรืออื่นแคว้นสถานอื่นโลกก็ตาม ข้าพเจ้าสามารถจะแรมมีคสิ่งนั้น ๆ แก่ผู้หนึ่งได้" มหาบุรุษกล่าวว้ว่า "กระนั้นละกัข้าพเจ้ามีงานอยู่อย่างหนึ่ง" เขาถามว้ว่า "งานอะไรละท่าน" มหาบุรุษ

ตอบว่า “ข้าพเจ้าได้นิมนต์พระภิกษุแสนโกฏีไว้ ท่านจงสร้างศาลาโรง* สำหรับพระภิกษุเหล่านั้นหนึ่ง
เด็ก” “สวามี ถ้าท่านสามารถจะจ่ายให้ค่าจ้าง ข้าพเจ้าก็จะสร้างให้ท่าน” “ข้าพเจ้าสามารถจะจ่าย
ให้ก็ได้ เพื่อน” ช่างไม้จำแลงกล่าวว่า “ถ้าอย่างนั้น ข้าพเจ้าจะสร้างให้” แล้วไป ณ สถานที่ที่กำหนด
วันนั้น เล็งแลดูที่แห่งหนึ่ง (บักกล) สถานที่แห่งนั้น อันมีประมาณถึง ๑๒ โยชน์ ได้มีพื้นเสมอ
ราบเรียบ นำวีรเมธย์ประจักษ์คิดว่าคงกสิณ ฉะนั้น ช่างไม้จำแลงมองดูอีกโดยนึกว่า “ขอศาลาโรงอัน
สำเร็จด้วยแก้ว ๗ ประการ จงผูกขึ้นในสถานที่ที่มีประมาณเท่านี้เถิด” บักกลนั้น ศาลาโรงอันสำเร็จ
ด้วยแก้ว ๗ ประการก็ได้ผูกขึ้นจากพื้นดิน ต่อแก่นั้น นึกอีกว่า “ขอช่างกระตึงจงห้อยย้อย ณ วิม-
วรอบแห่งศาลาโรงเถิด” ช่างกระตึงก็ได้ห้อยย้อยแล้วพร้อมๆ กับการเล็งแลดู นึก (อีก) ว่า “ขอพวง
ของหอม พวงดอกไม้ และพวงเงินทั้งหลายจงห้อยย้อยลงมาระหว่างเด็ก” พวงทั้งหลายได้ห้อยย้อย
แล้วพร้อมๆ กับการนึก นึก (ต่อไปอีก) ว่า “ขออาสนะสำหรับภิกษุแสนโกฏีจงตั้งขึ้นเถิด” อาสนะ
ทั้งหลายตั้งขึ้นพร้อมๆ กับการนึก นึก (ต่อไปอีก) ว่า “ขอคุ่มน้ำทั้งหลาย จงตั้งขึ้นที่มุมทุกมุมเถิด”
พร้อมกับการนึกคุ่มน้ำทั้งหลายก็ได้ตั้งขึ้นแล้ว

ท้าวสหัสสนันท์ เนมิกสรพรพสิงถึงเพียงนี้เสร็จแล้ว จึงเข้าไปหาพราหมณ์ กล่าวว่า
“มาเถิด สวามี เชิญท่านตรวจดูศาลาโรงของท่านแล้วจ่ายค่าจ้างให้ข้าพเจ้าเถิด” พระมหาบุรุษไป
ณ ที่นั้น มองเห็นศาลาโรงก็จิตใจ รู้ได้ว่า “ศาลาโรงนี้ ไม่ใช่มนุษย์สร้าง ต้องเป็นท้าวสักกะสร้าง
แน่แน่นอน” แล้วคิดว่า “ไม่เป็นการสมควรเลยที่เราจะถวายทานในศาลาโรง (อันงามวิจิตร) เห็นปานนี้
เพียงวันเดียวเท่านั้น ควรที่จะถวายตลอด ๗ วันที่เกี่ยว” ฝ่ายท้าวสักกะทรง (เนรมิต) ศาลาโรงแสดง
แก่พระมหาบุรุษแล้ว ก็เสด็จคืนที่ประทับของพระองค์จุจกิม

ฝ่ายพระมหาบุรุษ รุ่งเช้าก็มานิมนต์พระภิกษุสงฆ์แสนโกฏีมีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน
ให้นั่งในศาลาโรงนั้นแล้ว ได้ถวายทานชื่อว่าควปานะ** ตลอดจนสัพพัญญู ทราบว่าผู้คนทั้งหลาย (ในที่

* แปลจากศัพท์ มณฑล

** ที่เรียกว่าควปานะ ท่านอธิบายไว้ที่ปรุ้งวัดจัน คือ โภชนะที่บรรจุน้ำนมเต็มกระบอก ออกขึ้นคั่งคานคั้นนมที่ผสมด้วย
โชนก่อนๆ เค็มข้าวสารอันคั้นคานแล้วปรุ้งคอกน้ำทั้ง น้ำตาลกรวด และเนยใสละเอียด เรียกว่า “ควปานะ”
ควปานะนี้บางที่เรียกว่า โภชนะปรุ้ง ของหวาน ๔ ชนิด

นั้น) ไม่สามารถอภัสส (ถวายอาหาร) ได้เลย แม้พวกเทวาก็ยังต้องสลับกันอภัสส (คือ เช้าองค์ เว้นองค์) ถึงสถานที่จะมีประมาณถึง ๑๒ โยชน์ ก็ยังไม่พอรับภิกษุทั้งหลายได้หมกอยู่นั่นเอง แต่ภิกษุเหล่านั้นก็ได้ช่วยอุปการะของกิน ๆ ในวันสุดท้าย พระมหาบวชให้สร้างภาตรของภิกษุทั้งหลาย แล้วบวชรวุญไส เหยซัน น้าผิง และน้าอ้อยถวายเพื่อประสงค์จะให้เป็นอา ถวายผ้าห่มอาเภ เพื่อประสงค์ให้เป็นจิ๋วร บรคาคำเหล่านั้น ผ้าสำหรับจะเป็นจิ๋วรของพระนวกภิกษุในหมู่สงฆ์ ก็มีค่าถึงหนึ่งแสน ไม่จำต้องกล่าวถึงผ้าจิ๋วรของพระสงฆ์ละ

พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงอนุโมทนาแก่พราหมณ์แล้ว ได้ทรงพยากรณ์ว่า "ล่วงสองของไชยก่าไรแสนกัปไปแล้ว พราหมณ์ผู้จักได้เป็นพระพุทธเจ้าพระนามว่า โกลม" พราหมณ์ได้รับพยากรณ์จากสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็มีใจเบิกบานว่า "ไต่ยนว่า เราก็คือพระพุทธเจ้า" จึงละกองโภคทรัพย์เป็นอันมาก บวชในสำนักพระผู้มีพระภาค แต่ครั้นบวชแล้วได้เล่าเรียนพระพุทธานุสสรณ์ ทรงพระโคจรปฏิภังโกเสียมจากฉานยังศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าที่องคมนตรี เมื่อสิ้นอายุแล้ว ได้บังเกิดในพรหมโลก

จบนิทานกถา เรื่องพระมังกลพุทธเจ้า

ในสมัยแห่งพระสมณะผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคของชาวเราเกิดเป็นพญานาคนามว่า อุกุละ ทราบว่าพระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นแล้ว เลื่อมใสออกจากที่อยู่มาถวายมหาทานแก่พระภิกษุสงฆ์นับจำนวนได้แสนโกฏิ มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน บูชาด้วยทิพย์ศิวีย่างก่ถวายผ้าทิพย์แล้ว ได้ตั้งอยู่ในไตรตรณะ แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ได้ทรงพยากรณ์ว่า "ล่วงสองของไชยก่าไรแสนกัปไปแล้ว ท่านผู้จักเป็นพระพุทธเจ้าพระนามว่า โกลม" อุกุละนาคราชนั้นได้ฟังพุทธพยากรณ์แล้วมีใจเบิกบาน เกิดความอุคสาหะน้าเพ็ญพุทธการกรรม เมื่อสิ้นอายุได้บังเกิดในเทวโลก

จบนิทานกถา เรื่องพระสุมนะพุทธเจ้า

ในสมัยแห่งพระเวทกะผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคของชาวเราเกิดเป็นพราหมณ์นามว่า อภิเทพ เลื่อมใสในพระรัตนตรัยและพระศาสนา เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า บูชาด้วยของหอม และดอกไม้เป็นต้น เทกัญชวลีไว้เหนือเกล้า กล่าวสรรเสริญการละกิเลสเสียได้แห่งพระศาสดา ได้

ทำการบูชาแก่พระผู้มีพระภาคด้วยผ้าอุตราสงค์ แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ได้ทรงพยากรณ์ว่า “นับแต่
 นี้ไปสองอสงไขยกัณเฑาะฏ์ ท่านผู้จักเป็นพระพุทธเจ้า พระนามว่า โคดม” ฝ่ายอุกเทพพราหมณ์
 นั้น ได้ฟังพุทธพยากรณ์แล้ว มีใจเบิกบาน ก่อปรการบุญทั้งหลาย มีถวายทานเป็นต้น เพื่อบำเพ็ญ
 พุทธการกรรมให้บริบูรณ์ เมื่อสิ้นอายุ ได้เกิดในสวรรค์

จบนิทานกาลา เรื่องพระเวระพุทธเจ้า

ในสมัยแห่งพระโสภิตะผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคของชาวเราเกิดเป็นพราหมณ์นาม
 ว่า สุวาทะ นำใจเลื่อมใส (ในพระศาสนา) ไปฝากพระคาสตา ได้ฟังธรรมแล้วดำรงอยู่ในไตรสรณะ
 ทูลนิมนต์พระผู้มีพระภาคเจ้าถวายมหาทานตลอดไตรมาสเป็นวันหนึ่ง แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรง
 พยากรณ์สุวาทะพราหมณ์นั้นว่า “อีกสองอสงไขยกัณเฑาะฏ์ ในอนาคตกาล ท่านผู้จักเป็นพระ-
 ศาสตา พระนามว่า โคดม” ฝ่ายพราหมณ์ได้ฟังพุทธพยากรณ์แล้ว เลื่อมใสเป็นพันประมาณ ตั้งแต่
 นั้นได้ตั้งหน้าทำความเพียรเพื่อบำเพ็ญพุทธการกรรมให้บริบูรณ์ เมื่อสิ้นอายุ ได้เกิดในเทวโลก

จบนิทานกาลา เรื่องพระโสภิตะพุทธเจ้า

แต่เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จปวีนิพพานแล้ว กบนั้นแลลงไปแล้ว (ก่อนนั้น) เป็น
 อสงไขยกัณเฑาะฏ์ ซึ่งมีได้มีพระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติ แต่เมื่อล่วงอสงไขยกบนั้นไปแล้วได้มีพระพุทธเจ้า
 เสด็จอุบัติขึ้นในกบเดียวกัน ๓ พระองค์ คือ พระอโนมทัสสีพุทธเจ้า พระปฐมพุทธเจ้า พระนารท
 พุทธเจ้า บรรดาพระพุทธเจ้าทั้งสามพระองค์นั้น ในสมัยแห่งพระอโนมทัสสีผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้
 มีพระภาคเจ้าของชาวเราได้เกิดเป็นอักษเสนาบดี ผู้มีหัตถิ์ชเนนึ่งมฤตยูมีอำนาจมาก เป็นอธิบดี
 แห่งพวกอักษหลายแสนโกฏี อักษเสนาบดีนั้นสลับขำว่า “พระพุทธเจ้า เสด็จอุบัติขึ้นในโลกแล้ว”
 จึงมาแรมที่มณฑลชปาโลาไกลสำเร็จด้วยวันจะสวายนควรแก่การที่คนเป็นอย่างยิ่ง ได้ถวายมหาทาน
 แก่พระภิกษุสงฆ์ มีองค์พระพุทธเจ้าเป็นประธาน ในมณฑลนั้นตลอดสิบห้าปี ในวันที่ ๗ พระ-
 ศาสตาทรงทำภัตตานุโมทนาแล้ว ได้ทรงพยากรณ์ว่า “ในอนาคตกาล เมื่อล่วงอสงไขยกัณเฑาะฏ์
 ไปแล้ว ท่านผู้จักเป็นพระพุทธเจ้า พระนามว่า โคดม” อักษเสนาบดีนั้นได้สลับพระคำวธของ
 พระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วได้รับบิณฑิสมน้อยอย่างสิ้นเหลือ อธิษฐานว่าครั้งขึ้นไปอีก เพื่อบำเพ็ญบารมี
 ๑๐ ประการให้บริบูรณ์ เมื่อสิ้นอายุได้เกิดในสวรรค์

จบนิทานกาลา เรื่องพระอโนมทัสสีพุทธเจ้า

ในสมัยแห่งพระปฐมะผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคของชาวเราเกิดเป็นสีหมฤคควา
 อยู่ในป่าใหญ่ สมัยต่อมา พระสมัมาสัมพุทธเจ้าทรงพอพระทัยในความเงียบสงัด เสด็จเข้าสู่ราวไพร
 นั้น ทรง (ประทับ) เสด็จโรธสมาบัติอยู่ ฝ่ายสีหมฤคควาชนั้น ได้เห็นพระศาสดาทรงเข้าโรธสมาบัติ
 มีใจเลื่อมใสจนแล้ว ทำประทักษิณ บนถ้ำสี่หนาท ๓ ครั้ง ครั้นบนถ้ำแล้วเกิดบิณฑิสมันต์ ไม่ไปหา
 อาหารตลอด ๗ วัน โดยอีกแห่งเขาพระพุทธเจ้าเป็นอารมณ์ (มุ่งจะให้เป็นอัน) ทำการบิณฑิสมันต์
 เพื่อพระทศพล ได้เผ้ายืนอยู่ใกล้ ๆ ครั้นล่วง ๗ วันแล้ว สมเด็จพระศาสดาเสด็จออกจากโรธสมาบัติ
 ทอดพระเนตรดูราชสีห์นั้นแล้ว ทรงอธิบายว่า "ขอภิกษุสงฆ์จงมาเพื่อราชสีห์นั้นเถิด" ทนโค่นนี้
 ภิกษุทั้งหลายก็มาถึง ราชสีห์ได้ทำจิตให้เลื่อมใสในพระสงฆ์ข้า สมเด็จพระศาสดาทรงทราบน้ำจิต
 ของพญาราชสีห์นั้นแล้ว ได้ทรงพยากรณ์ว่า "มฤคควาชนี้จักเป็นพระพุทธเจ้า พระนามว่า โคทม
 ในเมื่อล่วงอสองโยกาไรแสนกัปไปแล้ว" ฝ่ายราชสีห์ได้ฟังพุทธพยากรณ์นั้นแล้วเกิดว่าเริงบันเทิงใจ
 ได้ทำความอุทสาหะเพื่ออบรมบ่มโพธิสมภารตลอดอายุขัย เมื่อสิ้นอายุก็ได้ไปเกิดในสุคติภูมิแล

จบจินนิทานกถา เรื่องพระปฐมะพุทธเจ้า

ในสมัยแห่งพระนารทะผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคของชาวเราเกิดเป็นคานส ได้
 อภิญญา ๔ สมาบัติ ๘ อาศัยอยู่ในทมิฬวันคประเทศ ครั้นนั้น ด้วยพระทัยกรุณา (หวังจะทรง
 อนุเคราะห์) คานสนั้น พระนารทะผู้มีพระภาคเจ้า แวดล้อมด้วยพระอรหันต์ ๔๐ โภคิ และพระ
 อนุคามิ ๔๐,๐๐๐ ได้เสด็จไปสู่อาศรมของเธอ ฝ่ายคานสทักตักการเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วเบิก
 บานใจ ได้แรมจิตอาศรมให้เป็นที่ประทับแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าพร้อมทั้งหมู่ภิกษุผู้เป็นบิณฑิ
 สรรเสริญพระคุณทั้งปวง และสดับธรรมกถาตลอดคราตรี รุ่งเช้าไปยังอุครกูรทวี่ปี นำอาหารมาถวาย
 มหาทานแก่สมเด็จพระทศพลพร้อมหมู่ภิกษุผู้เป็นบิณฑิ ส คานสนั้นได้ถวายมหาทานตลอดศัปกาศ์
 โดยนัยเป็นต้นดังได้กล่าวมานี้ ในวันที่ ๗ ได้บูชาพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยแก่นจันทร์แดงอันหาค่า
 มิได้ ครั้นแล้วพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงพยากรณ์คานสนั้นว่า "ล่วงอสองโยกหนึ่งกัปไรแสนกัปไป
 แล้ว คานสนี้จักเป็นพระพุทธเจ้า พระนามว่าโคทม" ฝ่ายคานสได้สดับพุทธพยากรณ์แล้วเกิดความ
 ใจ (เป็นยิ่งนัก) ตั้งแก่นจันทร์มาถวายแก่สมณันบำเพ็ญพรตยิ่งขึ้นเพื่อเพิ่มพูนบารมี ๑๐ ประการ
 ให้บริบูรณ์ เป็นผู้มีชื่อเสียงจากกถา เมื่อสิ้นอายุก็ได้ไปบังเกิดในพรหมโลก

จบจินนิทานกถา เรื่องพระนารทะพุทธเจ้า

ถัดจากพระนารทผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นมา ก็ขึ้นเอนกพิณาคไป และเมื่อล่วง
 อสงไขยกัปนั้นไปแล้ว ในกัปหนึ่งนับถอยหลังนับแก้กัทรกัปนี้ไป แสนกัป พระสัมมาสัมพุทธเจ้า
 พระนามว่าปทุมศกระ ผู้ทรงอำนาจมาร ทรงปลงภาระ ทรงมีสาระประคองเราพระสมุฏ พระองค์เยี่ยม
 กว่าสัตว์โลกทั้งมวล พระองค์ก็เคยได้เสด็จอุบัติขึ้นในโลก ครั้งนั้นพระผู้มีพระภาคของชาวเราเกิด
 เป็นมหาวรรุฏิกะนามว่า ชฎิละ มีทรัพย์มากมายหลายโกฏิ ได้ถวายชีวิตทานแก่พระภิกษุสงฆ์เมือง
 พระพุทธเจ้าเป็นประธาน สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าปทุมศกระ ได้ทรงแสดงภักตานุโมทนาจบเทศนา
 แล้ว ทรงพยากรณ์ว่า “ถัดจากนี้ไปอีกแสนกัป ท่านผู้จักเป็นพระพุทธเจ้า พระนามว่า โศคม”
 ฝ่ายมหาวรรุฏิกะได้สลับพุทธพยากรณ์แล้ว โสมนัส (เป็นยิ่งนัก) สำคัญพระสัพพัญญูคุณคุณุจะตั้งว่า
 อยู่ในแเงอมีอจะนั้น เทวคาและมนุษย์ทั้งหลายพากันก็ใจว่า “ท่านมหาวรรุฏิกะนี้เป็นหน่อเนื้อ
 พระพุทธเจ้า” แล้ว ค่างกัปปรารวดว่า “โอหนอ ถ้าเราทั้งหลายผลากำสนของพระปทุมศกระ
 ผู้มีพระภาคเจ้าไซ้ริ ในเวลาที่ท่านมหาวรรุฏิกะนี้ได้เป็นพระพุทธเจ้า ขอเราทั้งหลาย จงได้ครีดี
 มรรคและผลเกิด” จักมีแก่นั้น มหาวรรุฏิกะก็เป็นผู้มีความเพียรมั่นคงยิ่งขึ้น เพื่อบำเพ็ญพุทธการก
 ธรรมให้บริบูรณ์ เมื่อสิ้นอายุได้บังเกิดในเทวโลก

จบจินนิทานกถา เรื่องพระปทุมศกระพุทธเจ้า

ถัดจากพระปทุมศกระผู้มีพระภาคนั้นมา ตลอดเจ็ดหมื่นกัป มิได้มีพระพุทธเจ้าเสด็จ
 อุบัติขึ้นเลย นับถอยหลังแก้กัทรกัปนี้ไปสามหมื่นกัป พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๒ พระองค์ ได้เสด็จ
 อุบัติขึ้นในกัปเดียวกัน คือ พระสมุธระสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระสุธาสะสัมมาสัมพุทธเจ้า บรรดา
 พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งสองพระองค์นั้น ในสมัยแห่งพระสมุธระผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาค
 ของชาวเรา เกิดเป็นมาณพนามว่า อุกกระ ได้สลับธรรมกถาของพระศาสดาแล้วเห็นโทษในกม
 ทั้งหลาย และอันถึงดีในการออกบวช ถึงกันอยู่ในไตรตรณะ สละทรัพย์ ๘๐ โกฏิที่เก็บไว้ ถวาย
 มหาทานแก่พระภิกษุสงฆ์ เมืองที่พระพุทธเจ้าเป็นประธาน แล้วออกบวช เมื่ออุกกระมาณพบวชแล้ว
 พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงพยากรณ์ว่า “นับแค่นี้ไปสามหมื่นกัป ท่านผู้จักเป็นพระพุทธเจ้า พระ
 นามว่า โศคม” ฝ่ายอุกกระมาณพได้สลับพุทธพยากรณ์แล้ว เบิกบานสำราญใจจึงแก่นั้นมา ก็ศึกษา
 ไตรสิกขาเพื่อบำเพ็ญศีลบารมีให้บริบูรณ์ ไม่นานนักก็ได้อภิญญา ๕ สมภคิ ๘ ทรงพระไตรปิฎก

ยัศนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าแห่งกวม ทั้งว่าดวงจันทร์เพ็ญนั้น เมื่อสิ้นอายุก็ดับบังเกิดในพรหมโลก

จบจินนิทานถก เรื่องพระสุเมธพุทธเจ้า

ในสมัยแห่งพระสุชาตะผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคของชาวเรา เกิดเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ได้ทรงสัคข์ว่า "พระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นแล้วในโลก" จึงเสด็จเข้าไปเฝ้า ได้ทรงสัคข์พระธรรมกถาแล้ว ทรงถวายราชสมบัติทั้ง ๔ มหาทวีป พร้อมทั้งรัตนะ ๗ ประการแก่พระภิกษุสงฆ์มีองค์พระพุทธเจ้าเป็นประธาน แล้วผนวชในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้า แต่เมื่อท้าวเธอผนวชแล้ว หมู่ชนเป็นอันมากรับเอารายได้ของรัฐในชมพูทวีปทั้งสิ้นมาจกการทำหน้าที่เป็นผู้ดูแลอารามแล้วมอบถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ มีองค์พระพุทธเจ้าเป็นประธาน แม้พระคาสาพระองค์นั้นได้ทรงพยากรณ์พระเจ้าจักรพรรดินี้ว่า "ล่วงสามหมื่นกัปไปแล้ว ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้า พระนามว่า โคคม" พระมหาบุรุษได้รับพยากรณ์ในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วทรงปลื้มพระทัยแสนโสมนัส จำเดิมแต่นั้น ได้ทรงเวียนพระพุทธพจน์คือ พระโคตมปฏิมาเพญิตถาวรมิ และ บัญญาบารมีให้บริบูรณ์ ไม่นั้นนานนักก็ได้อภิญญา ๔ สมบัติ ๘ ทรงพระโคตมปฏิมาองค์พระคาสาของพระผู้มีพระภาคเจ้าแห่งกวม เมื่อสิ้นพระชนมายุก็ดับบังเกิดในพรหมโลก

จบจินนิทานถก เรื่องพระสุชาตะพุทธเจ้า

นับถอยแก้ทักกับไปพันแปดร้อยกัป ถัดจากพระสุชาตะพุทธเจ้าพระองค์นั้นมา มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นในกัปเดียวกัน ๓ พระองค์คือ พระบิณฑิตพุทธเจ้า พระอติถิตพุทธเจ้า พระธัมมทิตพุทธเจ้า บรรดาพระพุทธเจ้าทั้งสามพระองค์นั้น ในสมัยแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า บิณฑิต พระผู้มีพระภาคของชาวเราเกิดเป็นพราหมณ์นามพ ชื่อว่า กัสสปะ เวียนจบโคจรเพท พราหมณ์นั้นได้ฟังพระธรรมเทศนาของพระคาสาแล้ว เลื่อมใสในพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยการบริจาททรัพย์แสนโกฏิ ให้สร้างสังฆารามอันน่ารื่นรมย์อย่างยิ่ง แล้วดำรงตนอยู่ในโคจรธณะ และศีล ครั้นนั้น พระคาสาได้ทรงพยากรณ์พราหมณ์นั้นว่า "นับแต่ล่วงไปพันแปดร้อยกัป ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้า พระนามว่า โคคม" ฝ่ายพราหมณ์ ได้ฟังพุทธพยากรณ์

แล้วสุกแสนจะอินทรี ทั้งแก่นนั้นก็กึ่งหน้าอุคสาหะเพื่อบำเพ็ญพุทธการกรรมให้บริบูรณ์ ได้บำเพ็ญ
กุศลกรรมตลอดชีวิต เมื่อสิ้นอายุก็ไปสู่เทวโลก นั่นแล

จบนิทานกถา เรื่องพระปิตุทัตตพุทธเจ้า

ในสมัยแห่งพระอัครทัตตผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคของชาวเรา เกิดเป็นพรหมมณ
มหาศาล ซึ่งชาวโลกยกย่องมีนามว่า สุสิมะ สุสิมพรหมมณนั้นสละทวิภยัสสมบิภังคินทั้งหมกให้แก่คน
กำพร้าและคนเข็ญใจเป็นอัน แล้วเข้าบำเพ็ญทานศัวยุเป็นคาบส ใค้อภิญญา ๕ สมบัติ ๘ เป็นผู้
มีฤทธิ์มาก มีอำนาจมาก แสวงคุณแห่งกุศลธรรมและโทษแห่งอกุศลธรรมแก่มหาชน ดำรงชีพ
อยู่ในโลก รอคอยพระพุทธรเจ้าจะมาตรัส ครั้นถึงสมัยที่สมเด็จพระโลกนาถอัครทัตตเสด็จอุบัติ
ขึ้นแล้ว ทรงยังฝนคืออมฤตธรรมให้ตกลงในท่ามกลางบริษัททั้ง ๔ ในสุทธานมหานครอยู่นั้นแล
คาบสได้ฟังธรรมกถาของพระบรมศาสดาพระองค์นั้นแล้ว เลื่อมใส จึงไปยังโลกสวรรค์ ถือเอา
ทิพยบุปผารัตนอมณฑลารพ คอกปทุม และคอกปาวิจิตรเป็นอัน มาจากเทวโลก แสวงขานภาพ
ของตน ปรากฏกายยังฝนคอกไม้ให้ตกทั้ง ๔ ทิศ ประคองคัมภีร์มหาเมฆทั้ง ๔ ทวีปฉะนั้น ได้กระทำ
เครื่องคอกไม้โดยรอบ มีมณฑป ชุ่ม และช้ายทองเป็นอัน (ทุกอย่าง) สำเร็จด้วยคอกไม้หาค่ามิได้
บูชาพระทศพล ด้วยคอกอมณฑลารพ คอกปทุม และคอกปาวิจิตร แม้สมเด็จพระโลกนาถอัครทัตต
ผู้ทรงพระญาณเห็นแจ้งชัดพระองค์นั้นก็ได้ทรงพยากรณ์ว่า “นับแต่หลังไปพันแปดร้อยกัป ท่าน
ผู้จักเป็นพระพุทธรเจ้า พระนามว่า โศภม” คาบสได้ฟังพุทธพยากรณ์แล้ว ก็ผ่องแผ้ว ตั้งใจมั่น
บำเพ็ญพุทธการกรรมให้บริบูรณ์แก่นั้นมา กลับเข้าบำเพ็ญทานศัวยุบำเพ็ญกุศลสมาธิ เมื่อสิ้นอายุ
ไปเกิดในพรหมโลก

จบนิทานกถา เรื่องพระอัครทัตตพุทธเจ้า

ในสมัยแห่งพระธัมมทัตตผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคของชาวเราเกิดเป็นท้าวสักก
เทวราช แวดล้อมด้วยทวยเทพในเทวโลกทั้งสอง เสด็จไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงบูชาพระ
ทศพลด้วยทิพยคันธมาลา และทิพยศูริยางค์ แม้สมเด็จพระทศพลพระองค์นั้นก็ได้ทรงพยากรณ์ว่า
“ล่วงไปพันแปดร้อยกัป ท่านผู้จักเป็นพระพุทธรเจ้าพระนามว่า โศภม” ท้าวสักกเทวราชทรง
สดับคำพยากรณ์ในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ทรงว่าเวียงบันเทิงพระหฤทัย เสด็จคืนสู่เทวโลก

จำเต็มเท่านั้น ได้เสด็จมาบูชาถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า และทรงสถาปนาธรรมเทวามาเป็นหลายครั้ง
หลายคราว

จบนิทานกถา เรื่องพระธัมมทัตถ์พุทธเจ้า

ถัดจากสมัยกาลแห่งพระธัมมทัตถ์ผู้มีพระภาคเจ้า ก็ขึ้นถึงกัปปาคัสณลง ในกัปปหนึ่งนับ
ถอยหลังแก่ภัทรกัปปนี้ ไปเก้าสิบสี่กัปป พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์เดียวแล พระนามว่าติชัตถะ
ผู้ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่สัตว์โลก ทรงบรรลุปรมัตถธรรมแล้วได้เสด็จจุติขึ้นในโลก ครั้นนั้น
พระผู้มีพระภาคของชาวเราเกิดเป็นพราหมณ์นามว่ามังคะละในสุเรเสนนคร เรือนจบโคจรพท ได้สั่ง
สมทพร้อยไว้หลายโกฏิ พราหมณ์นั้นเห็นโทษในการครองเรือน จึงสละทพร้อยสมบัติแก่คนกำพร้า
และคนเชื่องใจเป็นต้น ละบ้านเรือนเข้าสู่ป่าหิมพานต์บวชเป็นฤๅษี ครั้นได้บวชแล้วเพียรพยายาม
(บำเพ็ญพรต) ไม่ช้านานก็ทำฌานและอภิญาให้เกิดได้ (ขณะ) อยู่ในป่าหิมพานต์ ได้สดับข่าวว่า
“พระติชัตถะกาสตาได้เสด็จจุติขึ้นในโลกแล้ว” จึงเข้าไปเฝ้า ได้สดับพระธรรมกถาของพระ-
กาสตาพระองค์นั้น แล้วสำแดงฤทธิ์เข้าไปยังมหาชมพูฤๅษี (คันหว่าใหญ่ประจำชมพูทวีป) นำผล
จากคันหว่านั้นมา แล้วนิมนต์พระติชัตถะกาสตาให้ประทับในสุเรเสนมหาวิหาร พร้อมด้วยพระภิกษุ
บริวาร ๕๐ โกฏิ อังคาสให้้อมหน้าสำราญด้วยผลหว่าเหล่านั้น ครั้นสวเสเสร็จ พระกาสตาได้ทรง
พยากรณ์ฤๅษีนั้นว่า “นับแก่นไปอีก เก้าสิบสี่กัปป ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้า พระนามว่าโคดม”

ฝ่ายคานสได้สดับพระคำวโรกาสของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วก็สุดแสนจะดีใจ ถึงแก่นั้นไป
ก็ทำความเพียรให้มั่นคงเพื่อบำเพ็ญบารมี ๔๐ ประการให้บริบูรณ์ เข้ามาทำสมาธิบริกรรม เป็นผู้
ไม่เสื่อมจากฌาน เมื่อสิ้นอายุก็ได้บังเกิดในพรหมโลก

จบนิทานกถา เรื่องพระติชัตถะพุทธเจ้า

ถัดจากสมัยกาลแห่งพระติชัตถะพระผู้มีพระภาคเจ้า มีกัปปที่ว่างจากพระพุทธเจ้ากัปปหนึ่ง
นับถอยหลังแก่ภัทรกัปปนี้ไป ๕๒ กัปป พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๒ พระองค์ คือ พระติสสะพุทธเจ้า และ
พระปุตตะพุทธเจ้า ได้เสด็จจุติขึ้นในโลก บรรดาพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๒ พระองค์นั้นในสมัยกาล
พระผู้มีพระภาคกัสสะ พระผู้มีพระภาคเจ้าของชาวเรา ได้เป็นพระเจ้าสุริยราชทรงครองราชย์โดยชอบ
ธรรมในเมืองสวคินนคร ท้าวเธอทรงเห็นโทษในกามและอาหิงสสในการออกบวช จึงทรงละพระ-

นครอันสมบุรณ์ด้วยโภคทรัพย์และธัญญาหารอย่างเหลือล้น เสด็จเข้าบำเหน็จพานักศนเวรเป็นคาบสักระยะแล้ว ไต่อภิญา ๕ สมบัติ ๔ เป็นคาบสผู้มฤตย์และอาญาพมากได้สลับข่าวว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นแล้ว เกิดบิณฑิ ๕ ประการสามช้านไปทั่วทั้งร้าง เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ทูลสรรเสริญแล้วสำแดงฤทธิ์ไปยั้งเทวโลก เข้าไปสู่สวนจิตตลดา เอาพอบแก้วประมาณกาวกหนึ่ง บรรจุเต็มด้วยคอกไม้ทิพย์มีคอกปทุม ปาวิจิตรและมณฑลารพเป็นต้น แล้วถือแหะมาบูชาพระผู้มีพระภาคเจ้า ไต่ย่นกันร่มคอกปทุมค้ำแก้วมณีเยือกทองคำ เบื้องพระเศียรของพระผู้มีพระภาคเจ้า ๘ ทามกลางบริษัท ๔ ครั้นแล้ว พระศาสดาได้ทรงพยากรณ์แก่บสนันว่า “นับแต่ไปไนกัปที่ ๔๒ ท่านผู้จักเป็นพระพุทธเจ้าพระนามว่าโคคม” คาบสได้สลับคำพยากรณ์ในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วเลื่อมใสเป็นที่ยิ่ง ได้พากันเพียรพยายามยิ่งขึ้นเพื่อบำเพ็ญพุทธการกรรมให้ถึงที่สุด เข้าไปสู่บำเหน็จพานัก ยังเวลาให้ล่วงไปด้วยสุขเกิดแก่มาจนตลอดอายุ เมื่อสิ้นอายุก็บังเกิดในพรหมโลก

จบนิทานกถา เรื่องพระคิตตะพุทธเจ้า⁴

ในสมัยพระปุตตะผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคเจ้าของเราเป็นกษัตริย์ในเอวินทมนครทรงเลื่อมใสในพระศาสนาด้วยสรรพธรรมเทกนา ทรงหว่านกองทรัพย์เป็นอันมากในศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้า เรือนจบพระโคตรบิฎก ได้เป็นผู้ทรงพระโคตรบิฎก เป็นธรรมกถิกกล่าวธรรมกถาแก่มหาชนและบำเพ็ญกตบารมี

อยู่มานานหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งในท่ามกลางบริษัท ๔ ได้ทรงเห็นความอัศจรรย์ของท่านแล้ว จึงทรงพยากรณ์ว่า “นับแต่ไปไนกัปที่ ๔๒ ท่านผู้จักเป็นพระพุทธเจ้าพระนามว่าโคคม”

พระโพธิสัตว์ได้สลับพระพุทธานุสสังกนั้น ก็เกิดอุสสาหะเพิ่มพูน เป็นผู้มีความเพียรมั่นคง ไต่อภิญา ๕ สมบัติ ๔ งดงามด้วยศีลและปัญญาในพระพุทธานุสสังก เมื่อสิ้นอายุ ก็บังเกิดในพรหมโลก

จบนิทานกถา เรื่องพระปุตตะพุทธเจ้า⁴

ถัดจากพระปุตสผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อกับนั้นล่วงไปแล้ว ในกัปที่ ๔๑ แยกทวารกัปนี้ พระศาสดาพระนามว่า วิบัสสี ผู้ทรงดำเนินถึงประโยชน์และมีใช้ประโยชน์ของผู้อื่นในสรรพสัตว์ ได้เสด็จอุปติชฌนในโลก ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าของชาวเรา เป็นพญานาคนามว่า อุกุละ มีฤทธิ์ และอำนาจมาก มีหมู่พญานาคหลายพันโกฏิเป็นบริวาร วันหนึ่ง อุกุละนาคราชได้ทราบบว่าพระศาสดาเสด็จอุปติชฌนแล้ว (ปรารภ) จะกระทำสักการะแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงให้สร้างโรงพิธีด้วยแก้ว ๗ ประการ นิมิตต์พระภิกษุสงฆ์มีองค์พระพุทธรูปเป็นประธานให้งั่งในโรงพิธีนั้น ได้ถวายทิพย์สมบัติเป็นเนมาทานควรแก่ศรัทธาตลอด ๗ วัน แล้วได้ถวายสิ่งทองคำมีค่ามากประดับไปด้วยรัตนะทั้งปวง สุกสว่างด้วยแสงแก้วต่าง ๆ ส่งประกายระยิบระยับ แก่พระผู้มีพระภาคเจ้า ในเวลาจบอนุโมทนาทานในครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงพยากรณ์ว่า “ท่านผู้จักเป็นพระพุทธรูป พระนามว่า โศกม ในกัปที่ ๔๑ นับแต่ไป”

ฝ่ายพญานาคนั้น ได้รับคำพยากรณ์จากสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ก็ดีใจว่า “เราจักได้เป็นพระพุทธรูป” ทั้งแก่นนั้นมา ก็บำเพ็ญเพียรแข็งขันขึ้นเพื่อจะให้บรรลุ ๑๐ บริบูรณ์

จบนิทานทณดา เรื่องพระวิบัสสีพุทธรูป

ถัดจากพระวิบัสสีผู้มีพระภาคเจ้า (ล่วงไป) ๔๔ กัป ในกัปที่ ๖๑ ไม่มีพระพุทธรูปเกิดขึ้นในโลกเลย ต่อแต่นั้นมา ในกัปที่ ๑๑ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๒ พระองค์ คือ พระสิริพุทธเจ้า และพระเวสสพุทธเจ้า ได้เสด็จอุปติชฌน

บรรดาพระพุทธรูปทั้ง ๒ พระองค์นั้น ในสมัยพระสิริผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคของชาวเรา เป็นพระราชาพระนามว่า อวินทมะ ทรงครองราชสมบัติโดยชอบธรรมในปรัฏฐนคร ครั้งนั้น พระสิริผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จจาริกไปกามท้งถิ่น เพื่อทรงอนุเคราะห์สัตว์โลก ได้เสด็จถึงปรัฏฐนครโดยลำดับ

ฝ่ายพระเจ้าอวินทมะ ทรงสทกกับว่า “พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมาแล้ว” ทรงโสมนัส จึงพร้อมด้วยข้าราชการบริวาร ทรงต้อนรับ บูชา ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงถวายเนมาทานสมควรแก่ศรัทธาด้วยศรัทธาตลอด ๗ วัน รับสั่งให้เบ็คคลังพระภุษา ถวายผ้ามีค่ามาก แก่พระภิกษุสงฆ์มีองค์พระพุทธรูปเป็นประธาน ทั้งได้ทรงถวายช้างกระดุกเฮราว่าฉัณเฑาะว์ประเสริฐของพระองค์ สมบูรณ์ด้วยกำลัง รูป ลักษณะ ประดับด้วยราชทอง มีปลอกงาามกัถองนพคุณ

โบหูใหญ่ โอ้อำค้วย (พู) จามวี (ทังคู้) กวงหน้า (ปาก) งมเพริกแพ้วเพียงจันทร์ฉาย ครั้นแล้ว
ได้ทรงถวายกับบิณฑิณฑ์ประมาณเท่าช้างนั้นๆ

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงอนุโมทนาทาน ในเวลาจบอนุโมทนา ก็ได้ทรงพยากรณ์ว่า
“นับแต่ไปในปีที่ ๓๑ ท่านผู้จักเป็นพระพุทธเจ้าพระนามว่าโคกม”

ท้าวเธอทรงสดับพุทธพยากรณ์แล้ว ทรงอัมเอบ พอพระหฤทัยเป็นล้นพ้น ค่อยแต่นั้น
ทรงบำเพ็ญบุญมีทานและศีลเป็นอัน จุกิจจากอกุศลนั้นแล้ว ทรงบังเกิดในเทวโลก

จบจินนิทานกถา เรื่องพระสิขุทัตถเจ้า

ในสมัยพระเวสสภุคัมมีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคของชาวเราเป็นพระราชาพระนามว่า
สุทนต์ ทรงครองราชสมบัติโดยชอบธรรมในสรวณนคร ในเมื่อสมเด็จพระโลกนาถกเวสสภุคัจจะไป
โดยลำดับถึงสรวณนคร พระเจ้าสุทนต์ทรงต้อนรับแลได้สดับพระธรรมกถาของพระผู้มีพระภาคเจ้า
พระองค์นั้น ทรงเบิกบานพระหฤทัย ทรงประคองกระพุ่มพระหัตถ์ประหนึ่งบัวकुมลิกิต์แก่น้ำบริสุทธิ์
บริบูรณ์รุ่งเรืองพร้อมไปด้วยทนต์ขันธโมธาน (รวมมีอทั้ง ๑๐ นิ้ว) ขึ้นเหนือพระเศียรถวายสาธุการ
แล้ว ได้ทรงถวายมหาทานพร้อมทั้ง (โคจร) จีวร แก่พระภิกษุสงฆ์มีองค์พระพุทธเจ้าเป็นประธาน
ครั้นสั่งให้สร้างพระคันธกุฎีสำหรับเป็นที่ประทับของพระผู้มีพระภาคเจ้าในสรวณนครนั้นนั่นเอง สร้าง
วิหารพินหนึ่งล้อมพระคันธกุฎีนั้น แลทรงสละพระราชทรัพย์ทั้งสิ้นไว้ในพระศาสนาของพระผู้มีพระ
ภาคเจ้า ผนวชในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นแล้ว ทรงสมบุรณะด้วยอาจารย์คุณพอ
พระทัยในอุคคคุณ ๑๓ ประการ ทรงยินดียิ่งนักในการแสวงหาพระโพธิสมภารอยู่

ฝ่ายพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงเห็นพระเจ้าสุทนต์มีความเพียรมั่นคง มีพระหฤทัยไม่หวน
กลับจึงทรงพยากรณ์ว่า “ในปีที่ ๓๑ ท่านผู้จักเป็นพระพุทธเจ้าพระนามว่าโคกม”

พระมหาบุรุษสดับพุทธพยากรณ์แล้ว เกิดความอุคสาหะเพิ่มพูนยิ่งขึ้น มีความเพียร
มั่นคง สมบุรณะด้วยวัตรปฏิบัติ งดงามอยู่ในพระศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยศีล สมาธิ และ
ปัญญา เมื่อสิ้นอายุ ก็บังเกิดในเทวโลก

จบจินนิทานกถา เรื่องพระเวสสภุคัจจะ

ในสมัยถัดจากพระเวสสุภูมิผู้มีพระภาคเจ้าต่อมา แลเมื่อปีนั้นล่วงไปแล้ว ไม่มีพระ-
 พุทธเจ้าผู้ทรงทำความสว่างแก่สัตว์โลก ผู้ทรงชนะวัน (กิน) เสกข์จูปกชื้นตลอด ๒๕ ปี

ในกัปที่ ๒๕ ถัดจากนั้นมา พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๕ พระองค์คือ พระกกุสันธะ
 พระโกนาคมะ พระกัสสปะ พระโคกมะ และพระเมกขิทรโย ได้เสกข์จูปกชื้นในกัปเดียวกัน แต่
 พระเมกขิทรโยผู้มีพระภาคเจ้า จักเสกข์จูปกชื้นในอนาคตกาล

บรรดาพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้ง ๕ พระองค์นั้น ในสมัยพระกกุสันธะผู้มีพระภาคเจ้า
 พระผู้มีพระภาคของชาวเราเป็นพระราชา พระนามว่าขณะ ได้ถวายบรรพชิตบวชชราวมิคารจิวร
 เป็นคันและเกสรทั้งหลายมีอาหุตยาคาเป็นคัน แต่พระภิกษุสงฆ์มีองค์พระพุทธรูปเป็นประธาน ได้
 ถวายมหาทานโคธสมควรรแก่พระอริสริยยศและกำลัง (ความสามารถ) ของพระองค์อีกด้วย

พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงอนุโมทนาทาน ได้ทวิสนูปุพพิคา พระราชาได้ทรง
 สดับพระธรรมกถาของพระผู้มีพระภาคเจ้ามีพระทัยเลื่อมใส จึงผนวชในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้า
 ครั้นผนวชแล้วก็ทรงบำเพ็ญศีลาจารวัตรบริสุทธิบริบูรณ์ แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ก็ได้
 ทรงพยากรณ์ว่า "ในอนาคตในกัปนี้เอง ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธรูปพระนามว่าโลกม"

พระมหาบุรุษได้รับคำพยากรณ์จากสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็มีใจยินดีเป็นที่ยิ่ง เกิด
 ความออกสทาหะครั้งพระเหตุยเกิดทีเดียว มีความเพียรหมั่นคงเพื่อทรงบำเพ็ญพุทธการกรรมให้บริบูรณ์
 ทรงกวางมอยู่ในป่าพจน์ (พระธรรมวินัย) ของพระผู้มีพระภาคเจ้าจุกวางจันทร์เพ็ญ งามเด่นผุดผ่อง
 อยู่ในพื้นนภากาศ เมื่อสิ้นอายุก็ไปบังเกิดในเทวโลก

จบจินนิทานกถา เรื่องพระกกุสันธะพุทธเจ้า

ในสมัยพระโกนาคมะผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคเจ้าของชาวเรา เป็นพระราชา
 พระนามว่าปัพพตครองราชสมบัติในเมืองมถิลลา ทรงสดับข่าวว่า "พระผู้มีพระภาคเจ้าได้เสกข์ถึง
 แล้ว" จึงพร้อมด้วยข้าราชการบริวารเสด็จต้อนรับ บูชา ถวายบังคมแล้วทูลนิมนต์ เพื่อทรงรับมหา-
 ทานแล้วทูลอาราธนาพระผู้มีพระภาคเจ้าให้ประทับจำพรรษา (ในเมืองมถิลลา) ทรงปฏิบัตินำรุง (พระ-
 ผู้มีพระภาค) พร้อมทั้งพระสงฆ์สาวกตลอดไตรมาส ได้ถวายผ้ามีค่ามากเป็นคันผ้า ผ้าเมืองเขาก ผ้า-
 เมืองจีน ผ้ากัมพล ผ้าไหม ผ้าเนื้อเกลี้ยง ผ้าฝ้ายและเครื่องทำทอง (รองเท้า) กับทั้งบริวารอย่าง
 อื่นอีกเป็นอันมาก

พระผู้มีพระภาคเจ้าโกนาคมนะ ก็ได้ทรงพยากรณ์พระเจ้าปัพพะคะว่า “ไม่ว่ากับ^๕นั้นแต่
ท่านผู้^๖จักเป็นพระพุทธเจ้าพระนามว่าโคกม” พระเจ้าปัพพะคะได้สดับพุทธพยากรณ์แล้วจึงสละราช
สมบัติผนวชในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นนั่นเอง ครั้นผนวชแล้วทรงศึกษาพระ-
พุทธพจน์ บำเพ็ญศีลบารมีและบุญญาบารมีให้บริบูรณ์ เมื่อสิ้นพระชนมายุ ก็เสด็จอุปบัติในเทวโลก

จบนิทานกถา เรื่องพระโกนาคมนะพุทธเจ้า

ในสมัยพระกัสสปะผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคเจ้าของเราเป็นมาดเพช็ื่อว่า
โศคิบาล ในตำบลบ้านเวทกทิศมีช่างปั้นหม้อชื่อชฎิกการ ได้เป็นผู้อุปฐากคดีศิษของพระกัสสปะผู้มี
พระภาคเจ้า โศคิบาลมาดเพช็ื่อสหายรักกับใคร่ชอบใจของช่างปั้นหม้อนั้น คราวนั้น ช่างปั้นหม้อ
ชฎิกการได้กล่าวกับโศคิบาลมาดเพช็ื่อว่า “โศคิบาลเพื่อนรัก มาเราไปช่วยกันเด็กเราจักเฝ้าพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้า” เมื่อชฎิกการกล่าวอย่างนั้นแล้วโศคิบาลมาดเพช็ื่อได้กล่าวกับชฎิกการนั้นแล้วว่า “อย่าเลย
เพื่อนชฎิกการจะมีประโยชน์อะไรด้วยการเห็นคนหัวโตนนั้นเล่า” ชฎิกการได้กล่าวกับโศคิบาลมาดเพ
(อย่างนั้น) ถึง ๒-๓ ครั้ง โศคิบาลมาดเพช็ื่อห้ามเสียอย่างนั้นเหมือนกัน ครั้นนั้นแล ชฎิกการลอบกล่าว
โศคิบาลมาดเพช็ื่อที่กันค้อยแล้วกล่าวอย่างนั้นนั้นแหละ ทนโค่นนั้นเองโศคิบาลมาดเพช็ื่อช่วยกันค้อยแล้วก็ห้าม
เสียอย่างนั้นอีกเหมือนกัน ครั้นนั้นแล ชฎิกการได้ลอบกล่าวโศคิบาลมาดเพช็ื่อซึ่งตรงสนานที่ระชงที่เส่นผ
ทั้งหลายแล้วกล่าวอย่างนั้นนั้นแหละ

ลำดับนั้นแลโศคิบาลมาดเพช็ื่อคิดว่า “น้าอัครจริยจวิงหนอ ! น้าประหลาดใจจวิงหนอ !
การที่ชฎิกการนี้เป็นคนมีชาติค่าค้อยมารบเร้าจับต้องเส่นผเราซึ่งตรงสนานที่ระชง เห็นจะไม่เป็นอันคำ
ทรามนัก” ครั้นก็ค้อยอย่างนั้นแล้ว จึงบอกชฎิกการนั้นแล้วว่า “ถ้าอย่างนั้น จงปล่อยเด็กเราจักไปช่วย
กัน” ทนโค่นนั้นเอง นายชฎิกการช่างปั้นหม้อและโศคิบาลมาดเพช็ื่อได้พากันไปเฝ้าพระกัสสปะผู้มีพระ-
ภาคเจ้า ถวายบังคมแล้วนั่งอยู่ ณ ที่สมควรข้างหนึ่ง คราวนั้น ชฎิกการได้กราบทูลพระผู้มีพระภาค-
เจ้าว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ โศคิบาลมาดเพช็ื่อเป็นสหายของข้าพระองค์ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า
ได้ทรงโปรดแสดงธรรมแก่โศคิบาลมาดเพช็ื่อเด็กพระเจ้าข้า”

พระกัสสปะผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นธรรมกถาโปรดโศคิบาลมาดเพช็ื่อ สองสหายพากันเร็นเรึง
บันเทิงใจอนุโมทนาพระธรรมกถาของพระผู้มีพระภาคเจ้า ลุกจากที่ที่ตนนั่งอยู่ถวายบังคมพระผู้มี
พระภาคเจ้า ทำประทักษิณแล้วพากันเสด็จไป ครั้นนั้นแล โศคิบาลมาดเพช็ื่อกับชฎิกการว่า

“เพื่อนรัก ท่านเมื่อได้ฟังธรรมเช่นนี้อยู่ เพราะเหตุไร จึงไม่บวชเล่า” ฐกักรตอบว่า “โศกบาล เพื่อนรัก เราเลื่อมมารดาบิดาซึ่งแก่แล้วคาบอคมิใช่หรือ?” โศกบาลมาแต่เพียงพุกว่า “ถ้าอย่างนั้น เราจักบวช” ทันทีนั้นเอง ฐกักรบอว่า “ดีมาก เพื่อนรัก” แล้วพาโศกบาลมาแต่พเนินไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้ากราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ โศกบาลมาแต่พเนินของข้าพระองค์นี้ ประสงค์จะบวชในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้า ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงโปรดบวชให้โศกบาลนี้เถิด พระเจ้าข้า” พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงบวชให้โศกบาลมาแต่พเนินแล้ว โศกบาลมาแต่พเนินได้บรรพชาอุปสมบทในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้ปรารถนาความเพียร เรือนพระโคตมปฏิภัก ทำพระศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าให้งามด้วยวัตรปฏิภัก พระกัสสปะผู้มีพระภาคเจ้า ทรงเห็นความอัศจรรย์ของพระโศกบาลนั้น เมื่อจะทรงพยากรณ์ท่านจึงได้คร่ำคร่าเป็นพระคาถาอันแก่พระภิกษุทั้งหลาย นั้นแล้ว

“ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงดูภิกษุผู้ประพฤติกิ

ตามคำสอนของเรา ในภักทกัปนี้ ท่านผู้จักเป็นพระพุทธเจ้า พระศาสดาจะเสด็จออกจากพระนครอันนำวันรมย์ มีนามว่ากิลพัสดุ์ ทรงเริ่มตั้งความเพียรบำเพ็ญทุกรกิริยา พระศาสดาจักประทับนั่ง ณ ควางไม้ช่อปลาณีโคจร ทรงรับข้าวปายาส ณ ที่นั้นแล้วเสด็จไปยังแม่น้ำเนรัญชรา จักเสวยข้าวปายาสที่ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา แล้วเสด็จเข้าไปยังควางไม้โพธิพฤกษ์ (ไม้ที่ทรงตรัสรู้) ตามทางที่ศึกษแก่่งไว้อย่างดี ต่อแต่นั้น พระศาสดาคผู้มียศใหญ่ จักทำประทักษิณ (เวียนขวา) โพธิมณฑลอันยอดเยี่ยม ประทับนั่งขัดสมาธิทรงตรัสรู้ ณ โพธิบัลลังก์อันสูงสุด เป็นที่อันประเสริฐ ไม่มีใครจะให้แก่ได้ พระมารดาผู้ให้กำเนิดของพระศาสดาก็นึกถึงพระนามว่า “มายา” พระบิดาพระนามว่า “สุทโธทนะ” พระศาสดาก็นึกถึงพระนามว่า “โคตม” พระเถระนามว่า โกลิเกะและอุปคิสสะผู้หมกอาสวะ (กิเลส) ปรากฏจากราคะ

มีจิตสงบมั่นคง จักเป็นพระอัครสาวก พระอุปัฏฐากนามว่าอานนท์
 จักอุปฐากพระชินเจ้านี้ พระเถรนามว่า เขมาและอุบลวรรณา
 ผู้หาอาสวะมิได้ ปราศจากราคะ มีจิตสงบมั่นคง จักเป็นพระอัครสาวิก
 ไม่ที่ครัสรู้ของพระผู้มีพระภาคเจ้านี้ ชาวโลกเรียกกันว่า "อัสสัถะ"
 จิตตกอุพบคี่และหัตถกตกอุพบคี่ชาวเมืองอาฬวี จักเป็นอัครอุปัฏฐาก
 นันทมารดาและนางชุชชุกวราอุบาสิกา จักเป็นอัครอุปัฏฐาก

ฝ่ายเทวกาและมนุษย์ทั้งหลาย ได้สดับพระคำรัสของพระผู้มีพระภาคเจ้าก็พากันวันเริง
 บันเทิงใจ ทำสาธารณกรรมมากมายหลายพันแล้วต่างก็พากันตั้งความปรารถนาว่า "ข้าว่า ท่านผู้เป็น
 ทน่อแนวพระพุทธรเจ้า แม้หากว่าพวกข้าพเจ้าจักยังไม่ได้มรรคผลในพระศาสนาของพระผู้มีพระภาค
 เจ้าไซ้ไร โน่นนาคกกาลในสมัยที่ท่านผู้เป็นพระพุทธรเจ้า ขอให้พวกข้าพเจ้าพึงได้มรรคผล
 กล่าวคือ พระนิพพานเถิด"

ฝ่ายพระมหาบุรุษได้รับคำพยากรณ์จากสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วก็จิตใจอย่างยิ่ง เกิด
 ความอุทิศเพื่อบำเพ็ญพุทธการกรรมให้บริบูรณ์ ยกย่องคำสั่งสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้าให้
 งคงาม เมื่อสนอายุ ก็ไปคามยถากรรม

จบจินนิทานกถา เรื่องพระกัศตปะพุทธเจ้า

จบนิทานกถา เรื่องพระพุทธรเจ้า ๒๔ พระองค์

พระผู้มีพระภาคเจ้าของชาวเราทรงได้รับพยากรณ์ในสำนักของพระพุทธรเจ้า ๒๔ พระองค์
 มากลตถึง ๔ อสงไขยหนึ่งแสนกัป

พระพุทธรเจ้า ๒๔ พระองค์นั้น มีพระองค์ไหนบ้าง?

พระสัมพุทธเจ้าที่ได้ทรงพยากรณ์พระโพธิสัตว์คามลำดับคือ
 พระที่บังกรสัมพุทธเจ้า ๑ พระโกณฑัญญสัมพุทธเจ้าผู้ทรงประเสริฐสุด
 กว่าสัตว์ ๒ เท้า ๑ พระมังกลสัมพุทธเจ้า ๑ พระสมณะสัมพุทธเจ้า ๑
 พระเวคะสัมพุทธเจ้า ๑ พระโสภิกะสัมพุทธเจ้า ๑ พระอินมทัสสัม
 พุทธเจ้า ๑ พระปทุมะสัมพุทธเจ้า ๑ พระนารทะสัมพุทธเจ้า ๑ พระ
 ปทุมกัระสัมพุทธเจ้า ๑ พระสเมระสัมพุทธเจ้า ๑ พระสุชาคะสัมพุทธเจ้า ๑

พระบิณฑสันตสัมพุทธเจ้าผู้มียศใหญ่ ๑ พระอัครบิณฑสันตสัมพุทธเจ้า ๑ พระ
 รั้งบิณฑสันตสัมพุทธเจ้า ๑ พระสิทธัตถะสัมพุทธเจ้าผู้โลกนายก ๑ พระกิสสะ
 สัมพุทธเจ้า ๑ พระปุตตะสัมพุทธเจ้า ๑ พระวิปัสสิสัมพุทธเจ้า ๑ พระ
 สิริสัมพุทธเจ้า ๑ พระเวสสสัมพุทธเจ้า ๑ พระกกุสันธสัมพุทธเจ้า ๑
 พระโกนาคมสัมพุทธเจ้า ๑ พระกัสสปสัมพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นผู้นำ ๑

อนึ่ง พระโพธิสัตว์เมื่อจะเสด็จมา (อุบัติ) ก็ใกล้เสด็จมา (อุบัติ) เพราะบรรดถึงธานีสงฆ์
 แห่งพระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญกนิหารแล้วเท่านั้น ธานีสงฆ์นั้นก็อะไรบาง ? คือ

นรชนผู้สมบูรณ์ด้วยองค์พุทธการกรรรมทั้งมวลอย่างนี้ เมื่อยัง
 ค้อยท้องเกี่ยวอยู่ในวิฏฐสงสารสันกาลช้านานหลายร้อยโกฏิกัปก็ย่อมเป็นผู้
 เทียงแท้ที่จะควรัสู นรชนเหล่านั้น ไม่เกิดในอเวจนิทานรก ทั้งไม่เกิด
 ในโลกกันทรก ไม่เกิดเป็นนิชฌามคณเทิกเปรต (เปรตที่ค้อยทนทุกข์เพราะ
 ถูกไฟค้องเผาเผาสน) ไม่เกิดเป็นชูปปีปัสสิเปรต (เปรตที่ค้อยทนทุกข์
 เพราะถูกความหิวกระหายบีบคั้นมาก) ไม่เกิดเป็นกาลกัญชิกากร* (อสุ
 รันต่ำสุดมีรูปร่างน่าเกลียดน่ากลัวค้อยทนทุกข์ เพราะความกระหายน้ำบี
 บคั้นเป็นอันมาก) นรชนเหล่านั้น ถึงจะค้อยเกิดในทุกคิ ก็ไม่เกิดเป็นสัตว์
 เล็กๆ เมื่อเกิดในหมู่มนุษย์ ไม่เป็นคนตาบอดแต่กำเนิด ไม่เป็นคน
 หูหนวก ไม่เป็นใบ้ ไม่เป็นเพกหญิง ไม่เป็นอุกโศพยัญชนกและบัถเพาเก้
 (คนสองเพศและกระเทย) นรชนผู้สมบูรณ์ด้วยพุทธการกรรรม ย่อมไม่
 เป็นค้องเช่นที่กล่าวมา เป็นผู้เทียงแท้ที่จะควรัสูเป็นผู้ประพฤติปฏิบัติบริสุทธ
 ในที่ทั่วไป พ้นจากอนันคริอกรรรม นรชนเหล่านั้น ไม่เสพมิจจาจิฐ
 (ความเห็นผิด) เพราะเห็นกรรรมและกิริยา (บุญบาปและการกระทำ) นรชน
 เหล่านั้น เมื่อจะอยู่ในหมู่ชาวสวรรค์ ก็ไม่เกิดในพวกอสุญญิตสัตว์ ขึ้นชื่อ
 ว่าเหตุ ที่จะให้เกิดในแหวโลกชั้นสุทธาวาสย่อมไม่มี สปีบุรุษ (เหล่านั้น)
 เป็นผู้มัจฉิน้อมไปในนแกชัมมะ (การออกบวช) ไม่พัวพันในภวภาวะ

* ในโลกที่ปกครอง ท่านจัดเป็นเปรตชนิดหนึ่ง

(ภพทั้ง ๓ คือ กามภพ รูปภพและอรุภพ) บำเพ็ญบารมีทั้งหมด (บารมี ๑๐ ประการ) และบำเพ็ญโลกกถจริยา (ความประพฤติปฏิบัติเป็นประโยชน์แก่โลก)

พระโพธิสัตว์ทรงบรรลุนิสงส์เหล่านี้ดังได้บรรยายมานี้ บำเพ็ญบารมีครบ ๓๐ ประการ คือ ทานบารมี ๓ ได้แก่การบริจาคบุตรภรรยา ทรัพย์สินและสิ่งของมีค่าเป็นต้นของตนจักเป็นทานบารมี การบริจาคอวัยวะอันประเสริฐ มีศีรษะและดวงตาเป็นต้น จักเป็นทานอุปบารมี การบริจาคชีวิตของตน จักเป็นทานปรหมัตถบารมี ศีลบารมีก็มี ๓ เหมือนกัน ได้แก่ความไม่ล่วงละเมิดเพราะเหตุทั้ง ๓ ประการมีบุตรและภรรยาเป็นต้น เนกขัมมบารมี ๓ ประการ ได้แก่การศรัทธาความห่วงใยใน ๓ ประการอย่างนั้นแล้วออกบวช บัญญาบารมี ๓ ประการ ได้แก่การถอนศรัทธาในอุปการณ อวัยวะและชีวิต ทำการวินิจฉัยสิ่งที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์แก่สัตว์ทั้งหลาย วิริยบารมี ๓ ประการ ได้แก่ความพยายามเพื่อบริจาคทานที่กล่าวมาแล้วเป็นต้น ขันติบารมี ๓ ประการ ได้แก่ความอดทนสิ่งที่ทำอันทรยศต่ออุปการณ อวัยวะและชีวิต สัจจบารมี ๓ ประการ ได้แก่การบริจาคเพราะเหตุแห่งอุปการณ อวัยวะและชีวิต อริชฐานบารมี ๓ ประการ ได้แก่ความตั้งใจมั่นแน่วในความพิณาศแห่งอุปการณ อวัยวะและชีวิต เมกขาบารมี ๓ ประการ ได้แก่การไม่ละเมกขาแม้ในสัตว์ที่เข้าไปกัศรอนอุปการณเป็นต้น อุเบกขาบารมี ๓ ประการ ได้แก่การให้ความเป็นกลางในสัตว์และสังขารผู้มีอุปการะและไม่มิอุปการะแก่สัตว์ ๓ อย่างตามที่กล่าวมาแล้ว จึงเสด็จมา (อุบัติ)

บารมีสำหรับบ่มพระโพธิสมภารมี ๑๐ ประการ อุปบารมีมี ๑๐ ปรหมัตถบารมีก็มี ๑๐ เหมือนกัน ทานบารมีของพระโพธิสัตว์ผู้ประเสริฐ เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นนกในเวลายามสุครจัดเบ็แทนบารมี เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระเจ้าสิริราช จักเป็นทานอุปบารมี ทานบารมีของพระโพธิสัตว์ เมื่อเสวยพระชาติเป็นพญาสสมันต์เทวี ได้บริจาคชีวิตของตนให้เป็นทาน ไม่มีใครเสมอเหมือน จักเป็นทานปรหมัตถบารมี ศีลบารมีของพระโพธิสัตว์ เมื่อเสวยพระชาติเป็นสัตว์นาคราช จักเป็นศีลบารมี เมื่อเสวยพระชาติเป็นภริยาคานาคราช จักเป็นศีลอุปบารมี ศีลบารมีของพระโพธิสัตว์เมื่อเสวยพระชาติเป็นสังฆบาลนาคราชบดินทศกษัตริย์คือไม่ห่วงใย ไม่คำนึงถึงชีวิต จักเป็นศีลปรหมัตถบารมี เนกขัมมบารมีของพระโพธิสัตว์ เมื่อเสวย

พระชาติเป็นโยมรุกราม จักเป็นเนกขัมมบารมีเมื่อเสวยพระชาติเป็น
 พกัณเฑาะฐกัณฐก จักเป็นเนกขัมมอุปบารมี เนกขัมมบารมีของพระโพธิสัตว์
 เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระเจ้าจตุตถโคตม ทรงแสดงธรรมก็ยิ่งใหญ่ ไม่
 พ่วงโย ไม่กังวล จักเป็นเนกขัมมปรหมัตถบารมี บัญญาบารมีของพระ-
 โพธิสัตว์ เมื่อเสวยพระชาติเป็นสัมภะกะกุมาร จักเป็นปัญญาบารมี บัญญา-
 บารมีของพระโพธิสัตว์ เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระวิริยบัณฑิต จักเป็น
 บัญญาอุปบารมี บัญญาบารมีของพระโพธิสัตว์ เมื่อเสวยพระชาติเป็น
 นักปราชญ์เสนกบัณฑิตก็ได้ปลดเปลื้องพราหมณ์ให้พ้นทุกข์ ด้วยปัญญาไม่มี
 ใครเสมอเหมือน จักเป็นปัญญาปรหมัตถบารมี วิริยบารมีของพระโพธิสัตว์
 เมื่อเสวยพระชาติเป็นวานรใหญ่ผู้มีปัญญา จักเป็นวิริยบารมี เมื่อเสวย
 พระชาติเป็นพระเจ้าสีลมหาราช จักเป็นวิริยอุปบารมี วิริยบารมีของ
 พระโพธิสัตว์ เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระเจ้ามหาชนกทรงมีกามเพื่อยรมันถ
 ว่ายน้ำข้ามมหาสมุทร จักเป็นวิริยปรหมัตถบารมี ฌันติกบารมีของพระ-
 โพธิสัตว์ เมื่อเสวยพระชาติเป็นธรรมชาติเป็นธรรมชาติ จักเป็นฌันติกบารมี เมื่อ
 เสวยพระชาติเป็นธรรมิกเทพบุตร จักเป็นฌันติกอุปบารมี เมื่อเสวยพระชาติ
 เป็นฌันติกวาทค้ำบัลในฌันติกวาทชาดก จักเป็นฌันติกปรหมัตถบารมี สัจจบารมี
 ของพระโพธิสัตว์ เมื่อเสวยพระชาติเป็นเนกขัมม จักเป็นสัจจบารมี เมื่อ
 เสวยพระชาติเป็นพระยาปลาในน้ำ จักเป็นสัจจอุปบารมี สัจจบารมีของ
 พระโพธิสัตว์ เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระเจ้าจตุตถโคตมหาราช ทรงรักษา
 สัจจะอันสูงสุดได้ปลดเปลื้องกษัตริย์ ๑๐๑ พระองค์ (ให้พ้นทุกข์) จักเป็น
 สัจจปรหมัตถบารมี การอธิฐานของพระโพธิสัตว์ เมื่อเสวยพระชาติเป็น
 ลูกสุนัข ซึ่งพระผู้แสวงหาคุณใหญ่คว่ำไว้ก็ช่วยประการฉะนี้ จักเป็นอธิษ-
 ฐานบารมี เมื่อเสวยพระชาติเป็นแมงกิ้งก่าบัณฑิต จักเป็นอธิษฐานอุปบารมี
 เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระเทมีย์ ทรงอธิษฐานโดยความเป็นคนใบ้ จักเป็น
 อธิษฐานปรหมัตถบารมี เมกคากบารมีของพระโพธิสัตว์ เมื่อเสวยพระชาติ
 เป็นพระสุวรรณสามฤๅษี จักเป็นเมกคากบารมี เมื่อเสวยพระชาติเป็นมหา-

กัณฑ์เทศน์ จัดเป็นเมกขาอุปบารมี เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระเจ้าเอกราชใน
เอกราชชาคนไม่มีใครเสมอเหมือนด้วยเมกขา จัดเป็นเมกขาปรมัตตบารมี
อุเบกขาบารมีของพระโพธิสัตว์ในกัจจลปชาคนเป็นกัณฑ์ จัดเป็นอุเบกขาบารมี
ในเมหิสราชาคน จัดเป็นอุเบกขาอุปบารมีในโลมทังสชาคนเท่านั้น จัด
เป็นอุเบกขาปรมัตตบารมี บารมีที่มากกว่า ๑๐ ไม่มี น้อยกว่า ๑๐ ก็ไม่มี
บารมีทั้งหมดมี ๑๐ ประการ ไม่พออนไม่ยิ่ง (ไม่ขาดไม่เกิน) ดังนี้แล

พระโพธิสัตว์เสด็จมา (อุบคิ) ด้วยประการฉะนี้แล ทรงดำรงอยู่ในอภิปภพระเวสสันดร
ทรงให้แผ่นดินใหญ่ไหวด้วยอำนาจภาพทานถึง ๗ ครั้งคือ ในเวลาที่พระชนมายุได้ ๘ พรรษา ประทับ
อยู่บนปราสาทมีพระอัยยาค้อไกรจะบริจาคนานภายในว่า "เราพึงให้แม้เนื้อหัวใจเป็นคั่นแก่คนที่มา
ขอได้" ในการพระราชทานเมถนกลหัตถ์ ในการให้มหาทาน (สักศกตมมหาทาน) เมื่อครั้งถูกเนรเทศ
ในการพระราชทานพระโอรสธิดาในการพระราชทานพระอัครมเหสีในสมาคมพระประยูรญาติที่เขาวงกต
ในเวลาที่ย่างแก้ว ๗ ประการกในวินาทีเสด็จ (กลับ) พระนคร เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระ
ภาคเจ้าจึงตรัสไว้ในจริยาปฏิภาณว่า

แม้ผืนแผ่นดินใหญ่ที่ไม่มีเจตนาไม่รู้จักสุขและทุกข์ก็ถึงไหวถึง ๗
ครั้ง เพราะกำลังทานของเรา

แท้จริง พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญบารมีมีทานเป็นกัณฑ์ในอภิปภพระเวสสันดร ต่อจาก
นั้นไปก็เป็นพระชาติสุดท้ายก็ในอภิปภที่เป็นพระเวสสันดรนั้น ในเวลาที่เมื่อพระองค์ประสงค์จะให้
ทานครบกับพระมารดาในวันประสูติ ในเวลาที่ประสูติได้ ๘ พรรษาพระราชทานเครื่องประดับให้
นางพี่เลี้ยง ๘ ครั้ง ในเวลาที่ทรงรับอภิเษกแล้ว พระราชทานช้าง และพระราชทานสักศกตมมหาทาน
ในเวลาที่ย่างแก้วในน้ำพระราชทานพระโอรสและพระอัครมเหสี และพระราชทานรัศนะ ๗ ประ
การ พึงทราบว่าเป็นทานบารมี ในเวลาที่เป็นกฤหัตถ์ ทรงสนทนพระเกียรติกระทำอุโบสถกรรมทุก
กึ่งเดือน และในเวลาที่ย่างแก้วเป็นบรรพชิต พึงทราบว่าเป็นศีลบารมี เมื่อพระองค์เสด็จออกจาก
พระนครประทับอยู่ในป่าและในเวลาที่ย่างแก้วออกจากกาม พึงทราบว่าเป็นเนกขัมมบารมี ในเวลาที่
เมื่อพระองค์นั้นเองมีพระชนมายุได้ ๘ พรรษาประทับอยู่บนปราสาท ทรงดำริโดยนัยเป็นกัณฑ์ว่า
"เราควรให้ดวงกา" และในเวลาที่ย่างแก้วในน้ำ ทรงบรรพเทาคความเศร้าโศกของพระองค์ (ซึ่ง
เกิดขึ้นด้วยอำนาจ) ความรักในพระโอรสธิดาซึ่งถูกพรานฉ้อฉลกระชากไปได้ด้วยพระญาณของ

พระองค์แล้วประทับนั่งตามปกติ เป็นก้นตั้งพรรณนามาฉะนี้ ฟังทราบว่าเป็นปฏิจจาวารมี ในเวลา
 ที่เมื่อพระองค์นั้นเอง ทอดพระเนตรโรงทานทั้ง ๖ ทุกกึ่งเดือน มีความเพียรไม่ขาดสาย และใน
 เวลาที่ฝนพรำ ค้ำวการบวชนอก (พระพุทธานุสาสนา) มีความเพียรค้ำวการบูชาไฟ เป็นต้น เพื่อ
 สังเกตโชกสิด ฟังทราบว่าเป็นวิริยบารมี ในเวลาที่พระองค์กราบทูลโดยไม่เกิดความโกรธใน
 พระบิดาผู้ให้เนรเทศพระองค์ตามค้ำวของชาวเมืองสีพีเป็นต้น และในเวลาที่ไม่ทรงโกรธพราหมณ์ผู้นำ
 จะโกรธ ซึ่งเตือนตีพระโอรสของพระองค์ลุดกระชากไป ฟังทราบว่าเป็นขันติบารมี ในเวลาที่
 ไม่ทรงหลงกลวง พระราชทานช้างค้ำวที่ปฏิจญาไว้แก่พวกราหมณ์เป็นต้น ฟังทราบว่าเป็นสัจ
 บารมี ในเวลาที่ทรงอดทนไม่ค้ำวถึงความรักในพระโอรส และในเวลาที่ไม่ทรงหวาดกลัว
 ค้อมรณภัย เพราะทรงเห็นแสนของพระองค์ ซึ่งพระนางมัทรีทูลปลอบให้เบาพระทัย เสด็จลงจาก
 ภูเขาประทับนั่ง ๘ บรรดกาลา ค้ำวพระทัยให้มั่นคงตามเดิม ฟังทราบว่าเป็นอธิษฐานบารมี ใน
 เวลาพระราชทานช้างเป็นต้น ค้ำวการแก้แค้นค้ำวชาวเมืองกลิงครัฐ และในเวลาที่ไม่ประทับอยู่ใน
 บ้ำทรวงแก้แค้นค้ำวผู้เนื้อเป็นต้น ฟังทราบว่าเป็นเมตตาบารมี ในเวลาที่พระองค์ไม่ทรงโกรธ
 พราหมณ์ โดยไม่ทรงค้ำวถึงความรักในพระโอรสสุดที่รัก ประทับนั่งโดยการวางพระทัยเป็นกลาง
 ฟังทราบว่าเป็นอุเบกขาบารมี

พระมหาบุรุษ ทรงบำเพ็ญบารมีสร้างบุญทั้งหลายซึ่งทำให้แผ่นดินใหญ่หวนไหวเป็นต้น
 ทรงทำที่สุดแห่งบารมีในอภิปาพที่เป็นพระเวสสันดรนั้นเองค้ำวพรรณนามาฉะนี้ เมื่อสิ้นพระชนมายุ
 ก็ทรงบังเกิดเป็นสันค้ำวค้ำวเทพบุตรในค้ำวค้ำวบุรี มีพระชนมายุยืนถึง ๔๗ โกฎิ ๖๐ แสนปี เมื่อพระ
 โพรสิคค้ำวประทับอยู่ในค้ำวค้ำวบุรีนั้นเอง ได้เกิดพุทธโกลาหลขึ้นในโลก เกิดอย่างไร พวกเทวค้ำว
 ค้ำวค้ำวรองรักษาโลก ได้ทราบว่ำ “ล่วงไปได้ ๔๐๐๐ ปี พระสัพพัญญูพุทธเจ้าจักเสด็จจุบค้ำวขึ้นในโลก”
 จึงพากันเที่ยวบ้ำวประกาศในดินแดนดินมนุษย์ว่ำ “ชาวเราทั้งหลาย นับแค่นั้นล่วงไปได้ ๔๐๐๐ ปี
 พระพุทธเจ้าจักเสด็จจุบค้ำวขึ้นในโลก ผู้ประสงค้ำวจะได้พบเห็นพระองค์ จึงพากันให้ทาน รักษาศีล
 ทำอุโบสถกรรมเจริญภาวนา จงกระทำกุศลกรรมให้มากมายหลายประการเถิด”

หมู่เทวค้ำวในหั้นจักรวาลทั้งสี่ ได้อินพุทธโกลาหลนั้นแล้ว ก็มาประชุมร่วมกันใน
 จักรวาลนี้ ทราบว่ำ “โพรสิคค้ำวชื่อโน้นจักเป็นพระพุทธเจ้า” จึงพากันเข้าไปเฝ้าพระองค์แล้วทูล
 วิงวอน และเมื่อจะวิงวอนก็ได้พากันวิงวอนเมื่อเกิดบุญนิมิต ๕ ประการขึ้นแล้ว บุญนิมิต

๔ ประการ มีอะไรบ้าง คอกไม้เขียวแห่ง * ผ้าเคร้าทอง * เหนือไหล่ * กายมีผิวพรรณเคร้าทอง * ไม่ดำรงอยู่ในอาสนะของเทวคา *

ในบรรดาบุพนิมิต ๔ ประการนั้น คอกไม้สำหรับประดับในวันถือปฏิสนธิ ชื่อว่า "คอกไม้" ใต้อินว่าคอกไม้เหล่านั้นย่อมไม่เหี่ยวแห้งตลอดถึง ๕๗ โกฎิ ๖๐ แสนเบ็ (แต่) มาเขียวแห่งในกาลนั้น ผ้าสำหรับนุ่งห่มในวันถือปฏิสนธิชื่อว่า "ผ้า" ใต้อินว่า ผ้าเหล่านั้น ย่อมไม่เคร้าทองตลอดถึง ๕๗ โกฎิ ๖๐ แสนเบ็ (แต่) มาเคร้าทองในกาลนั้น ชื่อว่า "เหน็บ" นั้นได้แก่ เหนือที่ไหล่ ออกจากร่างกายเป็นหยด ๆ ในเวลานั้น ซึ่งคาบธรรมกาลตลอดกาลมีประมาณเท่านี้พวกเทวคาย่อมไม่รู้สึกหนาวร้อนเลย ร่างกายมีผิวพรรณเคร้าทองนั้น ได้แก่ ตลอดกาลเท่านั้น ร่างกายของเทวคาเหล่านั้นย่อมไม่ปรากฏมีผิวพรรณเคร้าทองด้วยความขรามีพันทักและหมองออกเป็นคัน เหล่านางเทพธิดาย่อมปรากฏเหมือนมีอายุ ๑๖ ปี แต่ในเวลาขณะเทวคาเหล่านั้นย่อมมีอักษภาพเหมือนลำปากเห็นก็เห็น้อย ชื่อว่า ไม่ดำรงอยู่ในอาสนะของเทวคานั้น ได้แก่ ตลอดกาลเท่านั้น เทวคาเหล่านั้นย่อมไม่มีความกระสันในเทวโลก แต่ในเวลาขณะ เทวคาเหล่านั้นเมื่อหน่าย อีกลัก ไม่นอนในอาสนะบุพนิมิต ๔ ประการเหล่านี้ ได้ปรากฏขึ้นแก่พระโพธิสัตว์

ครั้งนั้นเมื่อบุพนิมิตเหล่านั้นปรากฏขึ้นแก่พระโพธิสัตว์นั้นแล้ว เหล่าเทวคาในหมื่นจักรวาล ประชุมกันทูลวิงวอนเพื่อต้องการจะให้เป็นพระพุทธรเจ้าว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้มฤตยู พระองค์เมื่อจะทรงบำเพ็ญบารมี ๑๐ ประการ จะทรงปรารภนาสมบัตินี้แห่งทั่วสักกะมารพหุและพระเจ้าจักรพรรดิจึงบำเพ็ญก็หาไม่ได้ ทรงปรารภนาเป็นพระพุทธรเจ้า เพื่อต้องการคิณสักขีโลก (ให้พ้นจากวิภวสังสาร) จึงบำเพ็ญแล้ว บัดนี้ ถึงเวลาสมควรแล้ว พระเจ้าข้า" เพราะเหตุนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงแสดงว่า

ในเวลาที่เราเป็นท้าวสันคฤศิกเทวราชอยู่ในสวรรค์ชั้นคฤศิก เทวคาในหมื่นจักรวาลได้มาประชุมกันทำอัญชลีวิงวอนเราว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้มีความเพียรมาก บัดนี้ถึงเวลาสมควรแล้ว ขอเชิญพระองค์เสด็จอุบัติในพระนครของพระมารดา ครัสต์รู้พระธรรมอันเป็นทางถึงอมตะทรงพาสักขีโลกพร้อมทั้งเทวโลกให้ข้ามพ้น (วิภวสังสาร) เด็ด พระเจ้าข้า"

ลำดับนั้นพระมหาสักขี ยังมิได้ปฏิญาณแก่เทวคาทั้งหลายทรงพิจารณาอุบายมหาวิโลกนะ ๕ ประการ ก็ยังสามารถทรงกำหนดกาลที่ประเทศระกุกและพระมารดา บรรดาบุญมหาวิโลกนะ

ทั้ง ๕ นั้นทรงพิจารณาทุกกาลเป็นอันดับแรกว่า “ใช่กาล (ที่จะอุปถัมภ์) หรือไม่หนอ” ในกาลและมีใช่กาลนั้น กาลที่อายุของสัตว์เจริญขึ้นไปกว่าแสนปีชื่อว่าอุปถัมภ์ใช่กาล เพราะว่าในกาลนั้น ชาติชราและมรณะย่อมไม่ปรากฏแก่สัตว์ทั้งหลาย และขึ้นชื่อว่าพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าทั้งหลายที่พ้นจากไตรลักษณ์ย่อมไม่มี เมื่อพระพุทธเจ้าเหล่านั้นตรัสชื่อว่า “อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา” สัตว์เหล่านั้นก็จะพากันคิดว่า “พระพุทธเจ้าทั้งหลายตรัสเรื่องอะไรกันนี้” ย่อมไม่สนใจที่จะฟังกันเลย ต่อแต่นั้น การบรรลุ (มรรคผล) ก็ไม่มี เมื่อไม่มีการบรรลุ พระศาสนาก็ไม่จักว่าเป็นนิยทานิยธรรม เพราะเหตุนี้ กาลนั้นจึงไม่จักว่าเป็นกาล (สมควรที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายจะเสด็จอุปถัมภ์) แม้กาลที่อายุของสัตว์ลดน้อยถอยลงไปกว่าร้อยปี ก็ไม่จักว่าเป็นกาล (เหมือนกัน) เพราะว่าในกาลนั้น สัตว์ทั้งหลายมีกลิ่นหนาแน่น โอวาทที่ทรงประทานให้สำหรับเหล่าสัตว์ที่มีกลิ่นหนาแน่น ย่อมไม่ค้างอยู่ในฐานะเป็นโอวาทได้เหมือนรอยสีกลงในน้ำย่อมพัดหายไปฉะนั้น เพราะเหตุนี้ แม้กาลนั้น ก็ไม่จักว่าเป็นกาล กาลที่อายุของสัตว์ (ถอยลง) ถึงแก่แสนปีจนถึงร้อยปี จึงจักว่าเป็นกาลในกาลนั้นเป็นกาลที่สัตว์มีอายุร้อยปี เพราะเหตุนี้ พระมหาสัตว์จึงทรงพิจารณาเห็นกาลว่า เป็นกาลสมควรที่จะพึงบังเกิดขึ้น ต่อจากนั้น ทรงพิจารณาทุกทวีป ทรงตรวจทุกทวีปทั้ง ๔ พร้อมทั้งบริวาร ทรงทราบว่า ในทวีปทั้ง ๓ พระพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมไม่เสด็จอุปถัมภ์นั้น ทรงพิจารณาเห็นทวีปว่า “พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมเสด็จอุปถัมภ์เฉพาะในชมพูทวีปเท่านั้น”

ลำดับนั้น ทรงพิจารณาทุกประเทศว่า “ขึ้นชื่อว่า ชมพูทวีปกว้างใหญ่ประมาณถึงหมื่นโยชน์ พระพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมเสด็จอุปถัมภ์ขึ้นในประเทศไหนหนอ” ทรงพิจารณาเห็นมัชฌิมประเทศ มัชฌิมประเทศนั้นได้แก่ในทิศตะวันออก มีนิคมชื่อว่าชังคละ ตัดจากชังคละนิคมนั้นไป มีมหาสาคร ต่อจากมหาสาครนั้นไป เป็นปัจฉิมชนบท ส่วนในเป็นมัชฌิมชนบท ในทิศตะวันออกเฉียงใต้ มีแม่น้ำชื่อ สหวิติ ตัดจากแม่น้ำสหวิตินั้นไปเป็นปัจฉิมชนบท ส่วนในเป็นมัชฌิมชนบท ในทิศใต้มีนิคมชื่อเสกกันกะ ส่วนในเป็นมัชฌิมชนบท ในทิศตะวันออกมีบ้านพรพราหมณ์ ตัดจากบ้านพรพราหมณ์นั้นไป เป็นปัจฉิมชนบท ส่วนในเป็นมัชฌิมชนบท ในทิศเหนือมีภูเขาสื่ออุสิริทระ ตัดจากภูเขาสื่ออุสิริทระนั้นไป เป็นปัจฉิมชนบท ส่วนในเป็นมัชฌิมชนบท ก็มีมัชฌิมประเทศนั้นยาว ๓๐๐ โยชน์ กว้าง ๑๒๕๐ โยชน์ โคจรอบ ๕๐๐ โยชน์ ในประเทศนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย ทรงบำเพ็ญบารมี ๔ อสงไขย ๘ อสงไขย ๑๖ อสงไขย กำไรแสนกัป จึงเสด็จอุปถัมภ์ พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายบำเพ็ญบารมี ๒ อสงไขย กำไรแสนกัปจึงอุปถัมภ์

พระยัศวาทกบ่าเพ็ญบารมี ๑ อสงไขย กำไรแสนกัป จึงอุปถัมภ์ พระมหาสาวกเป็นต้น ก็เหมือนกัน พระเจ้าจักรพรรดิผู้ครองความยิ่งใหญ่แห่งทวีปใหญ่ทั้ง ๔ มีทวีปน้อย ๒๐๐๐ เป็นบริวารย่อมเสด็จอุปถัมภ์ พระมหาสัตว์ ทรงคกลงพระทัยว่า "ก็ในมัชฌิมประเทศนี้มีพระนครชื่อว่ากบิลพัสดุ์ เราพึงบังเกิดในเมืองกบิลพัสดุ์นั้น"

ต่อแต่นั้น ทรงเลือกตระกูล ได้ทรงพิจารณาเห็นตระกูลว่า "ธรรมดา พระพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมไม่เสด็จอุปถัมภ์ในตระกูลแพศย์ หรือตระกูลศูทร แต่เสด็จอุปถัมภ์ในตระกูลกษัตริย์หรือตระกูลพราหมณ์ที่ชาวโลกนิยมนับถือ ก็ในกาลใด พวกกษัตริย์ สักการบูชาเคารพนับถือพวกพราหมณ์ ในกาลนั้นพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมเสด็จอุปถัมภ์ในตระกูลพราหมณ์ ในกาลใด พวกพราหมณ์สักการบูชา เคารพนับถือพวกกษัตริย์ ในกาลนั้น พระพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมเสด็จอุปถัมภ์ในตระกูลกษัตริย์ บัดนี้ ชาวโลกนิยมนับถือตระกูลกษัตริย์ เราพึงบังเกิดในตระกูลกษัตริย์นี้ พระเจ้าสุทโธทนะมหาราชาจักเป็นพระบิดาของเรา"

ต่อแต่นั้น ทรงพิจารณาแก่พระมารดา ทรงทราบว่ "ผู้ที่จะเป็นพระมารดาของพระพุทธเจ้า ย่อมไม่เป็นสตรีโลเล ไม่เป็นนักเลงสุรา ต้องเป็นผู้ที่บำเพ็ญบารมีมาตลอดแสนกัป เป็นผู้ดี ไม่ซุกซนแก่งเกียด พระนางเจ้ามัทมายาเทวีนี้ ทรงมีพระคุณเช่นนั้น พระเทวีนี้จักเป็นมารดาของเรา" ทรงพิจารณาว่า "พระนางจะมีพระชนมายุเท่าไร" ทรงเห็นว่า "๑๐ เดือนกับ ๗ วัน"

พระโพธิสัตว์ ทรงพิจารณาณหาวិโลกนะ ๔ ประการนี้ คงพรรณนามาจะนั้นแล้ว ทรงรับปฏิญาณพวกเทวดาว่า "ก่อนท่านผู้ฤทธิฤทธิ์ บัดนี้เป็นกาลสมควรเพื่อที่จะเป็นพระพุทธเจ้าของเรา" ทรงส่งพวกเทวดาเหล่านั้นไปช่วยพระค้ำรับว่า "จงไปกันเถิดพวกท่าน" ทรงแวดล้อมด้วยหมู่เทวดาในชั้นสุคติ เสด็จเข้าไปยังสวนนันทวันในคุสสิบุตริ ในนันทวันนั้น พวกเทวดาพากันเที่ยวทูลพระโพธิสัตว์นั้นให้ทรงระลึกถึงโอกาสแห่งกุตถกรรมที่ทรงบำเพ็ญไว้ในปางก่อนว่า "ขอเชิญพระองค์เสด็จจากคฤสทิพพินไปสู่สุคติเถิด ขอเชิญพระองค์เสด็จจากคฤสทิพพินไปสู่สุคติเถิด พระเจ้าข้า" พระโพธิสัตว์นั้น เมื่อหมู่เทวดาทูลให้ระลึกถึงกุตถอย่างนั้น ก็ศึกษามเวทล้อมเสด็จเที่ยวไป

ได้ยินว่า ในกาลนั้น พระนางมัทมายาเทวีทรงเล่นนักษัตถุภย์ ซึ่งปราศจากการคัมสุรา สมบูรณ์ด้วยดอกไม้ของหอมและเครื่องประดับ ตั้งแต่วันที่ ๗ ก่อนวันเพ็ญ ในวันที่ ๗ ทรงลุกขึ้นแต่งเข้า สรงสนานนำหอมประดับเครื่องประดับพร้อมสรรพ เสวยโภชนะอย่างดี ทรงอธิษฐานองค์อุโบสถ เสด็จเข้าไปยังห้องอันมีสิริ บรรทมหลับเหนือพระที่บรรทมอันทรงสิริ ในเวลาใกล้รุ่งได้

ทรงพระสุบินนิมิต พระสุบินนิมิตอย่างนั้นว่า มีท้าวมหาราชทั้ง ๔ มาอุ้มเอาพระเทวีพร้อมทั้งที่บรรทมหันเองนำไปสู่สระโนคาทวางไว้ข้างหนึ่ง ลึกขยับนั้น พระเทวีของท้าวมหาราชเหล่านั้นพากันเสด็จมาให้พระนางสงสนานเพื่อกำจัดมลทินของมนุษย์แล้วให้นุ่งห่มผ้าทิพย์ ลูบไล้ด้วยของหอมทิพย์ ประดับคอกไม้ทิพย์แล้วให้บรรทมหันพระเศียรไปทางทิศตะวันออกในวิมานทองชั้นมีอยู่ภายในภูเขาเงินใกล้สระโนคาทนั้น ใกล้ภูเขาเงินนั้นมีภูเขาทองอยู่สูงหนึ่ง ที่ภูเขาทองนั้นมีช้างเผือกเชือกหนึ่งท่องเที่ยวเรือไป ลงจากภูเขาทองชั้นภูเขาเงินมาทางค้ำทิศเหนือเข้าไปสู่วิมานทองกระทำประทักษิณ (เวียนขวา) ช้างแรกเข้าไปสู่พระศรวิภังของพระเทวีทางข้างเบื้องขวา พระเทวีได้ทรงพระสุบินนิมิตนี้ ฝ่ายพระโพธิสัตว์ก็เสด็จจากกุสศิกพิภพในขณะที่พระเทวีทรงพระสุบินนิมิตนั้นเอง ด้วยความนักขัตตเวสอุคคราสาสหฤกษ์ ทรงถือปฏิสนธิ ด้วยมหาวิปากิจเช่นกับกุสศิกเป็นอสังขาริกฝ่ายฉนวนสัมปยุคย์ สหฤคคด้วยโสภณัตถ์มีเมกคาเป็นส่วนเบื้องก้นในปฏิสนธิจิก ๑๔ ดวง หมั้นโลกธาตุกัหวุ่นไหวในขณะนั้น ได้ปรากฏบุพนิมิต ๓๒ ประการ

พระเทวีทรงสุบินนิมิต คั้นบรรทมแล้ว ได้กราบทูลพระราชาให้ทรงทราบ เมื่อราตรีรุ่งสว่างแล้ว พระราชา ทรงรับสั่งให้นำหัวหน้าพรามณ์ประมาณ ๖๔ คน เข้ามาเฝ้า รับสั่งให้ปลาดอกอาสนะมีค้ำมากกว่าภาคพื้นมีหญ้าเขียวสดซึ่งกระทำมงคลสักการะด้วยเครื่องบูชาข้าวคอกเป็นที่ ๕ เป็นต้น รับสั่งให้เชิญพรามณ์เหล่านั้นนั่งเหนืออาสนะนั้นแล้ว ให้เอาดากเงินดากทองใส่ข้าวป่าสาธอย่างคิปรุ่งควายนางและน้ำคาศด แล้วเอาผ้าดากเงินดากทองบีกไว้แล้ว พระราชทานแก่พรามณ์เหล่านั้นทุกคน และทรงเลี้ยงกุพรามณ์เหล่านั้นให้อิ่มหนำด้วยอาหารและอย่างอื่น ๆ ที่จักแจงไว้มีแม่โคค่างเป็นต้น ครั้นพรามณ์เหล่านั้นอิ่มหนำพอกแก่ความต้องการทุกอย่างแล้ว ครั้นเส้าพระสุบินนิมิตของพระเทวีให้ฟังแล้วครั้นถามว่า “จักเป็นอย่างไร” พวกพรามณ์พากันกราบทูลว่า “ข้าแต่พระมหาราชเจ้า ขอพระองค์อย่าได้ทรงกังวลพระราชหฤทัยเลย พระเจ้าข้า พระเทวีของพระองค์ทรงพระครรภ์แล้ว และพระครรภ์นั้นเล็กเป็นครรภ์ของบุรุษ พาไซ้เป็นครรภ์ของสตรีไม่ ถ้าพระราโชธสนั้น ทรงอยู่ครองเรือนก็จักเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ถ้าทรงออกจากเรือน ผนวยก็จักได้ทรงเป็นพระพุทธเจ้าผู้ไม่มีกิเลสเครื่องปกปิดในโลก พระเจ้าข้า”

พระเจ้าสุทโธทนะ ทรงสลับคำพยากรณ์ของพวกพรามณ์ ก็ทรงวันเรึงบันเทิงพระหฤทัย รับสั่งให้พระราชทาน (เครื่องบริหารพระครรภ์) แก่พระเทวี ตั้งแต่นั้นไปหญิงก้านัดได้ก้อความคุมพระอิริยาตให้เป็นที่ไปสม่าเสมอ ไม่ให้บรรทมเอนเกินไป ประทับนั่งเอนเกินไป

ประทับยืนนานเกินไป เสด็จดำเนินนานเกินไป ไม่ให้เสวยโภชนาหารที่เปรี้ยวจัด เค็มจัด ชมจัด และเค็มจัดเป็นต้น ให้เสวยแต่โภชนาหารที่ประณีตอ่อนสลิทมิโอสารธยาอย่างยิ่ง ไม่เย็นมาก ไม่ร้อนมาก พอประมาณ ให้ทรงสนานน้ำที่ไม่เย็นนัก ไม่ร้อนนัก น้ำสำหรับสรงพระพักตร์ ก็เช่นกัน เมื่อพระเทวี ทรงได้รับครรถ์บริหาร (เครื่องบริหารครรถ์) ดังพรรณนามาฉะนี้ ท้าวมหาราช ทั้ง ๔ ต่างก็พากันถือพระขรรค์มาอารักขาห้องอันมณีศรี ทั้ง ๔ ทิศ เพื่อป้องกันอุปัทวันตราย (อันตรายเกิด) แต่พระโพธิสัตว์ และพระมารดา จะมีแต่ท้าวมหาราชทั้ง ๔ นั้นพวกเดียวกันหมด แท้ที่จริง ในหมื่นจักรวาล มีท้าวมหาราชจักรวาลละ ๔ ละ ๔ รวมเป็นท้าวมหาราช ๔๐,๐๐๐ พระองค์ ต่างก็พากันถือพระขรรค์ขับไล่ผู้อภัยซึ่งมีปีกกางกลดฝุ่นเป็นต้น ทรงอารักขาตั้งแต่ประตูห้องจนถึงจักรวาล หากจะมีคำถามว่า "ก็การรักษานี้จะมีประโยชน์อะไร ทั้งแต่ทรงถือปฏิสนธิ แม้หากจะมีผู้มารถึงแดนโกฏีพากันยกเอาเขาสิเนรุแดนโกฏีมาทำอันตรายต่อพระโพธิสัตว์หรือต่อพระมารดาของพระโพธิสัตว์ หม่อมราชวงศ์ทั้งหกก็จะต้องพากันพินาศเสียในระหว่าง (ทาง) ที่เดียว มิใช่หรือ" มีคำวิสัญญานว่า "ก็หม่อมมนุษย์ที่รูปร่างน่าเกลียด ไม่น่าดูและหม่อมที่น่ากลัวก็ยังมีอยู่ ความกลัวหรือความสะอึก จะพึงบังเกิดขึ้นต่อพระมารดาของพระโพธิสัตว์เพราะทรงทอดพระเนตรเห็นรูปหรือทรงสดับเสียงของหม่อมมนุษย์และคนที่น่ากลัวเหล่านั้น เพื่อป้องกันหม่อมมนุษย์เป็นต้นเหล่านั้น ท้าวมหาราชทั้งหลายจึงพากันมาอารักขา" อีกประการหนึ่ง ด้วยเดชแห่งบุญของพระโพธิสัตว์ แม้ท้าวมหาราชเหล่านั้นก็เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในตนเอง จึงพากันกระทำการอย่างนั้น ถ้ามว่า ก็ท้าวมหาราชทั้ง ๔ เข้าไปยืนอยู่ภายในห้องได้ปรากฏแก่พระมารดาของพระโพธิสัตว์หรือ? ตอบว่าในเวลาทรงทำสรีริกเป็นต้นว่า ทรงสนาน สกแก่พระองค์และเสวยพระกระยาหาร หากได้ปรากฏตนไม่ แต่ได้แสดง (เฉพาะ) ในเวลาที่พระมารดาของพระโพธิสัตว์เสด็จเข้าไปยังห้องอันมณีศรี แล้วบรรทมบนที่บรรทมอันมณีศรี ในการแสดงตน (ให้ปรากฏ) นั้น ถึงจะมีความหวาดกลัวต่อมนุษย์ก็จริง แต่พระมารดาของพระโพธิสัตว์หาได้ทรงหวาดกลัวไม่ ทรงทอดพระเนตรท้าวมหาราชเหล่านั้นเหมือนทอดพระเนตรบุรุษผู้รักษายาในพระบุรีคานาปกติ ด้วยบุญญาภพของพระองค์และพระวราโอรส

แม้พระเทวี ก็ได้ทรงมีศีลสมบุรณ์โดยปกคิอยู่แล้วที่เดียว ใต้อินว่า เมื่อพระพุทธรเจ้ายังมีได้เสด็จอุบัติขึ้น มนุษย์ทั้งหลาย พากันนั่งกระโห้งให้รับศีลในสำนัก พระคาบสและปริพาชก แม้พระมารดาของพระโพธิสัตว์ก็ทรงรับศีลในสำนักพระกาดเทวิลฤาษี แต่เมื่อพระโพธิสัตว์ยังอยู่ในพระครรถ์ ไม่สามารถจะทรงนั่งแท่นบาทมุขของผู้อื่นได้ แม้เมื่อทรงนั่งเหนืออาสนะอันสมควร

รับศีล ก็ไม่เป็นเหตุอย่างอื่น เพราะเหตุนี้ จึงทรงรับศีลด้วยตนเองที่เกี่ยว หนึ่ง เมื่อพระโพธิสัตว์
 ยังอยู่ในพระครรภ์ พระมารดาของพระโพธิสัตว์ ย่อมไม่เกิดพระเหตุภัยประสงคฺขายในมนุษย์ทั้งหลาย
 ตั้งแต่พระบิดาของพระโพธิสัตว์เป็นต้น ใตฺยนั้นว่า ในกาลนั้น พระราชาโคธรอบ ได้สทฺบขำว่า
 “พระเทวี ทรงมีพระโอรส (มีบุญญาธิการ) เห็นปานนี้ ปฏิสนธิแล้วในพระครรภ์” พากันส่ง
 เครื่องบรรณาการ อันเป็นที่คั่งแห่งอารมณฺ์โดยทวาร ๕ ด้วยความยินดีในการนำมาซึ่งสิ่งมีค่ามาก
 (ไปถวาย) เพราะ (บุญ) กรรม ของพระโพธิสัตว์และพระมารดาของพระโพธิสัตว์สนับสนุน จึง
 นับจำนวนลาภสักการะมิได้ พระเทวีนั้น ทรงมีลาภยกเยื่อออกมิได้ลำบากพระวรกายเลย สตรี
 เหล่าอื่น ย่อมลำบากด้วยอาการหนักครรภ์ มีอและเท่าถึงอาการบวมขึ้นเป็นต้น พระเทวีนั้นหาได้เป็น
 เหมือนเช่นนั้นไม่ มิได้มีความลำบากอะไรเลย

ก็พระเทวีนั้นมิได้ทรงมีความลำบากพระวรกายคั่งพรรณามาฉะนี้ ทรงทอศพระเนตร
 ดูพระโอรสภายในพระครรภ์ เจริญวิญญูผ่านพ้นความเป็นภละเป็นต้นเข้าถึงความมีอินทรีย์ไม่ค้ำทราวม
 ด้วยการมีองคภาพพร้อมบริบูรณ์นั่นเอง ฉะนี้ว่าทรงทอศพระเนตรดูเพื่ออะไร แก้วทอศพระเนตร
 ดูเพื่อความอยู่สบายนั้นแหละ มารดาบึงหรือนอนพร้อมกับบุตร ย่อมทรวงจับบุตรเพื่อความอยู่สบาย
 แม้พระมารดาของพระโพธิสัตว์ก็เหมือนกัน เมื่อทรงตรวจดูพระโพธิสัตว์ เพื่อความอยู่สบายด้วย
 ทรงพระดำริว่า “ในการขึ้นคิน เปลี่ยนอิริยาบถ และนั่งเป็นต้น และในเวลาบริโภคอาหารที่ร้อน
 เย็น เค็ม ร่มและเผ็ดเป็นต้น ความไม่สบายอย่างไคอย่างหนึ่งย่อมเกิดขึ้นแก่ครรภ์ได้ ความไม่สบาย
 นั้นจะมีแก่บุตรของเราบ้างหรือไม่หนอ” ทรงทอศพระเนตรเห็นพระโพธิสัตว์ ประทับนั่งกับบัลลังก์
 (ชคฺคสมาธิ) ประคองคั่งเส้นค้ำยเหลือทิ้งร้อกับแก้วมณีใสกระจ่างฉะนั้น พระโพธิสัตว์มิได้เป็น
 เหมือนอย่างสทฺคฺคผู้อยู่ในครรภ์เหล่าอื่นซึ่งนั่งกระโหย่งทับอาหารเก่า ทุนอาหารใหม่หันหลังให้พื้น
 ท้องพิงสันหลังเขากำมือทั้งสองชุกกางเหมือนอย่างสิงอยู่ในโพรงไม้เมื่อฝนตกฉะนั้น แต่พระโพธิ
 สัตว์นั่งกับบัลลังก์หันหลังให้ท้องหันหน้าออกข้างนอก เหมือนพระธรรมกถึกนั่งบนธรรมาสณฺ์ฉะนั้น
 ก็กรรมที่ท้าวไว้ในปางก่อน ย่อมชำระที่อยู่ของพระโพธิสัตว์นั้นให้สะอาดหมดจด เมื่อที่อยู่สะอาด
 หมดจด ลักษณะผิวละเอียดก็ย่อมเกิดขึ้น ฉะนั้นเมื่อพระเทวีทอศพระเนตรดูพระโพธิสัตว์
 นั้นซึ่งอยู่ในพระครรภ์ หนังกิไม่สามารถจะบีบบังได้ ปรากฏเหมือนประทับยืนอยู่ข้างนอก ฉะนั้น
 แต่พระโพธิสัตว์ประทับอยู่ภายในพระครรภ์ หาได้ทรงเห็นพระมารดาไม่ เพราะจักขุวิญญูญาณ
 ย่อมไม่เกิดขึ้นภายในท้อง เหมือนอย่างว่า สตรีเหล่าอื่นไม่ถึง ๑๐ เดือนบ้าง เลย ๑๐ เดือนบ้างจึง

คลอดฉันใด พระมารดาของพระโพธิสัตว์ก็เป็นเหมือนฉันนั้นไม่ พระมารดาของพระโพธิสัตว์
 ทรงได้รับศรัทธาบริวาร บรรดาลูกอันสูงส่งมากมายหลายประการดังได้พรรณานามาฉะนี้ ทรงบริหารพระ-
 มหาสัตว์ในพระครรภ์ตลอด ๑๐ เดือนเหมือนนาคทรงรับน้ำนั้นฉะนั้น ทรงมีพระครรภ์ครบบริบูรณ์
 ในวันที่จะประสูติ ทรงมีพระประสงค์จะเสด็จไปยังเรือนของพระประยูรญาติ จึงทรงกราบทูล
 พระราชาให้ทรงทราบ พระราชารับสั่งให้ตกแต่งประทับประคองทางที่จะเสด็จไปทวาทนคร
 ดังแก่กรุงกบิลพัสดุ์ ทรงให้พระเทวีประทับนั่งในพระสุวรรณเสวिका เหล่ากษัตริย์ชาวพระนครทั้งสน
 พากันบูชาด้วยธูปหอมและดอกไม้เป็นอันมาก พาพระเทวีเสด็จไป พระนางได้ทอดพระเนตรเห็น
 อุทยานลุมพินีวันและสาละวันใกล้เมืองทวาทหะ ทรงมีพระราชดำริจะเสด็จประพาสพระราชอุทยาน
 จึงกราบทูลพระราชาให้ทรงทราบ พระราชารับสั่งให้ตกแต่งพระราชอุทยานจัดแจงการ
 อารักขา เหล่ากษัตริย์พาพระเทวีเสด็จเข้าไปยังพระราชอุทยานลุมพินีวันนั้น พอพระเทวีเสด็จ
 เข้าไปยังพระราชอุทยานเท่านั้น ก็ทรงเห็นเห็นอพระวรกาย ลำคับนั้น เหล่ากษัตริย์พากัน
 ปลูกตึกที่สระไสยาสถนอถวายพระนาง ๗ กว้างไม่มั่งกลสาละพฤกษ์แล้วเอาม่านวงล้อมไว้ พระนางทรงมี
 พระประสงค์จะทรงจับกิ่งสาละต้นนั้น ซึ่งมีลำต้นกลมตรงสม่ำเสมอกลิ่นพริ้วพร้อมด้วยดอกผลและใบ
 อ่อน กิ่งสาละนั้นซึ่งนางจับใจคนพร้อมสรรพ ก็หยอ้อยลงมาถึงใกล้อุ้งพระกรของพระนางเอง
 ที่เดียว ลำคับนั้น พระนางทรงเห็นยวถึงสาละนั้น ทันทีนั้นเองพระนางก็บังเกิดลมกัมมชิวาต
 พัดผัน สตรีเหล่านั้น นังกลอกบุตรบ้าง นอนกลอกบุตรบ้าง ฉนโค พระมารดาของพระโพธิสัตว์หา
 เป็นฉนโคฉันใด แต่พระมารดาของพระโพธิสัตว์ ทรงนุ่งห่มผ้า ซึ่งประดับด้วยทอง คุลมผ้ากุณฑลพัสดุ์
 เช่นกับทาสยจนสุดปลายพระบาท ทรงเห็นยวถึงสาละนั้นนั่นเอง ประสูติพระโพธิสัตว์เช่นเดียวกับ
 กับน้ำไหลออกจากอมกรก (ที่ทรงหน้า) ฉะนั้น เหมือนอย่างว่าสัตว์เหล่านั้น เมื่อออกจากครรภ์
 มารดา ถูกลมกัมมชิวาตพัดผันเอาเข้าชนเบ้องบน เอาศีรษะลงเบ้องต่ำ ลงไปในโถน้ำมรรค (ของ
 มารดา) ประคองค้ำคองแล้ว ๑๐๐ ชั่วโมง เสวยทุกข์เป็นอันมากเปรอะเปื้อนอุจจาระต่างๆ ที่เดียว
 ออกไปประคองค้ำคองข้างออกจากโพรงกาลฉะนั้น ฉนโค พระโพธิสัตว์ หาเป็นเหมือนฉนโคฉันใด
 เพราะลมกัมมชิวาตไม่สามารถจะพัดผันให้พระโพธิสัตว์เอาพระบาทขึ้นเบ้องบน เอาพระเศียรลงเบ้อง
 ต่ำได้ พระองค์ประทับยืนเหยียดพระบาททั้งสองออกไปก่อน ประคองค้ำพระธรรมกถึกก้าวลงจาก
 ธรรมาสันและประคองค้ำบุรุษก้าวลงจากบันไดฉะนั้น ไม่ทรงเปรอะเปื้อนอุจจาระไรเลย เสด็จออก
 จากที่สมภพคือพระครรภ์ของพระมารดา ในขณะนั้น ชาวบ้านนั้นเฝ้าทั้ง ๒ อย่าง มีสี่เหมือน

กองแก้วผลึกได้ตกลงมาจากอากาศ เพื่อสักการะพระมหาสถิว ผู้มีพระกายทองคำ และพระมารดาให้พระสรีรกายแก่ทั้งสองพระองค์ทรงได้รับโอษฐ์ พวกเทวดา และมนุษย์ที่พากันเอาหม้อทองคำ และหม้อเงินเป็นกัน ๑๐๐๐ ใบ ถักนำมาจากสระโบกขรณีในพระราชอุทยานเป็นกัน จะกำหนดนับจำนวนมิได้เลย ลำดับนั้น ท้าวมหาพรหมทั้ง ๔ ชั้นสุทธาวาส ผู้ละกามราคะได้แล้วพากันแปลงเพศเป็นพราหมณ์ถือช้ายของมารองรับพระองค์ไว้ก่อน ท้าวมหาราชทั้ง ๔ เอาหนังสือเหลืองซึ่งมีสัมผัสสบาย สมมติกกันว่าเป็นมงคลรองรับจากพระหัตถ์ท้าวมหาพรหมเหล่านั้นแล้วประคิษฐานไว้เฉพาพระพักตร์พระมารดาพากันกล่าวว่า "ขอพระเทวีจงทรงสบายพระทัยเถิด พระโอรสของพระองค์ เป็นผู้มีศักดิ์ใหญ่" พวกมนุษย์พากันเอาเทวีกผ้าทูลพัศร์รองรับจากพระหัตถ์ท้าวมหาราชเหล่านั้น พระโพธิสัตว์เสด็จออกจากมือพวกมนุษย์เหล่านั้น ดำรงอยู่ที่แผ่นดิน ประทับยืนทอดพระเนตรไปทางทิศตะวันออก พระมหาสถิวทรงทอดพระเนตรทิศตะวันออกอย่างนั้น ทรงพิจารณาว่า "ผู้ที่เสมอหรือยิ่งกว่าเราจะมีหรือไม่เล่าหนอ" ในเวลานั้น หลายพันจักรวาลได้เป็นเนินอันเดียวกัน หมู่เทวดาและมนุษย์ในทิศตะวันออกนั้นได้พากันบูชาสักการะด้วยดอกไม้ของหอมเป็นต้น พลากรร้องประกาศว่า "ในทิศนี้ ไม่มีผู้เปรียบเสมอพระองค์ ไม่จำต้องพูดถึงผู้ยิ่งกว่าเลยพระเจ้าข้า" พระมหาสถิว ทรงสดับคำประกาศนั้นแล้ว ได้ทรงทอดพระเนตรไปทั้ง ๔ ทิศ แม้ในทิศนั้น ๆ ก็มีได้ทรงพบผู้ที่เสมอหรือยิ่งกว่าพระองค์ จึงทรงฉินพระพักตร์ไปทางทิศเหนือ เสด็จดำเนินไป ๗ ก้าว ท้าวมหาพรหมกันเสวกลฉัตรถวาย ทำวสุยามถือพัศควาลวิชนี เทพบุตรคนหนึ่ง ถือพระธรรมังกลซึ่งขจิตด้วยแก้ว ๗ ประการ เทพบุตรคนหนึ่งถือฉลองพระบาททอง เทพบุตรคนหนึ่งถือพระมงกุฎทิพย์ ก็เครื่องราชกกุธภัณฑ์ ทั้ง ๕ ดังพรรณนามานี้ ย่อมปรากฏเทวดาผู้ถือเครื่องราชกกุธภัณฑ์เหล่านั้น หาปรากฏไม่ สมจริงตามคำที่พระอรธกถาจารย์กล่าวไว้ในอรรถกถาตามพาปธานสูตรว่า

เทวดาทิ้งหลาย พากันถือฉัตรมีมณฑล ๑,๐๐๐ มีขีมาภษ และ

จามรมีคัมทอง ย่อมเป็นไปในอากาศ ไม่ปรากฏผู้ถือจามรและฉัตรเลย

ก็พระโพธิสัตว์พระองค์เองเป็นพระกุมารเล็กๆ ปรากฏเป็นเหมือนมีพระชนม์ ๑๖ พรรษา พระองค์เองทรงเปลือย ปรากฏเป็นเหมือนทรงนุ่งห่มผ้ากาสีพัศร์ พระองค์มิได้ทรงประดับเลย ปรากฏเป็นเหมือนทรงประดับด้วยเครื่องประดับของพระเจ้าจักรพรรดิ พระองค์เสด็จไปทางพื้นดิน ปรากฏเป็นเหมือนทรงหะไปทางอากาศแม้ในที่นั้น หลายพันจักรวาล ก็ได้เป็นเนินอันเดียวกัน

ในกาลนั้น ท้าวมหาพรหม ผู้สามารถจะแผ่แสงสว่างไปตลอดพันจักรวาลด้วยนิ้วพระหัตถ์ นิ้ว ๑ รวมเป็นหมื่นจักรวาลด้วยนิ้วพระหัตถ์ ๑๐ นิ้ว ทรงประทับด้วยเครื่องประทับของพรหม มีหมู่พรหม แวดล้อม ทรงทำฝ่ากุศลพัศตร์ของพรหมให้เจวียงพระองค์อย่างหนึ่ง ทรงกมณฑล พระชานูข้างขวา ลงบนแผ่นดินที่พระองค์เนรมิตแล้ว ทรงกมณฑลพระชานูข้างซ้ายขึ้น ประดิษฐานอยู่ขลุ่ยคือ กระพุ่มพระหัตถ์ทั้ง ๑๐ นิ้วไว้เหนือพระเศียร กราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เฒ่าทุกขจะมีประโยชน์อะไรด้วยการทอพระเนตรที่ทั้งปวง ในโลกธาตุไม่มีที่สิ้นสุดทั้งแก่อเวจินต์ถึงภวักพรหม ชื่อว่า สักว้อะไร ๆ ที่จะเสมอหรือยิ่งกว่าพระองค์ ไม่มีเลย พระเจ้าข้า" ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์ประทับ ยืนอยู่ในปางพระบาทกาวี ๘ ไม่ทรงทอพระเนตรเห็นสักว้อะไร ๆ ที่จะเสมอกับพระองค์ เมื่อจะ ทรงเปล่งสีหนาทอันเป็นจารึกของพระพุทธรเจ้าทุก ๆ พระองค์ จึงควัสพระภาคาน้ำว่า

เราเป็นผู้ประเสริฐเป็นใหญ่ยอดเยี่ยม ไม่มีผู้ยิ่งกว่าในโลก และ
 ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย บันฑิภพใหม่ย่อมไม่มี
 แม้ในขณะที่พระองค์ประสูติ ก็ได้ปรากฏบุพนิมิต ๓๒ ประการ บุพนิมิต ๓๒ ประการ
 มีอะไรบ้าง มีดังต่อไปนี้ คือ

เมื่อพระกุมารผู้เป็นหน่อเนื้อพระพุทธเจ้า ผู้ทรงทำความรุ่งเรือง
 ทำความเกษมและทำความสงบ ประสูติ ในกาลนั้น หมื่นโลกธาตุ ได้
 หวันไหวสะเทือนสะท้านไปโดยรอบ

และพวกเทวดาในหมื่นจักรวาลนั้นเองได้ประชุมกันในจักรวาล
 หนึ่ง ในกาลนั้น

อนึ่ง พวกเทวดาได้รอมรับพระโพธิสัตว์ผู้พระมหาสัตว์ พอ
 ประสูติเท่านั้นก่อนภายหลังหมื่นมนุษย์จึงเข้าประคองรับพระองค์ กลองที่
 ทุ่มด้วยหนังไม่มีใครตี พิณที่มรับางสวยงามไม่มีใครตี และเครื่องประทับ
 ทั้งหลายต่างก็ได้เปล่งเสียงไพเราะรอบคั่นในขณะนั้น เครื่องของจำเ
 นที่ทั้งปวง ก็ลุลลุต ไรศทุกชนิด ก็หายขาดไปเอง พวกคนที่ตามออกแก่
 กำเนิด ก็มองเห็นรูปทั้งหลายได้ เหล่าคนที่หูหนวก ก็ได้ยินเสียงรอบคั่น

ใต้ หม่อมบุษยิ์ที่ระลึกถึงความเกียกและความแก่ได้ คงน้อยเปลี้ยก็เดินด้วยเท้าได้ เวรที่เด่นไปต่างประเทศ ก็เข้รเทียบท่าโดยเร็วพลันเองได้

รัตนชาติอยู่ในอากาศและอยู่ตามพื้นดินทั้งหมด ก็ส่องแสงสว่างไสวไปรอบตัวเองได้ ความเร็วร้อนในนรกที่น้ำกลว แล้วก็ดับไป แม่น้ำในแม่น้ำ ก็หยุดนิ่ง แม่น้ำโลกนั้นคนรกที่มีทุกข์ไม่สิ้นสุด ก็ได้มีแสงสว่างแผ่กระจายกว้างขวาง หนึ่งในเวลานั้น มหาสมุทรก็มีระลอกคลื่นสงบ มีน้ำจืด ลมพายุแรงจกก็มีได้พัก หมู่นั้นไม่ก็ผลิตอกบานสะพรั่ง ดวงจันทร์มีควาโลมก็แจ่มจ้ายิ่งนัก แม่น้ำคงขาที่ก็ยังมีได้เร็วร้อน แม่น้ำนั้นก็ตั้งจากท้องฟ้า และคนไม่ บินไปตามพื้นดินข้างล่าง หนึ่ง เมฆประจําที่บใหญ่ทั้ง ๔ ก็บันดาลให้น้ำฝนมีรสอร่อยตกโดยรอบตัวนั้น ทั้งเหล่าเทวดาที่อยู่ ในทิพยวิมานของตน มีจิตเลื่อมใส ก็พากันพ้อนรำขับร้อง ประโคม สนุกสนานและทยอกล้อกัน หนึ่ง ได้ยินว่า ในขณะนั้น บานประจําใหญ่ ก็ได้เบ้ก็ออกเอง มหาชนมิได้มีความทิวกระหยาเลย ได้ยินว่า ความทิวกระหยา มิได้เบ้ก็เบ้นเสกัโลกไร ๆ เลย หนึ่ง หมู่สัตว์ที่ เคยมีเวรต่อกันเป็นประจํา ก็ได้เมศกาศจิกต่อกัน เป็นอย่างยิ่ง ฟุ้งกาก็ได้พากันเที่ยวไปกับฝูงนกเค้า ฝูงสุนัขก็พากันทยอกล้อกับหมู ทั้งงูที่คู้ว้ายก็ หมกความคู้ว้ายพากันเล่นกับพังพอนได้โดยแท้ แม่น้ำใหญ่ในเวรนั้น ก็มีจิกคู่กันเคยจับหมัดที่ศีรษะของแมวได้ ความทิวกระหยา ที่มีในโลก (เปรตวิสัย) เพราะไม่ได้ (อาหาร) ถึงชั่วพุทธันตร ก็ระงับไปได้ พวกคนที่ หลังค่อม ก็มีกายยิดตรงเสมอกันได้ พวกคนที่เบ้นใบ้ ก็พูดคำไพเราะได้ หนึ่ง หมู่สัตว์ต่างก็มีจิตผ่องใสกล่าวคำเป็นที่รักต่อกันและกัน ฝูงน้าก็มีจิตเบิกบาน ส่งเสียงร้อง แม่น้ำข้างประเสริฐข้ามมัน ก็พากันร้องเสียงกึกก้อง ทว่าทั้งหมื่นโลกชาครุขบค้ำกัน เข้มไปค้วยมจันท์นหอมส่งกลิ่นหอมคลอบอบอวลด้วยกลิ่นดอกไม้กระแจะและรูปมีรงทองใหญ่นานาชนิดเป็นแถวที่วปลิวไสว

แม่ในบรรดาบุพนิมิต ๓๒ ประการนั้น ที่หมื่นโลกธาตุดหฬโหฬารเป็นบุพนิมิตที่จะทรง
 ได้พระสัพพัญญูญาณ ที่เทวคาททั้งหลายมาประชุมในจักรวาลเดียวกันนี้ เป็นบุพนิมิตที่พวก
 เทวคามาประชุมพร้อมกันรองรับพระธรรมในเวลาเมื่อทรงประกาศพระธรรมจักร การที่พวก
 เทวคามารองรับพระองค์ไว้ก่อนเป็นบุพนิมิตที่จะทรงได้รูปาวจรदान ๔ การที่หม่อมมุนีเจ้าของ
 รับพระองค์ภายหลัง เป็นบุพนิมิตที่จะทรงได้รูปาวจรदान ๔ การที่กลองห่มด้วยหนังกิ้งก้าน
 เองนั้น เป็นบุพนิมิตที่จะทรงให้สัตว์โลกได้ศกัปรธรรมแกวี่ การที่พินซึ่งซึ่งสายไว้กิ้งก้านได้เอง
 เป็นบุพนิมิตที่จะทรงได้อนุบุพวิหาร การที่ชื่อเครื่องของจำเป็นต้น ล้อหลุดออกเอง เป็น
 บุพนิมิตที่จะทรงกัศชาศกัสมิมานะ การที่มหาชนปราศจากโรค เป็นบุพนิมิตที่จะทรงได้ผล
 ทั้งปวง การที่กินถาบอกแก่กันนิคมมองเห็นรูปได้ เป็นบุพนิมิตที่จะทรงได้ทิพจักขุ การที่กิน
 หูหนวกได้ยินเสียงได้เป็นบุพนิมิตที่จะทรงได้ทิพโสครธาตุ การที่มหาชนบังเกิดความระลึกถึงชาติ
 และชราได้ เป็นบุพนิมิตที่จะทรงได้ศกับัญญัติ ๔ การที่กินง้อเปลี่ยนเงินด้วยเท้าได้ เป็น
 บุพนิมิตที่จะทรงบรรลืออิทธิบาท ๔ การที่เรือซึ่งเล่นไปค้างประเทศเข้เทียบท่าได้ เป็นบุพนิมิต
 ที่จะทรงบรรลุปฏิสัมภิกา ๔ การที่รัศมีทั้งหลายส่องแสงสว่างขึ้นได้เองนั้น เป็นบุพนิมิตแห่ง
 แสงสว่างคือพระธรรม การที่ไฟในรถดับ เป็นบุพนิมิตแห่งการดับไฟ ๑๑ กอง การที่น้ำใน
 แม่น้ำทั้งหลายหยุดนิ่ง เป็นบุพนิมิตที่จะทรงได้เวสาลีญาณ ๔ ที่ในโลกกันเณรรมิแสงสว่างเป็น
 บุพนิมิตแห่งญาณโลกที่ตระกำจกัความมืด คือ อวิชชา ความที่มหาสมุทรมีน้ำจืด เป็นบุพนิมิต
 แห่งความเป็นเอกรสคืออรสแห่งพระนิพพาน การที่ลมพายุมิได้พัด เป็นบุพนิมิตที่จะทรงทำลาย
 เสียซึ่งทิว ๒๒ ประการ ความที่ต้นไม้ผลิดอกออกผล เป็นบุพนิมิตแห่งความที่วิมุติจะผลิดอก
 ออกบาน การที่พระจันทร์แจ่มจ้าขึ้นนัก เป็นบุพนิมิตที่ชนหมู่มากจะยินดี ความที่พระอาทิตย์
 ไม่ร้อนแรงนัก เป็นบุพนิมิตที่จะให้บังเกิดความสุขทางกายและทางใจ

* ฟังทราบว่ การที่กินถ้ำหลายชนิดลงดินบนพื้นปฐพีเป็นบุพนิมิตให้มหาชนได้ศกับุพทุธ-
 โยวาทแล้วถึงสรณะด้วยตนเอง

การที่เมฆถึงแก่ขึ้นทั่วทั้ง ๔ ทวีป บันดาลให้ฝนตกเป็นบุพนิมิตให้ท่านธรรมกค
 รคทั่วไป

* นายประกาศ สุระเสน ป.ธ. ๕ แปล

วิจิ.
น. ๑๐ ๕. 10๖๔๕

๒๙๔.๑๐๗
๒๑๑๑ ๕
๑.๒

การที่เหล่าเทวดาค้างเล่่นนักษัตรพื่อนร่าเป็นต้น ๗ ภพของนง ๆ เป็นบุพนิมิตการเปล่
งอุทานแรกควี่สรู้เป็นพระพุทธรเจ้า

การที่ประคองหน้าค่างเบ็คออกไ้เอง เป็นบุพนิมิตการเบ็คประคองยัฎฐางคิกมรรค

การที่หมู่สัตว์ระงับความทิวไ้ เป็นบุพนิมิตให้ไ้คี่มธรรมกรรม คือ กายกาศสิ
กมมัญฐาน

การที่หมู่สัตว์ระงับความกระหายไ้ เป็นบุพนิมิตการเสวยวิมุคิสุข

การที่หมู่สัตว์กลับไ้ไม่กรวิจคคอกัน เป็นบุพนิมิตแห่งพรหมวิหาร ๔

การที่ระเบียบธงทิวทิพย์ ประคบคองเนื่องกันท้าวหน้มนโลกธาตุ เป็นบุพนิมิตแห่งระเบียบ
ธงทิวอันประเสริฐ คือ ผักกาสาวพัสตร์ปรากฏทั่วโลก

การที่พระบาททั้งสองซึ่งเรียบเสมยประคิษฐานจรคเห็นอหินปรุที เป็นบุพนิมิตที่จะทรง
ไ้คี่อิทธิบาท ๔

การที่ทรงพระดำเนนบายพระพักตร์ไปทิศอุตุคร เป็นบุพนิมิตที่ทรงไ้ปกครองโลก
ทั้งมวล

การที่เสด็จพระราชดำเนนไปไ้ ๘ ก้าว เป็นบุพนิมิตให้ทรงไ้โพษณังควัธนะ ๘
ประการ

การที่ทรงกันเศวตฉัตรทิพย์ เป็นบุพนิมิตให้ทรงไ้วิมุคิเศวตฉัตร

การที่ทรงเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์* เป็นบุพนิมิตให้ไ้วิมุคิญาณ ๔

การทอศพระเนศรทิกานุกิธิ เป็นบุพนิมิตอนนาวญาณ

การควี่สยาสภิวาจา เป็นบุพนิมิตการไ้คี่วสเทศนารธรรมจักร

การที่ทรงเปล่งสีนมหาทว่า "ชากินเป็นชากิสุคทัย" เป็นบุพนิมิตแห่งการเสด็จปรีนิพพาน
คัวยอนุปาทิสสณนิพพานธาตุ

กั้แล ในวันที่พระมหาบุรุษประสูคิที่สวนลุมพินี มีสชากที่บังเกิดพร้อมกัน ๘ คือ

๑. นางพิมพา ราชเทวี
๒. นายฉันทะอำมาตย์

* คือ เครื่องหมายความเป็นพระราช ๔ อย่าง คือมหากิษณมัญญ • พระแสงขรรคี่ชัยศรี • ราชพระกร • วาถี่ณี •
ฉลองพระบาท •

๓. อานนท์พุทธอนุชา

๔. กาทุทายีอำมาตย์

๕. กัณฐกะอัยยวรรช

๖. มหาโพธิพฤกษ์

๗. ขุมทรัพย์ใหญ่ ๔ ขุม ๓ มุมทั้ง ๔ แห่งพระราชอุทยาน

บรรดาขุมทรัพย์ทั้ง ๔ ขุม แต่ละขุมฝังลึกเท่าๆ กัน แต่กว้างยาว (ต่างกัน) คือ

ขุมที่ ๑ วัตรอบปากใต้ ๑ ศอก

ขุมที่ ๒ วัตรอบปากใต้กึ่งโยชน์

ขุมที่ ๓ วัตรอบปากใต้ ๓ ศอก

ขุมที่ ๔ วัตรอบปากใต้หนึ่งโยชน์

ชาวเมืองทั้ง ๒ ได้ทูลอัญเชิญพระมหาบุรุษและพระชนนีเสด็จเมืองกบิลพัสดุ์แล้ว ค่อย
ประการดังนี้

ในวันนั้น หมู่เทวดาคาวคิงส์ ค่างพาท้เร่าเริงจิตใจโกรธปรฎาเป็นคันปลิวไสว เล่น
สนุกสนานหลุกกันว่า “พระโอรสพระเจ้าสุทโธทนะ ประสูติ ณ เมืองกบิลพัสดุ์ จักเสด็จประทับนั่ง
ครัสร์เป็นพระพุทธเจ้า ณ ควงโพธิพฤกษ์”

ในสมัยนั้นกาลเทวิลคาบส ใต้อภิญญา ๕ สมบัติ ๘ มีฤทธิ์านุภาพมาก เป็นกุส
ปกจาจารย์* ของพระเจ้าสุทโธทนะ

คาบสนั้น ฉันทกัศทหารในพระราชวังเวศน์ ได้ไปภพคาวคิงส์เพื่อพักผ่อนกลางวัน นั่ง
พักผ่อนกลางวัน ณ ภพคาวคิงส์แล้วเห็นเหล่าเทวดาพลางจิตใจเล่นเพลินอยู่ จึงถามว่า “เพราะ
เหตุไรพวกท่าน จึงพากันจิตใจ เล่นสนุกสนานกัน เชิญเล่าให้ข้าพเจ้าฟังบ้าง”

เหล่าเทวดาคอบว่า “ท่านผู้เฒ่าฤกษ์ ที่พวกข้าพเจ้าจิตใจก็เพราะทราบว่ พระโอรส
พระเจ้าสุทโธทนะ ประสูติแล้ว จักประทับนั่งครัสร์เป็นพระพุทธเจ้า ณ ควงแห่งโพธิพฤกษ์แสดง
ธรรมจักร พวกข้าพเจ้า จักได้เห็นพุทธลีลาหาที่สุดมิได้ (และ) จักได้ฟังธรรมของพระพุทธเจ้า”

ลำดับนั้น คาบสได้สลับคำกอบของเหล่าเทวดา จึงกุกุจลงจากเทวโลกที่มีวิเศษน่าดู
อย่างยิ่งเข้าสู่พระราชวังเวศน์ นั่งบนอาสนะที่ปลุกไว้แล้ว ต่อมา พระเจ้าสุทโธทนะเสด็จมา นมัสการ
คาบสเสด็จประทับนั่งแล้ว

* เป็นครัสน์

กามส ถวายพระพรพระราชว่า "มหามพิศร ทราบข่าวว่า พระโอรสมหามพิศร ประสูติแล้ว อาทมาทจักเยี่ยม"

พระเจ้าสุทโธทนะ ทรงให้อัญเชิญพระโอรสประทับอาภรณ์มาไว้ตรงพระพักตร์ให้นมัสการกาลเทวีลลิตกามส

พระบาททั้งสองของพระโอรสไหลไปประคิษฐานบนชฎาของกาลเทวีลลิตกามส ประหนึ่งว่า อสนีบาตพาดลง ณ พื้นเมฆสีครามรองรับน้ำ ฉะนั้น

เป็นความจริง ไม่มีผู้คนที่พระโอรสิศัทรจะวันทาการ หากเหล่าพระญาติไม่ทราบ จะเอาพระเศียรพระโอรสิศัทรวางไว้แทนเท้ากามสไซรี ศีรษะกามสจะแตก ๗ เศียร

กามสคิดว่า "เราไม่ควรทำตนให้พินาศเลย" จึงลุกจากอาสนะประคองอัญชิตต่อพระโอรสิศัทร

พระเจ้าสุทโธทนะ ทอดพระเนตรเห็นเหตุอัศจรรย์แล้ว ทรงยกพระกรถวายอภิวัตน์พระโอรสของพระองค์ นับเป็นอภิวัตน์ครั้งแรกของพระเจ้าสุทโธทนะ กามสเห็นจรดสมบัติของพระโอรสิศัทรแล้ว ราชังว่า "พระโอรสิศัทรนี้ จะได้เป็นพระพุทธรเจ้าหรือไม่หนอ" จึงทราบด้วยอนาคตังสญาณว่า "จะได้เป็นพระพุทธรเจ้าแน่นอน" ก็ว่า "พระโอรสพระเจ้าสุทโธทนะพระองค์นี้เป็นคนอัจฉริยะแท้" จึงแค้นโฮษุ

ดังนั้น กามส ไคร่กรวญคว่า "เราจะอยู่ทันถึงพระโอรสิศัทรได้หรือไม่รู้หรือไม่" ทราบว่า "จะอยู่ไม่ทันเห็น คือจะตายไปบังเกิดในอรูปพรหมซึ่งแม้พระพุทธรเจ้า ๑๐๐ องค์ ๑,๐๐๐ องค์ก็มิได้หายไปได้" จึงร้องไห้ด้วยกิดนัยใจว่า "เราจะไม่ได้ทันเห็นคนอัจฉริยะเห็นปานนี้ หนึ่ง เรามีชีวิตอยู่ได้มิทันเห็นพระโอรสิศัทรศัทรผู้เป็นพระพุทธรเจ้า ได้ชื่อว่าเสื่อมจากลาภอันประเสริฐ คือมรรค ผล และนิพพาน จึงเป็นที่น่าเสียดายยิ่งนัก"

มหาชนเห็นความเป็นไปดังนั้นแล้วปรึกษากันว่า "เหตุไฉนหนอแล พระผู้เป็นเจ้าของเรา หัวเราะแล้วกลับร้องไห้" แล้วถามค้อยไปว่า "อันตรายใด ๆ จักมีแก่พระเจ้าลูกยาเธอของพวกเราหรือไม่"

ฝ่ายกามส ตอบว่า "อันตรายทุกชนิดจะไม่มีแก่พระเจ้าลูกยาเธอพระองค์นี้เป็นแน่แท้ แลพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์นี้จะได้เป็นพระพุทธรเจ้าโดยไม่ต้องสงสัย"

มหาชน จึงเวียนถามว่า “เมื่อเป็นเช่นนี้ เหตุใดนพระผู้เป็นเจ้าจึงร้องไห้เล่า”

คาบส ตอบว่า “เราเศร้าโศกถึงตัวเราเอง จึงร้องไห้โดยคำนึงว่า การที่เรามีชีวิตอยู่ไม่ทันเห็นคนอัศจรรย์เห็นปานนี้ ถือว่าเสื่อมจากลาภอันประเสริฐ คือ มรรค ผล และนิพพานทีเดียว”

ครั้นต่อมา คาบสนั้น ไคร่ครวญต่อไปว่า “บรรดาญาติพี่น้องของเรา จะมีใครหนอแลที่ได้อยู่ทันเห็นพระพุทธรเจ้าอัศจรรย์เห็นปานนี้” ได้รู้ว่า “จะมีหลานของตนที่เป็นกุมารนามว่า นาลกะ ซึ่งจะได้อยู่ทันเห็นอัศจรรย์เห็นปานนี้” ครั้นแล้ว จึงได้ไปเรียนน้องสาว ถามว่า “กุมารนาลกะบุตรของน้อง อยู่ไหน ช่วยเรียกเขามาพบหน่อย”

น้องสาวคาบส เรียกกุมารมาแล้วให้นมัสการคาบสพี่ชายของตนแล้ว

คาบสกล่าวว่า “พ่อกุมาร พระโอรสพระเจ้าสุทโธทนะทรงเป็นหน่อแห่งพุทธะ ประสูติแล้ว จะได้เป็นพระพุทธรเจ้าเมื่อพระชนมายุได้ ๓๕ พรรษา พ่อจะมีชีวิตอยู่ทันเห็นพระองค์ ของจบวรสยองค์กันไปได้”

ฝ่ายกุมารนาลกะผู้เกิดในตระกูลมีทรัพย์ ๔๗ โกฏิ คิดว่า “คาบสลุงเรา จะไม่แนะนำในทางที่ใช่ประโยชน์” จึงใช้ให้คนไปซื้อผ้ากาสาวพัสตร์และบาตรดินมาจากวันตลาดในทันทีทันใด ให้คนช่วยปลงหม โคนหนวด ครองผ้ากาสาวพัสตร์ ตั้งจิตอธิษฐานว่า “อุคมบุคคลผู้ใดในโลกมีอยู่ เราบวชเจาะจงอุคมบุคคลผู้นั้น” จึงประคองอัญชลีหันหน้าไปทางที่พระโพธิสัตว์อยู่ ไหว้ด้วยเบญจางคประดิษฐ์แล้วเอาบาตรใส่ถลกสพวยไว้บนบ่าเข้าบิณฑบาต บำเพ็ญสมณธรรม

ฝ่ายพระเจ้าสุทโธทนะ ในวันที่พระโอรสประสูติครบ ๕ วัน เมื่อจะทรงขนานพระนาม ทรงรับสั่งให้ทกแก่่งพระราชินเวกนด้วยสุคนธราชา ๔ ชนิด ทรงให้ไปร้อยปราชูบุปราคามีข้าวออกเป็นคำรบ ๕ แล้วให้ปลุกธราสนะมีคำมากไว้ ให้ทกแก่่งข้าวปายาสซึ่งปรุงด้วยเนยใส น้ำมันและน้ำตาลกรวด ให้เชิญกษัตริย์แลพราหมณ์เป็นต้นประชุมกัน เอาหน้าหอมตรงตนาพระโพธิสัตว์ เอากุมารปลารนาภรณ์ประดับพระโพธิสัตว์ เชิญพราหมณ์เจนวาทกาศศรัมา ๑๐๘ คน เลี้ยงข้าวมธุปายาสให้อิ่มหน้าทานที่ประสงคทุกประการ ให้ตรวจจุลลักษณะแล้ว

บรรดาพราหมณ์ ๑๐๘ คน พราหมณ์ ๘ คน คือ รามพราหมณ์ ลักษณะพราหมณ์ อัญญพราหมณ์ ธรพราหมณ์ สุโขพราหมณ์ สุกกพราหมณ์ สยามพราหมณ์ ไชยิมันตีพราหมณ์ ส่วนรู้ใครเพียวกว่าพราหมณ์ทั้งมวล แลพราหมณ์เหล่านั้นได้เคยทำนบพระสุบินนิมิตพระนางกิริยามาชาวันแรกที่พระโพธิสัตว์ปฏิสนธิลงสู่ครรภ์พร บวรดาพราหมณ์ ๘ คน พราหมณ์ ๘ คน

ชุนวมีชน ๒ นวแล้วทำนายไว้ ๒ ประการว่า “ข้าแก่สมมติเทพ เป็นความจริง พระโอรสแห่ง
 ประกอบด้วยลักษณะมหาบุรุษ ๓๒ ประการ จะมีกษัตริย์ ๒ ไม่เปลี่ยนแปลง คือ หากพระโอรสพระ
 องค์นั้นจะทรงครองเรือน จะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ เป็นพระธรรมราชา ทรงชนะข้าศึกตลอด
 ท้าวทวีปทั้ง ๔ มีสมุทรสาครเป็นขอบเขต ทรงมีอำนาจทั่ว ๘ หนบถ ทรงประกอบด้วยรัศมี ๘
 ประการ คือ จักรรัศมี จักรแก้ว ๑ หัตถิรัศมี ช้างแก้ว ๑ อัสติรัศมี ม้าแก้ว ๑ มณีรัศมี
 แก้วมณี ๑ อภิรัศมี หงษ์แก้ว ๑ คหปรัศมี ศฤหบดีแก้ว ๑ ปริณายกรัศมี ปริณายกแก้ว ๑
 และจะมีพระโอรสกว่า ๑,๐๐๐ องค์ เป็นผู้แก่กล้า สามารถจะย้ายเสนาไปรักษาก็ได้ ทั้งจะทรงชนะ
 ข้าศึกทั่วปฐพีซึ่งมีสมุทรสาครเป็นขอบเขตโดยมิใช้ศาสตราอาวุธ ทรงครองราชสมบัติโดยธรรม
 สม่ำเสมอ อนึ่งใดใด หากพระโอรสพระองค์นั้นจะเสด็จออกผนวช จะได้เป็นพระอรหันต์ สัมมา
 สัมพุทธเจ้า ปราศจากกิเลสเครื่องบงกชในโลก”

ถามว่า “ลักษณะมหาบุรุษ ๓๒ ประการ ก็อะไรบ้าง”

ตอบว่า ลักษณะมหาบุรุษ ๓๒ ประการเหล่านี้คือ

สุปฏิภูมิจำปาไท พระราชกุมารพระองค์หนึ่งทรงมีพินผ้าพระบาทเสมอเรียบเป็นอันดี นี้เป็น
 ลักษณะมหาบุรุษข้อ ๑

แหงจาทกตเสตุ จุกานี ซากานี พระราชกุมารพระองค์หนึ่งมีพินผ้าพระบาททั้ง ๒
 ประกอบด้วยสายลักษณะงจักรข้างละอัน แดงจักรหนึ่งมีค่า ๑,๐๐๐ ก้า มีกิงแลดุมบริบูรณ์ด้วย
 อากาทั้งปวง นี้เป็นลักษณะแห่งมหาบุรุษข้อ ๒

อายุคปโยทิ พระราชกุมารหนึ่ง มีสันพระบาทยาว นี้เป็นลักษณะแห่งมหาบุรุษข้อ ๓

คิณงกุลี อนึ่ง พระราชกุมารหนึ่ง มีพระองค์ยาว นี้เป็นลักษณะแห่งมหาบุรุษข้อ ๔

มุกทลนหกตปาโท อนึ่งพระราชกุมารหนึ่งมีพินผ้าพระหัตถ์และพระบาทนุ่ม นี้เป็นลักษณะ
 มหาบุรุษข้อ ๕

ชาตหกตปาโท พระราชกุมารหนึ่ง มีพินผ้าพระหัตถ์และพระบาทประกอบด้วยสายตาข่าย
 นี้เป็นลักษณะมหาบุรุษข้อ ๖

อุตุสงขปาโท พระราชกุมารหนึ่งมีอุ้งมือพระบาทตั้งตออยู่บนหลังข้อพระบาท นี้เป็น
 ลักษณะแห่งมหาบุรุษข้อ ๗

เฮติชงูโผ พระราชกุมารหนึ่งมีลำแห่งพระขงมีอันเรียวคูกงลิ้วแข็งเนื้อทราย นี้เป็น
 ลักษณะของมหาบุรุษข้อ ๘

จิตโภา อโนมนุโค อุโกทิ ปาณิเตติ ชนุณฺทานิ ปริมสฺติ ปริมิชฺชติ พระราช
กุมาร^๓นหากเสด็จประทับยืนโดยปรกติมิได้ก้มพระกายลงเลย ฝ่ายพระหัตถ์ทั้งสองเหยียดลงไปจรดพระ-
ชานุมณฑลทั้งสองข้างได้ ^๓นี้เป็นลักษณะของมหาบุรุษอีกข้อ ๑

เกโสทิศวคฺคฺคฺยโต พระราชกุมาร^๓นี้มีพระคชหีบอยู่ในฝักประคองฝักบัวทองคำบังไว้
^๓นี้เป็นลักษณะแห่งมหาบุรุษข้อ ๑

สฺวณฺเดวณฺโณ กายจนสนฺนิกฺโข พระราชกุมาร^๓นี้มีพระฉวีวรรณะอันเหลืองงามค้ำสีทอง
ทั่วทั้งพระวรกายครุวนาคังทองทั้งแท่ง อันนี้จึงเป็นลักษณะแห่งมหาบุรุษอีกข้อ ๑

สฺมุจฺฉวี พระราชกุมาร^๓นี้มีพระฉวีวรรณะเยือกมิได้มีละอองคิพระวรกาย มากกว่า
มลทินอันไภยสามผลึกเดือนหลุกไป ครุวนาคังน้ำดังตกจากใบบัว นี้จึงเป็นลักษณะของมหาบุรุษ
อีกข้อ ๑

เอเกกโลโม พระราชกุมาร^๓นี้มีพระโถมกเกิดเฉพาะซุ้มละเส้น จะได้เกิด^๓ซุ้มละสองสาม
เส้นคชชนทงป่วงก็หามิได้ ^๓นี้จึงเป็นลักษณะแห่งมหาบุรุษอีกข้อ ๑

อุทฺธกฺคฺคฺโย แลพระราชกุมาร^๓มีเส้นพระโถมกเวียนนิตยคชสีคอกอณูชนทั่วทั้งพระ
สรีรกาย แลเวียนเป็นทักษิณเวฏีได้สามรอบแล้วมีปลายกลบขึ้นเบื้องบนทางสน ^๓นี้เป็นลักษณะ
แห่งมหาบุรุษอีกข้อ ๑

พฺรหฺมุชฺคฺคฺโย พระราชกุมาร^๓มีท่อนพระวรกายคังตรงคชกายของท้าวมหาพรหม ^๓
เป็นลักษณะแห่งมหาบุรุษอีกข้อ ๑

สฺทกฺคฺคฺสฺสโต พระราชกุมาร^๓มีพระมังสะอันหนาในทัก^๓ ๗ แห่ง (คือหลังพระหัตถ์ทั้งสอง
หลังพระบาททั้งสอง และพระอึ่งสาทั้งสองข้างทั้งสี่พระศอก ทัก^๓ ๗ แห่งนี้ กำบังมิให้เห็นพระเส้น
ปรากฏออกมาภายนอก) ^๓นี้จึงเป็นลักษณะแห่งมหาบุรุษอีกข้อ ๑

สีปฺพุพฺพชฺสกโย พระราชกุมาร^๓มีพระสกลกายบริบูรณ์ดุจกึ่งกายท่อนหน้าแห่งราชสีห์
^๓นี้เป็นลักษณะแห่งมหาบุรุษอีกข้อ ๑

บิฏฺกนฺทรโต แลพระราชกุมาร^๓มีท่ามกลางพระปฤษฎางค์อันบริบูรณ์ ^๓นี้เป็นลักษณะ
ของมหาบุรุษอีกข้อ ๑

นิโคฺรฺปริมฺณฑโต พระราชกุมาร^๓มีปริมณฑลพระวรกายบริบูรณ์พร้อมคชปริมณฑล
แห่งต้นไทร ได้แก้วของพระองค์มีประมาณเขาวเท่าใด ถักได้เท่ากันกับพระวรกายซึ่งสูงมีประมาณ
เท่านี้ มิได้สั้นยาวกว่านี้ ^๓นี้เป็นลักษณะแห่งมหาบุรุษอีกข้อ ๑

สมวภูฏกษेत्र พระราชกุมาร^{๓๓}มีสาพระคชอินทลงนามสมส่วนเป็นอันดี ^{๓๓}เป็นลักษณ
แห่งมหาบุรุษอีกข้อ ๑

รสสุกสกุติ พระราชกุมาร^{๓๓} มีปรีเสถาสำหรับบริวารอาหารเป็นเล็ก ^{๓๓}เป็นลักษณ
อีกข้อ ๑

สีทันฑ พระราชกุมาร^{๓๓}มีพระทนต์เหมือนคางแห่งราชสีห์ ^{๓๓}เป็นลักษณแห่งมหาบุรุษ
อีกข้อ ๑

จกาศสีทันฑโต พระราชกุมาร^{๓๓}มีพระทนต์ครบถ้วน ๔๐ ซี่ (เมืองบน ๒๐ เมืองล่างก็
๒๐ เท่ากัน) ^{๓๓}เป็นลักษณแห่งมหาบุรุษอีกข้อ ๑

สมทนต์โต แลพระราชกุมาร^{๓๓}มีพระเบือพระทนต์เรียบเสมอเป็นอันดี อัน^{๓๓}จักเป็น
ลักษณแห่งมหาบุรุษอีกข้อ ๑

อวิวัตทนต์โต พระราชกุมาร^{๓๓}มีพระเบือพระทนต์มีโค้งห่าง สนิทกันเป็นอันดี อัน^{๓๓}จัก
เป็นลักษณแห่งมหาบุรุษอีกข้อ ๑

สุกททาใจ แลพระราชกุมาร^{๓๓}มีพระเชียวทั้ง ๔ อันขาวบริสุทธิ์ อัน^{๓๓}จักเป็นลักษณ
แห่งมหาบุรุษอีกข้อ ๑

ปุกทชิวโฑ ก็พระราชกุมาร^{๓๓}มีพระชิวหาอันอ่อนแลกว้างยาวยิ่งกว่าชวทั้งปวง อัน^{๓๓}
จักเป็นลักษณแห่งมหาบุรุษอีกข้อ ๑

พุดมสุสโร กรวิกาณิ อัน^{๓๓} พระราชกุมาร^{๓๓}มีพระสุระเสียงอันไพเราะประจบกับ
องค์ ๔ ประการดุจเสียงแห่งท้าวมหาพรหมแลเสียงแห่งนกการเวก อัน^{๓๓}จักเป็นลักษณแห่งมหาบุรุษ
อีกข้อ ๑

อภินิลเนตุโต แลพระราชกุมาร^{๓๓}มีดวงพระเนตรอันดำขำนัก อัน^{๓๓}จักเป็นลักษณแห่ง
มหาบุรุษอีกข้อ ๑

โคปชโม อัน^{๓๓} พระราชกุมาร^{๓๓}มีดวงพระเนตรทั้งสองห้องโถงงามประดุจกังจักขุแห่งลูก
โคอันเคลดลคได้ชั่วครู่หนึ่ง อัน^{๓๓}จักเป็นลักษณแห่งมหาบุรุษอีกข้อ ๑

อุณณา ภูมุกนเดร ซาธา พระราชกุมาร^{๓๓}มีพระอุณาโลมอัน^{๓๓}ที่ระหว่งพระขนงทั้งสอง
ท่ามกลางพระเนตาควงเวือนเป็นทักษิณาวฏี มีพรรณอันขาวแลอ่อนดุจสำลี อัน^{๓๓}จักเป็นลักษณ
แห่งมหาบุรุษอีกข้อ ๑

อุตุพิสตีโต แลพระราชกุมารนั้นพระนลาศแลพระเศียรอันบริบูรณ์ อันนี้จักเป็น
ลักษณะแห่งมหาบุรุษอีกข้อ ๑

ก็พระราชกุมารนี้ทรงประกอบด้วยมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการดังว่ามานี้ หากพระ-
องค์จะทรงครองพรവാตวิสัย ก็จะเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ หากว่าจะผนวชก็จะเป็นพระอรหันต์
สัมมาสัมพุทธเจ้า ปราศจากกิเลสเครื่องมุงบังในโลก

ก็บรรดาพรหมณ์ทั้ง ๔ คนนั้น มาพบโดยโคตรนามว่าโกณฑัญญะ ซึ่งเป็นคนหนุ่ม
กว่าพรหมณ์ทั้งหมด เมื่อตรวจดูลักษณะสมบัติของพระโพธิสัตว์ ชูนิ้วมือนิ้วเดียวชี้พยากรณ์สถาน
เดียวเท่านั้นว่า "พระราชกุมารนี้ไม่มีเหตุที่จะทรงอยู่ครองเรือน จักทรงเป็นพระพุทธเจ้าปราศจาก
กิเลสเครื่องมุงบังอย่างแน่นอนทีเดียว"

แท้จริง พระมหาบุรุษ ทรงประกอบแล้วด้วยมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการ ดังว่ามา
นี้ด้วยอำนาจกรรมที่พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญแล้ว สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในลักษณะสูตร
ที่มหินทกาธิปไตยว่า

"ภิกษุทั้งหลาย มหาปุริสลักษณะแห่งมหาบุรุษ ๓๒ ประการเหล่านั้นแล แม้ฤๅษีทั้งหลาย
ภายนอก (ศาสนา) ก็ย่อมรู้ แต่ฤๅษีเหล่านั้นไม่รู้เลยว่า พระโพธิสัตว์ได้ลักษณะอันนี้เพราะ
บำเพ็ญคุณนี้ ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่พระตถาคต ในชาติปางก่อน เกิดเป็นมนุษย์ ได้สมทาน
อิมันในกุศลธรรมมิได้กลับถอย ทรงประพฤติในกายสุจริต วาจาสุจริต มโนสุจริตจำแนกทาน
รักษาศีล รักษาอุโบสถ ทำให้เกิดประโยชน์แก่มารดา บิดา สมณะ พรหมณ์อันหมั่นสั่งสอนผู้แก่
ในตระกูล และประพฤติในกุศลธรรมอันอื่น ๆ เพราะได้บำเพ็ญแต่สังสมกุศลกรรมนั้น และ
เพราะกุศลกรรมนั้นมากแลใหญ่ดี เบื้องหน้าแต่กายเพราะกายแก่พระองค์จึงทรงเข้าถึงสุคติโลก
สวรรค์ เสวยทิพย์สมบัติยิ่งกว่าเทพยดาอื่น ๆ ด้วยเหตุ ๑๐ ประการคือ อายุ วรรณะ สุขะ อดะ
อธิปไตย รูป เสียง กลิ่น รส โสภณวิเศษ อันเป็นที่พึงพระองค์จึ่งเกิดจากอภัพนั้น มาบังเกิด
ในชาตินี้ จึงได้ลักษณะคือ มีพื้นฝ่าพระบาทเสมยเรียบเป็นอันดี"

"ภิกษุทั้งหลาย ในชาติก่อน ข้อที่พระตถาคต อุบัติเป็นมนุษย์ นำความสุสมาให้แก่ชน
เป็นอันมาก บรรเทาความฟุ้งซ่านแก่ชนเกิดแก่ความสะอึก จักการคุ้มครองรักษาให้อย่างดีโดยชอบ-
ธรรม ได้ให้ทานพร้อมบริวาร เพราะบำเพ็ญกรรมนั้น พระองค์จึงมาเกิดชาตินี้ ได้ลักษณะคือ
มีพื้นฝ่าพระบาททั้งสองประกอบด้วยลายลักษณะงกจักรข้างละอันที่ฝ่าพระบาท"

“ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่พระตถาคต ในชาติก่อนเกิดเป็นมนุษย์ ละปาณาติบาต เว้นขาดจากปาณาติบาตปลงท่อนไม้และศัตราลงแล้ว มีความละอาย (ต่อบาป) ประกอบด้วยความเอ็นดู เกื้อกูลอนุเคราะห์สัตว์ทุกจำพวก เพราะบำเพ็ญกุศลกรรมนั้นพระองค์จึงมาบังเกิดในชาตินี้ จึงทรงได้ลักษณะ ๓ ประการคือ มีสันพระบาทยาว ๑ มีนิ้วพระบาทและนิ้วพระหัตถ์ยาวเรียว ๑ มีท่อนพระกายกึ่งตรงกึ่งค้อมแห่งทั่วมหาพรหม ๑”

“ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่พระตถาคต ในชาติก่อนเกิดเป็นมนุษย์ ได้บริจาครของควรรักษาของควรรักษาของควรรักษา ซึ่งมีรสอันประณีต เพราะได้บำเพ็ญกุศลกรรมอันนั้นพระองค์ จึงมาบังเกิดในชาตินี้ จึงได้ลักษณะคือมีพระมิ่งสะอันทนาในที่ทั้ง ๗^๑ แห่ง”

“ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่พระตถาคต ในชาติก่อนเกิดเป็นมนุษย์ ได้สงเคราะห์มหาชนด้วยสังกหัตถ์ ๔ ประการ คือ ทาน ๑ บิณฑบาต ๑ อภัยวชิรา ๑ สมานัตตตา ๑ เพราะบำเพ็ญกุศลกรรมนั้น พระองค์เสด็จมาเกิดในชาตินี้ จึงได้ลักษณะ ๒ ประการ เหล่านี้คือมีพื้นฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทอ่อนนุ่ม ๑ มีฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทประดับด้วยลายคาช้าย ๑”

“ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่พระตถาคต ในชาติก่อนเกิดเป็นมนุษย์ ได้ภาวนิตวาจาที่ประกอบด้วยประโยชน์ ไม่ประทุษร้ายมหาชน มีแก่นำประโยชน์เกื้อกูลและความสุขมาให้แก่สัตว์ทั้งหลาย บุชชาธรรมประจำ เพราะได้บำเพ็ญกุศลกรรมนั้น พระองค์จึงทรงได้ลักษณะแห่งมหาบุรุษ ๒ ประการคือ มีพื้นฝ่าพระบาทหนา ๑ มีเส้นพระโตมาคำสนธิ มีปลายกลีบขึ้นข้างบน ๑”

“ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่พระตถาคต ในชาติก่อนเกิดเป็นมนุษย์ ได้บอกรับปฏิญาณจรรยาสมบัติ หรือการกระทำโดยเคารพว่าจะไว้ก็ตามที่เรายกไป ขอมหาชนเจริญ จึงจำได้โดยพลันอย่าต้องสงสัยนาน เพราะได้บำเพ็ญกุศลกรรมนั้น พระองค์มาเกิดในชาตินี้ จึงได้ลักษณะคือมีฝ่าพระ-
ชงหรือนิ้วคูจะเกี่ยวแห่งแข้งเนื้อทราย”

^๑ หลังพระหัตถ์ทั้งสอง หลังพระบาททั้งสอง พระอંગะทั้งสองข้าง ถ้าพระศอก

“ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่พระตถาคตในชาติก่อน เขากำเนิดเป็นมนุษย์ ได้อุทิศสทาเข้า ไปบูชาสมเด็จพระอมรณาจารย์ว่า ท่านเจ้าข้า อะไรเป็นกุศล อุกุศล มีโทษ ไม่มีโทษ ควร เสพ ไม่ควรเสพ อะไรที่ข้าพเจ้ากระทำ จะเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขตลอดกาลนั้น แม้พระองค์ก็ไม่โกรธ ไม่มีความคับแค้น แม้ถูกมหาชนถาม ไม่ขัดข้อง ไม่โกรธ ไม่ท้อบาท ไม่กระทำความโกรธโทษและสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ให้ปรากฏ ได้ให้ผ้าห่มเนื้อละเอียดอ่อน ผ้า เปลือกไม้เนื้อละเอียด ผ้าฝ้ายเนื้อละเอียด ผ้าไหมเนื้อละเอียด ผ้ากัมพลเนื้อละเอียด เพราะได้ บำเพ็ญสั่งสมกุศลกรรมนั้น พระองค์เมื่อมาเกิดในชาตินี้ จึงได้ลักษณะคือมีพระฉวีวรรณะละเอียดอ่อน เพราะทรงมีพระฉวีวรรณะสุ่ม ผงธุลีไม่ติดที่พระวรกาย”

“ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่พระตถาคต ในชาติก่อน เกิดเป็นมนุษย์ ได้รักษารวมญาติมิตรสหาย พวกห้องเพื่อนที่คุ้นเคยกันมานาน ได้รักษารวมภราตากับบุตร บุตรกับมารดา บิดากับบุตร บุตรกับบิดา พี่ชายกับน้องสาว น้องสาวกับพี่ชาย ประชุมกันมีจิตยินดีปราโมทย์ในกุศลทาน เพราะ ได้บำเพ็ญกุศลกรรมนั้น พระองค์มาเกิดในชาตินี้ จึงได้ลักษณะคือมีพระคุษะละเอียดอยู่ในผิว”

“ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่พระตถาคตในชาติก่อน เขากำเนิดเป็นมนุษย์ คิดหาทางที่จะช่วย สงเคราะห์มหาชน รู้คุณพิเศษแห่งชาติบุรุษด้วยพระองค์เองว่า ‘ผู้นี้ควรคุณพิเศษนี้’ ในข้อนั้น การกระทำคุณพิเศษสำหรับบุรุษ ได้มีมาแต่เดิมแล้ว เพราะได้บำเพ็ญกุศลกรรมนั้นพระองค์เมื่อมา เกิดในชาตินี้ จึงได้ลักษณะมหาบุรุษ ๒ ประการเหล่านี้คือ มีปริมณฑลพระกายบริบูรณ์คู่กับปริมณฑล แห่งคันไทร ๑ เสด็จประทับยืนตามปรกติได้ก้มพระวรกายลงเสด็จฝ่าพระหัตถ์ทั้งสองเหยียดลงไปจรด ถึงพระขานมณฑล ๑”

“ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่พระตถาคตในชาติก่อนเกิดเป็นมนุษย์ หวังความเจริญประโยชน์ เกื้อกูล ความผาสุก ความเกษมจากโศกะแก่มหาชนว่าชอบมหาชนจงเจริญด้วยทรัพย์สิน คีต สุตระ บัญญา ทวิทย์และัญญาหาร นา สวน สัตว์สองเท้า สัตว์สี่เท้า บุคร ภรรยา ทาส กรรมกร บริษัท มิตร พวกห้องของเรา เพราะได้บำเพ็ญกุศลกรรมนั้นพระองค์มาเกิดในชาตินี้จึงได้มหาปฐิ สลักษณะ ๓ ประการเหล่านี้ คือ มีพระวรกายบริบูรณ์คู่กับกายก่อนหน้าแห่งพญาวรชสีห์ ๑ มีท่าม กลางพระปฤษฎางค์อันบริบูรณ์ ๑ มีฝ่าพระค่อนักดมงามเสมอสี ๑”

“ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่พระศาสดาในชาติก่อนเกิดเป็นมนุษย์ ไม่ได้เบียดเบียนหมู่สัตว์ ด้วยฝ่ามือ ก้อนหิน ท่อนไม้หรือศาสตราเพราะได้บำเพ็ญสังมกุศลกรรมนั้น พระองค์มาเกิดในชาตินี้จึงได้ลักษณะคือมีประสาทสำหรับนำไปซึ่งรสอาหารอันเลิศแก่ไปทั่วพระวรกาย”

“ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่พระศาสดา ในชาติปางก่อน เขากำเนิดเป็นมนุษย์ไม่เพ่งถึงความแตกต่าง ไม่ประพฤติกแตกต่างและไม่เพ่งถึงวิธีการที่แตกต่าง จักได้ว่ามีพระทัยตรงได้เป็นผู้ดูแลคฤหาสน์ด้วยพระจักขุอันเป็นที่รัก เพราะได้บำเพ็ญสังมกุศลกรรมนั้นพระองค์มาเกิดในชาตินี้ จึงได้ลักษณะแห่งมหาบุรุษ ๒ ประการเหล่านี้คือ มีพระเนตรคำสนิท ๑ มีดวงพระเนตรทั้งสองห้องใสงามดุจดวงจักขุแห่งโลก ๑”

“ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่พระศาสดา ในชาติก่อน เขากำเนิดเป็นมนุษย์ เป็นหัวหน้า เป็นประมุขแห่งมหาชนในกุศลกรรมทั้งหลายในการประพฤติกุศล การจำแนกทานการสมทานคือการอยู่รักษาอุโบสถ ทำประโยชน์ให้เกิดแก่มารดา บิดา สมณะ พราหมณ์เทวเจตราชฤทธิเป็นใหญ่ในตระกูล และในกุศลธรรมอื่น ๆ เพราะได้บำเพ็ญสังมกุศลกรรมนั้นพระองค์มาเกิดในชาตินี้ จึงได้มหาปุริสลักษณะอันมีพระนาคและพระเขี้ยวเนิบบริบูรณ์” “ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่พระศาสดาในชาติก่อน เขากำเนิดเป็นมนุษย์ ละมุนลาบเว้นชกจากมุนสาวาท เป็นผู้มักนึกกล่าวคำสัตย์ สืบต่อความจริง กล่าวไม่ให้เกิดลาคเคลื่อนแก่ชาวโลก เพราะได้บำเพ็ญ สังมกุศลกรรมนั้น พระองค์มาเกิดในชาตินี้ จึงได้มหาปุริสลักษณะ ๒ ประการเหล่านี้ คือ มีพระโสมมาฆะและเสณ และมีพระอุณาโลมชาติชนที่ระหว่างพระขนงทั้งสองมีพระขนอันขาวอ่อนดุจสำลี”

“ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่พระศาสดาในชาติก่อน เขากำเนิดเป็นมนุษย์ ละมุนสุเวทาคำส่อเสียด เว้นชกจากบิณฑเวทาคำส่อเสียดแล้ว ไต่ย่นข้างนี้จะไปบอกข้างโน้นเพื่อจะทำลายคนเหล่านี้ หามิได้ พึงความข้างโน้นแล้วนำมาบอกข้างนี้เพื่อทำลายข้างโน้น หามิได้ เป็นผู้ทำให้คนผู้แตกร้างกันกลับสมภารสมานกัน เฝ้มให้สิ่งที่มีประโยชน์แก่กุล ยินดีที่จะให้สมัครรักใคร่พร้อมเพรียงกัน จะพูดจาสิ่งใด ก็พูดแก่จะให้พร้อมเพรียงกัน เพราะได้บำเพ็ญสังมกุศลกรรมนั้นพระองค์มาเกิดในชาตินี้ จึงได้มหาปุริสลักษณะ ๒ ประการเหล่านี้ คือ มีพระทนต์ถ้วน ๔๐ ทศ และมีพระเขี้ยวพระทนต์มีได้ห่าง สนิทกันเป็นอันดี”

“ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่พระตถาคตในชาติก่อน เขากำเนิดเป็นมนุษย์ ละมรดาจาวาจา
 หยาบคาย เว้นจากจลาจลจลาจลาหยาบคายเสีย วาจาใดเป็นถ้อยคำหาโทษมิได้ โฟเพราะเสนาะหู
 เป็นที่รัก จับจิกจับใจ เป็นถ้อยคำของชาวเมือง เป็นวาจาเป็นที่รักใคร่ พอใจของคนเป็นอันมาก
 กล่าววาจางว่ามานั้น เพราะได้บำเพ็ญสั่งสมกุศลกรรมนั้น พระองค์เมื่อมาเขากำเนิดในชาตินี้
 จึงได้มหาปฐิธลักษณะ ๒ ประการเหล่านี้คือ มีพระชีวหาอันอ่อนแอกว้าง ๑ แดงทรงมีพระสุระเสียง
 อันไพเราะดุจเสียงของท้าวมหาพรหมแลเสียงแห่งนกกการเวก ๑”

“ก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่พระตถาคต ในชาติก่อนเขากำเนิดเป็นมนุษย์ ละมรดาปปลาด
 ปาวจ เว้นจากจากสัมมปปลापาวจ กล่าวถ้อยคำควรแก่กาลที่จะกล่าว กล่าวแต่ถ้อยคำที่เป็นจริง
 ถูกต้องตามธรรมวินัย กล่าววาจาเป็นหลักฐาน มีที่อ้าง มีที่สุด ประกอบด้วยประโยชน์ตามกาล เพราะ
 ได้ทรงบำเพ็ญสั่งสมกุศลกรรมนั้น พระองค์มาเขากำเนิดในชาตินี้ จึงได้ลักษณะคือทรงมีพระหู
 เสมือนคิ้วคางแห่งพญาราชสีห์” “ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่พระตถาคตในชาติก่อนทรงเขากำเนิดเป็น
 มนุษย์ ละมิจฉาชีพ ดำรงชีวิตอยู่ด้วยสัมมาชีพ ทรงเว้นจากจากขณิกการโกงด้วยศรั้ง การโกง
 ด้วยเครื่องทวง โกงด้วยการนับ หลอกหลวงด้วยการยกเมฆ การฉ้อโกงจากอาการคือการพันแห
 การฆ่า การจองจำ การถูกต้องโดยผิดแยกแวกต่าง การพิจารณาโดยหุนหัน เพราะได้ทรงบำเพ็ญ
 สั่งสมกุศลกรรมนั้น พระองค์มาเขากำเนิดในชาตินี้ จึงได้มหาปฐิธลักษณะ ๒ ประการเหล่านี้คือ
 มีระเบียบพระทนต์เรียบเสมอเป็นอันดีและทรงมีพระเขี้ยวทั้ง ๔ ขาวบริสุทธิ์”

อัคภพของมหาบุรุษ ชื่อว่าอนันตมี ๑๐ ประการ ประคับประคองแล้ว เพราะวิจิตร
 ด้วยทานอันวิจิตรและบุญอันวิจิตรด้วยประการฉะนี้ ผู้มีศรัทธาหรือผู้มั่งคั่งทุกจำพวกไม่สามารถจะ
 การทำให้เปลี่ยนแปลงได้ในโลก

จบกล่าวด้วยลักษณะแห่งมหาบุรุษ ๓๒ ประการ

เฉลิมพระนามราชโอรส

ลำดับนั้น พรหมณ์ทั้ง ๔ คน เมื่อจะชานาพระนามราชโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะ
 พระองค์นั้น ได้ชานาพระนามถวายให้ว่า สิทธิคตะ เพราะทรงทำประโยชน์ให้สำเร็จแก่โลกทั้งปวง
 ได้ ภายหลังก ทรงปรากฏพระนามว่า โศทม ก็ด้วยสามารถแห่งโคตร ก็ในกาลนั้น พระเจ้า
 สุทโธทนะ ตรัสถามว่า “โอรสของเราเห็นเราธรรม์อะไรจึงจักบวช” พรหมณ์ทั้งหลายกราบทูลว่า

“เห็นนิมิต ๔ ประการ” พระราชา “นิมิตนั้น ๆ ก็อะไรบ้าง” พราหมณ์ “คือคนแก่ คนเจ็บ คนตายและบรรพชิต” พระราชา ครั้นสงสัยมากยิ่งว่า “ตั้งแค่นั้นไปพวกท่านจงห้ามอย่าให้นิมิตทั้ง ๔ มีรูปอย่างนี้เข้าใกล้โอรสของเรา” เพื่อป้องกันคนแก่เป็นต้นปรากฏที่คลองจักษุราชกุมาร ทรงวาง อารักขาไว้ทุกคราวทั้ง ๔ ทิศ

ลำดับนั้น พราหมณ์เหล่านั้น ไปสู่เรือนของคนเรียกบุตรทั้งหลายมาแล้ว กล่าวอย่างนี้ ว่า “ลูกรักพวกพ่อเป็นคนแก่แล้ว โอรสของพระเจ้าสุทโธทนะ จักจรสู์เป็นพระสัพพัญญูพุทธเจ้า แม้พวกพ่อ จะได้เฝ้าโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะหรือไม่ได้เฝ้าก็ตามทีเกิด แก่พวกลูก เมื่อโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะนั้น ทรงผนวช บรรลุพระสัพพัญญุตญาณแล้ว จงบวชในศาสนาของพระพุทธเจ้า พระองค์นั้นเถิด” แค่นั้น ฝ่ายพราหมณ์ ๗ คน ดำรงอยู่ตลอดชั่วอายุแล้ว ในเวลาสิ้นอายุได้ไป ตามยถากรรมแล้ว ส่วนโอรสที่อุญจะพราหมณ์ยังหนุ่มแน่นอยู่ยังไม่เป็นอะไร

ก็แล ในวันนั้น เมื่อพระกฤตพระญาติ ๑๖๐,๐๐๐ ประชุมกันแล้วในสถานที่อันเป็นมงคล พระญาติแต่ละคนให้บุตรคนหนึ่ง ๆ ออมรับว่า “พระโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะพระองค์จะเป็น พระพุทธเจ้า หรือพระเจ้าจักรพรรดิก็ตาม พวกเราจะถวายบุตรคนละคนให้ (เพราะ) ถ้าพระองค์ จักจรสู์เป็นพระพุทธเจ้าไซ้ร้ ก็จักมีกษัตริย์สมณะห้อมล้อมเสด็จเที่ยวไป ๑ ถ้าจักเป็นพระเจ้า จักรพรรดิไซ้ร้ ก็จักมีกษัตริย์ห้อมล้อมเสด็จเที่ยวไป ๑”

ส่วนพระนางมหาภายาเทวี บ้างเมื่อพระมหาสัตว์ประสูติล่วงไปได้ ๗ วัน ก็ทิวงคไป บังเกิดเป็นเทพบุตรในคฤศิกเทวโลก พระนางทรงสิ้นพระชนม์เพราะเหตุประสูติมหาสัตว์ก็หามิได้ แก่ทรงสิ้นพระชนม์เพราะสิ้นอายุเท่านั้น แท้จริง สถานที่อันพระโพธิสัตว์ประทับย่อมเป็นเช่นกับ เจกียกฏี คนเหล่านี้จะใช้สอยอีกไม่ได้ คนอื่นๆ ไม่สามารถจะอยู่หรือบริโภคน้ำได้ นอกจากมารคา พระโพธิสัตว์ ราชบุรุษทั้งหลาย จึงทั้งพระนางมหาปชาบดีโคตมีไว้ในตำแหน่งอัครมเหสีแล้ว ประมาดพระชนมายุพระมารคาพระโพธิสัตว์มีกำหนดเท่านั้นเอง ฉะนั้น จึงทิวงคในกาลนั้นถามว่า “ทิวงคในวัยไหน” วิสขณาว่า “ในมัชฌิมวัย” แท้จริง สัตว์ทั้งหลายในปฐมวัยมีฉันทะราคะ แก่กล้า ตั้งมั่นหญิงที่มีกรรม จึงมิอาจรักษากรรมนั้นไว้ได้ สัตว์ในกรรมมากไปค้ำวโรค (กรรม นั้นหนักทำลายเสียโดยมาก) กาลเมื่อมัชฌิมวัยล่วงไปสองส่วนในส่วนคำรบ ๓ วัตถุประสงค์ เมื่อวัตถุประสงค์ ทารกที่เกิดในครรภ์ไม่มีโรค (โรคโดยมาก) เหตุดังนั้น แม้พระมารคาของพระโพธิสัตว์จึง

ทิวกกในวันที่ ๘ นับแต่วันที่พระนางเสวยสมบัติในปฐมวถ์ล่วงมัชฌิมวถ์ก็อยู่ในส่วนกำรบ ๓ จึง
 ประสูติพระมหาสัตว์ อันนี้เป็นประเพณีธรรมตาของพระมารดาพระโพธิสัตว์ทุก ๆ พระองค์ใน
 บัจฉิมภพ

ก็ในกาลนั้น พระเจ้าสุทโธทนะมหาราชทรงให้จัดสรรนางนมหลายร้อย ส่วนมีรูปโฉม
 โนมพรณเสวยของดงามมาก พันจากไทย คือ สูงนัก คำนัก ผอมนัก อ้วนพนัก คำนัก ขาวนัก
 เป็นต้น ให้เอภินดาบำรุงเลี้ยงพระโอรสแล้ว แม้เมื่อเป็นเช่นนี้ พระนางมหาปชาบดี โคตมิ ซึ่ง
 เป็นพระกนิษฐภคินีแห่งพระนางสิริมหามายาเทวี ทรงให้หนักุมารโอรสแห่งพระองค์แก่นางนมให้
 บำรุงเลี้ยงรักษา ทรงบำรุงเลี้ยงพระโพธิสัตว์ให้เสวยถัญญูธราแห่งพระองค์ นัยว่า พระหนักุมาร
 อ่อนกว่าพระโพธิสัตว์ ๒-๓ วัน เท่านั้น เมื่อพระหนักุมารนั้น ประสูติแล้ว พระนางมหา
 ปชาบดีทรงมอบพระหนักุมารนั้นแก่นางนมทั้งหลาย ส่วนพระองค์ทรงปรนนิบัติบำรุงเลี้ยงพระ
 โพธิสัตว์ให้เสวยถัญญูธราของพระองค์เอง ทรงให้เสวยพระกระยาหารเสวยถัญญูธรา ทรงบำรุง
 เลี้ยงวันหนึ่ง ๒-๓ ครั้ง ฝ่ายพระโพธิสัตว์ ทรงมีเหตุการณ์สุขุมสำเร็จด้วยดี ทรงเจริญด้วยบิร
 ยศ สิริโสภาคย์อันไม่มีที่สิ้นสุด ประหนึ่งเทพกุมารฉะนั้น

ต่อมา สมัยหนึ่ง ถึงวันวิปโยคการแรกนชาวยุพระราชาให้กแก่บังคับประจำ
 พระนครกบิลพัสดุ์ทั่วทั้งหกคามประหนึ่งเทพนคร ให้กแก่ไปประมาณ ๑๐๘ คัน ปลูกเชือกผูก
 กับทั้งเขาโคสุทที่จะใช้เทียมไถล้วนหุ้มด้วยเงินทั้งสิ้น แลไถเอกลหนึ่งซึ่งเป็นไถทรง ปลูก เชือก
 ผูกที่จะใช้เทียมไถล้วนหุ้มด้วยทอง อันหุ้มอำมาคย์ พรหมณ์และคฤหบดีซึ่งบังคับด้วยอสังการทุก
 อย่าง (และ) อันทาสแถกรรมกรเป็นต้นซึ่งบังคับด้วยระเบียบของหอมและเครื่องลอบได้ หนึ่งห้า
 ใหม่ ๆ แวดล้อมแล้วเสด็จไปสู่ภูมิเขตสถานที่กระทำการวิปโยคแรกนชาวยุ ให้อยู่เชิญพระโพธิสัตว์
 เสด็จไปในที่นั้นด้วย ในกาลนั้น มีรมพุกฤษ์คันหนึ่งมีรมเงทับ มีใบเน้นหนา ปานประหนึ่ง
 ว่าอินทนิลคิริ อยู่ไม่ไกลจากที่แรกนชาวยุ พระราชา ทรงให้กแก่ที่สิริโสยาสน์แห่งพระมหาสัตว์
 ณ ภายใต้มรมพุกฤษ์คันนั้น ให้กแก่พยานในเบืองบนซัดไปด้วยศาวทอง ให้ผูกม้าแคววงไป
 โคจรอบ ไหวงอารักขาแวดล้อม ให้อยู่เชิญพระโพธิสัตว์ซึ่งมีหุ้มแห่งพระพิเลียงประจำประจำ
 แล้วเป็นบิรवारให้เน่ขันการเหนือที่สิริโสยาสน์นั้น มีหุ้มอำมาคย์แวดล้อม เสด็จไปสู่ที่แรกนชาวยุ
 ทรงจับไถทอง อำมาคย์ทั้งหลายจับไถเงิน แล้วไถกลับไปกลับมา ในวันนั้น มีไถ ๑๐๐ ไถ ที่
 ราชบุรุษค่านินการไถ ในที่นั้น พิลียงนางนมทั้งหลายผู้คองการจะเห็นกสมบัติอันใหญ่ยิ่ง จึงพา
 กันออกไปภายนอกมานั้เที่ยวหลือวช้ายแสดขวา

ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์ทรงทอดพระเนตรดูช่างโขนและช่างไม้ ไม่พบเห็นใครเลย จึงเสด็จลุกขึ้นโดยเร็ว ประทับนั่งคู้บัลลังก์ทรงกำหนดลมหายใจเข้าออก ยังปฐมฌานให้บังเกิดแล้ว พระพี่เลี้ยงนางนมทั้งหลายพากันเที่ยวไปในระหว่างเวลาที่พระโพธิสัตว์ขบฉันพระกระยาหาร ได้พากันไอ้อ้อยอยู่หนึ่งหนึ่ง เजाแห่งต้นไม้ที่เหลืองทั้งหลายได้หายไปแล้ว แต่เงาแห่งชมพูฤกษ์นั้น ได้ปรากฏเป็นปริมณฑลประคองตะวันเที่ยง พวกนางนมพี่เลี้ยงทั้งหลาย ได้รีบกลับมากล้วยสำคัญว่า "พระลูกเจ้าอยู่ไกลเคียว" แล้วยกม่านขึ้น เดินเข้าไปข้างใน เห็นพระโพธิสัตว์ประทับนั่งขังสมาธิในที่บรรทม และปฏิภาณวิมลหัตถจริยอันนั้นได้รับไปกราบทูลพระราชาแล้ว พระราชาเสด็จมาแล้ว และได้ทอดพระเนตรเห็นพระปฏิภาณวิมลหัตถจริยอันนั้นเพราะได้ทรงไหว้เป็นครั้งแรกในขณะที่กาลเหว็ดคาบสประของอัญชลี ในวันที่พระโพธิสัตว์ประสูติพระโพธิสัตว์เป็นครั้งที่ ๒ ค่ายศรว่า "อันนี้เป็นการไหว้ครั้งที่สองของข้าพเจ้า" พระราชาทรงประคองพิริวแรกนาขวัญแล้ว ในเวลาเย็น ทรงอัญเชิญพระโพธิสัตว์เสด็จเข้าสู่พระนครแล้ว

ก็เด พระโพธิสัตว์ ทรงมีพระชนม์พรรษาได้ ๗ พรรษาโดยลำดับแล้ว ครั้นนั้น พระราชาครัดถนออำมาตย์ทั้งหลายว่า "ธรรมกาทารกมีอายุ ๗ ขวบชอบใจเล่นอะไร" อำมาตย์ทั้งหลายกราบทูลว่า "ชอบเล่นน้ำ พระเจ้าข้า" พระราชารับสั่งให้เรียกนายช่างในพระนครเป็นต้นมาแล้ว ครรว่า "ขอพวกท่านจงขุดสระโบกขรณีในที่โหนดเพื่อให้ไรสของเรารเล่นน้ำเด็ก" อำมาตย์เหล่านั้นไปยั้งที่นั้นแล้วบักไม่หมาลงไปในภาคพื้นที่จะขุดแล้ว ขณะนั้น พิกพแห่งท้าวสักกะอมรินทรราช ไล่หัวนโหวแล้ว ท้าวสักกะ ทรงรำพึงดู ทรงทราบเหตุนี้แล้ว จึงครดิเรียกวิสสุกรรมเทพบุตรมาครรว่า "ท่านจงลงไปเนรมิตสระโบกขรณี แล้วค่ายแก้ว ๗ ประการให้เป็นทีสรงสนาหยุดภรรษาแห่งมหาบุรุษ" แล้วครดิบอกมาปนวิธสระโบกขรณีให้ทั้หมคนแล้วจึงทรงส่งไป วิสสุกรรมเทพบุตร ทูลอ่าลท้าวสักกะแล้วไป เนรมิตสระโบกขรณีในที่ซึ่งช่างเหล่านักกำหนดไว้แล้ว พื้นภายใต้เรียวยไปค่ายทรายแก้ว ๗ ประการ ในที่ข้างทั้ง ๔ ทิศกค่ายอิฐแก้ว ซีเชื่อนแล้วค่ายแก้ว ๗ ประการรอบสระ บันไคที่จะลงแล้วค่ายแก้วประพาฬ กั้นบันไคแล้วค่ายแก้วมณี ห้วยบันไคแล้วค่ายแก้ว ๗ ประการ มีคั้งคักได้ ๑๐๐,๐๐๐ คั้ง มีท่าที่จะลงเต็มด้วยทรายแก้ว ๗ ประการมีน้ำเต็มเมื่อมกอปรัคัยองค ๘ ประการ เอ็นไลปราศจากขุ่นมัวบริบูรณ์ด้วยมธุรส เคียรคาศค่ายปทุมชาติมีพรรณ ๕ ประการ โกร ๆ ไม่พึงคิกว่า "ปทุมชาติเกิดปราศจากเบือกกมนั้นอย่างไร" วิธสนว่า คอกปทุมเกิดด้วยบุญฤทธิของมหาสัคว์และฤทธิของเทพบุตร อีกประการหนึ่ง วิสสุ-

กรรมเทพบุตรเนรมิตเปลือกมดหอมไว้ในสระโบกขรณี อธิษฐานให้ปฐมชาติเกิดในสระโบกขรณี
 นั้น เนรมิตคอกบัวให้ลอยไปมาในสระนั้น มีคำพูดว่า "เนรมิตอย่างไร" วิสขณาว่า "วิส-
 สกรรมเทพบุตรเนรมิตวางทองหลายร้อย เนรมิตเปลือกมดหอมให้เต็มวางทองนั้นแล้วเนรมิตคอกบัว
 ทั้งหลายเหล่านั้นบานอยู่เป็นนิตย์ ลอยไปมาอยู่เหนือน้ำ เนรมิตเรือทั้งหลายเป็นเรือทอง เรือแก้ว
 มณี เรือเงิน เรือแก้วประพาฬ เรือแก้ว ๘ ประการ ถ้าเรือทองมีบัลลังก์เงินทั้งไว้ในเรือ เรือ
 เงินมีบัลลังก์ทอง เรือแก้วมณีมีบัลลังก์แก้วประพาฬ เรือแก้วประพาฬมีบัลลังก์แก้วมณี เรือแก้ว
 ๘ ประการมีบัลลังก์แก้ว ๘ ประการ ๓ บัลลังก์ทอง บั๊กเศวตจักรเงินไว้ บัลลังก์เงินบั๊กเศวต-
 จักรทอง บัลลังก์แก้วมณีบั๊กเศวตจักรแก้วประพาฬ บัลลังก์แก้ว ๘ ประการทุกชนิด มีเศวตจักร-
 แก้วทุกชนิด เรือทองมีพายเงิน เรือเงินมีพายทอง เรือแก้วประพาฬมีพายแก้วมณี เรือแก้ว
 ๘ ประการมีพายแก้ว ๘ ประการค้ำยัน เป็นอันว่า วิสกรรมเทพบุตรได้เนรมิตสระโบกขรณี
 ซึ่งมีประการค้ำที่ท้าวสักกะครวสไว้แล้วยิ่งกว่าสระนั้นทะโบกขรณีอันเป็นของทิพย์แล้ว ได้ไปสู่การถึงสี่
 พิภพแล้ว

ในวันรุ่งขึ้นอำมาตย์เป็นอันได้เห็นความถึงพร้อมแห่งสระโบกขรณีนั้น ได้กราบทูลแก่
 พระราชาแล้ว พระราชา เสด็จไปในที่นั้น ทอดพระเนตรเห็นสระโบกขรณีนั้น ได้ทรงทราบว่า
 "ท้าวสักกะทรงเนรมิตไว้ด้วยอำนาจบุญแห่งบุตรของเรา" ตั้งแต่นั้นมา พระมหาสัตว์ได้เป็น
 ประหนึ่งว่า เทพกุมารทรงรักษาในสระนั้นพร้อมกบปวีสวนเป็นอันมาก

ต่อมา พระมหาสัตว์ทรงเจริญวัยขึ้นโดยลำดับ ทรงมีพระชนมายุได้ ๑๖ พรรษาแล้ว
 ลำดับนั้น พระราชา จึงดำรัสให้หาหมู่ช่างทั้งหลายมีช่างไม้ ช่างอิฐ ช่างปูนและช่างเขียนเป็นต้น
 มาประชุมพร้อมกันให้สร้างปราสาท ๓ หลัง ซึ่งเหมาะสมแก่ฤดูทั้งสาม สำหรับเป็นที่ประทับของ
 พระมหาสัตว์ ตั้งแต่นั้นมา ช่างเหล่านั้นจึงได้เริ่มลงมือทำงาน ก่อสร้างปราสาท ๓ หลัง คือ
 ปราสาทอันสมควรจะเสด็จอยู่ในเหมันตฤดูมีพื้น ๔ ชั้น ปราสาทอันสมควรจะเสด็จอยู่ในกิมหันตฤดู
 มีพื้น ๕ ชั้น ปราสาทอันสมควรจะเสด็จอยู่ในวสันตฤดูมีพื้น ๘ ชั้น แยกกำหนดโดยส่วนสูงนั้น
 สมควรทั้ง ๓ ปราสาท ส่วนพื้นนั้นแตกต่างกัน ในฤดูเหมันตมีพื้นแคบทุก ๆ ชั้น สมควรแก่
 ฤดูหนาว ในฤดูกิมหันต์ กว้างขวางสมควรแก่ฤดูร้อน ส่วนในฤดูวสันตก็ พื้นจากทั้งสองอย่าง
 สมควรแก่ฤดูฝน ในปราสาท ๔ ชั้น ได้กคีสหปัญชรประทุนหน้าข้างเบ้นต้นไว้สนิทที่ปราสาท
 ๕ ชั้น ไม่ให้สนิท ส่วนที่ปราสาท ๘ ชั้น ช่างหนึ่งกคีสหปัญชร แต่อีกข้างหนึ่งไม่ให้สนิท

เมื่อพวกช่างจิตรกรรม เมื่อจะวาดลวดลายปราสาท ๔ ชั้น ได้คิดดวงไฟไว้ที่ฝาเส้าหินและหลังคา
 เป็นคัน ที่ปราสาท ๔ ชั้น จัดตั้งคอกอุบล คอกโกมุต คอกบัว คอกจงกลณีเป็นคันไว้แล้ว
 ที่ปราสาท ๗ ชั้น จักวางไว้ให้มีทั้ง ๒ อย่าง ที่ปราสาท ๔ ชั้น จักวางคานพោนชกค้ำด้วยคาวทอง
 คาวแก้วมณี คาวเงิน ประหนึ่งห้อยย้อยไปด้วยผู้พวงกุสมเสาวคนธชาติ พวงดอกไม้ พวงแก้วมุกดา
 เป็นคัน ละเอียดยิ่งนัก เหมาะแก่ฤดูร้อน ส่วนนอกประดับด้วยปักษีพัศตร์แลโกไลยพัศตร์รุ่งโรจน์
 ด้วยแสงสว่างนานาชนิดไว้ในที่นั้น ๆ หนึ่งได้แวควงพោนค้ำยอดปราการอันวิจิตรคือสุวรรณ-
 วิศุทวิภูษณบัลลังก์เป็นคัน ที่ปราสาท ๔ ชั้น แวดล้อมพោนลาคค้ำยอดปราการอันงดงาม
 ละเอียดยิ่งนัก เหมาะสมแก่ฤดูหนาว ที่ปราสาท ๗ ชั้น ปลูกไว้ให้มีทั้ง ๒ อย่าง เหมาะสมแก่ฤดู
 เมื่อการสถาปนาปราสาททั้ง ๓ สำเร็จแล้ว พระราชาทรงพระดำริว่า "โอรสของเรา
 เจริญวัยแล้วเราจักถว้ถรมงคลแก่พระโอรส จักเห็นพระโอรสครองสิริราชสมบัติ" พระราชา จึง
 ทรงส่งข่าวสาส์นไปแจ้งแก่เจ้าท้าวทั้งหลายว่า "ขอพระประยูรญาติวงศานุวงศ์ทั้งหลาย จงยกแ่
 ธิดาส่งมาถวายบุตรพระองค์" ท้าวราชทั้งหลาย ได้ทราบพระราชสาส์นวันสังคายนแล้ว ก็ส่งข่าว
 สาส์นตอบไปว่า "ก็พระราชกุมารมีพระรูปอันงามอย่างเทียว แต่ไม่ทรงทราบศิลปศาสตร์อะไร ๆ
 จักไม่สามารถเลี้ยงดูภรรยาได้ ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายจักไม่ถวายธิดาก่อน" พระราชา ทรงทราบ
 สาส์นตอบนั้น จึงเสด็จไปสำนักราชโอรสทศนบอกรื่องนั้นแล้ว พระโอรสทศนบทูลว่า "ควร
 แสดงศิลปศาสตร์อะไร" พระราชา "ลูกควรจะยกสหัสตมธนู (อันหนักถึงกำลัง ๑,๐๐๐ บุรุษ จึง
 ยกขึ้นได้) แสดง พระโอรสทศนบ "ถ้เช่นนั้น จงรับสั่งให้นำธนูนั้นมาเถิด" พระราชารับสั่งให้
 นำธนูนั้นมาทรงมอบให้แล้ว บุรุษ ๑,๐๐๐ คน ได้ยกธนูนั้นมาถวายแล้ว พระมหาบุรุษ รับสั่งให้
 นำสหัสตมธนูนั้นมาใกล้สระแล้ว ประทับนั่งบนบัลลังก์นั้นเอง ทรงเอานิ้วหัวแม่พระบาทซ้าย
 ธนูยิงมา ทรงเอานิ้วพระบาทนั้นเองยกธนูขึ้น ทรงเอาพระหัตถ์ซ้ายจับคันธนู พระหัตถ์ขวาค้ำ
 สายธนูแล้ว ชวกรบิลพัศค์ทงมวดได้เบ้เหนงว่าจะหวนไหวไปทงสนแล้ว เมื่อมหาชนได้ตาม
 กันว่า "นี่เสียงอะไร" บางพวกกล่าววว่า "เสียงฟ้าคำราม" ต่อมา คนเหล่านี้ พุสกันว่า
 "พวกท่านไม่รู้ ไม่ใช่ฟ้ากระแทกคอก แต่เป็นเสียงธนูเบา" ฝ่ายอีกพวกหนึ่ง กล่าวว่า "แม้
 พวกท่านไม่รู้ นี่เป็นเสียงธนูเบาทั้งทำไม่ แต่เป็นเสียงแผ่นดินไหว" ส่วนอีกพวกหนึ่งกล่าวว่า
 "พวกท่านนั่นเพื่อไปทำไม เสียงนี้เป็นเสียงการศึกสาธนะขององค์วิศณุมาร ซึ่งยกสหัสตมธนูขึ้น
 และศึกสหัสตมธนูนั้น" พวกท้าวราชทั้งหลาย ได้สดับข่าวนี้แล้วก็ชวกันยืนที่ด้วยเหตุนี้
 ได้มีความประสงค้อย่างยิ่งที่จะถวายธิดาทุก ๆ องค์แล้ว

พระมหาบุรุษครัดถามอีกว่า "กัวยจะแสดงอะไรอีก" ชาวเมืองกราบทูลว่า "กัวยจะแสดงการยิงธนูเจาะแผ่นเหล็กยาว ๘ องคุลี" พระมหาบุรุษได้เจาะแผ่นเหล็กนั้นแล้ว ครัดถามว่า "กัวยจะทำอะไรอย่างอื่นอีก" ลำคัวยนั้นพระราชาครัดว่า "กัวยจะเจาะแผ่นกระดานไม้ประคู้ ๔ องคุลี" พระมหาบุรุษ ได้ทรงเจาะแผ่นกระดานไม้ประคู้เม้นนั้นแล้ว ครัดว่า "กัวยจะทำอะไรอย่างอื่นอีก" พระราชา "กัวยจะแสดงการเจาะแผ่นกระดานไม้มะเคือหนา ๑ คืบ" พระมหาบุรุษ ได้ทรงเจาะแผ่นกระดานไม้มะเคือนั้นแล้ว ครัดว่า "กัวยจะกระทำอะไรอย่างอื่น" ลำคัวยนั้น พระราชาครัดว่า "กัวยจะเกี่ยวเขนทรายบ้าง เกี่ยวใบไม้บ้าง" พระมหาบุรุษ ทรงเจาะเกี่ยวเขนนั้น ๆ แล้ว ทรงยิงลูกธนูประมาณอุสกะ ๑ ลงในน้ำแล้ว ส่วนบนบก ๔ อุสกะ ลำคัวยนั้น สนทั้งหลายกราบทูลว่า "กัวยให้แสดงรณทางจามรี" กัวยสัญญาทีผลมะอีก พระมหาบุรุษ ครัดว่า "ถ้าเช่นนั้น ของงผูกผลมะอีกไว้ในที่โชนหนึ่งเถิด" ทรงให้ผูกหางขนทรายไว้ด้วยเครื่องหมากคือผลมะอีกในที่ไกล ได้โชนหนึ่ง ทรงยิงลูกธนูไปในทิศทั้งหลายที่ปกคลุมไปด้วยเมฆหมอกก็คมจนจุเวลาราตรี ลูกศรที่ติดธนูนั้น ครันวิ่งไปแล้วก็ได้แสดงรณทางทรอยจามรีในที่สุกโชนหนึ่งแล้วกลับเข้าสู่แผ่นดินแล้ว ลำคัวยนั้น พระมหาบุรุษ ได้แสดงศิลปศาสตร์ธนูอันเป็น อสธาราณมิได้มีทั่วไปแก่ผู้อื่น ๓ ปลายศร เข็อกศร หินศร บันไดศร ปราสาทศร มณฑปศร พระมหาบุรุษ จะทรงแสดงเท่านี้เท่านี้ก็ห้ามได้ แก้วนั้น พระมหาบุรุษ ทรงแสดงศิลปศาสตร์ทุกชนิดซึ่งมีอยู่ในโลกได้

ลำคัวยนั้น เหล่ากัวยราชทุกพระองค์ต่างมีความยินดี ได้ประดับประดาธิดาของตน ๆ ส่งไปแล้ว รวมเป็นนางชัคคิยัญญา ถอนนาบได้ถึง ๔๐,๐๐๐ นาง พระราชาทรงราชาภิเษกพระมหาบุรุษให้เสวยราชสมบัติแล้ว

ก็พระนางพิมพ์าเทวีได้เป็นอัครมเหสีของมหาบุรุษแล้ว แลพระนางพิมพ์าเทวีนั้น ทรงสิริโฉม นั้ส้อมใส ประกอบด้วยความงาม ๕ ประการ ปราศจากสรีวิโทษ ก็เพราะเหตุที่พระนางพิมพ์าเทวีนั้น ไม่สูงนัก ไม่เตี้ยนัก ไม่อ้วนนัก ไม่ผอมนัก ไม่ดำนัก ไม่ขาวนัก งามเกินผิวมนุษย์ แต่ไม่ถึงผิวเทวตา ฉะนั้น ทรงปราศจากสรีวิโทษ ทรงประกอบด้วยความงาม ๕ ประการ เหล่านี้คือ ผิวงาม เนื้องาม เอ็นงาม กระดูกงาม วัยงาม ชื่อว่า ทรงประกอบด้วยความงาม ๕ ประการ แท้จริง พระนางพิมพ์านั้ไม่มีกิจที่จะเกี่ยวข้องกับแสงสว่างที่จรมมา แต่พระนางมีแสงสว่างแผ่ไปได้ ๑๒ คอยก ด้วยแสงสว่างสรีระของพระนางนั่นเอง นี้จัดเป็นความงามผิวของพระนางพิมพ์าเทวีนั้น หนึ่ง ที่สุกแห่งมือและเท้าทั้ง ๔ ของพระนาง ย่อมเป็นประหนึ่งว่า ถูกกระทำ

บวกรรมด้วยครึ่ง กล้ายแก้วประพาศสีแดงและฝักมณฑลแดง นัจกเป็นความงามเหนือของพระนางพิมพ์าเทวีนัน พระนาง ๒๐ โทที่ยังไม่พ้นจากเนื้อ เป็นประหนึ่งว่าดื่มด้วยครึ่ง โทที่พ้นจากเนื้อแล้ว เป็นประหนึ่งว่าสายแห่งน้ำนม นัจกเป็นความงามแห่งเอ็นของพระนางพิมพ์าเทวีนัน พระนางมีพระทนต์สามเล่มเย็บสนิท ปรากฏเป็นประหนึ่งว่า ระเบียบของเพชรที่เจียรไนแล้ว นัจกเป็นความงามแห่งพระอิฐของพระนางพิมพ์าเทวีนัน พระนางมีพระขนมหัศจรรย์ ๑๐๐ บักก็ ๑๑๖ บักก็ ย่อมเป็นประหนึ่งว่ามีพระขนมหัศจรรย์ ๑๖ พรรษา ไม่มี ความแตกต่างด้วยสติ นัจกเป็นความงามยิ่งของพระนางพิมพ์าเทวีนัน แท้จริง พระนางพิมพ์าเทวีนันมีความงามเห็นปานนั้นนี้ ใต้เป็นอัศจรรย์ เป็นที่รัก เป็นที่พอใจของมหาบุรุษ

พระมหาบุรุษ มีหญิงนักพื่อนที่ประทับตกแต่งแล้วเป็นบริวารเหมือนพระอินทร์ อันนางฟ้าวิยักพักแวกล้อมนำเรอด้วยเหล่าหญิงนักคนตรีล้วนไม่มีรายปนทรงเสวมหาสมบัติ ประทับอยู่ในปราสาท ๓ หลังกิ่งกล้วย โยสลับเปลี่ยนไปคามฤดู ในฤดูแห่งนี้ อันเหล่าหญิงนักคนตรีล้วนนำเรออยู่ ประทับอยู่ในปราสาท ๔ ชั้น ๔ เคียน เพื่อปวีบพระองค์ให้เหมาะสมแก่ฤดู ในคิมหันต์ฤดูประทับอยู่ที่ปราสาท ๕ ชั้น ในที่ใกล้สถูปของปราสาทนั้น พนักงานทั้งหลายตั้งอย่างทองใหญ่ ๆ เติมไปค้ายศุกันโรทกลดไขว้รุ่งเบญจปทุมชากิ ในอย่างนั้นในอากาศมณฑลแป ชาวพนักงานเรือเพดานการปรกก็ออกแล้ว คิกคังเพดานสี่เหลี่ยม รั้งรอบ ๆ แวกล้อมด้วยกำแพงมาเน็ยขาว ภายใต้มันมีพื้นสี่ห้องสว่างจุกอินทนิลณี ในอากาศที่ใกล้มณฑลแปลาคนึงกระบือด้วยกำลังยนต์ มีศิลายนต์ห้อยย้อยอยู่บนแห่งกระบือนั้น ในกาลนั้น พระมหาบุรุษ ทรงพระภูษาสรรพภรณ์วิบุลยพันนิลบรรณมีพรรณเขียวทรงประทับด้วยเครื่องทรงสีเขียวมีพวงดอกไม้นิลบรรณและเครื่องได้ทำนิลบรรณแล้ว เมื่อนักปฏิสน์นางนักพื่อนทุกนางก็ประทับประจำแล้วเช่นกันมหาบุรุษ พระมหาบุรุษนั้น ทรงแวกล้อมด้วยเหล่านารีผู้เก่งตัวด้วยสี่เหลี่ยมล้วน แวกล้อมด้วยอเนกอนงค์นักรชคิยราชกัญญาล้วน นุ่งหม้อด้วยนิลแก้วดาดังการาภรณ์ทั้งสิ้น ครุวนาประหนึ่งพญา นิลครุชราชอินทร์แวกล้อมด้วยหมู่ นิลกิริณีชากิเป็นบริวารเสด็จเข้าสู่สถานมณฑลแปที่ประทับประจำแล้วประทับนั่งท่ามกลางบัลลังก์สีเขียวคล้ายคอกไม้ศิลาที่ธรณีประตู ในขณะนั้น พนักงานทั้งหลายได้ใช้ระหัดไธน้ำซึ่งจากสระโบกขรณี ให้ไหลไปตกที่สุกเพดาน ให้ศิลายนต์ห้อยย้อยหมุนบนแห่งกระบือ บันลือเสียงเป็นประหนึ่งว่าเสียงเมฆระงมที่ม (และ) เป็นประคุกการคกของสายน้ำคอกบมวิรุชากถายฉะนั้น พระมหาบุรุษเสด็จโสรจตรงสถินธูธวรา ณ สระโบกขรณีนัน ป่านประหนึ่งว่าลาหกวเทวราชอินทร์สงสนานวิไลโสทกชวรา แวกล้อมด้วยพลาทกเทพ-

อัปสรกัญญาทั้งหลาย ฉะนั้น เป็นอันว่า ประทับที่ปราสาทคิมหันตฤกษ์นั้น ๔ เดือน โทษอนเภา
ประการแล้ว ไหว้สันทฤกษ์ ประทับอยู่ปราสาท ๗ ชั้น ๔ เดือน เพื่อทรงปรับพระองค์ให้เข้าใกล้กับ
ฤกษ์แล้ว พระมหาบุรุษ ทรงเสวยสมภิกข์ในปราสาท ๓ หลัง ซึ่งเหมาะแก่ ๓ ฤกษ์ประทับอยู่โดย
สืบเปลี่ยนกันตามฤกษ์ด้วยประการฉะนี้

มหากนิษชกรณณ์

อยู่มาวันหนึ่ง พระโพธิสัตว์มีพระราชฤทัยประสงค์จะเสด็จประพาสพระวราชอุทยาน
ทรงทรวัดเรือนนายสารดีมาแล้วครั้นว่า "จงยกแ่งรถ เขาก็ไปเที่ยวชมอุทยาน" นายสารดีรับว่า
"ก็แล้ว สมภิกข์เทพ" จึงยกแ่งรถมรดพระที่นั่งทรง ขจิกด้วยแก้ว ๗ ประการ ห่มด้วยหนังราชสีห์
เสื่อไกร้งและเสื่อเหลืองงามสะอาค้งเรื่องมีพรรณประคจอุทัยพิพากจรวัด มีก่ามาก ด้วยเครื่องลาด
อันวิจิตร ด้วยรวงทองสุกปลั่งเป็นคันและด้วยเครื่องประคบบันเหลือเทียมม้ามงคลวสินธ์พั้ง ๔ มี
สลึงคอกโกกนุพทุมบุษชาติ มีเขว้คังครุฑลาดลอมแล้วกราบทูลพระมหาบุรุษว่า "เพื่อมรดไว้แล้ว
พระเจ้าข้า บัคน ขอสมภิกข์เทพทรงทรวามกาลที่จะเสด็จประพาสพระอุทยานเถิด" พระมหาบุรุษ
เสด็จจรสู่วราชรถอันประเสริฐที่ประคบบประคภาแล้วเช่นกับเทพวิมળ ทรงแวงล้อมด้วยเสนานันประ
กอบด้วยองค์ ๔ อันใหญ่ เสด็จประพาสมุ่งพระพักตร์ไปพระวราชอุทยานด้วยสัตลาของจอมเทพ

ลำดับนั้นแล สุทธาวาสเทวศา พุคักันว่า "กาลที่พระสัทธัตถราชกุมารจะครุสวัฏ์ใกล้
เข้ามาแล้ว พวกเราจักแสดงบุพนิมิตให้สัทธัตถราชกุมารนั้นทอศพระเนตร" จึงให้เทพบุตรองค์
หนึ่งแปลงเพศเป็นคนแก่ ฟันหัก ผมหงอก หลังโก่ง มีมือถือไม้เท้า สันนั่งงออยู่ข้างหน้ามหาบุรุษ
พระมหาบุรุษและนายสารดีเท่านั้นเห็น ส่วนคนอื่นไม่เห็น ลำดับนั้น พระมหาบุรุษ ครุสวั
ถถามนายสารดีว่า "คูก่อนนายสารดีผู้สหาย บุรุษนี้หมายความว่าอะไร แม้ผมของบุรุษนี้ไม่เหมือนของชน
เหล่านี้ แม้กายของชายคนนี้ก็เหมือนของชนเหล่านี้" นายสารดี "ข้าแก่สมภิกข์เทพชายคนนั้นแล
ชื่อคนชรา บัคน คนชราจะมีโตมชีวิตคนยาว พลันจะถึงมรณภาพเป็นแน่" พระมหาบุรุษ "คูก่อน
นายสารดีผู้สหาย ถ้าเช่นนั้นแม้ตัวเรานี้ก็แก่ไม่ล่วงชราธรรมเลยหรือ" นายสารดี "แม้พระองค์
และพวกข้าพระพุทธเจ้าทั้งหมดก็ต้องแก่เป็นธรรมดาไม่ล่วงพ้นชราธรรมไปได้ พระเจ้าข้า" พระ
มหาบุรุษ ทรงสลับชว้าขึ้นแล้ว ทรงผลทพระทัยว่า "ท่านผู้เจริญ นาคีเถียนราชักี ซึ่งเป็นเหตุให้
คนเกิดมาแล้วมีชราธรรมปรากฏ" จึงเสด็จกลับจากที่นั้นแล้ว เสด็จจรสู่วปราสาทนั่นเอง พระวราช

ครั้นตามนายสารดีว่า "เพราะเหตุไร บุตรของเราจึงกลับเร็ว" นายสารดี "เพราะทอดพระเนตรเห็นคนแก่ พระเจ้าข้า" พระราชา ทรงสดับความเป็นไปนั้น หวังพระทัย กำชับให้วางการอาหารภายในที่ไกลได้ตั้งโดยนัย

ครั้นรุ่งขึ้นอีกวันหนึ่ง พระมหาบุรุษ ทรงพระประสงค์จะเสด็จประพาสพระราชอุทยาน เสด็จขึ้นราชรถอันประเสริฐซึ่งประทับประจำไว้แล้ว กำลังเสด็จไป ได้ทอดพระเนตรเห็นคนซึ่งเหวศานนมิกเป็นเคนอาพาธ ตกซาก เป็นไข้หนัก เบื่อนมุขและกวีตของตน นอนอยู่ ถูกชนเหล่าอื่นเสี้ยนเขี่ยปลุกให้ตื่นอยู่ ครั้นทอดพระเนตรเห็นแล้ว ได้ครัดตามนายสารดีว่า "ดูก่อนนายสารดีผู้สหาย ช่างคนนั้นชื่ออะไร แม้นัยน์ตาทั้งสองและศีรษะของเขา ไม่เหมือนคนเหล่านั้น" นายสารดี "ช่างคนนั้นชื่อว่า คนเจ็บพระเจ้าข้า" พระมหาบุรุษ "ดูก่อนนายสารดีผู้สหายก็ชื่อว่าคนเจ็บเป็นอย่างไร" นายสารดี "ข้าแค้นสมคិតพิพ ช่างผู้คนแล้วชื่อว่าคนเจ็บ จะพึงหายจากอาพาธนั้น ชื่อเมโจน" พระมหาบุรุษ "ดูก่อนนายสารดีผู้สหายถึงแม้เราก็มักมีความเจ็บเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไปได้หรือ" นายสารดี "ข้าแค้นสมคិតพิพ ทั้งพระองค์และข้าพระพุทธเจ้า ทั้งหมคนมีความเจ็บเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไปได้" พระมหาบุรุษ ทรงสดับความเป็นไปนั้น ทรงตลคพระทัยว่า "ดูก่อนท่านผู้เจริญ นึกก็เคยเขากซึ่งเป็นเหตุให้คนที่เกิดมาแล้วมีความเจ็บปรากฏ" เสด็จกลับจากที่นั้น เสด็จขึ้นสู่ปราสาทแล้ว พระราชา ครัดตามนายสารดีว่า "เพราะเหตุไร บุตรของเราจึงกลับเร็ว" นายสารดี "เพราะทอดพระเนตรเห็นคนแก่ พระเจ้าข้า" พระราชา ทรงสดับข่าวนั้นแล้ว ให้เจ้กัหญิงนักพื่อน จักการอาหารภายในอย่างดี วางอาหารภายในที่ไกลประมาณ ๓ ชั่วโมงโดยรอบแล้ว

ในวันรุ่งขึ้น พระมหาบุรุษ ขณะเสด็จประพาสพระราชอุทยาน ได้ทอดพระเนตรเห็นบุรุษซึ่งทำกาลกิริยาอันเหวศานนมิก อันประชุมชนหมู่ใหญ่กระทำความรำหู่ให้เกิดแก่คนทั้งหลาย ซึ่งถูกก็เสดวีรคแล้ว ครั้นทอดพระเนตรเห็นแล้ว ได้ครัดตามนายสารดีว่า "ดูก่อนนายสารดีผู้สหาย บ่ประชุมหารนนั้น ประชุมกันแล้วจะทำความรำหู่ตักแก่คนทั้งหลายผู้ถูกก็เสดต่าง ๆ ุคแล้วได้ไยอย่างไร" นายสารดี "ข้าแค้นสมคิตพิพแล้วชื่อว่าคนตายแล้ว บัดนี้ มารดา บิดา หรือญาติตายโดยทิศเหล่านี้ จะไม่ได้เห็นเราอีก แม้ผู้ที่ล่วงลับไปแล้วนั้น ก็จักไม่เห็นมารดา บิดา หรือญาติตายโดยทิศเหล่านั้นอีก" พระมหาบุรุษ "ดูก่อนนายสารดีผู้สหายถึงแม้เราก็มักมีความตายเป็นธรรมดา จะไม่ข้ามล่วงพ้นความตายไปได้ สมคิตพิพ พระเทวีหรือญาติตายโดยทิศเหล่านี้ ก็จักไม่ได้เห็นเรา

แม้เราก็จักไม่เห็นสมมิกเทพ พระเทวีหรือญาติสายโลหิกเหล่านี้หรือ” นายสารดี “ข้าแต่สมมิกเทพ พระองค์และข้าพระพุทธเจ้าทั้งหมดมีความกายเป็นธรรมกาย จะไม่ล่วงพ้นความตายไปก็ได้” พระมหาบุรุษ ทรงสลับขำว่านั้น ทรงสลดพระทัยว่า “ดูก่อนท่านผู้เจริญ นาคีเคียนชาติซึ่งเป็นเหตุให้ท่านเกิดมาแล้ว มีความแก่ มีความเจ็บ มีความตาย ปราภฏ” เสียดใจนึกจากที่นั่นแล้ว เสียดใจนึกปราสาท แม่พระราชา ทรงทราบเหตุแห่งการเสียดใจนึกจากพระอุทยานของราชโอรส อย่างเต็มแล้ว ครั้นจึงให้พระสนมทั้งหลายยกเตียงเบญจกามคุณ ให้กำชับพิทักษ์รักษายิ่งกว่าแต่ก่อน ให้จักษวารักษาไว้ในที่ไกล ๑ โยชน์โดยรอบแล้ว

รุ่งขึ้นเมื่ออีกวันหนึ่ง ขณะมหาบุรุษเสด็จประพาสพระวราชอุทยาน ได้ทอดพระเนตรเห็น บรรพชิตซึ่งทรงอกมเพศ นุ่งห่มผ้าเรียบร้อย สบเส้งอม ผีผ่นเสน กุ่มครองอินทรี ซึ่งเทวคาเนรมิตแล้วเหมือนที่ผ่านมา ครั้นแล้ว จึงคร่ำถมนายสารดีว่า “ดูก่อนนายสารดีบุรุษนี้กำลังกระทำอะไร แม้ที่ระเซและผ้าของเขาไม่เหมือนกับคนอื่น” นายสารดี จะไม่รู้บรรพชิตหรือ คุณของบรรพชิต เพราะยังไม่รู้พุทธปมาทกาลก็จริง ถึงอย่างนั้นด้วยอาณาภาพเทวคา จึงกล่าวกรามทูลมหาบุรุษว่า “ข้าแต่สมมิกเทพ ผู้นี้แต่ ชื่อว่าบรรพชิต” พระมหาบุรุษ “ดูก่อนนายสารดีก็ชื่อว่าบรรพชิตนี้ เป็นโดน” นายสารดี “ข้าแต่สมมิกเทพ บุคคลนี้ ชื่อว่าบรรพชิต เพราะประพฤติธรรมดี ประพฤติธรรมสม่ำเสมอ ประพฤติกุศลดี บำเพ็ญบุญยังประโยชน์ให้สำเร็จ ไม่เบียดเบียนกัน อนุเคราะห์หมู่สัตว์” พระมหาบุรุษ ทรงสลับขำว่านั้น ทรงโสมนัส ครั้นว่า “ดูก่อนนายสารดี ถ้าอย่างนั้น ท่านจงส่งรดไปพักที่ที่บรรพชิตนี้อยู่เถิด” พระมหาบุรุษ ประทับยืนอยู่บนราชรถและได้คร่ำถมนับบรรพชิตนั้นแล้ว ถิ่นว่า “ดูก่อนสหาย ก็ท่านทำอะไร แม้ที่ระเซและผ้าทั้งหลายของท่าน ทำไม่ไม่เหมือนของคนเหล่านี้”

บรรพชิต “ข้าแต่พระองค์สมมิกเทพ อากมาแล ชื่อว่าบรรพชิต”

พระมหาบุรุษ “ดูก่อนสหาย ก็ท่านกระทำอะไรอยู่ ท่าน ชื่อว่าเป็นบรรพชิตเพราะเหตุไร”

บรรพชิต “ข้าแต่พระองค์สมมิกเทพ อากมา ชื่อว่าเป็นบรรพชิต เพราะประพฤติธรรมดี ประพฤติธรรมสม่ำเสมอ ประพฤติกุศลอันดี ประพฤติบุญยังประโยชน์ให้สำเร็จ ไม่เบียดเบียนและเพราะเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่สัตว์เล็ก” พระมหาบุรุษ ทรงสลับขำว่านั้นแล้ว ได้ทรงอนุโมทนาว่า “ดูก่อนท่านบรรพชิต ท่านชื่อว่าเป็นบรรพชิต ชื่อว่าเป็นคนดี เพราะประพฤติธรรมดี ประ-

พฤติธรรมสามเสมอ ประพฤติแก่กุล ประพฤติบุญอันดี ไม่เบียดเบียนและเพราะอนุเคราะห์สัตว์
 เกียมา” ดังนั้นแล้ว ทรงเกิดความพอใจในบรรพชาว่า “ควรที่เราจะยึดเอาอุคัมพะเทป่านัน” แล้ว
 เสด็จประพาสพระราชอุทยานในวันนั้น ทรงกรีธาประพาสในพระราชอุทยานอันประเสริฐ ปาน
 ประหนึ่งว่าสวนจิตรลดา อันโสมพะมิตรก็ก้องไปด้วยเสียงสกุณบุษยามาณูรทรงสโกฎฐาโกกิลลาชาติ
 เป็นคันทองประกายศัพท์สำเนียงสนั่นเสนาะไพเราะเจริญใจ เคียงค้ำไปด้วยเบญจปทุมชาตินาหา
 ชาติ ผลคือออกดอกผลเป็นพุ่มเป็นพวงหลากชนิดตลอดทั้งวันแล้ว

กัพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย มีพระชนมายุอัน เมื่อผ่านไป ๑๐๐ ปี จึงได้ทอดพระเนตร
 เห็นคนแก่ คนเจ็บ คนตาย และบรรพชิตแต่ละอย่าง ส่วนพระโพธิสัตว์ของเรา เพราะทรงอุปบัติ
 ในสมัยที่สัตว์ทั้งหลายมีอายุสั้น เมื่อล่วงไปแต่ละ ๔ เดือน ขณะเสด็จประพาสพระราชอุทยาน จึงได้
 ทอดพระเนตรเห็นคนแก่ คนเจ็บ คนตาย และบรรพชิตแต่ละอย่างโดยลำดับ ด้วยอาการดังกล่าว
 มานี้ พระมหาบุรุษทรงมีพระชนมายุ ๒๕ พรรษาแล้ว ทรงแวดล้อมด้วยคณะนางกษัตริย์ราชกุมารี
 เสด็จชมทิวประพาสตลอดวัน ทรงสงสนานในมงคลสระโมกขธณี เมื่อพระอาทิตย์อัสดงแล้ว
 ทรงมีพระประสงค์จะทรงเครื่องภูษาสังการ ประทับนั่งเหนือแผ่นศิลาวงกลาสนแล้ว

* ลำดับนั้น บรพวารของพระโพธิสัตว์มีช่างกลบ (ช่างตัดผม) เป็นคน ได้ถือเอาผ้าสี
 ต่าง ๆ นานาชนิด เครื่องประดับหลายชนิด ดอกไม้ของหอมและเครื่องไล่ทันแล้วออกไปยืนห้อมล้อม
 พระโพธิสัตว์อยู่ ทันใดเห็นอาสน์ที่ท้าวสักกะประทับนั่ง เกิดร้อนขึ้นมา พระองค์ทรงใคร่ครวญ
 ว่า “ใครหนอเป็นสาเหตุที่ทำให้ที่นั่งของเราอื่น” ทอดพระเนตรเห็นเหตุแห่งการก่อกองของพระ
 โพธิสัตว์ จึงทรงเรียกวิสสุกรรมเทพบุตร (วิษณุกรรมเทพบุตร) มาแล้วทรงส่งไปด้วยพระคำว้
 ว่า “วิสสุกรรมผู้สหาย พระสิทธิทัตถกุมาร จักเสด็จออกผนวชในเทืองคืนวันนี้ นึกถึงเรื่องประคัม
 ขันสุกท้ายของพระองค์ เธอจงไปยังพระราชอุทยานแล้วประคัมคกแห่งมหาบุรุษด้วยเครื่องประดับ
 ที่พอเหล่านี้” เมื่อวิสสุกรรมเทพบุตรรับท้าวบุญชาแล้ว จึงเข้าไปหาพระโพธิสัตว์ในเวลาอันเอน
 ด้วยอาการของเทวดา จ้างแปลงเพศเป็นช่างกลบของพระโพธิสัตว์ แล้วใช้ผ้าโพกศีรษะอัน
 เป็นทิพย์พันพระเศียรของพระโพธิสัตว์ ฝ่ายพระโพธิสัตว์พอได้สัมผัสผ้าทิพย์เท่านั้น ก็ทรงทราบ
 ได้ทันทีว่า “คนนี่ไม่ใช่มนุษย์ เป็นเทวดาแน่นอน” พอพระเศียรถูกพันด้วยผ้าโพกเท่านั้น ผ้าพัน
 ผืนได้สุกชั้นที่พระโมฬีบนพระเศียร ด้วยอาการดังกล่าวนี้ เมื่อโพกอีก ผ้าพันผืนได้สุกชั้นอีก จน

* นายสุวัจน์ ไทพรวรัตน์ ป.ธ. ๔ แปล

กระวังพันได้ถึง ๑๐ รอบ ผัว ๑๐,๐๐๐ ฟัน ก็ได้ผุขึ้นที่พระโมกข์เพิ่มขึ้นเป็นลำดับ ถ้าสงสัยว่า “พระเชียร เล็กออกอย่างนี้ ส่วนเผ้ามีมากมายจะผุขึ้นได้อย่างไร ?” ซ่อนไม่นางสงสัย (เพราะเป็นอินไทยไม่ควรนำภักดี) ทำแค้นใจอย่างนี้ ที่จริงบรรดาที่ผุขึ้นมานั้น ใหญ่ที่สุดก็ประมาณเท่าดอกหญ้ากับแค้น นอกนั้นประมาณเท่าดอกหน้าเต้า พระเชียรของพระโพธิสัตว์เป็นเหมือนดอกขนุนที่แก่ชวรอบคลุมอยู่ วิสสุกรรมเทพบุตรประทับคกแก่งมหาบุรุษด้วยเครื่องประดับอันเป็นของทิพย์ และของมนุษย์เหมือนประดับคกแก่งให้พรหมกุมารฉะนั้น เสร็จแล้วก็กลับไปอยู่ที่อุ้งของนกสามัคคี

ในครั้งนั้น คนทั้งหลายต่างก็ถือเอาเครื่องดนตรีสำหรับภักดีออกไปแสดงการละเล่นตามที่ก่นถ้ำ หนูพราวหมัดร่วมชุมนุมสวคชย์นั่งกลอุบายพรด้วยเสียงระงม พวกที่เป็นนกสวคชย์ก็สาธยายสวคชย์กันไป พวกคนที่ร่วมฟังการสวคชย์เป็นกัน ก็ประกาศศรัทธาถวายสรเสวญ คำที่เป็นมงคลโดยประการต่าง ๆ ด้วยเสียงอันกึกก้อง คนทั้งหลายผู้อยู่บนเขาสว่างหลายพันเชือก ซึ่งได้ประดับด้วยเครื่องอสังการหลายอย่างมีค่าช่าทองซึ่งทำมาจากทองนพคุณเป็นต้น คล้องด้วยพวงดอกไม้ที่แย้มบาน พราวไปด้วยสีดาก ๆ มีสีเขียวเป็นต้น ประดับคกแก่งด้วยเครื่องอาภรณ์ทุกอย่าง มีมือถือโคมร (หอกซัด) และขอ นังอยู่บนหลังข้าง คนที่ประจำอยู่บนหลังม้าสินธพอาชาไนยตัวประเสริฐหลายพัน ซึ่งเป็นพาหนะผู้ทำจัก ประดับคกแก่งด้วยหนังสือวิจิตรล้วนตกแต่งด้วยเครื่องอสังการที่กลีบเท้า ท้อง หลัง คอ หู และหน้า ประดับเครื่องอาภรณ์ทุกอย่าง มีมือถือไม้เท้าและพานเป็นต้น พาหนีไปก็อย่ามา คนทั้งหลาย บางเหล่าก็ใช้หนังสือเหลืองและสีแดงโรยใส่ตัวกัน อย่างก็คล้ายกับเป็นธงซึ่งร่ายล้อมไว้ พาหนีชนิดที่ประดับประดาด้วยรัตนะทั้งปวง ซึ่งมีรูปร่างงามด้วยเครื่องอสังการทุกอย่าง จักเป็นขบวนรถหลายพันคันที่มีทหารถือธนูและโล่ แปรขบวนเป็นระเบียบงดงามมาก พวกทหารเดินเท้า ก็ตกแต่งด้วยเครื่องอาภรณ์หลายอย่าง ต่างถืออาวุธนานาชนิดยืนล้อมล้อมพระโพธิสัตว์ตลอดเวลา ฝ่ายพระมหาบุรุษได้เสด็จขึ้นสู่ราชรถที่ตกแต่งด้วยอาภรณ์ทั้งปวงอันสมควรแก่พระเจ้าจักรพรรดิจะประทับนั่งอย่างนั้นแล้ว จึงเสด็จออกจากพระราชอุทยาน ด้วยอาภาพมมาก บวิวารมาก และพระสิริสงคางมายิ่ง

ในสมัยนั้น พระนางพิมพาเทวี ได้ประสูติพระโอรส พระเจ้าสุทโธทนะ ทรงโสมนัสว่า “หลานเราประสูติแล้ว” จึงมีกระแสรับสั่งให้อำมาตย์แจ้งข่าวความยินดีแก่เจ้าชายสิทธัตถะ ครั้นพระมหาบุรุษได้เสด็จเสด็จที่พวกบรรพบุรุษกราบทูลว่า “ขอพระ พระโอรสของพระองค์ประสูติแล้ว” จึงทรงอุทานว่า “บ่วงเกิดแล้ว เครื่องผูกมัดเกิดแล้ว” ฝ่ายพระเจ้าสุทโธทนะได้คร่ำครวญ

พวกอำมาตย์ทั้งหลายว่า "โอรสของเราได้พูดอย่างไรบ้าง" พวกอำมาตย์จึงได้กราบทูลถามกับ
พระเจ้าสุทโธทนะจึงทูลว่า "ถ้าเช่นนั้น จึงขนานนามหลานของเราว่าราหูเสด็จ" พระกุมารจึงมี
พระนามว่า ราหูเสด็จแทนเณร

ฝ่ายพระมหาบุรุษเสด็จขึ้นราชรถอันวิจิตรงดงาม แวดล้อมด้วยบริวารเป็นอันมาก เสด็จ
เข้าสู่พระนครด้วยพระสิริโฉมอันสง่างามน่าประทับใจยิ่ง คุชท้าวสักกะเทวราช เสด็จประทับบน
เวียงอันกว้างขวางล้อมด้วยหมู่เทพในแคว้นทั้งสองเสด็จเข้าสู่เทวนคร ด้วยเทวราชสีดาจะนั้น
ขอแนะนำพระนางชัคคิยัญญา ผู้มีพระสิริโฉมงดงาม พระนามว่า กิสาโคทมีเป็นพระธิดาของพระนาง
นางของพระองค์ ประทับอยู่บนพื้นปราสาทชั้นบน ได้ทอดพระเนตรเห็นพระรูปสรีของพระโพธิสัตว์
ซึ่งกำลังเสด็จเข้าสู่พระนคร ก็เกิดบิภคโสมนัสขนานเปลี่ยนอุทานว่า

"เจ้าชายสิทธัตถะองค์นี้เป็นพระโอรสของมารคาโต มารคนั้น
เย็นใจได้ เป็นพระโอรสของบิคาโต บิคนั้น เย็นใจได้ เป็นพระสวามี
ของนารีโต นารีนั้น เย็นใจได้" ดังนี้

พระโพธิสัตว์ได้ทรงเสกบัลลังก์แล้วทรงดำริว่า "พระนางกิสาโคทมีทรงประสงค์
อันไพเราะนี้ นางคงประสงค์ให้เราได้ยินคำอันไพเราะ แท้ที่จริงเรากำลังเที่ยวแสวงหาพระนิพพาน
(ความสงบใจ) อยู่พอดี ควรที่เราจะละชีวิตการครองเรือนออกบวชแสวงหาพระนิพพานเสียตั้งแต่วันนี้
เถิด พระนางกิสาโคทมีอยู่ในฐานะเป็นอาจารย์ของเราได้" จึงทรงปลื้มแก่ปากอาหารซึ่งมีราคา
หนึ่งแสนออกจากพระคอก แล้วทรงประทานแก่พระนางไป พระนางกิสาโคทมีทรงเกิดโสมนัสอันคิดว่า
"เจ้าชายสิทธัตถะกุมาร คงจะมีพระราหุทัยแสนหาในเราเป็นแน่ จึงทรงประทานเครื่องบรรณา
การนี้ มาให้เรา" ฝ่ายพระมหาบุรุษได้เสด็จขึ้นยังปราสาทอันกว้างขวางยิ่ง ด้วยประมุขขน
หมี่ใหญ่ ทรงบรรทมบนที่นอนอันเป็นสิริ ในทันใดนั้น เหล่าสตรีผู้มีสิริโฉมงดงาม เหมือนดัง
นางเทพกัญญาในสรวงสวรรค์ ประดับศกแต่งด้วยเครื่องอลังการทั้งปวง ได้รับการฝึกฝนในการ
พ้อนวารีขบร้องเป็นอันมากแล้วเป็นอย่างไร ต่างก็ถือเอาเครื่องคนศรียานาชนิดเข้าห้อมล้อมพระมหา
บุรุษ แสดงการพ้อนวารีขบร้องประโคมคนศรียให้เป็นที่อภิรมย์ยิ่งนัก เหมือนนางฟ้าชุมนุมแสดง
มหรสพอันเป็นที่พินิจนั้น พระมหาบุรุษ ทรงเอือมระอาในภาพทั้งหลาย ไม่ทรงยินดีในการพ้อน
วารีขบร้องเช่นนั้น เพราะทรงมีพระหฤทัยเมื่อนำในแบบฏิกามคุณอันกว้างขวางทั้งหลาย คุรุหนึ่ง
ก็ทรงหลับไป เหล่าสตรีทั้งหลายพากันคิดว่า "พวกเราแสดงการพ้อนวารีขบร้องเป็นต้น ก็เพื่อ

ประโยชน์แก่เจ้าชายสิทธัตถะ (แต่) พระองค์ทรงบรรทมหลับไปแล้ว บันฑิพกเราจะเห็นก็เห็น้อยไปเพื่อประโยชน์อะไร” แล้วก็พากันนอนกอดก่ายเครื่องดนตรีที่ถืออยู่ในมือ ในที่นั้นเอง แสงประทีปน้ำมันก็สิ้นหอมยังลุกสว่างที่โคมประทีปเงินในที่นั้น ๆ เหล่าเทวดาก็ได้แสดงให้เห็นอาการวิปริตผิดแปลกต่าง ๆ ของสตรีเหล่านั้น ด้วยอาการภาพของคน (คือ) บางพวก มีร่างกายเห็นก็เห็น้อยเมื่อล้า นอนน้ำลายไหลก็ออกมา บางพวกนอนกักฟัน บางพวกนอนกรน บางพวกนอนบ่นละเมอ บางพวกนอนเบ็ดปาก บางพวกมีผ้าห่มห่มหลุกล้อ เบ็ดให้เห็นอวัยวะอันควรปกปิด บางพวกนอนผสมชายอุ้งหญิง ปรากฏเหมือนซากศพในป่าช้าผิดคับ ด้วยอาการบันดาลให้เป็นไปตามประสงค์ของเทวดา

ฝ่ายพระมหาบุรุษครั้นทรงตื่นแล้ว ได้ประทับนั่งชคสมาธิ คุ้งคองพระปฏิมาทองคำ ทศพระเนตรอยู่ ณ ที่บรรทม ครั้นทอดพระเนตรเห็นอาการแปลก ๆ ของหญิงเหล่านั้นแล้ว ทรงเกิดอุสสัจฉญาณ ปฏิภัสสัจฉญาณ ทรงมีพระหฤทัยเมื่อนำมาในการกล่าวเป็นอย่างไร ก็พินปราสาทของพระองค์จึงเรื่องสวยงามอย่างยิ่ง ประดับตกแต่งไว้เรียบร้อย เป็นเช่นกับภพของท้าวสหสันธิน (ท้าวสักกะ) ปรากฏแก่พระองค์ถึงเช่นของนางเกสิลลิต เหมือนกับบ้านชานฉิบที่เต็มไปด้วยศพคนตายไม่มีใครอยากเข้าใกล้ฉะนั้น ที่ประทับทั้ง ๓ ดุจ ปรากฏเป็นเหมือนดุกไฟไหม้ พระองค์ทรงเปล่งพระวาจาว่า “ที่นี่วุ่นวายหนอ ที่นี่ซัดซิงหนอ” ครั้น ทรงน้อมพระหฤทัยไปในบรรพชาอย่างยิ่ง ด้วยอำนาจความปรารถนาแก่ชาติปางก่อน พระองค์ทรงดำริว่า “ควรที่เราจะออกแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่เสียเท่านั้นที่เดียว” ครั้นแล้วจึงเสด็จจากที่บรรทมอันเป็นสิริ เสด็จไปใกล้ประตูนครสถามว่า “ใครอยู่ที่นั่น” นายฉันทะซึ่งเฝ้าประตูนครก็ประคองกราบทูลขึ้นว่า “ขอเดชะข้าพระองค์ชื่อฉันทะ” มหาบุรุษจึงทราตรัสตอบว่า “ฉันทะเวลานี้เรามีความประสงค์จะออกแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ เธออย่าบอกให้ใครรู้ จงรีบไปจัดหาผ้าสีเสฟที่มีผ้าตัวรวมให้สักตัว” เมื่อนายฉันทะรับพระบัญชาแล้ว ได้จัดทำอุปกรณ์สำหรับประทับคกแต่งม้า ไปยังคอกม้าแล้วได้เห็นม้าดีเยี่ยมชื่อ กณฐกะ ซึ่งสามารถฆ่าอสูรชนชาติก กาลังอินอยู่ในที่วันมณี ภายหลังพยานที่เขาซึ่งมานำไว้รอบคาน โยชณะที่มีแสงประทีปไส่น้ำมันหอม กาลังดุกไฟแดงอยู่ จึงคิดว่า “วันนี้เราควรจักนำยามักตัวนี้ไปถวายแก่เจ้าชายสิทธัตถะ เพื่อพระองค์จะได้เสด็จออกบรรพชา” จึงเลือกเขาม้ากณฐกะ เมื่อเขากาลังเลือกอยู่นั้น ได้ทราบบว่า “นี่คือการเตรียมการอันสำคัญยิ่ง ไม่เหมือนการเตรียมการในเวลาเสด็จไปทรงศึกษาในพระวราชอุทธานเป็นต้นในวันอื่น ๆ วันนี้ เจ้าชายสิทธัตถะจักเสด็จออกแสวงหา

คุณเอ็งยิ่งใหญ่แน่นอน” เพราะเหตุนี้เราจึงมีใจพลอยยินดีด้วยแล้วหัวเราะด้วยเสียงขันขัน เสียงหัวเราะนั้นดังไปทั่วกรุงบิลบัสส์ แต่พวกเขาพากันถลบนเสียงนั้นเสียไม่ให้ใครได้ยิน

ฝ่ายพระมหากษัตริย์ทรงดำริว่า “เราจักไปเยี่ยมบุตรก่อน” แล้วเสด็จจากที่ประทับไปยังที่อยู่ของพระมารดาพระราหุล ทรงเบียดประคองอุ้มบุตร ทรงน้อมกายในอุ้มบุตรยังมีแสงประทีปนำมันหอมลูกไฟลอยอยู่ พระมารดาของราหุลกุมาร ทรงบรรทมวางพระพักตร์คล้อยเคี้ยวพระโอษฐ์ไว้ ณ ที่บรรทมอันประเสริฐซึ่งเวียงรายไปด้วยถาดทองคำและระฆังช้อนเป็นต้น พระมหากษัตริย์เสด็จเข้าไปประทับพระบาทที่ธรณีประตูแล้วทรงดำริว่า “ถ้าเราเอาพระพักตร์ของพระเทวีออกแล้วอุ้มพระโอรสขึ้นมา พระเทวีก็จักทรงตื่น เมื่อเป็นเช่นนั้นก็จักเป็นอันควายแก่การออกแสวงหาคุณเอ็งยิ่งใหญ่ของเรา รอให้เราเบียดพระพุทธรเจ้าเสียดอกันจึงค่อยมาเยี่ยมพระโอรสในภายหลัง” ครั้นดำริอย่างนี้แล้ว จึงเสด็จลงจากปราสาทไปหาแม่ทัพฤๅษะ ครวสว่า “ก็ก่อนกับฤๅษะ เจ้าจงนำเราไปในคืนวันนี้ เราอาศัยเจ้าได้เป็นพระพุทธรเจ้าแล้ว จักทำชาวโลกพร้อมทั้งเทวโลกให้ข้ามพ้นวิญญูสงสาร” แล้วพระองค์เสด็จขึ้นประทับบนหลังม้ากับฤๅษะ ม้ากับฤๅษะนั้นตัวจากคอยถึงปลายทางยาวถึง ๑๘ คอก มีความสูงได้สักส่วนกับรูปร่าง สมบูรณ์ด้วยรูปร่างทั้งกำลังและความเร็ว มีสีขาวปลอดเหมือนสังข์ที่ธารศักดิ์แล้ว จากนั้นพระโพธิสัตว์เมื่อเสด็จขึ้นบนหลังม้าแล้วทรงให้นาถฉันทะจับพวงหางม้าไว้ให้มัน ทรงม้าเสด็จไปถึงประตูใหญ่ในเวลาเพียงคืน

ครั้นนั้น พระเจ้าสุทโธทนะมหาราช รับสั่งให้สร้างประตูไว้สองบาน แต่ละบานก็ต้องใช้บุรุษถึงหนึ่งพันคนจึงจะเปิด (เปิด) ได้ ทรงโปรดให้คนมีกำลังเป็นจำนวนมากเฝ้าอารักขาประตูนั้นไว้เพื่อยกกันมิให้พระโพธิสัตว์เสด็จหนีออกไปในเมืองทัน ทราบว่าพระโพธิสัตว์ทรงมีพลังกำลังมากสามารถทานกำลังของคนธรรมดาได้ถึงหนึ่งล้านโกฏิ* แต่เมื่อเทียบกำลังของช้าง สามารถทานกำลังได้ถึงหนึ่งพันโกฏิ เพราะฉะนั้นพระองค์จึงทรงดำริว่า “ถ้าประตูยังไม่เปิด วันนี้เราจะนั่งบนหลังม้ากับฤๅษะตามปกติแหละ แล้วหนีบขบวนม้ากับฤๅษะควบกระโดดข้ามกำแพงสูงถึง ๑๘ คอก ออกไปพร้อมกับนายฉันทะ ซึ่งเกาะอยู่ที่หางม้า ส่วนนายฉันทะก็คิดว่า “ถ้าประตูยังไม่เปิด ก็จักให้เจ้าชายเสด็จกลับประทับบนคอเราแล้วใช้มือขวารวบช้อนทองคำกับฤๅษะมาหนีบไว้ข้างรั้วแก้ว แล้วกระโดดข้ามกำแพงไป” ถึงม้ากับฤๅษะก็คิดเช่นเดียวกันว่า “ถ้าประตูยังไม่เปิด ก็จักพานายของเรา

* ในจักรวาลทั้งปวง หนึ่ง club (บิล) หนึ่ง ทศนุณ หนึ่ง สิบโกฏิ สหสฺรณุณ หนึ่ง ล้านของชาวโลกเท่ากับบุรุษหนึ่งหมื่นโกฏิ และในปฐมสมโพธิว่า สิบพันโกฏิ

ซึ่งประทับอยู่บนหลังเรา กระโดดข้ามกำแพงไปพร้อมกับนายฉันทะซึ่งเกาะอยู่ที่หาง” ทั้งนี้ หากไม่มีใครเบียดประตูดังแล้ว พระโพธิสัตว์ หรือนายฉันทะ หรือแม้กระทั่งผู้ใดผู้หนึ่งในสาม จะต้องทำได้สำเร็จตามที่กนิชไว้อย่างแน่นอน (แต่ปรากฏว่า) เทวดาผู้สังเกตที่ประตูดังก็เบียดประตูดังไว้แล้ว

ขณะนั้น มารผู้มีบาป (เห็นดังนั้นแล้ว) จึงคิดว่า “เราจักพาเจ้าชายสิทธัตถะให้เสด็จกลับคืนสู่พระนคร” จึงมายืนอยู่บนกลางทาง กล่าวอย่างนั้นว่า

“ข้าแค้นหาวิระ พระองค์ของจงอย่าเสด็จออก (ผนวช) เลย เพราะนับจากวันนี้ไปอีก ๘ วัน จักรวัตนะอันเป็นที่พำนักปรากฏแก่พระองค์แน่นอน ข้าแค้นหาวิระ พระองค์ของอย่าทรงเสด็จออก (ผนวช) เลย พระองค์จักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ จักเป็นใหญ่ในทวีปทั้ง ๔ ซึ่งมีมหาสมุทรสองพันแปดร้อย” ดังนี้

มหาบุรุษศรัทธาว่า “ท่านเป็นใครกัน?” มารตอบว่า “เราชื่อว่า วสวัตดี” มหาบุรุษจึงรุดต๋อไปว่า

“ทุก่อนมาร เราจักทราบอยู่ว่าจักรวัตนะจะเกิดขึ้นแก่เรา แต่เราไม่ต้องการราชสมบัติ ท่านจงไปเสียด่านาทินอีก เราจักยังหมั่นแห่งโลกธาตุทั้งสิ้นให้ทั่วถ้วนแล้ว คริสุวัเป็นพระพุทธเจ้าแนะนำชาวโลก” ดังนี้

ฝ่ายมารผู้มีบาป พอสักคำของมหาบุรุษแล้ว คอยจ้องหาโอกาสอยู่ว่า “ตั้งแต่บัดนี้ไปเราจงจักทราบในเวลาที่เจ้าชายสิทธัตถะคิดถึง ภาวนิกถ พยายามพิชิตกหวิชัยวิงสวาทถ (สักวันหนึ่ง)” แล้วก็หายไ้จากที่นั้นทันที

ฝ่ายมหาบุรุษ ในเวลาที่พระองค์ทรงมีพระชนมายุได้ ๒๙ พรรษา ไม่ทรงอาศัยตระกูลราชสมบัติ คือ จักรพรรดิราช ซึ่งจะต้องยกถึงพระองค์ เหมือนเดิมก่อนเจสพะ (นาลาย) ทั้ง ฉะนั้น ทรงเสด็จออกจากพระราชนครซึ่งเป็นที่ประทับอันเป็นสรีระของพระเจ้าจักรพรรดิ มีพระประสงค์จะเสด็จออกจากพระนครในคืนวันเพ็ญเดือน ๘ แห่งอุตราสาทหนักชัตฤกษ์ ปรากฏบนท้องฟ้า ทรงแลดูพระนครไปทั่ว ในลำดับความศรัทธาของพระองค์ ภูมิประเทศนั้นได้หมุนเวียนเปลี่ยนไปเหมือนจักรของช่างหม้อ ฉะนั้น” มหาบุรุษได้ประทับยืนอยู่อย่างนั้น ทอดพระเนตรดูเมืองกบิลพัสดุ์

* คือสถานที่ที่กนิชผู้สังเกตที่ประตูดังเพื่อไม่ให้พระองค์ได้ทอดพระเนตรเมืองกบิลพัสดุ์เป็นครั้งแรก

แล้วทรงแสดงกัณฑ์แรกนวัตคนเจดีย์ในภูมิประเทศนั้นแล้ว ทรงควมมาให้มุ่งหน้าไปทางทิศที่จะตั้งเสด็จ
ไปข้างหน้า ด้วยความเบิกบานแห่งสิริอันโอฬาร ด้วยการบูชาสักการะครั้งยิ่งใหญ่ เหล่าเทวดาต่างก็
ถือศบเพลิง ๖ ล้านดวงส่องทางให้ข้างหน้า ข้างหลัง ข้างขวา และข้างซ้าย พระโพธิสัตว์ซึ่งกำลัง
เสด็จไป นอกจากนั้นยังมีพวกครุฑนาคราชยักษ์คนธรรพท้าวสักกะ และท้าวมหาพรหม เป็นต้น มีของ
หอมดอกไม้ธูปเทียนสังข์ร่มคอกมณเฑียรพอกอกปาวีจักรและพัดเป็นต้น ปราภฏให้เห็นพร้อมล้อมพระ
โพธิสัตว์ไว้โดยรอบ และเหล่าเทวดาผู้ดำรงอยู่ในอากาศใกล้ขอบปากจักรวาลได้ไปเฝ้าขอบแคว้น
สากลที่ท่าด้วยทองคำ เงิน แก้วมณี แก้วประพาฬ แก้วผลึก และแก้วทับทิม ใส่คอกบัวคอกมณี
มณีซ้อน คอกมณเฑียรพ และคอกปาวีจักรเป็นต้นให้เต็มแล้วไปรยปราถลงมา ทว่าทั้งพระนคร
นองไปทั่วธารเมฆฝน คอกไม้ทิพย์ ตกพรายอยู่ตลอดมิได้ขาดสาย พวงแห่งจักรวาลได้บนลือ
เสียงเบือนกันทีเดียว ด้วยเสียงกังวาลของนครทิพย์ เสียงปรมมีย์และเสียงสาธุการเป็นต้น เหมือน
เวลาที่คลื่นหลายแสนลูกเกิดในท้องมหาสมุทร เหมือนเสียงกึกก้องของสนับทึบที่ท่าลงมา และ
เหมือนเวลาที่ฟ้าทะเลถึงกระหึ่มสะเทือนเลื่อนลั่นทั่วท้องภูเขาศุคนธร ฉะนั้น

ฝ่ายพระมหาบุรุษ เสด็จดำเนินไปด้วยเหตุเกิดแห่งสิริสมบัติอย่างนี้ ได้เสด็จล่วงเลยไป
ถึงสามหัวเมือง คือ กบิลพัสดุ์ สาวกดี โภสาลี เสด็จผ่านไปได้ระยะทางประมาณ ๓๐ โยชน์
จึงถึงฝั่งแม่น้ำโนมาเนที หากจะมีใครสงสัยว่า “มาจะไปได้ไกลกว่านั้นได้หรือไม่?” แก้วว่า
“ความจริง มันสามารถไปได้ไกลมากกว่านั้นแน่นอน คือสามารถไปโดยไม่มีที่สิ้นสุดตลอดทั่วทั้ง
จักรวาลหนึ่ง แล้วกลับมาพันทวีโลกอาหารเซ้าที่เขาคระเตรียมไว้สำหรับคนอีก เหมือนว่าเทียบ
กงล้อรถที่ก้างหมุนซึ่งตั้งอยู่ที่มุมไปอย่างรวดเร็ว ฉะนั้น ได้ยินว่า ครั้งนั้นเหล่าเทวดาพร้อมด้วย
นาคและครุฑ เป็นต้น ดำรงอยู่ในอากาศ ได้ไปรยของหอมและดอกไม้เป็นต้น มากมายจนจรดถึง
พันท้องถิ่น ซึ่งลูกเขาวางคนลุยไปกับกองดอกไม้แล้ว จะเกิดความเนิ่นช้า เพราะฉะนั้น จึงเดินทาง
ไปเพียง ๓๐ โยชน์เท่านั้น ไม่มากไปกว่านั้น” พอเมื่อพระโพธิสัตว์เสด็จถึงแม่น้ำโนมาเนทีเท่านั้น
ก็สว่างพอดี ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ประทับยืนที่ฝั่งแม่น้ำ ครีธาณนาถนั้นว่า “นี่ แม่น้ำอะไร?”
นายฉนั้นจะกราบทูลว่า “แม่น้ำโนมา พระเจ้าข้า” พระองค์จึงครีธออกไปว่า “คิดละ หนาย การ
บรรพชาของเราจบเป็นของงาม เราจักบวชที่ฝั่งแม่น้ำโนมานี้แหละ” ครั้นแล้วทรงอาพาบท
กระทำนมาให้สัตถุญา ทนโศกนั่นเอง มาก็ได้กระโดดข้ามแม่น้ำไปเป็นบนฝั่งตรงข้ามซึ่งกว้างถึง ๘
อุลละ

ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์เสด็จลงจากหลังม้าแล้วเสด็จไปประทับยืนบนหาดทรายสีเหมือน
 ทองแกมมุกตา ครั้นกษัตริย์นั้นเห็นว่า “เธอจงเอาเครื่องประดับและม้าของเธอกลับไปเมืองกบิลพัสดุ์
 ส่วนเราจักบวช (อยู่ที่นั่น)” นายฉันทะกราบทูลว่า “ถึงข้าพระองค์ ก็จักบวชด้วย พระเจ้าข้า”
 พระโพธิสัตว์คร่ำครวญถึง ๓ ครั้งว่า “เธอจะบวชไม่ได้หรอก จงกลับไปเถิด” แล้วทรงมอบเครื่อง
 ประดับและม้ามักฉัตรฯ ให้แก่นายฉันทะไป ทรงคำวิท้อไปว่า “ผมขอเราไม่สมควรแก่สมณเพศ เรา
 จักเอาพระชรรค์ค้ำคอเสีย” ครั้นแล้วจึงทรงใช้พระหัตถ์ขวาจับพระชรรค์มังกษัตริย์ ทรงแจ้ว
 พระหัตถ์ซ้ายจับรวบยอดพระเมาฬีแล้วจึงทรงค้ำพระเกศาออก ยังเหลือพระเกศายาวประมาณ ๒ นิ้ว
 เวียนจากคันทันขวามืออยู่บนพระเศียร ก็เส้นพระเกศาเหล่านั้น มีความยาวเพียง ๒ นิ้วเท่านั้น
 ตลอดพระชนม์ชีพแล้ว ส่วนพระมัสสุ ก็ทำนองเดียวกัน คือทั้งพระเกศาและพระมัสสุจะไม่มี
 การปลงหรือโกนอีกเลย ฝ่ายพระโพธิสัตว์ทรงรวบยอดพระเมาฬีมาโยนขึ้นไปในอากาศด้วยการ
 ทรงอธิษฐานว่า “หากเราจักได้เป็นพระพุทธเจ้า ขอให้ผมผลอยอยู่ในอากาศ ถ้าไม่ได้เป็น
 ขอให้ตกลงบนพื้นดิน” ปรากฏว่า มวยพระเกศานั้น ลอยไปคามลม ประมาณหนึ่งโยชน์แล้วหยุด
 นิ่งอยู่ในอากาศ ขณะนั้น ท้าวสักกะเทวราช ทรงเสด็จทิพยเนตรตรวจดูสัตว์โลก ได้ทอดพระเนตร
 เห็นมวยพระเกศานั้น จึงทรงนำผอบวิคินะซึ่งยาวกว้างประมาณหนึ่งโยชน์มารองรับมวยพระเกศานั้น
 ไปประทับฐานที่พระจุฬามณีเจดีย์ซึ่งสำเร็จด้วยวิคินะเจ็ดประการ มีความกว้างสูงยาวคั่นละหนึ่ง
 โยชน์ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพราะเหตุนี้ ในอรรถกถาตามหาปธานสูตรท่านจึงกล่าวเป็นคาถาไว้ว่า

“พระโพธิสัตว์อัครบุคคณผู้ประเสริฐ ทรงค้ำ

พระเมาฬี ที่ประพรมด้วยกลิ่นหอมอันดียิ่ง

แล้วทรงโยนพระเกศาขึ้นไปในอากาศ

ท้าววาสวะ (ท้าวสักกะ) ผู้มีพระเนตรถึงพัน

ทรงใช้ผอบทองคำประเสริฐ น้อมเข้าไปรับ

มวยพระเกศา ด้วยเศียรเกล้า” ดังนี้

พระโพธิสัตว์ ทรงคำวิท้อไปอีกว่า “ผ้าเมืองกาลมีย่านากของเราเหล่านี้ ไม่สมควรแก่
 สมณะอีกต่อไป” ลำดับนั้น ภูมิภาคมหาพรหม ซึ่งเคยเป็นเสนาหยาพระโพธิสัตว์มาก่อน ในสมัยที่
 พระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปะ (เขา) เกิดในพรหมโลกชั้นสุทธาวาสได้ขึ้นถึงนิมิตภาพซึ่งเป็น

ไม่ได้เห็นถึงหนึ่งพุทธันดรว่า “วันนี้ สหายของเราจะเสด็จออกบวช เขาก็ออกมาจะได้เครื่อง
 สมณบริวาร เราควรนำเครื่องสมณบริวารไปมอบให้” ทั้งนี้ จึงได้นำบริวาร ๘ อย่างมาถวายพระ-
 มหามารุช คือ

จิ๋ว ๓ ผีน บากร ๑ มีคน้อย ๑ เข็มเย็บผ้า ๑

ประคกเขว ๑ รวมเป็น ๘ ทั้งห้าครองน้ำ อันเสกขาร

แก๊ภิกษุผู้ประกอบความเพียร ดังนี้

ฝ่ายมหามารุช ทรงรับเครื่องบริวาร ๘ ที่ท้าวมหาพรหมนำมาถวายแล้วจึงทรงผนวชแล้ว
 ได้ประทานพระภุชาคูหนึ่ง ซึ่งพระองค์ทรงใช้แล้วแก่ท้าวมหาพรหม ท้าวมหาพรหมได้นำเอาพระ
 ภุชาคูนั้น ไปประดิษฐานเป็นพุทธเจดีย์ ซึ่งมีความสูง ๑๒ โยชน์ ในพรหมโลก มหาบุรุษ กรัน
 ดียเพศเป็นบรรพชิตสมบูรณ์แล้ว จึงครีตก้นนายฉันทนะว่า “ฉันทนะเธอจงกลับไปกราบทูลมารคาบิดา
 ของเราว่า เราอยู่สุขสบาย” แล้วทรงส่งนายฉันทนะกลับไป จากนั้น นายฉันทนะถวายบังคมมหาบุรุษ
 ทำประทักษิณเวียนขวาแล้วก็กลับไป ฝ่ายพญามักัดธุระ ได้ยินพระคำรัสของพระโพธิสัตว์ ครีต
 กับนายฉันทนะ พลางคิดว่า “ต่อไปนี้ เราจะไม่ได้เห็นเจ้านายของเราอีก” เมื่อไปรับทูลพระโพธิสัตว์
 นั้น ไม่สามารถจะบอกถึงความทุกข์โศกก็อความพลัดพรากได้ หัวใจจึงแตกทำลายไปก็เกิดเป็น
 เทวบุตรชื่อกัณฐะในดาวคังสี ผู้ประสงค์จะทราบอุบิขของมักัดธุระ พึงตรวจดูในอรรถกถาวิภน
 วัตตชื่อยิวลิตถวิลาสินีเถก สำหรับนายฉันทนะ คราวแรกมีความโศกทนหนึ่งแล้วมาคราวนี้ มา
 กัณฐะก็ท้อ ความเศร้าโศกครั้งที่ ๒ จึงกระหน่ำซ้ำเข้าไปอีก จึงร้องไห้คร่ำครวญใหญ่กลับไปแล้ว

ฝ่ายพระโพธิสัตว์ทรงประทับอยู่ที่อนัมปิยัมพวัน ทรงอดพระกระยาหารตลอด ๘ วัน
 ให้อายุเวลาผ่านไปด้วยความสุขอันเกิดจากการบรรพชา ทรงรุ่งเรืองด้วยผ้ากาสาวพัสตร เหมือนพระ
 จันทรเต็มดวงปราศจากเมฆในฤดูแล้งท้องสว่างไสวดูครกด้วยธารแห่งสายน้ำที่ไปเรื่อยด้วยวิคมี
 สิ้นลงมาในวันนั้น ถึงจะมีแต่เพียงพระองค์เดียว ก็ทรงรุ่งโรจน์อยู่ ดูเหมือนว่าถูกห้อมล้อมด้วย
 มหานน เสด็จพระราชดำเนินไปเหมือนราชสีห์เที่ยวไปทั่วเดียวทำเนือและบัลลังก์ที่อาศัยอยู่ในป่าให้หา
 หญ้าและน้ำกิน ก็อย่างไม่ต้องระแวงภัย และเหมือนจะทรงปลอบใจช้างมั่งคั่งค้ำประเสริฐ ซึ่งมี
 การเอียงกรวยด้วยถียวทำทางอันงดงาม ทรงใช้ผ้าพระบาททั้งสองเหยียบแผ่นดิน เสด็จดำเนินไป
 ตลอดระยะ ๓๐ โยชน์ เพียงวันเดียวเท่านั้น เสด็จข้ามแม่น้ำอุคคungskวงกัณคน ที่ลุดึงนครราชคฤห์
 อันรุ่งเรืองด้วยเงินทองและกับคงไปด้วยฝูงชน ในวันรุ่งขึ้น พระมหาบุรุษทรงห่มจีวรเสด็จเข้าสู่
 พระนครทางประตูทิศปาวจีน ได้เสด็จพระราชดำเนินไปตามนครอชย เพื่อถ้อยข่าว

ที่ทั่วทั้งเมืองก็เกิดเสียงอื้ออึงขึ้น ด้วยการแข่งขันศพระศิวรูปของพระโพธิสัตว์ เหมือนจอมอสูรเข้าไปถึงเทวนครนั้น ขณะที่พระมหามารุชเสด็จเที่ยววิมลเขมาภคอยู่นั้น ชาวเมืองทั้งหลายเมื่อได้เห็นพระศิวรูปของพระมหาศิวแล้ว ต่างก็มีใจเบิกบานโสมนัสกันแต่กันใหญ่ และแต่ละคนก็ได้พูดต่อกันไปว่า "พระจันทร์วันเพ็ญทอรัศมีอ่อน ๆ ลอยลงกลางมนุษย์โลก เพราะกลัวพระราหูหรืออย่างไร ?" อีกคนก็หัวเราะพูดขึ้นบ้างว่า "คุณผู้ชายไร คุณเคยเห็นพระจันทร์วันเพ็ญลอยลงมาข่มมนุษย์โลกเมื่อไรเล่า นั่นการเทพมิใช่หรือ ท่านเจ้าแดงแปลงกายมาเพื่อจะดูความสง่าผ่าเผยด้วยดีตาอย่างอึ้งของมหาราชพวกเรา และของชาวเมืองเล่น" อีกคนก็หัวเราะเยาะพูดขึ้นว่า "ท่านจะบ้าหรือ นั่นคงเป็นท้าวสหสันต์จอมเทวดาเป็นแน่ ด้วยมีพระวรกายถูกไฟเพื่อความโกรธอันแสดงถึงความแค้นใหญ่ของเขา จึงเสด็จมาที่นี้ก็ด้วยทรงเข้าพระทัยว่าเป็นวิมานของเขา" อีกคนหนึ่งก็หัวเราะเยาะอยู่ในที่พูดขึ้นว่า "ท่านรู้ได้อย่างไร แหม ! ท่านพูดกันเหมือนคนโกรธกันมาก่อน ท้าวสหสันต์ที่โหมกั้น นั่นคือท้าวธรรมาวุธต่างหากเล่า" อีกคนก็แย้งขึ้นว่า "ท้าวธรรมาวุธจะมิใช่ไหน ? นั่นคือช้างเอราวัณต่างหากเล่า" อีกคนก็พูดแย้งขึ้นเช่นกันว่า "ช้างเอราวัณที่โหมกั้น ท้าวมหาพรหมต่างหาก ท่านเห็นว่าพราหมณ์เป็นคนประมาท จึงมาเพื่อจะแฉแฉแนวทางเวทมนต์และความมั่งคั่ง ๆ เป็นต้น" ทุกคนต่างก็ขยออย่างอึ้งกันไป แลยังมีคน ๆ หนึ่งที่มีชื่อว่าฉัตรพูดขึ้นว่า "ไม่ใช่พระจันทร์ กามเทพ ท้าวสหสันต์ ช้างเอราวัณหรือแม้แต่ท้าวมหาพรหมไม่ใช่ใครทั้งนั้น แต่คือพระกาศดาเป็นมนุษย์อัศจรรย์ผู้นำชาวโลกทั้งมวล"

เมื่อพวกชาวเมืองพูดกันเช่นนี้แล้ว เหล่าอำมาตย์ราชบุรุษก็ไปกราบทอดเรื่องราวแก่พระเจ้าพิมพิสารว่า "ไม่ทราบว่าเป็นท้าวสหสันต์หรือกามเทพ หรือพญานาคหรือยักษ์กันแน่พระเจ้าข้า มาเที่ยวบิณฑบาตในพระนครของพระองค์" พระราชาพิมพิสารประทับยั้งบนพื้นปราสาทชั้นบน สดับคำนั้นแล้ว ทรงทอดพระเนตรทางช่องพระแกลด ครั้นทอดพระเนตรเห็นพระมหามารุชแล้ว เกิดอัศจรรย์ในพระราหูตือเป็นอย่างยิ่ง ทรงรับสั่งราชบุรุษว่า "จงพากันไปสำรวจตรวจดูซิ ถ้าผู้นั้นเป็นมนุษย์ เขาออกจากพระนครแล้วก็จัดหายตัวไป ถ้าเป็นเทวดาก็จักเหาะไปทางอากาศ ถ้าเป็นพญานาค ก็จักแหวกแม่น้ำคืนหนีไป แต่ถ้าเป็นมนุษย์ธรรมดา ก็จับวิโลกกษัตริย์ตามที่เขาทำได้"

ฝ่ายพระมหามารุชทรงสำรวจอินทรี มีพระหฤทัยสงบทรงทอดพระเนตรไปไกลแต่ชั่วแอกเท่านั้น เหมือนจะให้มีพยานที่เฝ้าดูความงามแห่งพระรูป ด้วยสายตาเดียวกัน ทรงรวบรวมอาหารที่คลุกเคล้ากันพอประทังชีวิตแล้วเสด็จออกจากพระนครทางประตูคานที่ทรงเสด็จเข้าไปนั่นเอง ทรง

ประทับนั่งไต่ร่มเงาที่กุฎเขามันเขาวะ ผืนพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออกแล้วทรงเริ่มลงมือฉันอาหาร
 ลำดับนั้น พระอานน (ถ้าใส่ใหญ่) เกิดขึ้นในวันดีอาหารคล้ายจะไหลออกจากพระโอษฐ์ เพราะเหตุที่
 พระองค์ไม่เคยพบอาหารประเภทอย่างนั้นมาก่อนเลยถึงแก่อีกภพที่แล้วๆมา ทรงรู้สึกอึดอัดพระหฤทัย
 ด้วยอาหารปฏิภูนั่น จึงได้ทรงสั่งสอนตัวเองว่า "ถูกยอนสิทธิทัตตะ ท่านเกิดในตระกูลที่มีข้าวน้ำอุดม
 สมบูรณ์ และหาได้ง่ายเกิดในสภาพที่มีโภชนะคือข้าวสาลีกลิ่นหอมที่เก็บไว้นานถึง ๓ ปี และโภชนะ
 ที่มีกลิ่นและรสอร่อยนานาชนิด ครั้นพอมาได้เห็นของสกุลผู้เฒ่าเพียงอย่างเดียว กลับคิดว่า "ถึงตัวเรา
 จะมีความเป็นอยู่อย่างนี้ เมื่อไรหนอจักได้เที่ยวบิณฑบาตนำอาหารขบฉัน เวลานี้จะมาถึงเราเมื่อใด
 เมื่อเกิดได้ทั้งนี้จึงได้หนีออกมา บัดนี้ จะทำอะไรอีกต่อไป" ครั้นพระองค์ทรงสั่งสอนตนเอง
 อย่างนี้แล้ว ก็ทรงหมกความรังเกียจในอาหาร ทรงเสวยได้ตามปกติ ฝ่ายพวกอำมาตย์ราชบุรุษได้
 เห็นพระมหาบุรุษทรงนั่งเสวยพระกระยาหารอยู่ที่ข้างกุฎเขามันเขาวะ จึงนำเรื่องขึ้นกราบทูลพระเจ้า
 พิมพิสาร

ฝ่ายพระเจ้าพิมพิสาร ครั้นได้ทรงสดับเรื่องราวแล้ว ทรงเกิดความกระตือรือร้น หมาย
 จะทอดพระเนตรเพราะได้ทรงสดับคุณสมบัติของพระโพธิสัตว์ จึงรีบเสด็จลงสู่ราชวัติซึ่งยาวประมาณ
 ๓ กวัก (๑ กวัก = ๑๖๐๐ วา) แล้วเสด็จออกจากพระนครทรงมุ่งตรงไปยังกุฎเขามันเขาวะเสด็จลงจาก
 ยานแล้วเสด็จพระราชดำเนิน ไปด้วยพระบาทถึงสำนักของพระโพธิสัตว์แล้วได้ทรงใส่บาตรเสร็จแล้ว
 ทรงประทับนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ทรงเกิดความเลื่อมใสในอิริยาบถของพระโพธิสัตว์ ครั้นถาม
 ว่า "ท่านมาจากไหน" พระโพธิสัตว์ก็รับตอบว่า "มาจากกาศยชนบทมหาพิศร" "จากนคร
 อะไร?" "นครกบิลพัสดุ์" "ราชบิดาใคร?" "กษัตริย์ มหาพิศร" "เป็นบุตรของใคร?"
 "ของพระเจ้าสุทโธทนะ มหาพิศร" "ท่านชื่ออะไร?" พระมหาสัตว์ก็รับทูลพระเจ้าพิมพิสารว่า
 ตามอย่างนี้แล้ว ทรงครุสยอกนามและโคตรของพระองค์แล้ว อันที่จริงแล้ว ทั้งพระโพธิสัตว์และ
 พระเจ้าพิมพิสาร ต่างก็เป็นพระสหายที่ไม่เคยเห็นกันมาก่อน ดังนั้นพระเจ้าจึงทรงโสมนัสยิ่งนัก
 จึงทรงดำริว่า "เจ้าชายสิทธิทัตตะคงจักทะเลาะกับหมู่พระญาติ เมื่อเสด็จมาในที่นี้ได้ชื่อว่าทำแล้ว" จึง
 ครุสยว่า "พระองค์เสด็จมาที่นี่แล้ว หม่อมฉันมีนามว่าพิมพิสาร เป็นสหายที่ไม่เคยเห็นหน้า
 กันมาก่อนของพระองค์ เป็นใหญ่อยู่ในแคว้นอังคะและนครซึ่งมีอาณาบริเวณถึง ๕๐๐ โยชน์ หม่อม
 ฉันจะถวายราชสมบัติแก่พระองค์ครั้งหนึ่ง มาเถะเราต้องสหายจักครองราชสมบัติด้วยกัน" ดังนั้น
 แล้วจึงทรงเชื้อเชิญให้พระมหาบุรุษรับราชสมบัติครั้งหนึ่ง ฝ่ายพระมหาสัตว์ ครั้นได้สดับดังนั้นจึง

ครัสว่า "ข้าพเจ้าไม่ต้องการราชสมบัติหรือกษัตริย์ ข้าพเจ้าได้ละทิ้งราชสมบัติอันเป็นของพระเจ้าจักรพรรดิ ซึ่งจะตกถึงมือไปอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงเหมือนบัวกันแหย่ออกจากปากทั้ง ฉะนั้นโปรดนาปรมาภิสัมโพธิญาณจึงได้ออกมา" ดังนี้แล้ว ครัสพระศาสดาว่า

"ข้าพเจ้าได้เห็นคนแก่ คนเจ็บที่ประสบทุกข์ และคนค้าขี้ที่ถึงคราวสิ้นอายุ ทั้งได้เห็นนักบวชผู้มุ่งฝักสาวพัศกร เพราะเหตุนี้แหละมหาบพิตร ข้าพเจ้าจึงได้หนีมาบวช" ดังนี้

พระราชาครั้นได้ทรงสถิตย์ดังนี้ จึงครัสว่า "ถ้าอย่างนั้นเมื่อพระองค์ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว ขอให้ไปตรวจเสกขามังคละอันของหม่อมฉันก่อนแห่งอื่น" ครั้นแล้วจึงเสด็จเข้าสู่พระนคร เพราะเหตุนี้ ในอรรถกถาศัมภีร์พุทธวงศ์ ท่านจึงกล่าวเป็นคาถาไว้ว่า

"ก็คราวเมื่อพระศกเจ้าผู้เป็นใหญ่และประเสริฐกว่าเวรชาติเสด็จไปสู่พระนครหลวงอันประเสริฐ ซึ่งมีนามว่าราชคฤห์ในครั้งนั้นพระองค์ทรงเป็นจอมมุนีผู้ประเสริฐกว่า พระราชาผู้เป็นใหญ่ในโลก ๓ ทรงเสด็จประทับอยู่ใน (ท่ามกลาง) หมุนือ แล้วเสด็จไปยังเมืองราชคฤห์" ดังนี้

พระมหาสัตรี ครั้นทรงให้ปฏิญาณแก่พระเจ้าพิมพิสารแล้วเสด็จจากที่นั้นจาริกไปโดยลำคัมภ์ ได้เสด็จเข้าไปหาอาหารตามสกาลามโคตรทรงบำเพ็ญเพื่อจนได้สมบัติ ๔ ประการ ตามคำสอนท่านอาหารตามสนั่น ทรงถามถึงคุณวิเศษในเบื้องสูง ทรงสถิตย์ว่า "ไม่มีคุณวิเศษสูงขึ้นไปกว่านี้อีก" (และ) ถึงพระคาบสนั่นจะตั้งไว้ในตำแหน่งอาจารย์ที่เสมอกับคน ก็มีได้พอเพียงสมบัติ ๔ เท่านั้น ยังเสด็จเข้าไปหาอุทกคามสามบุคร ทรงบำเพ็ญเพื่อจนได้บรรลุมบัติ ๔ ประการ ตามคำสอนของอุทกคามสนั่น แม้ท่านอุทกคามจะบอกว่ "ไม่มีคุณธรรมวิเศษสูงขึ้นไปกว่านี้อีก" และตั้งไว้ในตำแหน่งอาจารย์ที่เสมอกับคน ก็มีได้พอเพียงสมบัติเท่านั้น เพราะทรงดำริว่า "นับใช้ทางของนครครัส" พระองค์มีพระประสงค์จะเริ่มตั้งบำเพ็ญความเพียรใหญ่ เพื่อทรงแสดงพระวิริยะของพระองค์ให้ประจักษ์แก่ชาวโลกพร้อมทั้งเทวโลก จึงได้เสด็จไปถึงอรุณเสนาสนิกม ทรงดำริว่า "ภูมิภาคส่วนนี้ ช่างน่ารื่นรมย์" จึงทรงเสด็จเข้าไปประทับบำเพ็ญความเพียรใหญ่ ณ ที่นั้น

ก็แลบรรดาพรหมณ์ ๑๐๘ คนนั้น ยังมีพรหมณ์หนุ่มคนหนึ่งชื่อโกณฑัญญะ ได้เห็นความดีพร้อมแห่งลักษณะของพระมหาบุรุษจึงพยากรณ์ไว้เป็นอย่างดี (และ) ญาติคนเขี้ยวเท่านั้นที่ยังแข็งแรงไม่มีโรคภัย ท้อได้ทราบว่พระมหาบุรุษเสด็จออกนเวรแล้ว จึงไปยังเรือนบุตรของ

พราหมณ์อีก ๗ คน พุทธชนเห็นว่า "ท่านทั้งหลายเจ้าชายอิทธิศัถะ เสกข์ออกผนวชแล้ว จักได้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้หมดกิเลสแล้ว ถึงแม้พวกเรา ก็จักออกผนวชตามพระองค์บ้าง" บุครพราหมณ์เหล่านั้น พอฟังคำของโกณฑัญญะพราหมณ์นั้นแล้วก็ระลึกลงใจว่าทศกัณฐะได้ จึงตกลงใจรับคำ โทณชฎิลพราหมณ์นั้น จึงได้บวชพร้อมกันกับบุครของพราหมณ์อีก ๔ คน ซึ่งมีฉันทะเช่นเดียวกัน นักบวชทั้ง ๕ คน ซึ่งได้ท่านโกณฑัญญะเป็นหัวหน้าพากันไปเพื่อศึกษาไปในบ้านนิคมและราชธานีทั้งหลาย จึงไปทันกับพระโทธิสัถ์ที่อุรุเวลาเสนานิคมนั้น นักบวชเหล่านั้นได้ช่วยกันอุปฐากบำรุง ท้าวถวัลและวัชรปฏิบัติอยู่ร่วมกับสำนักของพระมหาบุรุษ (เรื่อยมา)

ฝ่ายพระโทธิสัถ์ ทรงบำเพ็ญความเพียรใหญ่มาตลอด ๖ พรรษา ก็ยังไม่สามารถจะตรัสรู้พระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงทรงดำริว่า "เราจักบำเพ็ญทุกรกิริยาให้หนักขึ้นไปจนถึงที่สุด" จึงทรงบำเพ็ญทุกรกิริยา ด้วยการลดพระกระยาหารลงตามลำดับ คือบางวันเสวยเพียงงาและข้าวสารเมล็ดเดียวเป็นต้น บางครั้งก็ไม่ได้เสวยอะไรทุกอย่าง เทวท้าวจึงนำทิพย์โอรสธรมมาใส่ลงไปในภาชนะของพระองค์ ลำดับนั้น พระวรกายของพระองค์ซูบผอมไปมาก ตามปกติมีสีทอง แต่เนื่องจากพระองค์ทรงอดพระกระยาหาร จึงกลายเป็นสีดำคล้ำไป และได้ปลงกัมมัฏฐานของพระมหาบุรุษทั้ง ๓๒ ประการไว้ บางครั้งพระองค์ทรงเข้าเฝ้าที่ปราสาทลมหายใจเข้าออก ถูกเวทมนตร์ครอบงำถึงกับสิ้นพระสติลง ๓ ท้ายที่จึงกรม ครั้งนั้น เทวท้าวบางพวกพูดถึงพระองค์ว่า "พระอิทธิศัถะสิ้นพระชนม์แล้ว" บางพวกก็ว่า "พระองค์ดำรงอยู่ในธรรมของพระอรหันต์" ในเทวท้าวเหล่านั้นบางพวกก็วิตกกังวลว่า "พระองค์สิ้นพระชนม์แล้วเป็นแน่" จึงพากันไปกราบทูลพระเจ้าสุทโธทนะมหาราชว่า "พระโอรสของพระองค์ ยังไม่ทันได้เป็นพระพุทธเจ้า ก็ทรงล้มลง ณ ที่ทรงบำเพ็ญเพียร สิ้นพระชนม์เสียแล้ว" พระเจ้าสุทโธทนะ ครั้นได้เสกย์คำของเทวท้าวเหล่านั้น จึงทรงปฏิญาณว่า "เราไม่เชื่อว่าโอรสของเราไม่บรรลุพระสัมโพธิญาณแล้วจะสิ้นพระชนม์" ถ้ามว่า "ก็เพราะเหตุไร พระราชาจึงไม่ทรงเชื่อ" ตอบว่า "สาเหตุที่พระราชามีไม่ทรงเชื่อ ก็เพราะพระองค์ได้ทอดพระเนตรเห็นปฏิบัติในวันหนึ่งที่ทรงให้พระมหาบุรุษให้ไว้กาลเทวีลดาบส และที่ใต้ร่มเงาไม้หว่า ในวันพิฆนกล" ฝ่ายพระโทธิสัถ์ทรงได้พระสติแล้วเสกข์ลุกขึ้นประทัยอื่น" เทวท้าวทั้งหลายจึงพากันไปกราบทูลพระเจ้าสุทโธทนะอีกว่า "พระโอรสของพระองค์ ยังไม่สิ้นพระชนม์" พระราชาจึงทรงสัพยอกว่า "เราเองก็รู้ว่าโอรสเรายังไม่สิ้นพระชนม์"

เมื่อพระมหากษัตริย์ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยาอยู่นั้น เวลาใกล้สว่างไปถึง ๖ ปี รวากับเวลาที่หุยกัมปไว้ในอากาศขณะนั้น ตามว่า "ก็เพราะเหตุไรพระโพธิสัตว์จึงไม่ได้บรรลุพระโพธิญาณในเวลาทรงบำเพ็ญเพียรภายในหนึ่งสัปดาห์ หรือก็เกินเกินเกิน เหมือนกับพระโพธิสัตว์องค์อื่น ๆ เล่า?" ตอบว่า "เพราะอำนาจกรรมเก่าของพระองค์" มีเรื่องเล่าว่า ในสมัยพระกัสสปพุทธเจ้า พระองค์ทรงอุบัติเป็นโศติปาลพรหมณ์ เมื่อขุฎิกการพรหมณ์ผู้สหายกล่าวพรรณนาเฉพาะคุณของพระคาสสา เขาไม่เชื่อว่า "พระสมณะโธณะ จะได้พระโพธิญาณมาแต่ที่ไหน? เพราะพระโพธิญาณเป็นของที่ทำไต่ยากยิ่ง" เพราะบาปกรรมอันนั้น (มาถึงอีกภพหนึ่ง) พระองค์จึงทรงเป็นเหมือนคนหลงทาง ไม่สามารถพบทางแห่งพระสัมมาสัมโพธิญาณนานถึง ๖ ปี แต่พอบาปกรรมนั้นหมดไปแล้ว พระองค์จึงตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสเป็นคาถาไว้ว่า

"ครั้งเมื่อเราเป็นโศติปาลพรหมณ์ได้คิดว่าพระสุกกัสสปพุทธเจ้าว่า พระสมณะโธณะจะได้พระโพธิญาณมาแต่ที่ไหน เพราะพระโพธิญาณเป็นของที่ทำไต่ยากยิ่ง เพราะวิบากกรรมนั้น เราจึงได้บำเพ็ญทุกรกิริยานานถึง ๖ ปี ที่ถ้ำลลิตเวลาเสนาหิคม ต่อจากนั้นจึงได้บรรลุพระโพธิญาณ ด้วยมรรค (๘) นั้น เราจึงได้บรรลุพระโพธิญาณอันสูงสุดแล้ว จักแสวงหาเรื่องว่างกรรมที่กรรมเก่าได้สร้างไว้ (ไปทำไม?) เรายินยอมและมาบิณฑไปแล้ว ปราศจากความร่ำร้อนทั้งปวง ไม่มี ความเศร้าโศก ไม่มี ความเหือกเหิงใจ ไม่มี อาสวะจักปวินิพพาน" ดังนี้

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยาจนถึงที่สุดทรงทราบ ว่า "นี่ มีใช้ทางตรัสรู้" จึงเสด็จไปบิณฑเขมาภคินในหมู่บ้านต่าง ๆ เพื่อให้ได้อาหารที่เป็นก้อนเป็นคำมาฉัน แล้วฉันอาหาร ลำดับนั้น มหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการของพระองค์ก็กลับเป็นปกติดังเดิม แม้พระจรงกาก็กลับเป็นปกติดังเดิม แม้พระวรกายก็กลับเปล่งปลั่งดังทองคำเหมือนเดิม ฝ่ายพวกภิกษุบิณฑจักก็เห็นดังนั้นจึงปรึกษากันว่า "พระสัทธัตถะนี้ แม้จะทรงกระทำทุกรกิริยามากตลอด ๖ พรรษา ยังไม่สามารถบรรลุพระสัพพัญญูญาณได้ บัดนี้ กลับเสด็จไปบิณฑเขมาภคินหมู่บ้านและตำบลต่าง ๆ เสวยพระกระยาหารเป็นก้อนเป็นคำตามเดิมอย่างนี้ จะตรัสรู้เป็นพระพุทธรเจ้าได้อย่างไร พระองค์ทรงละความเพียรเวียนมาหาความมักมากเสียแล้ว พระองค์ทรงเห็นแก่พวงเราเพียง

น้อยนิด เหมือนคนออกล้างศีรษะ นึกถึงแต่เพียงหยาดน้ำค้าง ฉะนั้น พระองค์ไม่มีประโชนตำหรับพวกเรามากต่อไป” ทั้งนี้ ไม่สนใจในคำพยากรณ์ของคนที่ได้เคยทำนายไว้ จึงพากันละทิ้งพระมหาบุรุษ ถีบบาตรและจีวรของคนเคเหทางไปอยู่ที่ป่าอสิสปคนะใกล้เมืองพาราณสี เป็นระยะทางไกลถึง ๑๔ โยชน์ แล้วพากันอยู่ในบ้านั้น

ฝ่ายพระมหาสัควีได้ทรงพระมหาสุบินนิมิต ๕ อย่าง ในเวลาใกล้รุ่ง ในวันที่ขึ้น ๑๕ ค่ำ อย่างเข้าวันวิสาขปุณณมี พระมหาสุบินนิมิต ๕ อย่าง คือ

๑. แล่นเดินใหญ่ผู้^๑ ได้ปรากฏเป็นพระแทนที่บรรทมของพระโพธิสัตว์ ชุนเขาหิมพานต์ เป็นพระเชนอ พระองค์ทรงหย่อนพระหัตถ์ซ้ายลงไปในมหาสมุทรด้านทิศตะวันตก ทรงหย่อนพระหัตถ์ขวาลงในมหาสมุทรด้านทิศตะวันออก ทรงหย่อนพระบาททั้งสองลงในมหาสมุทรด้านทิศใต้

๒. มีดาวร้อยพันหนึ่ง ซึ่งเลื้อยยาวออกไปใหญ่เท่างอนโค ลำก้นสีแดง ผุดขึ้นที่พระนมที่ของพระองค์ ในขณะที่พระโพธิสัตว์กำลังทอดพระเนตรอยู่นั้น มีนเลื้อยยาวออกไปเรื่อย ๆ ตั้งแต่ หนึ่งศับ หนึ่งศอก หนึ่งวา เท่าไม้เท้าหนึ่งก้าว ถึงโยชน์ หนึ่งโยชน์ จนถึงหลายพันโยชน์ จรดท้องฟ้าที่เขียว

๓. มีหมู่ท่อนขาว แคมหัวดำ คั่นตะเกือกตะกายไปมาอยู่ตามพระบาท โดยเวียนเวียนไปจนถึงบริเวณพระขาน

๔. มีนก ๔ ตัว ซึ่งมีสีสรรต่างกัน คือ ตัวหนึ่งสีแดง ตัวหนึ่งสีเหลือง ตัวหนึ่งสีแสด อีกตัวหนึ่งสีเหลืองเหมือนใบไม้ บินมาจากทิศทั้ง ๔ แล้วตกลงที่ใกล้พระบาทแล้วกลับกลายเป็นสีขาวยืดอกทุกตัว

๕. พระโพธิสัตว์ เสด็จจงกรมบนกองอุจจาระ ซึ่งใหญ่โตเท่าภูเขา แคมมีได้ทรงแปลเป็นคำด้วยอุจจาระเลย ดังนี้

ครั้นพระองค์ทรงพระสุบินถึง มหาสุบิน ๕ ประการนี้แล้ว ทรงตื่นจากที่บรรทมแล้ว ทรงพยากรณ์พระองค์เองว่า “เราจักได้เป็นพระพุทธเจ้าอย่างไม่ต้องสงสัย” สมกับพระคำรัสที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงสืไว้ในปฐมกนิบาท อังคุตตรนิกายว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่เรารู้เห็นเห็นแผ่นดินใหญ่ทั่วจักรวาล เป็นเหมือนที่นอนอันเป็นสวีนัน หมายถึงบุพนิมิตแห่งการได้บรรลุธรรมมาสัมพุทธะ กล่าวคือ อรหัตมรรคที่ใสสะอาดหลุดพ้นปวง ข้อที่เรารู้เห็นเห็นขุนเขา

หิมพานต์ เป็นเหมือนหมอนหนุนนั้น หมายถึงบุพนิมิตแห่งการได้หมอนคือพระสัมพันธูปัญญา
 ชื่อที่ราชนิวามือและเท้าทั้ง ๔ อันอยู่ที่อกแห่งจักรวาลนั้น หมายถึงบุพนิมิตในการประกาศพระ-
 ธรรมจักร ให้ดำเนินไปโดยไม่มีการหมุนกลับ ชื่อที่ราชนั้นเห็นตัวเองนอนเหยอนั้น หมายถึง
 บุพนิมิตแห่งการทำสัตว์ทั้งหลายที่ยังนอนคว่ำอยู่ในภพทั้ง ๓ ให้วางหน้าขึ้น ชื่อที่ราหลับทาแล้ว
 เป็นเหมือนมองเห็นนิมิตนั้น หมายถึงบุพนิมิตแห่งการได้ทิพยจักขุ ชื่อที่มีแสงสว่างเป็นลำเคียว
 พุ่งขึ้นไปจนถึงชั้นภวคฤพรหมนั้น หมายถึงบุพนิมิตแห่งญาณอันไม่คิดขังในที่ทั้งปวง ที่กล่าวมานั้น
 คือ มหาสุบินทั้งห้าได้ปรากฏขึ้นแก่เรา เพื่อจะได้อรรถพระญาณเหล่านี้

ก่อนนภิกขุทั้งหลาย ชื่อที่แถวสี่โกลี้นั้นจากพระนภีของภคคต ซึ่งยังไม่ได้อรรถ
 มีดาเลื้อยขึ้นไปจรดท้องฟ้าแล้วตั้งอยู่นั้น หมายถึงพระภคคตอภินิหารสัมมาสัมพุทธเจ้า อรรถ
 พระอริยมรรคอันมีองค์ ๘ ประการ แล้วประกาศไปในหมู่เทวดาและมนุษย์ นึกมหาสุบินที่สอง
 ได้ปรากฏขึ้นแก่เรา เพื่ออรรถพระอริยมรรคอันมีองค์ ๘ ประการนั้น

ชื่อที่หมู่หนอนตัวขาวมีหัวดำ กันตะเกือกเกาะกายไปมาอยู่ตามพระบาทใต้อันเขี้ยวขึ้นไป
 ถึงบริเวณพระฐานของพระภคคตผู้ยังมีได้อรรถนั้น หมายถึงพวกภคคตผู้เป็นจำนวนมากก่นุงห่มผ้า
 สีขาว อรรถคือพระรัตนตรัยว่าเป็นที่พึ่งที่ระลึกชาวโลกสัตว์ทั้ง นึกมหาสุบินชื่อที่สามได้ปรากฏแก่เรา
 เพื่ออรรถพระอริยมรรค

ชื่อที่มีนก ๔ ตัว มีสีสรรต่างกัน บินมาจากทิศทั้ง ๔ แล้วตกลงที่ใกล้เท้าของภคคต
 ผู้ยังมีได้อรรถ แล้วกลายเป็นสีขาวตลอดทุกตัวนั้น หมายถึงวรรณะทั้งสี่ คือ กษัตริย์ พราหมณ์
 แพศย์ ศูทร เราเหล่านี้จะพากันละทิ้งบ้านเรือนออกบวชในพระธรรมวินัยที่พระภคคตทรงประ-
 ภาศแล้วจะทำให้แจ้ง ซึ่งวิมุติญาณอันยอดเยี่ยม นึกมหาสุบินชื่อที่สี่ ได้ปรากฏแก่เรา เพื่ออรรถ
 พระอริยมรรค

ชื่อที่พระภคคตครั้งเป็นพระโพธิสัตว์ยังไม่ทันได้อรรถ เสด็จจรลงมออยู่บนกองอุจจาระ
 ซึ่งใหญ่โตเท่าภูเขา และมีได้ทรงแปกเป็นอันคาวอุจจาระนั้น หมายถึงพระภคคตไม่ทรงถือ ไม่ทรง
 ตลบ ไม่ทรงถึงความพั่งเตัง ทรงมีปรกติเห็นโทษ (แห่งกามทั้งหลาย) ทรงมีพระปัญญาพิจารณาธรรม
 คือกิเลสเป็นเครื่องสลัดออกจากกองทุกข์ ทรงใช้สอยจิรวินิบาตเสนาสนะและศีลภาณปัจจุเจตธรรม
 บริหาร นึกมหาสุบินชื่อที่ห้า ได้ปรากฏขึ้นแก่เรา เพื่ออรรถพระอริยมรรคอันมีองค์ ๘ ประการ
 นี้ได้ปรากฏแก่พระโพธิสัตว์ผู้ยังมีได้อรรถ ก่อนที่จะมาตรัสเป็นพระภคคตสัมมาสัมพุทธเจ้า

มหาสุบิน ๕ ประการ จบ

ในคราวนั้น นางสุชากา ซึ่งเกิดในเรือนของเสนาภกุมารี ในตำบลอรุณเวลาเสนาภกุมารีถึงแก่กรรมแล้ว ได้ตั้งความปรารถนาไว้ที่ตนไทรต้นหนึ่งว่า "ถ้าฉันได้แต่งงานกับคนที่มิมีชาติตระกูลเสมอกัน คราวแรกขอให้ได้บุตรชายแล้ว ทุกๆปี ฉันจักถวายพลีกรรม ด้วยการบริจาคทรัพย์อรวรรณะแสนแก่ท่าน" (ปรากฏว่า) ความปรารถนาของนาง ประสบความสำเร็จ นางจึงคิดอยากจะเก็บนทเวทกาในวันเพ็ญเดือน ๖ ซึ่งตรงกับวันที่พระมหาศกัทรทรงบำเพ็ญทุกกรกิริยามาครบ ๖ บัณฑิต ครั้งแรกทีเดียว นางใช้คนให้นำฝูงแม่โคนมพันตัวไปเลี้ยงในป่าระเอมอันมีรสหวาน แล้วให้แบ่งโคออกเป็น ๒ ฝูงๆละ ๕๐๐ ตัว ให้รีดนมโค ๕๐๐ ตัว แล้วนำมาให้อีกฝูงหนึ่งกิน แล้วให้แบ่งฝูง ๕๐๐ ตัวนั้น ออกเป็นฝูงละ ๒๕๐ ตัวอีก ให้รีดเอานมโค ๒๕๐ ตัวนั้น นำมาให้อีกฝูงหนึ่งกิน แบ่งออกไปจนถึงฝูงละ ๘ ตัว ให้รีดเอานมโคจากฝูงหนึ่งไปให้อีกฝูงหนึ่งกิน ตามลำดับ แล้วจึงนำท่านแม่โคมาเลี้ยงให้เป็นตัวนม

ครั้นมาถึงวันวิสาขปุณณมี นางก็คิดว่า "เราจักเก็บนทเวทกาแก่เจ้าศกั" จึงลุกขึ้นแต่เช้ามืด ให้คนรีดนมโคจากแม่โคทั้ง ๘ ตัว ถูกโคมิได้เข้าใกล้เข้านมเลย แต่พอคนนำภาชนะใหม่เข้าไปรองใกล้นมเท่านั้น นทเวทกาไหลออกมาเองตามธรรมชาติของนทเวทกา เห็นอัศจรรย์เช่นนั้น จึงรีบนำนมด้วยมือตนเองแล้วเทลงในภาชนะใหม่นำไปก่อไฟใส่พื้นคอกเลี้ยงนทเวทกาเอง เมื่อกำลังต้มเป็นข้าวปายาสอยู่ ณ นั้น ปรากฏว่ามีพองนมเป็นพองใหญ่ๆ เกิดขึ้นเวียนไปทางขวา ไม่มีพองนมที่คอกแล้ว จะกระเด็นออกนอกหม้อสักนิดเดียว ครั้นไฟไหม้เพียงนิดเดียวก็มิได้ปรากฏขึ้นจากเตาไฟ ในขณะนั้น ท้าวโลกบาลทั้ง ๔ ก็มารักษาอยู่ที่เตาไฟ ท้าวมหาพรหม มากันฉัตรไว้ พระอินทร์นำไปไม้แหงมก่อก่อไฟ เหล่านทเวทกาในหม้อใหญ่ ทั้ง ๔ หม้อ ซึ่งมีทิวปเล็กสองพันแบบบริวาร ต่างก็กับบิพวันดังซึ่งก็คอกอยู่ที่กึ่งไม่มีรสอร่อย ซึ่งสำเร็จประโยชน์ทั้งแก่ทเวทกาและมนุษย์ตามอนุภาพของนทเวทกา นำมาเก็บไว้ เหมือนคนนำน้ำผึ้งมากินไว้ แล้วใส่เข้าไปในข้าวปายาสนั้น นางสุชากาเห็นสิ่งอัศจรรย์ต่างๆ ซึ่งปรากฏแก่ตน ณ ที่นั้น ชั่วเพียงวันเดียวเท่านั้น จึงเรียกนางปุณณาทาสีสาวใช้มาแล้วส่งไปทูลสั่งว่า "นี่ แม่ปุณณา วันนี้ เหล่านทเวทกาพากันมาชื่นชมกับพวกเราเหลือเกิน ฉันไม่เคยเห็นสิ่งอัศจรรย์เช่นนั้นมาก่อนเลย เธอจงรีบไปทำความสะอาดที่คอกทเวทกา" เมื่อนางปุณณาได้รับคำสั่งแล้วจึงรีบไปยังคอกทันทีนั้น

ฝ่ายพระโพธิสัตว์ ครั้นถึงรุ่งอรุณวันใหม่ ทรงสงวน้ำชำระพระสรีระเรียบร้อยแล้ว ทรงรอเวลาเสด็จไปบิณฑบาต ได้เสด็จไปยังคอกไม้หนึ่งคอกแก่เจ้าศกั ประทับนั่งที่คอกคอกไม้หนึ่งคอกและ

ทำไครกันไม่ทั้งนั้นให้สว่างไสวทั่วพระวิมานของพระองค์เอง ลำดับนี้ นางปุณณานั้น ครั้นไปถึง
 กันมาแล้วได้เห็นพระโพธิสัตว์ประทับนั่งแลดูโลกธาตุคามทิศควมทิศ และได้เห็นกันไม่ทั้งกัน
 มีสีเหมือนทองคำ เพราะพระวิมานที่เปล่งออกจากพระวรกายของพระโพธิสัตว์ นางครั้นเห็นแล้วจึง
 เข้าใจว่า "วันนี้ เทวกาลจากกันไม่นานนี้เพื่อรวบรวมเครื่องเช่นดวง กล้วยมือของตนเองที่เกี่ยว"
 ครั้น ก็เกิดความที่ใจจึงรีบกลับไปบอกนางสุธาคา ฝ่ายนางสุธาคา ครั้นได้ฟังคำของนางปุณณาแล้ว
 ก็มีใจชื่นชมยินดีถึงกับให้เครื่องประดับหลายอย่างแก่นางปุณณาอันเหมาะสมแก่ผู้จะเป็นธิดาของตน
 กล้วยมือกว่า "ทั้งแก้วนี้ไป เธอจงดำรงอยู่ในตำแหน่งธิดาคามโคของเรานี้" ครั้น ก็เพราะในวันที่จะ
 ครีตัญเป็นพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ ควรจะได้ภาคทองคำมีราคาประมาณหนึ่งแสนกหาปณะ ฉะนั้น
 นางสุธาคาจึงเกิดความนึกขึ้นว่า "เราจักบรรจขัวป่าสาธลงไปในภาคทองคำ" จึงให้คนนำภาคทองคำ
 มีราคาแสนหนึ่งมาประสงค์จะได้ขัวป่าสาธที่ภาคทองคำนั้น จึงเปลี่ยนภาชนะที่เกี่ยวมณนั้นเสีย ขัว
 ป่าสาธทั้งหมดไหลไปรวมที่ภาค (ทอง) จนหมด ไม่เหลืออีกเหมือนสักกิดเดียว เหมือนน้ำไหลลงจาก
 ไบบัว ฉะนั้น นางสุธาคา จึงเอาภาคทองคำอีกใบครอบภาคใบนั้นไว้แล้วห้อยกล้วยมือ ครั้นประแบ่ง
 แก่งกล้วยมือเรียบร้อยแล้ว จึงเอาศีรษะของตนหนุนภาคนั้นไปยังไครกันไทรอ้อย กล้วยอนาภาพอนยิ่งใหญ่
 พอได้เห็นพระโพธิสัตว์เท่านั้น ก็เกิดความที่ใจชื่นเต็มกำลัง เข้าใจว่า "เป็นรุกขเทวดา" จึงเดิน
 ย่อตัวไปนั่งแท่นซึ่งได้เห็นพระโพธิสัตว์ จึงเอาภาคทองคำศีรษะ แล้วบอกฝ่ายอื่น ใช้น้ำเกศาทองคำ
 อันอบตัวของหอม เข้าไปเผ้าพระโพธิสัตว์แล้วยืนอยู่ ขณะนั้นบาทกรคืนที่ปฏิการมหัพพรม ได้ถวาย
 ไว้ไม่ละพระโพธิสัตว์ตลอดเวลานานถึงเท่านี้ ก็ช่วยไป พระโพธิสัตว์เมื่อไม่ทรงเห็นบาทกรจึงทรง
 เหยียดพระหัตถ์ขวาออกรับน้ำ นางสุธาคาจึงวางภาคขัวป่าสาธไว้บนพระหัตถ์ของพระมหาบุรุษ ด้วย
 มือของคนที่นั้นแหละ ครั้นพระองค์ทรงรับขัวป่าสาธแล้วได้ทอดพระเนตรดูนางสุธาคา นางสุธาคา
 กำหนดพระกิริยาอาการของพระโพธิสัตว์ได้จึงกราบทูลว่า "ภาคใบนี้ หม่อมฉันขอถวายแก่พระผู้เป็น
 เจ้าแล้ว ขอท่านจงรับไปตามประสงค์เถิด" แล้วน้อมถวายภาคทองคำนั้นไป พอดีถวายเสร็จแล้ว
 ก็พูดว่า "ความปรารถนาของหม่อมฉันสำเร็จแล้วฉันใด ขอความปรารถนาของพระองค์ จงสำเร็จ
 ฉะนั้นเถิด" แล้วจึงหลีกไป

ฝ่ายพระมหาบุรุษเสด็จจากจากที่ประทับนั่งแล้วเสด็จพระราชดำเนินเวียนขวากันไทร ทรง
 ถูภาคทองคำเสด็จไปยังฝั่งแม่น้ำนเรฐุชรา ทรงวางภาคไว้ที่ริมฝั่งแม่น้ำอันเป็นท่าข้ามน้ำชื่อว
 สุปกิฏฐิต อันเป็นสถานที่ซึ่งพระโพธิสัตว์หลายแสนองค์ลงอยในวันที่จะครีตัญทรงสนานแล้ว เสด็จ

ซึ่งฝั่งพระนครของผ้าอันเป็นธงชัยแห่งพระอรหันต์ของพระพุทธเจ้าหลายแสนองค์ เสด็จไปประทับนั่ง
 ผืนพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก ทรงรับเข้าร่วมรูปายาสนาน้อยแก่ละก้อนให้มีขนาดเท่าเมล็ดผลตาล
 ใต้ ๔๔ ก้อน แล้วก็เสวยจนหมด เมื่อพระพุทธเจ้าทรงประทับอยู่ที่โพธิมณฑลตลอด ๗ สัปดาห์
 พระกระยาหารนั้นก็หมดลงเหลือชีวิตให้อยู่ได้ถึง ๔๔ วันเท่านั้น ทอด ๔๔ วันนั้น ไม่ต้องเสวย
 พระกระยาหารอย่างอื่นอีกเลย ไม่มีการสระสรงน้ำ ไม่มีการชำระล้างพระพักตร์ บ้วนพระโอษฐ์
 ไม่มีการถ่ายพระบังคน พระองค์ทรงให้กาลเวลาล่วงเลยไปด้วยความสุขอันเกิดจากอดทน และสุขอัน
 เกิดจากผลสมาบัติ หลังจากพระองค์เสวยข้าวมธุรูปายาสนี้แล้ว ทรงถือถาดทองคำแล้วทรงอธิษฐาน
 ว่า "ถ้าเราจักได้เป็นพระพุทธเจ้าในวันนี้ ขอให้ถาดทองคำนี้ ลอยทวนกระแสธารขึ้นไป ถ้าจัก
 ไม่ได้เป็น ขอให้ลอยตามกระแสธารลงไป" ปรากฏว่าถาดได้หมุนวนเหมือนนมชีวิต ได้แสดงถึง
 นิมิตแห่งพระญาณของความเป็นพระศาสดาแห่งพระโพธิสัตว์ จึงลอยทวนกระแสธารขึ้นไปถึงกลาง
 แม่น้ำประมาณ ๕๐ คอก เหมือนนกแก้วมีเท้าเร็วจกวิ่งออกไปยืนอยู่กลางสนามด้วยเท้าอันรวดเร็ว
 ฉะนั้น แล้วจึงจมถึงลง ณ ที่วังน้ำวนแห่งหนึ่ง ลงไปถึงอยู่ที่วิมานของกาฬนาคราชแล้วกระทบกับ
 * ถาดสำหรับเสวยพระกระยาหารของพระพุทธเจ้าทั้ง ๓ องค์ เปลี่ยนเสียงกัมภี กิติ แล้วก็ขึ้นอยู่ได้
 ไปถึงที่สุดของถาดพระพุทธเจ้าทั้ง ๓ องค์นั้น ฝ่ายพญากาฬนาคราชได้ยินเสียงถาดกระทบกันนั้น
 แล้วก็ตื่นจากบรรทม พลางคำไว้ว่า "วันวานนี้ พระชินสีห์อุบัติในโลกพระองค์หนึ่งแล้ว วันนี้ ก็ทรง
 อุกฤษฏ์พระองค์หนึ่ง ไม่มีโอกาสว่างที่จะชนอีก" แล้วลุกขึ้นไปยืนกล่าวสรรเสริญ (พระพุทธคุณ)
 ด้วยคำถาหลายร้อยบท นัยว่า เวลาที่พญากาฬนาคราชเนรมิตท้องฟ้าประมาณ ๑ โยชน์ ๓ กวัก
 ให้เต็มแผ่นดินใหญ่แล้วลุกขึ้น ได้เป็นเช่นกับเวลาที่พุกกันว่า "วัน^{นี้} หรือ วันวาน"

พระโพธิสัตว์ ได้ทรงพักผ่อนกลางคืน ณ สถานที่ที่มีคอกไม้บานสะพรั่งริมฝั่งแม่น้ำ ครั้น
 ถึงเวลาเย็นเมื่อคอกโกสุมะเหลืงอร่ามมีกลิ่นหอม หล่นจากขั้วกลีอกกลีจิวร เมื่อนาคและครุฑ
 เป็นคันบุษราคัมคอกไม้และของหอมอันเป็นทิพย์เป็นกัน เมื่อเหล่าเทวดาในหมื่นโลกธาตุพากันให้
 สารการทั่วกัน และเมื่อเสียงแซ่ซ้องสารการเป็นอันแต่ยวกัน กลูกเกล้ากับยกลิ้นเหน็บเนื่องเป็นอัน
 เคียวกัน พระองค์ทรงเสด็จเบื้องพระวรกายไปกามทางอันกว้างถึง ๘ อุตุสะ ซึ่งเหล่าเทวดาประทับ
 ตกแก้งไว้ มีพระอาการองอาจปราศจากสะกั้งภัย ประหนึ่งว่า ไกรสรสีหราชได้ทรงผินพระพักตร์ไป
 ทางทิศโพธิ์แล้ว เหมือนอย่างที่ท่านพรอณาไว้ว่า

* นิตยประกาศ สุระเสน ป.ร. ๕ แปล

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้สูงสุดในบรรดาสัตว์ ๒ เท้า กำลังเสด็จไป ทเวตถกัมมศาลาให้คอกกราชพฤกษ์ คอกบัวเป็นต้นไปเรื่อยมาลงจากข้างฟ้าตกลงมา ณ ที่นั้น ๆ เหมือนดังสายฝนฉะนั้น เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้สูงสุดในบรรดาสัตว์ ๒ เท้า กำลังเสด็จไป ทักกลางแจ้งสว่างเปล่า ได้เป็นสถานที่หอมกลบอบชวลด้วยกลิ่นธูปหอมและกระแจะจันทร์ เหลืองเป็นต้นเป็นอนุเบกประการ เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้สูงสุดในบรรดาสัตว์ ๒ เท้า กำลังเสด็จไป สถานที่ว่างโล่งแจ้งได้เป็นแดนสถานที่ไม่ว่าง คือ งคฆมาชวามไปด้วยฉัตรแก้วและธงทองอันสวยงามทั้งหลาย ขณะที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้สูงสุดในบรรดาสัตว์ ๒ เท้า กำลังเสด็จไป สถานที่นั้นเต็มไปด้วยเหล่าทเวตถก ซึ่งพากันยกธงแผ่นผ้าขึ้นชูไสวไปมา ขณะที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้สูงสุดในบรรดาสัตว์ ๒ เท้า กำลังเสด็จไป สถานที่ที่กล่าวมานั้น มีพวกทเวตถกออกมาถึงกลองมโหระทึกกระหึ่มกัฆวานอยู่ ขณะที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้สูงสุดในบรรดาสัตว์ ๒ เท้า กำลังเสด็จไป สถานที่เช่นนั้น ไม่มีช่องว่าง คือเต็มไปด้วยทเวตถก ซึ่งมาขมกล่อมสังคีตดนตรีเป็นหมู่คณะ

หมู่กัฆวานกัฆวี ต่างก็พากันเร็นเร็นบันเทิงใจและสัตว์อื่น ๆ เช่น มนุญาคาน้อยใหญ่ก็เช่นเดียวกัน คือสนุกสนานรื่นรมย์ใจ และคลอเคลียเหล่านั้นพร้อมทั้งหลาย ก็พากันมาพร้อมว่าทำเพลงเป็นอนุเบกประการในสถานที่นั้นวันรมย์ใจนั้น

ในสมัยนั้น ได้มีพราหมณ์คนหนึ่งนามว่า โสคติยะ เป็นคนหาบหญ้า กำลังหาบหญ้าสวนทางมา ทราบอาการของพระมหาบุรุษแล้ว จึงได้ถวายหญ้า ๘ กำ พระโพธิสัตว์ทรงรับหญ้า ๔ กำ แล้ว เสด็จดำเนินสู่โพธิมณฑล ได้ทรงประทับยืนผินพระพักตร์สู่ทิศอุดร ในส่วนทักษิณทิศ (แห่งคันโพธิ) ขณะนั้นจักรวาลค้ำกัษติภยอันเป็นอุจว่าได้อยู่บังไปถึงเขเวจิมทานรท จักรวาลค้ำกัษติภย เป็นเหมือนว่าได้ลอยขึ้นไปจนถึงภวักกพรหมฉะนั้น พระโพธิสัตว์ ทรงทราบบว่า "ที่นี่ จักไม่ใช่ที่บรรลุมันโพธิญาณ" แล้วทรงทำประทักษิณ เสด็จไปทางทิศประจิม ประทับยืนผินพระพักตร์ไปทางทิศบูรพา ที่นั้น จักรวาลค้ำกัษติภยได้เป็นเหมือนว่าทรุดลงไปถึงเขเวจิมทานร

จักรวาลค้ำพิชิตบุรพา เป็นเหมือนว่าพุ่งขึ้นไปจรดถึงภวคัคพรหม พระโพธิสัตว์ทรงทราบว่า “ที่นี้มิใช่ที่จะบรรลุพระสัมโพธิญาณ” แล้วทรงทำประทักษิณ เสด็จไปทางทิศอุดร ประทับยืนผินพระพักตร์ไปทางทิศทักษิณ ถ้าคัมภีร์จักรวาลค้ำพิชิตบุรพา ได้เป็นเหมือนว่าพุ่งลงไปจรดถึงมหานรก จักรวาลค้ำพิชิตบุรพา เป็นเหมือนว่าพุ่งขึ้นไปจรดถึงภวคัคพรหม นัยว่า ในสถานที่พระโพธิสัตว์ประทับยืน มหาปรุพีได้ทรุดเฮนเอียงแล้ว เหมือนว่าล้อเกวียนใหญ่ที่มีกงล้อคุมที่เหยียบไปรอบ ๆ ล้อกำเกวียนจะนั่น พระโพธิสัตว์ทรงทราบว่า “ที่นี้ มิใช่ที่จะบรรลุพระสัมโพธิญาณ” แล้วทรงทำประทักษิณ เสด็จไปทางทิศบูรพา ได้ประทับยืนผินพระพักตร์ไปทางทิศประจิมแล้ว ก็ในส่วนทิศบูรพานั้น ได้เป็นที่ถวญญัตถ์ของพระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์ เพราะเหตุนี้แล สถานที่นั้นจึงไม่มีป่าท่อน้ำไหล เป็นสถานที่ซึ่งพระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์ไม่ทรงละแล้ว เป็นสถานที่พักทำลาภกิลเลส แล้วทรงจับปลายหญ้า ๔ ก้านเสี้ยนให้ไหว ขณะนั้นเอง ปรากฏว่า ตลอด ๑๔ ช่อง ไม่มีหญ้าแลอ ฝ่ายพระโพธิสัตว์ ทอดพระเนตรรัตนบัลลังก์ แล้วทรงยินดี ได้ถึงความเพียรไว้มั่นคง ทรงอธิษฐานความเพียรอันประกอบด้วยองค์ ๔ ประการ ทรงคร่ำครวญอธิษฐานว่า

“ถึงแม้ว่า หนึ่ง เอ็น กระตุก จะเหลื่ออยู่ เลือดทั้งหมด จะเหือดแห้งไปจากเนื้อในกายก็ตามที เราจักไม่ทำลาภรัตนบัลลังก์ จักนั่งบนรัตนบัลลังก์นี้ ทรามเท่าที่เรายังไม่ได้คร่ำครวญอธิษฐานคร่ำครวญมาสัมโพธิญาณ ๗ รัตนบัลลังก์นี้”

พระมหาบุรุษ ครั้นทรงอธิษฐานความเพียรอันประกอบด้วยองค์ ๔ ประการอย่างนั้นแล้ว ทรงประทับนั่งที่ใต้ (ร่มเงา) กิ่งโพธิ์กินไว้เหมือนคัมภีร์คถลอมมกกันไว้เบื้องบน ทรงพันพระปฤษฎางค์ไว้กับลำโคนต้นไม้สูง ๕๐ ช่อง ซึ่งคล้ายกับลำท่อนเงินที่กิ่งไว้บนคันทองคำ ก็พันเอวไปโพธิ์ที่กิ่งไปกองทับไว้ที่จีวรของพระองค์ซึ่งมีสีทองนั้น ก็ส่งประกายเรืองรองเหมือนกันแก้วประพาฬวางไว้บนแผ่นทอง ฉะนั้น พอเมื่อพระโพธิสัตว์ประทับนั่งที่โคนโพธิ์พฤษภุชเท่านั้น ท้าวสักกะเทวราช ทรงประทับยืนแบ่สังขะขี้อายุศุขพระแล้ว ทรามมาว่า สังขะนั้นมีขนาดยาว ๒๒๐ ช่อง พอเบ้าครั้งเดียวเท่านั้น โคธินไปนานถึง ๔ เดือน มีอุจจาระคันธพเทวบุรพาได้ถือเอาพิณไม่มธุมขนาดยาว ๓ ค่าวุต โคธินก็ขับกล่อมเพลงมธุมอยู่ สุยามเทวราช ได้ถือเอาพิณพ้อมรซึ่งมีสร้อยคล้ายกังฉันทร์ในฤทธสาธการ โคธินพัดคล้าย ๆ ท้าวสหมันกับมหาพรหมโคธินก็แกวกลคล้ายพระจันทร์วันเพ็ญดวงที่ ๒ ซึ่งกว้างไกลได้ ๓ โยชน์ อยู่ข้างบนพระมหาบุรุษ ฝ่ายพญากาฬนาคราชพร้อม

ล้อมด้วยนางนาคกัญญา ๘๐,๐๐๐ นาง ได้พากันมาขโมยเครื่องเพลงชมเชยสรรเสริญ ยืนนมัสการพระ
มหาสัทิวอยู่ เหล่าเทวกาในหมื่นจักรวาล ได้บูชาพระมหาสัทิวด้วยพวงดอกโกสม ฐูป และกระแจะ
จุดเครื่องธูปได้ที่มีกลิ่นหอมเป็นต้นนานาชนิด ได้ยินเปล่งเสียงสาธุการให้เป็นไปแล้ว

๔ เรื่องการเสด็จไปที่กวางโทธิฤกษ์จบ

ในสมัยนั้น เทวบุตรมารคิดว่า "เจ้าชายสิทธัตถะประสงค์จะก้าวล่วงวิสัยของเรา บัดนี้
เราจักไม่ให้เธอก้าวล่วงวิสัยไปได้" จึงให้ม้าประกาศไปในหมื่นร พามารพร้อมพลมารออกไปแล้ว

* ค่ายกองทัพของพระยามารนั้น ทางคันทันซ้ายถึง ๑๒ โยชน์ ทางคันทันขวา คันทันซ้าย
และคันทันหลังก็เช่นเดียวกัน (คือยาวคันทันละ ๑๒ โยชน์) ตั้งอยู่จรดถึงจักรวาล คันทันบนสูงขึ้นไปถึง
๙ โยชน์ เสียงการรบเลื่องของกองทัพมารนั้น ดังสนั่นหวั่นไหว ปานประหนึ่งเสียงแผ่นดินใหญ่ทุก
สามารถทำให้ผู้ห่างไกลถึงแสนโยชน์ได้ยิน ถ้าคันทันนั้น มารเทพบุตรนั้นคอยข้างซีกอิเมรดี สูงร้อย
ห้าสิบโยชน์ แล้วเนรมิตมือ (แขน) ขึ้นพันหนึ่ง แล้วให้มีอันธก๊อวารูปร่าง ๆ กัน ฝ่ายบริษัท
ของพระยามารนั้นแล้ว ก็มีอาวุธ ว้างกาย ผิวพรรณ ทรวดทรง และหน้า ต่าง ๆ กันไป (คือ)
บางพวกมีร่างกายสีเขียว ใบหน้าแดง บางพวกมีร่างกายสีแดง ใบหน้าสีเขียว บางพวกมีร่างกาย
สีเหลือง ใบหน้าสีขาว บางพวกมีร่างกายสีขาว ใบหน้าสีเหลือง บางพวกมีร่างกายดำ ใบหน้าดำ
บางพวกมีร่างกายดำ ใบหน้าดำ บางพวกมีร่างกายสีเขียว ใบหน้าขาว บางพวกมีร่างกายขาว
ใบหน้าดำ บางพวกมีร่างกายดำ ใบหน้าขาว บางพวกมีร่างกายดำ ใบหน้าเขียว บางพวกท่อน
บนเป็นร่างกาย ท่อนล่างเป็นร่างกายมนุษย์ บางพวกท่อนบนเป็นร่างกายมนุษย์ ท่อนล่างเป็นร่างกาย
บางพวกท่อนบนเป็นร่างกายครุฑ ท่อนล่างเป็นร่างกาย นาค บางพวกท่อนล่างเป็นร่างกายครุฑ ท่อนบน
เป็นร่างกาย นาค บางพวกท่อนล่างเป็นร่างกายเสือโคร่ง ท่อนบนเป็นร่างกายโค บางพวกท่อนบน
เป็นร่างกายเสือโคร่ง ท่อนล่างเป็นร่างกายโค บางพวกท่อนล่างเป็นร่างกายช้าง ท่อนบนเป็นร่างกาย
บางพวกท่อนบนเป็นร่างกายช้าง ท่อนล่างเป็นร่างกายม้า บางพวกท่อนล่างเป็นร่างกายสัตว์ ท่อนบนเป็นร่างกาย
กระบือ บางพวกท่อนบนเป็นร่างกายสัตว์ ท่อนล่างเป็นร่างกายกระบือ บางพวกท่อนล่างเป็น
ร่างกายแคว้ ท่อนบนเป็นร่างกายกา บางพวกท่อนล่างเป็นร่างกายกา ท่อนบนเป็นร่างกายแคว้ บางพวก

* นวนิยาย กัมโพธิ์ ป.๕. ๙ แปล

กายอ่อนล้าเป็นร่างมนุษย์ ท่อนบนเป็นร่างแวมป์ วิวิธทัศของมารต่างทงก็มีกายและที่ระจะไม่เหมือนกัน ทั้งพรรณนามาจะนี้ ก็เสนาหารทงหมก มีคือฮาวมีตาแกลงไปออกมา มีเชิงวงออกออกมา ^๕ตัวรวมค หน้าผากอัน มีเล็บใหญ่กลมยื่นออกมาฮาว มีกำ หม ทนวก และเส่นผมมีสีต่าง ๆ ไทควัย และหยบคย มีรูปประหลาดน่ากลัว มีอาวุธต่าง ๆ กัน มีร่างกายสูงไม่เท่ากัน เช่นสูง ๑ ศาวุก ๒ ศาวุก ๓ ศาวุก ๑ โยชน์ ๒ โยชน์ และ ๓ โยชน์ เป็นกัน โคคชันไปบนอากาศ ตั้งพันโยชน์ แล้วมาล้อมวงไม้ศรัมหาโพธิ์ เหมือนชันไปบนแอศกฺุเขาแล้วโคคมาเพื่ออำพินปรุขทั้งหมก

เมื่อพระยามารยังไม่ถึงควงไม้โพธิ์เสอ เทวคาในหม่นจักรวาล ซึ่งกัรแวงคล้อมพระ-โพธิ์ศัตว์ ได้ยินเสียงการบ่าวร้องของมาร ก็ไม่สามารถจะค้างรออยู่ตามภาวะของกนได้ จึงพากันหนีไปซึ่ง ๆ หน้า ฝ่ายท้าวสักกะเทวราช ก็เลยเฮาสังชีวิตอยู่ธูไว้ค้ำปฤษฎางค์ หนีไปประทับยืนที่ขอบปากจักรวาล ท้าวมหาพรหมก็เลยเฮาขันเสวคฉกร์ เสตั้งไปอัยพรหมโลกตามเดิม ฝ่ายกาฬนาคราช ก็ทั้งทนครี (หญิงนักพอน) ทั้งหมก ซ้ำแรกแผ่นดินหนีไปยังนาคพิภพ ซึ่งอยู่ห่างไกลถึง ๕๐๐ โยชน์ เฮามือบักหน่นอนเสอ เมื่อเหล่าเทวคาพากันหนีไปหมกอย่างนี้ พระโพธิ์ศัตว์ก็ประทับนั่งอยู่องค์เดียว เหมือนท้าวมหาพรหมประทับนั่งอยู่ในสุภูมิมาและนั้น นิมิตก็ไม่เข้าปรารดนา มีรูปร่างหลายอย่างก็ปรากฏแก่พระโพธิ์ศัตว์ ครั้งแรกว่า "พระยามารจักมาเดยวัน ก็อปรากฏเป็นอย่างไร

นิมิตที่ไม่เข้าปรารดนาเนือคือ เมื่อเวลาของปมัตกพันธุมารกำลังเป็นไปอุกกาบาตอันร้ายแรงคกลงโคจรอบ ทัวทุกทิศก็มีคัควัมไปคัวคัววัน มหาสมุทรสาครถูกลมแรงพัดกระหน้า ก็กำเวิบระวอกระทบฝั่งคั้งกักก้อง กระเส่นำในท้องนทีธารนือใหญ่กักดับไหลชันไปเนื่อน้ำ อมพายุกัพาน พัดยอกุฬาและพฤษชาติกัหักทะลาย คกลงมายังพื้นคังเบีประการต่าง ๆ โคจรอบ เสืออิกกักริกโครมกัถันออกไปความนึคัอันธการกัจางหายไป ปรากฏเห็นมารค่อ ๆ คลนออกไป ไคยินว่า ทุกนึคัอันร้ายแรงมีเอการ อย่างนี้ มีมหาขรูแบบปรากฏพร้อมกัับการมาของมารคอลลคัถึงอากาศ และภคพันคินรวมถึงชันอนินธุพรหม โคจรอบ ฝ่ายหมู่เทพคา เห็นเทคุดังนั้นในหม่นไคยินเสอ หาหา กัคกัใจกัวสันกลบัชันไปยังเทวโลกตามเดิม

ต่อมา ได้ปรากฏพร้อมด้วยหมู่คณะ ฝ่ายพระสิทธัตถะราชกุมารนั้น ปลดปล่อยให้เหล่าเทพพากันหนีไป พระองค์เองประทับนั่งเหนือรัตนบัลลังก์นั้นอย่างสง่างามผ่าเสย มีความแค้นกลัวและไม่สะอึกต้องถอนคราย ในท่ามกลางหมู่มาร เปรียบเสมือนนกครุฑ อยู่ไกลเดี่ยวในท่ามกลางเหล่าวิหคทั้งหลายและเปรียบเสมือนพระยาราชสีห์ท้าวประเสริฐอยู่ไกลเดี่ยวตามลำพังในท่ามกลางหมู่เนื้อทั้งหลาย ฉะนั้น”

ลำดับนั้น พระยามารจึงกล่าวกับบริวารของตนว่า “พอทั้งหลายขึ้นชื่อว่า ช่างอื่นซึ่งเช่นกับเจ้าชายสิทธัตถะพระวราโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะ ไม่มีอีกแล้ว แม้พวกเราจักไม่อาจเพื่อจะรวมในที่เฉพาะพระพักตร์ของพระองค์ได้ เราจะคอยอยู่ทางข้างหลัง” ฝ่ายพระมหาบุรุษมองดูทุกิกงตาม เห็นแต่ความว่างเปล่า เพราะเหล่าเทพพากันหนีกลับหนีหมด ทอดพระเนตรเห็นกองทัพมารกำลังย้าย ทางด้านทิศอุดร จึงประทับนั่งว่าฟังถึงพระบารมีทึ่งสยบว่า “เทพตามภกมายถึงขนาดนี้ สะทึงเราไว้ผู้เดียวแล้วก็พากันหนีไป ในที่นี้พระชนกพระชนนีหรือพระภคินี ตลอดจนพระประยูรญาติคนโลกหนึ่งของเราไม่มีเลย ก็พระบารมีทั้งสิบเหล่านั้นแหละเปรียบเสมือนปวีรชนของเราจนนานักหนาแล้ว เพราะฉะนั้นเราควรเอาบารมีทำเป็นได้กำบังแล้วรบกับพระยามารด้วยศรัทธาธรรม บารมี แล้วกำจัดหมู่พลของมารให้พ่ายแพ้ไป” ดังนี้

ลำดับนั้น มารเทพบุตร ก็คิดว่า “เราจะให้พระสิทธัตถะ หนีไปด้วยกำลัง” จึงบันดาลให้เกิดลมบ้าหมูขึ้นอย่างแรง ในขณะนั้นเอง ลมชนิดต่างๆ กัน เป็นอันว่า ลมซึ่งพัดมาจากทางทิศตะวันออกก็ตั้งขึ้น แม้ว่าเจ้าสามารถเพื่อจะทำลายออกภูเขาใหญ่ประมาณกึ่งโยชน์บ้าง ๑ โยชน์บ้าง ๒ โยชน์บ้าง ๓ โยชน์บ้างแล้วถอนไม้ไผ่ กอไม้และคันไม้ แล้วจึงกระทำหมู่บ้านและนิคมโดยรอบให้กระจัดกระจายไปก็ตาม แต่ด้วยเดชบุญบารมี ของพระมหาบุรุษ ฉะนั้นเมื่อพคะทบทพระโพธิสัตว์แล้วก็หาสามารถพิชิตเพียงชายจิวรให้ไหวได้ไม่

ที่นั้น พระยามารก็คิดว่า “เราจะไม่ปล่อยพระโพธิสัตว์ไป จักฆ่าเสียเลย” ดังนี้แล้วกับบันดาลให้เหวใหญ่ให้ตั้งค้ำขึ้น ด้วยอำนาจของพระยามารนั้น หมู่วลาหก็ตั้งขึ้นซ้อนกันเป็นร้อยชั้น พันชั้น เป็นต้นแล้วให้ฝนตกลงมา แผ่นดินก็แตกออกเพราะกำลังของธารน้ำฝน มหาเมฆลอยมาโอบล้อมบนของไม้ไผ่กอไม้และคันไม้ เป็นคัน (แค) ไม่สามารถจะให้หยดไอน้ำ

เบียดที่จิวรของพระมหาสัตว์ได้ ต่อแต่นั้น ก็บันดาลให้ฝนก้อนสีดำลงบนอีก ยอกเขาใหญ่ ซึ่งกำลังลุกโผลง ไซ้ช่วง พอลอยมาถึงพระโพธิสัตว์ก็กลายเป็นกลุ่มก้อนไม้ทพย ต่อแต่นั้น พระยามารก็บันดาลให้ฝนเครื่องประหารทั้งชนิด คีตราวต่าง ๆ เป็นต้นว่า คาน หอก และมีคโณ มีคมข้างเดียว หรือทั้งสองข้างก็ลุกโผลงรุ่งโรจน์หล่นลงมาทางอากาศ พอมาถึงพระโพธิสัตว์ก็กลายเป็นก้อนไม้ทพย ด้านหลัง มีสีเหมือนคอกทองกวาวหล่นลงมาทางอากาศ พอมาถึงพระโพธิสัตว์ก็กลายเป็นคอกไม้ทพยตกลงใกล้บาทมูลของพระโพธิสัตว์ แค้นกับบันดาลฝนถ้ำจึงให้ตั้งชนิดถ้ำขึ้น ร้อนจกมีสีเหมือนไฟลอยมาทางอากาศ กลายเป็นจุดของไม้จันทน์อันเป็นทิพย์ตกลงมาแทบบาทมูลของพระโพธิสัตว์ ต่อแต่นั้นกับบันดาลฝนเม็ดทรายให้ตั้งชนิดขึ้น เม็ดทรายละเอียดก็ถูกโผลง ไซ้ช่วงลอยมาทางอากาศแล้วกลายเป็นคอกไม้ทพยตกลงมาแทบบาทมูลของพระโพธิสัตว์ ต่อแต่นั้นกับบันดาลให้ฝนเปลือกทงทั้งชนิด เปลือกทงนั้นก็ถูกโผลง ไซ้ช่วงขึ้นแล้วลอยมาทางอากาศ กลายเป็นเครื่องลูบไล้ทพย ตกลงมาแทบบาทมูลของพระมหาสัตว์ ต่อแต่นั้น พระยามารก็บันดาลให้เกิดความมืดจนทงทงว่า "เราจะให้พระสิทธัตถะ สะดุ้งตกใจแล้วหนีไป" แต่ความมืดนั้นเหมือนความมืดประกอบตัวของคัสี พอมาถึงพระโพธิสัตว์ก็หายไปเหมือนแสงอาทิตย์ รัชจักความมืดให้หายไป

พระยามารเมื่อไม่สามารถที่จะให้พระโพธิสัตว์หนีไปด้วยฝน ๔ ชนิด คือ ฝนฝนฝนฝน ฝนเครื่องประหาร ฝนด้านเพลิง ฝนถ้ำขึ้น ฝนเม็ดทราย ฝนเปลือกทง และฝนคือ ความมืด เหล่านี้ได้ จึงบังคับบิรว่า "พวกท่านหยุดทำไม่เล่าพนาย จงจับหรือฆ่า หรือจมน้ำได้พระสิทธัตถะกุมารให้หนีไป" แม้ตัวเองก็นั่งบนคอกข้างคิริเมธลึงจักรวาลเข้าไปหาพระโพธิสัตว์ แล้วกล่าว "สิทธัตถะ เธอจงลุกขึ้นจากบัลลังก์นี้เสีย บัลลังก์นี้ไม่สมควรสำหรับท่านสมควรสำหรับเราเท่านั้น" พระโพธิสัตว์จึงกล่าวว่า "ท่านพระยามาร บารมี ๑๐ อุบาสารมี ๑๐ ปรมัตถบารมี ๑๐ ท่านมิได้บำเพ็ญเลย มหาบิรจาก ๔ อย่างท่านก็มีได้บัพพัญญู ทั้งจริยาทั้ง ๓ ท่านก็ไม่บำเพ็ญ บัลลังก์นี้จึงไม่สมควรแก่ท่าน ย่อมสมควรแก่เราเท่านั้น" พระยามารโกรธมาก เมื่อออกเดินกำลังความโกรธไว้ไม่ได้ จึงปล่อยจักรวาลอันคมคมมีคโณ ซึ่งประกอบขึ้นด้วยธาตุภาพอันเป็นทิพย์อันร้ายกาจยิ่ง สามารถที่จะตักเขาซึ่งแข็งค้ำเพชรให้ซากไป เหมือนปล้องไม้ไผ่ไปยิงพระมหาบุรุษ จักรวาลนั้นก็กลายเป็นเขากบคอกไม้อยู่เหนือพระโพธิสัตว์ซึ่งกำลังนึกถึงบารมีทั้งสิบนั้นว่าจักรวาลที่มีคมคมมีคโณที่พระยามาร โกรธแล้วปล่อยออกไปนั้น ย่อมไปตักเสาศิลาแห่งทิณ

เหมือนไม้แป้น (แต่ว่า) บัณฑิตก็กลายเป็นเพดานลอยอยู่เหนือพระมหาบุรุษ บวิวารของพระยามารที่เหลือพากันก็คว้า "พระมหาสัตว์จักถูกขึ้นจากบัลลังก์เดี๋ยวนี้" จึงพากันโชนกันเกลียดกันใหญ่ ๆ ไปยังพระโพธิสัตว์ ก็อันคิดเหล่านั้นก็กลายเป็นพวงดอกไม้ตกลงที่พื้นใกล้พระมหาบุรุษซึ่งกำลังระลึกถึงบารมีทั้งสิบ

ในกาลนั้น เทวดาซึ่งพากันปล่อยพระโพธิสัตว์ (ไว้คนเดียว) แล้วหนีไปยืนอยู่ที่ขอบจักรวาล ต่างพากันเอืดอกยกศีรษะขึ้นแล้วแลดู้วยคิดว่า "อัศจรรย์งามเลิศกว่าอุปสมบทของสัตริศตะกุมาร ฉิบหายแล้ว สัตริศตะนั้นจักกระทำการอย่างไรหนอ" พระมหาบุรุษดำริว่า "บัลลังก์ซึ่งสำเร็จแก่เหล่าพระโพธิสัตว์ผู้ได้ตั้งสมบารมีมาแล้วในวันเป็นที่ศรีสุวิทย์สมภพแก่เรา" จึงได้กล่าวกับพละโยธามารว่า "มารเอ๋ย ในภาวะที่ท่านให้ท่านนั้น ไครเป็นพยาน" พระยามารจึงกล่าวหาว่า "ชนเหล่านั้นเป็นพยาน" ดังนี้แล้ว ชีมือไปยังพละโยธามาร ในขณะนั้นเสียงร้องว่า "ข้าพเจ้าเป็นพยาน ข้าพเจ้าเป็นพยาน" ดังนี้ เสียงของบวิวารของมาร ก็ดังขึ้นปานประหนึ่งว่าเสียงแผ่นดินใหญ่ทรุดลงนั้น

ลำดับนั้น พระยามารจึงกล่าวกับพระมหาบุรุษว่า "สัตริศตะ ในข้อที่ท่านถวายทานเล่า ไครเป็นพยาน" พระมหาบุรุษจึงตอบว่า "ในข้อที่ท่านถวายทาน มีผู้ที่มีเจตนาเป็นพยานให้ก่อนแก่สำหรับเรา ยกเว้นท่านเห็นเราให้ไว้ในข้อสภาพที่เหลือแล้วไคร ๆ ซึ่งเป็นพยานให้ในที่นี้ ไม่มีเดยก็แผ่นดินใหญ่หนาทึบไม่มีเจตนาให้และจะเป็นพยาน ในข้อที่เราดำรงอยู่ในอัศภาพของพระเวสสนคร ได้ถวายทานไว้มากถึง ๗๐๐ ครั้ง" ดังนี้แล้วจึงยื่นพระหัตถ์เบื้องขวาออกมาจากภายในจักรแล้วชี้พระหัตถ์ถึงที่แผ่นดินใหญ่ด้วยกล่าวว่า "ท่านจะเป็นพยานหรือไม่เป็นพยานในข้อที่เราดำรงอยู่ในอัศภาพพระเวสสนครแล้วถวายทานไว้มากถึง ๗๐๐ ครั้ง" มหาปรุพัตถ์ก็บังเอิญเสียงดังขึ้นกลบเสียงพละโยธามารด้วยเสียงเป็น ๑๐๐ ๑,๐๐๐ ๑๐๐,๐๐๐ ว่า "เราเป็นพยานเรื่องท่านในคราวนั้นได้" ต่อแผ่นดินเมื่อพระมหาบุรุษกำลังพิจารณาทานที่ท่านถวายในอัศภาพพระเวสสนครด้วยกำลังในพระทัยว่า "สัตริศตะเอ๋ย มหาทานที่ท่านถวายก็แล้วนั้นนับว่าเป็นทานยศเยี่ยม" ช่างกิริเมธลีซึ่งสูงถึง ๔๕๐ โยชน์ ก็ถูกเข่าตบ ต่อแผ่นดินพระยามารจึงประคองแขนกึ่งพันขึ้นแล้วประคองอยู่ดุจตั้งไว้เหนือศีรษะ เมื่อจะชมเชยพระโพธิสัตว์จึงกล่าวหาว่า

“ท่านบุรุษอาชาไนย ขอความเมตตาของมีแก่ท่าน ข้าแต่ท่านผู้สูงศักดิ์ว่าบุรุษ ขอความเมตตาของมีแก่ท่านในโลกนี้ พรหมทั้งเทวโลก ไม่มีใครเปรียบเทียบท่านได้ ท่านครุผู้แล้ว เป็นครู เป็นผู้รู้ครอบงำหมู่มาร ท่านก็คิดเลศเครื่องนอนเนื่องได้แล้วข้ามพ้นเสียได้ และยังช่วยเหลือให้หมู่สัตว์ข้ามพ้นได้อีก

พระยามารทำการนอนบ้นแล้วหลีกหนีไป บิรवारของพระยามารเล่าก็หนีไปกนละทิศทางหนึ่งจะไปสองคนหาไม้ ทำงาทำฟันปลอยผ้านางผ้าพันทั้งไว้หลายพันแล้วหนีไปทางทิศกรงหน้าของตัว ถ้าคัมภีร์ หมู่เทวดาเห็นผลโธธาของมารหนีไป จึงปรึกษากันว่า “พระยามารแพ้แล้ว พระอิทธิฤทธิ์กฤตกรรมนะ เราจะทำการบูชาในชัยชนะ” กันนี้แล้ว ถือของหอมและระเบียบเบิบเค้นมายังโศรบัลลังก์ใกล้สำนักพระมหาบุรุษ สมเด็จพระโอรสาเบบิณฑิกล่าว่าไว้ว่า

“ในคราวนั้น หมู่ท้าวผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ก็บังเกิดเบิกบานพากันประกาศชัยชนะที่คงไม่โพธิ์ว่า พระพุทธเจ้าผู้ทรงศิริได้รับชัยชนะ ส่วนพระยามารผู้ทอมาซีได้รับความพ่ายแพ้ ในคราวนั้น หมู่พระยาครูท้าวผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ บันเทิงเบิกบานประกาศชัยชนะที่คงไม่โพธิ์ว่า พระพุทธเจ้าผู้ทรงศิริได้รับชัยชนะ ส่วนมารผู้โงมพ่ายแพ้ก็คราวนั้นหมู่เทวดาผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ก็บังเกิดเบิกบานประกาศก้องซึ่งชัยชนะที่คงไม่โพธิ์ว่า พระพุทธเจ้าผู้ทรงศิริได้รับชัยชนะ ส่วนมารโงมพ่ายแพ้ ีคราวนั้นหมู่พรหมผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ก็บังเกิดเบิกบานประกาศชัยชนะที่คงไม่โพธิ์ว่า พระพุทธเจ้าผู้ทรงศิริได้รับชัยชนะ ส่วนมารโงมพ่ายแพ้”

มารวิรชกถาจบ

สรุป/ พระมหาบุรุษทรงใช้ศักรวุธคือขรรค์มีรบกับพระยามารพร้อมด้วยเสนามาร ในที่สุดพระยามารและเหล่าเสนามารพ่ายแพ้ไป

สังคายนาที่หนึ่ง

เมื่อพระอภิกษย์กำลังลอยเด่นอยู่อย่างนั้น พระมหาบุรุษกำลังสมาธิและเสนาสนะแล้ว อันหนึ่งอันโพธิ์เช่นกับแก้วประพาฬสีแสดเหลืองอ่อน ๆ กันบุช้อยู่ ก็ทรงได้บรรลุ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณอันมีอย่างต่าง ๆ คือสามารถการระลึกถึงชั้นธัมมคานที่พระองค์เคยอยู่อาศัยในปางก่อนในปฐมยาม คือ ทรงระลึกถึงปุพเพนิวาสานุสสติญาณมีอย่างต่าง ๆ พร้อมทั้งอาการพร้อมอุเทศคือ ชาติหนึ่งบ้าง ๒ ชาติบ้าง ๓ ชาติบ้าง ๔ ชาติบ้าง ๕ ชาติบ้าง ๒๐ ชาติบ้าง ๓๐ ชาติบ้าง ๔๐ ชาติบ้าง ๕๐ ชาติบ้าง ๑๐๐ ชาติบ้าง ๑,๐๐๐ ชาติบ้าง ๑๐๐,๐๐๐ ชาติบ้าง ในหลายกัมมที่เป็นฝ่ายเจริญและไม่เจริญทั้งในสองอย่างควบคู่กันไป ข้าพเจ้ามีชื่ออย่างนั้น โสทร วรณะ อาหารอย่างนั้น เสวยสุขและทุกข์อย่างนั้น มีอายุเท่านี้ ข้าพเจ้านั้นจุติจากภพนั้นแล้ว บังเกิดในภพโน้นและในภพนั้น ข้าพเจ้ามีชื่อ มีโคตร มีวรรณะ มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุขและทุกข์อย่างนั้นมีอายุเท่านี้ ข้าพเจ้านั้นจุติจากภพนั้นแล้วจึงมาเข้าถึงในภพนี้

แต่นั้น พระองค์จึงชำระทิพยจักขุให้หมดจดในมัชฌิมยาม คือพระองค์ทอดพระเนตรเห็นเหล่าสัตว์ซึ่งกำลังเคลื่อน กำลังเกิดทั้งลวทั้งประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณไม่ดี ผู้ไปสูคติทุกข์ ค้ำยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์สว่างจกษุของมนุษย์ และย่อมทรงทราบเหล่าสัตว์ผู้เข้าถึงภพต่าง ๆ ตามกรรมว่า สัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายทุจริต วจีทุจริต โมในทุจริต วัวร้ายพระอริยะ เป็นมิจฉาทิฐิ สมทานกรรม คือ มิจฉาทิฐิ สัตว์เหล่านี้เบื้องหน้าแก่กายเพราะกายแตกย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ก็หรือว่าท่านผู้เจริญ สัตว์เหล่านี้ ประกอบด้วยกายสุจริต วจีสุจริต โมในสุจริต ไม่เคยว่าร้ายพระอริยะ เป็นสัมมาทิฐิ สมทานกรรมคือสัมมาทิฐิ สัตว์เหล่านี้เบื้องหน้าแก่กายเพราะกายแตก ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ทั้งนี้ พระองค์ย่อมทอดพระเนตรเห็นเหล่าสัตว์ซึ่งกำลังเคลื่อนกำลังอุบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณเลว และย่อมทรงทราบเหล่าสัตว์ผู้เข้าถึงสุคติและทุกคติตามกรรม ค้ำยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์สว่างจกษุของมนุษย์

แต่นั้นในปัจฉิมยาม พระองค์ก็ให้ญาณหยั่งลงในปัจจุสมุปบาท คือ พระโพธิ์สัตว์ ย่อมพิจารณาเห็นว่า "สัตว์โลกนี้ ช่างลำบากจริงหนอ ย่อมเกิด แก่ และเคลื่อนไป ก็หรือหาธุชคถึงการสลัดทุกข์ได้ไม่" ทั้งนี้พระองค์มีพระดำริว่า "เมื่ออะไรหนอมี ขรามวณะจึงเกิดมีขึ้น และชราและมรณะ มีอะไรเป็นปัจจัย" ครั้งนั้นแลพระโพธิ์สัตว์ก็ทรงได้พระทัยโดยอุบายอันแนบกาย

และมีบุญญาศรีอรุณรัชกัณฑ์บังเกิดขึ้นว่า “เมื่อมีชาติ (การเกิด) ชาวและมรณะจึงมี เพราะชาติเป็น
 เบื้องขึ้น ชาวและมรณะจึงเกิดขึ้น” ทันท้พระโพธิสัตว์มีพระจินตนาการต่อไปว่า “เมื่ออะไรหนอมี
 ชาติจึงมี ชาติมีอะไรเป็นเบื้องขึ้น” ทันท้การใส่ใจโดยแยบคายก็ได้เกิดขึ้นว่า “เมื่อภพมี ชาติจึงมี
 ชาติไม่มีได้ เพราะมีภพเป็นเบื้องขึ้น” ลำดับนั้นพระโพธิสัตว์ก็ได้มีพระจินตนาการว่า “เมื่ออะไร
 หนอมีภพจึงเกิดขึ้น ภพมีอะไรเป็นเบื้องขึ้น” ครั้นนั้นแล การใส่ใจโดยอุบายอันแยบคายก็เกิดขึ้นว่า
 “เมื่อมีอุปาทานแล ภพจึงมี ภพมีขึ้นได้ เพราะอุปาทานเป็นเบื้องขึ้น” ทันท้ พระโพธิสัตว์
 มีพระจินตนาการอีกว่า “เมื่ออะไรหนอแลมี อุปาทานจึงมี อุปาทานมีอะไรเป็นเบื้องขึ้น”
 ทันท้การใส่ใจโดยอุบายอันแยบคาย ก็บังเกิดขึ้นว่า “เมื่อคตฺถามี อุปาทานจึงมี อุปาทานมีได้
 เพราะมีคตฺถาเป็นเบื้องขึ้น” ทันท้พระองค์ก็มีพระจินตนาการอีกว่า “เมื่ออะไรมี เวทนาจึงมี เวทนา
 มีอะไรเป็นเบื้องขึ้น” ครั้นแล การใส่ใจโดยแยบคายก็ได้บังเกิดขึ้นว่า “เมื่อผัสสะมี เวทนาจึงเกิดขึ้น
 เวทนามีผัสสะเป็นเบื้องขึ้น” ทันท้พระองค์ก็มีพระจินตนาการต่อไปว่า “เมื่ออะไรหนอมี ผัสสะจึงมี
 ผัสสะมีอะไรเป็นเบื้องขึ้น” ครั้นนั้น การใส่ใจโดยแยบคายก็เกิดขึ้นว่า “เมื่ออายตนะ ๖ เกิดขึ้นแล
 ผัสสะจึงมี ผัสสะมีได้ เพราะมีอายตนะทั้ง ๖ เป็นเบื้องขึ้น” ครั้นนั้นแล พระองค์ทรงมีพระจินตนา
 การต่อไปว่า “เมื่ออะไรหนอแล บังเกิดมี อายตนะ ๖ จึงมี อายตนะ ๖ นั้น มีอะไรเป็นเบื้องขึ้น”
 ครั้นนั้นแลการใส่ใจโดยแยบคายก็บังเกิดขึ้นว่า “เมื่อนามรูปแลมี อายตนะ ๖ จึงมี อายตนะ ๖ มี
 นามรูปเป็นเบื้องขึ้น” ทันท้พระองค์ก็ทรงมีพระจินตนาการอีกว่า “เมื่ออะไรมี นามรูปจึงมี นามรูป
 มีอะไรเป็นเบื้องขึ้น” ทันท้การใส่ใจโดยแยบคาย ก็ได้บังเกิดขึ้นอีกว่า “เมื่อวิญญาณมี นามรูปจึงมี
 นามรูปมีได้ เพราะมีวิญญาณเป็นเบื้องขึ้น” ลำดับนั้นพระองค์ก็ได้มีพระจินตนาการอีกว่า “เมื่ออะไรมี
 วิญญาณจึงมี วิญญาณมีได้เพราะมีอะไรเป็นเบื้องขึ้น” ครั้นนั้น การใส่ใจโดยแยบคายก็ได้เกิดขึ้นว่า
 “เมื่ออวิชชา มีสังขารมีขึ้นได้เพราะมีอวิชชาเป็นเบื้องขึ้น” รวมความว่า เพราะอวิชชาเป็นเบื้องขึ้น จึงเกิด
 มีสังขาร เพราะสังขารเป็นเบื้องขึ้นจึงเกิดมีวิญญาณ เพราะวิญญาณเป็นเบื้องขึ้นจึงเกิดมีนามรูป เพราะ
 นามรูปเป็นเบื้องขึ้นจึงเกิดมีสฬายตนะ เพราะสฬายตนะเป็นเบื้องขึ้น จึงเกิดมีผัสสะ เพราะผัสสะเป็น
 เบื้องขึ้น จึงเกิดมีเวทนา เพราะเวทนาเป็นเบื้องขึ้นจึงเกิดมีคตฺถา เพราะคตฺถาเป็นเบื้องขึ้น จึงเกิดมี
 อุปาทาน เพราะอุปาทานเป็นเบื้องขึ้น จึงเกิดมีภพ เพราะภพเป็นเบื้องขึ้น จึงเกิดมีชาติ เพราะชาติ
 เป็นเบื้องขึ้น จึงเกิดมีขรามรณะและความโศก ความร่ำไร ความทุกข์ โทมนัสและความคับแค้นใจ การ
 เกิดแห่งกองทุกข์ทั้งปวงนั้นมิได้เพราะเหตุอื่นว่ามาแต่ อวิชชา อายตนะ วิญญาณ ความรู้ ความ
 แจ่มแจ้ง ในธรรมที่ไม่เคยตบมาก่อนก็บังเกิดขึ้นแก่พระโพธิสัตว์ว่า “สมุทโธ สมุทโธ” ครั้น

ครั้งนั้น พระองค์ได้ทรงดำริว่า “เมื่อไม่มีอะไรเหนือ ชรามรณะจึงจะไม่มี เพราะตัณ
 ษะไรก็ได้ ชรามรณะจึงดับ” ครั้งนั้นพระองค์ทรงเกิดความกึกก้องอันแนบกายขึ้นว่า “เมื่อไม่มีชาติ ชรา
 มรณะจึงไม่มี เพราะชาติดับ ชรามรณะจึงดับ” ครั้งนั้นพระองค์ทรงมีความคิดว่า “เมื่อไม่มีอะไร
 ชาติจึงจะไม่มี เพราะอะไรก็ดับชาติจึงดับ” ครั้งนั้นแล พระองค์ทรงเกิดความกึกก้องอันแนบกายขึ้นว่า
 “เมื่อไม่มีภพ ชาติจึงจะไม่มี เพราะภพดับ ชาติจึงจะดับ” ครั้งนั้นพระองค์ทรงมีความคิดว่า
 “เมื่อไม่มีอะไร ภพจึงจะไม่มี เพราะอะไรก็ดับภพจึงดับ” ครั้งนั้นแลพระองค์ทรงเกิดความกึกก้องอัน
 แนบกายขึ้นว่า “เมื่อไม่มีอุปาทานภพจึงไม่มี เพราะอุปาทานดับ ภพจึงจะดับ” ครั้งนั้น พระ
 องค์ทรงมีความคิดว่า “เมื่อไม่มีอะไรอุปาทานจึงไม่มี เพราะอะไรก็ดับอุปาทานจึงดับ” ครั้งนั้นแล
 พระองค์จึงทรงเกิดความกึกก้องอันแนบกายขึ้นว่า “เมื่อไม่มีคัมภีรอุปาทานจึงไม่มี เพราะคัมภีรดับ
 อุปาทานจึงดับ” ครั้งนั้นแลพระองค์ทรงมีความคิดว่า “เมื่อไม่มีอะไร คัมภีรจึงจะไม่มี เพราะ
 อะไรก็ดับคัมภีรจึงดับ” ครั้งนั้นแลพระองค์ทรงเกิดความกึกก้องอันแนบกายขึ้นว่า “เพราะไม่มีเวทนา
 จึงไม่มีคัมภีร เพราะเวทนาดับ คัมภีรจึงดับ” ครั้งนั้นพระองค์ทรงมีความคิดว่า “เมื่อไม่มี
 อะไร เวทนาจึงจะไม่มี เพราะอะไรก็ดับ เวทนาจึงดับ” ครั้งนั้นแล พระองค์ทรงเกิดความกึก
 ก้องอันแนบกายขึ้นว่า “เมื่อไม่มีผัสสะจึงจะไม่มีเวทนา เพราะผัสสะดับ เวทนาจึงดับ” ครั้งนั้นพระ
 องค์ทรงมีความคิดว่า “เมื่อไม่มีอะไร ผัสสะจึงจะไม่มี เพราะอะไรก็ดับ ผัสสะจึงดับ” ครั้งนั้น
 พระองค์ทรงมีความคิดว่า “เพราะไม่มีอะไร สฬายกณะจึงจะไม่มี เพราะอะไรก็ดับสฬายกณะจึงดับ”
 ครั้งนั้นแล พระองค์ทรงเกิดความกึกก้องอันแนบกายขึ้นว่า “เมื่อไม่มีนามรูป จึงไม่มีสฬายกณะ เพราะ
 นามรูปดับ สฬายกณะจึงดับ” ครั้งนั้น พระองค์ทรงมีความคิดว่า “เมื่อไม่มีอะไร นามรูปจึงไม่
 มี เพราะอะไรก็ดับ นามรูปจึงดับ” ครั้งนั้นแล พระองค์ทรงเกิดความกึกก้องอันแนบกายขึ้นว่า “เมื่อ
 ไม่มีวิญญูญาณ จึงจะไม่มีนามรูป เพราะวิญญูณดับ นามรูปจึงดับ” ครั้งนั้นพระองค์ทรงมีความ
 คิดว่า “เมื่อไม่มีอะไร จึงจะไม่มีวิญญูญาณ เพราะอะไรก็ดับ วิญญูณจึงดับ” ครั้งนั้นแลทรงเกิด
 ความกึกก้องอันแนบกายขึ้นว่า “เมื่อไม่มีสังขาร จึงไม่มีวิญญูญาณ เพราะสังขารดับ วิญญูณจึงจะดับ”
 ครั้งนั้นพระองค์ทรงมีความคิดว่า “เมื่อไม่มีอะไร สังขารจึงไม่มี เพราะอะไรก็ดับสังขารจึงดับ”
 ครั้งนั้นแล ทรงเกิดความกึกก้องอันแนบกายขึ้นว่า “เมื่อไม่มีอวิชชา จึงไม่มีสังขาร เพราะอวิชชาดับ
 สังขารจึงดับ” รวมความว่า เพราะอวิชชาดับ สังขารจึงดับ เพราะสังขารดับ วิญญูณจึงดับ
 เพราะวิญญูณดับนามรูปจึงดับ เพราะนามรูปดับ สฬายกณะจึงดับ เพราะสฬายกณะดับ ผัสสะจึงดับ

เพราะผัสสะกับ เวทนาจึงกับ เพราะเวทนาจับ ถัดหาจึงกับ เพราะถัดหาจับ อุปาทานจึงกับ เพราะอุปาทานจับ ภพจึงกับ เพราะภพจับ ชาติจึงกับ เพราะชาติจับ ชรามระลอกปวิเทวทุกข โทมนต์ อุปายาส จึงกับ ความดับแห่งกองทุกอย่างสิ้นเชิงนั้น ย่อมไม่มีด้วยประการฉะนี้ จักขุ (กองตาเห็นธรรม) ญาณ ปัญญา วิชา แสงสว่าง ในธรรมที่ไม่เคยดับมาก่อน ได้เกิดขึ้นแก่ พระโพธิสัตว์ ว่า "นิโรธ นิโรธ" ดังนี้แล

ที่นี้ เมื่อพระองค์กำลังพิจารณาถึงปัจจัยอาการ ซึ่งประกอบด้วยบท ๑๒ โดยอนุโลม และปฏิโลม ด้วยสามารถตั้งวิญญูและวิญญูะ ทมิ์นโลกธาตุจกตั้งนำ ก็ทมิ์นไหวถึง ๑๒ ครั้ง ฝ่าย มหาบุรุษให้ทมิ์นโลกธาตุทมิ์นไหวแล้ว ทรงรู้อถึงธรรมชกพร้อมทั้งอาการ ซึ่งก้งกันโดยดุษปัจจัย ปรงแก่งและ ไม่ดุษปัจจัยปรงแก่ง ด้วยพระสัพพัญญูญาณอันเกิดมึขึ้นด้วยพระบารมีที่พระองค์สั่ง สมมาด้วยก็ด้วยพระองค์เอง ด้วยอำนาจการแก่งกลอชพร้อมทั้งรสและลักษณะ ในเวลาอรุณขึ้น ทรงกลายจากความหลับ เพราะความชุ่มหลง พร้อมทั้งวาทนาโคสสันเชิง ทรงปรลดถึงความเบิกบาน ด้วยทรงบรรลุพระสัพพัญญูญาณ อันประกอบด้วยคุณซึ่งนับไม่ไ้ เพราะการประจวบกันแห่ง มรรคญาณอันเลิศ เปรียบเสมือนคอกปทุมอันมีบานด้วยอาการถึงความเลิศก็ด้วยความงามอันมีศิริรุ่งเรือง อย่างยิ่ง เพราะการประจวบกับแสงพระอาทิตย์ ทรงแก่งกลอชปัญญาเครื่องควรัฐซึ่ง เทวคา อสุร คุรุต มนุษย์ นาค และคนธรรพ์เป็นต้นพึงขอบน้อม

เมื่อพระโพธิสัตว์ทรงบรรลุพระสัพพัญญูญาณแล้ว ทมิ์นโลกธาตุทั้งต้น ได้ประดับตกแต่งอย่างเรียบร้อย ที่ขอบจักรวาลค้ำเทกปราชิน ธงชัยและธงแผ่นผ้าก็ดุษยกขึ้น ที่ขอบปากจักรวาล ค้ำเทกบัจฉิม ทิกอตุลและทิกทักษิณ ธงชัยและธงแผ่นผ้าก็ไดดุษยกขึ้นไปหมด ธงชัยและธงแผ่นผ้า ที่ดุษยกขึ้นที่พื้นดินได้ตั้งอยู่จกตั้งพรหมโลก ธงชัยและธงปฎาฐซึ่งกักกันอยู่ในพรหมโลก ได้ตั้งอยู่ที่ พื้นดินในแดนจักรวาล ต้นไม้คอก ก็มีคอกบานสะพรั่ง ต้นไม้ที่มีผล ก็คากาญไปก็ด้วยผล บรรวคา ต้นไม้ที่มีก้อ คอกปทุมก็บานที่ก้อ บรรวคาค้นไม้ที่มีก้องกันสาธา ก็บันศาลให้คอกปทุมบานขึ้นที่ก้อง บรรวคาค้นไม้เถา ก็บันศาลให้คอกปทุมบานขึ้นที่เถา ในอากาศก็ห้อยย้อไปด้วยคอกปทุม ปทุมที่มี ก้าน ช้าแรกพื้นศาลาแกกเป็นเจ็ดเดือนคุษขึ้นข้างบน ทมิ์นโลกธาตุ ได้เป็นเหมือนกลุ่มคอกไม้ที่ เขาไปยไป และเหมือนต้นฐาเรอกไม้ที่เขาร้อเป็นพวงคิกกัฉะฉนั้น เพราะเหตุนี้พระสังคิกกา-

จารย์ เมื่อจะประกาศบุพนิมิต ๑๒ ประการ ซึ่งปรากฏในขณะที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้ว จึงกล่าวว่

“มหาปรุฬห์ ซึ่งสามารถที่จะนำคนไม้และภูเขาเมรุมาศสมุทรวาสกร
ได้ทั้งหมด แต่ในขณะที่พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐเห็น ศรัทธา ไม่สามารถที่
จะธำรงอดเอ็นทนนักไว้ได้ ก็ไต่หวั่นไหว หมุ่สุนัขจึงจอกโคจรันเร่กับกาง
เหล่ากับนึ่งเบิกบานกับนึ่งกั้วแมว พระยานาคเร่เร่กับพวกครุฑ แม้
หมุ่แมวเร่เร่กับคั้วหมุ่หนู เหล่าฝูงเนื้อก็สมากมกับราชสีห์ เป็รียบ
เสมือนนมารคามิตาเร่เร่กับคั้วบุตร และเวือแล่นไปค่างประเทศบัง
แล่นกลัดมาประเทศของคนบัง และสกกรของสรภังคคามส หัวมหรรณเพ
ประคั้วคั้วคอกบัวซึ่งโผล่พ้นน้ำหลาสี มีกลิ่นสงบ แม้น้ำในทันนั้นก็ใค้
ติดเนื่องกันไม่ไหวคิง และน้ำซึ่งคาคาษคั้วคอกบัวที่บานแล้วห้อยย้อย
ลงมา ก็ช้อกขึ้นไปอึงอากาศ เหล่าฝูงนกก็ห้อยบินในอากาศ แม้แม้น้ำ
สินธุก็ห้อยขึ้นไม่ไหวคิง แม้นดินกั้มองกุงสูง เพราะประสมกับเมฆซึ่งคิง
ขึ้นในสมุ่มีใธ่ฤฤกาด และประคั้วคั้วฟันทึบและคอกไม้ค่าง ๆ คิง
พรวณนามาฉะนี้ ไม่เจ้บ้ำประคั้วคั้วเครือเถออันนำอภิมมัยคั้วเครือ
อภาวณคั้วระเบือย คอกไม้บานสะพรั่งย้อมทำให้ทุกทิกคั้วสกลองคาม
คั้วอากาศที่อบอวลคั้วกลิ่นหอม และธูธอันประเสริฐ ท้องฟ้าที่เหลื่อ
ซึ่งอบอวลคั้วกลิ่นรูปหอม น่ววันรวมยั้งนั้ เทวคาและจอมอสูรผู้องอาจ
ทั้งหมดค่างพคเป็นคนแล่นเมทรสพ เทียวเล่นคนคั้ว หมุ่ชนทั้งหมดใค้
กล่าวคำไพอระและทัวทุกทิกก็แจ่มใส ช่างโคญจนเทพเป็รเป็รวัน ราชสีห์
กำรามกั้ก้อง และมีเสียงร้องคั้วความกั้กะนองของน้า พัดและกลอง
ของเทวคาคั้วเปล่งเสียงไพอระขึ้นเองในท้องฟ้า โลกธาอุณหนา ก็มีแสง
สว่างสวยสดงองนมน่อภิมมัย กลิ่นอันน่่าฟูใจ ลมทั้งอ่อนและเย็น พัง
ไม่ทัวทำให้หมุ่สัตว์ใค้รับความสุขโดยทัวถึงกัน เหล่าชนที่ถูกโรครั้วคั้วค่าง ๆ
เบือคเบือนก็พกนหายจากโรค ใค้มีความสุขอย่างทัวถึง พักชนทางสัคั้ว
ก็โบกพัก ทำให้ภพนั้นมิแสงสว่างและน่ววันรวมยั้ง และนั้ก็ไหลท้วม

แผ่นดิน คนหลังค่อมก็มีกายเหยียดตรง คนตาบอดก็สามารถมองเห็น
 สี่เขี้ยวสีขาวได้ คนราหูพิการก็เหยียดขาได้ คนหูหนวกก็ได้ยินเสียง คน
 ไม้สามารถพูดได้ คนตัวอื่นไพละ ก็ปลั่งเสียงขึ้นเอง พวกสัตว์น้ำต่าง
 ก็เข้าถึงความเอือกเย็นไม่วิบคืบแห้งเบิกบานกัน โภชนะก็กินกันแก่พวก
 เป็ดก็ดูความหิวความกระหายครอบงำ ในโลกนี้ครนรก ซึ่งมีคนภาคลด
 เวลาที่มีแสงสว่าง ดวงดาว พระจันทร์ พระอาทิตย์ ก็ส่องแสงอย่าง
 งดงามในท้องฟ้า และวิเศษที่แผ่นดิน ก็ซ้ำแรกพันดินลอยขึ้นไปบนท้องฟ้า
 ลอยกบวไ้ริมตลิ่งบนเค็มที่ท่าสายพันดินบนเค็มโผล่ขึ้นสูงค่าดลิ่งกันไป
 มีวระณะฟ้า เครื่องคนครีมกลองเป็นคัน ไม่มีคนบรรเลงไม่มีคนตี ก็
 ปลั่งเสียงดังขึ้นเองอย่างไร้เงาที่ภาคพื้น มนุษย์ที่ถูกจองจำก็หลุดพ้นจาก
 เครื่องพันธนาการ มีใช้ทวนที่ของจำไว้เป็นคัน บนประพุกหน้าต่างห้อง
 ก็บีบตัวเอง เทวาททั้งหมดช่วยกันยกท่อนผ้าขึ้นโบกสะบัดวันเวียงบันเทิงสนุก
 สนา พระมหาสควัไ้มยศใหญ่ในวันครสุวัณนี้แล”

พระผู้มีพระภาค อันเทวคาและมนุษย์บูชา ด้วยความงามอันเลิศมีศิวาที่เปรียบมิได้
 เมื่อธรรมอันนำอัสจรรยมีประการต่าง ๆ ปราภฏ ก็ทรงแห่งกลดพระสัพพัญญุตญาณ พระองค์แม้
 ทรงบรรลุพระสัพพัญญุตญาณแล้ว เมื่อจะทรงเปล่งอุทานที่พระพุทเจ้าทุก ๆ พระองค์ไม่ทรงละ
 จึงได้ครวัสองพระคาถาว่า

“เราแสวงหาหนช่างผู้กระทำเวียน เมื่อไม่พบจึงแล่นไปสู่สงสาร
 มีชาติเป็นเนก (เพราะว่า) การเกิดมีบ่อย ๆ เป็นทุกข์ซ้ำไป ตูกรช่างผู้
 กระทำเวียน เราเห็นท่านแล้ว ท่านจักไม่ทำเวียนอีก ซี่โครงทั้งหมด
 ของท่านเราก็กักได้แล้ว เวียนยอดเราก็จักได้แล้ว (เพราะว่า) จิตของ
 เราปราศจากสังขาร ได้บรรลุถึงความสิ้นกัณหแล้ว”

พระผู้มีพระภาค ครั้นทรงเปล่งอุทานแล้ว ก็ได้ทรงประทับนั่งขัดสมาธิในที่นั้นนั่นเอง
 กลดก ๑ สัปดาหี เพราะเหตุนี้พระผู้มีพระภาคจึงครวัว่า

“เราบำเพ็ญทานบารมี ทศบารมี เนกขัมมบารมี จึงได้บรรลुพระสัมโพธิญาณอันยอดเยี่ยม เราสอบถามท่านบ่อเกิดแล้วจึงบำเพ็ญวิริยบารมีอันสูงสุดและบำเพ็ญขันติบารมี จึงได้บรรลुพระสัมโพธิญาณอันยอดเยี่ยม เราบำเพ็ญอธิฐานบารมี สัจบารมีและเมตตาบารมีอย่างมั่นคง จึงได้บรรลुพระสัมโพธิญาณอันยอดเยี่ยม เราเป็นผู้เสมอในอารมณ์ทั้งปวง คือ ในลาภและการเสื่อมลาภ ในยศและเสื่อมยศ ในกาวินินทาและการสรรเสริญ จึงได้บรรลुพระสัมโพธิญาณอันยอดเยี่ยม เราสวยทุกซัอย่าง ๆ และสมบัติต่าง ๆ ในภพน้อยใหญ่อย่างนี้จึงได้บรรลुพระสัมโพธิญาณอันยอดเยี่ยม เราจึงขจัดสมภิตตลอด ๘ วัน เข้าสู่มาริตถตลอดหลายร้อยอภิกขวิง”

สัตตาทถาทาหนึ่ง จบ

สรุป พระมหาบุรุษเสวยวิมุกตพิษที่กวางคัมพระศรัมาโพธิ์ในปฐมยาม ทรงระลึกปฐมเพนิวา-
 สาทุสเสฏฐิญาณได้ในมัชฌิมยาม ทรงชำระทิพยจักขุในปัจฉิมยาม ทรงยังญาณลงใน
 ปฏิจสงมุปรบาท

สัตตาทถาทที่สอง

ก็โดยสมัยนั้นแล เทวคาบางพวกได้เกิดความปริวิตกว่า “กิจของพระอิทธิวัตถะอย่างอื่นมีอยู่แล้ว ฉะนั้นพระองค์จึงไม่หมกความอาลัยในบัลลังก์” แม้พระศาสดาทรงทราบความปริวิตกของเทวคาเหล่านั้น เพื่อระงับความสงสัยของเทวคาเหล่านั้น จึงทรงเหาะขึ้นไปในอากาศแล้วทรงแสดงอมกปาฏิหาริย์

ถามว่า “ญาณในอมกปาฏิหาริย์เป็นอย่างไร” ตอบว่า “ญาณในอมกปาฏิหาริย์เป็น
 อย่างนี้คือ ท่อไฟพุ่งออกจากกายที่อเนน สายน้ำไหลออกจากกายเบื้องล่าง ท่อไฟพุ่งออกแต่

พระกาฬเบืองล่าง สายน้ำไหลออกจากพระกาฬเบืองบน ท่อไฟพุ่งออกจากพระกาฬเบืองหน้า สายน้ำไหลออกจากพระกาฬเบืองหลัง ท่อไฟพุ่งออกจากพระกาฬเบืองหลัง สายน้ำไหลออกจากพระกาฬเบืองหน้า ท่อไฟพุ่งออกจากพระนครเมืองขวา สายน้ำไหลออกจากพระนครเมืองซ้าย ท่อไฟพุ่งออกจากช่องพระนาสิกเมืองขวา สายน้ำไหลออกจากช่องพระนาสิกเมืองซ้าย ท่อไฟพุ่งออกจากช่องพระนาสิกเมืองซ้าย สายน้ำไหลออกจากช่องพระนาสิกเมืองขวา ท่อไฟพุ่งออกจากช่องพระอัสสัมเมืองขวา สายน้ำไหลออกจากช่องพระอัสสัมเมืองซ้าย ท่อไฟพุ่งออกจากพระอัสสัมเมืองซ้าย สายน้ำไหลออกจากพระอัสสัมเมืองขวา ท่อไฟพุ่งออกจากพระหัตถ์เมืองขวา สายน้ำไหลออกจากพระหัตถ์เมืองซ้าย ท่อไฟพุ่งออกจากพระหัตถ์เมืองซ้าย สายน้ำไหลออกจากพระหัตถ์เมืองขวา ท่อไฟพุ่งออกจากพระปรัทวิเมืองขวา สายน้ำไหลออกจากพระปรัทวิเมืองซ้าย ท่อไฟพุ่งออกจากพระปรัทวิเมืองซ้าย สายน้ำไหลออกจากพระปรัทวิเมืองขวา ท่อไฟพุ่งออกจากพระบาทเมืองขวา สายน้ำไหลออกจากพระบาทเมืองซ้าย ท่อไฟพุ่งออกจากพระบาทเมืองซ้าย สายน้ำไหลออกจากพระบาทเมืองขวา ท่อไฟพุ่งออกจากพระองคฺ์ สายน้ำไหลออกจากพระหว่างพระองคฺ์ ท่อไฟพุ่งออกจากพระหว่างพระองคฺ์ สายน้ำไหลออกจากพระองคฺ์ ท่อไฟพุ่งออกจากพระโงม รุมหนึ่ง ๆ สายน้ำไหลออกจากพระโงมเสี้ยนหนึ่ง ๆ

พระผู้มีพระภาค ทรงแสดงอภิปฎิหาริย์ไม่ทั่วไปแก่พระปัจเจกพุทธเจ้าและพระพุทธสาวกทั้งหลายมาแล้ว เสด็จลงจากเวหาต ประทับยืนที่ทักสิภาคักกันทิกุครุทติคเณงกับทักสิปราจีนเล็กน้อย แล้วทรงตรวจดูบัลลังก์ซึ่งเป็นสถานที่ที่พระองค์บรรลุมงคลแห่งบรมที่พระองค์ทรงบำเพ็ญมาตลอดสองโยก้าไรเสนาแก่ปัด้วยพระนครไม่วะพริบ ให้เวลาผ่านพ้นไป แห่งสัปคาศักด้วยทรงว่าฟังว่า “พระสัพพิญญุทญาณ เราได้ที่บัลลังก์หนอ” ดังนี้ สถานที่พระองค์ทรงเสด็จนั้น ได้ชื่อว่า อนิมิสเจตีย์ เหมือนกับที่พระธรรมสังคากหาจารย์กล่าวไว้ว่า

“พระโพธิสัคฺ์ ทราบความปรัวิกขของพวกเทวคาศักด้วยพระญาณ ทรงบูชาคัณศัรมหาโพธิคาศักยกบวักคือดวงพระนัณเตรณันมิได้กระพริบอันสงบ ได้ประทับอยู่ที่อาสนะที่พระองค์ทรงชนะ ตลอดจนปัด้าทหนึ่ง”

ก่อนหน้านั้น พระมหาสัตว์ ทรงเนรมิตรคันจกรมยาวไปทางค้ำพิศตะวันออกและตะวันตก ระหว่างบัดลังก์และสถานที่ที่พระองค์ประทับยืนแล้ว เสด็จจกรมบทที่จกรมที่พระองค์เนรมิตนั้น ได้สปีภาทหนึ่ง ผ่านพ้นไปค้ำวิมุกตีสุขอันเยือกเย็น สถานที่นั้นจึงได้ชื่อว่าคันจกรมเจดีย์

สัตตาทกาทัสตาม จบ

ส่วน โนสปีภาทที่สี่ เทวาทจึงเนรมิตรเรือนแก้ว ในทิศภาคค้ำเบ้งฉิมและทิศอุดรจากคันครีมหาโพธิ์ พระมหาสัตว์ นั่งสมาธิที่เรือนแก้วนั้น กำลังพิจารณา อภิธรรมบัญญัติ และสมันคบัญญัติ ซึ่งมีน้อยไม่สิ้นสุดในพระอภิธรรมนั้น โศภพิเศษ ให้สปีภาทหนึ่งผ่านพ้นไป ส่วนนักอภิธรรมทั้งหลายกล่าวว่า "เรือนที่สำเร็จด้วยแก้ว ชื่อว่าเรือนแก้ว" ก็เพราะ เนื้อความในนัยทั้งสองถูกต้องโดยอ้อม ฉะนั้นควรถือเอาทั้งสองนัยนี้ทีเดียว เมื่อพระองค์พิจารณาพระธัมมสังคณีในพระอภิธรรมนั้น รัศมีหาได้พุ่งออกจากพระสรีระไม่ แม้ว่าพระองค์พิจารณา พระวิภังคปกรณัม ธาตุกถา ปุคคตบัญญัติ กถาวักคูปกรณัม และขมกปกรณัม รัศมีก็ยังมิได้พุ่งออก แต่เมื่อคราวใดที่พระองค์ทรงเริ่มปกรณัมมหาบัญญัติ เริ่มการพิจารณาว่า เหตุปัจจัยโย ฯลฯ อวิภังคปัจจัยโย" ดังนี้ รัศมีก็เปล่งออก ลำกับนั้น เมื่อพระองค์พิจารณาสมันคบัญญัติ พระสัพพัญญุตญาณอย่างเดียวกันได้โอกาสในมหาปกรณัม ความจริง เมื่อพระศาสดาพิจารณาพระธรรมอันละเอียดสุขุม ด้วยพระสัพพัญญุตญาณซึ่งได้โอกาสแล้วอย่างนี้ พระรัศมีอันมีวาระละ ๖ คือ สีเขียว สีเหลือง สีแดง สีขาว สีทองสนทนและสีเลื่อมประภัสสรก็เปล่งออกจากพระสรีระ ท้องฟ้า ใต้เป็นประกายแจ่มจ้าอยู่ดุจของคอกอัญชัน เหมือนกันศาลซึ่งมีสีเหมือนแก้วมณีที่ตกไป และเหมือนแผ่นผ้าที่เขาคดึกากไว้ด้วยอำนาจแห่งรัศมีสีเขียว ซึ่งเปล่งออกจากพระเกศาและมณีสุต และจากที่ที่มีสีเขียวแห่งดวงพระเนตร ทิศภาคต่างๆ ก็รุ่งเรืองงดงามเหมือนถุกวักด้วยน้ำทอง เหมือนการไหลไปของทองคำ เหมือนอ้อมด้วยทองคำอันมีสีเปล่งปลั่ง และเหมือนเคลื่อนไปด้วยศอกการณดิภา ด้วยสามารถแห่งรัศมีสีเหลืองซึ่งเปล่งออกจากพระฉวีวรรณ และจากที่ๆ เป็นสีเหลืองแห่งดวงพระเนตร ทิศภาค ไต้กงาม ปานประหนึ่งว่าโรยไว้ด้วยจุดเรืองเบ่งทับคละเขียด เหมือนรวกไว้ด้วยน้ำกริ่งซึ่งสุกคี่แล้ว เหมือนแวงวไว้ด้วยผ้ากัมพลแดง และเหมือนเคลื่อนกล่นไปด้วยศอกชัฏพฤษ์ ดอกคำ ดอกทองกวาวและดอกขมิ้น ด้วยอำนาจแห่งพระรัศมีสีแดงซึ่งเปล่งออกจากเนือและเลือดและจากที่ๆ เป็นสีแดงของดวงพระเนตร ทิศภาคได้

งคราม เหมือนสายน้ำนมกำลังไหลออกจากหม้อเงิน เหมือนเม็ดเงินที่กลิ้งออก เหมือนวงศาคาลที่มีดี
 คล้ายเงินซึ่งตกลงมา และเหมือนเคียวคายด้วยคอกโกมุกในสระคอกย่านทรายคอกมะดี คอกมะดีชั้น
 เป็นคัน ค่ายอำเภแห่งรัศมีสีขาวที่เปล่งออกจากกระดูก จากฟัน และจากที่ ๆ เป็นสีขาวแห่งดวง
 พระเนตร สีสงบาทและสีเลื่อมประภัสสร ก็เปล่งออกจากพระสรีระนั้น รัศมีซึ่งมีวรรณะหกเหล่านั้น
 เปล่งออกกรปกคลุมแผ่นดินใหญ่แข็ง ค่ายประการฉะนี้ มหาปรัชพิน หนาสองแฉกสีหมื่นโยชน์ ได้เป็น
 เหมือนก้อนทองคำที่นายช่างปิดเบ้าสนิมออก และเหมือนขั้วคาลที่มีสีคล้ายเงินที่กำลังตกลงมา รัศมี
 ได้ทำลายพื้นดิน กระจายไปทั่วโลกธาตุไม่มีที่สิ้นสุดถึงภายใต้เท้า ในสถานที่ที่มีประมาณเท่านี้ รัศมีของ
 พระจันทร์ก็ไม่มีในดวงจันทร์ ในหมู่ดาวรัศมีของหมู่ดาวก็ไม่มี ในสถานที่ทั้งหมดคือ ในอุทยาน
 ในวิมาน ในคันถลปพฤกษ์ วังกาย และในเครื่องประดับของพวกเทวดาทั้งหลายก็ไม่มีรัศมี แม้
 ท้าวมหาพรหมซึ่งสามารถที่จะแผ่แสงสว่างไปได้ทั่วสามพันโลกธาตุ ก็ได้เป็นประกูจิ่งห้อยในเวลา
 พระอาทิตย์ขึ้น เครื่องทองพอบเป็นเครื่องกำหนดพระจันทร์ พระอาทิตย์ หมู่ดาว อุทยาน วิมาน
 และคันถลปพฤกษ์ของเทวดาเท่านั้น ยังพอบปรากฏให้เห็น สถานที่ที่มีประมาณเท่านี้ ได้ถูกรัศมี
 ของพระพุทธเจ้าท่วมทับจนหมด ทั่วรัศมีนี้ หาใช่พระฤทธิที่พระพุทธรเจ้าทรงอธิษฐานไม่ และหา
 ใช่พระฤทธิที่สำเร็จด้วยภาวนาไม่ เมื่อพระโลกนาถเจ้าทรงพิจารณาพระธรรมอันละเอียดสุขุม พระ-
 โลหิตเป็นมอ่งใส พระรูปโฉม ก็แจ่มใส วรรณะธาตุซึ่งมีจิตเป็นสมุฏฐาน ได้หยุดนิ่งไม่ไหวติง ใน
 ส่วนซึ่งมีประมาณถึง ๔๐ คอก โดยรอบ พระผู้มีพระภาค ทรงพิจารณาโดยทำนองนี้ ตลอดจนสัมปาท
 หนึ่ง จำเดิมแต่นั้น สถานที่แห่งนั้น จึงได้ชื่อว่า รัตนเขวเจติย สมดังคำที่พระธรรมลังกาภา-
 ราชาร์ยกกล่าวไว้ว่า

“พระชินเจ้า ทรงเสด็จเข้าไปอาศัย เรือนแก้วของกันโพธิ์โดย
 ทิศอื่น ได้ทรงว่าพึงถึงสมันต์ปฏิฐานนัย ทรงประทับอยู่ที่เรือนโพธิ์นั้น
 สัมปาทหนึ่ง ในคราวนั้น พระรัศมีได้พุ่งออกจากพระสรีระของพระองค์
 แล้วชานไปทั้งข้างบนทั้งข้างล่างโดยรอบ ในสุญญากาศและในโลกธาตุ

ในสมัยที่ที่ห้า พระบรมศาสดา เสด็จออกจากควงไม้โพธิแล้วได้เสด็จไปยังที่เขยป่าด-
นโคธระ ประทับนั่งที่ถ้ำเขยป่าดนโคธระนั้นแล้วทรงพิจารณาถึงพระสังฆธรรมที่พระองค์ทรงบัญญัติแล้ว
เริ่มเพื่อจะทรงพิจารณาโดยอาการเป็นเนือง

ก็บุคคลที่เป็นเผ่าพันธุ์ พืชที่พระองค์จะทรงแนะนำได้ในพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ มีอยู่
๖ จำพวก คือ ยักษ์ อมนุษย์ ก็คือ บางพวกเป็นคนวราจวิต บางพวกเป็นคนโทสจวิต บางพวก
เป็นคนโมหจวิต บางพวกเป็นคนวิคกจวิต บางพวกเป็นคนศรัทธาจวิต บางพวกเป็นคนบุญญา
จวิต ในบรรดาคณะเหล่านั้น การแสดงธรรมที่ประกอบด้วยอสุภะก็มีปฏิฐานเป็นที่สบายของคนวรา
จวิต การแสดงธรรมที่ประกอบด้วยพรหมวิหารเป็นที่สบายของคนโทสจวิต การแสดงธรรมที่ประ
กอบด้วยอาณาปัตติกรรมมีปฏิฐาน เป็นที่สบายของคนโมหจวิต และวิคกจวิต การแสดงพระธรรมที่ปฏิ
สังยุทด้วยพระพุทธคุณเป็นต้น เป็นที่สบายของคนศรัทธาจวิต การแสดงธรรมที่ปฏิสังยุทด้วยธรรมมี
ขันธ ชาติยะ ธาตุ ปฏิจจนูปภาพ เป็นต้น เป็นที่สบายของคนบุญญาจวิต แต่ ขนเหล่านั้น
ก็แบ่งออกเป็น ๓ จำพวก คือ อุกคคิทธิญฺญ วิปจิตติญฺญ และเนยยะ ในบรรดาคณะทั้งสามจำพวก
นั้น การแสดงเพื่อข้อย ๆ ก็ย่อมสมควรแก่พวกอุคคคิทธิญฺญ การแสดงพอประมาณ ย่อมสมควรแก่
พวกวิปจิตติญฺญ การแสดงอย่างพิศดาร ย่อมสมควรแก่พวกเนยยะ ฉะนั้นแล

พระผู้มีพระภาค ทรงพิจารณาบุคคลที่ควรแนะนำอย่างนี้ แต่เพราะบุคคลที่ควรแนะนำ
นั้น ดำรงอยู่ในศีล ทำจิตให้แน่วแน่มีอารมณ์เป็นหนึ่งด้วยสมาธิ เจริญวิปัสณาด้วยปัญญา สามารถ
ที่จะบรรลุอริยธรรมได้ ฉะนั้น พระองค์จึงทรงพิจารณาวิสัยปฏิภังซึ่งแสดงอาสวสังขารคือ ประคับ
ด้วยหยาหลายหลาก คือ อุกโขภิกังคะ ชันธะ และบิวิวาร ทรงพิจารณาถึงสุดตันตปฏิภังอันแสดง
อาสวสังขารสมาธิ ประคับด้วยอันมากมาย คือ ชันนิภาย มรณนิภาย สังยุตตนิภาย ชุททกนิภาย
และอังกุศรนิภาย แล้วทรงพิจารณาอภิสรรณปฏิภังอันแสดงอาสวสังขารปัญญา ประคับด้วยอันนับ
ไม่ถ้วนด้วยสามารถแห่งพระธรรมสังคณี และปฏริณวิภังค์เป็นต้น พระผู้มีพระภาค ทรงเลือกเพิน
ธรรมที่พระองค์ทรงบัญญัติแห่งกลดอด และทรงสวความสุระอันบังเกิดแล้วมีดี ประทับนั่ง ที่ถ้ำ
เขยป่าดนโคธระนั้นแล ด้วยประการฉะนี้

ครั้งนั้นแล ฝ่ายมารเทพบุตร ตีความก่อกวนของความคิดพลาดพระคตาคกลดอดกาล
นานเพียงนั้นก็ไม่ให้เห็นความดีก็พลาดอะไรของพระคตาคกลดอด เมื่อพระคตาคกลดอดประทับนั่งพิจารณา

ธรรมอยู่ที่ไหนกันฮอปลานีโคธ มราเทพบุตรเท่านั้นจึงเข้าไปเฝ้าพระศากยโคต แล้วยื่นในที่มีลมควรร้างหนึ่งใ้กักรวมทูลค่านกับพระศากยโคตว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาค พระองค์บำเพ็ญบารมีเพื่อประโยชน์อันใด ประโยชน์อันนั้นพระองค์ก็ทรงบรรพแล้ว พระสัพพัญญูตญาณพระองค์ก็แทงตลอดแล้ว ประโยชน์อะไรของพระองค์ก็ด้วยการเที่ยวไป (ช่วยเหลือชาว) ในโลกอีก ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ ขอพระองค์จงปรีณิพพานในบัดนี้ ขอพระสัพพัญญูจงปรีณิพพาน ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เวลานั้นเป็นเวลาการปรีณิพพานของพระผู้มีพระภาคดังนี้” เมื่อพระยามารทราบทูลอย่างนี้ พระผู้มีพระภาคได้ตรัสพระคำรัสกับพระยามารผู้ชั่วช้าว่า “มารเอ๋ย ครอบงำโลกที่ภิกษุสาวกของเรา ยังไม่ฉลาด เจ็บแถม แก่ตัวกล้า เป็นพหูสูต ทรงธรรม ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมปฏิบัติชอบ ประพฤติตามธรรมเรียบร้อยรวมกับอาจารย์ของชนแล้ว บอกร แสดง ประดิษฐาน เบ็ดเสร็จ จำแนก กระทำให้ชัดเจน จนคนที่มาท้ออย่างอื่นซึ่งเกิดขึ้นแล้ว ให้เป็นอันระงับด้วยดีพร้อมด้วยธรรม แสดงธรรมพร้อมทั้งปาฏิหาริย์ มารเอ๋ย ครอบงำนั้นเราจักไม่ปรีณิพพาน ครอบงำโลกที่นางภิกษุณีสาวกของเรา ยังไม่ฉลาด เจ็บแถม แก่ตัวกล้า เป็นพหูสูต แสดงธรรมมีปาฏิหาริย์ ฯลฯ มารเอ๋ย ครอบงำนั้นเราจักไม่ปรีณิพพาน ครอบงำโลกที่พวกอุปัชฌาย์ยังไม่เป็นสาวกยังไม่ฉลาด เจ็บแถม แก่ตัวกล้า เป็นพหูสูต ฯลฯ แสดงธรรมพร้อมทั้งปาฏิหาริย์ มารผู้ลามกเอ๋ย ครอบงำนั้น เราจักไม่ปรีณิพพาน ครอบงำโลก ที่อุปัสการทั้งหลายผู้เป็นสาวกของเรายังไม่ฉลาด เจ็บแถม แก่ตัวกล้า เป็นพหูสูต แสดงธรรมพร้อมทั้งปาฏิหาริย์ มารผู้ลามกเอ๋ย ครอบงำนั้นเราจักไม่ปรีณิพพาน ครอบงำโลกที่พระภรรยาของเรา ยังไม่ภักเคง แพ้หลาย กว้างขวาง คนเป็นอันมากยังไม่รู้จัก และยังไม่เป็นนักแผ่นดิน และครอบงำโลกที่พระภรรยาของเราเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายยังไม่ประกาศไว้ดี ครอบงำนั้น มารเอ๋ย เราจักไม่ปรีณิพพาน”

เมื่อพระบรมศาสดาศรัยอย่างนี้ พระยามารผู้ลามก ก็เกิดความโทมนัสว่า “บัดนี้พระสมณะโคตมนี้ดวงพิณวิสัยของเราเสียแล้ว” จึงนั่งอยู่ที่หนทางใหญ่ คิดถึงอาการ ๑๖ อย่างแล้วเขียนรอยลงบนพินดิน ๑๖ รอย พระยามารก็คิดว่า “เรามีได้บำเพ็ญทานบารมีเหมือนพระสิทธัตถะนี้ ด้วยเหตุนี้เราจึงมิได้เป็นพระพุทธเจ้าเหมือนพระสิทธัตถะนี้” ดังนั้นแล้ว ชีครอยลงรอยหนึ่ง มารก็คืบไปว่า “เรามีได้บำเพ็ญศีลบารมี เหมือนพระสิทธัตถะนี้ ฉะนั้นเราจึงมิได้เป็นพระพุทธเจ้าเหมือนพระสิทธัตถะนี้” ดังนั้น แล้วชีครอยที่สองไป พลงนคืบคืบไปอีกว่า “เรามีได้บำเพ็ญเนกขัมมะ

บารมีเหมือนพระสิทธัตถะ^๓ เราจึงมิได้เป็นพระพุทธเจ้าเหมือนพระสิทธัตถะ^๓” ดังนี้ แล้วชัชวาลที่สาม
 ลงไป ราวา พลาดก็ค้อมไปว่า “เราไม่ได้บำเพ็ญ อุเบกขาบารมีเหมือนพระสิทธัตถะ^๓ จึงมิได้เป็นพระ-
 พุทธเจ้าเหมือนพระสิทธัตถะ^๓” ดังนี้จึงชัชวาลที่สี่ลงไป พระยามารก็ค้อมไปว่า “เราไม่ได้บำเพ็ญ
 บารมีสิบอันเป็นอุปนิสัยแห่งการแทงตลอดคือนทรีย์ปโรปริยักกญาณไม่ทั่วไป เหมือนพระสิทธัตถะ^๓
 นี้ ด้วยเหตุนี้ เราจึงมิได้เป็นพระพุทธเจ้าเหมือนพระสิทธัตถะ^๓” ดังนี้ แล้วชัชวาลที่สี่ก็
 ลงไป ก็ค้อมไปว่า “เราไม่ได้บำเพ็ญบารมีทั้งสิบซึ่งเป็นอุปนิสัยแห่งการแทงตลอดอาสายุทธยา
 เหมือนพระสิทธัตถะ^๓ ฉะนั้นเราจึงมิได้เป็นพระพุทธเจ้าเหมือนพระสิทธัตถะ^๓” ดังนี้แล้วชัชวาลที่
 สิบสองลงไป พลาดก็ค้อมว่า “เราไม่ได้บำเพ็ญบารมีทั้งสิบซึ่งเป็นอุปนิสัยแห่งการแทงตลอดญาณ
 โนมหากุศลสมบัติเหมือนพระสิทธัตถะ^๓ ฉะนั้นเราจึงมิได้เป็นพระพุทธเจ้าเหมือนพระสิทธัตถะ^๓”
 ดังนี้แล้วชัชวาลที่สิบสามลงไป ก็ค้อมไปอีกว่า “เราไม่ได้บำเพ็ญบารมีทั้งสิบซึ่งเป็นอุปนิสัยแห่ง
 การแทงตลอดญาณในยมกปฏิหารีย์ เหมือนพระสิทธัตถะ^๓ ฉะนั้นเราจึงมิได้เป็นพระพุทธเจ้า
 เหมือนพระสิทธัตถะ^๓” ดังนี้แล้วชัชวาลที่สิบสี่ลงไป แล้วก็ค้อมไปว่า “เราไม่ได้บำเพ็ญบารมีทั้ง
 สิบอันเป็นอุปนิสัยแห่งการแทงตลอดอนาวจรญาณ เหมือนพระสิทธัตถะ^๓ ฉะนั้นเราจึงมิได้เป็น
 พระพุทธเจ้าเหมือนพระสิทธัตถะ^๓” ดังนี้แล้วชัชวาลที่สิบห้าลงไป พลาดก็ค้อมไปอีกว่า “เรา
 ได้บำเพ็ญบารมีสิบซึ่งเป็นอุปนิสัยแห่งการแทงตลอด พระสัพพัญญูญาณ เหมือนพระสิทธัตถะ^๓
 ด้วยเหตุนี้ เราเองจึงมิได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าเหมือนพระสิทธัตถะ^๓” ดังนี้แล้วชัชวาลที่สิบหก
 ลงไป

เมื่อเวฬุคกมารนำชัชวาลทั้งสิบหกรออยู่ที่หนทางใหญ่ โดยอาการเหล่านั้นถึงพระพนหา
 มาจะ^๓ อิทามาร ๓ คนเหล่านั้นคือ นางคันหา นางอรดี นางราวา พวกนี้คิดว่า “บิณฑกรของเรา
 หายไป เคียง^๓เท่านั้นอยู่ที่ไหนหนอ” แล้วตรวจดู เห็นพระยามารนั้น เศร้าโศกเสียใจ กำลังชั้
 รอยอยู่ที่พื้น จึงพากันไปยังสำนักของบิดาแล้วถามว่า “พ่อจ๋า เพราะเหตุไร พ่อจึงมีความทุกข์
 เสียใจเช่นนี้” พระยามาร จึงตอบว่า “ลูกเอ๋ย พระมหาสมณะนั้นล่วงอำนาจเราได้เสียแล้ว พ่อตรวจดู
 ตลอดกาลเพียงนี้ ก็ไม่อาจเห็นร่องทางของพระสมณะได้เลย ด้วยเหตุนี้ พ่อจึงมีทุกข์ และเสียใจ”
 ดังนี้ เหล่าอิตามารจึงกล่าวว่า “ถ้าว่า เมื่อเป็นดังนั้น ขอพ่ออย่าคิดอะไรเลย ลูก ๆ จักทำพระ-
 สมณะให้กลับอยู่ในอำนาจของลูกแล้วนำมา” พระยามารตอบว่า “ลูกเอ๋ย พระสมณะ^๓ ใครไม่อาจ
 ที่จะทำให้กลับอยู่ในอำนาจของพ่อได้ พระสมณะ^๓ เป็นคนที่คงอยู่ด้วยความศรัทธาอันไม่หวั่นไหว”

ในเวลาจบพระกถา เหล่าเทวดาได้ร่วมแจ่มรวม แม้ธิดามารเหล่านี้ก็กล่าวคำเป็นกัน
ว่า "นัยว่าบิดาของเราได้กล่าวคำจริงแท้ พระสมณะนี้เป็นพระอรหันต์เสด็จไปดีแล้ว อันวาทะนั้น
ก็ติดตามไม่ได้แล้ว" จึงพากันกลับไปหาบิดาก่อน ฝ่ายพระผู้มีพระภาคทรงพักผ่อนพระอิริยาบถที่โคน
ต้นอชปาลนิโครธตลอดสัปดาห์หนึ่ง

ตัดคาถากาถิกิ จบ

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเสด็จออกจากโคนต้นอชปาลนิโครธแล้วเสด็จเข้าไปยังคันไม้
มุจลินทร์ (ต้นจิก) ประทับนั่งเสวยวิมุกตีสูขยัคโคณคันไม้ นั้น เมื่อพระผู้มีพระภาคประทับที่โคน
ต้นมุจลินทร์นั้น เมฆฝนใหญ่ ซึ่งไม่ใช่ฤดูกาลได้ตั้งเค้าขึ้นครอบคลุมท้องแห่งจักรวาลทั้งสิ้น ครั้น
นั้นแลพระยานาคชื่อมุจลินทร์ก็ว่า "เมื่อพระศาสดาประทับอยู่ใกล้ที่อยู่ของเรา นพเมฆนี้ก็ได้ตั้งเค้า
ขึ้น เราควรให้เวียนเป็นที่ประทับของพระองค์ ความจริงเราสามารถจะเนรมิตทิพยวิมานเช่นเทว
วิมานซึ่งสำเร็จด้วยแก้วเจ็กประการได้ แต่เมื่อเราทำอย่างนั้นผลอันยิ่งใหญ่อีกจะไม่สำเร็จแก่เรา เพราะ
ฉะนั้น เราควรทำความชวนชวชวยค้ำถัดกายเพื่อพระศาสดา" ครั้นแล้วจึงเนรมิตร่างกายให้ใหญ่ขึ้น
กว่าเดิมห้าพันหาบใหญ่ใช้ชนกแวดล้อมพระศาสดาถึงเจ็ดรอบ พระผู้มีพระภาคได้ประทับอยู่ภายใน
ชนกทางของพระยานาค ประจักษ์ว่าประทับอยู่เหนือบถ์ถึงกัณฐิกามาก แล้วด้วยแก้วทุกอย่างทั้ง
สว่างไสว และประจักษ์ว่าประทับอยู่ในพระคันธกุฎีซึ่งฉาบทาและอบด้วยกลิ่นหอมชนิดต่าง ๆ พระผู้
มีพระภาคทรงยังอยู่ในที่นั้นตลอดสัปดาห์หนึ่ง ด้วยประการฉะนี้

ตัดคาถากาถิกิ จบ

ในสัปดาห์ที่เจ็ด พระผู้มีพระภาคประทับเนืองชกสมาธิเสวยวิมุกตีสูขยัคอย่างนั้นตลอดสัปดาห์ที่
กันวราชยณะ

ตัดคาถากาถิกิ จบ

ด้วยคำมีประมาณเพียงนี้ เจ็ดสัปดาห์เป็นอันจบบริบูรณ์
สมเด็จพระบรมสังคหาคารวีกกล่าวไว้ว่า

เจ็ดสัปดาห์คือสัปดาห์แรกประทับอยู่ที่คันไม้โพธิ์ สัปดาห์ที่สอง
ประทับอยู่ที่อนิมิตเจดีย์ สัปดาห์ที่สามประทับอยู่ที่วัดเจงกมลเจดีย์ สัปดาห์

ที่ประทับอยู่ที่วัดถนนจรดวิถี สัปดาหฺที่ห้าประทับอยู่ที่ถนนอรุณมณีโคธ
 สัปดาหฺที่หกประทับอยู่ที่ถนนมูจลินทร์ สัปดาหฺที่เจ็ดประทับอยู่ที่ถนน
 ราชายนะ

กล่าวด้วยเจ็ดสัปดาหฺจบบริบูรณ์

พระผู้มีพระภาคทรงให้เจ็ดสัปดาหฺคือ ๔๔ วันผ่านพ้นไปด้วยอาการอย่างนี้ จากนั้น
 พระองค์ทรงดำริว่า "เราจักล้างหน้า" แต่หาได้ทรงทำจึคือกรชำระพระสรีระและเสวยพระกระยา
 หารไม่ทรงให้เวลาผ่านไปด้วยสุขอันเกิดแก่ณ และสุขอันเกิดแก่ผล ลำดับนั้น ความดำริว่า "เรา
 จักล้างหน้า" ได้เกิดขึ้นแก่พระองค์ก็ขณะประทับอยู่ที่ถนนราชายนะในวันที่ ๔๔ อันเป็นวันสุดท้าย
 แห่งสัปดาหฺที่ ๘

ครั้งนั้น ท้าวสักกเทวราชจอมเทพได้นำสมอทองเป็นยามาถวาย พระศาสดาได้เสวย
 สมอทองเป็นยามนั้นแล้วทำให้พระวรกายของพระองค์มีการขับถ่ายโดยสะดวก (สรีรพลัญชะ) จากนั้น
 ท้าวสักกก็ได้ถวายไม้ชำระพระทนต์ชื่ออนาคลสา และน้ำวันพระโฆษฐ์จากสระอโนคาศ พระศาสดา
 ทรงเกี่ยวไม้ชำระพระทนต์และทรงบ้วนพระโฆษฐ์ด้วยน้ำจากสระอโนคาศนั้น แล้วประทับนั่งที่โคน
 ถนนราชายนะนั้นต่อไป

ต่อมา มีพาดิษสองพี่น้องชื่อปุสสะและภัลลิกะ เคารพไกลเพื่อไปค้าขายยังอุกกลา
 ชนบท (ใต้ผ่านมาจากนั้น)

ครั้งนั้น มีเทวกายกหนึ่งซึ่งเคยเป็นญาติของพาดิษสองพี่น้องนั้นมาก่อนได้เข้าไปหา
 พ่อค้าทั้งสองแล้วบอกว่า "ท่านผู้นิรทุกข์ พระผู้มีพระภาคซึ่งเพิ่งตรัสรู้ครั้งแรกประทับอยู่ที่โคนถนน
 ราชายนะ ขอท่านทั้งสองจงไปเฝ้าและถวายข้าวสัคคุก้อนสักคองแก่องค์พระทศพลเถิก ท่านทั้งสอง
 ก็จักได้รับประโยชน์และความสุขชั่วกาลนานทีเดียว" ครั้นนั้นแลพาดิษสองพี่น้องจึงถือเอาข้าวสัคคุก
 ก้อนและสักคองเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับถวายบังคมแล้วได้อินอยู่ในที่อันสมควรข้างหนึ่ง
 จึงพากันกราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคโปรดรับข้าวสัคคุก้อน
 สักคองของข้าพระพุทธเจ้า เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ข้าพระพุทธเจ้าชั่วกาลนานด้วยเถิก" เนื่อง
 จากภวาทที่ปฏิการมหาพรหมทูลถวายในวันที่ทรงรับข้าวมธุปายาส (ของนางสุชาดา) ได้หายไป

พระผู้มีพระภาคจึงทรงพระดำริว่า “พระภคคากทั้งหลาย (ในอดีต) ไม่ทรงรับ (บิณฑบาต) ด้วยพระหัตถ์ เราพึงรับอาหารนี้อย่างไรหนอ” ลำดับนั้น ท้าวมหาพรตซึ่งได้ทราบพระดำริของพระผู้มีพระภาค จึงนำบาตรสี่ใบที่ทำด้วยแก้วอินทนิลเข้าไปทูลถวาย พระองค์ทรงปฏิเสธบาตรเหล่านั้น ท้าวมหาพรตซึ่งจึงนำบาตรสี่ใบที่ทำด้วยศิลาสี่เหมือนเปลือกเมล็ดถั่วเขียวเข้าไปทูลถวายใหม่ พระองค์ทรงรับบาตรซึ่งสี่ใบด้วยความอนุเคราะห์ที่ท้าวมหาพรตซึ่งสี่ แล้วทรงวางบาตรซ้อนกันไว้ ทรงอธิษฐานให้เป็นบาตรใบเดียวมีขนาดปานกลาง แล้วทรงใช้บาตรนั้นรับข้าวสาคูก่อนและสักคองของสองพาดิษสงฆสาวุธ พาดิษสองพี่น้องได้กราบทูลอีกว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระพุทธเจ้าทั้งสองขอถึงพระผู้มีพระภาคและพระธรรมเป็นที่พึ่ง ขอพระผู้มีพระภาคโปรดจำข้าพระพุทธเจ้าทั้งสองผู้ถึงพระพุทธและพระธรรมเป็นสรณะที่พึ่งตลอดชีวิตชีวิตว่าเป็นอุบาสก ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปเถิด” ก็พาดิษสองพี่น้องนั้นได้ชื่อว่าเป็นเทววจิกอุบาสกก็เป็นผู้เข้าถึงวัชระสองครั้งแรกในโลก ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสไว้ในเอกนิบาตอังคศตวินายกัว่า

ภิกษุทั้งหลาย พาดิษสองพี่น้องคือกะปุสะและภคคิกะเป็นยอก
แห่งอุบาสกผู้สาวกของเราผู้ถึงสรณะก่อนใครทั้งหมด

พาดิษสองพี่น้องได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคอีกว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญวันจากศาสนาอันเป็นดวงแก้วอันประเสริฐเสีย ข้าพระพุทธเจ้าทั้งสองไม่อาจจะได้อยู่ได้ ขอพระองค์โปรดประทานสิ่งที่ข้าพระพุทธเจ้าควรบูชาแม้สักอย่างหนึ่งเถิด ข้าพระพุทธเจ้าจักนำสิ่งนั้นไปบูชา” พระผู้มีพระภาคทรงเหวี่ยงพระหัตถ์ขวาทิ้งลงสู่พระเศียร ทรงหยิบเอาพระเกศธาตุแปดเส้นออกมาแล้วพระราชทานแก่พาดิษสองพี่น้องไป พาดิษซึ่งสองได้อยู่เฉยพระเกศาคุนั้นกลับไปอยู่บ้านเมืองของตนก่อนเจตีย์แล้วบรรจุพระเกศธาตุไว้ภายใน จักแจ้งทำพิธีบูชาฉลองการบรรจุพระเกศธาตุอย่างใหญ่โต

ราชาชนกถาจบ

ครั้นพระผู้มีพระภาคเสด็จลุกขึ้นจากโคนต้นราชคณาแล้ว ได้เสด็จไปประทับนั่งที่โคนต้นอชปาลนิโครธนั้นอีก ทรงพิจารณาธรรมที่พระองค์ทรงบรรลุว่ามีความลึกซึ้ง พระองค์ทรงท้อพระทัยในอันที่จะไม่ทรงแสดงธรรมแก่ผู้ใดนั้นว่า “ธรรมที่เราบรรลุนี้พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ทรงเคยได้ประพฤติกมา เป็นธรรมลึกซึ้งสูงภูมิภักภาพ ยากที่ใครจะเห็นและหวังรักษาได้เป็นธรรมประณีต

และละเยียดใคร ๆ จะล่วงรู้ด้วยปัญญาที่คิดครองพิจารณาเอาเองนั้นมิได้ (นอกจาก) บัณฑิตผู้มี
 ปัญญาอันฉลาดเท่านั้น จึงอาจควรถูได้” ครั้นนั้น ท้าวสทนต์พิพรหมได้ทราบความท้อพระทัย
 (ปรีวิติก) ของพระทศพล จึงเปล่งวาจาขึ้น ๓ ครั้งว่า “ท่านผู้เจริญทั้งหลายชาวโลกจักฉิบหายครว
 นละหนอ” จึงพร้อมด้วยหมู่พรหมในหมื่นจักรวาลแท่นแท่นล้อมล้อม ตามด้วยท้าวสักกเทวราช
 ท้าวสุยาม ท้าวสันตสิท ท้าวนิมมานรดี และท้าวปรณิมมิทวสวคคี มาปรากฏต่อพระพักตร์ของ
 พระผู้มีพระภาค แล้วนเรรมิถุมิภาคเป็นที่ประคิษฐานแห่งคนได้ทั้งทักขิณชาดุมณฑลลงเหนือพื้น
 แผ่นปฐุทียอกรอรุ่งเรืองโอกาสด้วยทศนชต โมธานประหนึ่งว่าทิพยบงข โกลธชาติถึงอุกมังกสิโรธม์
 ข้าเลื่องกมุขมณฑลอันมีศิริของพระผู้มีพระภาค ซึ่งคงตามด้วยพระอุณาโลมเกินกว่าแสงดาวประจำรุ่ง
 ที่ระหว่างพระนลาฏ และคู่พระภุมภอนันามคจุทองชั้นที่เช่นกันผลกระเบาที่ซัดดีแล้ว รุ่งเรืองด้วยพระ
 ลักษณะอันประเสริฐอย่างยิ่ง เช่นเดียวกับพระจันทร์ทอแสงเรืองรองงงามในสราทกาลฤกษ์อื่น ที่
 ปรากฏจากเมฆหมอกบังแล้วกราบทูลว่า “ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมเด็ก” เป็นต้น ได้
 กล่าวภาณานว

เมื่อครั้งพระพุทธองค์ยังมีได้ควสวัพระสัพพัญญูญาณ ได้เสด็จไป
 สุ่มครรัฐ ในกาลก่อนด้วยทรงตั้งพระราชหฤทัยไว้ว่า จะแสดงธรรมโปรด
 พระเจ้าพิมพิสาร แก่ว่าพระธรรมหนึ่งไม่บริสุทธิยังไม่เป็น ไปเพื่อให้เมื่อ
 หมายระงับกับกิลส บัคนผู้โศงธรรมอนบริสุทธิปราศจากมลทิน ก็อาจ
 ที่จะเบียดประคยอมททานิพพาน ได้เปรียบเสมือนพระยาไกรสรราชสีห์สถิต
 อยู่เหนือยอดบรรพทอนปรากฏ แล้วด้วยศิลา อาจเส็งเห็นนิกรสัตว์ซึ่งค้าง
 อยู่ทีภาคพื้นได้โดยรอบ ขอเชิญพระองค์ผู้ทรงประกอบด้วยสมันตจักขุ
 เสกข์ขึ้นสู่ปราสาทสถานกล่าวคือปัญญาอันปราศจากโศกาการ จงทอศพระ
 เนตรคูนิกรสวัโลกอันอาเกียรด้วยทุกขโศก มีชาติและชราคริบงายอยู่เป็น
 นิกย ข้าแต่สมเด็จพระภควันคบพิกรผู้ทรงมีชัยชนะแก่กิลสสงครามผู้ทรง
 เป็นสัดถวาหะขอเชิญพระองค์โปรดประทานพระธรรมเทศนาเด็ก อนึ่ง
 พระองค์ทรงครตวัตรธรรมแล้วมิใช่หรือ จะมีประโยชน์อะไรด้วยการเฉยเมย
 เชิญแสดงธรรมเด็ก โปรดนำเหล่าสัตว์ซึ่งยังไม่บรรลุพระสัพพัญญูญาณ
 ให้ข้ามพ้นทเวโลกเด็ก

ท้าวมหาพรหมได้ทูลวิงวอนพระผู้มีพระภาคเพื่อให้ทรงแสดงธรรมด้วยวิธีการต่าง ๆ นานา แล้วกราบทูลอีกว่า “พระองค์ทรงตั้งความปรารถนาไว้ แล้วทรงบำเพ็ญบารมีมาจนบรรลุความเป็นพระสัมพันธู เมื่อพระองค์ไม่ทรงแสดงธรรมคนอื่นใครเล่าจักแสดง ใครจักเป็นที่พึ่งเป็นที่กำหนัดเป็นที่เร้นและเป็นที่ยิ่งกันของชาวโลกได้”

ลำดับนั้น พระมหากรุณาด้วยการเบิกโอกาสแก่หมู่สัตว์ก็ได้เกิดขึ้นแก่พระผู้มีพระภาคผู้ทรงได้สัพพัญญูของท้าวสัทหมัคคีพรหม กำลังแห่งพระกรุณาให้อาจหาญขึ้น ในเวลาที่มิได้กำหนด ทรงมีพระหฤทัยอนุเคราะห์พระกรุณาโดยมุ่งประโยชน์สุขของเหล่าสัตว์ ด้วยเหตุนี้ ในนิทานพุทธวงศ์ ท่านจึงกล่าวไว้ว่า

ท้าวสัทหมัคคีพรหมผู้เป็นใหญ่ในแควโลก ประคองอัญชุลีทูล
วิงวอนพระผู้มีพระภาคว่าเหล่าสัตว์ผู้มิได้เสด็จเพียงครั้งหนึ่งในนัยนัยอันอื่นในโลก
นั้นอยู่ ขอพระองค์ได้โปรดแสดงธรรมเทศนาอนุเคราะห์หมู่สัตว์ด้วยเกิด
ความการุญในหมู่สรรพสัตว์ ได้เกิดขึ้นแก่พระตถาคตเจ้าผู้สมบูรณ์ด้วย
วิชาและจรณะผู้ทรงรุ่งเรืองสงนเยือกเย็นหาบุคคลเปรียบปานมิได้

เมื่อเป็นอย่างนั้น ความเคารพอย่างแรงกล้าเมื่อการทูลอาราธนาเป็นครั้งที่สองที่สามก็เกิดขึ้นในโลก พระผู้มีพระภาคทรงมีพระประสงค์จะให้ท้าวสัทหมัคคีพรหมทูลอาราธนาเป็นครั้งที่สองที่สามจึงได้ตรัสกับท้าวมหาพรหมว่า ขอถวายพระพรท่านท้าวมหาพรหม เราเองได้มีความคิดว่าเราบรรลุถึงซึ่งเห็นได้ยากวิเศษได้ยากทั้งสงบและประณีต คนธรรมดาไม่อาจตรัสหรือถามได้ บัณฑิตเท่านั้นจะรู้ได้ แก่ว่าหมู่สัตว์นั้นมิได้ผลิตผลิตขึ้นอยู่ในความอาศัย ข้อที่อธิบายคือปฏิจตุสมุปบาทเป็นของรู้ได้ยาก ก็เพราะหมู่สัตว์ยังยึดผลิตผลิตอยู่ในความอาศัยเป็นฐานะที่เห็นได้ยาก แก่ข้อที่สังขารทั้งปวงเข้าไปสงบระงับ การปล่อยวางอุปธิทั้งปวง ความสิ้นใจแห่งคัมภีระ ธรรมเป็นที่กลายความกำหนด ธรรมเป็นเครื่องกับทุกข์และพระนิพพานเป็นฐานะที่เห็นได้ง่าย หากว่าชนเหล่านั้นยังไม่เชื่อถือเรา แต่เราขอร้องแสดงธรรม ชื่อนั้นแหละจะทำความลำบากให้แก่เราจะเป็นการเบียดเบียนเรา คู่ก่อนท้าวมหาพรหม เขาว่าสภาพนี้ยังไม่อาจจรรย

เราไม่เคยได้ฟังมาก่อนก็แจ่มแจ้งแก่เรา บัณฑิตธรรมชกที่เราได้
บรรลุโดยยากเพียงพอที่จะประกาศได้แน่นอน แก่ว่าธรรมนั้นหาใช่เป็น

ธรรมที่เหล่าสัตว์ซึ่งถูกรวาทโศครอบง่า จะรู้ได้โดยง่ายไม่มี เหล่าสัตว์
ผู้อื่นใดในความกำหนัด ถูกกองความมืดใหญ่ห่อหุ้มข่มมองไม่เห็นธรรม
นั้นเป็นธรรมทวนกระแสและแยกข้อนลึกลงเห็น ได้ยากยิ่งนัก

พระทัยของพระผู้มีพระภาคซึ่งทรงพิจารณาอย่างต้องแท้แล้วจึงทรงยอมไปเพื่อความชวน
ชวนน้อยหาทรงยอมไปเพื่อแสดงธรรมไม่ ท้าวสหัมบดีพรหมจึงกราบทูลเป็นครั้งที่สองและที่สาม
ว่า “ขอพระผู้มีพระภาคผู้ศุกกาศคาไปวัดแสดงธรรมเถิด เหล่าสัตว์ผู้มักเผลอเพียงครั้งเดียวในนัยน้า
น้อยในโลกนี้มีอยู่มากจากเสื่อมจากธรรมเพราะไม่ได้ฟัง สัตว์ผู้ไม่รู้อะไรธรรมก็ตาม” พระผู้มีพระภาค
อันท้าวมหาพรหมทูลอาราธนาถึงสอง-สามครั้งอย่างนี้ ทรงอาลัยความกรุณาในหมู่สัตว์ จึงได้ทรง
ตรวจดูสัตว์โลกด้วยทิพยจักษุ ได้ทอดพระเนตรเห็นสัตว์บางพวกเป็นอัปราชัยชาติ บางพวกเป็น
มหาราชชาติ บางพวกมีอินทรีย์แก่กล้า บางพวกมีอินทรีย์อ่อน บางพวกมีอาภรณ์ บางพวกมี
อาภรณ์ไม่ตี บางพวกแนะนำให้รู้ได้ง่าย บางพวกแนะนำให้รู้ได้ยาก บางพวกก็สมควร บางพวกก็
ไม่สมควร บางพวกพิจารณาเห็นโทษและภัยในโลกอยู่ จึงตรัสกับท้าวสหัมบดีพรหม ด้วยพระ-
ภาคานัว่า

ชนเหล่าใดมีโศกวิญญาณ์แปลงใจ ลงเชื่อชนเหล่านั้น ได้มีประตู
แห่งอมตมหานิพพานเบ็ดอ่าวรับ เวทภาคกพิจารณาเห็นความลำบากของ
เหล่าสัตว์จึงไม่กล่าวธรรมที่ประณีต ชำนิชานาญในหมู่มนุษย์นั้นท่าท้าว
มหาพรหม

ลำดับนั้น ท้าวสหัมบดีพรหมทราบบว่า “พระผู้มีพระภาคทรงให้โอกาสรับคำอาราธนา
ของเราเพื่อทรงแสดงธรรมแล้ว” จึงประคองอัญชวลีอันรุ่งเรืองด้วยทนต์สนธิธรรมาไว้เหนือเศียรเกล้า
ถวายอภิวัตพระผู้มีพระภาค ทำประทักษิณแล้ว มีหมู่พรหมพร้อมล้อมกลับไปยังพรหมโลกคามเดิม

คำอาราธนาของพรหมจบ

ครั้นพระผู้มีพระภาคทรงให้บัญญัติแก่ท้าวมหาพรหมอย่างนั้นแล้วทรงพระดำริว่า “เรา
ควรแสดงธรรมแก่ใครก่อนหนอ ใครหนอจักรู้แจ้งธรรมนี้ได้โดยฉับพลัน” ทรงดำริคือไปว่า
อาหารคาวรสกลามใครหนอแหละเป็นบัณฑิตเจียมแหลมมีปัญญาดีทั้งเป็นอัปราชัยคิณลอคกาลนาน

ถ้ากระไรเราควรแสดงธรรมแก่อาหารคาบสักก่อน เขาจักกู้แจ้งธรรมนี้อย่างเร็วพลัน” ครั้นนั้น เทวดาทองค้ำหนึ่งได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อาหารคาบสกาสามโคตร มรดกภาพไปได้ ๘ วันแล้ว” แม้พระผู้มีพระภาคก็ทรงทราบด้วยพระญาณเช่นกันว่าอาหารคาบสนนั้น ได้มรดกภาพมาแล้ว ๘ วัน จึงทรงดำริว่า อาหารคาบสนได้รับความเสื่อมอย่างใหญ่หลวง ถ้าหาก เขาฟังได้ฟังธรรมนี้เขาจะรู้ได้อย่างเร็วพลันทีเดียว ครั้นแล้วพระองค์จึงทรงดำริต่อไปว่า “เราควรแสดงธรรมแก่ใครก่อนหนอ ใครหนอจักกู้แจ้งธรรมนี้ได้โดยฉับพลัน” ทรงดำริถึงอุทกคาบสว่า อุทกคาบสวามบุตรนั้นแหละเป็นบัณฑิตเฉลียวแหลม มีปัญญาที่ทั้งเป็นอัมปิษักชากินนาน ถ้ากระไร เราควรแสดงธรรมแก่อุทกคาบสวามบุตรก่อน เขาก็จักกู้แจ้งธรรมนี้อย่างเร็วพลัน” ครั้นนั้นเทวดาทองค้ำหนึ่งได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อุทกคาบสวามบุตรได้มรดกภาพไปแล้วเมื่อพลบค่ำนี้เอง” แม้พระผู้มีพระภาคก็ได้ทรงทราบการมรดกภาพของอุทกคาบสนนั้นด้วยพระญาณเช่นกัน แล้วทรงดำริว่า อุทกคาบสนได้รับความเสื่อมอย่างใหญ่หลวง ถ้าหากเขาฟังได้ฟังธรรมนี้เขาจะรู้ได้อย่างเร็วพลันทีเดียว ครั้นแล้วพระองค์จึงทรงดำริต่อไปว่า “เราควรแสดงธรรมแก่ใครก่อนหนอ ใครหนอจักกู้แจ้งธรรมนี้ได้โดยฉับพลัน” ทรงดำริอีกว่า “ภิกษุเบญจจวรรคดีย มีอุปการะแก่เราอย่างมากช่วยบำรุงเรา เมื่อคราวเราทำความเพียร ถ้ากระไรเราควรแสดงธรรมแก่ภิกษุเบญจจวรรคดียก่อน บัณฑิตพวกเขาเหล่านั้นพากันไปอยู่ที่ไหนหนอ” ได้ทอดพระเนตรเห็น ภิกษุเบญจจวรรคดียอยู่ที่บ่าอัสสิคนมฤคทายวันใกล้เมืองพาราณสี ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ล่วงจักขุของมนุษย์ ครั้นนั้นพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ตามพระประสงค์ที่อู่เวลาเสนาณิกม แล้วจึงได้เสด็จจาริกไปยังเมืองพาราณสี

ทรงสนทนากับอุปลากษัตริย์

อุปลากษัตริย์ทูลพระผู้มีพระภาค ซึ่งกำลังเสด็จดำเนินไปที่ระหว่างค้ำบดลยากับคันโพธิ์ ได้ทูลถามพระองค์ว่า “ผู้มีอายุ อินทรีย์ของท่านผ่องใสดี ฉวีวรรตกับวิสุทธิเปล่งปลั่งดี ท่านบวชจะเจอใครกัน ใครเป็นครูของท่าน หรือว่าท่านชอบใจธรรมของใคร” พระผู้มีพระภาคได้ตรัสตอบอุปลากษัตริย์ด้วยพระคาถาว่า

เราตถาคตมีกมลสันดานมิได้คึกอยู่ในธรรมทุกอย่าง ละบาปธรรม
ทุกอย่าง ตบัตถมหาอุปาทานครอบงำเสียซึ่งสรรพสัตว์ ตรัสรู้ธรรมทุก

อย่างด้วยตนเอง จะพึ่งอ้างใครเป็นครูอีกเล่า อาจารย์ของเราไม่มี คน
เช่นเดียวกับเราก็ไม่มี ผู้ที่จะเปรียบปานกับเราในโลกนี้ รวมทั้งเทวโลก
ด้วยก็ไม่มี เพราะเราเป็นพระอรหันต์เป็นศาสดาคือยอดเยี่ยมในโลก เรา
ควรถู้อวยพรแต่ผู้เดียว ทั้งเราศกาศก็มีมถสันทานอันเยือกเย็นระงับดับ
ได้แล้ว ซึ่งกิเลสและความอาตุร เรากำลังไปกาสิบุรีเพื่อประกาศธรรมจักร
และศักดิ์ของมกเถรีให้บรรลือลั่นในโลกอันมีเทมณ

อุปกาชีวิตกล่าวว่า “ดูก่อนอาวุโส ท่านประกาศปฏิญาณตนเหมือนไก่เป็นพระอรหันต์
และเป็นผู้ชนะตลอดกาลเชียวนะ” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า

ผู้ที่ไต่ลัดถึงความสันอาสวะก็จะเป็นผู้ชนะเหมือนเราแหละ แม้
แก่บาปธรรมเราศกาศก็ชนะได้แล้ว เพราะฉะนั้นแหละอุปกาชีวิต เรา
จึงควรจะให้ชื่อว่าเป็นผู้ชนะตลอดกาล (มิใช่หรือ)

อุปกาชีวิตกล่าวว่า “ดูก่อนอาวุโส เป็นไปไ้หรือ” แล้วก็สิ้นศีรษะแยกทางหนีไปเสีย

ไปรคภิกษุเบญจวรรคสมัย

พระผู้มีพระภาคเสด็จจาริกไปโดยลำดับ จนถึงบ่าอัสสัมเมศทุกทายวัน แขวงเมืองพาราณสี
ที่ภิกษุเบญจวรรคสมัยเข้าไปอาศัยอยู่ ฝ่ายภิกษุเบญจวรรคสมัยเมื่อได้เห็นพระผู้มีพระภาคเสด็จมาแต่ไกล
จึงนัยหมายกันว่า พระสมณโคตมกำลังเสด็จมา พระองค์ทรงหมักมาก ทรงละความเพียรเวียนมาเพื่อ
ความมักมากเสียแล้ว พวกเราอย่าให้ช่วยล่าครุบริษายาวัชบาตรและจีวรของพระองค์ แก่ควรปลุก
อาสนะไว้ เพราะพระองค์เป็นโอรสของศรัทธิมชชาติตระกูลสูง ถ้าพระองค์เสด็จมาจะประทับนั่งเอง
ครั้นพระผู้มีพระภาคเสด็จมาถึงท่ามกลางภิกษุที่นัยหมายกันไว้ สันพากันออกมาต้อนรับพระผู้มีพระภาค
องค์หนึ่งรับบาตรและจีวร องค์หนึ่งปลุกอาสนะ องค์หนึ่งจัดหาน้ำมาชำระพระบาท องค์หนึ่งจัด
หาลังมารองรับพระบาท องค์หนึ่งจัดหาลังมาเช็ดพระบาท พระผู้มีพระภาคได้ประทับนั่งบนอาสนะ
ที่ปลุกไว้แล้วทรงบ้านพระโอรสผู้ เล่ากันว่าภิกษุเบญจวรรคสมัยเรียกพระผู้มีพระภาคด้วยพระนาม
และด้วยวาจาว่าอาวุโส พระองค์ตรัสว่า

ภิกษุทั้งหลาย พวกเธออย่าเรียกเราตถาคตด้วยชื่อและด้วยวาจาว่า
ฮาวุโสเลย ภิกษุทั้งหลาย เราตถาคตนี้ เป็นพระอรหันต์ศรีสุริยเองโดย
ชอบแล้ว ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงเงี้ยวโสกลงสัคับ เราจักพำสอเนมค
ธรรมที่เราได้บวรลุ เราจะแสดงธรรม พวกเธอเมื่อปฏิบัติตามคำที่เรา
พำสอเน ไม่ไม่นานนักก็จะกระทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์อันนอกเยี่ยมที่พวก
กุกุบุตรออกจากเรือนบวชโดยชอบเป็นที่สุกแห่งพรหมจรรย์ ด้วยปัญญา
อันยิ่งเองแล้วเข้าไปสำเร็จอยู่ในทิฏฐธรรม

ภิกษุเบญจวรรคก็กราบทูลว่า ตุก่อนฮาวุโสโศคม พระองค์ไม่ได้บวรลุอลมวียญาณ-
ทัศน์วิเศษอันเป็นอุคคิรมนุสสรธรรมได้ ด้วยกาว่าเพ็ญทุกกรกิริยาอันเป็นปฏิบัติของพระอริจะนั้น
ได้ ก็กับกันพระองค์ทรงเป็นผู้มีกมมากมาเลิกละมหาปธานกรรม กลั้นเวียนมาสู่สภาวะความเป็นผู้มีกมมาก
จักบวรลุอลมวียญาณทัศน์วิเศษอันเป็นอุคคิรมนุสสรธรรมได้อย่างไร พระผู้มีพระภาคจึงทศตอบว่า

ภิกษุทั้งหลาย เราตถาคต ไม่ได้เป็นผู้มีกมมาก ไม่ได้ละมหาปธาน
กรรม และมีได้กลับกลายมาเป็นคนมีกมมากเลย ภิกษุทั้งหลายเราตถาคต
เป็นพระอรหันต์ศรีสุริยชอบเอง ภิกษุทั้งหลายพวกเธอจงเงี้ยวโสกลงสัคับเรา
จักพำสอเนมคธรรมที่เราบวรลุ เราจักแสดงธรรม พวกเธอเมื่อปฏิบัติ
ตามคำที่เราพำสอเนไม่นานนัก ก็จะทำกระทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์อันนอก
เยี่ยมเป็นที่สุกแห่งพรหมจรรย์ซึ่งพวกกุกุบุตรออกบวช ไม่มีเวียนโดยชอบ
ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าไปสำเร็จอยู่ในทิฏฐธรรม

แม้พระองค์จะทศอย่างนั้นถึงสองสามครั้งก็ไม่ทรงสามารถให้ภิกษุเบญจวรรคก็อันยอม
ได้พระองค์จึงทศตามว่า ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงใคร่ควรวุญให้ตี คำเช่นนี้เราเคยพูดกับพวกเธอ
มาก่อนหรือไม่ เมื่อภิกษุเบญจวรรคก็กราบทูลว่ายังไม่เคยทศมาก่อนเลยพระพุทธรเจ้าข้า พระองค์
จึงทศยาคาภาวข้างกันอีก จนทรงสามารถให้ภิกษุเบญจวรรคก็อันยอมเชื่อฟังเงี้ยวโสกลงสัคับและ
ถึงใจมั่น

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคทรงเรียกภิกษุเบญจวรรคก็ขึ้นมาแล้วทศว่า ภิกษุทั้งหลายที่สุด
สองอย่างเหล่านี้บรรพชิตไม่ควรเสพ คือการมสูตถิลิกานุโยค อันพรามเป็นของชาวบ้านของปุถุชนไม่

ประเสริฐไม่ประกอบด้วยประโยชน์และอภักถิมถานุโศก อันประกอบด้วยทุกข์ไม่ประเสริฐ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ มัชฌิมาปฏิปทาอันเป็นตัวทำให้แจ้งด้วยจักขุด้วยญาณไม่ข้องแวะกับที่ทุกข์สองอย่างนี้ พระศากยาคทำให้แจ้งแล้วย่อมเป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้อยิ่ง เพื่อความรุ่มรวยและเพื่อพระนิพพาน ภิกษุทั้งหลาย กัมมัฏฐาปฏิปทาซึ่งเป็นตัวทำให้แจ้งด้วยจักขุด้วยญาณที่พระศากยาครู้อย่างนี้ย่อมเป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้อยิ่ง เพื่อความรุ่มรวยและเพื่อพระนิพพานเห็นเป็นใจน มัชฌิมาปฏิปทานี้คือมรรคมงคลแปดอันประเสริฐซึ่งได้แก่สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ ภิกษุทั้งหลาย มัชฌิมาปฏิปทาอันกระทำให้มีจักขุญาณแล พระศากยาครู้อย่างนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้อยิ่ง เพื่อความรุ่มรวยและเพื่อพระนิพพาน ภิกษุทั้งหลายการเกิดเป็นทุกข์ ความแก่เป็นทุกข์ ความเจ็บเป็นทุกข์ ความตายเป็นทุกข์ ความโศกการคร่ำครวญ ความรำเคี้ยวความน้อยเนื้อต่ำใจความกรรมกรรมใจเป็นทุกข์ การได้ประสบกับสิ่งไม่เป็นที่รักเป็นทุกข์ การพลัดพรากจากสิ่งเป็นที่รักเป็นทุกข์อยากไต่สิ่งใดไม่ไต่สิ่งนั้นก็เป็นที่รักว่าโดยย่ออุปาทานจรณะห้าเป็นทุกข์ กองทุกข์ดังกล่าวมานี้ ชื่อว่าทุกข์อริยสังข์ประการหนึ่ง ภิกษุทั้งหลาย คัดหาซึ่งเป็นเหตุให้เกิดภพใหม่ประกอบด้วยความยินดีเพลิดเพลินและความกำหนัดมีปกติบังเกิดในภพใด ๆ ก็จักเพลิดเพลินในภพนั้น ๆ คือ กามกัณหะ ภวคัณหะ และวิภวคัณหะ อันนี้ได้ชื่อว่าทุกข์สมุทัยสังข์ประการหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายก็ความคับความกำหนัดโดยไม่ให้เสียการปล่อยวางการละทิ้งการหลุพพันและความไม่มีอาศัยในคัณหานั้น อันนี้ชื่อว่า ทุกขนิโรธอริยสังข์ประการหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายกัมมัฏฐามงคลแปดอันประเสริฐนี้คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ อันนี้ชื่อว่าทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทาอริยสังข์ประการหนึ่ง

ภิกษุทั้งหลาย จักขุ ญาณ บัญญา ความรู้และแสงสว่างในธรรมที่เราไม่เคยได้ฟังมาก่อน ได้เกิดแก่เราว่า ทุกขนิโรธอริยสังข์ (หรือ) อริยสังข์ ก็คือทุกข์นั้นเอง เราควรกำหนดรู้ภิกษุทั้งหลาย จักขุ ญาณ บัญญา ความรู้และแสงสว่างในธรรมที่เราจะไม่เคยได้ฟังมาก่อน ได้เกิดแก่เราว่าทุกข์อริยสังข์นั้นแลเรากำหนดรู้แล้ว ภิกษุทั้งหลาย จักขุ ญาณ บัญญา ความรู้และแสงสว่างในธรรมที่เราจะไม่เคยได้ฟังมาก่อน ได้เกิดแก่เราว่า ความเกิดขึ้นแห่งทุกข์นั้นและเป็นความจริงอันประเสริฐ ที่ควรละเสียและเราก็ละได้แล้ว ภิกษุทั้งหลาย จักขุ ญาณ บัญญา ความรู้และแสงสว่างในธรรมที่เราจะไม่เคยได้ฟังมาก่อน ได้เกิดแก่เราว่า ความดับทุกข์นั้นแหละเป็นความจริงอัน

ชาก็หัวนี้ไหวสะเทือนเลื่อนลั่นไปทั่ว แสงสว่างปรากฏในโลกอย่างกว้างขวางหาประมาณมิได้ล่องเลอ
 เทวาบุภาพของเหล่าเทวดา ฉะนั้นแล ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงเปล่งอุทานว่า "อัญญาสิ วก
 โภ โภชเตชฺชโย อัญญาสิ วก โภ โภชเตชฺชโย อัญญาสิ วก โภ โภชเตชฺชโย ทุกก่อนผู้เจริญ
 โภชเตชฺชโย ได้รู้แล้วหนอ ทุกก่อนผู้เจริญ โภชเตชฺชโย ได้รู้แล้วหนอ" ทั้งแก่น้มา ท่านโภชเตชฺชโย
 จึงได้ชื่อใหม่อีกว่าท่านอัญญาโภชเตชฺชโย ท่านอัญญาโภชเตชฺชโยนั้นได้เห็นธรรม ได้บรรลุธรรม
 ได้รู้แจ้งธรรม ยึดมั่นในธรรมแล้วอย่างมั่นคง ล่วงพ้นความสงสัยแล้ว หมกค้ำถามแล้ว ถึงความ
 แก่แล้วก็ไม่มีความเป็นปัจจัยในศาสนาของพระบรมศาสดาได้ทราบทูลคำนี้กับพระศาสดาว่า "ข้าแต่
 พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ควรได้การบรรพชาและอุปสมบทในสำนักของพระผู้มีพระภาค" พระ-
 ผู้มีพระภาคตรัสว่า "เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันแรกกล่าวคือแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์
 เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด" และวิธีนั้น ได้เป็นวิธีการอุปสมบทของท่านอัญญาโภชเตชฺชโย
 เหมือนอย่างทีพระธรรมสังคากาหารอีกกล่าวไว้ว่า

ในวันอาสาฬหบูชาพระผู้มีพระภาคผู้ทรงเป็นพระธรรมราชา
 ได้เสด็จ ไปสู่บ่าอสิปคณะอันเป็นที่อยู่ของท่านผู้มีความสำรวมทั้งหลาย ทรง
 ประกาศธรรมจักกัปปวัตตนสูตรอันปราศจากมลทิน ท่านโภชเตชฺชโยระ
 หัวหน้าหมู่ภิกษุประกอบด้วยบุพเพประโยค ได้ธรรมจักกัษุอันปราศจากธุลี
 และมลทินต่าง ๆ ในเวลาจบเทศนา พรหมสิบแปดโกฏิได้ฟังธรรมของ
 พระ牟尼รู้แจ้งธรรมจักกัษุอันปราศจากธุลีมลทินแล้วได้กลับไปยังพรหมโลก

ด้วยเหตุนี้ ในคัมภีร์พุทธวงศ์ พระผู้มีพระภาคได้ตรัสไว้ว่า

บัดนี้เราผู้เป็นโคตมโคตร เจริญในสากของศได้คืนแล้ว เริ่ม
 ทำความเพียรจนได้บรรลุสัมมาสัมโพธิญาณอันยอดเยี่ยม พรหมมาอารา-
 นาจึงได้ประกาศธรรมจักรการรู้ธรรมครั้งแรก โดยมีแก่พรหมถึงสิบแปดโกฏิ

ธรรมจักกัปปวัตตนกถา จบ

ต่อมาพระผู้มีพระภาคเสด็จเข้าจำพรรษาที่บ่าอสิปคณะนั้นทรงโอวาทพราสาทอนภิกษุที่เหลือ
 ด้วยธรรมิกถานัน ในวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ได้ประทานธรรมจักกัษุแก่พระวชิรโคตรในวันแรม

๒ คำ ได้ประทานแก่พระภิกษุเถระในวันแรม ๓ ค่ำ ได้ประทานแก่พระมหานามเถระในวันแรม ๔ ค่ำ ได้ประทานแก่พระอัสสชิเถระตามลำดับภิกษุเหล่านั้นจึงทูลขอบรรพชาและอุปสมบทซึ่งพระศาสดาก็ได้ประทานโอวาทให้ภิกษุเหล่านั้นได้รับบรรพชา และอุปสมบทเช่นเดียวกับที่ได้ประทานแก่พระอัญญาโกณฑัญญะ และตลอดพรรษานั้น พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ภายในวิหารนั้นเอง เพื่อทรงชำระมลทินที่บังเกิดในกรรมฐานของภิกษุเหล่านั้น เมื่อมลทินกรรมฐานเกิดขึ้นน้อย ๆ พระองค์ก็เสด็จมาทางอากาศแล้วทรงชำระมลทินกรรมฐานนั้นเสีย

ในวันเกิดที่ ๔ แห่งปีภพพระองค์ได้ทูลทวงพระเนตรเห็นอุปนิสัยสมมติแห่งพระอรหันต์ของภิกษุเหล่านั้นโดยพิเศษจึงทรงรับสั่งให้ภิกษุเหล่านั้นประชุมพร้อมกัน แล้วทรงแสดงอนัตตลักขณสูตรว่า ภิกษุทั้งหลาย รูปคือตัวของเราเป็นอนัตตาคือมิใช่ตน ก็ถ้ารูปนี้เป็นอัตตาแล้ว รูปนี้จะไม่เป็นไปเพื่อความบวชใจ สัตว์ก็จะพึงได้ในรูปตามใจหวังว่า รูปของเราจะเป็นอย่างนี้ รูปของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย ภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะรูปเป็นอนัตตา รูปจึงเป็นไปเพื่ออาหาร สัตว์ย่อมไม่ได้ในรูปตามใจหวังว่ารูปของเราจะเป็นอย่างนี้เด็ก รูปของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย ภิกษุทั้งหลาย เวทนาที่เป็นอนัตตา ก็เวทนาที่จักได้เป็นอนัตตา เวทนาที่ไม่พึงเป็นไปเพื่อความอาหาร และบุคคลก็จะพึงได้คังใจหวังในเวทนาว่า ขอเวทนาของเราจะเป็นอย่างนี้เด็กอย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย แต่เพราะเวทนาเป็นอนัตตาเวทนาจึงเป็นไปเพื่ออาหาร และบุคคลย่อมไม่ได้คังใจหวังในเวทนาว่า ขอเวทนาของเราจะเป็นอย่างนี้เด็ก อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย ภิกษุทั้งหลาย สัญญา เป็นอนัตตา แต่ถ้าสัญญาเป็นอนัตตา สัญญาจะไม่เป็นไปเพื่ออาหาร บุคคลจึงได้คังใจหวังในสัญญาว่าขอสัญญาของเราจะเป็นอย่างนี้ อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย แต่เพราะสัญญาเป็นอนัตตา สัญญาจึงเป็นไปเพื่ออาหาร และบุคคลจึงไม่ได้คังใจหวังในสัญญาว่า ขอสัญญาของเราจะเป็นอย่างนี้เด็ก อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย ภิกษุทั้งหลาย สังขารที่เป็นอนัตตาแต่ถ้าสังขารเป็นอนัตตา สังขารก็จะไม่เป็นไปเพื่ออาหาร และบุคคลจึงได้คังใจหวังในสังขารว่าขอสังขารของเราจะเป็นอย่างนี้อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย แต่เพราะสังขารเป็นอนัตตา สังขารจึงเป็นไปเพื่ออาหาร และบุคคลจึงไม่ได้คังใจหวังในสังขารว่าขอสังขารของเราจะเป็นอย่างนี้เด็กอย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณก็เป็นอนัตตา แต่ถ้าวิญญาณเป็นอนัตตา วิญญาณจะไม่เป็นไปเพื่ออาหาร บุคคลจึงได้คังใจหวังในวิญญาณว่าขอวิญญาณของเราจะเป็นอย่างนี้อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย แต่เพราะวิญญาณเป็นอนัตตา วิญญาณจึงเป็นไปเพื่ออาหาร และบุคคลย่อมไม่ได้คังใจหวังในวิญญาณว่าขอวิญญาณของเราจะเป็นอย่างนี้อย่าได้

เป็นอย่างนั้นเลย ภิกษุทั้งหลายพวกเธอจะสำคัญความซึ้งนั้นเป็นอย่างไรคือรูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง ภิกษุ
กราบทูลว่าไม่เที่ยงพระเจ้าข้าพระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า ก็สิ่งใดไม่เที่ยงสิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข
ภิกษุกราบทูลว่าเป็นทุกข์พระเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า ก็สิ่งใดไม่เที่ยงเป็นทุกข์มีการแปร-
ปรวนเป็นธรรมดา ควรแล้วหรือที่จะคามพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่านั่นเป็นของเรา เราเป็นมัน นั่นเป็น
ตัวคนของเราภิกษุกราบทูลว่าไม่ควรที่จะคามพิจารณาสิ่งนั้นพระเจ้าข้า

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ เที่ยงหรือไม่เที่ยง
พระภิกษุกราบทูลว่า ไม่เที่ยงพระเจ้าข้า

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข
ภิกษุกราบทูลว่า เป็นทุกข์พระเจ้าข้า

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา
ควรหรือที่จะพิจารณาสิ่งนั้นว่านั่นเป็นของเรา เราเป็นมัน นั่นเป็นตัวคนของเรา

ภิกษุกราบทูลว่า ไม่ควรที่จะคามพิจารณาสิ่งนั้นพระเจ้าข้า

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า เพราะเหตุนี้แหละ ภิกษุทั้งหลาย รูปอย่างใดอย่างหนึ่งที่เป็น
อภคคภค อเนกคภค บัจจุบันภค อยู่นภายในภค ภายนอกภค ทยายภค ละเอือคภค เสวกภค
ประณีคภค อยู่นที่ไกลภค ในที่ใกล้ภค รูปนั้นทั้งหมด สักว่าเป็นรูป นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่
เป็นมัน นั่นไม่ใช่ตัวคนของเรา ซึ้งเธอทั้งหลายพึงเห็นได้คามความเป็นจริง ด้วยปัญญาอันชอบ
เองอย่างนี้ เวทนา สัญญา สังขารและวิญญาณ อย่างใดอย่างหนึ่ง ที่เป็นอภคคภค อเนกคภค อาม
บัจจุบันภค อาม ที่เป็นภายในภค อาม เป็นภายนอกภค อาม ทยายภค อาม ละเอือคภค อาม เสวกภค
ประณีคภค อาม อยู่นที่ไกลภค อาม อยู่นที่ใกล้ภค เวทนา สัญญา สังขารและวิญญาณ ทั้งหมดนั้นก็สัก
ว่าเป็นเวทนา สัญญา สังขารและวิญญาณ นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นมัน นั่นไม่ใช่ตัวคนของเรา
สิ่งเหล่านี้เธอทั้งหลายพึงเห็นได้คามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบเองอย่างนี้ ภิกษุทั้งหลาย อวิ-
สวากุหุได้สติบแล้วอย่างนี้ ย่อมเบือนห่างในรูป ในเวทนา ในสัญญา ในสังขารและในวิญญาณ
เมื่อห่างย่อมคลายกำหนด เพราะคลายกำหนดจึงหลุดพ้น เมื่อจิตหลุดพ้นแล้วย่อมรู้ว่าเราหลุด
พ้นแล้ว

พระอริยสาวกนั้น ย่อมทราบอย่างชัดเจนว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์เราได้ถืออยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำเราก็ได้ทำเสร็จแล้ว กิจอย่างอื่นเพื่อความเป็นอย่างนั้น ไม่มีอีกแล้ว เมื่อพระผู้มีพระภาค ครัสถพระสุตตรนั้นจบลง ก็ภิกษุเบญจจวรรคก็พากันยินดีและชื่นชมพระคำรัสของพระผู้มีพระภาคแล้ว และมีจิตหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่เข้าไปยึดมั่นถือมั่น ในสมณนั้นจึงมีพระอรหันต์เกิดขึ้นในโลก ๖ องค์ คือ

พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ ผู้เป็นพระชินเจ้าอันเหล่านั้นผู้แก่แล้ว
 กล่าวถึงเคารพบูชา และภิกษุเบญจจวรรคก็ผู้รักตามพระชินเจ้าผู้ประเสริฐ
 นั้น ผู้มีจิตปราศจากมลทิน เป็นพระอรหันต์ชั้นยอด ด้วยการทำกถา
 แห่งภพอันแจ่มเป็นอันได้ เพราะห่างไกลจากชาติก

อนัตตลักขณสูตร จบ

ก็โดยสมัยนั้น ยังมีกัลบุตรผู้หนึ่งมีนามว่าสะ เป็นบุตรเศรษฐีเป็นสุภมาตชาติตระกูล
 ในเมืองพาราณสี กุลบุตรนั้นมีปราสาท ๓ หลัง (สำหรับอยู่ใน ๓ ฤดู) คือฤดูหนาวหลังหนึ่งฤดู
 ร้อนหลังหนึ่ง ฤดูฝนหลังหนึ่ง

ในวสันตฤดูนั้น กุลบุตรนั้นอยู่ในปราสาทสำหรับอยู่ในฤดูฝน มีเหล่านางปรีชาวิกา
 บำเรอด้วยศุภริยางค์กันศวีซึ่งเว้นจากบุรุษเพศ มิได้ลงมาจากปราสาทสู่ภายนอกตลอด ๔ เดือน ย่อมมา
 วันหนึ่ง ยสกุลบุตรผู้อันนารีบริวารบำเรอให้เอิบอิมพรียงพร้อมด้วยกามคุณทั้งห้าจึงหลับก่อน ส่วน
 เหล่าปรีชนของเขาที่หลับกันภายหลัง และปราสาทนั้นก็สว่างไสวไปด้วยประทีปสว่างตลอดทั้งคืน
 ครั้งนั้นแล ยสกุลบุตรตื่นขึ้นมาก่อนเขาได้เห็นปรีชนของกนางกำลังหลับหึ่งบางกนมีพิศวงอยู่ที่รักแ
 บางกนมีตะโพกพาดอยู่บนคอ บางกนมีคองวางอยู่ที่รักแ
 บางกนมีผมอยู่เคียง บางกนนำลายไหล
 บางกนก็ละเมอบนเพื่อนอนแผ่มือเหมือนผีในป่าช้า เพราะเห็นเหล่าปรีชนซึ่งกำลังหลับไปต่าง ๆ
 นานา ซึ่งปรากฏดูน่ากลัว ยสกุลบุตรจึงถึงเห็นโทษของการอยู่ครองเรือน จิตใจก็รู้สึกเบื่อหน่าย
 ครั้งนั้นยสกุลบุตรถึงกับเปล่งอุทานออกมว่า "วันวายจริงหนอ" จึงสวมรองเท้าแล้วเข้าไปทาง
 ประตูในเวหน พวกอมมนุษย์ก็เบ็ดประกูให้ด้วยพุกว่าใคร ๆ อย่าได้ทำอันครายแก่ยสกุลบุตร ๆ จะ
 ใต้ออกจากภวราวมวอย่างสะควกสบาย ท้อมายสกุลบุตรออกไปจนถึงประตูเมือง เหล่าอมมนุษย์ก็
 เบ็ดประกูให้จนยสกุลบุตรเดินทางไปถึงน้ำอิตถีปนมฤคทายวัน

ก็โดยสมัยนั้นแล พระผู้มีพระภาคเสด็จลุกขึ้นแต่เช้าครู่แล้วเสด็จจงกรมกลางแจ้งใต้ชอกพระเนตรเห็นสกุลบุตรกำลังเดินมาไกล จึงเสด็จลงจากที่จงกรมประทับนั่งบนอาสนะที่เขาปูลาดไว้แล้ว ฝ่ายสกุลบุตรเดินเบ่งอุทานว่า "ทีนี้วันวายหนอ ทีนี้ชัคข์องหนอ" เดินมาใกล้ที่ประทับของพระผู้มีพระภาค

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับสกุลบุตรว่าก่อนจะสิ้นไม่วันวาย ทีนี้ไม่ชัคข์องเชิงดูทางนี้เกิดขึ้น เธอจะนั่งลงเรวจักแสดงธรรมแก่เธอ ยสกุลบุตรพอได้ยินคำว่า "ทีนี้ไม่วันวาย ทีนี้ไม่ชัคข์อง" ก็เกิดความรำแริงเบิกบานตลอดรวงเท้าแล้วเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับถวายบังคมแล้วนั่งลงในที่อันสมควรข้างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคได้ตรัสสอนบุพพิกถาไปรชชาแล้ว คือ พระองค์ทรงประกาศทานกถา สีกถา สักกถา โทษอันคำทราวม ความเศร้าหมองของกามและอาณิสสในกามรอกจากกาม เมื่อทรงทราบว่ายสกุลบุตรมีจิตสงบอ่อนโยนปราศจากนิวรณ์ธรรมรำแริงเบิกบานและเลื่อมใสดีแล้วก็ทรงแสดงพระธรรมเทศนาอันเป็นสามกัถสิกเทศนาภาสโนวาท ซึ่งเป็นพุทธวิสัยของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ กล่าวแล้วก็คือพระอริยสังขารทั้ง ๔ ประการ คือ ทกขัสมุทัย นิโรธ และมรรค

ธรรมจักขุอันปราศจากรูปลีปราศจากมลทิน ได้เกิดขึ้นแก่ยสกุลบุตรผู้สถิตอยู่ที่อาสนะนั้นว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งมีการเกิดขึ้นเป็นธรรมกา สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็นธรรมกา ประคองผ้าขาวอันบริสุทธิมิไค้มีวหมองด้วยน้ำย้อมก็แล้วก็คคสีน้ำย้อมโดยเร็วฉะฉนั้น ด้วยเหตุนี้ข้าพเจ้าจึงกล่าวไว้ว่า

เมื่อครั้งพระจอมมุนีโลกเรฎฐี ประทับอยู่ที่บ่าอสิปคนะนั้น มีบุตรเศรษฐีคนหนึ่งมีทรัพย์สมบัติมากชื่อยสะเห็นประการอันแปลกของเหล่าหญิงนักพื่อนซึ่งพากันเปลือยเครื่องคนตรี นอกหลับกันอยู่มีความเบือหน่ายในที่อุยาศัย จึงหนีออกไปจนได้พบพระชินเจ้า

ครั้งนั้นแล มารดาของยสกุลบุตรได้ขึ้นไปยังปราสาทไม่พบลูกชายจึงเข้าไปหาเศรษฐีผู้สามีแล้วถามว่า ยสกุลชายของท่านหายไปไหน เศรษฐีให้ค้นหาตามที่ต่าง ๆ ก็ไม่เจอ จึงส่งแม่เร็วไปคคิกคามหาทั่วทั้ง ๔ ทิศ ส่วนตนก็ออกคคามหาไปทางบ่าอสิปคนมฤคทายวันได้เห็นร่องเท้าทองของลูกชายซึ่งถอยควางไว้ที่หนึ่งจึงคคิกคามเข้าไป

พระผู้มีพระภาคได้ทอศพระเนตรเห็นเศรษฐีกำลังเดินมาแต่ไกลจึงทรงดำริว่า เราควรทำ
อิทธิบาทสังขารโดยประการที่เศรษฐีนั้นแล้วจะมองไม่เห็นสกุลบุตรซึ่งนั่งอยู่ในที่นั้น ครั้นแล้วจึงทรง
ทำอิทธิบาทสังขารตามพระดำรินั้น

ครั้นนั้นแล เศรษฐีก็หอบคิได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคจนถึงที่ประทับแล้วกราบทูลว่า
ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ พระองค์ทรงเห็นสกุลบุตรบ้างหรือเปล่า พระผู้มีพระภาคตรัสว่า
ก่อนนฤทุพทิต ถ้าเช่นนั้นเรี่ยทำนังก่อน ถ้าทำนงในทันทีแล้วก็จะเห็นสะ บุตรของท่านซึ่งนั่งอยู่
ในที่นั้นแล้ว เศรษฐีก็มิชใจว่าเวียงเบิกบานด้วยคิดว่า "นัยว่าเวียงในที่นั้นแล้วก็จะเห็นสะบุตรของ
เราซึ่งนั่งอยู่ในที่นั้น" จึงถวายบังคมพระผู้มีพระภาคแล้วนั่งอยู่ในที่อันสมควรข้างหนึ่ง พระผู้มีพระภาค
จึงทรงแสดงอนุพุททิกถาเช่นเดียวกับที่ได้ทรงแสดงแก่สกุลบุตร เมื่อเศรษฐีมิชใจสงบอันโยน
ปราศจากนิวรณ์ธรรมว่าเวียงเบิกบานเต็มโตแล้ว พระองค์จึงทรงแสดงพระธรรมเทศนาอันเป็น
สามกุกังสีกเทศนาภาสโนวาท ซึ่งเป็นพุทธรวิสัยของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์กล่าวแล้วก็คือพระอริย-
สัจจธรรมทั้ง ๔ ประการคือ ทุกข์ สมุทัยนิโรธและมรรค ธรรมจักขุอันปราศจากอติและมลทินได้
บังเกิดแก่เศรษฐีว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีการเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดล้วนมีการดับ ไปเป็น
ธรรมดา เปรียบเหมือนผ้าขาวอันบริสุทธิ์ปราศจากความดำ เมื่อเขานำลงไปแช่ในน้ำร้อนก็คืนน้ำ
ย้อมอย่างทีละดวงเดียว ฉะนั้น ต่อมาเศรษฐีก็ทุพทิต เห็นแจ้งบรรลुरुชีกะพระธรรมยถิตคือพระธรรม
ดวงพ้นความสงสัยต่างๆ หมกค้ำตามเกิดความเกล็ดกลัว ไม่มีคนอื่นเป็นเบ้จยในศาสนาของพระศาสดา
ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์แจ่มแจ้งแล้ว ข้าพระองค์ก้าว
ล่วงได้แล้ว ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคทรงประกาศธรรมโดยเอกปรีชาอย่างแจ่มแจ้ง
ชัดเจน เปรียบเสมือนบุคลกลหลายภษณะที่คว่ำหรือเบ้คเณยสิ่งทีลลับ หรือบอกทางแก่คนหลงทาง
หรือตามประทีปในที่มืดคนมีจักขุก็ย่อมมองเห็นรูปได้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์นั้นขอถึง
พระผู้มีพระภาค พระธรรมและพระสงฆ์ว่าเป็นสรณะที่พึ่งขอพระผู้มีพระภาคไประจำข้าพระองค์ไว้ว่า
เป็นอุบาสก ตั้งแต่วันนี้ไปข้าพระองค์ขอตั้งวันละทั้ง ๓ วันว่าเป็นสรณะที่พึ่งตลอดชั่วชีวิต

ก็เศรษฐีนั้นได้เป็นเทวจักอูบาสก ก็เป็นผู้เข้าถึงพระรัตนตรัยเป็นคนแรกในโลก

ลำดับนั้น เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมแก่บิดาอยู่ อสกุลบุตรได้พิจารณาตามภูมิ
ตามที่ได้เห็นตามที่ได้รู้ก็มิชใจหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ยึดมั่นถือมั่น ลำดับนั้น พระผู้มี

พระภาคทรงดำริว่า เมื่อเราแสดงธรรมแก่นิคาของยสะ ยสกุลบุตรก็พิจารณาภูมิธรรมตามที่ได้เห็น ตามที่ได้รู้จักที่หลุดพ้นจากอาสวะ เพราะไม่มีการยึดมั่น บัดนี้ยสกุลบุตรไม่ควรถูกนับไม่เป็นพระวราส นวิโลกคามคังแก่ก่อน เราควรระวังบิณฑบาตถึงฆราวาสเสียก่อน แล้วพระองค์จึงทรงระวังบิณฑบาตถึงฆราวาสนั้นเสีย ฝ่ายเศรษฐีก็เห็นยสกุลบุตรนั่งอยู่ในสำนักของพระคาสกา แล้วกล่าวว่าพ่อยสะมารดาของเจ้าถึงความเศร้าโศกพิเวรว่าพันอย่างใหญ่หลวง เจ้าจึงให้ชีวิตแก่มารดาของเจ้าด้วยเด็ก ครั้นนั้น ยสกุลบุตรจึงมองดูพระผู้มีพระภาค พระผู้มีพระภาคจึงทักกับเศรษฐีว่า ตุก่อนทำนาคฤหบดี ท่านมีความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องนี้ประการใด ยสกุลบุตรได้เห็นธรรมด้วยญาณอันเป็นเสขะและกัวยการ เห็นอันเป็นเสขะ เมื่อยสกุลบุตรพิจารณาภูมิธรรมที่ท่านเองได้เห็น ได้รู้จักของเขาร้างหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลายเพราะไม่ยึดมั่นถือมั่น ตุก่อนทำนาคฤหบดีควรหรือที่ยสกุลบุตรจะเวียนไปเป็นพระวราสแล้วบวิโลกคามคังไม่เหมือนก่อน คฤหบดีกราบทูลว่าไม่ควรพระพุทเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคทูลว่า บัดนี้ยสะ ได้เห็นธรรมแล้วด้วยญาณและทักนอันเป็นเสขะ เมื่อเขาได้พิจารณาตามภูมิธรรมที่ท่านเองได้เห็น ได้รู้จักของเขาร้างหลุดพ้นจากอาสวะ เพราะไม่มีการยึดมั่นถือมั่น ฉะนั้นยสะจึงไม่ควรที่จะเวียนกลับไปเป็นพระวราสเพื่อบวิโลกคามเหมือนก่อนอีกต่อไปแล้ว คฤหบดีกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญเป็นลาภของท่านยสะแท้ๆ การที่จักหลุดพ้นจากอาสวะเพราะการไม่ยึดมั่นถือมั่นนั้น นับว่าเป็นลาภอันประเสริฐที่ยสะได้รับดีแล้ว ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญขอพระองค์โปรดสงเคราะห์รับอาราธนาเพื่อเสวยภัตตาหารพร้อมด้วยท่านยสะเป็นปัจฉิมขณะในนเวทน์ของข้าพระพุทธเจ้า เพื่อให้เป็นบุญกุศลแก่ข้าพระพุทธเจ้าในวันนั้นด้วยเถิด พระผู้มีพระภาคทรงรับนิมนต์โดยอสุภิกภาพ

ครั้นนั้น เศรษฐีคฤหบดีรู้ว่าพระผู้มีพระภาคทรงรับนิมนต์แล้วก็ลุกจากอาสนะถวายบังคม ทำประทักษิณพระผู้มีพระภาคแล้วก็ปลีกไป ครั้นเศรษฐีปลีกไปไม่นาน ยสกุลบุตรได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระพุทธองค์พึงได้การบรรพชาและอุปสมบทในสำนักของพระองค์ พระผู้มีพระภาคจึงทูลว่า "เธอจงเป็นภิกษุมานเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์เมื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด" กวโรนั้นได้เป็นวิธียอุปสมบทของท่านยสะนั้น ในสมัยนั้นแล ได้มีพระอรหันต์เกิดขึ้นในโลกเพียง ๘ องค์ คือ

พระจอมมุนีผู้ทรงเป็นที่พึ่งของเทวดาและมนุษย์และพระเบญจวารรคีย์เถระผู้เป็นโอรสของพระทศพล รวมทั้งพระยสะผู้เป็นพุทธบุตร

บุตรของคฤหบดีผู้ประเสริฐ รวมเป็นพระอรหันต์ผู้มีจิตปราศจากมลทิน
ในโลก ๗ องค์ (พหุสี)

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคทรงครองผ้าในเวลาเช้าแล้วทรงถือเอาบาตรและจีวรได้เสด็จ
ไปยังนิเวศน์ของเศรษฐีคฤหบดีพร้อมด้วยพระอเสะประทับนั่งบนอาสนะที่ปูลาดและคกแก่้งไว้เรียบ
เรียบร้อยแล้ว ครั้นนั้นมารคาและภรรยาเก่าของท่านอเสได้เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคถวายบังคมแล้วจึงนั่ง
ในท่อนสมควรข้างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเมื่อจะทรงครีตอนุบุพพิททาแก่หญิงเหล่านั้น ทรงพรรณนา
ถึงทานกถาก่อนแล้วทว่า

ธรรมกว่าทาน บัณฑิตรู้กันว่าเป็นบ่อเกิดของอริยธรรม มีสุข
เป็นอันอย่างออกเอี่ยม และบัณฑิตกล่าวว่าเป็นบ่อเกิดเป็นที่ประคองฐานะ
แห่งโลกทวีปี้ ทานเป็นเครื่องป้องกันอันตรายของมนุษย์ ทานให้ความ
เป็นพระพุทธเจ้าในภายภาคหน้า และทานนี้ย่อมทำให้สัตว์ล่วงพ้นจาก
ทุกข์ได้

* ทาน เป็นที่พึ่งอย่างยิ่งของเหล่าสัตว์ผู้ประสบทุกข์อยู่ ท่านอาจารย์ทั้งหลาย แสดงทาน
ว่าเป็น "เรือ" ด้วยอรรถว่า ช้ำทุกข์เสียได้และพรรณนาถึงทานว่าเป็น "เมือง" โดยการคุ้มครองภัย
หนึ่งทาน ท่านกล่าวว่า ไม่เป็นพิษ ไม่เป็นภัย ด้วยอรรถว่า พิษภัยเข้าถึงได้โดยยาก ทาน
ย่อมกำจัดมลทิน คือ ความโลภเป็นต้น เสียได้เหมือนคอกบัวไม่ติดเบียดคอกนั้น ทั้งในโลก
ของมนุษย์จะเสมอด้วยทานไม่มี ก็เพราะเหตุนี้ บุคคลพึงให้ทานนั้นเกิด ด้วยนิตยคือการกระทำ
อันผู้มีความรู้ในโลกนี้ ย่อมเป็นผู้ให้ทานทั้งหลายเพื่อประโยชน์แก่โลกสวรรค์ จึงอยู่ ชื่อว่า นรชน
คนไหนยินดีประโยชน์แก่ผู้อื่นในโลก จะไม่พึงให้ทาน นรชนคนไหน ใตสตัป สมบัติอันเกิดจาก
ทานในหมู่เทพแล้ว จะไม่พึงให้ทานอย่างอื่นเป็นบ่อเกิดแห่งความสุข เป็นเครื่องทำให้จิตใจเราเร่ง
บุคคลปฏิบัติทานแล้ว มีนางเทพอัปสรพร้อมล้อม ยินดีอยู่ในสวนนั้นทุกวัน อันเป็นสถานที่บันเทิง
ของเทวดา ตลอดกาลนาน

* นายสุวรรณ จินต์ประชา ป.ธ. ๘ แปล

บุคคลผู้ให้ทาน ย่อมประสบบิณฑิอันยิ่งใหญ่ ย่อมถึง คือ ย่อมท่องเที่ยวไปในโลกที่มี
 ความเคารพ และผู้ให้ทาน ย่อมถึงความเป็นผู้มีชื่อเสียงไม่มีที่สิ้นสุด อนึ่ง ผู้ให้ทาน ย่อมเป็นผู้นำ
 คบหา นรชนให้ทานแล้ว ย่อมประสบความสำเร็จในโลกสมบัติ ได้ขายอิน ความมั่งคั่งไพเราะ
 รูปที่นำอินคือยัง ค่างอยู่ในวิมาน อันระมไปด้วยเสียงนกกอย่างต่างๆ เล่นอยู่กับเหล่าเทพอัปสรใน
 สรวงสวรรค์ ทานเบ็นทรัพย์ อันไม่ทั่วไปแก่ใคร ชำศึก พระราชา น้าและไฟ แก่ทานนั้น ย่อม
 ให้สาวกญาณภูมิ บิณฑิภูมิ และพุทธภูมิแล

พระผู้มีพระภาค ครั้นทรงแสวงทานกถา ตามนัยมโหชาทิอย่างนั้น ตักจากทานกถานั้น จึง
 ทวีตัสถกถาว่า

“ศีล เป็นเหตุอย่างยิ่งของความสุข บุคคลผู้มีศีล ย่อมไปสู่ไตรภพ
 ได้ ก็เพราะศีล และศีลเป็นที่ค้ำทาน เป็นที่สถิเรณ และที่ไปในเบื้อง-
 หน้า (เป็นเครื่องนำทาง) ของสัตว์ผู้ท่องเที่ยวไปในสงสาร ก็ที่พึงอย่างอื่น
 ในโลกนี้หรือในโลกอื่น ของชนทั้งหลาย เสมอด้วยศีล จักมีแต่ที่โหน
 บรรคาคุณธรรมทั้งหลาย ศีลเป็นที่พึ่งอย่างยิ่ง เหมือนสายนา เป็นที่พึ่ง
 อันถาวรแก่หมู่สัตว์ ฉะนั้น

เล่ากันมาว่า ศีลเป็นเครื่องประดับทั้งกายมัยัง ศีลเป็นสิ่งสูงสุดในโลกผู้มีศีล เป็นเหตุ
 ให้ท่านเรียกว่า มโหชาคือ คือความประพฤดิอย่างพระอริยะ จริยอยู่เครื่องประดับที่ทำความดีของคำ
 เป็นคณ จะเสมอด้วยศีลไม่มี กลิ่นของหอมอันฟุ้งไป ในที่ทวนลมและที่ตามลมจะเสมอเหมือนกลิ่น
 ของศีลไม่มี สิ่งกัจฉลทินคือกลิ่นเสก เสมอด้วยศีลไม่มีในโลก สิ่งซึ่งเข้าไปสงบระงับความแฉ้วร้อน
 เสมอด้วยศีลไม่มีในโลก ก็คืออย่างหนึ่ง สิ่งซึ่งประกาศเกียรติคุณ จะเสมอด้วยศีลไม่มีในโลก บันใด
 สำหรับโคขินสู่สวรรค์ อันประเสริฐจะเสมอด้วยศีลไม่มี พระราชาทรงประดับด้วยแก้วมุกดาและแก้ว
 มณี ก็ยังไม่งามเหมือนนักรพค ผู้ประดับด้วยเครื่องประดับคือศีล กลิ่นของหอม ซึ่งจะฟุ้งไป
 สม่่าเสมอทั้งในที่ตามลมและทวนลม เสมอด้วยกลิ่นศีล จักมีแต่ที่โหน กลิ่นดอกไม้อ ย่อมไม่ฟุ้งไป
 ในที่ทวนลม กลิ่นจันทน์ กลิ่นกฤษณา และกลิ่นกลัมพัก ย่อมไม่ฟุ้งไปในที่ทวนลม แก่ว่ากลิ่นศีล
 ของสัตว์บุรุษ ฟุ้งไปในที่ทวนลมได้ สัตบุรุษ ขจรไปทั่วทิศานุทิศ จันทน์ก็ดี กฤษณาก็ดี อุบลก็ดี
 มณีก็ดี กลิ่นของศีล ยอดเยี่ยมกว่าคัณธธาภิเหล่านี้

แม่น้ำใหญ่ทั้งหลาย คือ แม่น้ำคงคา กษัตริย์ ยมุนา กษัตริย์ สรรพ กษัตริย์ สวรรค์ กษัตริย์ อจิรวดี กษัตริย์ แม่น้ำมหากษัตริย์ ไม่สามารถชำระมลทินอันนั้นของสัตว์ทั้งหลายในโลกนี้ได้ น้ำคือศีล ย่อมชำระมลทินของสัตว์ทั้งหลายได้แน่นอน ลมคือศรัทธา ระวังมลทิน อันนั้นมิได้ และเมฆจันทร์แดง ก็ระวังมิได้ แก้วมุกดาหาร แก้วมณี รัศมีอันอื่นๆ แห่งจันทร์ ก็ระวังมิได้ ศีลที่บุคคลรักษาก็แล้วนั้น เป็นอริยศีลมีความเย็นยิ่งนัก ย่อมระงับความแฉะร้อนอันใด ของเหล่าสัตว์ในโลกนี้ได้ ศีลย่อมกำจัดภัย มีการลดค่าหนักนเป็นต้นได้โดยประการที่ปวง ทั้งยังสร้างชื่อเสียงและความว่าแจ้ง แก้วมณีศีลได้ทุกเมื่อ

บันไดสำหรับโค่นต้นไม้สวรรค์ ก็หรือว่า ประคองสำหรับสัตว์โลกเข้าไปสู่พระนครคือนิพพาน อย่างอื่นเสมอกับศีล จักมีแต่ที่ไหน เธอทั้งหลายจงรู้ทานิสถีสอนยอศเยี่ยมของศีล อันเป็นรากเหง้าแห่งคุณธรรม กำจัดเสียซึ่งกำลังแห่งโทษ ด้วยประการฉะนี้แล

พระผู้มีพระภาค ครั้นทรงแสดงอานิสถีสัตถ์ด้วยประการฉะนี้แล้ว ต่อจากนั้นไป เพื่อจะทรงแสดงว่า “ก็บุคคลอาภยก็สิ้นแล้ว ย่อมได้สมบัติคือสวรรค์ ขึ้นชื่อว่า สวรรค์นั้นเป็นสถานน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ มีความสุขสบายถ่ายเท” จึงตรัสด้วยคำอันกล่าวถึงสวรรค์ ต่อจากศีลนั้น ต่อไปว่า

“เหล่าเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกา ย่อมเสวยทิพย์สุขานถึง ๔ ล้านปี นับเป็นประมาณอายุเนื่องในภพของเหล่าเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกาเหล่านั้น”

เทวดาชั้นจาตุมหาราชิกาเหล่านั้น เสวยทิพย์สุขอยู่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ๓ โกฎิกับ ๖ ล้านปี พระบรมภาสกาพรองค์นั้นตรัสด้วยคำอันว่าด้วยสวรรค์ เป็นต้น ด้วยประการฉะนี้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงปลอบโยนด้วยถ้อยคำอันว่าด้วยสวรรค์แล้ว จึงทรงประกาศ ความไม่เที่ยงของสวรรค์เพิ่มเติม ตรัสพระคำวสันตว่า

แม้สวรรค์นั้นยังไม่เที่ยง ไม่มีความยั่งยืน และไม่แน่นอน ก็แลนักปราชญ์ ไม่ควรทำความกำหนัดพอใจในสวรรค์นั้น พระพุทธองค์ ครั้นทรงประกาศความเศร้าหมอง คำพราหมณ์ของกามทั้งหมกและอานิสถีในการออกบวชด้วยพระคำวสันตแล้ว จึงตรัสธรรมิกถาอันมีพระนิพพานเป็นที่สุก โศกความผกษมแล

ในกาลใด พระผู้มีพระภาคทรงทราบว่า หอึงเหล่านั้นมีจิตสงบ มีจิตอ่อน มีจิตไม่
 คึกคัก มีจิตฟุ้งซัน มีจิตเลื่อมใสแล้วในกาลนั้น ทรงประกาศสามกัถศีกรวมเทศนา สำหรับพระพุท
 เจ้าทุก ๆ พระองค์ คือ ทุภัส สมุทัย นิโรธ มรรค บนอาสนะนั้นนั้นนั้นแล หอึงเหล่านั้นเกิดธรรม
 จักขุ (ดวงตาเห็นธรรม) ปราศจากอสุติหมกมลทินว่า

“สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเป็นธรรมคา สิ่งนี้ทั้งหมดมีความกับเป็นธรรมคา เหมือนผ้า
 ชาวสะยาไม่มีสีคำ พังคคิสที่อ้อมโค้งจะฉนั้น”

อุบาสิกาเหล่านั้น เห็นธรรมแล้ว บรรลุธรรมแล้ว รู้แจ้งธรรมแล้ว หอ้งลงสู่ธรรม
 แล้ว ชำความสงสัยได้แล้ว ปราศจากข้อกัถาคำถึงความไม่เป็นผู้แก่ลวกถ้ำ ไม่ต้องมึนอื่นเป็นเบ็จชัย
 ได้กราบทูลคำกับพระผู้มีพระภาค ในเรื่องสักกาศรีว่า “สักกาศรีล่วงไปแล้วพระเจ้า
 ก้าวล่วงแล้วพระเจ้า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บุคคลพึงหงายของที่กว่าอยู่ หรือพึงเบ็คของที่บึค
 หรือพึงบอกทางแก่คนที่หลงทางหรือพึงให้แสงสว่างในที่มืด ตัวอย่างใจว่าผู้มีจักขุจะเห็นรูปได้
 ฉนั้นใด พระผู้มีพระภาค ก็ฉนั้นนั้น ทรงประกาศธรรมเป็นอเนกปริยาย ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
 พวกข้าพระองค์เหล่านี้ ขอถึงพระผู้มีพระภาค พระธรรม และพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นที่พึ่งขอพระ
 ผู้มีพระภาค จงทรงจำพวกข้าพระองค์ว่า เป็นอุบาสิกา ผู้เข้าถึง คือ ถึงที่พึ่งด้วยลมปราณ (กลอก
 อยุ) ในวันนี้” ก็หอึงเหล่านั้นได้เป็นอุบาสิกาพวกแรกในโลก เพราะเหตุนี้ข้าพเจ้าจึงกล่าวว้

“เศรษฐีนั้น ได้เป็นเศวตจิกอุบาสก ผู้ประเสริฐคนแรกในแผ่นดิน ภริยาพร้อมทั้ง
 มารดาของเศรษฐีนั้น หมกความหวัง ได้เป็นเศวตจิกอุบาสิกาพวกแรก”

ครั้งนั้นแล บิคา มารดาและภริยาเก่าของพระยสะ อังคาสพระผู้มีพระภาค และพระยสะ
 ด้วยของเคียวของฉนั้นอันประณีตด้วยมือของคน ห้อมล้อมเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ซึ่งกำลังสว
 มีพระหัตถ์หย่อนลงในบาตร หนึ่ง ณ ที่ส่วนใดส่วนหนึ่ง ฉักฉนั้นนั้นแล พระผู้มีพระภาคทรงปลอบโยน
 ชักชวนบิคา มารดาและภริยาเก่าพระยสะ ให้อาจหาญว่าเว็จด้วยธรรมกถา ลุกจากอาสนะเสกัจเหล็กไป

สหายผู้เป็นคฤหัสถ์ของพระยสะ เป็นบุตรของตระกูลเศรษฐีนั้นชื้อใหญ่ ในเมืองพาราณสี
 ๔ คน คือ วิมลละ ๑ สุพาทุ ๑ ปุณณชิ ๑ ความปติ ๑ ต่างก็ไค้สคัมมาว่า “เล่ากันว่า ยสกุลบุตร
 ปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้าข้อมนำผ้าค ออกจากเรือน บวชไม่มีเรือน”

ครั้นเสกบิณฑบาตแล้ว ๔ เหล้านั้น ได้มีความคิดอย่างนั้นว่า “ก็แล พระธรรมวินัยนั้น
คงไม่ต่ำช้าแน่ การบรรพชาก็ไม่ต่ำช้า ซึ่งสกุลบุตรปลงผมและหนวด แล้วนั่งห่มผ้าซ้อนมาฝาก
ออกจากเรือนบวชไม่มีเรือน”

ครั้นนั้นแล เขาเหล่านั้นเข้าไปหาพระยสกุลบุตรถึงที่พัก ครั้นเข้าไปหาแล้ว อภิวัต
ทำนอันอยู่ ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง ที่นั้น ท่านพระยาสหพาหุสหายผู้เป็นกฤตติ์ ๔ ท่านนั้น
เข้าไปเฝ้ายังที่ประทับพระผู้มีพระภาค ครั้นเข้าไปเฝ้าแล้ว ถวายอภิวัตพระผู้มีพระภาค นั่งที่สมควร
ส่วนข้างหนึ่ง ท่านพระยาสห นังอยู่ในที่ส่วนหนึ่งแล ได้กราบทูลคำนับพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่
พระองค์ผู้เจริญ สหายผู้เป็นกฤตติ์ ๔ ท่านเหล่านั้น เป็นบุตรตระกูลเศรษฐีอันใหญ่ในเมืองพาราณสี
คือ วิมล ๑ สุพาหุ ๑ ปุณฺณเชษ ๑ ความปรี ๑ ขอพระผู้มีพระภาค จงอบรมสั่งสอนเราทั้ง ๔
เหล่านั้นด้วยดี พระผู้มีพระภาค ครัสถอนุพพิกถาแก่สหายเหล่านั้น คือ ทรงประกาศทานกถา
ศีลกถา สติกถา กามาพันกถา อันเป็นองค์เสวยหมองคำพราหม และอันถึงดีในการออกบวช

ในกาลใด พระผู้มีพระภาคทรงทราบ สหายเหล่านั้นว่า ผู้มีจิตสงบ มีจิตอ่อน มีจิต
ไม่ขี้ขียง มีจิตพูน มีจิตเต็มโต ในกาลนั้น ทรงประกาศสามกถาสิกขธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้า
ทั้งหลาย คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค สหายเหล่านั้น เกิดธรรมจักขุ ปราศจากธุติ หมด
มลทินบนอาสนะนั้นแล้ว “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดเป็นธรรมกถา สิ่งนั้นทั้งหมคมมีความดับเป็น
ธรรมกถา เหมือนผ้าสีขาวสะอาดปราศจากสีดำ ฟังรับน้อมใจง่ายจะนั้น” สหายเหล่านั้น เห็น
ธรรมแล้ว บรรลุธรรมแล้ว รู้แจ้งธรรมแล้ว หงุดหงิดธรรมแล้ว ข้ามความสงสัยได้แล้ว ปราศจาก
ข้อกักกัน ถึงความเป็นผู้แก่แล้ว ไม่ต้องมีคนอื่นเป็นผู้สนับสนุน (เป็นบัจจย) ได้กราบทูล
คำนับพระผู้มีพระภาคในเรื่องสลักศาสนาว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งหลาย พึงได้
การบรรพชา พึงได้การอุปสมบท ในสำนักของพระผู้มีพระภาค”

พระผู้มีพระภาคได้ทูลว่า “พวกเธอจงเป็นภิกษุมานะเถิด” “ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว
จงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุกทุกข์โดยชอบเถิด” ก็สหายผู้นั้นเหล่านั้น ได้อุปสมบทแล้ว
ครั้นนั้นแล พระผู้มีพระภาค ทรงแนะนำพราสาทอนภิกษุเหล่านั้น ด้วยธรรมิกถา เมื่อพระผู้มีพระภาค
ทรงแนะนำพราสาทอนท่านเหล่านั้นด้วยธรรมิกถาอยู่ จิตพินแล้วจากอาสวะทั้งหลาย ด้วยการไม่ยึด
มั่น ก็สมณนั้นแล ปรากฏมีพระอรหันต์ในโลกถึง ๑๑ รูป ก็พระอรหันต์เหล่านั้นเหล่าไหน พระ
อรหันต์เหล่านั้นคือ

ในครั้งนั้น ได้มีพระอรหันต์ผู้บรรลุอรหัตผล ไม่มีมลทิน ไม่มีอาสวะ ปราศจาก
 ราคะ ๑๑ องค์ ในโลกคือ พระผู้มีพระภาคผู้เป็นเทพยิ่งกว่าเทพ ผู้ศรัทธา ผู้สูงส่งกว่าสัตว์ ๒ เท้า
 ๑ พระเถระผู้ประเสริฐ (คือพระปัญจวัคคีย์) ๕ รูป พระยสะ ๑ พร้อมกับสหายอีก ๔ รูป

สหายผู้เป็นภคอุทิศตัวชาวชนบทของท่านพระยสะ นับได้ ๕๐ คน เป็นบุรุษแห่งตระกูลเศรษฐี
 เก่าแก่ ได้ฟังแล้วแล้ว “ไต่อาว่า ยสกุลบุตรปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้าข้อมนำผ้าคอก ออกจาก
 เรือนบวชไม่มีเรือน” ครั้นได้สดับมา พวกเขาจึงมีความคิดอย่างนั้นว่า “ก็พระธรรมวินัยนั้น ไม่
 เป็นของค้ำทราบนั่นเอง การบรรพชานี้ ก็ไม่เป็นของค้ำทราบนั่น ซึ่งยะกุมารได้ปลงผมและ
 หนวด นุ่งห่มผ้าข้อมนำผ้าคอก ออกจากเรือนบวชไม่มีเรือน”

ครั้นนั้นแล สหายผู้เป็นภคอุทิศตัวนับได้ ๕๐ คนเหล่านั้น เข้าไปหาพระยสกุลบุตร จน
 ถึงที่อยู่ ครั้นเข้าไปหาแล้ว อภิวัตน์ท่านพระยสะ ไต่อาอยู่ ณ ที่ควรรข้างหนึ่ง ที่นั้น ท่านพระยสะ
 ได้พาสหายผู้เป็นภคอุทิศตัวนับได้ ๕๐ คนเหล่านั้น เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค จนถึงที่ประทับ ครั้น
 เข้าไปเฝ้าแล้ว ถวายบังคมพระผู้มีพระภาค นั่งอยู่ ณ ที่ควรรข้างหนึ่ง ท่านพระยสะผู้ซึ่งนั่งอยู่ในที่
 ส่วนหนึ่งแล้วแล กราบทูลจุดประสงค์กับพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สหายผู้เป็น
 ภคอุทิศตัวนับได้ ๕๐ คนเหล่านั้น ชาวชนบท เป็นบุรุษตระกูลเศรษฐีสืบต่อกันมา ขอพระผู้มีพระภาค
 ทรงแนะนำพาสอน เขาเหล่านั้นด้วยเถิด” พระผู้มีพระภาคทวีสอนบุพพิกถา แก่เขาเหล่านั้น คือ
 ทวิสทานกถา ศีลกถา สักกกถา กามาทินวกถา อันเป็นความเศร้าหมองค้ำทราบน และอานิสงส์ใน
 เนกขัมมกถา

ในกาลใด พระผู้มีพระภาคทรงทราบ สหายผู้เป็นภคอุทิศตัวเหล่านั้นว่า ผู้มีจิตสงบ มีจิต
 ย่อน มีจิตไม่กึกกัก มีจิตหวั่น มีจิตเสื่อมใส ในกาลนั้น ทรงประกาศสามกถาสังขารมณฑนาของ
 พระพุทธทั้งหลาย คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค สหายเหล่านั้น นุ่งบงอาสนะนั้นนั้นแล
 เกิดธรรมจักขุ ปราศจากธุลี หมกมลทินชื่อว่า “ตั้งโคสิ่งหนึ่ง มีความเกิดเป็นธรรมภา สิ้น
 ทั้งหมด มีความดับเป็นธรรมภา เหมือนผ้าขาวบริสุทธิ์ ไม่มีสีค้ำเจือ พึงรับผ้าข้อมนำได้ง่ายฉะนั้น”

สหายนับได้ ๕๐ คนเหล่านั้น เห็นธรรมแล้ว บรรลุธรรมแล้ว วัฏจักรธรรมแล้ว หยิ่ง
 ลงสู่ธรรมแล้ว ชำความสงสัยได้แล้ว ปราศจากคำคัดค้าน ถึงความเป็นผู้แก่กล้า ไม่มีคนอื่น
 เป็นเบียดเบียน กราบทูลคำกับพระผู้มีพระภาคในเรื่องสักกตาสถาวว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญขอข้าพระองค์
 พึงได้การบรรพชาในสำนักของพระผู้มีพระภาค ขอข้าพระองค์พึงได้การอุปสมบท” พระผู้มีพระภาค

ทว่า “พวกท่านจงเป็นภิกษุสามเณิก ธรรมเราแล้วทีแล้ว พวกท่านจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด” ก็ท่านเหล่านั้นได้อุปสมบทแล้ว

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคทรงแนะนำพราสาทอนภิกษุเหล่านั้น ด้วยธรรมิกถาแล้ว เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงแนะนำพราสาทอนท่านเหล่านั้นด้วยธรรมิกถา จิตหลุดพ้นแล้วจากอาสวะทั้งหลาย ด้วยการไม่ยึดมั่น ก็สมณันนั้นแล มีพระอรหันต์ในโลก ๖๐ รูป ก็พระอรหันต์เหล่านั้นพวกไหน ? คือ

พระพุทธเจ้า ๑ พระเถระปัญจวัคคีย์ผู้เป็นพุทธบุตร ๕ พระเถระผู้ประเสริฐมีพระยะเป็นต้น เป็นบุตรของพระสุกค ๕ และสหายนุ้เป็นกฤตสันต์เป็นนุ้ ๕๐ รวมเป็นนุ้ผู้เป็นพระอรหันต์ได้มีถึง ๖๐ รูป

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคผู้เป็นครูของโลกพร้อมทั้งมนุษย์และเทวดา ทรงพระประสงค์จะรื้อถอนเสี้ยวโลกผู้มีชนธนาว่าแกกทำลายจมลงในสสารก็องสสารอุกชาติชรามรณะทุกข์เป็นต้นและมังกร จะเข้ ปลาจลลาม และเก่าเบียดเบียน ออกจากสสารคือสังสารนั้น ทรงเปล่งพระสุรเสียงอันไพเราะอันนิก ซึ่งเกิดเพราะผลแห่งสุจริตที่ทรงประพฤติสั่งสมมามิใช่น้อย เมื่อจะทรงส่งภิกษุทั้งหลายไปในทิศอันใหญ่ เพื่อประโยชน์แสดงธรรมแก่สัตว์ทั้งหลายในที่นั้น ๆ ได้กัศวพระศาตาเหล่านั้นว่า

“เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งหมค ทั้งที่เป็นของทิพย์ แม้พวกเรือกัพ้นแล้วจากบ่วงเหล่านั้นจงเที่ยวจาริกไปในบ้นัน ภิกษุทั้งหลาย เธอจงทำประโยชน์ผู้อื่นและประโยชน์ตน เทียวไปยังแผ่นดินนั้น แสดงธรรมแก่มนุษย์ทั้งหลาย จงแสดงธรรมอันประเสริฐ อันมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง มีความงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์อันบริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิงพร้อมทั้งอรตพญูชณะ ซึ่งคตาคคประกาศแล้ว ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายในโลกนี้ ผู้มีฐิตในจักขุน้อยเป็นปรกคมีอยู่พากันเสื่อมจากธรรม เพราะไม่ได้ฟังธรรม ก็ชนเป็นอันมาก ผู้รู้จักธรรมยังมีอยู่ภิกษุทั้งหลาย แม้เราจักไปยังบ้นแห่งคำบลอวุเวลาเสนาณิกม ในบ้นันเพื่อแสดงอรตแห่งธรรมพวกท่านจงพักอยู่ที่ซึ่งเขาและแนวบ้นที่สังกัดช่วยกันประกาศพระสัทธิธรรมของเราแก่ชาวโลกคคคกกันภิกษุทั้งหลาย เธอจงยังบุคคลซึ่งทำการประทุษร้ายธรรมให้พ้นจากความสงสัย ปาพจนันที่เธอศคค

แล้วของเรา มีเพื่อประโยชน์แก่สัตว์ทั้งหลาย เธอผู้ซึ่งสิ้นอาสวะแล้ว จึงบีบ
 ประคอบชายทั้งหมด จึงเบ็ดเตล็ดไปสู่สวรรค์และนิพพานอันประเสริฐ เธอ
 ทั้งหลายเป็นคนดี เป็นที่อาศัยของบุคคลมีกรุณาเป็นต้น จึงเพิ่มพูนพระ-
 สัทธรรมให้เจริญรุ่งเรือง แก่ชาวโลกด้วยการปฏิบัติตามพระธรรมเทศนา
 เด็ด เธอทั้งหลายจงทำความเป็นผู้มีอุปการะให้ปรากฏ แก่กฤตส์ถ์ผู้มี
 อุปการะผู้ให้อามิสอยู่เป็นนิตย์โดยการให้ธรรมแก่กฤตส์ถ์เหล่านั้น เธอได้
 ทำงานที่จะพึงทำแล้ว ประกาศพระสัทธรรม ออกธรรมาชญาขึ้น ปฏิบัติเพื่อ
 ประโยชน์แก่บุคคลอื่น การให้ธรรมพระพุทธรูปเจ้าทรงพรรณนากล่าวว่า
 การให้สิ่งทั้งปวงแล้ว

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราแต่มีการใส่
 ใจโดยแยบคาย มีความเพียรโดยแยบคาย มีวิมุติอันสูงสุดบรรลุแล้ว มีวิมุติอันสูงสุดทำให้แจ้ง
 แล้วภิกษุทั้งหลาย แม้เรามีการใส่ใจโดยแยบคาย มีความเพียรโดยแยบคายบรรลุวิมุติอันยอดเยี่ยม
 ทำให้แจ้งวิมุติอันยอดเยี่ยมแล้ว”

ครั้งนั้นแล มารผู้ลามกเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ครั้นเข้าไปเฝ้าแล้วกราบ
 ทูลกับพระผู้มีพระภาคด้วยคาถาว่า

“เราได้ผูกท่านไว้แล้วด้วยบ่วงแห่งมารทั้งหลาย ทั้งที่เป็นของ
 ทัพย์และของมนุษย์”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

“เราพ้นจากบ่วงของมารแล้ว อุกุมารอันก่ เราจักทำ
 เสียแล้ว”

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนั้นแล้ว มารผู้ลามกจึงกล่าวคาถานี้ว่า

“บ่วงที่เกี่ยวไปในอากาศใด บ่วงหย่อนเกี่ยวไปในหมู่มนุษย์ เรา
 จักผูกท่านไว้ด้วยบ่วงนั้น ข้าแต่สมณะ ท่านจะไม่พ้นไปจากเราได้”

เมื่อมารกราบทูลแล้วอย่างนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสคาถานี้ว่า

“รูป เสียง กลิ่น รส และโผฏฐัพพะ อันเป็นสิ่งน่าพอใจ
 ความพอใจของเราในรูปเป็นต้นนั้นหายไปแล้ว อุกุมารอันก่ เราจัก
 ทำเสียแล้ว”

ครั้งนั้นแล มารผู้ลามกก็ว่า “พระผู้มีพระภาคจะรู้จักเรา พระสุคจะรู้จักเรา” มีความทุกข์ระทมใจจึงอันตรธานหายไปในที่นั้นนั่นเอง

ที่นั่น พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ในเมืองพาราณสี ตามความพอพระทัยแล้ว เสด็จไปสู่ที่จาริก ๘ ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเสด็จแวงลงจากหนทาง เข้าไปยังแนวป่าแห่งใดแห่งหนึ่ง ครั้นเข้าไปแล้วอีกเขาแนวบ้านั้น ประทับนั่ง ๘ โคนต้นไม้ต้นหนึ่ง

ก็โดยสมัยนั้นแล สหายภิกษุทั้งหลายก็ประมาณ ๓๐ คนพร้อมด้วยภริยา บำรุงบำเรอกันอยู่ ๘ แนวบ้านั้น สหายคนหนึ่งไม่มีภริยา สหายที่เหลือได้นำหญิงแพศยามาเพื่อประโลมแก้สหายคนนั้น ที่นั่น หญิงแพศยานั้น เมื่อสหายเหล่านั้นประมาณบำรุงบำเรอกันอยู่ ไช้โมฆะก็ตะเทหนีไปเมื่อเป็นเช่นนั้น สหายเหล่านั้นเมื่อทำการชวนชวาย เพื่อนสหายกันหาหญิงนั้น เมื่อเที่ยวไปยังแนวบ้านั้น ได้พบพระผู้มีพระภาค ซึ่งประทับนั่ง ๘ โคนต้นไม้ต้นหนึ่ง ครั้นพบแล้วได้เข้าไปยังที่ประทับ ครั้นเข้าไปเฝ้าแล้วได้กราบทูลถามกับพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคได้พบหญิงนั้นบ้างไหม” “อุกรกumar ทั้งหลายก็พวกเธอเป็นอะไรกับหญิงนั้น” “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกข้าพระองค์ เป็นสหายภิกษุทั้งหลาย ๓๐ คน ในที่นั้น บำรุงบำเรอกันอยู่ในแนวบ้านั้น สหายคนหนึ่งไม่มีภริยา ได้นำหญิงแพศยาคนหนึ่งมา เพื่อประโลมแก้สหายนั้น ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่นั่นหญิงแพศยานั้น เมื่อพวกข้าพระองค์ประมาณบำรุงบำเรอกันอยู่ ไช้โมฆะก็ตะเทหนีไป ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เหล่านั้น เมื่อทำการชวนชวายแก้สหาย จึงค้นหาหญิงนั้น จึงเที่ยวมายังแนวบ้านั้น” “อุกรกumar เธอสำคัญชื่อนั้นเป็นอย่างไร ชื่อที่พวกเธอแสวงหาหญิงหรือแสวงหากัน อย่างไรจะประเสริฐกว่าสำหรับเธอ” “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ชื่อที่พวกข้าพระองค์แสวงหากันประเสริฐกว่าสำหรับพวกข้าพระองค์” “อุกรกumar ทั้งหลาย ถ้ากระนั้นจงนั่งลง เราจะแสดงธรรมให้ฟัง” สหายภิกษุทั้งหลายก็เหล่านั้น กราบทูลแล้วแล้ว “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกข้าพระองค์พึงปฏิบัติอย่างนั้น” อภิวัตพระผู้มีพระภาคแล้ว นั่ง ๘ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง พระผู้มีพระภาค ครวติอนุบุพพิทกถาแก่สหายเหล่านั้น คือ ทรงประกาศ ทานกถา ศีลกถา สัจจกถา โทษแห่งกาม อันเกี่ยวหมองคำพราหมณ์ และอันสงฆ์ในกาธอกบวช

สมัยใด พระผู้มีพระภาคทรงทราบว่ สหายเหล่านั้น ผู้มีจิตสงบ มีจิตอ่อน มีจิตไม่ติดขัด มีจิตหุ้่น มีจิตผ่องใส สมัยนั้นทรงประกาศสามกถาสิกขธรรมเทศนาแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค บทที่หนึ่งนั้นนั้นแล สหายเหล่านั้นเกิดดวงตาเห็นธรรมปราศจากธุติ

หม่อมลทินว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีความภักดีเป็นธรรมศาสน์เท่าหม่อมมีความศรัทธาเป็นธรรมศา เหมือน
 ฝ่าขาวบริสุทธิ์ พึงศรัทธาข้อมไถ่ภัยฉะนั้น

สหายเหล่านั้น เห็นธรรมแล้ว บรรลุธรรมแล้ว รุ่งแจ้งธรรมแล้วหยั่งถึงธรรมแล้ว
 ชื่นความสงสัยแล้ว ปราศจากคำคัดค้าน ถึงความแก่แล้วก็ไม่ต้องมีคนอื่นช่วยเหลือ กราบทูล
 คำกับพระผู้มีพระภาค ในสัถยวาทว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกข้าพระองค์พึงได้การ
 บรรพชา พึงได้การอุปสมบท ในสำนักผู้มีพระภาค" พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "ท่านจงเป็นภิกษุ
 มาเถิดธรรมเรากล่าวดีแล้ว จงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด" ก็การ
 อุปสมบทนั้น ได้แก่ท่านผู้มีอายุเหล่านั้น ก็โดยสมณันนั้นแล มีพระอรหันต์ ๔๑ รูป เพราะเหตุนี้
 ข้าพเจ้าจึงกล่าวว่

“พระพุทธเจ้า ๑ พระบัญญัติศักดิ์เป็นนุณี ๕ พระเถระมีพระสละ
 เป็นต้น ๕ สหายกฤตสันต์ผู้เป็นนักพรต ๕๐ พระภิกษุศักดิ์กุมารนุณีเหล่า
 นั้น ๓๐ จึงรวมเป็นพระอรหันต์ ๔๑ รูป”

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเสด็จเที่ยวไปสู่ที่จาวิกิตตามลำคัมภ์ ประทับอยู่ที่ตำบลอุรุเวลา
 เสนานิคม ก็โดยสมณันนั้นแล ณ ที่ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม มีชฎิล ๓ พันองค์ คืออุรุเวลาภิกษุสละ ๑
 พันที่สละ ๑ อายกสละ ๑ อายกอยู่ ชฎิลชื่อว่าอุรุเวลาภิกษุสละ เป็นผู้แนะเป็นผู้นำ เป็นยอก เป็น
 ประมุข เป็นประธานของชฎิล ๕๐๐ คน ชฎิลชื่อว่า นทกสละ เป็นผู้แนะ เป็นผู้นำ เป็นประมุข
 เป็นประธานของชฎิล ๓๐๐ คน ชฎิลชื่อว่า อายกสละ เป็นผู้แนะ เป็นผู้นำ เป็นยอก เป็นประมุข
 เป็นประธานของชฎิล ๒๐๐ คน

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเสด็จเข้าไปยังอาศรมของชฎิลชื่อว่าอุรุเวลาภิกษุสละ ครั้นเสด็จ
 เข้าไปแล้ว ได้ตรัสคำกับชฎิลอุรุเวลาภิกษุสละว่า “อุรุเวลาภิกษุสละ ถ้าท่านไม่หนักใจไซ้ เราขอพักอยู่ใน
 เรือนไฟสัก ๑ ราตรี” “ข้าแต่ทสมณะ ข้าพเจ้าไม่มีความหนักใจออก แต่ในเรือนไฟนี้มีพญานาค
 ราวราชูวร้าย มีฤทธิ์ มีพิษร้ายแรง มันจะเบียดเบียนท่าน” แม้ครั้งที่ ๒ แล พระผู้มีพระภาคได้
 ตรัสคำกับชฎิลชื่ออุรุเวลาภิกษุสละว่า “อุรุเวลาภิกษุสละ ถ้าท่านไม่หนักใจไซ้ เราขอพักในเรือนไฟสัก
 ๑ ราตรี” “ข้าแต่ทสมณะ ข้าพเจ้าไม่มีความหนักใจออก แต่ในเรือนไฟนี้มีพญานาคราวราชูวร้าย
 มีฤทธิ์ มีพิษร้ายแรง มันจะเบียดเบียนท่าน” แม้ครั้งที่ ๓ แล พระผู้มีพระภาค ได้ตรัสคำกับชฎิล

ชื่ออูรเวลากัสสะปะว่า “ศุกรกัสสะปะ ถ้าท่านไม่หนักใจไซ้วี เราขอพักอยู่ในเรือนไฟสัก ๑ ราตรี” “ข้า
 แค่มหาสมณะข้าพเจ้าไม่หนักใจออก แกลในเรือนไฟนี้ มีพญานาคราช คุรายมีฤทธิ์มีพิษร้ายแรง มัน
 จะเบียดเบียนท่าน” “มันคงไม่เบียดเบียนเราแน่นอน ศุกรกัสสะปะ เชิญอนุญาตรเรือนไฟเถิด” “ข้า
 แค่มหาสมณะขอท่านจงอยู่ในเรือนไฟให้สบายเถิด”

ครั้นนั้นแล พระผู้มีพระภาค เสด็จเข้าไปยังเรือนไฟแล้วบุรุษเครื่องลาดหญ้า ประทับ
 นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ตั้งสติไว้เฉพาะหน้า

ที่นั้นแล พญานาคนั้น ได้เห็นพระผู้มีพระภาคเสด็จเข้าไปแล้วครั้นแล้ว จึงมีความทุกข์
 ชักใจ บังหวนควั่นซัน แกลนั้นแลพระผู้มีพระภาคได้ทรงมีความดำริว่า “โธหนอ เราไม่พึงและ
 ต้องผิวหนัง เนื้อ เอ็น กระดูก ของนาคนี้ ใช้เคี้ยวควบคุมเศษของนาคนี้เสีย” ที่นั้นแลพระผู้มี
 พระภาคเปล่งอิทธากัมมังซาร เห็นปานนั้น บังหวนควั่นซันขณะนั้นแล นาคนั้น ทนความสบหลุ่ไม่ได้
 จึงลุกเป็นไฟขึ้น แม้พระผู้มีพระภาคทรงเข้าเคี้ยวซากให้โผลงแล้ว เมื่อถึง ๒ มีเศษซากช่วง เรือน
 ไฟเป็นเหมือนถุกไฟใหม่รุ่งโรจน์โชติช่วงแล้ว

ครั้นนั้นแล ชฎิลเหล่านั้น ล้มเรือนไฟไว้ ได้กล่าวอย่างว่า “ผัจฉริย สมณะรูปงาม
 ถูกนาคเบียดเบียนเอา” ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาค พอล่วงราตรีนั้น ไม่ทรงกระทบ ผิว หนัง
 เนื้อ เอ็น และกระดูกของนาคนี้ ทรงใช้เคี้ยวควบคุมเศษของนาคนี้ได้ เอานาคนั้นใส่ไว้ในบาตร
 แสดงให้ชฎิลอูรเวลากัสสะปะดู ครั้นนั้นชฎิลอูรเวลากัสสะปะได้มีความคิดกันว่า “มหาสมณะมีฤทธิ์มาก
 มีอำนาจมาก ผู้ที่ใช้ฤทธิ์อำนาจ ค่อนาคราชตัวคุราย มีฤทธิ์ มีพิษร้ายแรง ซึ่งเราเองไม่มี ต้อง
 เป็นพระอรหันต์แน่นอน”

ณ เวลานั้นเวลานั้นวันวิสาขะ พระผู้มีพระภาคได้ตรัสคำกับชฎิลอูรเวลากัสสะปะนั้นว่า “ศู
 กรกัสสะปะ ถ้าเธอไม่หนักใจไซ้วี เราจะพึงอยู่ในเรือนไฟสักคืนหนึ่ง ในวันนี้” “ข้าแค่มหาสมณะ
 ข้าพเจ้าไม่หนักใจแล ข้าพเจ้าต้องการให้พระองค์มีความสบาย จึงท้าวไว้ในเรือนไฟนี้ นาค
 ราชมฤทธิมีพิษร้ายแรง มันอย่าเบียดเบียนพระองค์” “ชื่อโธ มันพึงเบียดเบียนเรา กัสสะปะเชิญ
 เถิด ท่านจงอนุญาตรเรือนไฟ” พระผู้มีพระภาคทราบเรื่องนั้นว่า “ชฎิลให้แล้ว” จึงไม่กล่าว ทรง
 ล่วงอันครายเฉพาะ เสด็จเข้าไปแล้ว พญา คุรเห็นเห็นว่า ฤๅษีเข้ามาชักใจ บังหวนควั่นซัน ฝ่าย
 พระผู้มีพระภาคผู้เป็นนาคมนุษย์มีความสบายใจไม่ซุ่นมัว ทรงบังหวนควั่นซันไป อันหนึ่ง พญา

ออกทนต่อการรบกวนไม่ได้ จึงถูกโพล่งเหมือนไฟ แม้พระผู้มีพระภาคทรงเป็นนาคมนุษย์ ทรงฉลาด
ในแคะโรธากุ ทรงถูกโพล่งขึ้นเหมือนกัน เมื่อทั้งสองฝ่ายมีความโรธในช่วง เวียนไฟที่ถูกลง
ชฎิลทั้งหลายกล่าวกันว่า “ผู้เจริญมหาสมณะจงมียิ่งนัก ถูกนาคเบียดเบียน”

ครั้งนั้น เมื่อรাকษีผ่านไป พญางูก็หมดเปลวไฟ อนึ่งเปลวไฟนั้นแล สำหรับผู้มีฤทธิ์
มีสี่หลายหลาก คือ เป็นสีเขียว สีแดง สีขาว สีแดงชาก สีเหลือง สีคังแก้วสี่หลากหลายหลาก ที่รูป
กายพระองค์จึงมีเปลวไฟสีต่าง ๆ ครั้งนั้น พระศาสดาทรงใส่ลงในบาตร เมื่อแสงพญางูแก่
พรหมณ์จึงทูลว่า “อุกรกัถสปะ นาคคณินของท่าน คุณินฤทธิมีพิษมากเราใช้เศษของเราควบคุม
เศษของนาคนั้นไว้ได้”

ครั้งนั้นแล ชฎิลอุรุเวลากัถสปะ เลื่อมใสในอิทธิปฏิหารีย์ของพระผู้มีพระภาค ได้กล่าว
คำนี้ว่า “ข้าแต่มหาสมณะ พระองค์ของประทับอยู่ในอาศรมของเรานี้เถิด” “ข้าแต่พระมหาบุรุษ
ข้าพระองค์จะบำรุงพระองค์ด้วยธัญญ์”

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาค ประทับอยู่แล้วในแนวน้ำ มิไกลชฎิลอุรุเวลากัถสปะ

ปฐมปาฏิหาริยอกถา จบ

เมื่อพระผู้มีพระภาค ประทับอยู่ในแนวน้ำนั้น ท้าวมหาทงที่ ๔ เมื่อรাকษีคิบลาน
มา มีวิเศษโรธช่วงส่องแนวน้ำตลอดแนวเข้าไปเผ้ายังที่ประทับของพระผู้มีพระภาค ครั้นเข้าไปเผ้า
แล้ว อภิภาทพระผู้มีพระภาค ประทับยืนในทิศที่ ๔ เป็นประหนึ่งว่า มีกองไฟใหญ่ ๔ กอง ครั้ง
นั้นแล ชฎิลอุรุเวลากัถสปะ เมื่อรากษีนั้นผ่านไป จึงเข้าไปเผ้าพระผู้มีพระภาค ครั้นเข้าไปเผ้าแล้ว
กราบทูลเนื้อความนี้กับพระผู้มีพระภาคว่า

ข้าแต่มหาสมณะ เป็นภคของพระองค์ ภักอันข้าพระองค์ให้
สำเร็จแล้ว ข้าแต่มหาสมณะ เมื่อรากษีคิบลานเข้ามา คนเหล่าไหนหนอ
แลมีผิวพรรณโรธในช่วง ยิ่งแนวน้ำให้สว่างไสวทั้งมวลเข้ามาเผ้าพระองค์

ก็เขาเหล่านั้น ครั้นเข้ามาเฝ้าแล้วภิวาทพระองค์ผู้เป็นมุนี ยืนอยู่ในทิศ
ทั้ง ๔ เชิญพระเจ้าข้า พระองค์ผู้ถูกข้าพระองค์ถามแล้ว ขอจงกรับบอก

เมื่อชฎิลอุรุเวลาภัสสยะ กราบทูลอย่างนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสคำนี้กับชฎิลอุรุเวลา
ภัสสยะว่า “อุกรภัสสยะ มหาราชทั้ง ๔ เหล่านี้ได้เข้ามาหาเรา เพื่อสกับธรรม”

ครั้งนั้นแล ชฎิลอุรุเวลาภัสสยะได้มีความคิดอย่างนี้ว่า “มหาสมณะ มีฤทธิ์มาก มีอำนาจ
มาก ก็ในที่ชื่อว่า มหาราชทั้ง ๔ จักเข้าไปเฝ้าเพื่อฟังธรรม พระองค์เป็นพระอรหันต์เป็นแน่ ซึ่ง
เราเองยังไม่ได้เป็น”

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเสวยภัคอาหารของชฎิลอุรุเวลาภัสสยะ ประทับอยู่ ณ แนว
บ้านนั้นนั้นแล

ทศยป้าฎิหารียกถา จบ

เมื่อพระผู้มีพระภาค ประทับอยู่ที่แนวบ้านนั้น ท้าวสักกผู้จอมเทพ เมื่อราตรีผ่านเข้ามา
มีผิวพรรณเผ่งใส ยังแนวไพรทงหมกให้สว่างไสว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ครั้น
เข้าไปเฝ้าแล้ว ถวายบังคมพระผู้มีพระภาค ยืนอยู่ ณ ที่ส่วนข้างหนึ่ง เปรียบประหนึ่ง กองไฟสว่าง
ไสวและประเด็กว่า แสงสว่างแห่งวรรณะที่มีมาแต่ก่อน

ครั้งนั้นแล ชฎิลอุรุเวลาภัสสยะ เมื่อราตรีนั้นผ่านไป เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ครั้น
เข้าไปแล้วได้กราบทูลคำนี้กับพระผู้มีพระภาคว่า

“ข้าแค้นมหาสมณะ เป็นกาลของพระองค์ ภัคของข้าพระองค์ให้
สำเร็จแล้ว ข้าแค้นมหาสมณะ ไกรหนอแล เมื่อราตรีผ่านเข้ามาผิวพรรณเผ่งใส
และผุ้หนึ่งแนวป่าให้สว่างไสวทั้งสน เข้ามาเฝ้าพระองค์ถึงที่ประทับ ครั้น
เข้ามาเฝ้าแล้วถวายบังคม นิ่งอยู่ส่วนข้างหนึ่ง เป็นประหนึ่งว่า กองไฟ
ลุกโผลงโซ่คิช่วงและประเด็กว่าแสงสว่างแห่งวรรณะที่มีมาแต่ก่อน บุคคล

นั่นคือใคร เป็นท้าวสักกะ พรหม มาร พระจันทร์ พระอาทิตย์ หรือ
ทนอแล

เมื่อชฎิลกราบทุกอย่างนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคตรัสค้ำกับชฎิลอุรุเวลาภัสสะว่า

“อุรกกัสสะปะ คนนี่คือ ท้าวสักกะผู้จอมเทพ เข้ามาหาเราเพื่อ
พึงธรรมจากเรา”

ครั้งนั้นแล ชฎิลอุรุเวลาภัสสะ ได้มีความคิดอย่างนี้ว่า “พระมหาสมณะนี้มีฤทธิ์มากแล
มีอำนาจมาก ซึ่งท้าวสักกะมาหาเราเข้าไปเฝ้าเพื่อพึงธรรม พระมหาสมณะต้องเป็นพระอรหันต์
ไม่เป็นเช่นกับเรา” ที่นี้ พระผู้มีพระภาคเสวยภัตของชฎิลอุรุเวลาภัสสะ ประทับอยู่ที่แนวบำ
นั้น นั้นแล

พรรณนาคติยาปฏิหารยิกา จบ

ครั้งนั้นแล ท้าวหิมปัตพรหม เมื่อราตรีผ่านไปได้มีวิคัมมิสว่างไสว ยังแนวบำนั้นให้
สว่างทั้งนั้น เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคองค์ที่ประทับ ครั้นเข้าไปเฝ้าแล้ว ถวายบังคมพระผู้มีพระภาค
อื่นอยู่ ณ ที่ส่วนข้างหนึ่ง เป็นประหนึ่งว่า กองไฟลุกโพล่งรุ่งโรจน์ ประเด็ทกว่าแสงสว่างแห่ง
วรรณะก่อนๆ ครั้งนั้นแลชฎิลอุรุเวลาภัสสะ พอรাত্রีนั้นผ่านไป เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ครั้น
เข้าไปเฝ้าแล้ว ได้กราบทุกค้ำกับพระผู้มีพระภาคว่า

“ข้าแต่พระมหาสมณะ เป็นกาลของท่าน ภัคอันข้าพระองค์ให้
ไครทนอแลเมื่อราตรีศึบกลานเข้ามา มีวิคัมมิสว่างยังแนวบำนั้นให้สว่าง
โชติช่วงค้ำวิคัมมิ ไครคนนั้นเข้ามาเฝ้าพระองค์ถึงที่ประทับ ครั้นเข้ามา
เฝ้าแล้วอภิวาท ยืน ณ ที่ส่วนข้างหนึ่ง เป็นประหนึ่งกองไฟลุกโพล่งอยู่
บนยอดเขา มีวิคัมมิพวยพุ่ง ประเด็ทกว่าวรรณะก่อนๆ คนนี่คือ ท้าวสักกะ
พรหม มาร ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ หรือทนอ แล

เมื่อชฎิลอุรุเวลาภัสสะ กราบทุกแล้วอย่างนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสค้ำกับชฎิลอุรุเวลา
ภัสสะ ว่า

“กुरुกัศปะ บุคคลผู้หนึ่ง คือ ท้าวสหัมบดีพรหมในโลก
เข้ามาหาเรา เพื่อสัทธิธรรมของเรา”

ครั้งนั้นแล ชฎิลอุรุเวลา กัศปะ ได้มีความคิดอย่างหนึ่งว่า “พระมหาสมณะ มีฤทธิ์มาก
และมีอำนาจมาก ชื่อว่า เป็นผู้ทำสหัมบดีพรหม จักเข้ามาเฝ้าเพื่อสัทธิธรรม พระมหาสมณะ
ต้องเป็นพระอรหันต์ ไม่เหมือนเรา” ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคเสวยภัตของชฎิลอุรุเวลา กัศปะแล้ว
ประทับยืนอยู่ที่แนวบ้านนั้นนั่นเอง

พระรณาสกุลตปาฎิหาริยกา จบ

ก็โดยสมัยนั้นแล ชฎิลอุรุเวลา กัศปะ ปรากฏการบุชายัญใหญ่และประชาชนชาวเมืองอังคะ
และเมืองมทรทัมมวล นำซาทนียะและโกชนียะสำหรับบุชายัญการจะเข้าไปหา ที่นั้น ชฎิลอุรุเวลา
กัศปะ ได้มีความคิดอย่างหนึ่งว่า “บัดนี้แล การบุชายัญใหญ่ปรากฏแก่เรา ชาวเมืองอังคะและเมือง
มทรทัมมวล นำซาทนียะและโกชนียะจักเข้ามาหา ถ้าว่า พระมหาสมณะจักกระทำอิทธิปาฎิหาริยใน
หมู่มหาชนใช้ พระมหาสมณะก็จักเจริญไปด้วยลาภสักการะ เราก็จักเสื่อมจากลาภสักการะ กระไร
หนอ จะไม่ฟังมาในวันรุ่งขึ้น” ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบความปริวิตกทางใจของชฎิลอุรุ
เวลา กัศปะ จึงเสด็จไปยังอุครกุรุทวีป ทรงรับมิลตบาจากทวีปนั้น จนที่สระอโนคาค ทรงกระทำ
การพักผ่อนกลางวันที่สระอโนคาคนั้นนั่นเอง

ที่นั้นแล ชฎิลอุรุเวลา กัศปะ พอรাত্রนั้นผ่านไป เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ครั้นเข้าไป
เฝ้าแล้ว กราบทูลคำนับพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระมหาสมณะ เป็นกาลของท่าน ภักอันเรา
ให้สำเร็จแล้วเมื่อวันวาน ทำไมหนอแล พระองค์จึงไม่เสด็จมายังที่อยู่ของข้าพระองค์เล่า ก็แล
พวกข้าพระองค์กระตือรือร้นและโภชนะสำหรับพระผู้มีพระภาค ข้าแต่พระมหาสมณะ ทำไมหนอแล
พระองค์จึงไม่เสด็จมายังที่อยู่ของข้าพระองค์เล่า ข้าพระองค์จักแจ่มแจ้งแก่ภักพร้อมทั้งพวยุชนะและเม
ของเกียรติไว้แล้วสำหรับพระองค์ แม้บัดนี้ขอนิมนต์ฉันเถิด”

เมื่อชฎิลกราบทูลอย่างนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสคำนับกับชฎิลอุรุเวลา กัศปะว่า

“ครุ กัสสปะ ความปวิวิตกอย่างนี้ได้มีแก่เธอมิใช่หรือว่า ‘การ
 บุญอายุใหญ่ อันพรักพร้อม ได้ปรากฏแก่เราแล้ว ณ บัดนี้ ชาวอังกะและ
 ชวามครทังหมก ดือเฮาของกวรรเคียวและของควรรณมิใช่เน้อย จักเข้ามา
 ยิงอากรรมเราเพื่อบุญอายุ ถ้ามหาสมณะนั้น มาถึงสำนักเราแล้ว จักทำอิทธิ
 ปาฏิหาริย์บางอย่างในหมู่ชนไซริ ฉากสักการะและเสียงเอื้อนยอจักเจริญแก่
 มหาสมณะนั้นแน่แท้ ฉากสักการะและชื่อเสียงของเราจักเสื่อม โอหนอ
 มหาสมณะไม่พึงมายังสำนักของเราในวันรุ่งขึ้น’ เราได้รู้ความปวิวิตกแห่ง
 ใจของเธอด้วยใจของเรา จึงไปอยู่อุครกุรวทวีป วัณบิณฑพาทกอย่างก็ยังมี
 แล้วฉันที่สระโนคาค ทามสบาย ยับยังอยู่ตลอดที่วากาลที่สระนั้นนั้นแท้
 ออกจากวิหารสมาบัติที่สระโนคาค แล้วจึงมายังสำนักของท่าน”

ครั้งนั้นแล ชฎิลอุรวเวลากัสสปะ ได้มีความคิดอย่างนี้ว่า

“มหาสมณะ มีฤทธิ์มากมีอำนาจมาก ชื่อว่า ทรงใจด้วยใจ
 มหาสมณะต้องเป็นพระอรหันต์ ไม่เหมือนเรา”

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาค เสดยภักของชฎิลอุรวเวลากัสสปะ แล้วประทับอยู่ที่แนวบ้าน
 นั้นแล

พรรณนาบุญญาภิหาริย์กถา จบ

ก็โดยสมัยนั้น พระผู้มีพระภาค มีผ้าบังสุกุล เกิดขึ้นผืนหนึ่ง ครั้นนั้นแล พระองค์
 ทรงมีความคิดอย่างนี้ว่า “เราจะพึงซักผ้าบังสุกุลอย่างไรหนอแล” ที่นั้น ท้าวสักกะจอมเทพทรง-
 ทราบความปวิวิตกในพระทัยของพระผู้มีพระภาคด้วยใจ ทรงเอาผ้าพระหัตถ์ชุกสระโบกขรณีขึ้น แล้ว
 ได้กราบทูลคำนับพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาค ขอจงซักผ้าบังสุกุล
 ที่สระนั้น” ครั้นนั้น พระผู้มีพระภาค ได้มีความคิดอย่างนี้ว่า “เราจะพึงซักผ้าบังสุกุลที่ไหนหนอแล”
 ที่นั้นท้าวสักกะจอมเทพ ทราบความปวิวิตกในพระทัยของพระผู้มีพระภาคจึงยกศิลาแผ่นใหญ่ขึ้นมา
 ค้ำยูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์ซักผ้าบังสุกุลบนแผ่นศิลาเถิด” ครั้นนั้น พระผู้มี
 พระภาค ได้มีความปวิวิตกอย่างนี้ว่า “เราจะพึงซักบนแผ่นไหนที่ไหนหนอแล” ที่นั้นท้าวสัก
 กะผู้สิงสถิตย์อยู่บนต้นไม้มรกพา ทราบความปวิวิตกจากใจถึงพระหฤทัยของพระผู้มีพระภาค น้อมก้มไม่
 ลงมาแล้วกราบทูลว่า “ขอพระองค์ซักบนแผ่นไหนที่ไหน” ครั้นนั้นพระผู้มีพระภาคได้

มีความคิดอย่างนั้นว่า "เราจะพึงฝังผ้าบังสุกุลไว้ในที่ไหนหนอแล" ที่นั้น ท้าวสักกะจอมเทพ ทราบ
 ความปริวิตกในใจด้วยใจ จึงยกหินแผ่นใหญ่ขึ้นมา แล้วกราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระ-
 ผู้มีพระภาค จงฝังผ้าบังสุกุลไว้บนแผ่นศิลา"

ครั้นเห็นชฎิลอุรเวลาใกล้สลับ พอรাত্রีผ่านไป เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ครั้นเข้าไปเฝ้า
 แล้ว กราบทูลกาลเวลาแก่พระผู้มีพระภาคว่า

"นโมแก่กาลสำหรับพระมหาสมณะ ที่จะทรงฉันทักของข้าพระองค์
 และภักขันข้าพระองค์ให้สำเร็จแล้ว มหาหมันขอพระองค์จึงรู้สึกเกิด เหตุ
 ะไรหนอแล ในกาลก่อน จึงไม่มีสระโบกขรณีในที่นี้ บัดนี้สระโบกขรณี
 นนฺธ มีน้ำใสสะอาดดุจแก้วมณี แคก่อนมา ศิลา ๒ แผ่นเหล่านี้ไม่มี
 ไครยกขึ้นตั้งไว้ ศิลาเหล่านี้มีพื้นสะอาดเรียบ ไครยกขึ้นตั้งไว้ใบนั้น
 ค้นรกฟ้านไม่เคยใหม่ถึงมาก่อนเลย บัดนี้ ถึงมีเนนถลบอันลงมาเหมือน
 นกฟ้อน"

เมื่อชฎิลกล่าวอย่างนั้นแล้ว พระผู้มีพระภาค ตรัสคำกับชฎิลอุรเวลาใกล้สลับว่า "อุกรใกล้สลับ
 ผ้าบังสุกุลเกิดขึ้นแก่เรา ในป่าเสถียร อุกรใกล้สลับ ความปริวิตกได้มีแก่เราแล้ว เราจะพึงชักผ้า
 บังสุกุลได้อย่างไร ท้าวสักกะผู้เป็นจอมเทพ ทราบถึงความดำริของเราทรงใช้ผ้าพระพักตร์ชุดสระโบก-
 ขรณี แล้วพุกกับเราว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาค จงชักผ้าบังสุกุลในสระนี้ สระน้ำ
 นนฺธ อันบุคคลมิใช่มนุษย์ เขาห้ามอุชฺชน" "อุกรใกล้สลับ ต่อจากนั้น เราได้มีความปริวิตกนั้น
 เราจะพึงขอผ้าบังสุกุลในที่ไหนหนอแล อุกรใกล้สลับ ที่นั้นท้าวสักกะผู้เป็นใหญ่ในชาวสวรรค์ชั้น
 ดาวดึงส์ ทราบความดำริของเราแล้ว ยกศิลาแผ่นใหญ่ขึ้นกล่าวกับเราว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
 ขอพระองค์ขอผ้าบังสุกุล บนศิลาอันเกิด ศิลาแผ่นใหญ่นั้น นนฺธ อันบุคคลมิใช่มนุษย์ยกขึ้นแล้ว ถัด
 จากนั้น อุกรใกล้สลับ เราได้มีความคิดที่ว่า

"เราจะแหวนผ้าบังสุกุลที่ชักแล้วไว้ในที่ไหน อุกรใกล้สลับ ก็ที่นั้น
 เทวาคผู้สถิตบนต้นรกฟ้า ทราบความคิดของเรา จึงน้อมกิ่งไม้ลงมาถ้ำ
 กับเราว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาค จงแหวนผ้าบังสุกุล
 บนกิ่งไม้ที่น้อมลงมาเถิด อุกรใกล้สลับที่นั้น เราได้มีความปริวิตกที่ว่า

เราจะพึงเก็บผ้าบังสุกุลนี้ ในที่ที่อย่างไรหนอแล ชุกรกัสสปะ ที่นั่น ท้าว
 สักกะเทวราชสุขัมบคินันท์ ทราบความดำริของเรา จึงยกศิลาแผ่นใหญ่ขึ้น
 กล่าวกับเราว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาค จงเก็บผ้าบังสุกุล
 ไว้บนที่นี้ ศิลาแผ่นใหญ่นั้นนี้ มิใช่มนุษย์ยกขึ้นตั้งไว้”

พระวิสัยชกปาฏิหาริย์ที่ ๑๐ จบ

ที่นั่น ชฎิลอุรุเวลากัสสปะ ได้มีความคิดว่า มหาสมณะมีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมาก
 แม้แต่ท้าวสักกะเทวราชก็ยอรับแรงกระทำกรชวนชวาย ต้องเป็นพระอรหันต์แน่ ไม่เหมือนเรา ที่นั่น
 พระผู้มีพระภาค เสวยภัตของชฎิลอุรุเวลากัสสปะแล้วประทับอยู่ ณ แล่นบ้านนั้นนั่นเอง เมื่อยามรุ่งอรุณ
 ชฎิลอุรุเวลากัสสปะก็เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ถึงที่ประทับ แล้วกราบทูลแต่พระองค์ว่า “ข้าแต่
 มหาสมณะ ขณะนี้ถึงเวลาแล้ว ข้าพระองค์กระเตรียมภัตอาหารเสร็จแล้ว” พระผู้มีพระภาคครัสว่า
 “เธอไปเถิดกัสสปะ เราเองก็จะไปเหมือนกัน” จึงทรงส่งชฎิลอุรุเวลากัสสปะไปแล้ว ทรงถือเอา
 ผลไม้หว้า ที่ปรากฏอยู่ในชมพูทวีป แล้วเสด็จมาถึงก่อน ประทับนั่งในเรือนไฟ

ชฎิลอุรุเวลากัสสปะ ได้เห็นพระผู้มีพระภาค ประทับนั่งในเรือนไฟแล้ว กราบทูลคำ
 กับพระผู้มีพระภาคว่า

“ข้าแต่มหาสมณะ พระองค์เสด็จมาทางไหน ข้าพระองค์มายัง
 อาศรมของข้าพระองค์ก่อนพระองค์ แต่พระองค์เสด็จมาถึงอาศรมก่อน
 ข้าพระองค์ แล้วประทับนั่งในเรือนไฟโดยที่เคี้ยว พระองค์เสด็จมาทาง
 ไหนกัน” เมื่อถูกทูลถามแล้วอย่างนี้ พระผู้มีพระภาคครัสคำนี้กับชฎิลอุรุ
 เวลากัสสปะว่า

“ชุกรกัสสปะ เราส่งฤาษีไปในป่าแล้ว ถือเอาผลไม้หว้าจากชมพู
 ทวีปด้วยเสภาอนุภาพ แล้วมานั่งในเรือนไฟก่อนท่าน ท่านจงรู้หนทางของ
 เราอย่างนี้ ชุกรกัสสปะ ถ้าท่านยังสงสัย ท่านจงบริโภคไม้หว้าวันละหนึ่ง ซึ่ง
 มีสี่สวย มีกลิ่นและรสอันละเอียดเกิด”

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนั้นแล้ว ชฎิลอุรุเวลากัสสปะมีความคิดเห็นว่า มหาสมณะ มี
 ฤทธานุกาพมากจริง ๆ ให้เราไปล่วงหน้า แล้วทรงถือเอาผลไม้หน้าที่ปรากฏในชมพูทวีป แล้วมา
 ประทับนั่งในเรือนไฟก่อนเรา พระองค์ก็ทรงเป็นพระอรหันต์แน่นอน ไม่เหมือนเรา ครั้นนั้นแล
 พระผู้มีพระภาคเสวยภัตของชฎิลอุรุเวลากัสสปะ ประทับอยู่แล้วในแคว้นนั้นนั่นเอง

ชมพุลปภาฏิหาริย์ที่ ๑๑ จบ

ครั้งนั้นแล ชฎิลอุรุเวลากัสสปะ เมื่อราตรีผ่านไปแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่
 ประทับ ครั้นเข้าไปเฝ้าแล้ว กราบทูลถามกับพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่มหาสมณะ นี่เป็นกาล
 ข้าพระพุทธเจ้าตระเตรียมภัตอาหารเสร็จแล้ว” “อุรุกัสสปะ เธอจงไป เราจะไป” ทรงสั่งชฎิลอุรุ
 เวลากัสสปะไปแล้ว ประทับอยู่ใต้คันมะม่วง ในที่ไม่ไกลจากคันหว่านมากนัก

อัมพปภาฏิหาริย์ที่ ๑๒ จบ

ครั้งนั้นแล ชฎิลอุรุเวลากัสสปะ วลา ประทับอยู่ใต้คันมะขามบือม ในที่ไม่ไกลจากคัน
 มะม่วงนั้น

อวมลปภาฏิหาริย์ที่ ๑๓ จบ

ครั้งนั้นแล ชฎิลอุรุเวลากัสสปะ วลา ที่คันสะเกาไม่ไกลจากคันมะขามบือมนั้น

พรรณนาหวิคกัปปภาฏิหาริย์ที่ ๑๔ จบ

ครั้งนั้นแล ชฎิลอุรุเวลากัสสปะ วลา เสด็จไปยังสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ทรงถือเอาดอก
 ปาวิฉัตถกะ เสด็จมาประทับนั่งที่เรือนไฟก่อนใครอื่น ชฎิลอุรุเวลากัสสปะ ได้เห็นพระผู้มีพระภาค
 ผู้ประทับนั่งอยู่ในเรือนไฟแล้ว กราบทูลถามกับพระผู้มีพระภาคว่า

“ข้าแต่มหาสมณะ พระองค์เสด็จมาทางไหนกัน ข้าพระองค์
 มายังอาศรมของข้าพระองค์ก่อนพระองค์ แต่พระองค์เสด็จมาถึงอาศรม
 ของข้าพระองค์แล้วประทับนั่งในเรือนไฟก่อนข้าพระองค์เสียอีก พระองค์
 เสด็จมาทางไหนกันเล่า” เมื่อกราบทูลอย่างนั้นแล้ว พระผู้มีพระภาคตรัส
 คำนี้กับชฎิลอุรุเวลากัสสปะว่า

“คุณกรกัศปะ เราส่งฤๅษีไปในป่าแล้ว ไปยังสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ อันเป็นที่อยู่ของผู้กระทำบุญไว้ ดึงเอาดอกไม้ปาริฉัตรดอกมาก่อนท่าน นั่งอยู่ในเรือนไฟแห่งกัศปะ คุณกรกัศปะ เธอจงคุกอกไม้ไฟ อันเราผู้เป็นปราชญ์ นำมาจากต้นไม้ปาริฉัตรฯ ซึ่งสวยงามมีดีและกลิ่นหอมเล็ก”

ครั้งนั้นแล ชฎิลอุรุเวลา กัศปะ มีความคำรืออย่างนั้นว่า “มหาสมณะมีฤทธานุกาพมาก ซึ่งได้ส่งเราไปก่อนแล้ว เสด็จไปยังสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ดึงดอกไม้ปาริฉัตรฯ เสด็จมาประทับอยู่ในเรือนไฟก่อนที่เคียว พระองค์คงเป็นพระอรหันต์แน่นอน ไม่เหมือนเรา”

พรรณนาปาริฉัตรกุปปปาฏิหาริย์ที่ ๑๕ จบ

กัศมยนั้นแล ชฎิลเหล่านั้น ปราวธนาจะบูชาอยู่ จึงไม่สามารถผ่าฟันได้ ที่นั่นเขาเหล่านั้น ได้มีความคิดกันว่า พวกเราผ่าฟันไม่ได้ เพราะฤทธานุกาพของมหาสมณะโดยไม้อ่างสังขย

พรรณนาภิกษุฆาณบิฎุจสตาปาฏิหาริย์ที่ ๑ จบ

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคได้คร่ำคร่ำกับชฎิลอุรุเวลา กัศปะว่า “คุณกรกัศปะ พวกชฎิลจงผ่าฟัน” ชฎิลอุรุเวลา กัศปะ กราบทูลว่า “ข้าแต่มหาสมณะ พวกชฎิลจะผ่าฟัน” พวกชฎิลเหล่านั้นผ่าฟัน ๕๐๐ คู่กันได้ คราวเดียวกันที่เคียว ที่นั่นชฎิลอุรุเวลา กัศปะ ได้มีความคิดกันว่า “มหาสมณะ มีฤทธานุกาพมาก ทำให้ชฎิลทั้งหลายผ่าฟันได้ ต้องเป็นพระอรหันต์แน่แท้ ไม่เหมือนเรา”

พรรณนาภิกษุฆาณบิฎุจสตาปาฏิหาริย์ที่ ๒ จบ

กัศมยนั้นแล ชฎิลเหล่านั้นต้องการจะบูชาอยู่ ไม่สามารถจะก่อไฟได้ ที่นั่นแล ชฎิลเหล่านั้น ได้มีความคิดกันว่า “ต้องเป็นฤทธานุกาพของมหาสมณะอย่างไม้อ่างสังขยเลย พวกเราจึงไม่สามารถก่อไฟได้”

พรรณนาอัคคินุฆาณบิฎุจสตาปาฏิหาริย์ที่ ๓ จบ

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคคร่ำคร่ำกับชฎิลอุรุเวลา กัศปะว่า “คุณกรกัศปะ ไฟจงลุกโพล่งเถิด” “มหาสมณะไฟลุกโพล่งแล้ว” ไฟ ๕๐๐

กองลูกโหลงชั้นกรวาลเดียวกันทีเดียว ที่นั่นแล ชฎิลอุรุเวลากัสสปะ ได้มีความคิดกันว่า “มหาสมณะ มีฤทธานุภาพมาก ถึงไฟที่ลูกโหลงชั้นเองก็ต้องเป็นพระอรหันต์ไม่เหมือนเรา”

พรรณนาอัคคิอุชฌาณบัญญัติปาฏิหาริย์ที่ ๔ จบ

ก็สมัยนั้นแล ชฎิลเหล่านั้นบูชาไฟแล้ว ไม่สามารถจะดับไฟได้ ที่นั่น ชฎิลเหล่านั้นได้มีความคิดกันว่า “ต้องเป็นเพราะฤทธานุภาพของมหาสมณะโดยมีต้องสงสัยเลย จึงทำให้พวกเราไม่สามารถดับไฟได้

พรรณนาอัคคิวิชฌาณบัญญัติปาฏิหาริย์ที่ ๕ จบ

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคได้คร่ำครวญกับชฎิลอุรุเวลากัสสปะว่า “อุกรกัสสปะ ไฟยังลุกอยู่หรือ ?” “ข้าแก่มหาสมณะ ไฟยังลุกอยู่” ไฟ ๕๐๐ กองได้ดับลงพร้อมกันทีเดียว ครั้งนั้นแล ชฎิลอุรุเวลากัสสปะ ได้มีความคิดกันว่า “พระมหาสมณะมีฤทธานุภาพมาก ซึ่งเป็นเหตุให้ไฟดับลงได้ ต้องเป็นพระอรหันต์แน่ เรายังไม่เป็นพระอรหันต์”

พรรณนาอัคคิวิชฌาณบัญญัติปาฏิหาริย์ที่ ๖ จบ

ก็สมัยนั้นแล เวลาหน้าหนาวหิมะตกยามราตรี ชฎิลเหล่านั้นก็เปลือยกายล่อนจ้อน ลงคำน้ำตลุ่ม ๆ ไหล ๆ ในแม่น้ำเวฐิขวา ที่นั่น พระผู้มีพระภาค เนมริกชฎา ๕๐๐ ชั้น ซึ่งชฎิลเหล่านั้นเปียกสอไว้แล้ว

ครั้งนั้นแล ชฎิลเหล่านั้นได้มีความคิดกันว่า ไม่ต้องสงสัยเลย ต้องเป็นฤทธานุภาพของมหาสมณะ ที่เนมริกชฎาเหล่านี้ ที่นั่นแล ชฎิลอุรุเวลากัสสปะ ได้มีความคิดกันว่า “มหาสมณะมีฤทธานุภาพมากจริง ๆ จึงทรงเนมริกชฎาเป็นอันมาก พระต้องเป็นพระอรหันต์แน่นอน ไม่เหมือนเรา”

พรรณนามันณพมุขบัญญัติปาฏิหาริย์ที่ ๗ จบ

ก็สมัยนั้นแล มหาากาณเมรชังขัน ให้อุ่นตากแล้ว หวังน้ำใหญ่เกิดขึ้น สถานที่ทุกหนทุกแห่ง ที่พระผู้มีพระภาคประทับดูหน้าท่วมหมก ที่นั่น พระผู้มีพระภาคทรงมีความคิดกันว่า “อย่ากระนั้นเลย เราจะพึงทำให้น้ำท่วมรอบ ๆ แล้วจึงกรมบพหิน อันเป็นเนินตรงกลาง

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคทำให้น้ำท่วมแล้ว เสด็จจงกรมบนพื้นที่มีเนินตรงกลาง ที่นั้น ชฎิลอุรุเวลาภิกษุสละคิดว่า "พระมหาสมณะอย่าดูถูกข้าพเจ้าไปเลย" จึงโดยสารเรือไปยังประเทศ ที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่พร้อมชฎิลจำนวนมาก ชฎิลอุรุเวลาภิกษุสละได้เห็นพระผู้มีพระภาค ผู้ให้น้ำท่วมรอบ ๆ แล้วเสด็จเดินจงกรมบนพื้นดินที่แรมยศตรงกลาง ครั้นเห็นแล้วก็กราบทูลคำกับพระผู้มีพระภาคว่า "พระมหาสมณะ ประทับอยู่ในที่นี้หรือแล" พระผู้มีพระภาคทูลว่า "คุกรกัสนสละ เธออยู่ในที่นี้เอง แล้วเสด็จเหาะขึ้นสู่เวหาส กลับลงมาประทับบนเรือแล้ว ที่นั้นชฎิลอุรุเวลาภิกษุสละคิดว่า "มหาสมณะ มีฤทธธานุภาพมาก แม้แต่น้ำก็ท่วมไม่ได้เลย ต้องเป็นพระอรหันต์แน่นอน ไม่เหมือนเรา"

พรรณนาอุทกุคสาทณปาฏิหาริย์ จบ

พรรณนาปาฏิหาริย์ ๓,๕๑๖ เรื่อง จบแล้ว

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคได้มีพระดำริว่า โมฆบุรุษนี้มีความสงสัยในพระผู้มีพระภาค อย่างนั้นแน่นอนว่า มหาสมณะมีฤทธธานุภาพมาก ต้องเป็นพระอรหันต์แน่นอน ไม่เป็นเช่นกับเรา โฉนหนอ เราพึงให้ชฎิลสังเวชใจ ที่นั้นพระผู้มีพระภาค ทูลคำกับชฎิลอุรุเวลาภิกษุสละว่า "คุกรกัสนสละ ท่านยังไม่เห็นพระอรหันต์ และยังไม่มีบรรลุประอรหัตตมรรค ปฏิปทาของท่าน ชนิดทำให้ท่านเป็นพระอรหันต์ หรือบรรลุประอรหัตตมรรคแม้นั้น ยังไม่มี จากนั้นชฎิลอุรุเวลาภิกษุสละ หมอบศีรษะลงแทบพระบาทของพระผู้มีพระภาค กราบทูลคำกับพระองค์ว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอข้าพระองค์พึงได้กราบมรรพชา อุปสมบท ในสำนักของพระผู้มีพระภาคเถิด" คุกรกัสนสละ ท่านแลเป็นผู้หน้า เป็นผู้แนะนำ เป็นยอด เป็นประมุข เป็นหัวหน้าชฎิล ๕๐๐ คน เธอจึงบอกลาเขาเหล่านั้น ให้เขาเหล่านั้นทำการอื่นยอมรับทราบก่อน

ครั้งนั้นแล ชฎิลอุรุเวลาภิกษุสละ เข้าไปยังที่พวกชฎิลเหล่านั้นอยู่ แล้วกล่าวคำกับชฎิลเหล่านั้นว่า "ท่านผู้เจริญทั้งหลาย เราปรารถนาจะประพฤติกิรหมจรรย์ในพระมหาสมณะ กระทำโดยประการที่ท่านผู้เจริญทั้งหลายยอมรับ" ชฎิลเหล่านั้นกล่าวว่า "หวังมานาน ท่านผู้เจริญ แม้พวกเราถือศีลในพระมหาสมณะแล้ว ถ้าท่านผู้เจริญ จักประพฤติกิรหมจรรย์ ในพระมหาสมณะใช้ เราทั้งหลายก็เที่ยว ก็จักประพฤติกิรหมจรรย์ในพระมหาสมณะเช่นกัน"

ครึ่งหนึ่งแถม ชฎิลเหล่านั้น เขาเครื่องประดับเนื่องกับผม เนื่องกับชฎา เนื่องกับเทวitic เนื่องกับเครื่องบูชาไฟลอยลงโน่นนั่น แล้วเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ครั้นเข้าไปเฝ้าแล้วหมอบกราบลงใกล้พระบาทของพระผู้มีพระภาค กราบทูลคำกับพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกข้าพระองค์พึงได้การบรรพชา อุปสมบทในสำนักของพระผู้มีพระภาค” พระผู้มีพระภาคทูลว่า “พวกเธอจงเป็นภิกษุมานะเถิด ชรรมนั้นเรากล่าวดีแล้ว จงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด” และเขาเหล่านั้น ได้รับการอุปสมบทแล้ว

พรรณนาการบรรพชาชฎิลอุรุเวลาถัสสะปะ จบ

ชฎิลที่ถัสสะปะ ได้เห็นแล้วแล ซึ่งเครื่องประดับเนื่องกับผม เนื่องกับชฎา เนื่องกับเทวitic เนื่องกับเครื่องบูชาไฟ ลอยเข้ามา ครั้นเห็นแล้ว ท่านได้มีความคิดกันว่า “แน่นอนทีเดียว พี่ชายของเราจะต้องมีอันตาย”

ชฎิลที่ถัสสะปะ ที่ปรึกษากับชฎิลทั้งหลายว่า “พวกท่านจงไป จงทราบพี่ชายของเรา” ก็ท่านพร้อมกันชฎิล ๓๐๐ เข้าไปหาท่านอุรุเวลาถัสสะปะถึงอาศรม ครั้นเข้าไปหาแล้ว จึงถือถั่วคำกับท่านอุรุเวลาถัสสะปะว่า “ถัสสะปะลัทธินหรือหนอแล ที่ว่าประเสริฐกว่าของท่าน” “อย่างนั้น ผู้เฒ่า”

ครึ่งหนึ่งแถม ชฎิลเหล่านั้น เขาเครื่องประดับเนื่องกับผม เกี่ยวกับชฎา เกี่ยวกับเทวitic เกี่ยวกับเครื่องบูชาไฟลอยลงไปโน่นนั่น แล้วจึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าซึ่งที่ประทับ ครั้นเข้าไปเฝ้าแล้ว จึงหมอบกราบลงใกล้พระบาทพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้กราบทูลคำกับพระองค์ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกข้าพระองค์ พึงได้การบรรพชา พึงได้การอุปสมบทในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้าเถิด” พระผู้มีพระภาคเจ้าทูลว่า “เธอจงเป็นภิกษุมานะเถิด” แล้วทูลว่า “ชรรมนั้นเรากล่าวดีแล้วท่านทั้งหลาย จงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด” ก็ท่านเหล่านั้นสำเร็จการอุปสมบทแล้ว

พรรณนาที่ถัสสะปะบรรพชา จบ

ครึ่งหนึ่งแถม ชฎิลคยาถัสสะปะ ได้เห็นเครื่องบริวารเกี่ยวกับผม เกี่ยวกับเทวitic เกี่ยวกับชฎา เกี่ยวกับเครื่องบูชาไฟ ซึ่งลอยเข้ามา ครั้นเห็นแล้วจึงได้มีความคิดกันว่า “อันตาย อย่าได้มีแก่พี่ชายเราเลย” ให้พวกชฎิลลอยบริวารไปแล้วพูดว่า “ขอพวกท่านจงไป จงรู้พี่ชายของเรา” และ

ตัวท่านเองพร้อมกับขลุ่ยบรวิวาร ๒๐๐ คน ก็เข้าไปหาท่านอรุเวลากัสสประดังที่อยู่ ครั้นเข้าไปหาแล้ว จึงได้กล่าวคำกับท่านอรุเวลากัสสประว่า "ท่านกัสสประ ลัทธิหรือหนอที่ว้าประเสริฐ" "อย่างนั้น ผู้มีอายุ"

ครั้งนั้นแล ขลุ่ยเหล่านั้นรวบรวมเครื่องบริวารเกี่ยวกับผม เกี่ยวกับธูฏา เกี่ยวกับเทวitic เกี่ยวกับเครื่องบูชาไฟลอยไปในน้ำ เขาไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ครั้นเข้าไปเฝ้าแล้ว ถวายบังคมแทบพระบาทพระผู้มีพระภาคเจ้า กราบทูลคำนว้า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งหลาย พึงได้การบรรพชา พึงได้การอุปสมบทในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้าเถิด" พระองค์ทวิสว้า "เธอทั้งหลายจงเป็นภิกษุมเถิด" แล้วทวิสว้าไปว้า "ธรรมอันแรกกล่าวคือแล้ว ท่านทั้งหลาย จงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด" ก็ท่านเหล่านั้น ได้รับการอุปสมบทแล้ว

พรรณนาคอภยกัสสประบรรพชา จบ

ด้วยการอธิษฐานของพระผู้มีพระภาคเจ้า บริวารไม้ ๕๐๐ ชุก ไม้ได้แยกกันบ้าง แยกกันออกบ้าง ไม้ได้ลดยบ้าง ลอยอยู่บ้าง ไม้ได้ถูกไฟไหม้บ้าง ถูกไฟไหม้บ้าง พระองค์ทรงนมิตเทวitic ๕๐๐ ชุก ตามนั้นมีปฏิหาริย์ ๓๕๑๖ อย่างในคำบลอรุเวลาเสนาณิคม ทรงทรงมาขลุ่ย ๓ พีน้องพร้อมขลุ่ยบรวิวาร ๑๐๐๐ คนอันมีขลุ่ยอรุเวลากัสสประเป็นต้น ให้การบรรพชาคด้วยความเป็นเอทธิภิกษุประทับนั่งที่คยาสีสะประเทศ ให้ท่านเหล่านั้นดำรงอยู่ในความเป็นพระอรหัตด้วยเทคนเอยทิกคปวิยายสุคร

พระผู้มีพระภาคเจ้ามีพระอรหัตต์ ๑,๐๐๐ นั้นแวกลอม ทรงพระคำว้าว้า "เราจักเปลื้องคำปฏิญญาของพระเจ้าพิมพิสาร" จึงได้เสด็จไปยังวนอุทยานสวนศาลงหม่มใกล้เมืองราชคฤห์ ขณะนั้นคนเฝ้าสวน กราบทูลแก่พระราชาแล้ว พระราชาสทบว้า "พระคาสคาสดีจกแล้ว" จึงพร้อมด้วยพราหมณ์และคหบดี ๑๒,๐๐๐,๐๐๐ คน เสด็จเข้าเฝ้าพระททพลผู้เป็นนักพรคณเอยคเยียมคฤทว้าวันปราศจากเมฆละเนั้น ทรงหมอบพระเศียรอันไซคิช่วงด้วยมงกุฎนเอนำทักคย้างนกลังแทบพระบาทพระททพล ซึ่งมีพินประทับด้วยจักรมีคอกโกมลนเอยใหญ่ปราศจากมลทินคฤเกิดในน้ำ พร้อม กับบวิษัทประทับนั่งส่วนข้างหนึ่ง

ครั้งนั้นแล เหล่าพราหมณ์และคหบดีเหล่านั้นได้มีความคิดนว้า "พระมหาสมณะ ประพฤติพรหมจรรย์ในขลุ่ยอรุเวลากัสสประหรือหนอแล หรือว้า ขลุ่ยอรุเวลากัสสประประพฤติพรหมจรรย์

ในพระมหาสมณะ” ทันทันแลพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงทราบความปริวิตกในใจของคนเหล่านั้น จึง
 ครวญกับพระเถระเป็นคาถาว่า

“อุกรกัสมปะ ผู้อยู่ในคำบถอุรวาเสนาทิม ผู้กล่าวสอนหมู่ชฎิล
 ผอม ท่านเห็นเหตุอะไรหรือจึงไต่ถามการบูชาไฟ อุกรกัสมปะ เราขอถาม
 ข้อความนี้กับท่าน ท่านจะการบูชาไฟได้อย่างไรกัน”

พระเถระทราบความประสงค์ของพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงกราบทูลเป็นพระคาถานี้ว่า

ยัญทั้งหลายกล่าวสรรเสริญผลคือ รูป เสียงและรส เป็นอารมณ์
 ที่สัตว์ปวารณาและสัตว์ทั้งหลาย ข้าพระองค์ได้ทราบว่าเป็นผลคือกามนั้น
 เป็นมตทินเครื่องเศร้าหมองก่อกองอยู่ในกิเลส เหตุนี้ข้าพระองค์จึงไม่ยินดี
 ในการเช่น ในการบูชาเพลิง

พระผู้มีพระภาคเจ้าครวญว่า

“กัสมปะ กิเลสของเธอ ไม่ยินดีในอารมณ์เหล่านั้น คือ รูป
 เสียง และรสแล้วใจของท่านจะยินดีในสิ่งใดเล่า ในเทวโลก หรือใน
 มนุษยโลก ท่านจงบอกชื่อนั้นแก่เรา”

พระเถระกราบทูลว่า

“ข้าพระองค์ได้เห็นธรรมอันระงับแล้วไม่มีกิเลสเครื่องเศร้าหมอง
 อันเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ไม่มีกังวล ไม่ติดอยู่ในกามภพอันจักไม่ผันแปร
 เป็นอื่น ไม่ใช้ธรรมที่ผู้อื่นจะพึงนำไป เหตุนี้ข้าพระองค์จึงไม่ยินดี
 ในการเช่นและการบูชาเพลิง”

พระเถระครั้นกราบทูลคาถานี้แล้ว เพื่อประกาศให้ทราบการที่ตนเองเป็นสาวกจึงน้อม
 ศีรษะกราบพระบาทพระภคคคเจ้า กราบทูลว่า “ข้าแก่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้า
 เป็นพระศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวก” เหาะขึ้นไปสู่สุภากาศกลางทวารประมาณ ๑-๒-
 ๓-๔-๕-๖-๗ ลำศาลถึง ๗ ครั้ง ทำปฎิหาริย์ลงจากอากาศแล้วถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า
 นั่งอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง

ครั้งนั้นแล มหาชนเห็นปาฏิหาริย์นั้นของพระเถระแล้วสำคัญว่า "โอ ! ธรรมกว่าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย มีพุทธานภาพจรังแท้" ถึงอุรเวลากัสสปะมีทริฐูแรงกล้าอย่างนั้น สำคัญกันว่า "เราเป็นพระอรหันต์" ก็ทำลายช้อคิทธิแล้วกล่าวคุณภาของพระทศพลว่า "พระศตาคกเจ้าทรงฝึกเราแล้ว" พระกาสก สดับคำนั้นแล้วจึงทศว่า "เราฝึกอุรเวลากัสสปะไม่ใช่แค่นี้แต่บัดนี้เท่านั้น แม้ในอศิกเราก็ได้ฝึกเธอมาแล้วเหมือนกัน"

ครั้งนั้นแล มหาชนลุกขึ้นจากอาสนะถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า น้อมศีรษะประคองอุฏฐิสถิกราบทูลอย่างนั้นว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บัดนี้ข้าพระองค์ทั้งหลายเห็นพระองค์ฝึกอุรเวลากัสสปะนั้นแล้ว ส่วนในอศิกกาลพระผู้มีพระภาคเจ้าฝึกมาแล้วอย่างไร" พระศตาคกเจ้าเมื่อมหาชนอันชวนจึงได้กรรมทานารทกัสสปะชากซึ่งปกบิภกษอื่นไว้ แล้วทรงประกาศอวยยศ ๔ ต่อแก่นั้นพระเจ้าพิมพิสารพร้อมด้วยพราหมณ์และคหบดี ๑๐๐,๐๐๐ คน สดับพระธรรมกถาของพระกาสกแล้วดำรงอยู่ในพระโสตภักตผลแล้วทั้ง ๑๐,๐๐๐ คนประกาศตนเองเป็นอุบาสก พระราชาถึงตรณกณห์ทรงนิมนต์พระผู้มีพระภาคพร้อมทั้งภิกษุสงฆ์เพื่อฉันในวันรุ่งขึ้น ทรงกระทำประทักษิณ ๓ ครั้งถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วเสด็จหลีกไป

ในวันรุ่งขึ้น พระผู้มีพระภาคเจ้ามีภิกษุ ๑,๐๐๐ รูปพร้อมล้อมประคองท้าวสักกะเทวราชผู้มีนัยน์ตาทั้ง ๓๐,๐๐๐ อันหมู่เทวดาท้อมล้อมและเหมือนท้าวมหาพรหมอันหมู่พรหมท้อมล้อม ฉะนั้นเสด็จเข้าไปยังเมืองราชคฤห์แล้ว

ก็โดยสมัยนั้นแล ท้าวสักกะผู้เป็นจอมแห่งเทพทรงแปลงเพศเป็นมาณพเข้าไปกล่าวคาถาเหล่านี้ข้างหน้าภิกษุสงฆ์ผู้มีพระพุทธเจ้าเป็นประธานว่า

"พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ทรงฝึกฝนพระองค์แล้วพร้อมด้วยปราวชเรฎฐิผู้ฝึกฝนแล้ว หลกพ้นแล้วจากเครื่องหลกพ้นทั้งหลายมีพระฉวีสุภปลังคังทองเสด็จเข้าไปสู่เมืองราชคฤห์แล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ข้ามพ้นแล้วพร้อมด้วยปราวชเรฎฐิผู้ข้ามพ้นแล้ว หลกพ้นแล้วจากธรรมเครื่องหลกพ้นทั้งหลาย ทรงมีพระฉวีวรรณสุภปลังคังทองคำเสด็จเข้าไปสู่เมืองราชคฤห์แล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้สงบแล้วพร้อมด้วยปราวชเรฎฐิผู้สงบแล้ว หลกพ้นแล้วจากธรรมเครื่องหลกพ้นทั้งหลายทรงมีพระฉวีวรรณสุภปลังคังทองคำเสด็จเข้าสู่เมือง

ราชศฤงคารแล้ว พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นผู้มีธรรมเครื่องอยู่ ๑๐ ประการมี
พลธรรม ๑๐ ประการ เป็นต้น รู้แจ้งทศธรรมเข้าถึงทศธรรมอย่างแนบ
แน่นมีภิกษุ ๑๐,๐๐๐ องค์ เป็นบริวารเสด็จเข้าสู่เมืองราชศฤงคารแล้ว

มนุษย์ทั้งหลาย เห็นท้าวสักกะจอมเทพแล้วจึงกล่าวกันว่า “มาเพ รุปร่างนักหนอ
มาเพหน้าขมนักหนอ มาเพหน้ารักหนอ มาเพหน้าของใครหนอแล” ต่อจากนั้นท้าวสักกะจอมเทพ
จึงได้คร่ำครวญพวkmนุษย์เหล่านั้นเป็นคาถาว่า

“พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ใดเป็นนักปราชญ์ ผิดก็แล้วในที
ทั้งปวง เป็นผู้บริสุทธิ์หากคนเปรียบมิได้ เป็นพระอรหันต์เสด็จไปแล้วใน
โลก ข้าพเจ้าขอเป็นผู้รับใช้พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น”

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเข้าไปยังพระราชนิเวศน์ของพระเจ้าพิมพิสาร ผู้
เป็นจอมทัพชาวนคร ครั้นเสด็จเข้าไปแล้วจึงประทับนั่งบนอาสนะ ที่เขาจักไว้พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์
พระราชาทรงถวายทานแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ในเวลาเสวยเสร็จได้กราบทูลคำนับกับ
พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เว้นพระรัตนตรัยเสียแล้วจักไม่สามารถ
เป็นอยู่ได้ จะในเวลาหรือในอนาคตก็ตามจะขอมายังสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ลี้ภัยวิญญูไกล
เกินไป สวนอุทยานเวฬุวันนี้ สำหรับท่านผู้ชอบความวิเวกไม่ไกลนัก ไม่ใกล้นัก การไปมาสะดวก
ปราศจากหมู่ชน มีความสุขเกิดแคว่แวก สมบูรณ์ด้วยเงาไม้และธารน้ำประคองด้วยหินลาดเอียงเรียบ
เป็นภูมิภาคที่น้ำวันรมย์อย่างยิ่งเนื่องแน่นไปด้วยดอกโกสุมและต้นไม้มากลิ่นหอมที่ประดับด้วยปราสาท
วิหารเรือนมุงกันเดียวและมณฑปอันน้ำวันรมย์เป็นต้น ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าโปรดทรงรับอุทยาน
เวฬุวันนี้เถิด” แล้วจึงทรงถือพระเศวตง่าซึ่งปลูกตั้งถ้านเพลิงที่เผาไหม้ ๆ ทรงยกน้ำอันมีสี
เหมือนแก้วมณีด้วยคอกมะลิหอม เมื่อจะทรงถวายเวฬุวันรวมทรงถ่มน้ำลงในพระหัตถ์พระทศ
พลแล้ว เมื่อพระพุทธองค์ทรงรับพระอารามพระพุทธศาสนาก็เป็นอันหนึ่งราลงแล้ว มหาปฐพีคล
ก็หวั่นไหว คุ้งน้ำก็พร้อมความมีลมใจพ่อน้ำอยู่ณนั้น ก็ในชมพูทวีป นอกจากเวฬุวันมหาวิหารแล้ว
เป็นไม่มีเสนาสนะแห่งอื่นที่ทรงรับแล้วแผ่กินไหว พระภาคศาเมื่อทรงรับพระเวฬุวันรวมแล้ว จะ
ทรงอนุโมทนาการถวายพระวิหารของพระราชาจึงคร่ำครวญว่า

“ก็ธรรมดาว่าใครเล่าเป็นผู้เป็นบุรุษ และแม้บรรดาท่านผู้เป็นหัวหน้าผู้ประกอบข้าวยืนวิหารทั้ง ๑๐,๐๐๐ คน นอกจากพระพุทธเจ้าผู้โลกนาถเสียด้านสามารถจะกล่าวอันถึงสักการถวายอาวาสได้ นรชนผู้ถวายอาวาสวิหารแก่สงฆ์ บัณฑิตเรียกว่าได้ชื่อว่าให้ ชาติ วรรณะ สุขะ พละ และปฏิภาณ อันเป็นศาสน์ยอดเยี่ยม ก็ผู้ให้ที่อยู่อันปกป้องเสียด้านนครแห่งชีวิตมีความเย็นเป็นกันนั้นชื่อว่ายอมรักษาซึ่งอายุ สักบรุษทั้งหลายกล่าวถึงผู้ให้ที่ชื่อว่าเป็นผู้ให้อายุ เมื่อได้อยู่ในสถานสงบ ไม่ร้อนไม่เย็น ย่อมเกิดมี พละ วรรณะและปฏิภาณ ด้วยเหตุนี้ผู้ถวายวิหารนั้นจึงชื่อว่าได้กำลัง ผิวพรรณและไหวพริบพิศมัย ผู้ให้ซึ่งที่อยู่ชื่อว่าได้ให้ความสุขเป็นนิตย์ เพราะปกป้องซึ่งทุกข์หลายอย่างมีทุกข์ที่เกิดจากความหนาวร้อน เหลือบ ุง และแตกเป็นต้นบรรดาในในโลกเสียได้

เพราะเหตุที่ผู้ให้ที่อยู่ ย่อมห้ามเสียได้ซึ่งความทุกข์จากเย็น ร้อน ลม แดด ผ่านวิวัก เหลือบ ุง และเนื้อร้ายเป็นต้น ฉะนั้น เราจึงประสพสุขในโลกอื่น ผู้มีจิตผ่องใสยินดีในที่อยู่อันเป็นที่นรมย์ทางใจ เป็นเหตุไปจากภพน้อยภพใหญ่ ชื่อว่า ย่อมให้สิ่งที่ดีให้เกิดคุณแก่ตนเป็นต้น ชาวโลกจึงเรียกว่าเป็นผู้ให้ทุกอย่าง เขาละเสียด้านดีที่ตนคือความตระหนี่พร้อมความโลภ หมกขาลยแห่งขาลยคือคุณให้ที่อยู่ หมกความเศร้าโศก ทำผู้อื่นให้บังเกิดในสรวรค์ตามเป็นจริง นรชนพึงสร้างวิหารอันโอฬารมีรูปสวยเยี่ยม พึงนิมนต์พระภิกษุให้อยู่ในวิหารนั้น พึงถวายข้าวน้ำและผ้าแก่พระภิกษุเหล่านั้นด้วยจิตที่เลื่อมใสโดยเคารพเป็นนิตย์ เพราะเหตุนี้มหาบพิตร บุคคลจึงประสพโลกพรหิณี อันเป็นที่น่าพอใจอย่างยิ่ง ด้วยผลแห่งการถวายวิหาร พระองค์ก็จะทรงประสพความสุขสงบไว้ทุกข์โศกภายหลัง”

ด้วยประการฉะนี้แล พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นจอมมุนี ครั้นทรงอนุโมทนาวิหารทานแก่พระเจ้าพิมพิสารผู้เป็นจอมแห่งนรชนแล้ว จึงเสด็จลุกขึ้นจากอาสนะมีภิกษุสงฆ์ล้อมล้อมเสด็จ

กำหนดโยททางเยื้องกรายอันนำเลื่อมใส ด้วยพระวิภังค์แห่งพระวรกายของพระองค์อันนำเลื่อมใสยิ่งนัก เหมือนก้าทางนอกของอันมีในวนิฆานเป็นแก่นฉนั้น ทรงมีพระรูปกายองคามยิ่งนัก ประทับด้วยพระมหาปริสธักษณะ ๓๒ ประการ และอนุพยัญชนะ ๘๐ ประการ ด้วยพุทธลีลาอันหาที่เปรียบปานมิได้ ด้วยพุทธสิริวิลาสอันหาที่เปรียบมิได้ เสด็จเข้าไปยังเวฬุวันมหาวิหารพร้อมกับภิกษุสงฆ์นั้นแต่

สมเด็จพระโหราจารย์กล่าวว่

“พระศลาศกเจ้าพระองค์ผู้ฉลาดล้ำ ประทับอยู่ในพระเวฬุวันวิหาร
 นั้นอันเป็นที่สงกันำวันรมย์ใจ ทรงใคร่ครวญเนื่องหนักในอันที่จะแนะนำ
 สัตว์โลกด้วยธรรมเครื่องอยู่ต่าง ๆ”

เรื่องการทรงรับพระเวฬุวันวิหารจบ

ก็สมัยนั้นแล สัตว์ร้อยปรีพาทกอาศัยอยู่ในกรุงราชคฤห์ พร้อมกับปรีพาทกผู้เป็นศิษย์มากมาย พระสารีบุตรแลพระโมลลกลลนากับปรีพาทก ๒๕๐ คน ก็ได้อยู่ประพฤติกพรหมจรรย์กับอาจารย์สัตวสัตว์ปรีพาทกด้วย ท่านทั้งสองได้ตั้งกติกากันไว้ว่า “ใครได้บรรลุอมตธรรมก่อน ขอให้ผู้นั้นบอกแก่อีกฝ่ายหนึ่ง” ครั้นนั้นท่านพระอัสสชิได้เวลาเข้าครุถึงทุ่งส้มขจรมีดีดบาตรเข้าไปมีเขตบาทยังเมืองราชคฤห์ มีกิริยาการก้าวไปข้างหน้าดยมาข้างหลังการแลเหยียดศอกเข้าเหยียดออกนำเลื่อมใสมีอันเฝ้าทอลงสมบุรณ์ พร้อมกับอริยานด สารีบุตรปรีพาทก ได้เห็นท่านพระอัสสชิกำลังเดินมีเขตบาทในเมืองราชคฤห์ มีกิริยาการก้าวไปข้างหน้าดยมาข้างหลังการแลเหยียดศอกเข้าเหยียดออก นำเลื่อมใส มีอันเฝ้าทอลงสมบุรณ์ พร้อมกับอริยานด ครั้นได้เห็นแล้ว ก็เกิดความอัศจรรย์ว่า “ในจำนวนท่านผู้เป็นพระอรหันต์หรือท่านผู้ได้บรรลุธรรมทั้งหลายนั้น ท่านเสมณะนี่คงจะเป็นผู้หนึ่งด้วยเหมือนกัน อย่ากระนั้นเลย เราต้องเข้าไปหาสมณะนี้เรียนว่า ฮาวโส ท่านบวชเพื่อใครกัน ใครเป็นพระศาสดาของท่าน หรือท่านชอบใจธรรมของใคร” หลังจากนั้นสารีบุตรปรีพาทกก็คิดได้ใหม่ว่า “ตอนนั้นไม่ใช้เวลาที่จะถามภิกษุนี้ ท่านกำลังเดินเที่ยวมีเขตบาทอยู่ตามละแวกบ้าน อย่างไรเสียเราต้องติดตามท่านไปข้างหลัง ๆ ซึ่งเป็นแนวทางที่ผู้ต้องการผลประโยชน์ทราบกันดี ขณะนั้นท่านพระอัสสชิ เดินเที่ยวมีเขตบาทในกรุงราชคฤห์กลับมาแล้ว สารีบุตรปรีพาทกก็เข้าไปหาท่านพระอัสสชิถึงที่อยู่เมื่อเข้าไปหาแล้วก็ขึ้นชมอยู่กับท่านพระอัสสชิ

ไต่ถาม ๘ ส่วนข้างหนึ่ง เพื่อสนทนาด้วยคำอันไพเราะ สารีบุตรปริพาชกผู้นั้นอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งได้เรียนคำนี้กับท่านพระอัสสชิว่า “อาวุโส อินทรีย์ของท่านผ่องใสนัก ผิวพรรณเก็บริสุทธ์ ผุดผ่อง ใครเป็นศาสตราของท่านหรือท่านชอบใจธรรมของใคร” ท่านพระอัสสชิล่าว่า “อาวุโส พระมหาสมณะศากยบุตรออกบวชจากศากยสกุล เรามาวงเพื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นเป็นพระศาสดาของเรา และเราก็ชอบใจธรรมของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น” สารีบุตรปริพาชกถามต่อว่า “ก็พระศาสดาของท่านมีปณิธานอย่างไร” พระอัสสชิตอบว่า “อาวุโสเราเพิ่งจะบวชใหม่ไม่นาน เพิ่งจะเข้าสู่ธรรมวินัยนี้ เราจึงไม่อาจแสดงธรรมให้พิสดารได้ เราจึงขอล่าวเนือความย่อ ๆ แก่ท่านพอได้ความ

ที่นั้น สารีบุตรปริพาชกก็ได้เรียนท่านพระอัสสชิเป็นคาถาว่า

“ช่วงเด็ก ผู้มีอายุ ท่านจักกล่าวน้อยหรือมากก็ตามขอให้กล่าวแต่
เนือความเด็ก เราต้องการแต่เนือความเท่านั้น ท่านจะกล่าวให้มากไปทำ
ไมกัน”

ต่อจากนั้น ท่านพระอัสสชิได้กล่าวธรรมปริยານให้แก่สารีบุตรปริพาชกว่า

“ธรรมเหล่านี้เกิดจากเหตุ พระศากยเจ้าครุสเหตุและความคับ
ข้องธรรมเหล่านี้ พระมหาสมณะมีปณิธานอย่างนี้”

ครั้งนั้นแล สารีบุตรปริพาชกได้ฟังธรรมปริยานนั้นก็เกิดธรรมจักขุอันปราศจากธุลี คือ
มลทินว่า ถึงใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมศาสนั้นทั้งมวลล้วนมีความคับเป็นธรรมศา ที่นั้น
สารีบุตรปริพาชกจึงเข้าไปพบโมคคัลลานะปริพาชกยังที่อยู่ โมคคัลลานะปริพาชกได้เห็นสารีบุตร
ปริพาชกกำลังเดินมาจากที่ไกล จึงกล่าวว่ “อาวุโส อินทรีย์ของท่านผ่องใสยิ่งนัก ผิวพรรณเก็บริสุทธ์
ผุดผ่อง อาวุโส ท่านได้บรรลุอมกธรรมแล้วหรืออย่างไร” สารีบุตรปริพาชกก็ตอบว่า “อย่างนั้นเพื่อน
เราได้บรรลุอมกธรรมแล้ว” โมคคัลลานะปริพาชกถามว่า “อาวุโสที่ท่านได้บรรลุอมกธรรมอย่างไร”
ครั้งนั้นสารีบุตรปริพาชกได้กล่าวถึงด้วยคำที่ท่านพระอัสสชิล่าว่าไว้ว่า

“ธรรมเหล่านี้เกิดจากเหตุ พระศากยเจ้าครุสเหตุและความคับข้อง
ธรรมเหล่านี้ พระมหาสมณะมีปณิธานอย่างนี้”

พระภาคเจ้าได้กราบทูลพระองค์ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพวกข้าพระองค์ พึงได้รับการบรรพชา พึงได้การอุปสมบทในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้าเถิด” พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประทานการอุปสมบทว่า “ธรรมเรากล่าวก็แล้ว เธอทั้งหลายจงประพฤติ พรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์ โดยชอบเถิด”

ครั้งนั้นพระศาสดาทรงขยายพระธรรมเทศนา ถวายอำนาจแห่งจริยาวัตรของบิณฑฺย อกฺกิเหล่านี้อย่างวันพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะเสีย ภิกษุที่เหลือบรรลुพระอรหัตแล้ว ก็สำหรับพระสารีบุตร และพระโมคคัลลานะยังไม่สำเร็จกิจแห่งมรรค ๓ ข้างบน เพราะสาวกบารมี ญาณเป็นคุณเขาคืออันใหญ่ยิ่ง

ครั้งนั้นพระมหาโมคคัลลานะ นับแต่วันที่บวชแล้วในวันที่ ๗ เข้าไปอาศัยอยู่ยังหมู่บ้าน กัลวาฬคามในแคว้นมคธ เมื่อความมุ่งเหงหาชวนอนเข้าครอบงำ พระศาสดาทรงให้สังเวชแล้ว บรรเทาความมุ่งเหงหาชวนอนเสียได้พึงพระธาคกรวมฐาน ที่พระศาสดาเจ้าทรงประทานแล้ว ก็ยังจักแห่งมรรค ๓ เบื้องบนให้สำเร็จแล้วบรรลุที่สุดแห่งสาวกบารมีญาณ ฝ่ายพระสารีบุตรเถระ นับแต่วันที่บวชแล้วได้กึ่งเดือน เข้าไปอาศัยอยู่ในกรุงราชคฤห์นั้นแหละ อยู่ในถ้ำสุกรชากาพร้อมกับ พระศาสดา เมื่อพระศาสดาทรงแสดงเวทนามปริกขณสูตร แก่ที่จนชปริพิพาทผู้เป็นหลานของท่าน ส่งญาณไปตามกระแสพระสูตร ก็ได้บรรลุที่สุดแห่งสาวกบารมีญาณ ประจักษ์ว่า บุคคลบวชวิภิกขุภิกษุอาหาร ที่เขากัดไว้สำหรับคนอื่นละนั้น ก็ท่านมีบุญงามมากมิใช่หรือ ? เมื่อเป็นเช่นนั้น เพราะเหตุไฉนจึง บรรลุสาวกบารมีญาณช้ากว่าพระมหาโมคคัลลานะเล่า ? เพราะมีการใคร่ครวญมาก ก็ในวันนั้นเอง พระศาสดาทรงประชุม พระสาวกในเวฬุวนาราม ทรงประทานตำแหน่งอัครสาวก แก่พระเถระทั้งสองท่านแล้ว ทรงแสดงพระปาฏิโมกข์ ธรรมกว่าพระพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมมีกาดาแห่งพระปาฏิโมกข์ ๓ กาดา เหล่านี้ คือ

ขันติ คือความอดกลั้น เป็นทบะอย่างยิ่ง พระพุทธเจ้าทั้งหลาย กล่าวพระนิพพานว่าเป็นบรมธรรม บุคคลผู้บวชแล้ว ยังทำร้ายผู้อื่น เบียดเบียนผู้อื่น ย่อมไม่ชื่อว่าสมณะแล

การไม่ทำบาปทั้งปวง การทำแต่ความดี การทำจิตใจของตนให้
ผ่องใส ๓ ข้อนี้ เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย การไม่ทำร้าย การ
ไม่ทำร้าย ความสำรวมในพระปาฏิโมกข์ ความเป็นผู้รู้จักประมาณในการ
บริโภค ทิณน ทินัง อินสังค การประกอบความเพียรในอธิจิต ๖ ข้อ
นี้ เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย

เพราะเหตุนี้ ในคัมภีร์พุทธวงศ์ พระผู้มีพระภาคได้ตรัสไว้ว่า

“การประชุมกันครั้งหนึ่ง แห่งพระสาวกของเราให้แสงหาจุดอัน
ยิ่งใหญ่ ได้จักเป็นการประชุมของภิกษุทั้งหลายจำนวน ๑๒๕๐ รูป”

เรื่อง การบรรพชาของสาวรีบุตรและโมคคัลลานะ จบ

ก็โดยสมัยนั้นแล ในบ้านพราหมณ์ชื่อว่ามหาคัคคิ ในแคว้นมคธได้มีบุตรของภมิล-
พราหมณ์นามว่า บิปลิมาณฑ

ในเมืองสาละในแคว้นมัททะ ได้มีธิดาของพราหมณ์โกสิยะชื่อว่าภัททาเมื่อชนเหล่านั้น
เจริญวัยโดยลำดับ บิปลิมาณฑมีอายุได้ ๒๐ ปี ภัททามีอายุได้ ๑๖ ปี มารดาและบิดาของบิปลิ-
มาณฑเห็นบุตรแล้ววันวันเหลือเกินว่า “พ่อ เจ้าโตแล้ว ธรรมคาวาสกุลวงศ์ เจ้าจะต้องให้คำร้องอยู่”
มาณฑจึงพูดว่า “ท่านทั้งหลายอย่าพูดด้อยค่าอย่างนี้ให้ข้าพเจ้าได้ยินเลย ข้าพเจ้าจักปฏิบัติความเท่าที่
ท่านทั้งหลายยังมีชีวิตอยู่ เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วข้าพเจ้าจักออกบวช” มารดาและบิดาเหล่านั้นปล่อย
เวลาล่วงไป ๒-๓ วันก็พุกขึ้นอีก แม้มารดาพ่อก็ห้ามเหมือนคราวก่อนเช่นกัน ตั้งแต่นั้นมารดา
ก็พุกอยู่เรื่อย ๆ เหมือนกัน มาณฑพิกว่า “เราจักให้มารดาของเราอินยอม” ตั้งนั้นแล้ว จึงให้ทองคำ
๑,๐๐๐ แท่งให้นายช่างทองหล่อรูปผู้หญิงคนหนึ่ง ในเวลาที่เสร็จการงาน มีการชกเถลารูปปั้นเป็นอัน
ก็ให้รูปปั้นนั้นผู้สีกาง ให้ประดับด้วยดอกไม้และเครื่องประดับต่าง ๆ ที่ถึงพร้อมไปด้วยดีแล้วให้
เรียกมารดามากล่าวว่า “ข้าแต่แม่ ข้าพเจ้า เมื่อได้อารมณ์เห็นปานนี้จึงจักอยู่ในเรือน เมื่อไม่ได้ก็
จักไม่อยู่” พราหมณ์ผู้เป็นบิดาก็พิกว่า “บุตรของเรา ผู้มีบุญให้ทาน สร้างอภินิหารกระทำบุญมิได้
กระทำเพียงลำพังผู้เดียว หญิงที่ทำบุญร่วมกับบุตรของเรา นี้จักมีรูปเปรียบประดุจทองคำแท้” ที่นั้น
จึงสั่งให้พาพราหมณ์ทั้งหลายมา คักเลือกผู้ที่มีความสามารถจริง ๆ ให้ยกรูปหล่อทองคำขึ้นรดสังว่า

“พ่อเจ้า พวกท่านจงไปค้นหาเด็กหญิงผู้รูปเหมือนรูปเหล่านี้ ในตระกูลที่เสมอด้วยชาติโคครและ โภคะของเราทองคำทำให้เป็นเครื่องบรรณาการ” ตั้งแต่นั้นจึงส่งไป

พราหมณ์เหล่านั้น มีความรักใคร่ชอบว่า “นั่นเป็นการงานของพวกเรา” ตั้งแต่นั้นจึงพากันออกไป คิดว่าจะไปที่ไหนกันดี ลึกต่อไปว่า “ธรรมดาว่าแก้วมัททกะเป็นแหล่งที่อยู่ของสตรี พวกเราจักไปยังแก้วมัททกะแล้วพักรูปหล่อทองคำนั้นไว้ที่ท่าน้ำในเมืองนั้นหนึ่งอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง

ครั้งนั้น แม่ของนางกัททาให้นางกัททาอาบน้ำแล้วประดับตกแต่งให้หนึ่งในห้องอันมี สตรีแล้วออกไปอาบน้ำ เห็นรูปนั้นแล้วตกใจด้วยสำคัญว่า “ธิดาแม่เจ้าของเรา” จึงเงือกเงือคำมอซน พร้อมกับกล่าวว่า “เด็กหัวคือ เจ้ามัททกะทำไม” แล้วกลับไปข้างแม่ด้วย พูกว่า “จงไปเร็ว” มีอีก สะเทือน คุจกบลงที่แผ่นดิน นางจึงรู้ว่ารูปเป็นของแข็งอย่างนั้นจึงดลยกลับไปเกิดความเข้าใจว่า “ธิดาแม่เจ้าของเรา” แล้วกล่าวว่า “กัปปินแม่จะได้รับการนุ่งห่ม ก็ยังไม่คู่ควรกับธิดาแม่เจ้าของเรา”

ที่นั้น พราหมณ์เหล่านั้นพากันห้อมล้อมนางแล้วจึงถามว่า “ธิดาแห่งนายของท่านสวย อย่างนี้หรือ ธิดานี้ชื่อไรกัน ธิดาแห่งแม่เจ้าของคิฉัน มีรูปสวยกว่าธิดานี้ถึง ๑,๐๐๐ เท่า เธอนี้ ในห้องซึ่งยาว ๑๒ คอก ไม่ต้องการประทีป ถ้าจักษมีตเสียได้ด้วยรัศมีออกจากร่างกาย “ถ้าอย่างนั้น เจ้าจงมา” พราหมณ์ผู้เดียวหนึ่งไปเอกรูปทองคำขึ้นรถหยุดอยู่ที่ประตูเรือนโกศโคครพราหมณ์ แล้วแจ้งข่าวการมาให้ทราบ

พราหมณ์ทำการต้อนรับแล้วถามว่า “พวกท่านมาจากไหน มาจากบ้านกบิลพราหมณ์ ไนบ้านเมหาคิถตะแก้วมัททกะ” เพราะเหตุอะไรจึงมา ด้วยเหตุอันนี้ พ่อทั้งหลายเป็นการดี พราหมณ์ของเรามีชาติโคครและสมบัติเสมอกัน เราจักยกเด็กหญิงให้” รับเอาเครื่องบรรณาการแล้ว พราหมณ์เหล่านั้นส่งข่าวสาร ไปบอกแก่กบิลพราหมณ์ว่า “ไถ่ นางทริกาแล้วขอท่านจงทำสิ่งที่พึง ทำเกิด”

อำมาตย์ทั้งหลาย ฟังข่าวนั้นแล้วบอกแก่ปณิธาตพว่า “ได้ข่าวว่าไถ่ นางทริกาแล้ว” มาณพิกิว่า “เราไม่คิดว่าจะได้ พวกนี้กล่าวว่า ไถ่ นางทริกาแล้ว เราเป็นกนไม่ต้องการจักส่ง หนังสือตอบไป” ตั้งแต่นั้นจึงไปในที่ลับเขียนหนังสือไปว่า “ขอให้ห้องกัททาจงได้การอยู่ครองเรือน ที่เหมาะสมด้วย ชาติ โคคร โภคะของคณตีก” ข้าพเจ้าจักบวช จงอย่าได้มีความเคียดชังในภายหลังเลย”

ฝ่ายนางภักทาทิ้งข่าวว่า "ได้ยินว่าเราจะให้เราแก่บุคคลชื่อโน้น" จึงแล้วจึงเขียนหนังสือขอมไปว่า "พระลูกเจ้า จงได้การอยู่ครองเรือนที่สมควรด้วยชาติ โศครและโภคะของคนเกิดคิดนักษัตร ทำนยาได้มีความเคียดชังใจในภายหลังแล้ว" คนที่ถือหนังสือ ๒ ฉบับมาพบกันระหว่างทาง จึงถามกันว่า "นี่เป็นหนังสือของใคร" ได้รับคำตอบว่า "เป็นหนังสือที่บีบผลิตมาเพื่องถึงนางภักทา" "นี่เป็นหนังสือของใคร" เมื่อเขาตอบว่า "เป็นหนังสือที่นางภักทาส่งถึงบีบผลิตมาเพื่องสองอำมาตย์สาสน์ทั้ง ๒ ฉบับแล้วพูดว่า "พวกท่านจงดูการกระทำของเด็กชาย" แล้วฉีกทิ้งไปโน้นบ้าง เขียนหนังสือข้อความเสมอกัน แล้วส่งไปทางฝ่ายโน้นและฝ่ายนี้

เมื่อคนทั้ง ๒ นั้นทั้งที่ไม่รักกัน ได้คบหากันด้วยประการฉะนี้

ในวันนั้นนั่นเอง ฝ่ายภคินได้ให้คนถือเอาพวงดอกไม้ ๒ พวง ถึงนางภักทาได้วางพวงดอกไม้เหล่านั้นไว้ท่ามกลางที่นอน แม้คนทั้ง ๒ บวรีโภคาอาหารเวลาเย็นแล้วจึงมาประชุมปรึกษากันจักเข้านอน มาดพรรณที่นอนข้างขวา ฝ่ายนางภักทาทิ้งทางซ้าย กล่าวกันว่า "ดอกไม้ที่ข้างของผู้ใด เราจักรู้ว่าเหี้ยมผู้นั้นแก่จิตกำหนดแล้ว" พวงดอกไม้เหล่านั้นหาได้เหี้ยมไม่ ก็กันเหล่านั้นไม่ได้หลับตลอดคราศรี ๓ ยาม เพราะกลัวจะถูกต้องตีระชังกันและกัน ปลอ่ยให้เวลาผ่านไปไม่ได้มีเพียงการหัวเราะ คนเหล่านั้นมิได้ถูกโลกามิสย้อมใจ ไม่ได้จัดแจงสมบัตินอกเวลาที่บิดามารดาชีวิตอยู่เมื่อท่านทำกาละแล้วจึงได้จัดแจง

สมบัตินามเพิ่มเป็นจำนวนมากถึง ๘๗ โกฎิ เพียงแต่ส่งทองคำ สำหรับบาทว์แล้วทิ้งไปในวันหนึ่งใช้ถึง ๑๒ ทะนาน แห่งทะนานชาวมกร มีบึงใหญ่สำหรับผูกยนต์ ๖๐ แห่ง พื้นที่ทำนา ๑๒ โยชน์ บ้านสำหรับคนรับใช้ ๑๔ แห่ง ประมอดท่าเมืองอนุราธบุรี มีโรงช้าง ๑๔ แห่ง โรงม้า ๑๔ แห่ง โรงรถ ๑๔ แห่ง

มาดพรรณในวันหนึ่ง ๆ ก็ยังมีซึ่งประดับตกแต่งแล้วมาหาชนห้อมล้อมไม่ทำงานอันอยู่ที่ปลาณา ได้เห็นนกทั้งหลายมีกาเป็นต้น จิกกินสัตว์เล็ก ๆ มิได้เคียนเป็นต้น จากที่ตามนวลใดแล้วถามว่า "พ่อเจ้าทั้งหลายสัตว์เหล่านั้นกินอะไร" คนทั้งหลายตอบว่า "กินไส้เดือนลูกเจ้า" จึงถามว่า "บาปที่สัตว์เหล่านั้นกระทำจะมีแก่ใคร" "มีแก่ท่านลูกเจ้า" มาดเพ็ชร์ว่า บาปที่สัตว์เหล่านั้นกระทำจะมีแก่เรา ทวพีย์ ๘๗ โกฎิ ทำอะไรให้แก่เรา ที่นา ๑๒ โยชน์ มีประโชนอะไร บึง ๖๐ แห่ง สำหรับผูกยนต์มีประโชนอะไร บ้านสำหรับคนรับใช้ ๑๔ แห่งมีประโชนอะไร เราจักมอบ

ทรัพย์สินทั้งหมดแก่นางภักททา แล้วจักออกบวช นางภักททากับนางสิ่งให้คนหว่านเมล็ดงา ๓ หม้อ ลงในพื้นทีในขณะนั้นมีนางสนมห้อมล้อมนั่งมองศกาทงหลายกำลังจิกกินงาและสัตว์ทั้งหลายอยู่ จึงถามว่า “แม่เจ้าทั้งหลายพวกกาเหล่านี้กินอะไร” “กินสัตว์เล็ก ๆ แม่เจ้า” “อุกุกดงะมีแม่ไกร” “แม่ ท่านแม่เจ้า” นางก็ว่า “เราได้เพียงฝ้านึ่งฝ้าห่ม ๔ ศอก ข้าวสุกเพียง ๑ ทะนานก็พอ ก็ถ้าอุกุกดงะนี้ ที่ชนเห็นปานนี้กระทำการจะมีแก่เราไซ้ เราจะไม้อาจยกศีรษะขึ้นจากวิฏสงสาร แม่โดย ๑,๐๐๐ แห่งภพ พอพระลูกเจ้ามาถึงท่านจะมอบทรัพย์สินกับทั้งหมดให้ และจักออกบวช” มาแต่พรนั้น มาแล้วก็ขึ้นสู่ปราสาทนั่งบนบัลลังก์อันมีค่ามาก ลำดับนั้นคนทั้งหลายก็จิกอาหารอันสมควรแก่พระเจ้าจักรพรรดิไว้แล้ว คนทั้ง ๒ ก็บิโรถ เมื่อพวกบิโรถออกไปแล้ว อยู่ในที่ลับนั่งอยู่ในที่สบาย

ที่นั้น มาแต่พูดกับนางภักททาว่า “ภักททาเมื่อเธอมาสู่เรือนนี้ นำทรัพย์สินมาเท่าไร” “๕ หม้อ ๕ พันเล่มแก้วียนพอเจ้า” “สมบัติประมาณ ๔๘ โกฎิ ค่างโดยมีบึงประมาณ ๖๐ แห่ง สำหรับผูกถนนเป็นถนนอยู่ในเรือนนี้ทั้งหมดรวมมอบให้เธอทีเดียว” “ก็ท่านพ่อเจ้า” “เราจะบวชละ” “พ่อเจ้าถึงคิดนึกถึงรอกกรรมมาของท่านเหมือนกัน เราจะบวช ภพทั้ง ๓ ปราบกฎแก่คนทั้ง ๒ นั้น เหมือนกระตอมใบไม้ที่ถูกไฟไหม้ คนเหล่านั้นจึงให้ไปนำฝ้ายอมรสฝ้าค และบาศกรินมาจากตลาดใกล้ ๆ ปลงผมให้แก้กันและกัน บวชด้วยอธิษฐานจิตว่า “พระอรหันต์เหล่าใดมีอยู่ในโลก เราทั้งหลายจะบวชอุทิศพร้อมหน้าเหล่านั้น” โสภาริไว้ในแฉ่งแล้วคล้องที่จะลงจากปราสาทไปแล้ว คนไซ้ในเรือนหรือพวกกรรมกรสักคนหนึ่งมิได้รู้เลย

ที่นั้น เมื่อเขาออกจากบ้านพรหมณ์ เดินไปทางประตูบ้านทาสพวกอยู่ในบ้านทาส จำได้ด้วยอำนาจจากบิโรถา เขาร้องให้หมอบที่เท้าพูดกันว่า “พ่อเจ้า แม่เจ้า ท่านทั้ง ๒ ท้าพวกระผมไม่ให้มีที่พึ่งหรือ” คนทั้ง ๒ นั้นจึงพูดว่า “เราทั้ง ๒ บวชแล้วด้วยคิดว่า ภพทั้ง ๓ เหมือนกระตอม ใบไม้ที่ถูกไฟไหม้ ถ้าพวกเราจะทำให้ท่านทุกคนเป็นไทได้ไซ้ แม้ถึง ๑๐๐ ปีก็ไม่เพียงพอ ขอพวกท่านเหล่านั้นจงชำระศีรษะพวกท่านอยู่เป็นไทเถิด” เมื่อเขาเหล่านั้นกำลังร้องให้อยู่ก็เลยได้หนีไปแล้ว

นี่ผลเดินไปข้างหน้ากลับมาแลดูก็ว่า “นางภักททากับนางสิ่ง เป็นหญิงมีราคามาก ในชมพูทวีปทั้งสิ้น กำลังเดินมาข้างหลังเรา ก็เป็นเหตุผลที่จะมีได้ซึ่งใคร ๆ ก็คิดอย่างนี้ว่า คนเหล่านั้น แม้บวชแล้วก็ไม่อาจอยู่แยกกันได้ ไม่ทำกิจสมควร ชื่อว่าใคร ๆ ประทุษร้ายใจเราพึงเปรียบพร้อม

ในอบาย การที่เราจะนางนไปเยี่ยมควรว" จึงมีความคิดขึ้นอีกอย่างหนึ่ง แล้วเดินนำหน้าไปพบทาง
๒ แพร่ง ได้ยืนอยู่ท่ามกลางทางนั้น ฝ่ายนางก็ทักมาไต่ถามอยู่แล้วที่นั่นเขาได้กล่าวกับนางว่า "ดู
ก่อนน้องก็ทัก มาหาชนผู้มีจิตศรัทธาในพวกเรา เห็นหญิงผู้เช่นเธอเดินมาข้างหลัง ก็จงพากันคิดว่า
"ชนเหล่านี้แม้บวชแล้วก็ยังไม้อาจจะแยกกันได้" จะพึงพากันไปในอบาย เธอจึงไปทางสายหนึ่ง
ฉันก็จะไปทางอีกสายหนึ่ง "พ่อเจ้า ธรรมดาว่ามาตุคาม ย่อมเป็นเมล็ดหินของนักบวชทั้งหลาย
คนทั้งหลายก็จะพึงโทษพวกเราว่า ชนเหล่านี้แม้บวชแล้วก็ไม่แยกกัน ท่านจงเดินทางสายหนึ่ง
คิดนึกจะเดินทางอีกสายหนึ่ง พวกเราจักต้องแยกกัน" ทำการวนขวา ๓ ครั้ง ให้อายุขัยบุญจาก
ประติงฐ์ในฐานะทั้ง ๔ ประคองอัญชลี ประชุมหน้ทั้ง ๑๐ แล้วกล่าวว่า ความเป็นมิตรกันที่ทำการ
มานานประมาณแสนปีจะขาดในวันนี้ ท่านเชื่อว่าเป็นผ่ายชวา (ผู้ฆ่า) ทางเบื้องขวาจึงสมควรแก่
ท่าน คิดนึกชื่อว่ามาตุคาม เป็นผ่ายชวาทางเบื้องซ้ายจึงสมควรแก่ฉัน ให้อายุแล้วจึงเดินทางไปใน
เวลาที่กันเหล่านั้นแยกทางกัน แผ่นดินใหญ่ได้สะเทือนเลื่อนลั่นเหมือนจะพูดว่า "เราแม้ว่าจะ
ทรงภูเขาสีเนรุ อันเป็นชนเขาในจักรวาลไว้ได้ก็ไม่อาจจะทรงคุณของท่านทั้งหลายได้เลย" เป็นจุด
เสียงอสนีบาตเป็นไป ภูเขาในจักรวาลก็โอนอ่อน

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ประทับนั่งอยู่ในคันธกุฎีในเวฬุวันมหาวิหารสควยเสียงแผ่นดินไหว
แล้ว ทรงใคร่ครวญอยู่ว่า "แผ่นดินไหวนี้ไหว เพื่อใครหนอแลสืบผลิมณฑล และภักทากบิสาณ
ละทั้งสมบัตินับประมาณมิได้ บวชอุทิศเรา การที่แผ่นดินไหวนี้ไหวเกิดด้วยกำลังคุณของคนทั้ง ๒
ในฐานะที่กันเหล่านั้นแยกกัน ถึงเราจักควรจะทำการสงเคราะห์กันเหล่านั้น" ตั้งแล้วจึงเสด็จออก
จากคันธกุฎี ทรงถือบาตรและจีวรด้วยพระองค์เองทีเดียว ไม่ทรงบอกลาใคร ๆ ในบรรดาพระมหา
เถระ ๘ รูป ทรงทำการค้อนวัชสันระระทาง ๓ คาวุก ประทับนั่งคู้บัลลังก์ที่โคนต้นไม้พุดุกก
นิโครธ ระหว่างกรุงราชคฤห์และนาถนทาทกกัน ก็แลเมื่อประทับนั่ง ไม่ทรงนั่งเหมือนภิกษุผู้ฉำ
มังสุกตรูปโครูปหนึ่ง ทรงถือเอาเพศแห่งพระพุทธเจ้า ประทับนั่งแปลงพระวัชมีหนที่บ ๘๐ ทอก

ในขณะนั้น พุทธวัชมีประมาณเท่าใบไม้ร่วง ล้อเกวียนและเรือนออกเป็นต้น แผ่นดิน
ไปรอบทิศ ทำให้เหมือนกับเวลาที่พระจันทร์และพระอาทิตย์ขึ้นอย่างละ ๑,๐๐๐ ดวง ได้ทรงกระทำ
แนวบ้านั้นให้มีแสงสว่างเป็นอันเดียวกันแล้ว เหมือนท้องฟ้าแนวบ้านั้นรุ่งเรืองด้วยศิริแห่ง พระมหาปุริส
ตักขณะ ๓๒ ประการ แพรพราวด้วยหมู่ดาว เหมือนพื้นน้ำมีกอบบัวบานสะพรั่ง ฉะนั้น ต้นไม้
นิโครธ มีกิ่งก้านสีขาว ใบมีสีเขียว ดอกมีสีแดง ก็ในวันนั้นคันธกุฎีมีลาทันและกิ่งเท่า ๆ กัน

มีสติทองคำทองคำ แม้ปัสลิตเห็นพระผู้มิ่งพระภาคประทับนั่งที่นั่น ไม่นั่ง ผู้มีสรีระถูกบีบคั้นมีวรรณะ
 ๕ ลูกของแล้วก็คิดว่า “ท่านผู้จักเป็นพระศาสดาของเรา เราขออุทิศท่านผู้” นับแต่ที่เห็น
 แล้ว ก็น้อมร่างกายลงมาแล้วหมอบที่ศีรษะของแทบพระบาทพระผู้มิ่งพระภาคในที่นั่นเอง ได้กราบทูล
 คำกับพระผู้มิ่งพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเป็นศาสดาของข้าพระองค์ ข้า-
 พระองค์เป็นพระสาวก” ดังนี้

เมื่อปัสลิตกราบทูลอย่างนี้ พระผู้มิ่งพระภาคได้ตรัสถามว่า “ศุกรกัสสปะ บุคคลใดแล
 เมื่อไม่รู้จักสาวกผู้ประกอบด้วยคุณในใจทั้งหมดอย่างนี้ พึงกล่าวว่า เราจัก เมื่อไม่เห็นเลยกล่าวว่า
 “เราเห็น” แม้ศีรษะของผู้นั้นจะต้องแตกไป ศุกรอน กัสสปะก็เราแต่เมื่อรู้ยอมกล่าวว่า “รู้” เมื่อเห็น
 ย่อมกล่าวว่า “เห็น” ศุกรอน กัสสปะเพราะเหตุนี้แล เธอพึงสำเหนียก อย่างนี้ว่า เราจักเข้าไปยัง
 ทวีโลกที่ปะอย่างแรกกล้า ในภิกษุทั้งหลาย ทั้งที่เป็นพระเถระ ทั้งเป็นผู้ใหญ่ ทั้งที่เป็นปานกลาง
 ศุกรกัสสปะก็เธอพึงสำเหนียกอย่างนี้ ว่าเราจะพึงธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่ประกอบด้วยคุณเราจะ
 จจจำใส่ใจธรรมนั้นทุกอย่าง ประมวลมากด้วยใจทั้งหมด เยี่ยหลงสกับธรรม ศุกรกัสสปะก็เธอพึง
 สำเหนียกอย่างนี้ ศุกรกัสสปะเพราะเหตุนี้แล อันเธอพึงสำเหนียกอย่างนี้ว่า “เราจักไม่ละเว้นกาย
 ศกาสติ อันประกอบด้วยความยินดี” ศุกรกัสสปะก็เธอพึงสำเหนียกอย่างนี้ พระคำวสันนั้นแหละ ได้
 เป็นการบรรพชาและอุปสมบทของกัสสปะนั้น

ครั้งนั้นแล พระผู้มิ่งพระภาคทรงประทานการบรรพชาแก่ท่านปัสลิตนี้ด้วยพระโอวาท
 ๓ ข้อ พาท่านปัสลิตนั้นเสด็จ มุ่งหน้าคือเวฬุวนาราม เดินทางระยะไกล แวะเข้าข้างทางเสด็จเข้า
 ไปยังโคกหนึ่งมีต้นหนึ่ง ครั้นเสด็จเข้าไปแล้ว ทรงแสดง อากาการประทับนั่ง พระเถระรู้ว่า “พระ-
 ศาสดาประสงค์จะประทับนั่ง” จึงปูผ้าสังฆาฏิอันหนา ๔ ชั้น ซึ่งเป็นผ้าสำหรับห่มของกนถวายแล้วได้
 กราบทูลคำกับพระผู้มิ่งพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มิ่งพระภาคจงประทับนั่งบนผ้า
 ซึ่งจะเบียดเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุข แก่ข้าพระองค์สันกาลนาน พระผู้มิ่งพระภาคประทับนั่ง
 แล้วแล บนอาสนะที่ท่านพระมหากัสสปะปฎิธวาแล้ว พระผู้มิ่งพระภาค ครั้นประทับนั่งแล้วจึง
 คำว่า “เราจักกระทำภิกษุให้เป็นผู้ดีหม่ามิ่งสุดเป็นวัตร ให้เป็นผู้หนึ่ง ๘ อาสนะเดียวเป็นวัตร”
 ดังนี้แล้วก็องการจะทรงแลกเปลี่ยนผ้าจีวรกับพระเถระจึงอำพาพระหัตถ์ซึ่งมีสติทองกำบัว ลูบผ้าจีวร
 นั้นแล้วทูลว่า “ศุกรกัสสปะเป็นผู้สังฆาฏิอันเป็นแผ่นผ้า ของเธอลดเยื่ออันแล” พระเถระรู้ว่า

“พระศาสดาคริสต์ถึงผ้าสังฆาฏิของเราว่าเป็นผ้าละเอียดอ่อน พระองค์ทรงพระประสงค์จะห่ม” ดังนี้ แล้วจึงกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญขอพระผู้มีพระภาคจงทรงห่มผ้าสังฆาฏิ” “อุกรกัสสปะก็เธอบอกจักห่มอะไร” “เมื่อข้าพระองค์ได้ผ้านี้จึงห่ม” “อุกรกัสสปะก็เธอบอกจักใช้สอยผ้าบังสกุลนี้เป็นผ้าบ้านเย็บก็แล้วหรือ เราจักใช้มาบุงเตหาสัทธัมมจีวรผืนนี้เข้าไปสู่บิณฑิกที่เขาตั้งผ้าไว้ในบ้านชัคคิย สบคัศวัสถ์ก็เด็กน้อยออกประมาณศตพละหนึ่ง ดำรงอยู่ในมหาอริยวงค์ ได้ถือเอาแล้ว ในวันที่เราจับจีวรผืนนี้ของเธอนั้น มหาปรูวิในหมื่นจักรวาล บนลือลั่นหวั่นไหวแล้ว อากาภิรมย์เสียงก้อง ภูฏะ ๆ เทวดาในจักรวาลได้ให้สาธุการว่า อันภิกษุผู้ถือเอาจีวรนั้นควรเป็นผู้ถือผ้าบังสกุลเป็นวัตร ย่อมเป็นวัตรจนมือเคียวเป็นวัตรเทียวบิณฑิกตามลำดับ ถ้าจักสามารถทำผ่านให้สมควรแก่จีวรผืนนี้หรือพระเถระควทำตนเอง ทรงพละกำลัง ๕ ข้างสาร ท่านมิได้คำนึงถึงเรื่องนั้นอีกว่า “เราจักบำเพ็ญข้อปฏิบัติกันนี้ ประสงค์จะทำผ่านให้สมควรแก่สกุลจีวรด้วยความอุทิศสาธุะจึงได้กราบทูลคำนับกับพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ จะขอใช้สอยผ้าบังสกุลอันเป็นผ้าบ้านที่เย็บก็แล้วของพระผู้มีพระภาค พระผู้มีพระภาคจงทำการแลกเปลี่ยนจีวรแล้ว ทรงห่มผ้จีวร ที่พระเถระห่มแล้วด้วยประการฉะนี้ พระเถระก็ห่มจีวรของพระศาสดาแล้ว ในสมัยนั้นมหาปรูวิจนกระทั่งถึงน้ำรองแผ่นดิน บนลือลั่นหวั่นไหวแล้ว พระผู้มีพระภาคได้เสด็จไปสู่เวฬุวันกับพระเถระแล้ว พระเถระตั้งแค่มวยได้แล้ว ๗ วัน ยังเป็นปฤชณอยู่ในวันที่ ๘ บรรลุพระอรหัตพร้อมปฏิสัมภิทา

พรรณนามรรพทสาของพระมหากัสสปะเถระ จบ

ก็โดยสมัยนั้นแล เหล่ากุลบุตรของชาวมคธ ผู้รู้แล้วเข้าใจแล้ว พากันประพฤติกุศลกรรมในพระผู้มีพระภาคเป็นส่วนมาก เพราะเหตุนี้พระศาสนาของพระผู้มีพระภาค จึงเจริญแพร่หลาย เบ่งบานก็ริกกั้นเป็นส่วนใหญ่ได้เป็นการประกาศในหมู่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสไว้ในกัมภีร์พุทธวงศ์ว่า

คำสอนของพระศาสดามุนีแห่งเราในโลกนี้แผ่ไปกว้างขวาง รู้กันโดยมากเจริญแพร่หลาย เบ่งบานดี อันเราชำระให้หมดจดดีแล้ว เราผู้รุ่งเรืองอยู่แต่ภิกษุสงฆ์ ปราจจากมตทินจะให้ทุกสิ่งทีบุคคลปรารถนาเหมือนแก้วมณีให้ทุกสิ่งทีบุคคลปรารถนาฉะนั้น เราจะประกาศจากราวีสัจจ์ เพื่ออนุเคราะห์เหล่าสัตว์ผู้หวังผลผู้แสวงหาคุณเป็นเครื่องค้ำภพเหล่าภิกษุหลาย

ร้อยผู้หมกอาสวะปราศจากราคะ ผู้มีจิตสงบ ตั้งมั่นแห่งหมด แวงล้นเวลา
ในกาลทุกเมื่อ

กับบั้งแก่พระผู้มีพระภาคตรัสรู้แล้วอย่างนี้ จนถึงพระองค์ทรงยับยั้งอยู่ ๘ สัปดาหฺ์ ประ
ภาครวมจักรที่ป่า อธิปไตยนครทุกหลายวัน แขวงเมืองพาราณสี ๒ เดือน ผ่านไป เมื่อเสด็จจำพรรษาใน
ที่นั้น ๑ พรรษา ๓ เดือนก็ผ่านไป ก็เมื่อพระผู้มีพระภาคออกพรรษาแล้ว เสด็จไปยังตำบลอุรุเวลา
เสนานิคม แสดงปาฏิหาริย์ ๓๕๐ กับอีก ๑๖ ครั้งทรงมาณชฎิล ๓ พันองค์ พร้อมบริวาร ๑,๐๐๐ คน
๓ เดือน ผ่านไปเมื่อพระองค์ ถูกแวงล้นด้วยพระอรหันต์ ๑,๐๐๐ องค์นั้นเสด็จไปสู่เมือง
ราชคฤห์ เพื่อต้องการเปลื้องปฏิกุญญา ประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ๒ เดือน ผ่านไปแล้ว
พระผู้มีพระภาคทรงใช้เวลา ๑๐ เดือน นับแต่ที่พระองค์ทรงตรัสรู้แล้วด้วยประการฉะนี้

ครั้งนั้น เมื่อพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ในพระเวฬุวันมหาวิหาร พระเจ้าสุทโธทนะ
มหาราชพุทธบิดาได้สัคับว่า

“บุตรของเราทำทุกกริยายิ่ง ๖ ปี บรรลุพระปรมาภิไธยโพธิญาณประกาศธรรมจักร
อันประเสริฐให้เป็นไป เสด็จไปกรุงราชคฤห์ประทับอยู่ในพระเวฬุวันมหาวิหาร ตั้งนี้แล้ว ครั้นเรียก
มหาอำมาตย์ท่านหนึ่งมาปรึกษาคว่ำว่า “คุณพนาย เรืองงามพร้อมบุรุษบริวาร ๑,๐๐๐ คนไปยัง
เมืองราชคฤห์แล้วกราบทูลถามคำของเราว่า พระเจ้าสุทโธทนะมหาราชพระบิดาของพระองค์ประสงค์
จะพบ จงนำบุตรของเรามา” อำมาตย์นั้นรับพระราชบัญชาว่า “คิดละสมมุติเทพ” พร้อมบุรุษบริวาร
๑,๐๐๐ คน เดินทาง ๖๐ โยชน์ ในวันนั้นนั่นเอง เข้าไปยังวิหารในเวลาทีพระศาสดากำลังทรงแสดง
ธรรม อำมาตย์นั้นคิดว่า “สาสน์ที่ในหลวงส่งมาพักไว้ก่อน” ยืนอยู่ท้ายบริษัท สดับธรรมเทศนา
ของพระศาสดาทักที่ตนอยู่นั่นเอง พร้อมบุรุษบริวาร ๑,๐๐๐ คน บรรลุพระอรหันต์ แล้วจึงได้ทูล
ขอบรรพชา

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคทรงเหยียดพระหัตถ์คิดว่า “พวกเธอจงเป็นภิกษุเถิด” อำมาตย์
เหล่านั้นทั้งหมด ทรงไว้ซึ่งบาปและจิวรอันสำเร็จแล้วด้วยฤทธิ์ในขณะนั้นนั่นเอง สมบูรณ์ด้วย
ยากปฏิกิริยามหาเดระพรรษาถึง ๑๐๐ แวงล้นพระผู้มีพระภาคแล้ว กับบั้งแก่ได้บรรลุพระอรหันต์
แล้ว ธรรมคว่ำว่าพระอริยเจ้าทั้งหลาย ย่อมเป็นผู้ว่างคน เป็นกลางทีเดียว เพศนั้น ท่านจึงมิได้
กราบทูลข่าวสาสน์ ทีพระราชาส่งมาแก่พระทศพล พระราชาทรงพระดำริว่า “อำมาตย์ผู้ไปแล้วมิได้

กลับมา และเราก็ได้รับฟังข่าวสาส์น” ได้ส่งอำมาตย์พร้อมบริวาร ๑,๐๐๐ คนไปอีก ๑ ชุดถึงอำมาตย์นั้นไปแล้ว ก็บรรลुพระอรหัตต์พร้อมกับบริษัท โดยนัยก่อนเหมือนกัน บวชแล้วได้เป็นผู้หนึ่งเดียว พระราชาได้ส่งอำมาตย์ไปถึง ๔ ครั้ง โดยทำนองนี้ บรรดาบรุษอำมาตย์ ๔,๐๐๐ คนนั้น แม้สักคนหนึ่งก็มีไ้กลับมาทูลแก่พระราชาเลยหรือ ไม่ได้ส่งข่าวสาส์นมาเลย ได้บรรลุพระอรหัตต์บวชเสียทั้งหมด

ครั้งนั้นพระราชาทรงจินตนาการว่า “ใครกันหนอจักทำตามคำสั่งของเราได้สำเร็จ” ทรงมองดูราชพลทั้งหมค ทรงเห็นกาสุทนต์อำมาตย์ เล่ากันว่าท่านอำมาตย์นั้นจักผลประโยชน์พระราชาทุกอย่าง เป็นคนภายใน คู่กันเคยกับพระราชาเป็นอย่างดี เกิดวันเดียวกันเล่นเล่นมาด้วยกันกับพระโพธิสัตว์ หลังจากนั้นพระราชาครัดเรือกาสุทนต์อำมาตย์นั้นมาแล้วครัดว่า “พอกาสุทนต์ เรากำลังจะเห็นบุตรของเรา ส่งบรุษไปถึง ๔,๐๐๐ คนแล้ว ก็ไม่มีเลยแม้สักคนทีเดียวที่จะมาบอกแม่เพียงข่าวสาส์น หนึ่งจะมีอันตราถึงชีวิตเราก็ไม่รู้เลย เวลาที่มีชีวิตอยู่นี้คงการจะเห็นบุตรของเรา เขามีความสามารถที่จะแสดงบุตรให้แก่เราได้ไหม” อำมาตย์นั้นกราบทูลว่าสมมติเทพพระเจ้าข้า ข้าพระองค์มีความสามารถ ถ้าหากว่าข้าพระองค์ได้บวช “พอเธอจะบวชก็ตาม ไม่บวชก็ตาม จงแสดงบุตรแก่เราได้” อำมาตย์นั้นทูลรับว่า “พระเจ้าข้า สมมติเทพ” นำเอาข่าวสาส์นของพระราชาไปยังกรุงราชคฤห์ ฟังพระธรรมเทศนาของพระศาสดาพร้อมด้วยบรุษผู้เป็นบริวาร ๑,๐๐๐ คน ได้บรรลุพระอรหัตต์บวชด้วยเอตทัคฺขอุปสัมปทาแล้ว นับแต่วันที่กาสุทนต์เดระมาแล้ว ผ่านไป ๗-๘ วัน เหมันตฤกษ์ก็ล่วงไปแล้ว วสันตสมยก็มาถึงกาลดำทับ แผ่นดินก็อากาศไปด้วยดินเขาคิเขียวจี พวกประชาชนก็หว่านข้าวกล้าตามริมทางเดินโดยทั่วไป แแนวไพรมีดอกไม้บานสะพรั่ง ถนนหนทางก็เหมาะแก่การเดินทาง พระกาสุทนต์เดระคิดว่า “เป็นเวลาสมควรแล้วที่จะได้ทำการสงเคราะห์พระญาติของพระทศพลเจ้า” จึงได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าในวันเพ็ญแห่งฝักกุงเมส (เดือน ๔) พรรณนายอภังการเสด็จไปเพื่อประโยชน์คือการเสด็จไปสู่พระนครตะกุดแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้า ไ้กล่าวคาถาประมาณ ๖๔ คาถาว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บันใหม่ไม่เขี้ยวอุมสลักใบที่สุกผลิกอก
ออกผลแล้ว หมูไม่เหล่านันเจริญองงามแผ่กันไสว ข้าแก่มหาวิระ
นี้เป็นสมยแห่งพระองค์วิศตทั้งหลาย หมูไม่สวองามวิจิตรปราศจากสังรบ
กวนมีคันอ่อนสีแคงช้อยอกเป็นปริมณฑลสวยงาม ข้าแก่มหาวิระนี้เป็นสมย
แห่งพระองค์วิศตทั้งหลาย ต้นไม้ทั้งหลาย ผลิกอกมีดอกสะพรั่งเป็นที่น่า

พอใจ มีกลิ่นหอมยังประโชชน์ให้สำเร็จได้ ย่อมเจริญ อภังการในทิศทั้ง
 ๒ ข้างแคว้นหาวีระนี้เป็นสมณแห่งพระอัครสัททหลาย ทนไม้อันวิจิตร ผลัด
 ผลออกมาเป็นอนุเปกประการ บรรเทาเสียแม้กระทั่งความกระหายเล็กน้อยได้
 ในที่ปราศจากอากาศแก่ทิศทั้ง ๒ ข้างแคว้นหาวีระ นี้เป็นสมณแห่งพระ
 อัครสัททหลาย ทนไม้อันหลายมีระเบียบวิจิตร มีใบเขียวสะอาด มีลำต้น
 สดงาม แผ่กิ่งก้านสาขาสูงทางนกลงเจริญงอกงามอยู่ทั้ง ๒ ทิศ ข้างแคว้น
 หาวีระนี้เป็นสมณแห่งพระอัครสัททหลาย ทนไม้อันหลายมีผล และใบดก
 ด้รับการตกแตกอย่างก็เป็นทั้งพิกอาศัย ยิ่งเหล่าหมู่สัตว์ที่เมื่อหลังจาก
 การเดินทางไกลให้สบายใจ ข้างแคว้นหาวีระนี้เป็นสมณแห่งพระอัครสัทท
 หลาย เถาวัลย์นานาชนิดมีออกสวยงาม อาศัยกลุ่มพุ่มไม้อยู่ในป่าปราศจากสิ่ง
 รบกวน ทำเหล่าสัตว์ให้สบายใจเหมือนดวงแก้วมณีฉะนั้น ข้างแคว้นหาวีระ
 นี้เป็นสมณแห่งพระอัครสัททหลาย อนึ่งเถาวัลย์ชนิดหนึ่ง เกาะอาศัยอยู่
 ในหมู่ไม้มีประโชชน์สำหรับผู้อยู่ชอบใจที่เคียดขี้ระเหิดเกิดขื่นและมีกลิ่นหอม
 ก็ ข้างแคว้นหาวีระ นี้เป็นสมณแห่งพระอัครสัททหลาย นกทั้งหลายมีสี
 ยวนใจมีสีเขียวแก่เป็นต้นเช่นอยู่โดยรอบ ยิ่งหมู่เกาะก็เป็นเครื่องประดับ
 เคียงให้นกดี ข้างแคว้นหาวีระนี้เป็นสมณแห่งพระอัครสัททหลาย อนึ่ง
 แม่น้ำชื่อมหิ เป็นแหล่งที่พอใจทั้ง ๒ ฝ่าย ปราศจากสิ่งรบกวนมีสีเขียว
 ไหลอยู่ตลอดเวลา มีต้นไม้ออกดอกบานสะพรั่ง มีดอกบัวเป็นเครื่องประดับ
 ข้างแคว้นหาวีระนี้เป็นสมณแห่งพระอัครสัททหลาย เมล็ดทรายประคุดจะ
 สำเร็จด้วยแก้วมุกดาที่จัดแจงไว้ดี มีหินราบสีขาวสูงผลนระยับ ส่องทึบ
 ให้สว่างไสวโดยรอบ ข้างแคว้นหาวีระ นี้เป็นสมณแห่งพระอัครสัททหลาย
 สถานที่อยู่ซึ่งประดับด้วยกลิ่นดอกไม้น้ำพอใจ สะอาดเรียบมีสัมผัสดี
 ปราศจากสิ่งรบกวนเรียบร้อยสวยงาม ข้างแคว้นหาวีระนี้เป็นสมณแห่งพระ-
 อัครสัททหลาย แนวไพรจัดไว้เป็นอย่างดี ประคุดหนึ่งว่าสวนนั้นทุกวันประดับ
 ด้วยพุ่มไม้สวยงามวิจิตรนานาชนิดส่งกลิ่นหอมนำวันรมย์ ข้างแคว้นหาวีระ
 นี้เป็นสมณแห่งพระอัครสัททหลาย สระน้ำวิจิตรสวยงามน้ำพอใจ จักไว้
 อย่างดี มีบัวงอกและบัวมดลูก มีน้ำใสเย็นเต็มเปี่ยม ข้างแคว้นหาวีระ

นี้เป็นสมัยแห่งพระอภัยมณีหลาย กลิ่นคอกบัว หอมทวลเจริญใจ อันประกอบด้วยคอกบัวบังกรรนาชานิกบานสะพรั่งยังใจแห่งหมู่บรรณให้รื่นรมย์แท้ ข้าแค้นท้าวเวระนี้เป็นสมัยแห่งพระอภัยมณีหลาย ฟุ้งนททิตาชาติ อาศัยเกษรคอกไม้ ซึ่งบานสะพรั่ง เป็นอยู่ ยินดีปราโมทย์อยู่รอบๆ สรรพพร้อมกับคู่ของมัน ข้าแค้นท้าวเวระนี้เป็นสมัยแห่งพระอภัยมณีหลาย

ฝูงสกุดาทั้งหลาย คาบเอาเกษรจากคอกไม้ที่บ้านแปลงปลั่งก็แล้วบินร่อนไปในที่ต่างๆ กูเสื่องร้องอย่างไร้เพราะ กลิ่นคอกไม้ที่หอมจับใจก็ฟุ้งไปทั่วทุกทิศ ข้าแค้นท้าวเวระ เวลาเป็นเวลาที่ควรเสด็จของพระองค์ผู้มิพระจิวรรณแปลงปลั่งเผื่อออกจากพระวรกาย อนึ่งภรรยาตัวซิมมันแฉกเสียดัง เดินไปแถบภูเขา สายอุทกาวรีและแม่น้ำทั้งหลายก็ไหลไปก่กวันๆ ข้าแค้นท้าวเวระ เวลาเป็นเวลาที่ควรเสด็จไปของพระองค์ผู้มิพระจิวรรณแปลงปลั่งเผื่อออกจากพระวรกาย อนึ่งภรรยาตัวซิมมันแฉกเสียดังอยู่รอบคอกว่าแพนหางคูดงมาไปทั่วทิศ ข้าแค้นท้าวเวระเวลาเป็นเวลาที่ควรเสด็จไปของพระองค์ผู้มิพระจิวรรณแปลงปลั่งเผื่อออกจากพระวรกาย ฟุ้งอุราพรุ่งพร้อมด้วยเหล่านางนกกางๆ ว่าแพนอยู่บนยอดเขาค้างร้องประสานเสียงกันอย่างไพเราะจับใจ ข้าแค้นท้าวเวระ เวลาเป็นเวลาที่ควรเสด็จของพระองค์ผู้มิพระจิวรรณแปลงปลั่งเผื่อออกจากพระวรกาย เหล่าที่ราชาทั้งหลายชนิดเป็นคันทวนกแซกเข้าคูดงมาด้วยชนบ่อกันสวยสด น้ำรินรมย์ใจ จับอยู่บนยอดเขา แปลงเสียงนั้นเชิงแซ่ ข้าแค้นท้าวเวระ เวลาเป็นเวลาที่ควรเสด็จของพระองค์ผู้มิพระจิวรรณแปลงปลั่งอนึ่งยอดเขาสูงนั้นเล่าก็คาคาซไปด้วยบุปผาชนิดอันเบ่งบาน ประกอบด้วยกลิ่นหอมมาชานิก งวงมาทั่วทุกหนทุกแห่ง ข้าแค้นท้าวเวระ เวลาที่ควรที่พระองค์ผู้มิพระจิวรรณจะเสด็จไป แม่น้ำทั้งหลายก็กลิ่นหอมเพราะการรวมกันแห่งน้ำหลายสาย ไหลไปไม่ขาดสาย เปรียบเสมือนแม่น้ำในสวนสวรรค์ของท้าวสักกะเทวราช ข้าแค้นท้าวเวระ เวลาสมควรที่พระองค์ผู้มิพระ

รัชสมัยปลั่งปลั่งจะเสด็จไป แม่น้ำทั้งหลาย มีทำนาสวนสองสามไร่ ไหลหลังอยู่
 ตลอดเวลา เป็นที่รมรื่นสถานแห่งนานามฤคบุษยชาติทั้งหลาย ข้าแต่ท่าน
 มหาวิระเวลานี้ควรวีที่พระองค์ผู้มีพระวชิรมนต์แล้วจะเสด็จไป หนึ่ง ที่
 สองข้างแม่น้ำก็มีถิ่นไม่ซึ่งมีกลิ่นหอมบาน แยม สวยดุจทอง มีดอกเหมือน
 ฤคกแก่งไว้ดูสวยสองสามยิ่งนัก ข้าแต่ท่านมหาวิระ เวลานี้ควรวีที่พระองค์
 ผู้มีพระวชิรมนต์แล้วจะเสด็จไป บำกัศคายาไปค้อยหมู่ไม้บานาพันธุ ซึ่ง
 มีกลิ่นหอมและมีสายน้ำหลายหลาก มองดูสวยสดอย่างวิจิตร กล้ายสวน
 นันทวันของจอมสุรินทร์ เป็นสถานที่น่ารื่นรมย์ใจของเหล่ากัพรกตลอด
 เวลา ข้าแต่ท่านมหาวิระ เวลานี้ควรวีที่พระองค์ผู้มีพระวชิรมนต์จะเสด็จไป ที่
 หนทางนั้นแลมีคามนิคมที่รื่นรมย์ใจมากมาย ซึ่งอุดมสมบูรณ์ด้วยข้าวน้ำ
 ที่สะอาด ทั้งกับข้าวกับรสอร่อยดี ข้าแต่ท่านมหาวิระ เวลานี้ควรวีที่พระ
 องค์ผู้มีพระวชิรมนต์จะเสด็จไปและในรอบทางนั้น หมั่นเป็นอันมากทั้งกับประ
 กอบด้วยคุณธรรม มีศรัทธาอันบริสุทธิ์เป็นต้น ทั้งกับบรรณาที่จะได้พบ
 เห็นพระพุทธร่องค์ ข้าแต่ท่านมหาวิระ เวลานี้ควรวีที่พระองค์ ผู้มีพระวชิรม
 นต์จะเสด็จไป สระโบกขรณีก็ดูสวยสดน่ารื่นรมย์ใจคากายาไปค้อยคอกปทุม
 นานาชนิด ภมรเคล้ารสซึ่งเกิดจากรากบัวกล้านามแล้วกับบินไป ข้าแต่
 ท่านมหาวิระ เวลานี้ควรวีที่พระองค์จะเสด็จไป หนึ่ง ภาควินดินโคยรอบ
 ก็คากายาเต็มไปค้อยคอกมณีซึ่งมีรสสวยกกลั่นลงมาข้าแต่ท่านมหาวิระเวลานี้
 เป็นเวลา ทั้งประทับไปค้อยเหล่าแมลงทับ ซึ่งพากันโฉบเอาละของเกษร
 ที่พระองค์ควรวีเสด็จไป ที่ข้างทางทั้งสองก็มีป่าภูภาคทั้งองกามขึ้นมาสูง
 เหมือนกับว่ามุงไว้ด้วยเครื่องมุงอันวิจิตร ข้าแต่ท่านมหาวิระ เวลานี้ควรวีที่
 พระองค์จะเสด็จไป บำกัศกอลุมไปค้อยหมอกสีเขียวสวยวิจิตร มีดอกไม้ส่ง
 กลิ่นหอมทั่วทุกหนแห่ง เปียบเสมือนสวนนันทวันในเทวโลก ข้าแต่ท่าน
 มหาวิระ เวลานี้ควรวีที่พระองค์จะเสด็จไป ในระยะทางโยชน์หนึ่งๆ ก็มี
 หมู่บ้านที่อุดมสมบูรณ์ด้วยกษัตราหาร ปลูกเรียงรายตลอด มองดูน่าเพลึก
 เพลึกมีหมอกมาก ข้าแต่ท่านมหาวิระ เวลานี้ควรวีที่พระองค์จะเสด็จไป

ภายหลังใหญ่ และที่พิภ มีรังเงาก็ มีน้ำกัมพรังพร้อม ทำให้ผู้ที่พักอาศัย
 ได้มีความสุขอย่างพร้อมสรรพ ข้าแต่ท่านมหาวิระ เวลานี้ควรวีที่พระองค์
 จะเสด็จไป สอนและบิณฑิที่ประทับด้วยรัฐ หมู่นั้นไม่ต่าง ๆ ส่วนสายตลงค
 งามส่งกลิ่นหอมพุ่งไปทั่วทุกหนแห่ง นำเอาใจ ข้าแต่ท่านมหาวิระเวลานี้
 พระองค์จะเสด็จไป สมออื่น ๆ พักไซ้พ้อเย็น ๆ ทั้งท้องฟ้าก็ปราศจากเมฆ
 หมอก ทั่วทุกทิศสว่างไสวทุกสวสย ข้าแต่ท่านมหาวิระ เวลานี้ควรวีที่พระ
 องค์จะเสด็จไป รัฐและเมฆหมอกก็มีได้กับบังหนทาง ผ่านก็ไปรอยประเฉพา
 กลางคืน ท้องฟ้าก็มีแสงพระอาทิตย์เรือง ๆ เย็นสบาย เวลานี้สมควรวีที่
 พระองค์จะเสด็จไป ไชลงข้างซบมันที่กักกะนอง ต่างก็กลับมีใจดี วิ่งเล่น
 ไปรอน ๆ ทักกับไชลงข้างพลายคล้ายหอยซบมัน พันดินโคยรอบก็ประทับ
 ด้วยอกอมระดีสวสยสงคณคล้ายหญิงผู้มีสิริงามทำสรรพางค์ ข้าแต่มหาวิระ
 เวลานี้ควรวีที่พระองค์จะเสด็จไป ผ้อฝูงข้างที่ซบมัน ซึ่งกนกมัน ต่างก็เปล่ง
 เสียงร้อง เหล่าที่ชาวาก็เปล่งเสียงบันลืออย่างไพเราะรอบราวบ้านำวันรมย์
 ใจยิ่งนัก ข้าแต่ท่านมหาวิระเวลานี้สมควรวีที่พระองค์จะเสด็จไป หนึ่ง ทน
 ทางทั่วทุกแห่งกว้างขวางใหญ่โต มีเครื่องใช้บริบูรณ์ ควรวีค่าเงินไปอย่าง
 ยิ่งสามารถนับคณสุขให้ทุก ๆ ฤดูกาล ข้าแต่มหาวิระ เวลานี้ควรวีที่พระองค์
 จะเสด็จไปทั่วราบทั่วทุกแห่ง มีรูปอันวิจิตรงดงามที่เขากงแก้งไว้ เหมือน
 สนวนนั้นทวนย่อมให้ความบิณฑิเกิดขึ้นแก่เหล่านักพรต ข้าแต่มหาวิระ
 เวลานี้ควรวีที่พระองค์จะเสด็จไป หนึ่งราชธานีอันไค่นามว่า กบิลพัสดุ์ เขา
 ก็ประทับกงแก้งไว้อย่างสวยงามนำวันรมย์ใจคล้ายเทพนคร และเหมือน
 นครของชนชาวกรู ข้าแต่มหาวิระ เวลานี้ควรวีที่พระองค์จะเสด็จไป หนึ่ง
 กบิลพัสดุ์บุรีนั้นวิจิตรไปด้วยเชิงเทินและบ้อมคู ประดับด้วยดอกปทุมและ
 ดอกอุบลเขียวที่กำลังแย้มบานนำวันรมย์ใจยิ่งนัก ข้าแต่มหาวิระ เวลานี้
 ควรวีที่พระองค์จะเสด็จไป หนึ่งกบิลพัสดุ์บุรีนี้มีบ้อมปราการสวยงาม มีหน
 ทางเดินสะอาด ประคองว่าเป็นที่อยู่ของหมู่เทพซึ่งมาประชุมพร้อมกัน ข้า
 แต่มหาวิระเวลานี้ควรวีที่พระองค์จะเสด็จไป ราชบุตรแห่งกาคอราชประทับ

ตกแต่งสวยงาม เหมือนเทพบุตรอยู่ในสรวงสวรรค์ ก็อยู่ในเมืองนี้ ข้าแต่
 มหาวิระ เวลานั้นควรวีที่พระองค์จะเสด็จไป พระเจ้าสุทโธทรมหาราช มี
 พระประสงค์จะทอดพระเนตรพระจอมมุนี จึงได้ทรงส่งบุรุษอำมาตย์พร้อม
 ทั้งหมู่พลเป็นอันมาก ไปถึง ๑๐ ครั้ง ข้าแต่มหาวิระเวลานั้นควรวีที่พระองค์
 จะเสด็จไป ท้าวเธอไม่ได้ทอดพระเนตรพระองค์ ผู้เสด็จมา และไม่ได้
 สกัษพระวาจาก็จะทรงโทมนัส ข้าพระองค์ปรารถนาให้พระองค์ได้โปรด
 อนุเคราะห์ที่ท้าวเธอให้ทรงชื่นชมโสมนัสด้วยเถิด ข้าแต่มหาวิระ เวลานั้นควรวี
 ที่พระองค์จะเสด็จไป บิดอันนำออกจรรยาก็จะบังเกิดแก่จอมกษัตริย์ เพราะ
 ได้ทักนาพระพุทธรองค์ ข้าแต่มหาวิระผู้ประเสริฐด้วยคุณ คือจอมมุนี เวลา
 นั้นพระองค์ควรเสด็จไป ชาวนาโคทว่านพิชวีได้ผลดี เหล่าพ่อค้ากัมมเสาะ
 หาไปเสาะเป็นชาวสารชาย เหล่าพ่อค้าทางเรือก็ค้าขายได้กำไรงาม ข้าแต่
 ท่านมหาวิระ เวลานั้นควรวีที่พระองค์จะเสด็จไป บ้าไม้ก็เขียวชอุ่มนำทักนา
 ยิ่งนัก เป็นที่น่าประหลาดใจแก่เหล่าชนผู้ได้พบเห็น เปรียบเสมือนนัยกเขา
 เขียวที่นำวันรมย์ใจ ข้าแต่ท่านมหาวิระ เวลานั้นควรวีที่พระองค์จะเสด็จไป
 ท้องฟ้าก็ปราศจากเมฆหมอกกำบังคู่สวยงาม แผ่นดินก็ชุ่มฉ่ำประคัมคก
 แฉงไว้ และทั่วทิศก็สว่างไสว ข้าแต่ท่านมหาวิระ เวลานั้นควรวีที่พระองค์
 จะเสด็จไป เหล่าคนธรรพ์ วิทยากร กิณนร และกินนรี ต่างพากันบรรเลง
 คณครด้วยเสียงอันไพเราะ เทียวไปโนบ่าอนนำวันรมย์นั้น ข้าแต่ท่านมหา
 วิระ เวลานั้นควรวีที่พระองค์จะเสด็จไป หนึ่ง บ้านอันอันภิกษุสงฆ์ผู้มีศบะ
 ปราศจากกิเลสสังเฐพ และควรเป็นที่สำเร็จการอยู่จำพรรษาของภิกษุสงฆ์
 ข้าแต่มหาวิระ เวลานั้นควรวีที่พระองค์จะเสด็จไป ทั่วทั้งป่ามีผลไม้ต่าง ๆ
 มากมาย ไม่สกปรกกรุงรัง นำวันรมย์ใจอยู่ตลอดเวลา ย่อมยังบิภิกให้
 เจริญแก่เหล่านักพรต ข้าแต่ท่านมหาวิระ เวลานั้นควรวีที่พระองค์จะเสด็จไป
 หนึ่ง หมู่ชนก็อยู่ตามบ้านเมืองตลอดทาง พระองค์เสด็จผ่านไปจะได้ช่วย
 สงเคราะห์แด่สงครวมแก่พวกเขาเหล่านั้นให้ได้รับ ข้าแต่ท่านมหาวิระ เวลา

นี้ควรวที่พระองค์จะเสด็จไปประชุมชนในที่นั้น ต่างก็พากันสมบรูณ์หุ่นสุข มีเครื่องใช้สอย ข้าวน้ำ หนึ่ง ที่นอน ของหอม ระเบียบ และเครื่องลูบไล้ ข้าแต่ท่านมหาวิระ เวลานี้ควรวที่พระองค์จะได้เสด็จไป และประชาชนในที่นั้นทุกหนทุกแห่ง จะได้มีชัยมีสุข มีความสำเร็จมีโภคทรัพย์มากมาย ด้วยบุญฤทธิ์ของพระองค์ ต่างก็แยกกันอยู่ ข้าแต่ท่านมหาวิระ เวลานี้ควรวที่พระองค์จะเสด็จไป หนึ่ง ท้องนภาอากาศทั้งสี่นั้นก็แจ่มใสมีสีสวยบริสุทธิ์ ทั้งพระจันทร์ก็ส่องแสงไปทั่วทุกทิศ และคลอคลิ่นก็มีลมพัดโชยอ่อน ๆ พวยเย็นสบาย ข้าแต่ท่านมหาวิระ เวลานี้ควรวที่พระองค์จะเสด็จไป ในเวลาพระจันทร์ขึ้นไป หมูชนต่างพากันว่าเวียงอินดี กล่าวชมความสวยของพระจันทร์อยู่กลางลานบ้านของตน พร้อมกับบ้านเชิงเบ็กบ้านกับคนรัก ข้าแต่ท่านมหาวิระ เวลานี้ควรวที่พระองค์จะเสด็จไป ท้องฟ้ารุ่งเรืองด้วยวิมานของพระจันทร์ ทั้งแผ่นดินก็มีสีสวยบริสุทธิ์น่ารื่นรมย์ และทั่วทุกทิศก็มีวิสุทธิปราศจากเมฆหมอกกับบัง ข้าแต่ท่านมหาวิระ เวลานี้ควรวที่พระองค์จะเสด็จไป ทอกลไม้ที่ภาคพื้นดินต้องวิมานของพระจันทร์แล้วก็เบ่งบาน มีกลิ่นหอมรวมกัน แฉ่ฟุ้งกระจายไปโดยรอบ ข้าแต่ท่านมหาวิระ เวลานี้ควรวที่พระองค์จะเสด็จไป ข้าพระองค์มาในที่นี้ด้วยความหวังอันใด ขอความหวังอันนั้นของข้าพระองค์ได้สัมฤทธิ์ผล ขอเนกไม่หนาวไม่ร้อนเกินไป ทั้งภิกษุชาวาก็อุคมาหาได้ไม่ยากนัก ทั้งภาคพื้นดินก็กำลังมีหญ้าเขียวสดดี ข้าแต่พระมหา牟尼 กาลนี้ เป็นสมัยที่พระองค์จักเสด็จไปสู่กบิลพัสดุ์บุรีเพื่อโปรดพระชนกนาถ และพระประยูรญาติเกิด

ล้ากับนั้น พระศาสดาจึงครัดกับพระภิกษุท้าวว่า อุทายี เอ๊ย เธอพรรณานาหนทางด้วยเสียงอันไพเราะ อย่างนี้กระไร

พระภิกษุท้าวกราบทูลว่า พระเจ้าสุทโธทนะ พระบิดาของพระองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ ส่วนพระมารดาทรงพระนามว่า มายา พวยประสูติพระโพธิสัตว์แล้วก็ทิวงคค ไปบ้นแข็งอยู่ในสวรรค์ เพราะแตกกายทำลายชิ้นไป ส่วนพระนางโคตมี ทำกาสเคลื่อนจากอภักภาพันแล้ว จักพร้อมพร้อมด้วยการคุณอันเบญทิพย์ บ้นแข็งด้วยอาการคุณห้า อันหมู่เถาทำหม้อล่อม ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระ

เจ้าสุทโธทนมหาราชผู้มียศ พระราชาบิดาของพระองค์ มีพระประสงค์จะทอดพระเนตรพระองค์
ขอพระศากย กษัตริย์ และเป็นนาคของสัตว์โลกโปรดได้ทำการสงเคราะห์หมู่พระญาติ
ด้วยเถิด

พระศากยเจ้า ผู้มีประโยชน์แก่โลก ได้สดับคำทูลวิงวอนอย่างไรเพราะของท่าน อุทย
คังณัน จึงทูลว่า อุทย ตีแท้ เราจักทำการสงเคราะห์ญาติในกาลบัดนี้

แม้พระผู้มีพระภาคได้ทูลว่า อุทย ถ้าอย่างนั้นเราจงบอกหมู่ภิกษุ พวกเธอจะนำเพ็ญ
กมียัตถ์ พระเถระรับว่า ดีแล้ว พระเจ้าข้าแล้วได้บอกหมู่ภิกษุ ก็กราบทูลพระผู้มีพระภาค

ล้ากัณณัน พระผู้มีพระภาคผู้แวดล้อมด้วยพระขีณาตพสองหมื่นรูปทั้งสิ้น คือ กุลบุตรชาว
อังกะและมคธ จำนวนหนึ่งหมื่นรูป และของชาวกรุงกบิลพัสดุ์อีกจำนวนหนึ่งหมื่นรูป เสกข์ออก
จากกรุงราชคฤห์ เสกข์ไปได้หนึ่งโยชน์ทุก ๆ วัน ระยะทางจากกรุงราชคฤห์ ถึงกรุงกบิลพัสดุ์
ห่างกัน ๖๐ โยชน์ พระผู้มีพระภาค พระองค์มิได้เสกข์พระราชดำเนินอย่างรีบด่วนนัก เมื่อพระผู้มี
พระภาคเสกข์พระราชดำเนินไปได้ ๑ โยชน์ พระกาสุทยเถระ ได้ชำระสระของถนนแล้วคิดว่า เรา
จักกราบทูลพระเจ้าแผ่นดินว่า พระผู้มีพระภาคเสกข์ออกแล้ว จึงเหาะไปปรากฏอยู่ที่พระราชวังของ
พระเจ้าสุทโธทนะ พระราชาทอดพระเนตรเห็นพระเถระแล้วทรงจำได้ ทรงพอพระทัยยิ่ง ได้มีนงค์
พระเถระให้รับนมนต์ลึงก์ วัชสังหารบุรุษนำมกรบรรจุโภชนะที่มีรสเลิศต่าง ๆ ที่จัดไว้สำหรับ
พระพุทธรองค์ ถวายแล้วพระเถระได้ลุกจากที่นั่ง แสดงอาการไป พระราชาทูลว่า นิมนต์เงี้ยว
ก่อนเถิดลูก พระเถระถวายพระพรว่า มหาบพิตร อาคมภาพจักไปจนถึงที่สำนักพระศาสดา พระราชา
ทูลถามว่า ก็พระศาสดาประทับอยู่ที่ไหนลูก พระเถระถวายพระพรว่า มหาบพิตร พระศาสดาพร้อม
ด้วยภิกษุจำนวนสองหมื่นรูป กำลังเสกข์มาเยี่ยมพระองค์ พระราชาทูลถามว่า พระศาสดาเสกข์มา
ไกลเท่าไรแล้วลูก พระเถระถวายพระพรว่า ได้ ๑ โยชน์แล้ว มหาบพิตร พระราชาทรงก็พระทัย
ทูลว่า ขอพระองค์เจ้าโปรดนำมิดขนาดถวายแก่พระศาสดาทราบเท่าที่บุตรของโยมยังไม่ถึงนครนี้
พระเถระได้รับนมนต์แล้ว พระราชาทรงเลื่อมใสพระเถระ วัชสังให้มกรด้วยน้ำมัจฉันท์ บรรจุ
ด้วยโภชนะอย่างเลิศจนเต็ม ทูลว่า ขอพระองค์เจ้าโปรดถวายแก่พระศากย แล้วได้วางมกรใน
มือพระเถระ เมื่อชนทั้งปวงกำลังมองดู พระเถระได้โยนบาตรไปในอากาศ ตนเองก็เหาะไป นำ
บาตรวางไว้แทบพระบาทพระศาสดา พระศาสดาได้เสวยพระกระยาหารจากบาตรนั้นแล้ว พระเถระ
นำมิดขนาดของพระราชาวาถวายพระศาสดา โยอุบายนี้ แม้พระศาสดาได้เสวยมิดขนาดของพระ

ราชานันท์และ ในระหว่างการเดินทาง ฝ่ายพระเถระกระทำภิกษุเสร็จแล้ว ได้ทำราชตระกูลทั้ง
 สิบ ซึ่งยังไม่ทันได้เห็นพระศาสนาให้เกิดความเลื่อมใสในพระศาสนาด้วยธรรมกถาที่สรรเสริญพระ-
 พุทธคุณทุก ๆ วัน และเพราะเหตุนี้ที่เกี่ยว พระผู้มีพระภาคจึงได้สถาปนาพระภิกษุอาสน์ไว้ใน
 ตำแหน่งเอกที่คกว่า ภิกษุทั้งหลาย บรรดาสาวกของเราผู้ซึ่งตระกูลให้เลื่อมใส พระภิกษุอาสน์เป็น
 ผู้เล็กกว่าใคร และพระผู้มีพระภาคได้เสด็จพระราชดำเนินตามสบาย พอล่วงได้ ๒ เดือนเท่านั้นก็
 ถึงกรุงกบิลพัสดุ์

ฝ่ายเจ้ากาละ ก็พากันประชุม ค่ายทรงคำไว้ว่า พวกเราจักได้เห็นพระญาติผู้ประเสริฐ
 ของพวกเรา ในเมื่อพระผู้มีพระภาคยังเสด็จไม่ถึงเลย พากันแสวงหาสถานที่ประทับของพระผู้มี
 พระภาค ต่างก็กำหนดว่า อารามของเจ้าสักกะนิโครธ นารีนรมย์ กระทำวิธีการชำระทุกอย่างใน
 สถานที่นั้น มีพระหัตถ์ถือของหอมและดอกไม้เป็นอาทิ กระทำการต้อนรับ พากันส่งพระราชโอรส
 และพระราชธิดา ซึ่งอยู่ในวัยรุ่น ประดับประกาศด้วยเครื่องประดับทุกชนิดไปก่อน ในลำดับนั้นพวก
 เจ้ากาละ เสด็จปะปนกันไปกับพระราชโอรสและพระราชธิดา บุชาพระผู้มีพระภาคด้วยเครื่องสัก-
 ภาระ มีดอกไม้และของหอม เป็นอาทิ ให้พระราชโอรสและพระราชธิดายืนข้างหน้า พากันมา
 นิโครธาราม แม้พระผู้มีพระภาคอันพระชิวาเสพจำนวน ๒ หมื่นรูป แวดล้อมเหมือนพระอาทิตย์
 ทอแสงอ่อน ยิงทองเปลวให้สว่างไสวด้วยพระรัศมีกัมพิณ เหมือนจะราวครกทั่วพระนิโครธาราม
 ด้วยสายน้ำทองเหมือนพระจันทร์วันเพ็ญ ที่แวดล้อมด้วยหมู่แก้ว สองสว่างด้วยฉัพพรรณรังสีที่
 เก้นซัด เหมือนพระยาหงส์ทอง แวดล้อมด้วยหมู่หงส์ เหมือนพระยาไกรสรสีหราช แวดล้อมด้วย
 หมู่สัตว์จุกุบ เหมือนพระเจ้าจอมจักรพรรดิ แวดล้อมด้วยหมู่สุวรรณ ๔ เหล่า เหมือนท้าวสักกะ
 เทวราช แวดล้อมด้วยหมู่เทพบุตร และเหมือนท้าวมหาพรหม แวดล้อมด้วยหมู่พรหม ฉะนั้นได้
 เสด็จเข้าไปในนิโครธาราม เมื่อพระผู้มีพระภาค เสด็จเข้าไปแล้วได้ประทับนั่งบนพุทธอาสน์อัน
 เลอเลิศซึ่งทางราชวงศ์กแก่ไว้ ทอดพระเนตรบริษัทั้งสิบ ด้วยพระเนตรอันคงาม ด้วยความ
 แจ่มใส ๕ อย่าง เหมือนรวงผึ้งทั้งคงามด้วยสี ๕ อย่าง เพราะการไปอยู่ไปแห่งภทรคอกบัวแดงที่
 บานท่ามกลางบัวจะนั้น แม้หมู่ภิกษุทั้ง ๗ อาสนะที่ถึงแก่คนคามลำดับ กษัตริย์กาละ มีชาติมานะ
 คือมีความถือตัวอย่างมาก เพราะฉะนั้น จึงพากันคำไว้ว่า พระสีหัตถ์คฤมารอ่อนกว่าพวกเรา เป็น
 เพียงน้องชาย หลาน บุตร และนาคา ของพวกเราเท่านั้น จึงได้ครีตกับพระราชกุมารที่เฝ้าไว้
 ว่า พวกเราจงไหว้พระผู้มีพระภาค พวกเราจักนั่งข้างหลังพวกเขา เมื่อพระราชกุมารเหล่านั้นพา

กันด้วยบังคม พระผู้มีพระภาคประทับนั่งแล้ว พระผู้มีพระภาคทรงทอดพระเนตรอัครยาक्ष์ของ
 เหล่าเจ้าศากยะแล้ว ทรงดำริว่า พระญาติแม่เหล่านี้ ไม่ยอมไหว้เรา เพราะถือว่าคนแก่แล้ว
 พวกเขาไม่มีความศิกเลียว ชนชื่อว่าพระพุทธรเจ้าเป็นเช่นไร กำลังพระพุทธรเจ้าเป็นเช่นไร ชน
 ชื่อว่าพระพุทธรเจ้าเป็นเช่นนี้ กำลังพระพุทธรเจ้าเป็นเช่นนี้ เขาเดิกรวมเมื่อจะแสดงกำลังพระพุทธรเจ้า
 ของตน และพึงกระทำปฏิหาริย์ พึงเนรมิตทั้งจกรมซึ่งทำด้วยวิเศษทุกอย่าง กว้าง ๑ หมื่นจักกวาด
 ในอากาศ เมื่อทำการจกรม พึงแลอัครยาक्ष์ของมหาชน แล้วจึงแสดงธรรม ๗ สถานทีนั้น

เพราะเหตุนี้ เพื่อแสดงความปรีวิคกำลังฤทธิ์ พระสังกักราจารย์จึงกล่าวคาถา ๓ คาถา
 ไว้ในพุทธวงศ์สหทานว่า

เหล่าเทวดาและมนุษย์ ย่อมไม่รู้เลยว่า พระบัญญัติพละ ของพระ
 ผู้มีพระภาค เป็นเช่นไร พระพุทธรพละของพระผู้มีพระภาคผู้เกิดกุดชาวโลก
 เป็นเช่นไร พระพุทธรเจ้า พระองค์นั้นผู้เป็นยอดแห่งนระ เป็นเช่นไร

เหล่าเทวดาและมนุษย์ ย่อมไม่รู้เลยว่า พระพุทธรเจ้าผู้เป็นยอด
 แห่งนระพระองค์เป็นเช่นไร พระอิทธิพล และพระบัญญัติพละเป็นเช่นไร
 พระพุทธรพละของพระผู้มีพระภาคผู้เกิดกุด ชาวโลก เป็นเช่นไร

เหล่าเทวดาและมนุษย์ย่อมไม่รู้เลยว่า พระพุทธรเจ้า พระองค์ผู้ยอด
 เยี่ยมกว่านระนี้ เป็นเช่นไร พระอิทธิพล และบัญญัติพละ เป็นเช่นไร
 พระพุทธรพละของพระผู้มีพระภาค ผู้เกิดกุดชาวโลก เป็นเช่นไร

เอาเถอ เราจักแสดง พระพุทธรพละอันยอดเยี่ยม จักเนรมิตที่
 จกรมอันทำด้วยวิเศษท่ามกลางนภาภท

เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงดำริเช่นนี้เท่านั้น เหล่าเทวดาชั้นภุมมะเป็นต้น ผู้อยู่ในหมื่น-
 จักกวาด ได้ซึ่งธรรมากรชนพร้อมกันด้วยดวงใจอันเบิกบาน เหล่าเทวดาชั้นอากาศผู้
 ของภุมมภูฏเทวดา ก็ได้ซึ่งธรรมากรด้วยดวงใจอันเบิกบานก็เช่นกัน เหล่าเทวดาชั้นนันทพลาหทะ ต่อมา
 ก็เหล่าเทวดาชั้นอุตพลาหทะ ต่อมาก็เทวดาชั้นวิสสะพลาหทะ ต่อมาก็ที่วามหาราชทั้ง ๔ พระองค์
 ต่อมาชั้นดาวดึงส์ ต่อมาชั้นยามา ต่อมาชั้นคัสติ ต่อมาชั้นนิมมานรดี ต่อมาชั้นปรินิมมิทตวดี
 ต่อมาชั้นพรหมปวริชชา ต่อมาชั้นพรหมปุโรหิตา ต่อมาชั้นนพพรหม ต่อมาชั้นปริตคาภา
 ต่อมาชั้นอัปภมาเดภา ต่อมาชั้นอภัสตรา ต่อมาชั้นปริตคสุภา ต่อมาชั้นอัปภมาตสุภา ต่อมาชั้น

ตฤกษิณหา ต่อมารัชนเวทปัสละ ต่อมารัชนเวทิวา ต่อมารัชนเวทิปปา ต่อมารัชนเวทิสสา ต่อมารัชนเวทิสสิ
 ต่อมารัชนเวทิสสิทธู เทวคาได้ซึ่งสารการด้วยดวงใจอันเบิกบานเช่นเดียวกัน เว้นแต่สยัญญูภพและอรุปร
 พรหมเหล่าเทวคา มนุษย์ และภพนาค เป็นต้น ผู้ถึงกระแสนวมได้ทำเสียให้ร้องและร้องสารการ
 ด้วยดวงใจอันเบิกบานที่สุด

เพราะเหตุนี้ในพุทธช่วงต้นท่าน พระสังกิติการยจึงกล่าวว่า

เหล่าเทวคาชั้นภุมมา ท้าวมหาราชทั้ง ๔ พระองค์ ชั้นดาวดึงส์
 ชั้นยามา ชั้นคุสติ ชั้นนิมมณารที ชั้นปรมนิมมควสวักคี และชั้นพรหม
 กายิกา ต่างพากันวันเวียงบันเทิง ได้ทำการให้ร้องก้องซัย

ลำดับนี้พระกาสตา เสด็จเข้าโศทกสถินสมาบัติทันทีแล้วทรงอธิบายว่า ทิวทัศน์
 จักรวาลบังเกิดเป็นแสงสว่าง เพราะพระคำวิธิธิฐานนั้นจึงได้เกิดมีแสงสว่างทั้งแก่พื้นแผ่นดิน จน
 ถึงชั้นอนันตภูภพ

เพราะเหตุนี้ พระสังกิติการยจึงกล่าวว่าพื้นปรุพี และเทวโลกได้เกิดมีแสงสว่าง
 โลกันตวิกรนกรซึ่งหนามาก ก็ได้เบื่อกษยแล้ว และกาลนั้นความมืดมิดได้ถูกกำจัดแล้ว เพราะได้เห็น
 ปาฏิหาริย์อันอัศจรรย์ เหล่าเทพคาผู้อยู่ในอากาศ อมนุษย์ในโลกันตวิกรนกร คนธรรพ์ มนุษย์
 และเหล่าราชส ได้เกิดการมองเห็นกัน ทั้งในโลกนี้ โลกหน้า ตลอดจนเบื้องล่าง เบื้องบน เบื้องขวาง
 และแผ่ไปโดยรอบ

ที่นั้นพระผู้มีพระภาค ทรงกระทำการแผ่แสงสว่างไปในพื้นจักรวาล ทรงเข้าจตุคตฉาน
 มีอภิญญาเป็นบาท ทรงออกจากจตุคตฉานนั้นแล้ว จึงทรงหาไปด้วยพระคำวิธิธิฐานนั้น
 แล้วทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ท่ามกลางบริษัทหมู่ใหญ่ประกอบด้วยเหล่าเทวคาและมนุษย์ เปรียบ
 ประดุจจะไปรยุ้นจากพระบาทลงบนศีรษะของเขเหล่านั้น ฉะนั้น

คำถามว่า "ญาณในยมกปาฏิหาริย์ของพระศาสดาคือเป็นไฉน"

คำตอบว่า "ข้อให้พวยพุ่งออกจากเบื้องบนพระวรกาย เบื้องล่างพระวรกายสายธารไหล
 ออกมา ข้อให้พวยพุ่งออกจากเบื้องล่างพระวรกาย สายน้ำไหลออกจากเบื้องบนพระวรกาย ข้อให้
 พวยพุ่งออกจากเบื้องหน้าพระวรกาย สายน้ำไหลออกจากเบื้องหลังพระวรกาย ข้อให้พวยพุ่งออกจาก
 เบื้องหลังพระวรกาย สายน้ำไหลออกจากเบื้องหน้าพระวรกาย ข้อให้พวยพุ่งออกจากพระเนตรข้าง
 ขวา สายน้ำไหลออกจากพระเนตรข้างซ้าย ข้อให้พวยพุ่งออกจากพระเนตรข้างซ้าย สายน้ำไหลออก

ที่นั่น พระศาสดาทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์บนอากาศ ทรงตรวจดวงระจิกของมหาชน ประสงค์จะแสดงธรรมสมควรแก่ธรรมาศของเข่า จึงทรงเนรมิตที่จักรวาล ทำด้วยรัตนทุกอย่าง กว้างเท่าหมื่นจักรวาลในอากาศ ก็พระผู้มีพระภาค เมื่อจะทรงเนรมิตสถานที่จักรวาล ได้ทรงเนรมิตสถานที่จักรวาลรอบด้านขอบปากจักรวาลด้านทิศตะวันออก

เพราะเหตุนี้ พระสังคคิกจารย์จึงกล่าวว่าในคราวนั้น พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ผู้เป็นยอดคนระ ผู้เป็นจอมชาวโลก มีฤทธิ์ และผู้นุศาสน์เทศนาอย่างน่าอัศจรรย์ ถูกพระกาฬุทายี เถาะ ผู้มีจักขุทองเหลืองแล้ว ทรงยินยอมเนรมิตสถานที่จักรวาลเพื่อพร้อมด้วยรัตนทุกอย่าง

พระผู้มีพระภาค ผู้ชำนาญในปาฏิหาริย์ ผู้เป็นจอมชาวโลกทรงเนรมิตสถานที่จักรวาลแล้วด้วยรัตนทุกอย่าง สำเร็จแล้ว

พระผู้มีพระภาค ทรงเนรมิตเสาศันหลายอันที่อยู่อกุชเชตนิเวศ ๗ ที่บนโลกธาตุ ทรงแสดงที่จักรวาล ซึ่งสำเร็จด้วยรัตน

พระอินทร์เจ้าทรงเนรมิตที่จักรวาลทั่วหมื่นจักรวาล มหาชนต่างพากันแลดูที่จักรวาล ทำด้วยรัตนและทองคำ

พระผู้มีพระภาคทรงเนรมิต แผ่นกระดานทองคำอันราบเรียบมีสระบริวารบริวารทั่วทุกแผ่น ประดับประคาศด้วยแก้วมณีและแก้วมุกดา พระองค์ทรงบันดาลให้ทั่วทุกทิศสว่างไสวประจักษ์วิมลถึง ๑๐๐ วัคมี พวยพุ่งขึ้น ฉะนั้นพระผู้มีพระภาคผู้เป็นจอมปราษฎ์ ประกอบด้วยพระมหาบุรุษวิมลลักษณะ ๓๒ ประการ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง ผู้ข้ามกิเลสทุกอย่างได้ใช้ชีวิตอยู่บนสถานที่จักรวาลนั้น แล้วเสด็จจักรวาลไปมาอยู่ที่นี่แล้ว

สมาคมเหล่าดาวทุกหมู่เหล่า ต่างพากันไประยอกอมระยาศาทิพย์ ทอกลปทุมทิพย์ และคอยปาริฉัตร ไว้บนที่จักรวาล

เหล่าดาวทั่วหมื่นจักรวาลต่างพากันปราโมทย์อันเรอบันเทิง ร่วมกันแลดู นมัสการนอบน้อม พระผู้มีพระภาค พระองค์นั้น

เหล่าเทพชั้นดาวดึงส์ ชั้นยามา ชั้นดุสิต ชั้นนิมมานรดี ชั้นปรินิรมิตวสวัตตี พากันมีจิตเบิกบาน มีใจดี พากันแลดู พระโลกนาถ

เหล่าเทพดาวกนธรรพ มนุษย์ ยักษ์ นาค ครุฑ และกินนร พากันแลดูพระผู้มีพระภาค พระองค์นั้น ผู้นุเคราะห์ประโยชน์สุขต่อชาวโลก เปรียบเหมือนเมฆอุดมเขตพระจันทร์ ซึ่งลอยเด่นในอากาศ ฉะนั้น

พรหมชั้นอาภัสสรา ชั้นสุภิกงหา ชั้นเวทฬิผลา และชั้นอภินิฐา ผู้มีผ้านุ่งหม้ออันชาว
 บวิสุทธิ์ ต่างพากันยื่นประคองอัญชติ โปรยปรายคองมณฑลชาติพิชย์ ซึ่งมีสี ๕ สี อันแจ๋อด้วยจุกแห่ง
 ไม้จันทน์หอม และคราวนั้น ชายแผ่นผ้าได้โบกสะบัดในท้องฟ้าเหมือนกับจะพูดว่า โอ! พระชิน-
 พุทธเจ้า ผู้อนุเคราะห์ประโชชน์สุขต่อชาวโลก พระองค์เป็นครู เป็นธงชัย เป็นที่พิทักษ์ เป็นที่พึ่ง
 เป็นประทีป และเป็นยอดแห่งประทีปของเหล่าสัตว์ เปรียบเหมือนประสาธน์เป็นที่พึ่งของหมู่สัตว์
 ฉะนั้น

เหล่าเทพทั่วหมื่นโลกธาตุ ผู้มีฤทธิ์มาก ต่างพากันชื่นชมบันเทิงใจ แวดล้อม
 นมัสการพระองค์

หมู่เทพต่างมีจิตใจโสมนัส แลศพระผู้มีพระภาค ผู้องอาจกว่าระ พระองค์นั้น แล้ว
 บูชาด้วยดอกไม้มีสี ๕ สี ด้วยการคึกว่า โอ! เทือกจักรวาลในโลก การชนพองสองเกล้าได้มีแล้ว
 การชนพองสองเกล้าอันนำอัครวรัย เช่นนี้ไม่เคยมีมาก่อนเลย

เหล่าเทวดาผู้สถิตอยู่ ณ ภพของกน ๆ ต่างพากันหัวเราะว่า เรืองใหญ่หลวง เพราะเห็นเทกุ
 อัครวรัยในนภากาศ

อากาศวิภูเทวตา และภุมมวิภูเทวตา ผู้สถิตอยู่ ณ พื้นแผ่นดิน ต่างพากันโสมนัสบันเทิง
 กระทำอัญชติ นมัสการพระผู้มีพระภาค

นาคเหล่าโคมิชยอิน มีบุญ มีฤทธิ์มาก นาคเหล่านั้นต่างพากันชื่นชมนมัสการ บูชา
 พระผู้มีพระภาคผู้เป็นยอดแห่งระ

การขบวรัยคนตรี ก็ดำเนินไปในท้องฟ้าที่ไว้เมฆหมอก ฮัวยะส่วนผิวหนังของเหล่า
 เทวตาและมนุษย์ ก็ปลั่งปลั่ง เพราะได้เห็นเหตุนำอัครวรัยในท้องฟ้า

เพราะเห็นเทกุอัครวรัยในท้องฟ้าคราวนั้น สังข์ บัณเฑาะว์ ตลอดจนเครื่องประโคม
 คนตรี ก็ได้บรรเลงขึ้นเองในท้องฟ้า

ทวยเทพและมนุษย์ได้สดับเสียงคนตรีเหล่านั้นแล้ว ต่างพากันเกิดปีติว่า วันนั้นพวกเรา
 ได้เกิดชนพองสองเกล้าแล้วหนอ! ได้รับประโชชน์และความสำเร็จอย่างแน่นอน ถึงคราวของพวก
 เราแล้ว โอ! พระพุทธเจ้า

ทวยเทพและมนุษย์เมื่อกล่าวว พุทโร พุทโร ต่างก็พากันยื่นประคองอัญชติ เสียง
 สาธุการ และเสียงโฮโห้ร้องก็ดำเนินไป และหมู่สัตว์ผู้ประคองประคองหน้าอาภรณ์หลายชนิด ต่าง
 พากันกระทำอัญชติต่อพระผู้มีพระภาค

เหล่าคนธรรพ์ ได้พากันประโคมดนตรี ขับร้องและพ้อนว่า ไปรยดอกไม้ ๕ ชนิด และคอยมณฑาทิพย์ ซึ่งเจือด้วยจุกเงินอันแดง

ข้าแต่พระมหาวีระ เปรียบเหมือนลักษณะแองจักร ที่พระบาทสองข้างของพระองค์ อันกุดกรวมคกแก่ให้เป็นธงชัย ธงแผ่นผ้าคล้ายแก้ววิเชียร และรูปขอเหล็กอันกลม พระผู้มีพระภาคผู้ไม่มีใครเทียบได้ด้วยพระรูป คือ สมภาณี และปัญญา ผู้ไม่มีใครเทียบได้ด้วยวิมุตติ ทรงมีธรรมจักรให้หมุนไป พระกำลังของพระองค์ตามปกติ เปรียบได้กับกำลังข้างถึง ๑๐ เชือก เมื่อพระองค์ทรงให้ล้อจักรคือธรรมหมุนไป พระองค์ก็หาใครเทียบไม่ได้ ด้วยกำลังคือพระฤทธิ์ ฉันทโค บุกคุดควรมนัสการ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ผู้เป็นนพมาณี ประกอบด้วยพระมหากษัตริย์ผู้เป็นที่พึ่งของชาวโลก ผู้ประกอบด้วยพระคุณทุกอย่าง ผู้เข้าถึงส่วนแห่งพระคุณทุกอย่าง พระองค์ย่อมควร การอภิวัต การชมเชย การกราบไหว้ การสรรเสริญ การนมัสการ และการบูชาทุกอย่าง ฉะนั้น ข้าแต่ท่านมหาวีระ ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่งผู้ควรการกราบไหว้ ย่อมควรซึ่งการกราบไหว้ ผู้ประเสริฐกว่า ชน เหล่านั้นทั้งหมด เช่นกับพระองค์ ย่อมไม่มีเลย

ครั้งนั้นแล เมื่อพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น แสดงยมกปาฏิหาริย์เนรมิตที่จักรมแล้วเสด็จจกรมบนสถานที่จักรมแก้วนั้น ท่านพระสารีบุตร กับพระภิกษุจำนวน ๕๐๐ รูป กำลังอยู่บนภูเขาชิลชฎกฏใกล้กรุงราชคฤห์

ทันนั้น พระเถระ เมื่อแลดูพระผู้มีพระภาค ได้เห็นพระองค์กำลังเสด็จจกรม บนสถานที่จักรมที่สำเร็จด้วยวิทันะในอากาศ ใกล้กรุงกบิลพัสดุ์ จึงคิดว่าอย่างกระนั้นเลย เราจักเข้าไปเฝ้า พระผู้มีพระภาค ทูลขอการแสดงพระพุทธรังค์ ซึ่งประกาศพระคุณของพระพุทธเจ้าตั้งนั้นแล้ว ท่านเองก็ร่วมประชุมพระภิกษุจำนวน ๕๐๐ รูป ผู้มีกำลังสมบูรณ์

ด้วยเหตุนั้น พระสังกัทธิกาจารย์ จึงกล่าวว่า พระสารีบุตรเถระผู้มีปัญญามาก ฉลาดทางสมาธิ และฉานอื่นอยู่บนภูเขาชิลชฎกฏ นั้นเอง แลดูพระผู้มีพระภาค ผู้เป็นจอมแห่งชาวโลก เปรียบเหมือน แลดูไม้สาละที่เบ่งบานดีแล้วเหมือนแลดูพระจันทร์ ที่ลอยเด่นอยู่ในท้องฟ้า ฉะนั้น พระเถระสารีบุตร แลดูพระผู้มีพระภาคผู้เป็นจอมแห่งพระอาทิตย์ในเวลาเที่ยงวันฉะนั้น พระสารีบุตรแลดูพระผู้มีพระภาค ผู้เป็นจอมแห่งชาวโลก ผู้เป็นนักปราชญ์ มีพระวัคมีแผ่ขานไปประมาณ ๑๐๐ เหมือนแลดูต้นกาคะทิงที่มีชอกเบ่งบาน และเหมือน แลดูพระอาทิตย์ขึ้นทอแสงเรือง ๆ ฉะนั้น

ท่านพระสารีบุตร นิมนต์พระภิกษุจำนวน ๕๐๐ รูป ผู้เป็นพระอรหันต์ไว้มณฑล ให้ประชุมกัน ในขณะนั้น ค้อยคำพูดว่า พระภคศาได้แสดงปฏิหาริย์ที่ทำให้ชาวโลกเสื่อมใสแล้ว พวกเราต้องพากันไปในสถานที่นั้น แล้วถวายบังคมพระชินเจ้า มาเถิด เราทั้งหลายจักพากันไปทูลถามพระชินเจ้า เมื่อพระชินเจ้า ผู้เป็นจอมชาวโลกแล้ว จักบรรเทาความสงสัยเสียได้

พระอรหันต์จำนวน ๕๐๐ รูป ผู้สำรวมอินทรีย์ มีปัญญาเฉลียวฉลาดค้อนรับ พระเถระว่า "ดีแล้ว" ต่างพากันถือบาตรและจีวรของตน รีบดำเนินไปทันที

พระสารีบุตรผู้มีปัญญามาก ผู้ฝึกตนอย่างเยี่ยม ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค พร้อมกับพระชีนาสพ จำนวน ๕๐๐ รูป ผู้ไว้มณฑล ผู้ฝึกตนมาอย่างดี

พระสารีบุตร ผู้อันภิกษุเหล่านั้นแวดล้อมเป็นคณะใหญ่ ได้ให้หมู่เวทศาทพากันประชุมแล้วได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นด้วยอิทธิฤทธิ์

พระภิกษุชีนาสพเหล่านั้น เว้นจากการโง่และจาม มีความเคารพยำเกรงเข้าไปเฝ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ครั้นเข้าไปเฝ้าแล้วได้แลดูพระสมัญญ์ผู้เป็นจอมชาวโลก เป็นนักปราชญ์ ผู้เพาะอยู่ในท้องฟ้า เหมือนแลดูพระจันทร์ ที่ลอยเด่นอยู่ในท้องฟ้า เหมือนแลดูคันไถกะทิง ที่มีคอกบานสะพรั่ง เหมือนแลดูสายฟ้าในท้องฟ้า ฉะนั้น และเหมือนแลดูพระอาทิตย์ในเวลาเที่ยงวันฉะนั้น

พระภิกษุจำนวน ๕๐๐ รูป ทั้งสิ้น ต่างพากันประคองอัญชลี ยินดีปราโมทย์เฝ้าพระพุทธเจ้าผู้เป็นจอมชาวโลก เหมือนแลดูห้วงน้ำที่ใสแจ้ว และเหมือนแลดูคอกปทุมที่บ้านแล้วฉะนั้น ต่างพากันนมอบนมัสการ ที่พระลักษณะงกจักรของพระภคศา พระสารีบุตรผู้มีปัญญามาก เช่นกับลูกเกาทัณฑ์อันแหลมคมที่บุคคลชักไปในอากาศผู้ฉลาดในสมาริธยาน ได้เข้าไปเฝ้าพระโลกนาถแล้ว

ที่นั่น ท่านพระสารีบุตร ได้แลดูพระผู้มีพระภาค ผู้แวดล้อมด้วยจำนวนหมู่เวทศาทประมาณ ๑๐,๐๐๐ องค์ กำลังจงกรมด้วยพุทธลีลา อันหาที่เปรียบมิได้ ด้วยพุทธวิลาส อันหาที่เปรียบมิได้ เหมือนแลดูพระตริระอันประเสริฐที่งามด้วยมหาปฐิสถักษณะ ๓๒ ประการ และพระอนุพยัญชนะ จำนวน ๘๐ ประการ อันผลทุกสิ่งที่พระองค์บำเพ็ญไว้นับจำนวนไม่ถ้วนให้เกิดขึ้นแล้ว เหมือนแลดูมวลเกษรดอกไม้ ปาวีฉัตร สูงได้ ๑๐๐ โยชน์ ซึ่งบานเต็มที่ และเหมือนแลดูภูเขาทองสูง ๑๘ คอก ซึ่งมีรัศมีประมาณ ๑ วา แผ่ฐานออกไปฉะนั้น

ก็พระสารีบุตรนี้ ครั้นเห็นเหตุเช่นนั้นแล้ว ได้คิดว่า ท้าว ๑๐,๐๐๐ โลกธาตุ ต่างประชุมกันแล้ว ณ ที่นี้ พึงมีการแสดงพระธรรม ครั้งใหญ่ก็การแสดงผลพระพุทธรังษี มีอุปการะมาก เพราะ

ความเลื่อมใสในพระผู้มีพระภาค ออ่ากระนั้นเลย เราฟังทูลถามพระพุทธองค์ตั้งแต่วันที่พระทศพล
แสดงอภินิหาร ดังนั้นแล้ว หม้จิ๋วเจื่องบ่าข้างหนึ่ง เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค กระทำอุชฺฐี
ทั้งสองข้าง เหมือนคอกบัวทมซึ่งกำลังแย้มโผล่จากพื้นน้ำ ฉะนั้น ได้กราบทูลกับพระผู้มีพระภาคว่า

ข้าแต่พระมหาวีระ ผู้เป็นจอมแห่งนระ อภินิหารของพระองค์
เป็นเช่นไร ข้าแต่พระมหาวีระ พระองค์ปรารถนาโพธิญาณอันอุดมมากตั้งแต่
เมื่อไร

ทาน คีล เนกขัมมะ บัญญา วิริยะ เป็นเช่นไร ชนฺธิ สัจจะ
อธิษฐาน เมกขา และอุเบกขา เป็นเช่นไร ข้าแต่พระผู้มีพระภาค
ผู้เป็นจอมแห่งชาวโลก พระบารมี ๑๐ ทศของพระองค์ เป็นเช่นไร พระ-
อุปการี และพระปรนียดการีของพระองค์ เป็นเช่นไร
ที่นั่น พระผู้มีพระภาค ได้ตรัสพระพุทฺธวงศ์ ซึ่งแสดงจำนวนวงศ์ ของพระพุทธเจ้า
๒๔ พระองค์ มีพระที่บังกร เป็นคั้น ตั้งแต่เวลาแสดงอภินิหารของพระองค์ ด้วยเหตุนี้ พระ-
สังคิกการยี่ จึงกล่าวว่

พระผู้มีพระภาคถูกพระสารีบุตรเถระนั้นทูลถามแล้ว เมื่อจะให้
ดวงใจของมนุษย์และเทวโลกเกิดความสงบเย็น ได้ให้ชาวโลกพร้อมทั้ง
เทวโลกว่าเวียงบันเทิงใจได้เปล่งเสียงอันไพเราะคล้ายนกกการเวก

ยมกปฏิหารีอัน พระพุทธเจ้าผู้ได้บุพเพนิวาญาณ เมื่อประกาศประโยชน์สุขแก่ชาวโลก
พร้อมทั้งเทวโลก ได้ทรงแสดงให้ไปคามวงศ์พระพุทธเจ้าในอดีต

พระผู้มีพระภาค เมื่อเสด็จจงกรมบนรัตนจงกรมในอากาศ ได้แสดงพระพุทฺธวงศ์ของ
พระสารีบุตรเถระเป็นคั้น ด้วยประการฉะนี้ ในเวลาจบเทศนาเทศาประมาธ ๑,๐๐๐ โกฎิ ได้มี
จิตหลุดพ้นจากอาสวะแล้ว ส่วนเทศาคผู้ค่างในมรรคและผลที่เหลือก็เหลือคณนานับ

เมื่อพระผู้มีพระภาคกระทำยมกปฏิหารีในอากาศทรงเนรมิตที่จงกรมล้วนด้วยแก้ว จง-
กรมบนที่จงกรมนั้นแสดงพุทฺธวงศ์อยู่อย่างนี้ สมเด็จพระพุทฺธบิคาสุทโรทนะมหาราช ได้เห็นเหตุ
อันอัศจรรย์นั้นแล้ว ได้ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคครีตอย่างนี้ว่า

พระองค์ผู้เจริญ โยมได้เห็นพระบาททั้งสองข้างของพระองค์ ซึ่งพวกพระประยูรญาติ นำเข้าไปเพื่อให้ไว้หากทหวัดลางส ในวันพระองค์ประสูติ กลับพลิกไปวางอยู่บนกระหม่อมของ พราหมณ์ จึงได้ให้พระบาทของพระองค์นี้เป็นการไว้ครั้งแรกของโยม โยม ได้เห็นการไม่ เคลื่อนไหวของงาไม้หว่า ในขณะที่พระองค์ทรงบรรพชนบนที่นอนประกอบด้วยศิวิ ๘ รั้วไม้หว่า ใน วันแรกนาขวัญ จึงได้ให้พระบาทของพระองค์นี้เป็นการไว้ครั้งที่สองของโยม บัดนี้โยมได้เห็น ปฏิกิริยานี้ซึ่งยังไม่เคยพบ จึงได้ให้พระบาทของพระองค์ นี้เป็นการไว้ครั้งที่สามของโยม

ก็เมื่อพระราชบิดาได้ให้พระผู้มีพระภาคแล้ว เจ้าศากยะแม้พระองค์หนึ่งที่ไม่ไดวางบังคม มิได้มีเลย ทั้งหมค่างพาทันถวายบังคมพร้อมกันเลยทีเดียว. พระผู้มีพระภาคได้ทรงทำให้หมู่พระ ประยูรญาติ ไว้แล้วก็เสด็จลงจากอาชาศประทับนั่งบนพุทธาสนะอันประเสริฐที่เขาปลาคไฉ ก็เมื่อ พระผู้มีพระภาคประทับนั่งแล้ว ก็ได้มีสมภพพระประยูรญาติด้วยกัน ทั้งหมคมีจิตเป็นเอกัคคทานัง แล้ว ลำคับนั้น มหาเมฆได้บันดาลให้ฝนโบกขรพรรษตกแล้ว นามีสีแดงท่งไหลไปภายใต้ ผู้ใด ออกาให้เบี่ยงหน้า ผู้นั้นจึงเบี่ยงหน้า ผู้ไม่ต้องการให้ร่างกายเบี่ยงหน้า แม้หยกหน้าเพียงหยดเดียวก็มีได้ เบี่ยงเลย พระประยูรญาติที่ปวงได้เห็นเหตุอันอัศจรรย์นั้นแล้ว ต่างพากันอัศจรรย์ใจ พวกพระ- ภิกษุได้พากันสนทนากันว่า แหม น้ออัศจรรย์ แหม! สิ่งนี้ไม่เคยมีเลย โอ! พระพุทธเจ้ามีอายุภาพ อย่างนี้ ฝนโบกขรพรรษเห็นปานนี้ ได้ตกในสมภพพระประยูรญาติแล้ว พระศาสดาได้สลับเหตุ นั้นแล้ว ได้กล่าวว่า มิใช่แค่ในบัดนี้เท่านั้นนะภิกษุทั้งหลาย แม้ในกาลก่อนฝนโบกขรพรรษก็ได้ ตกลงท่ามกลางสมภพญาติของเรากันนี้ เพื่อจะถือเรื่องนี้เป็นเหตุอบุติ จึงได้ควมท้าวสนันศวรรษา ก พระเทณาได้เกิดมีประโยชน์แก่มหาชนแล้วเจ้าศากยะทุกพระองค์ พอฟังพระธรรมเทศนาแล้ว ต่าง พากันลุกขึ้นถวายบังคมพระผู้มีพระภาคหลีกไปแล้ว บรรดาเจ้าศากยะเหล่านั้นพระราชาแม้พระองค์ หนึ่ง หรือราชมาชยาธิบดีแม้คนเดียวก่อนไปจะทูลนิมนต์ว่า พวุงนี้ขอพระองค์ไปเวยครับภิกษาของ พวกข้าพระองค์ ก็มีได้มีเลย

รุ่งขึ้นพระศาสดามีพระภิกษุประมาณ ๒๐,๐๐๐ รูปแวดล้อมได้เสด็จไปบิณฑบาตยัง กรุง กบิลพัสดุ์ ไกร ๆ ผู้จะไปนิมนต์หรือรับบาตรพระพุทธเจ้านั้นไม่มีเลย พระผู้มีพระภาคประทับยืนที่ เสาเขื่อนทรงว่าฟังว่า พระพุทธเจ้าในการก่อน เสด็จเที่ยวบิณฑบาตในนครตระกูลหรือเปลาหนอ หรือว่าเสด็จไปยังเรือนอิสริณคามลำดับ หรือว่าเสด็จไม่เที่ยวคามลำดับครอก ลำคับนั้นพระองค์ได้ ทราบว่าเราไม่เห็นพระพุทธเจ้าแม้สักพระองค์เดียว ผู้เสด็จไปตระกูลเรือน หรือเสด็จไปเรือนอิส ริณคามลำดับเลย นี้เป็นวงศ์เป็นประเพณีของเรา และพระสาวกของเราก็คงได้บ้าเพ็ญ บิณฑบาตจัก

วัชร ค่อยไป จึงได้เสด็จเที่ยววิเทศบาทคามลำคัมภรอก ทั้งแก่เรือนที่พระองค์เสด็จเข้าไปถึงปลาย
 สุกมหาราชได้พากันแบกหน้าก่าง ที่ปราสาท ๒ ชั้น ๓ ชั้น เป็นคันแล้ว พยายามคอยจ้องคู้วการ
 กิถว่า ข้าว่าพระผู้เป็นเจ้าสิทธิศักดิ์กุมารกำลังเสด็จเที่ยววิเทศบาท

ฝ่ายพระราชเทวีมารดาพระราหุลได้เบ็ศท์หับฉูรทอศพระเนกรค้อยทรงดำริว่า ข้าว่า
 พระผู้เป็นเจ้าราชโอรสกำลังเสด็จเที่ยวไปค้อยพาทนะมีว้อยทองเป็นคัน ค้อยพระบรมราชานุภาพใหญ่
 หลวงในพระนครนัยอมงคกงามเหลือเกิน บัศน์พระองค์ได้ปลงพระเกศาและพระมัสสุ ทรงฝักกาสวระ
 ดือกระเบ้องเที่ยววิเทศบาท พระองค์จะงคกงามหรือไม่หนอ ได้ทอศพระเนกรพระผู้มีพระภาค ผู้ทำ
 ให้ถนท้าวพระนครสว่างไสวค้อยวัคมีจากพระสรีระ ที่รุ่งเรืองพราเวปราจจากราคะทั้งมวล รอยล้อยม
 ค้อยพระวัคมีประมาถเวหนังโสภาศค้อยพระอนุห้อยขณะ ๔๐ ประการ ประคัมประคาค้อยมหาปฐวิ
 ลักษณะจำนวน ๓๒ ประการ โศคิช่วงค้อยพระพุทธรูปลีลาหาที่เปรียบมิได้ และพระพุทธรูปวิวิธลีลา
 ที่เปรียบมิได้ ชมเชยอ้อยถึงแก่พระอุดลเณจนจนถึงพันพระบาท ทรัดเรียกพระราหุลกุมารราชโอรส
 ของพระองค์มา ได้กัศพระภาคานรสีหะ ๔ ศาดว่า

สมเด็จพระเจ้า มีเสนพระเกษายอนสวอยมีสีคำสนทิมพันพระนลาถ
 งคกงามยั้งนักุจสุยิมถเขตอันปราวจากเมฆมลทิน และมีพระนาคีโถงเป็น
 สันตงยวค้อยแก้ววิเชียร รุ่งเรืองไปค้อยช้อยพระวัคมีมีพรตโสภาศ เป็น
 นรสีหบุรุษ

สมเด็จพระลูกเจ้า มีพันพระบาทยุคด มีพรตอันแดง ประคัม
 ค้อยลายลักษณะงคจักร และรอยรูปมทามงคดมีรูปจักร และจามรเป็นคัน
 พระนรสีหบุรุษนี้แล ค้อยพระบิคาของเจ้า

พระองค์เป็นพระราชกุมารอันประเสริฐสุขุมลชาติ มีพระสรีรกาย
 อันวิจิตรค้อยพระลักษณะวิลาสบริบูรณ์ เป็นผู้ประเสริฐในหมู่ทรชน เสด็จ
 มาเพื่อเป็นประโยชน์แก่สค้วโลก พระนรสีหนี้แลค้อยพระบิคาของเจ้า

พระองค์มีพรตพระพักตร์ ผ่องเพียงศกัสมถเขตอันบริบูรณ์ใน
 วันปฤดณมี เป็นที่รักใคร่ของท้าวพระยาเทวคาคาและมนุษย์ เสด็จพระราช-

คำนึงถึงงานประจักษ์ลึกลับแห่งพระยาไกรสรราชมฤคินทร์ พระนรสีหะนั้นแล
คือพระบิณฑของเจ้า

พระองค์ มีพระสระเสียงไพเราะ หวานซึ่งนุ่มนวลก็ มีพระชีวหา
และพระโอษฐ์สีแสดเข้ม* และมีพระทนต์ราบเรียบขาวสะอาดงามพิลาศกั
ตีสั่งขังบนและล่างข้างละ ๒๐ ทักษพระนรสีหะนั้นแล คือพระบิณฑของเจ้า

พระองค์ ประสูติในชกคิยอัครตระกูล กวาทที่ทวยเทพยดาและ
มนุษย์ทั้งมวลก็พากันอภิวาทพระบวรบาทยุคล มีพระกมลน้อยอยู่ในศีล สมภา
ปัญญา พระนรสีหะนั้นแลคือพระบิณฑของเจ้า

พระองค์ มีลำพระศอกกลมคุดกุดถึงมีพระหนุงมคังคางแห่งสิหราช
มีพระสร้อยกายไพบลูย์พิลาศประคองกายพระยาราชสีห์ และมีพระฉวีวรรณ
เลอเลิศประจักษ์ทองคำสกลปลั่ง พระนรสีหะนั้นแลคือพระบิณฑของเจ้า

พระองค์ เสกัจจุรยากรไปท่ามกลางพระอริยสงฆ์สาวก มีกวีวนา
คูกวางจันทร์อันแวดล้อมด้วยหมู่กวีราวีลึกลับไปในเวหาหาว พระนรสีหะนั้นแล
คือพระบิณฑของเจ้า

พระนางพิมพานั้น ครั้นชมเชยพระผู้มีพระภาค ด้วยพระนรสีหะกาธา ๘ คาถาแล้ว ได้
เข้าไปเฝ้าพระพุทธบิดา เมื่อจะกราบทูลแก่พระองค์ จึงได้ทูลศกาดานว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้สมมุติเทพผู้ประเสริฐบดินทร์ พระราชบุตรของพระ
องค์ เสกัจจมาโคจรบิณฑบาทในพระนครนี้ด้วยลึกลับอันงามคุดกุดจอมเทพยดา

พระราชชาติทรงสถิตค่านันแล้ว ก็สังเวชพระทัยทรงกระษมผ้าสาฎกให้แน่น แล้วผลุน
ผลันเสกัจจออกจากพระราชนิเวศบทรโดยค้วน ไปหยอค้อยอยู่ตรงพระพักตร์พระศาสดาแล้วกราบทูล
ว่า พระองค์ผู้เจริญ ! โฉน พระองค์จึงทำให้ข้าพเจ้าอับอายคุดคุด มาเที่ยวบทรบิณฑบาทเพื่อต้องการ
อะไร หรือเข้าพระทัยว่า ข้าพเจ้ามีอำนาจให้พระภิกษุสงฆ์มีประมาณเท่านี้ ได้ภักคิอาหารฉันพอกัน

* ส้มแดงเข้ม - หิคุส - Vermilion ปัทมาภรณ์มาลีโธษอังกุณ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรี
นฤนาถ, ๒๔๒๒, หน้า ๔๑๑.

แล้วหรือ พระพุทธเจ้าได้ตรัสตอบว่า ลูกอ่อนมหานพิกร อันการเที่ยวบิณฑบาตนี้ เป็นจารีก
 ประเพณีแห่งอาคมภาพ สมเด็จพระพุทธมโหิตได้ตรัสถามว่า พระองค์ผู้เจริญ ชื่อนี้ชื่อว่า กษัตริย์สืบมา
 แก่มหาสมมุติวงศ์ และแม้กษัตริย์พระองค์ที่อยู่ในบุรีนี้ ที่จะเที่ยวภิกขาจาร มิได้มีเลย พระพุทธเจ้า
 ได้ตรัสตอบว่า ลูกอ่อนมหานพิกร ชื่อว่าวงศ์อย่างนี้ เป็นวงศ์ของพระองค์ แต่ชื่อว่าพุทธวงศ์
 เป็นวงศ์ของพระพุทธเจ้ามีพระทัยปรารถนาเป็นต้น ของอาคมภาพ พระทัยปรารถนาเป็นต้น เหล่านี้
 อาคมภาพ หรือพระพุทธเจ้าเหล่านี้นับได้หลายพันพระองค์ ก็ได้เลื่องชื่อกวักขารภิกขาจารทั้งนั้น
 เสียดียืนอยู่ในระหว่างทาง ได้ทราบดีว่า

บุคคลไม่พึงประมาทในการลุกขึ้นรับ พึงประพฤติธรรมให้สุจริต
 ผู้ประพฤติธรรมย่อมอยู่เป็นสุข ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

ในเวลาจบคาถา พระราชาทั้งที่กำลังประทับยืนนั้นแล ได้ดำรงอยู่ในโสคาบักคิมผลแล้ว
 พระองค์กระทำให้แจ้งโสคาบักคิมผลแล้ว ได้รับมาครของพระผู้มีพระภาค นิมนต์พระผู้มีพระภาค
 พร้อมทั้งบริษัท ขึ้นสู่มหาปราสาท อังคาสค้ำยของเคี้ยวของฉันทที่แสนประณีต ในเวลาพระกาสศา
 เสร็จภักคิมผล พระนางสนมทั้งปวงมีพระนางมหาปราชินีเป็นประธาน เว้นพระมารดา พระราชทุ
 ล่างพากันมาถวายบังคมพระผู้มีพระภาค

ก็พระนางถึงอุทฺทชนข้างเคียงกราบทูลว่า ขออัญเชิญไปให้พระพุทธเจ้าเกิดก็ตรัสว่า ถ้า
 เรายังคุณงามความดีอยู่ละก็ พระลูกเจ้าเองนั้นแหละจักเสด็จมาสำนักเรา แล้วเราก็ให้พระองค์ซึ่ง
 เสด็จมาเท่านั้น จึงมิได้เสด็จไปเฝ้าพระกาสศา แม้สมเด็จพระผู้มีพระภาคทรงกระทำภักคิมผลเสร็จแล้ว
 เมื่อจะแสดงธรรมแก่พระราชา จึงทราบดีว่า

บุคคลพึงประพฤติธรรมให้สุจริต ไม่พึงประพฤติทุจริต ผู้ประพฤ
 ติธรรมย่อมอยู่เป็นสุข ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

ในเวลาจบคาถา พระราชา ได้ดำรงอยู่ในสักทากคิมผล พระนางมหาปราชินีโคดมพระ
 มาตุจฉาพระผู้มีพระภาคได้ดำรงอยู่ในโสคาบักคิมผลพระธรรมเทศนาได้มีประโยชน์แก่ชนเหล่านั้นแล้ว

สมเด็จพระผู้มีพระภาค ทรงให้พระราชาได้บรรลุประสพทหาคามีผล แล้วโปรดให้พระ
 พุทธบริษัทรับภคร แล้วเสด็จไปยังพระราชมณเฑียรซึ่งประกอบด้วยคีรีของพระราชธิดาพร้อมกับพระ
 อัครสาวกทั้งสองรูป แล้วทรงดำริว่า พระราชธิดา เมื่อให้ข้ามความชอบใจแล้วเราไม่ควรกล่าว
 อะไรเลย แล้วได้ประทับนั่งบนอาสนะที่เขาปูถวาย พระนางจึงเสด็จมาจับที่ข้อเท้าของพระองค์ ทรง
 กดิ่งเกลือกพระเศียรบนหลังพระบาท ถวายบังคมตามพระอริยาถัย ที่นั้นพระราชาได้พรรณนาถึงพระ
 คุณสมบัตินับไม่ถ้วนของพระราชธิดา ต่อพระผู้มีพระภาคว่า พระองค์ผู้เจริญพระธิดาของข้าพระองค์
 พอได้สกับว่าพระองค์ทรงมุ่งหมั้นฝ่ากาสาวะเท่านั้น คงเท่านั้นที่ทรงฝ่ากาสาวะทันทีพอสกับว่าพระองค์
 จินนภัคทาทรหนเดียว ก็ได้เสวยภัทรหนเดียวตาม พอสกับว่าพระองค์สละพระแท่นบรรทมขนาด
 ใหญ่ ก็ทรงบรรทมด้วยเตียงขนาดเล็ก พอทราบว่พระองค์ทรงเว้นจากเครื่องของหอมและพระ
 มาลาเป็นต้น ก็เว้นเครื่องของหอมและพระมาลาตาม เมื่อบรรดาญาติของกนส่งสาส์นไปว่าพวกเรา
 จักปฏิบัติตาม ก็ไม่ทรงแลดูญาติเมืองกัหนึ่งเลยพระราชธิดาของข้าพระองค์สมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติ
 อย่างนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสกับพระคำวสันต์แล้ว เมื่อจะภริสพรตนาคุณของพระนาง เหมือน
 จะให้พระจันทร์โผล่ขึ้นในท้องฟ้า จึงได้ภริสพระคำวสันต์ กับพระราชาว่า

นารีโค มีอุปการะ ยินดีในสุระและทุกข์เป็นมิตรคอยแนะประโยชน์
 เป็นผู้อนุเคราะห์นารีด้วยกัน นารีนั้น ได้บำเพ็ญมหาทานแก่พระพุทธเจ้า
 จำนวน ๕๐๐ โภกฺกิ แก่เทวดาและมนุษย์จำนวน ๕๐๐ โภกฺกิ

มหาบพิตร ขอพระองค์โปรดสกับอธิการของอหคณาภพพร้อมพระ
 นางพิมพาว่า พระนางพิมพาได้บำเพ็ญมหาทานแก่เทวดาและมนุษย์จำนวน
 ๑๑๑ โภกฺกิ

มหาบพิตร ขอพระองค์โปรดสกับอธิการของอหคณาภพพร้อมพระ
 นางพิมพาว่า พระนางพิมพาได้บำเพ็ญมหาทานแก่พระพุทธเจ้า จำนวน
 ๑๒๐ พระองค์แก่เทวดาและมนุษย์จำนวน ๑๑๐ โภกฺกิ

มหาบพิตร ขอพระองค์ทรงสกับอธิการของอหคณาภพพร้อมพระ
 นางพิมพาว่า ได้บำเพ็ญมหาทานแก่พระพุทธเจ้าทั้งหลายจำนวน ๑๔๐ โภกฺกิ
 แก่เทวดา และมนุษย์ทั้งหลายจำนวน ๑๕๐ โภกฺกิ

มหาดพิตร ขอพระองค์ทรงสัคข์บอริการของอาคมภาพพร้อมพระนางพิมพาว่า พระนางพิมพาได้บำเพ็ญมหาทานแก่พระพุทธเจ้าจำนวน ๑๖๐ โกฎิ แก่เทวดาและมนุษย์จำนวน ๑๗๐ โกฎิ

มหาดพิตร ขอพระองค์ทรงสัคข์บอริการของอาคมภาพพร้อมพระนางพิมพาว่า พระนางพิมพาได้บำเพ็ญมหาทานแก่พระพุทธเจ้าจำนวน ๑๘๐ โกฎิ แก่เทวดาและมนุษย์จำนวน ๑๙๐ โกฎิ

มหาดพิตร ขอพระองค์ทรงสัคข์บอริการของอาคมภาพพร้อมพระนางพิมพาว่า พระนางพิมพาได้บำเพ็ญมหาทานแก่เทวดาและมนุษย์จำนวน ๑ แสนกฎิ

มหาดพิตร ขอพระองค์ทรงสัคข์บอริการของอาคมภาพพร้อมพระนางพิมพาว่า พระนางพิมพาได้บำเพ็ญมหาทานแก่เทวดาและมนุษย์ จำนวน ๕ แสนกฎิ

มหาดพิตร ขอพระองค์ทรงสัคข์บอริการของอาคมภาพพร้อมพระนางพิมพาว่า พระนางพิมพาได้บำเพ็ญมหาทานแก่พระฤาษีจำนวน ๑๕ แสนกฎิ แก่เทวดาและมนุษย์จำนวน ๑๘๕ โกฎิ และจำนวน ๑๗๗ โกฎิ

มหาดพิตร ขอพระองค์ทรงสัคข์บอริการของอาคมภาพพร้อมพระนางพิมพาว่า พระนางพิมพาได้บำเพ็ญมหาทาน แก่พระบิณฑกพุทธเจ้า ผู้ชักรวาคะจำนวนครั้งละ ๘ โกฎิ แก่เทวดาและมนุษย์ผู้เป็นบริวารของพระบิณฑกพุทธเจ้าเหล่านั้นด้วย

มหาดพิตร ขอพระองค์โปรดสัคข์บอริการของอาคมภาพพร้อมพระนางพิมพาได้บำเพ็ญมหาทานแก่พระสาวกของพระพุทธเจ้า ผู้เป็นพระชีนาสพปราจากมลทินนับจำนวนไม่ได้

ก็แลพระผู้มีพระภาคกรั้นครั้นอย่างนั้นแล้ว ประสงค์จะประกาศพระคุณของพระนางเพิ่มขึ้นไปอีก จึงตรัสว่า มหาดพิตร การที่พระวราชธิดาที่พระองค์คุ้มครองรักษาคนในเมื่ออุปถัมภ์แล้วในกาลบัดนี้ไม่ห่ออำภวรัญเลย ถึงในกาลก่อนพระนางจะมีได้รักษาที่หามิได้ เสกขะเที่ยวไปที่เชิง

ภูเขา เมื่อญาณถึงความแก่รอบแล้ว ก็ได้รักษาคน ดังนี้แล้วได้กวัดจันทกนิหรีธาคนทำให้พระนางสร้างโคกแล้ว เสด็จลุดจากอาสนะเข้าไปยังพระวิหาร

ในวันที่ ๓ เมื่อการกระทำกรวิวาหมงคล คือการเข้าไปยังพระราชมณฑลเพื่อการอภิเษกสมรสของพระนันทราชกุมารกำลังดำเนินอยู่ พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงดำริว่า ถ้าพระนันทกุมารนี้ พึงได้สรีระสมเสจากสตรีชนปัทมกัลยาณีผู้ประสูติแก่สกุลกษัตริย์ศากยราช ประคองรักษาแห่งเทพธิดานักป้อน เพราะนางฉลาดในการบรรเลงดนตรีมีองค์ ๔ อย่าง เพราะมีพระวิภังค์แห่งพระสรีระแผ่ชานออกด้วยพระโอภาส ในพื้นที่ประมาณ ๑๒ คอก เหตุมีรสประคองสุตริงามเมืองประคองด้วยลักษณะเบญจกัลยาณีแล้วไซริในคราวนั้น ถึงพระมุนีผู้ประเสริฐคงพันพระองค์เช่นแรกก็ไม่สามารถจะถอนแสรซันได้ เราจักให้เธอบวชเสียก่อนอาวาทมงคลดีกว่า ดังนี้แล้วเสด็จเข้าไปนิมนทาภคแล้วเสด็จไปพระราชมณฑลของนันทกุมาร ทรงกระทำภคกิจเสร็จแล้ว ประทานนาครไว้ในมือของพระนันทกุมาร ทวีตมงคลแล้วเสด็จลุดจากอาสนะหลีกไปไม่ทรงรับบาตรจากพระหัตถ์พระกุมาร แม้ท้าวเธอก็ไม่สามารถจะกราบทูลได้ว่า ขอพระองค์โปรดรับบาตรของพระองค์เถิด พระเจ้าข้า เพราะความเคารพในพระศากย ก็นันทกุมารมีความคิดว่า พระศาสดาจักรับบาตรที่หวั่นไคณสถานทีนั้น พระผู้มีพระภาคก็มีได้ทรงรับเลย ต่อมาท้าวเธอทรงดำริว่า จักทรงรับที่พระลานหลวง แม้สถานทีนั้น พระผู้มีพระภาคก็มีได้ทรงรับ ต่อมาท้าวเธอทรงดำริว่า จักทรงรับที่พระลานหลวง แม้สถานทีนั้น พระผู้มีพระภาคก็มีได้ทรงรับอีก พระกุมารใคร่จะเสด็จกลับเสด็จตามไปอย่างไม่พอพระทัย แต่เพราะความเคารพพระศาสดาจึงไม่สามารถจะกราบทูลได้ว่า ขอพระองค์โปรดรับบาตรเถิด ทรงพระดำริแล้วว่าพระองค์จักทรงรับในที่นี้ ๆ แล้วเสด็จตามไป ขณะนั้นสตรีเหล่าอื่นต่างพากันกราบทูลนางชนปัทมกัลยาณีว่า ข้าแต่พระแม่เจ้า พระผู้มีพระภาค พาพระนันทะเสด็จไปแล้ว พระองค์เว้นจากพระนันทะแล้ว จักทำอย่างไร ฝ่ายพระศาสดา ก็มีได้ทรงรับบาตรจากพระหัตถ์พระนันทะเธอนำเธอไปพระวิหารแล้วครั้นว่า เธอจักบวชหรือนันทะ เพราะความเคารพในพระพุทธรเจ้า นันทกุมารจึงไม่กล้ากราบทูลว่าไม่บวช แต่กราบทูลว่าข้าพระองค์จักบวช แต่กราบทูลว่าข้าพระองค์จักบวช พระเจ้าข้า พระศาสดาทรงให้ภิกษุทั้งหลายรับภาระว่าภิกษุทั้งหลาย ถ้าอย่างนั้นพวกเธอจงให้นันทะบวชเถิด พระภิกษุเหล่านั้นได้ทำคามรับแล้ว พระผู้มีพระภาคเสด็จไปยังกรุงกบิลพัสดุ์ในวันที่ ๓ ก็ได้ให้พระนันทะบวชแล้ว พอถึงวันที่ ๔ พระมารดาพระราชา ก็ได้ประคัมพระกุมารส่งเธอไปสำนักพระผู้มีพระภาคด้วยพระคำวิสา ว่า ลูกเอ๋ย

จงดูพระผู้มีพระภาคนี้ อันพระสมณะจำนวน ๒๐,๐๐๐ รูป แวดล้อม มีพระฉวีวรรตฤๅษทองคำ พระรูปโฉมคล้ายพระพรหม พระสมณะนั้นแหละเป็นพระบิดาของเจ้า ก็ถึงแก่เวลาที่พระสมณะนั้นประสูติแล้ว ก็เกิดมีขุมทรัพย์มหาศาล ทั้งแก่พระองค์เสด็จออกบวชแล้ว แม้ไม่ได้พบเลย เจ้าจึงไปขอราชสมบัติกับพ่อว่า เสด็จพ่อลูกยังเป็นกุมารอยู่ก็เอากิเชกแล้ว จักเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ลูกก็ต้องการทรัพย์สมบัติเพื่อไปรับมรดกทรัพย์สมบัติให้ลูกเกิด ลูกก็ต้องการเป็นเจ้าของทรัพย์สมบัติพ่อ ดังนั้นแล้วพระกุมารก็เสด็จไปสำนักพระผู้มีพระภาค ถวายบังคมแล้ว กลับได้ความรักในพระบิดามีพระทัยนึกกราบทูลว่า ข้าแต่พระสมณะ เมาของพระองค์เห็นดี ได้ยินกราบทูลถ้อยคำอันสมควรแก่คนเป็นอันมาก พระผู้มีพระภาคทรงกระทำภักติกิจเสร็จแล้วก็กระทำอนโมทนาเสด็จจากอาสนะไป แม้พระกุมารก็ได้คิดคำนึงพระผู้มีพระภาค พร้อมกับอันวอนว่า ข้าแต่พระสมณะ โปรดประทานราชสมบัติแก่หม่อมฉัน ข้าแต่พระสมณะ โปรดประทานราชสมบัติแก่หม่อมฉัน ฝ่ายพระผู้มีพระภาคก็มีได้ทรงยินยอมให้พระกุมารเสด็จกลับ ถึงชนโคถัดซิด ก็ไม่สามารถจะทูลพระกุมาร ซึ่งกำลังเสด็จตามไปกับพระผู้มีพระภาคให้เสด็จกลับได้ พระกุมารได้เสด็จไปยังอาราม กับพระผู้พระภาค ด้วยประการฉะนี้ ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงดำริว่า ทรัพย์ซึ่งเป็นของบิดาที่พระกุมารปรารถนา นั้นเป็นไปในวิภวภูๅ กับแค้นกันไป เขาและ เราจะประทานหรือทรัพย์ ๘ อย่าง ซึ่งเราได้ทักันโพธิ์ จักทำเธอให้เป็นเจ้าของทรัพย์สมบัติซึ่งเป็นโลกุตตระ ดังนั้นแล้วควรเรียกท่านพระสาวรีบุตรกว่า พระสาวรีบุตร ถ้าอย่างนั้น เธอจงให้ราหุลกุมารบวช พระเถระได้ให้พระราหุลกุมารผนวชแล้วก็แล เมื่อพระกุมารผนวชแล้ว พระราชาได้เกิดทุกข์อย่างใหญ่หลวง เพราะได้สคบช้านั้น ท้าวเธอไม่สามารถจะยกคืนความทุกข์นั้นไว้ได้ จึงกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบแล้วทูลขอพรว่า พระองค์ผู้เจริญขอโอกาสเถิด พระคุณเจ้าไม่ควรบวชให้กุลบุตรซึ่งบิดามารดายังไม่อนุญาต พระผู้มีพระภาคเมื่อจะพระราชทานพรนั้นแก่พระราชา จึงโปรดให้ประมุขภิกษุสงฆ์แล้วบัญญัติสิกขาบทแก่พระภิกษุว่า ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอ อย่าบวชให้กุลบุตรที่บิดามารดายังไม่อนุญาตให้บวชเลย ๗

วันรุ่งขึ้น พระผู้มีพระภาค เสวยภัคคาหารเช้าที่พระราชนิเวศน์แล้ว ผู้อันพระราชผู้ประทับนั่ง ๘ ที่สมควรกราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในสมัยที่พระองค์ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยาเทวาคณหนึ่งได้เข้ามาหาข้าพระองค์ กล่าวว่า 'บุตรของท่านถึงชีพิตักษัยแล้ว ข้าพระองค์ไม่เชื่อคำเทวาคณนั้น' จึงได้คัดค้านว่า บุตรของเวายังไม่บรรลุนิติภาวะ ยังไม่ตาย' ดังนั้น จึงควรว่า มหาปศุคร์บดินนี้ พระองค์จะเชื่ออย่างไร ? แม้เมื่อก่อน เมื่อเทวาคณแสดงกระตูกแล้ว

บอกว่า บุครของท่านหายแล้ว พระองค์ก็มีได้เชื่อแล้วเพื่อจะแสดงเรื่องนี้ จึงควมหารวมปาล
 ชาก ในเวลาจบภาค พระราชา ทรงดำรงอยู่ในอนาคามีผลแล้ว พระผู้มีพระภาคทรงให้พระบิคา
 ดำรงอยู่ในผล ๓ แล้วเสด็จออกจากกรุงบิณฑิสส์ ก่อกาลไม่นานนัก เสด็จจาริกไปมัลละ ประทับอยู่
 ณ อนุปัตถัมพวัน

สมัยนั้นพระเจ้าสุทโธทนะ ทรงรับสั่งให้พระภิกษุสามเณรประชุมกันครว้ว่า "บุครของ
 เราถ้าครองเรือนจะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ เพียบพร้อมไปด้วยรัศนะ ๘ ประการ ถึงราहुลกุมาร
 หลานของเรา ก็จักเที่ยวไปกับหมู่กษัตริย์ แก่มาด้วยกัน บุครของเรา ได้เป็นพระพุทเจ้า มีหมู่
 กษัตริย์เป็นบริวาร พวกท่าน จงให้พระกุมารพระองค์หนึ่ง ๆ จากตระกูลหนึ่ง ๆ ผนวชเถิด" เมื่อ
 พระราชาได้ครัดพระคำรัสเช่นนี้แล้ว กษัตริย์กุมารจำนวน ๑,๐๐๐ พระองค์ได้ผนวชพร้อมกันแล้ว
 เมื่อกษัตริย์ศากยะทรงผนวชมากเข้า เหล่าเจ้าศากยราช ได้เห็นพระกุมารจำนวน ๑ พระองค์ คือ
 พระภิกษุศากยราช พระอนุรุทธะ พระอานนท์ พระภุค พระกิมพิล และพระเทวทัตซึ่งยังไม่ผนวช
 จึงได้สนทนากันว่า พวกเราได้ให้โอรสของกษัตริย์ เจ้าศากยะเหล่านี้ เห็นจะไม่ใช่อุภิก เพราะ
 ฉะนั้นจึงไม่ผนวช ที่นั่น พระเจ้าศากยะเมทานาม ได้เข้าไปหาพระอนุรุทธะ ครว้ว่า "พ่อเอ๋ย !
 กษัตริย์กุมาร ซึ่งปรากฏชื่อเสียง ได้พากันผนวชตามพระผู้มีพระภาค ชันชื่อว่ากษัตริย์ที่จะผนวชจาก
 ตระกูลของพวกเขา ไม่มีเลย เธอผนวชหรือเราผนวชดี" พระอนุรุทธะได้สลับคำของพี่ชายแล้วครว้ว่า
 "ชื่อว่ากรรมพหวนั้นเป็นเช่นไร" พระเจ้าเมทานามะ ครว้ตอบว่า "พ่อเอ๋ย ! บุคคลผู้ปลงผมและหนวด
 หนุ่งผ้ากาสาวะ นอนบนที่ลาดไม้ หรือเตียงไม้ เทียวไปบิณฑมาคอยู่ นี้อชื่อว่ากรรมพหวน" พระอนุรุทธะ
 ครว้ว่า "พี่ ! หม่อมฉัน เป็นกษัตริย์ละเอื้อก่อน จักไม่สามารถผนวชได้" พระเจ้าเมทานามะครว้ว่า
 "ถ้าอย่างนั้น เธอจงเรียนการงานอยู่ครอบครองเรือน เพราะบรรดาเราทั้งสอง คนหนึ่งจะไม่ผนวชไม่
 ได้" ที่นั่นเจ้าอนุรุทธะได้ถามพี่ชายว่า "ชันชื่อว่ากรรมพหวนั้นเป็นเช่นไร" ที่นั่นเจ้าสักกะเมทานามะได้
 บอกถึงกรรมพหวนที่จะต้องทำทุก ๆ น้แก่พระอนุรุทธะว่า "เบื้องคันต้องโดนเสียดก่อน" เป็นอาทิ พระ
 อนุรุทธะจึงกราบทูลว่า "ถ้าเช่นนั้นพระองค์นั้นแหละอยู่ครองเรือนเถิด หม่อมฉันจักผนวชเอง" ถัง
 นี้ได้เข้าไปเฝ้าพระมารดา กราบทูลว่า "พระแม่เจ้า ! โปรดอนุญาติให้หม่อมฉันบวชเถิด" เมื่อ
 พระมารดาครว้ว่า "ถ้าพระภักทียราชสาหยาของเธอ ผนวชไซ้ เธอก็จะผนวชกับพระองค์เถิด"
 จึงเข้าไปเฝ้าพระภักทียราชา กราบทูลว่า "สหายเอ๋ย ! การผนวชของหม่อมฉันแล เนื่องด้วยพระ

องค์" แล้วทรงทำดาพระภักทิตยราชประองค์นั้นอินยอมโดยประการต่าง ๆ ในวันที่ ๗ ก็ทรงรับ
ปฏิญาณเพื่อจะทรงผนวชกับพระองค์

ลำดับนั้นกษัตริย์จำนวน ๖ พระองค์ คือ พระภักทิตย พระอนุรุธะ พระอานนท์ พระ
ภุคว พระกิมพิละ พระเทวทัต รวมเป็น ๗ ทั้ง อุบาลีข้างกลบก ได้เสวยสมบัติ ๑ สัปดาห์เหมือน
เทวกาละนั้น ในวันที่ ๘ ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ที่อนุเบียมพันันบรรพชาแล้ว ลำดับการ
บรรพชาของกษัตริย์จำนวน ๖ พระองค์นั้น ในที่นี้เป็นเพียงความย่อส่วนความพิสดาร นักศึกษา
พึงทราบความนัยที่กล่าวไว้ในสังฆเภทชนธกะนั้นเทอญ เมื่อกษัตริย์จำนวน ๖ พระองค์เสด็จไปอนุเบียม
พันันบรรพชาแล้วอย่างนี้ ภายใพระพรชานันแด พระภักทิตยเถระ บรรลุพระอรหัตแล้ว พระอนุรุธ
เถระได้ทิพยจักขุ พระอานนเถระดำรงอยู่ในโสคาบักกิล พระเทวทัตได้ฤทธิอันเป็นของบุดูชน
พระภุควเถระและพระกิมพิละเถระ ภายหลังได้บรรลุ พระอรหัต พระอุบาลีเถระ เป็นพระวินัยธร

ฝ่ายพระผู้มีพระภาคได้เสด็จประทับสำราญ ณ อนุเบียมพันันนั้น เสด็จเที่ยวจาริกไป
วันรุ่งขึ้น ได้เสด็จไปพระนครราชคฤห์ ประทับ ณ สีสปวัน

สมัยนั้นอนาถบิณฑิกกฤหบดี ได้เป็นน้องเขยของเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ ครั้นนั้นแล
อนาถบิณฑิกกฤหบดี ได้ไปอังกฤษราชคฤห์ ด้วยกรณีกิจบางอย่าง ก็ขณะนั้นเองเศรษฐีชาวกรุง
ราชคฤห์ ได้มีมเหสีพระภิกษุสงฆ์พระพุทเจ้าเป็นประมุขมาเพื่อฉันทกาคาหาวันรุงนี้ ที่นั้นแล
เศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ ได้บังคบพาส และกรรมกรว่า แม่พนาย ถ้าเช่นนั้น พวกเธองลูกขึ้น
แค่เข้าทู่ หุงข้าวต้ม หุงข้าวสวย ต้มแกง จักแจงแกงอ่อม ที่นั้นอนาถบิณฑิกกฤหบดีได้มีความคิด
ว่า คราวก่อน ๆ กฤหบดีนั้นเมื่อเรามาแล้วได้พักกิจทุกอย่าง สนทนากับเราอย่างเคียว บัดนี้เขาภิก
ความคิดสืบสนับกับพาสและกรรมกรว่า แม่พนาย! ถ้าเช่นนั้น พวกเธองลูกขึ้นแค่เข้าทู่ หุง
ข้าวต้ม หุงข้าวสวย ต้มแกง จักแจงแกงอ่อม ดังนี้ กฤหบดีนั้นจักมีอาวาทะ วิวาหมงคล หรือจะ
มีการบูชาอุยอย่างใหญ่หลวง หรือจะอุยเชิญพระเจ้าพิพิสารจอมทัพมกระมาพร้อมกระบวรวิพลเพื่อ
ทรงเสวยพระกระยาหารในวันรุ่งขึ้น

ครั้งนั้น เศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ ครั้นสั่งงานพวกพาสและกรรมกรแล้ว ได้เข้าไปถึงที่
อยู่อนาถบิณฑิกเศรษฐี ได้สนทนากับเศรษฐีนั้น ณ ที่สมถกรรมแห่งหนึ่ง อนาถบิณฑิกเศรษฐี ได้กล่าว
กับเศรษฐีกรุงราชคฤห์ว่า ท่านเคยคบคิดครั้งแรกเมื่อเรามา ท่านหยุดการงานทุกอย่าง ได้แค่สนทนา

กันอย่างเคียวเท่านั้น (แต่) บัดนี้ ท่านช่างกุดักจอบสิ่งทาสและกรรมกรว่า "ถ้าเช่นนั้น พวกเรของลูก
 ขนแก่เข้าคู่ กัมข้าวกัม หุงข้าวสวย กัมจัดแจงแกงอ่อมเด็ก ท่านกฤหมคี่จะมีพิธีอาวาหมงคลหรือ
 วิวาหมงคล จะมีพิธีบูชาญีครั้งยิ่งใหญ่ หรือญีเชิญพระเจ้ากัมพิสารจอมหัทธมครมาพร้อมรพเพื่อ
 เสวยพระกระยาหารหรือ?"

เศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ตอบว่า เป็นความจริงเราตระเตรียมพิธีการบูชาญีครั้งใหญ่
 นั้นก็คิดว่าเราเ็นนค้พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธรเจ้าเป็นประมุขมาเพื่อถวายภัคทาหารวันพรุ่งนี้

อนาถบิณฑิกเศรษฐี "ท่านกฤหมคี่ ท่านกล่าวว่า พระพุทธรเจ้าหรือ" เศรษฐีกรุงราชคฤห์
 "ท่านกฤหมคี่ เรากล่าวว่าพระพุทธรเจ้า" อนาถบิณฑิกเศรษฐี "ท่านกฤหมคี่ ท่านกล่าวว่า พระ-
 พุทธรเจ้าหรือ" เศรษฐีกรุงราชคฤห์ "ท่านกฤหมคี่ เรากล่าวว่าพระพุทธรเจ้า" อนาถบิณฑิกเศรษฐี
 "ท่านกฤหมคี่ เรากล่าวว่า พระพุทธรเจ้า" อนาถบิณฑิกเศรษฐี "ท่านกฤหมคี่ แม้เสียดว่า พระ-
 พุทธรเจ้านี้แล หาได้ยากในโลก ท่านกฤหมคี่ เราสามารถเพื่อจะเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคอรหันต
 สัมมาสัมพุทธรเจ้า พระองค์นั้นได้หรือเปล่าหนอ"

เศรษฐีกรุงราชคฤห์กล่าวว่า ท่านกฤหมคี่ นมิใช่กาลที่จะเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค
 อรหันตสัมมาสัมพุทธรเจ้าพระองค์นั้นในเวลานี้ แต่พรุ่งนี้ท่านเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมา
 สัมพุทธรเจ้าตามกาลได้

ครั้งนั้นแลอนาถบิณฑิก กฤหมคี่ ก็ว่า พรุ่งนี้เราจักเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคอรหันต-
 สัมมาสัมพุทธรเจ้าพระองค์นั้น ตามกาลอันเหมาะสม แล้วก็นอนด้วยความระลึกถึงพระพุทธรเจ้า ท่าน
 อนาถบิณฑิกะ สักกัว่าสว่างแล้วได้ลุกขึ้นในกลางคืนถึง ๒-๓ ครั้ง ครั้งนั้น ท่านอนาถบิณฑิก
 กฤหมคี่ได้เข้าไปทางประตูชื่อว่าสิวะ พวกอมุขยได้เปิดประตูแล้ว ครั้งนั้น เมื่ออนาถบิณฑิก
 กฤหมคี่ ออกจากพระนคร แสงสว่างได้หายไป ความมืดได้ปรากฏ ความกลัว ความสะดุ้ง การ
 รนพระองค์องเกล้าได้เกิดขึ้น ที่นั่นท่านอนาถบิณฑิก กฤหมคี่ ได้ประสงค์จะกลับอีก ครั้งนั้น
 สิวอกษได้ฉันครธานหายไป แล้วเปล่งเสียงว่า

ช้าง ๑๐๐ เชือก ม้า ๑๐๐ ตัว รถม้า ๑๐๐ คัน สตรี ๑๐,๐๐๐ นาง แก้วมุกดา
 แก้วมณีและแก้วกุดชโลยังไม่ถึง ส่วนที่ ๑๖ แห่งที่อยู่รอบพระบาท แม้รอบหนึ่งงดินค่อไม่เกิด
 ท่านกฤหมคี่ สว่างคี่แล้ว การถอยกลับไม่คี่สำหรับท่าน ที่นั่นความมืดได้หายไป แสงสว่างได้

ปรากฏแก่ท่านอนาถบิณฑิก ฤดูหบทิ ความกลัว ความสะอึก การชนพองสองเกล้า ได้หมกไป
แสงสว่างได้จางหายไป ความมืดได้ปรากฏแก่ท่านอนาถบิณฑิกะ ฤดูหบทิอีกเป็นคำรบ ๒ และ
คำรบ ๓ ความกลัว ความสะอึก การชนพองสองเกล้าได้เกิดขึ้นอีก ลำดับนั้นท่านฤดูหบทิ
ประสงค์จะกลับอีก สิวกฤษิได้อนครธานหายไป เปล่งเสียงดังดังถึง ๒-๓ ครั้งว่า

ช้าง ๑๐๐ เชือก ม้า ๑๐๐ ตัว รถม้า ๑๐๐ คัน สตรี ๑๐,๐๐๐ นาง แก้วมุกดา
แก้วมณี แก้วกวดเกล ย่อมไม่ถึงส่วนที่ ๑๖ แห่งรอยพระบาท แม้รอยหนึ่งจงก้าวไปเกิด ฤดูหบทิ
สว่างแล้ว การก้าวถอยกลับไม่ตีสำหรับท่านเลย

ความมืดได้หายไป แสงสว่างได้ปรากฏ แก่ท่านอนาถบิณฑิก ฤดูหบทิ ถึงครั้งที่ ๓
ความกลัว ความสะอึก การชนพองสองเกล้า ได้หมกไป

ครั้งนั้นแล ท่านอนาถบิณฑิก ฤดูหบทิได้เข้าไปทางสิทวัน สมัยนั้น พระผู้มีพระภาค
เสด็จลุกขึ้นยามราตรีใกล้รุ่งอรุณ เสด็จจกรมที่กลางแจ้งได้ทอดพระเนตรเห็นอนาถบิณฑิก ฤดูหบทิ
ซึ่งกำลังเดินมาแต่ไกล จึงเสด็จลงจากที่จกรม ประทับนั่งบนอาสนะที่เขาปลากไฉ้ พอประทับนั่ง
เท่านั้น ได้ครวสกัน กับอนาถบิณฑิกฤดูหบทิว่า มาหน้เกิดท่านเสด็จละ ครั้งนั้นแล อนาถบิณฑิก
ฤดูหบทิ ได้มีจิตอันคิดเบิกบานว่า พระผู้มีพระภาคได้ครวสเรียกเราโดยชื่อ ดังนั้นได้เข้าไปเฝ้าพระผู้
มีพระภาคถึงที่ประทับ แล้วเอาศีรษะหมอบลงแทบพระบาทพระผู้มีพระภาค แล้วได้กราบทูลคำน
กับพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ พระองค์ทรงบรรทมสบาย บ้างหรือ พระผู้มี
พระภาคได้ครวสตอบว่า

พราหมณ์โต เอือกเอ็น ปราศจากกิเลสเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว ไม่
ติดอยู่ในกาม พราหมณ์นั้นเป็นผู้ดับแล้ว ย่อมมเอนเป็นสุขในกาลทุกเมื่อ
แลเขา คักความเกี่ยวข้องทุกอย่างแล้ว พึงคักความกระวนกระวายในดวงใจ
สงบแล้ว ย่อมอยู่เป็นสุข ความสงบพึงเกิดขึ้น แก่บุคคลผู้มีจิตเช่นนั้น

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาค ได้ครวสนุพุพิกิตาแก่ท่านอนาถบิณฑิกฤดูหบทิแล้ว ก็
ทรงประกาศทานกถา สักกถา สักกถา สักกถา สักกถา สักกถา สักกถา ซึ่งเป็นโทษแห่งกาม และอาณินต
ในการบรรพชา คราวใดพระผู้มีพระภาค ได้ทรงพรหมว่าท่านอนาถบิณฑิกฤดูหบทิ มีจิตเบา

อ่อนโยน ปราศจากนิเวศน์ เบิกบาน และมีจิตเลื่อมใส คราวนั้นพระองค์ก็ทรงประกาศ อริยสัจ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค อันเป็นพระธรรมเทศนาชั้นยอด ของพระพุทธเจ้า ธรรมจักร ที่ปราศจากมลทิน ได้เกิดขึ้นแก่ท่านอนาถบิณฑิกคฤหบดี ในที่นั้นนั่นเองว่า "สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับเป็นธรรมดา" เหมือนบุคลิกคือผ้าที่สะอาด ปราศจากมลทิน ควรแก่การย้อมได้อย่างดี ฉะนั้น

ครั้งนั้นท่านอนาถบิณฑิกคฤหบดี ได้เห็นธรรม บรรลธรรม วิ่งแจ้งธรรม หนักแน่นในธรรม ชำพันความสงสัย หมกความสงสัย ถึงความแก่ล้าคล้า ไม่มีสิ่งเศร้าหมองอื่นใดเป็นปัจจัย ได้กราบทูลคำนี้กับพระผู้มีพระภาคว่า สว่างแล้ว พระเจ้าข้า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เปรียบเหมือนบุคลิกหลายภาษาที่กล่าวไว้หรือเบ็ดภาษาที่ปักปัก บอกหนทางแก่คนหลงทางหรือตามประทีปในที่มืดด้วยการถอนแคะหัวใจ คนมีจักษุย่อมมองเห็นรูปเป็นต้นฉนั้นได้ พระผู้มีพระภาค ก็ได้ประกาศพระธรรมโดยอเนกปริยาย ฉะนั้นนั้นนี้เทียว ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญข้าพระองค์นั้น ขอถึงพระผู้มีพระภาค พระธรรม และพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นที่พึ่ง ขอพระผู้มีพระภาคโปรดทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสก ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ข้าพระองค์ขอถึงพระรัตนตรัยอันว่าเป็นที่พึ่งจนตลอดชีวิต เพราะเหตุนี้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคพร้อมกับหมู่พระสงฆ์โปรดรับภัตตาหารของข้าพระองค์ในวันพรุ่งนี้เถิด พระผู้มีพระภาคได้ทรงรับนิมนต์ ด้วยอุชฌณีภาพ

ครั้งนั้นแล ท่านอนาถบิณฑิกคฤหบดีครั้นทราบว่พระผู้มีพระภาคทรงรับนิมนต์แล้ว จึงได้ลุกจากอาสนะถวายบังคมพระผู้มีพระภาค กระทำประทักษิณแล้วหลีกไป

เศรษฐีกรุงราชคฤห์ ได้สดับว่า ชาวว่า ท่านอนาถบิณฑิกคฤหบดีได้มีเมตตาภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข เพื่อถวายภัตตาหารในวันพรุ่งนี้ ทินั้นเศรษฐีกรุงราชคฤห์ ได้กล่าวคำนี้กับอนาถบิณฑิกคฤหบดีว่า ท่านคฤหบดี ชาวว่า ท่านได้มีเมตตาภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข เพื่อถวายภัตตาหารในวันพรุ่งนี้หรือ ก็ท่านยังเป็นอศินศุคะ ท่านคฤหบดี ข้าพเจ้าจะช่วยเหลือท่านทำการถวายภัตตาหารแก่ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขชนานามีบิณฑิกคฤหบดีได้ตอบว่า อย่าเลย ท่านคฤหบดีข้าพเจ้าสามารถทำการถวายภัตตาหารแก่พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขได้ หัวหน้าชาวนิคมกรุงราชคฤห์ได้สดับว่า ชาวว่า ท่านอนาถบิณฑิกคฤหบดี ได้มีเมตตาภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขเพื่อถวายภัตตาหารในวันรุ่งขึ้นหัวหน้าชาวนิคมกรุงราชคฤห์ ได้กล่าวกับท่านอนาถบิณฑิกคฤหบดีว่า ท่านคฤหบดี ชาวว่า ท่านได้มีเมตตาภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็น

ประมุข เพื่อถวายภัตตาหารวันรุ่งพรุ่งนี้หรือ ก็ทำนองเป็นอาคันตุกะอยู่ ท่านคฤหบดี เราจะช่วยเหลือท่านเพื่อทำการถวายภัตตาหารแก่พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ท่านอนาคตบิณฑิกคฤหบดีได้กล่าวตอบว่า ฮ้อโฮง ท่านหัวหน้า ข้าพเจ้าสามารถทำการถวายภัตตาหารแก่พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขได้

พระเจ้าแผ่นดินพิมพิสารแคว้นมคธ ได้สดับว่า ชาวว่าทำอนาคตบิณฑิกคฤหบดี ได้นิมนต์ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขมาถวายภัตตาหารวันพรุ่งนี้ ครั้นนั้นพระเจ้าแผ่นดินมคธพระนามว่าพิมพิสาร ได้คร่ำครวญว่า ท่านคฤหบดีว่า ชาวว่า เธอได้นิมนต์พระภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข เพื่อถวายภัตตาหารวันพรุ่งนี้ หรือ ก็เธอยังเป็นอาคันตุกะอยู่ เราจะช่วยเหลือเธอทำการถวายภัตตาหารพระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ท่านอนาคตบิณฑิก คฤหบดีได้กราบทูลว่า ขอพระขรรค์หรือรังเก็ด ข้าพระองค์มีผู้ช่วยเหลือเพื่อทำการถวายภัตตาหารแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขได้

ครั้นนั้น ท่านอนาคตบิณฑิกคฤหบดี ได้ให้คนใช้กระเทียมขาหนีบะโกชนีเยะ อย่างประณีตในบริเวณของเศรษฐีกรุงราชคฤห์ไกลกาลล่วงไปแห่งราตรีนั้น แล้วให้บุคคลกราบทูลเวลาแก่พระผู้มีพระภาคว่า พระองค์ผู้เจริญ ถึงกาลแล้วภัตตาหารจัดเสร็จแล้ว ดังนี้ ครั้นนั้น พระผู้มีพระภาค ได้จัดแจงทรงครองบาตรและจีวรในเวลาเช้าแล้วเสด็จไปทางบริเวณของเศรษฐีกรุงราชคฤห์ ครั้นเสด็จเข้าไปแล้วก็ได้ประทับนั่งบนอาสนะที่เขาปลาคิวพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ ครั้นนั้นท่านอนาคตบิณฑิกคฤหบดีได้นิมนต์ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขได้ทรงอัญญาด้วยอาสนะ โภชนีเยะอย่างประณีตด้วยมือของตน มีผ้ามีอันธมถ กับพระผู้มีพระภาคผู้ทรงสวยเสร็จแล้ว จึงนั่ง ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่งแล้วได้กราบทูลคำกับพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคโปรดรับการอุปฐาพรษาในกรุงสาวัตถี พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์เถลิง พระกาสก ทวีธา คฤหบดี ตถาคท ทั้งหลายยินดีอยู่ในเรือนข้างแฉ่ง ท่านอนาคตบิณฑิก คฤหบดีได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ทราบแล้ว ข้าแต่พระสุคต ข้าพระองค์เข้าใจแล้ว ที่นั่น สมเด็จพระผู้มีพระภาคได้ทรงให้ท่านอนาคตบิณฑิก คฤหบดี เกิดความเห็นแจ้ง ชักชวนปลุกใจให้เปลือกเปลือนด้วย ธัมมิกถาแล้วเสด็จจากอาสนะหลีกไป

สมัยนั้นแลอนาคตบิณฑิก คฤหบดี ได้เปรียบเสมือนพระเจ้าแผ่นดิน คือ มีมิตรมาก มีสหายมาก มีวาทีที่ควรเชื่อถือ ที่นั่นท่านอนาคตบิณฑิก คฤหบดี ครั้นเสร็จจรดณกิจในกรุงราช-

ฤดูแล้ว ได้เดินทางกลับกรุงสวคดี และที่นั่น อนาคตบัณฑิต กฤหบดี ได้ตั้งพวกมนุษย์ในระหว่าง
 ทางว่า ลูกเอ๋ย! พวกเราจงช่วยสร้างอาราม สร้างวิหาร เติมนั่งโรงทาน พระพุทธเจ้าทรงอุบัติ
 ในโลกแล้ว และเราก็ได้มีนัยศรัทธาผู้มีพระภาคพระองค์นั้นแล้ว พระองค์จักเสด็จมาทางนี้ ที่นี้
 มนุษย์เหล่านี้ อนาคตบัณฑิตกฤหบดีก็ส่งไปแล้ว ก็ได้ช่วยกันสร้างอาราม สร้างวิหาร
 ตระเตรียมทาน ครั้นนั้น ท่านอนาคตบัณฑิตกฤหบดี ก็ได้ตรวจดูกรุงสวคดี พระผู้มีพระภาคควร
 ประทับ ณ ที่ไหนแล ซึ่งมีการคมนาคมสะดวกไม่ไกลและไม่ใกล้จากหมู่บ้านมากนัก มนุษย์ที่มี
 ความประสงค์ที่จะเข้าไปเฝ้าได้ กลางวันไม่พลุกห่ามแจจแจ กลางคืนก็ไร้เสียงเงียบสงบ ไม่ถูกรบกวน
 จากหมู่มนุษย์เป็นที่เหมาะแก่การพักผ่อน ท่านอนาคตบัณฑิตกฤหบดีก็เห็นว่าอุทยานของเจ้า
 เชกกุมาร มีการคมนาคมสะดวกไม่ไกลและไม่ใกล้จากหมู่บ้านนัก มนุษย์ที่มีความประสงค์ที่จะเข้าไป
 เฝ้าได้ กลางวันไม่พลุกห่ามแจจแจ กลางคืนก็ไร้เสียงเงียบสงบจากหมู่ชน ไม่ถูกรบกวนจากหมู่
 มนุษย์ เป็นที่เหมาะแก่การพักผ่อน แล้วก็เข้าไปเฝ้าเจ้าเชกกุมารถึงที่ประทับ ได้กราบทูลคำนับ
 ท้าวเธวยว่า ข้าแต่พระลูกเจ้า ขอพระองค์โปรดประทานสวนแก่ข้าพระพุทธเจ้าเพื่อสร้างพระวิหารเถิด
 เจ้าเชกกุมารได้ตรัสตอบว่า เราไม่ควรให้อารามใครหรือ กฤหบดีก็ยกอย่างหนึ่ง คัญการปลุกเงิน
 ถึงโกฏิ ก็มิได้ ท่านอนาคตบัณฑิตกฤหบดีได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระลูกเจ้าข้าพระพุทธเจ้าคือเฮฮาธรรมนะ
 เจ้าเชกกุมาร ท่านจะถือเฮฮาธรรมไม่ได้ยกกฤหบดี ทั้ง ๒ ท่านได้ถามมหาอำมาตย์ผู้วินิจฉัยว่า
 ธรรมถือเอาได้หรือถือเอาไม่ได้ดังนี้ พวกมหาอำมาตย์ได้กราบทูลอย่างหนึ่งว่า ข้าแต่พระลูกเจ้าบุคคล
 ต้องประมวลราคาจึงจะถือเฮฮาธรรมได้ ที่นี้ท่านอนาคตบัณฑิตกฤหบดีได้ให้คนใช้เอาแก้วเงินมา
 แล้วให้ปลุกพระเชกวันประมาณ ๑ โกฏิ จำนวนเงินที่ชนมาคราวแรกเอาปลุกกลางแจ้งรอบซุ้มประตู
 นึกหน้อยก็ยังไม่พอเลย ครั้นนี้ท่านอนาคตบัณฑิตกฤหบดี ได้ตั้งพวกมนุษย์เข้าไปเถิด พนาย จึงนำ
 เงินมา เราจักปลุกทั่วที่ว่างนี้ ที่นี้เจ้าเชกกุมารได้เกิดความคิดว่า การสร้างวิหารนี้คงไม่ค่าค้อย
 แน่ ท่านกฤหบดีจึงส่งเงินจำนวนมาก พระกุมารจึงได้ตรัสกับท่านกฤหบดีว่า พอเถิดท่านกฤหบดี
 อย่าปลุกเงินทั่วที่ว่างนี้เลย จงให้โอกาสแก่เราบ้าง นี่เป็นหน้าที่ของเรา ถึงนั้นท่านอนาคตบัณฑิต
 กฤหบดีก็คิดว่าเจ้าเชกกุมารมีชื่อเสียง มนุษย์รู้จักมีฤทธิ์มากแล ก็บุคคลซึ่งมีชื่อเสียงเห็นปานนี้ได้
 เกิดความเสื่อมใสในพระธรรมวินัยแล้ว จึงได้ให้โอกาสนี้แก่เจ้าเชกกุมาร ครั้นนั้นแล้วเจ้าเชกกุมาร
 ได้สร้างซุ้มประตู ๗ ที่ว่างนั้น ที่นี้ท่านอนาคตบัณฑิตกฤหบดี ได้ให้สร้างเชกวันมหาวิหารแล้ว
 ให้สร้างบริเวณ ซุ้มประตู อุฏฐานศาลา กัมभीฏฐี เวจจุกฐี บีสสาวุกฐี ที่จงกรม ศาลาที่จงกรม

ต่อมา ท่านอนาถบิณฑิกกฤหบดีได้ทราบว่ามีผู้มีพระภาคทรงรับนิมนต์แล้วก็ลุกจากอาสนะถวายบังคมพระผู้มีพระภาคกระทำทักษิณ หลีกไป

ที่นั่นท่านอนาถบิณฑิกกฤหบดีได้ให้บุคคลจัดแจง ขาพหิยะโกชนียะอันประณีต โดยส่งไปแห่งราชสีนันท แล้วให้กราบทูลเวลาแก่พระผู้มีพระภาค ที่นั่น พระผู้มีพระภาคทรงนั่งห่มจีวรแจ่มขาวและจีวรในเวลาเช้า แล้วเสด็จเข้าไปทางนิเวศน์ของท่านอนาถบิณฑิกกฤหบดี ครั้นเสด็จเข้าไปแล้วได้ประทับนั่งบนอาสนะที่บุคคลปูลาดไว้ พร้อมหมู่พระภิกษุ ครั้นนั้นท่านอนาถบิณฑิกกฤหบดีได้นิมนต์ภิกษุสงฆ์ผู้มีพระพุทธานุภาพเป็นประมุขให้ยืนหน้าด้วยขาพหิยะ โกชนียะอันประณีตด้วยมือของตน ผู้มีฝ่ามืออันกลมกับพระผู้มีพระภาคผู้ทรงเสวยเสร็จแล้ว จึงนั่ง ณ ที่สมควรข้างหนึ่ง ท่านอนาถบิณฑิกกฤหบดี ครั้นนั่ง ณ ที่สมควรข้างหนึ่งแล้วแล ได้กราบทูลคำถามกับพระผู้มีพระภาคว่า พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์จะปฏิบัติในพระเชตะวันอย่างไร พระผู้มีพระภาคได้ตรัสว่า กฤหบดี ถ้าอย่างนั้น เธอจงสถาปนาพระเชตะวัน เพื่อพระสงฆ์ซึ่งมาจากทิศทั้ง ๔ อนาถบิณฑิกกฤหบดีได้ตอบรับว่าดีแล้ว พระเจ้าข้า แล้วได้สถาปนาพระเชตะวันแก่พระสงฆ์ซึ่งมาจากทิศทั้ง ๔ ด้วยประการฉะนี้ ครั้นนั้นพระผู้มีพระภาคทรงอนุโมทนาอนาถบิณฑิกกฤหบดีด้วยกาลหลายกาลว่า

ท่านเศรษฐี เธอจงพึงยินดีสั่งแห่งการถวายวิหารอันประเสริฐซึ่งใหญ่สุด เพราะพระพุทธานุภาพทั้งหลายได้สรรเสริญว่า การให้ที่อยู่อาศัยเล็กกว่าการให้ทุกอย่าง

การถวายวิหารให้อยู่ วัฒนธรรม สุขะ พละ และญาณ เพราะเหตุนี้แล พระพุทธานุภาพจึงสรรเสริญการถวายวิหาร ว่าประเสริฐกว่าการถวายทุกอย่าง

ผู้ใดมีจิตเลื่อมใสบันเทิง ถวายวิหารมีโคกเป็นเหตุ มีเจดีย์อย่างยิ่ง แต่พระพุทธานุภาพที่ด้วยคุณเมตตาเป็นต้น ผู้นั้นเราเรียกว่า ผู้ถวายวิหารที่ประเสริฐกว่าการถวายทุกอย่าง .

พวกภิกษุอยู่ในวิหาร ย่อมไม่สัมผัสสิ่งที่ไม่เบียดเบียนชีวิต มีความหนาวเย็นเป็นต้น เพราะอายุของภิกษุเหล่านั้น เพราะฉะนั้น ตักบิรุษจึงกล่าวการถวายวิหารนั้นว่า บุคคลผู้ถวายวิหารชื่อว่า เป็นผู้ให้อยู่

การบ่งกันสิ่งเบียดเบียนชีวิตมีความหนาวเป็นต้น วรรณะ กำลัง
การเป็นนักปราชญ์และความสุข ย่อมมีได้ ในเพราะการถวายวิหาร

เพราะเหตุนี้แล ผู้ให้ที่อยู่อาศัยนี้ชื่อว่าให้ วรรณะ กำลัง ญาณ
และมีความสุข

ผู้ใดมีศรัทธา นิมนต์ภิกษุสมบุรุษด้วยปัญญารูปหนึ่งฉันภัตตาหาร
ทานของผู้นั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ประกาศว่า มีผลมาก

นรชนใด มีปัญญา ฟังนิมนต์พระโสคาบัน ๑๐๐ องค์มา ฉันภัตตาหาร
ทานของนรชนนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ประกาศว่า มีผลมากกว่าการถวาย
ทานแก่บุคคลผู้สมบุรุษด้วยปัญญา

นรชนใด มีปัญญา ฟังนิมนต์พระสกทาคามีองค์หนึ่ง มาฉัน
ภัตตาหารทานของนรชนนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าประกาศว่า มีผลมากกว่า
การถวายทานแก่พระโสคาบัน ๑๐๐ องค์

นรชนใด มีปัญญา นิมนต์พระสกทาคามี ๑๐๐ องค์มาฉันภัตตาหาร
ทานของนรชนนั้น พระพุทธเจ้าประกาศว่า มีผลมากกว่าการถวายทานแก่
พระสกทาคามีองค์เดียว (หลายองค์ดีกว่าองค์เดียว)

นรชนใด มีปัญญา นิมนต์พระอนาคามี ๑ องค์ มาฉันภัตตาหาร
ทานของนรชนนั้น พระพุทธองค์ประกาศว่า มีผลมากกว่าการถวายทานแก่
พระสกทาคามี ๑๐๐ องค์

นรชนใด มีปัญญา นิมนต์พระอรหันต์องค์เดียวมาฉันภัตตาหาร
ทานของนรชนนั้น ครัสว่า มีผลมากกว่าทานที่ถวายแก่พระอนาคามี ๑๐๐
องค์

นรชนใด มีปัญญา นิมนต์พระอรหันต์ ๑๐๐ องค์มาฉันภัตตาหาร
ทานของนรชนนั้น ครัสว่า มีผลมากกว่าทานที่ถวายแก่พระอรหันต์องค์เดียว
(หลายองค์ดีกว่าองค์เดียว)

นรชนโค มีบุญญา นิมิตต์พระบิ๊จเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่งมาฉน
ภักคากหาร ทานของนรชนนั้น ครวี่ว่า มีผลมากกว่าทานที่ถวายแก่พระ-
อรหันต์ ๑๐๐ องค์

นรชนโค มีบุญญา นิมิตต์พระบิ๊จเจกพุทธเจ้า ๑๐๐ องค์มาฉน
ภักคากหาร ทานของนรชนนั้น ครวี่ว่ามีผลมากกว่าทานที่ถวายแก่พระบิ๊จเจก
พุทธเจ้าองค์เดียว (หลายองค์ก็กว่าองค์เดียว)

นรชนโค มีบุญญา นิมิตต์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าองค์เดียวมาฉน
ภักคากหาร ทานของนรชนนั้น ครวี่ว่ามีผลมากกว่าทานที่ถวายแก่พระบิ๊จเจก
พุทธเจ้า ๑๐๐ องค์

นรชนโค มีบุญญา นิมิตต์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๑๐๐ องค์มาฉน
ภักคากหารทานของนรชนนั้นครวี่ว่ามีผลมากกว่าทานที่ถวายแก่พระสัมมาสัม-
พุทธเจ้าองค์เดียว (หลายองค์ก็กว่าองค์เดียว)

นรชนโค มีบุญญา นิมิตต์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าองค์นายกแห่ง
ชาวโลกพร้อมด้วยหมู่

พระสงฆ์มาฉนภักคากหาร และนรชนโคย่อมสร้างวิหาร ตามกำลัง
ที่จะสร้างได้ถวายแก่พระสงฆ์ ซึ่งมาจากทิศทั้ง ๔ การถวายทานของนรชน
นั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประกาศว่ามีมากกว่าการถวายทานแก่พระสัม-
มาสัมพุทธเจ้าพร้อมพระสงฆ์นั้น

เพราะเหตุนี้แล บุคคลผู้เป็นบัณฑิต เมื่อพิจารณาเห็นประโยชน์
ของตน ควรสร้างวิหารที่นารีนมัย นิมิตต์ภิกษุผู้เป็นพหูสูตให้อุทธาศัย
ควรถวายทาน ๑๐ อย่าง ที่ประเสริฐ มีข้าวและน้ำ เป็นต้น แต่ภิกษุสงฆ์ผู้
สมบูรณ์ด้วยศีล มีความประพฤติซุกเสลาภิเลสเหล่านั้น

เทวดาเหล่าใดมีในเทินั้น ควรอุทิศทักษิณาทานเพื่อเทวดาเหล่านั้น
ด้วย เทวดาที่ถูกบูชาแล้ว ทำน้อมบูชาขอบ ทักนบถ้อยแล้ว ย่อมนบถ้อย
ขอบแก่นั้นเทวดาเหล่านั้นย่อมอนุเคราะห์บุคคลผู้ถวายทานนั้น ประหนึ่ง
มารดาอนุเคราะห์บุตรผู้เกิดจากอก

บุรุษได้อาศัยเทวคาถาอนุเคราะห์แล้ว ย่อมเห็นภิกษุอันเจริญทุกเมื่อ

เขารู้จักธรรมอันใดในโลกนี้แล้วจักไม่มีอาสวะปรีวิพพาน ภิกษุทั้งหลายจะแสดงธรรมนั้น อันนำออกจากทุกข์ทั้งปวงแก่เขา และเขาพึงธรรมอันประเสริฐของภิกษุเหล่านั้นแล้ว จักปรีวิพพานไม่มีอาสวะ

ถ้าบุคคลผู้ถวายวิหารท่องเที่ยวไปในภพน้อยภพใหญ่ ก็ชื่อว่าเกิดดีแล้ว ในสถานที่มี โภคะ ตระกูล และวรรณะ ถ้าเขาจะเกิดในวรรณะกษัตริย์หรือในวรรณะพราหมณ์ เขาจะไม่เกิดในวรรณะต่ำเลย

บุคคลผู้ถวายวิหารเกิดในตระกูลใด ตระกูลนั้นย่อมเจริญด้วย เขตสมบัติ โภคะมากมายและยศเป็นต้น

สมบัติทุกอย่างย่อมเจริญด้วยการถวายวิหารนั้นทั้งหมด

อีกอย่างหนึ่ง ผู้ใดสร้างเอง หรือให้บุคคลอื่นสร้างวิหาร ผู้นั้นย่อมอายุยืน สมบูรณ์ด้วยวรรณะและพละ ไม่มีโรค มีปัญญาใหญ่หลวง อันชาวโลกทั้งปวงนับบูชา

ผู้ถวายวิหาร ย่อมไม่เข้าถึงความเป็นผู้มีชาติเป็นคนคาบอดและทุพพลวเป็นต้น มีรูปร่าง มีจักขุผ่องใส มีอวัยวะทุกส่วนสมบูรณ์ มีวาจาอ่อนหวาน

กับบุคคลผู้ถวายวิหารนั้น แม้กึ่งนงสบาย ตลอดจนออกจากกรรมมารคาก็สบาย เวลาที่กลอดแล้วก็เก็บโตโดยง่าย ในกาลไหน ๆ ย่อมไม่เข้าถึงทุกข์ในโลกเลย

ในเวลาเกิด ธรรมคามมนุษย์ทุกคนไม่มีศีรษะลง แล้วจะออกจากกรรมมารคาไม่ได้ แต่ผู้ถวายวิหารจะเป็นอย่างนั้นก็หาไม่ ย่อมหลุดจากกรรมมารคาเหมือนพระธรรมกถึก ผู้กล่าวลงจากธรรมาสน์ฉะนั้น

ผู้ถวายวิหารนั้นได้เสวยความสุขอันเกิดจากความเป็นมนุษย์ทุกอย่าง ได้สั่งสมกุศลกรรมทำ ๓ ประการไว้เป็นอย่างดี บรรลุการไปสุคติ มีจิตไม่ลุ่มหลงจุกจากโลกมนุษย์ก็ได้ไปยังเทวโลกอันเป็นสถานที่อยู่อันรื่นรมย์อันดีอย่างใหญ่เลย

ผู้ถวายวิหารนั้น มีผิวพรรณงดงามอย่างยิ่ง เหนือกว่าผิวพรรณของ
เทวดาทัวไป ย่อมครอบงำผิวพรรณของเทวดาเหล่าใดที่ทรง^{๒๕} และย่อม
ครอบงำเหล่าเทวดาผู้มีความสำราญ มียศ มีกำลัง ด้วยคุณสมบัติที่เกิดจาก
ตนเป็นต้น

เหล่าหญิงสาวสวยเกินกว่า ๑๐ คน มีร่างกายงดงามอย่างยิ่ง มี
ความงามทั่วทุกผิวพรรณมีพิศดารงดงามอย่างยิ่ง ทั้งงดงามด้วยเครื่อง
ประดับย่อมกั้น ย่อมกบหา ผู้ถวายวิหารผู้นอนบนที่นอนอันประเสริฐ
ด้วยเครื่องดนตรีมีการพ้อน และการประโคม เป็นต้น

บุคคลผู้ถวายวิหาร มีหมั่นเนื่องเทวดาชั้นจาตุมหาราช ได้ไปสู่
หมู่เทวดา ชั้นดาวดึงส์ส่วนหมู่เทวดาในชั้นดาวดึงส์ได้ไปสู่หมู่เทวดาชั้นยา
มาจุติจากชั้นยามาแล้ว ก็ได้ไปชั้นคฤติคยไป

กับบุคคลผู้ถวายวิหารนั้น จุติจากชั้นคฤติคยอันเป็นที่รื่นรมย์อย่างดี
แล้ว ก็ได้ไปสู่หมู่เทวดาชั้นนิมมานรดี

ก็เขาจุติจากชั้นนิมมานรดีแล้ว ก็ได้ไปสู่หมู่เทวดาชั้นปรนิมมิตว
สวัตถิ

บุคคลผู้ถวายวิหารนั้น ครั้นจุติจากหมู่เทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตถิ
แล้วก็ได้มาสู่หมู่เทวดาชั้นนิมมานรดีอีกแม้ไปสู่ชั้นคฤติคยจากหมู่เทวดาชั้น
นิมมานรดีแล้ว ก็ได้มาสู่ชั้นยามาอีก

ผู้ถวายวิหารนั้น ได้ไปสู่ชั้นดาวดึงส์แล้วก็จุติจากชั้นยามา และ
จากชั้นดาวดึงส์นั้นแล้วก็ได้มาสู่หมู่เทวดาในชั้นจาตุมหาราชอีก โดย
อนุโลมและโดยปฏิโลม ด้วยประการฉะนี้

ผู้ถวายวิหารนั้น ครั้นเสวยกามโภคอันเป็นที่พิศ ในเทวโลก ๖ ชั้น
แล้ว ได้รับสุขอย่างเลิศอันไพบูรณ์ จุติจากเทวโลก ๖ ชั้นนั้นแล้ว จักเป็น
พระเจ้าจักรพรรดิผู้ประเสริฐในมนุษย์โลก

ผู้ถวายวิหารนั้น ครั้นจุติจากมนุษย์โลกนี้แล้วก็ไปยังเทวโลกอีก
เสวยโภคทรัพย์อันเป็นของเทพยดาอันประเสริฐดกไปๆ ด้วยอิทธิฤทธิ์คือ
การถวายวิหารในโลกเหมือนพระภิกษุผู้ชำนาญได้บริโภคนิโครจิวระนั้น

ก็ผู้ถวายวิหารนั้น เมื่อปรารภนาให้อัศจรรย์เป็นแสงสว่าง ย่อม
ถึงความเป็นผู้มีอัศจรรย์ประเสริฐ เมื่อปรารภพระนิพพานสุข ก็ย่อม
บรรลุพระนิพพานสุขนั้น

เว้นพระโลกนาถเสียด นรชนใดๆ ในโลก ๓ นี้สามารถเพื่อกล่าว
อาณิสสอย่างไธสารในการถวายวิหารแม้ด้วยปากคนหลายพันปาก

พระผู้มีพระภาคผู้เป็นที่เคารพของชาวโลกคือมนุษย์และเทวดา ทรงอนุโมทนาท่าน
อนาถบิณฑิกกฤหบดีด้วยศาดาลหลายศาดาลเหล่านี้แล้ว เสด็จลุกจากอาสนะ ได้เข้าไปยังวิหารแล้ว ท่าน
อนาถบิณฑิกกฤหบดี ได้ทำการฉลองวิหาร ด้วยการตลงเงินจำนวน ๑๔ โกฎิ เป็นเวลา ๔ เดือน
ถึงได้เสร็จสิ้นลง เฉพาะวิหารหลังหนึ่ง ท่านอนาถบิณฑิกกฤหบดีนั้นต้องใช้เงินสร้างถึง ๕๔ โกฎิ
ด้วยประการฉะนี้

ก็ในอดีตกาล ครั้นสมัยพระผู้มีพระภาคพระนามว่าวิปัสสี ท่านอนาถบิณฑิกกฤหบดี
ได้เป็นเศรษฐี ชื่อว่า สุมิตตะได้ใช้แผ่นดินอุฏฺฐทองคำ ชื่อสถานที่แล้ว ให้สร้างอารามสงฆ์
ประมาณ ๑ โยชน์ ในสถานที่นั้นนั้นแหละ สมัยพระผู้มีพระภาคพระนามว่าสีหิ ท่านได้เป็น
เศรษฐีนามว่า สิริวิฑฺฒณะ ได้ใช้แผ่นดินทองทับทิมทอง ชื่อสถานที่ แล้วสร้างอารามสงฆ์ยาวประมาณ
๓ ศากุฑ ในสถานที่นั้น ครั้นสมัยพระผู้มีพระภาค พระนามว่าเวสสภู ท่านเป็นเศรษฐีนามว่า
โสภณิยะ ได้ใช้แผ่นดินแก้วช้างทองคำชื่อสถานที่ แล้วสร้างอารามสงฆ์ ยาวประมาณถึงโยชน์ ในสถาน
ที่นั้น ต่อมาสมัยพระผู้มีพระภาคพระนามว่ากกุสันธะท่านได้เป็นเศรษฐีนามว่าอุจฺจกะ ได้ใช้แผ่นดิน
ทองคำชื่อสถานที่ แล้วสร้างอารามสงฆ์ยาวประมาณ ๑ ศากุฑ ในสถานที่นั้น สมัยพระผู้มีพระภาค
พระนามว่าโกณฑนยะ ท่านได้เป็นเศรษฐีนามว่าอุจฺจกะ ได้ใช้แผ่นดินแก้วทองคำชื่อสถานที่ แล้วสร้าง
อารามสงฆ์ ยาวประมาณถึงศากุฑ ในสถานที่นั้น สมัยพระผู้มีพระภาคพระนามว่ากัสสปะ ท่านได้เป็น
เศรษฐีนามว่าสุเมกฺกละ ใช้แผ่นดินอุฏฺฐทองคำชื่อสถานที่แล้วสร้างอารามสงฆ์ ยาวประมาณ ๑๖ กวีส ใน
สถานที่นั้น แลครั้นสมัยพระผู้มีพระภาคของเราท่านเศรษฐีอนาถบิณฑิกะได้ใช้แผ่นดินโกฎิกุฑาประมาณ

ชื่อสถานที่แล้วสร้างอารามสงฆ์ยาวประมาณ ๔ กวีส ในที่นั้น คงได้ศัคมมา พระพุทธเจ้าทุกพระองค์
มีทรงได้ละทิ้งสถานที่นั้นเสีย เหมือนอย่างที่ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถาปฐาปธานสูตรว่า สถานที่ที่พระ-
พุทธเจ้าทุกพระองค์มิได้ทรงละเว้นมี ๔ อย่าง คือ พระโศภิตสังคัมมิพระพุทธเจ้ามิได้ทรงละเว้น
มีในสถานที่เดียวกัน ไม่ทรงละเว้นสถานที่ประกาศพระธรรมจักร ๗ บ้าอสิปทมนฤกทายวันไม่ทรง
ละเว้นสถานกั้วพระบาทกั้วแรกลงที่ประคูลังกัสนนคร ในเวลาเสด็จลงจากเทวโลก และไม่ทรง
ละเว้นสถานที่รื้อยแทนเคื่อง ๔ อย่าง ในพระคันธกุฎี ๗ พระวิหารเชควัน ก็พระวิหารมีเล็กบ้าง
ใหญ่บ้าง พระวิหารไม่ทรงยกเว้น แ่งกัเว่นพระนคร ก็คราวโคพระนครอยู่ค้ำนทิกคัเว่นออก
คราวนั้นพระวิหารอยู่ค้ำนทิกคัเว่นคกั คราวโคพระนครอยู่ค้ำนทิกโคคราวนั้นพระวิหารอยู่ค้ำ
นทิกเหนือ คราวโคพระนครอยู่ค้ำนทิกคัเว่นคกั คราวนั้นพระวิหารอยู่ค้ำนทิกคัเว่นออก คราวโค
พระนครอยู่ค้ำนทิกเหนือ คราวนั้นพระวิหารอยู่ค้ำนทิกโค แต่บัดนี้ พระนครอยู่ค้ำนทิกเหนือ
พระวิหารอยู่ค้ำนทิกโค

พระผู้มีพระภาคทรงรับพระเชควันมหาวิหารอันเป็นอารามของท่านอนาคามีณชิกเศรษฐี
แล้ว ประทับอยู่สุขสำราญในวิหารนั้นนั้นแหละ เสด็จจาริกไปในประเทศอีก เสด็จไปกรุงราชคฤห์
ตามลำดับประทับอยู่ ๗ พระเวสุวันมหาวิหาร ตั้งแต่เวลานั้นเป็นต้นมา พระผู้มีพระภาคผู้นั้นชาว-
โลกเคารพ เมื่อพิจารณาบุคคลที่พระองค์จะทรงแนะนำในที่ใด ก็เสด็จไปในที่นั้น ให้บุคคลเหล่านั้น
ตรัสรู้ตามแล้ว สมคังที่ท่านพระสังคิกกาจารย์ กล่าวว้

พระศากกเจ้าจอมปราชญ์ เมื่อตรวจคัมมุสัคคัวักักรแนะนำ ได้ประทับอยู่ในพระเชค-
วันมหาวิหารอันสงบอันเป็นที่รรมย์แห่งใจนั้น ด้วยวิหารธรรมค่าง ๆ

ก็ในกาลค้อมมาพระพุทธเจ้าผู้ชัแนวทางได้ประทับอยู่ ๗ พระเวสุวันอันนำว้รรมย์ อัน
นรชนผู้เกล็ดักักรเข้าไฝฝ้า ทรงแสดงกัศลกรรรมอันพระองค์สังสมไวอันเป็นบาทแห่งธรรม
ทั้งปวง เปรียบเหมือนพระอาทิตย์ ทอแสงชันไปบนยอดคัมุขาละนั้น

พระพุทธเจ้าจอมมุนี ทรงเปลื้องเหล่าสัคคัว ผู้มีกัศลกรรรมที่ทนสังสมไว้แทบพระบาท
ของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐองค์ก่อน ๆ จึงได้ทรงประค้อมธรรมแก่ริอย่างโพพาร อันบันเล็ดคัว
เสียงไพเราะอย่างย้ง แล้วเสด็จเข้าไปประทับในสถานทีนั้น ๆ

ถถาว้าคัวการถววยรับพระเชควันมหาวิหาร จบ

จบนิทานภาคตั้งแต่การบรรพบุรุษพระสัพพัญญูคุณาของพระผู้มีพระภาค จนถึงการทรง
รับพระเชตะวันมหาวิหารตามลำดับด้วยประการฉะนี้

บัดนี้จะนับการเข้าจำพรรษาของพระผู้มีพระภาคต่อไป นับอย่างไร ? คือ

พรรษาแรก พระผู้มีพระภาคทรงประกาศพระธรรมจักรที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน โดย
นัยที่กล่าวมาแล้วทรงทำให้พรหมจำนวน ๑๘ โภกิ คัมภีร์อมฤต เสด็จเข้าไปอาศัยกรุงพาราณสีแล้ว
ประทับ ณ ที่นั้น

พรรษาที่ ๒ พระผู้มีพระภาค เสด็จเข้าไปอาศัยกรุงราชคฤห์ ประทับ ณ พระเวฬุวัน-
มหาวิหาร

พรรษาที่ ๓ และพรรษาที่ ๔ ก็ประทับ ณ พระเวฬุวันมหาวิหารนั่นเอง

พรรษาที่ ๕ พระผู้มีพระภาคเสด็จเข้าไปอาศัยพระนครเวสาลี ประทับ ณ ภูฏาคารศาลา
ป่ามหาวัน แล้วทรงจำพรรษา ณ ภูฏาคารศาลานั้นนั่นแล เพราะทรงเอ็นดูชนผู้ควรทรงแนะนำ ใน
พรรษานั้นแล ได้เกิดโรคร้ายแรงขึ้นแก่พระเจ้าสุทโธทนมหาราช พระพุทธบิดา ลำคับนั้น เหล่า
กษัตริย์กษัตริย์ และหมู่พระสงฆ์มีพระนางมหาปชาบดีเป็นประมุข ไม่สามารถจะเยียวยาโรคนั้นได้
พระราชาทรงประสรวรหนัก ทรงถูกพยาธิร้ายแรงครอบงำแล้ว มีพระวรกายชুবสอม เสด็จบรรทม
บนพระแท่นสวรรคต กลิ้งเกลือกไปมาด้วยคำวิว่า โอ ! ทุกข์ ทรงระลึกถึงพระผู้มีพระภาคว่า
โอหนอ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าบุรุษของเราไปรักเสด็จมาที่นี้ ลุบลำคัศจรรย์ของเราผู้มีเวทนาถ้ำ พระ
นันทะและพระอานนท์ ลุบลำคัทั้งสองข้าง และพระราหุล ลุบลำคัหลังเท้าของเรา พระราชาทรง
ระลึกถึงพระผู้มีพระภาค เสด็จบรรทมบนพระแท่นสวรรคต ด้วยประการฉะนี้

ก็สมัยนั้นแล พระผู้มีพระภาค เสด็จออกจากมหากรุงเวสาลี ในเวลาเช้ามืด ทรง
ตรวจดูบุคลิก ผู้ที่พระองค์ควรแนะนำ ในเวลาที่ทรงตรวจดูนี้แหละ พระองค์ได้ทอดพระเนตร
เห็นพระราชาทรงประสรวรหนัก เสด็จบรรทมบนพระแท่นสวรรคต อย่างน่าสงสารเหลือเกิน ทรง
คำวิว่า โอ มหาราชพระบิดาของเรา ทรงประสรวรหนักเหลือเกิน ปราถนการไปของเรา บัดนี้ถึง
เวลาที่เราจะต้องไป จึงเสด็จลุกจากสี่ไฮสาลี ทรงกระทำกรชำระสรีระ เสด็จเที่ยวไปปิดศพบาท
ณ กรุงโพนาลีเสด็จกลับจากการมีศพบาทแล้วได้คร่ำครวญพระอานนทเถระว่า อานนท์ ! พระบิดาของ
เราได้ทรงประสรวรหนักมากในววันนี้ ปราถนการจะให้เราไป มาเถิด อานนท์ เราไปเผ้าท้าวเธอทัน

และเธอก็บอกภิกษุสงฆ์ด้วย พระเถระรับคำของพระผู้มีพระภาคแล้วได้บอกแก่ภิกษุสงฆ์ ครั้นนั้น พระเถระมีพระสาวกบุตรและพระโมกคัลลานะเป็นต้น ได้พากันถือบาตรและจีวร ออกจากสถานที่ของชนแล้ว พระเถระได้กราบอุสสพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบแล้ว ต่อมาพระผู้มีพระภาคได้ทวิตเรียกพระภิกษุเหล่านั้นมาทวิตอย่างนั้นว่า ภิกษุทั้งหลาย วันนั้นพระเจ้าสุทโธทนะมหาราชทรงประสูติพระโอรสองค์แรกมาให้เราไป เราจักไปเยี่ยมพระองค์ นี่เป็นการเห็นครั้งสุดท้ายของเรา ก็แลพระผู้มีพระภาคครั้งทรงแจ้งภิกษุเหล่านั้นให้ทราบแล้วพร้อมด้วยภิกษุจำนวน ๕๐๐ รูป ได้เหาะไปด้วยพุทธานภาพเสด็จไปทางกรุงบิลพัตถ์ เกิดเช่นปราสาท แล้วประทับนั่งบนบัลลังก์เหนือพระแท่นบรรทมของพระราชาซึ่งทรงประสูติพระโอรส ทอดพระเนตรพระราชาซึ่งมีพระสตรีระชุมผสมทรงเกิดธรรมสังเวช ได้ทวิตคำแก่พระราชาว่า โยมพระองค์พ้ออกทนได้ พ้อยออีกภาพให้เป็นไปบ้างหรือ ทรงหายจากทุกขเวทนาหรือยัง พระราชาได้ทรงสดับพระดำรัสของพระผู้มีพระภาค ทรงมีพระศอกขึ้นพระพักตร์นอนไปด้วยพระอัสสุร ได้ทวิตคำแก่พระผู้มีพระภาคว่า พระองค์ผู้เจริญ โยมออกทนไม่ไหวแล้ว ไม่สามารถจะให้อีกภาพคำนั้นไปได้ ทุกขเวทนาแสนสาหัสได้ครอบงำโยม โยมยอมหายเสียที ต่อมาพระผู้มีพระภาคได้ทวิตว่า อย่าได้ทรงคิดมากไปเลยโยม ดังนี้เป็นต้นแล้วทรงเหยียดพระพักตร์เบื้องขวาเหมือนวงช้างเอราวัณออกจากภายในจีวร แล้วทรงอธิบายว่าถ้าเรานำเพ็ญบารมี ๓๐ ประการ คือ บารมี ๑๐ ทัก อุปบารมี ๑๐ ทัก ปรมัตถบารมี ๑๐ ทัก นำเพ็ญจริยา ๓ ประการ คือ โลกัตถจริยา ฉวักถถจริยา พุทธัตถจริยา ได้บริจาคนามบริจาคน ๕ ประการ คือ บริจาคทรัพย์ บริจาคโอรส บริจาคเมสี บริจาคอวัยวะ และบริจาคชีวิต ในสองไซ ๔ สองไซ อึ่งด้วยแสนกัป เพื่อประโยชน์แก่สรรพสัตว์ จึงได้เป็นพระเจ้าแล้วไซ้ ด้วยอำนาจการกตัญญูอย่างนี้ พอมือข้างขวาของเราจับที่พระกระหม่อมพระบิดาของเรา ขอให้เวทนาที่กล้าแรงทุกอย่าง จงหายไปแล้ว ทรงอุบลเกล้าพระเศียรพระราชา พอพระเศียรพระราชาถูกองค์พระพักตร์ขวาเข้าเท่านั้นเวทนาทุกอย่างก็หายไป

ลำดับนั้นพระอานนท์ประสงค์จะกระทำสัตยาธิฐานของคน จึงได้ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคแล้วกระทำสัตยาธิฐานว่า พระองค์ผู้เจริญ ถ้าหม่อมฉันได้ศึกษามพระองค์ เหมือนเจ้าอานนท์อยู่ที่ใด พระผู้มีพระภาคก็อยู่ที่นั่น พระผู้มีพระภาคอยู่ที่ใด อานนท์ก็อยู่ที่นั่นเพราะเหตุนี้ ด้วยการกตัญญูนี้ พอมือหัดข้างขวาของข้าพระองค์ถูกองค์พระพักตร์เบื้องขวาของพระมหาราชเข้าเท่านั้น ขอเวทนาที่พระบาทข้างขวา จงหายไปเถิด แล้วได้อุบลเกล้าพระบาทข้างขวาของพระราชา

ในขณะนั้นนั้นแล เวหนที่พระพาหาทั้งหมก ได้หายไป ครั้นนั้น พระนันทะประสงค์จะทำสักขาธิษฐาน จึงถวายบังคมพระผู้มีพระภาคกราบทูลอย่างนั้นว่า พระองค์ผู้เจริญ ถ้าหม่อมฉันกระทำการพระดำรัสของพระองค์ ถ้าเป็นจริงไซ้ พอดีข้าพเจ้าลูกคองพระโรคที่พระพาหาเบี่ยงซ้ายพระบิคาของเราเท่านั้น ขอพระโรคจงสงบไปเถิด ธิษฐานแล้วได้ลบลคำพระพาหาข้างซ้ายของพระราชา ถ้าบัดนี้ เวหนที่พระพาหาข้างซ้ายของพระราชาได้สงบลง ต่อจากนั้น พระราชาทูลประสงค์จะทำสักขาธิษฐานของกนจึงถวายบังคมพระผู้มีพระภาคตั้งสักขาธิษฐานว่า พระองค์ผู้เจริญ ถ้าข้าพเจ้าพระองค์ใคร่ต่อการศึกษา อุตุนค่อโอวาทของพระองค์ไซ้ เพราะเหตุนี้ด้วยการตั้งสัจจะนี้ พระหัตถ์ขวาของข้าพเจ้าองค์ได้คอง พระปฤษฎาภักดิ์ พระเจ้าผู้ของข้าพเจ้าองค์เข้าเท่านั้น ขอพระโรคที่พระปฤษฎาภักดิ์จงสงบแล้วทรงลบลคำที่พระปฤษฎาภักดิ์ของพระราชา ในขณะนั้นนั้นแล เวหนที่พระปฤษฎาภักดิ์ พระอุระ และพระชนกและพระบาทของพระราชาได้สงบลง คราวนั้นพระราชาทรงหายจากพระโรคทรงเกิดพระบิคาและโสมนัสเสด็จจากอาสนะ ได้ยืนถวายบังคม พระผู้มีพระภาคแล้ว

ถ้าบัดนี้พระผู้มีพระภาคทศพระเนตรเห็นพระราชา ซึ่งทรงหายจากทุกข์เวทนาแล้ว ทรงทราบว่า พระชนมายุของพระบิคาอันมีน้อย ทรงรำพึงว่า โอ! พระบิคาของเรานพึงสวรรคตภายในสัปดาห์นี้ พระอุปนิสัยแห่งพระอรหันต์ของพระองค์จะมีหรือไม่หนอ ดังนี้แล้ว พอลทราบว่ามีอุปนิสัยพระอรหันต์มีแน่ จึงทรงแสดงธรรมตลอดคืนแฉวัน พระผู้มีพระภาคครั้งทรงแสดงธรรมแก่พระราชาด้วยประการฉะนี้แล้ว ในวันที่ ๘ ทรงเริ่มธรรมกถาอันแสดงอนิจจังลักษณะอีก ได้ครวัสพระดำรัสนั้นก็กับพระราชาว่า

สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ มีการเกิดขึ้นและมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป การเข้าไปสงบสังขารเหล่านั้นเป็นสุข

เมื่อใดบุคคลเห็นด้วยปัญญาว่า สังขารทั้งปวงเป็นของไม่เที่ยง เมื่อนั้นเขาย่อมเบื่อหน่ายในทุกชั้นนั้นเป็นทางแห่งความหมดจด

เมื่อใดบุคคลเห็นด้วยปัญญาว่า สังขารทั้งหลายเป็นทุกข์ เมื่อนั้นเขาย่อมเบื่อหน่ายในทุกข์ นั้นเป็นหนทางแห่งความหมดจด

เมื่อโคบุตรได้เห็นด้วยปัญญาว่า ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา เมื่อนั้น
เขาย่อมเบื่อหน่ายในทุกข์ นั่นเป็นทางแห่งความหมดจด

เมื่อพระผู้มีพระภาคกำลังแสดงธรรม โดยนัยที่ว่ามานี้ พระเจ้าสุทโธทนะมหาราช
ทรงเจริญวิปัสสนาตามกระแสพระธรรมเทศนา ทรงบรรลุพระอรหัตต์ พร้อมกับปฏิสัมภิทาอันกระทำ
การละรูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ และอวิชชาได้โดยไม่มีเหลือ ลำดับนั้นพระราชาทรง
บรรลุพระอรหัตต์ผล เกิดปีติโสมนัส ได้กราบทูลพระคำวสันตที่พระผู้มีพระภาคว่า พระองค์ผู้เจริญ
โยมพ้นจากเครื่องผูก คือสงสารแล้ว พระนิพพานสำเร็จแก่โยมแล้ว อีกประการหนึ่งชีวิตของโยม
มีน้อย โยมจักปรีณิพพานวันนั้นแหละ ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาค ครว้ว่า จงกำหนดกาลเอาเองเถิด
โยม พระราชาครว้ว่า นั้นแหละ พระเจ้าข้าเหล่ากษัตริย์ค้ำกณะ และหมู่พระสนมมีพระนางมหาปชา
บัตีเป็นประมุขได้สดับคำนั้นแล้ว ต่างสยหายมคฺที่พระอรุณแสงแล้ว ลำดับนั้นพระราชาทรง
ปลอบกษัตริย์เหล่านั้นให้เข้าพระทัย แล้วครว้สออย่างนี้ว่า พวกเธอ อย่าเศร้าโศกว่าไรเลย ความ
สมหวัง ความพลัดพรากจากสิ่งที่เรารักน่าพอใจทุกอย่างนี้เป็นของไม่เที่ยง เป็นธรรมดาของโลก
สิ่งใดเกิดขึ้นแล้ว สิ่งนั้นทั้งหมตกุณยอมมีคหวั่ง ทุกคนจะพึงสมหวังในสิ่งนั้นแก่ที่ไหนเล่า
พระราชาทรงทำให้กษัตริย์เหล่านั้นเบาพระทัยแล้ว เสด็จจากอาสนะถวายบังคมพระผู้มีพระภาค
แล้วครว้สออย่างนี้ว่า พระองค์นักหนาแห่งชาวโลกผู้เจริญ กายกรรม วาจากรรม หรือมนโกรรมอะไร ๆ
ของโยมถ้ามีอยู่ ขอพระผู้มีพระภาคโปรดยกโทษนั้น ๆ ให้แก่โยมด้วยเถิดพระเจ้าข้า พระเจ้าสุทโธ
ทนะมหาราช ได้ขอขมาโทษพระผู้มีพระภาคด้วยประการฉะนี้แล้ว เสด็จบรรทมบนพระแท่นบรรทม
ประกอบด้วยสิริ ปรีณิพพานบนพระแท่นบรรทมนั่นเอง ลำดับนั้นพระผู้มีพระภาค ทรงทราบว้
พระราชปรีณิพพานแล้ว ทรงเกิดธรรมสังเวช ได้ครว้สพระคำวสันตแก่พระภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุ
ทั้งหลาย ! พวกเราองค์พระมหาราชพุทธบิดา มรดกธรรมมีใกล้เคียงองค์พระองค์เลย พระองค์นั้น
ถึงความไม่เที่ยงแล้ว เพราะสัตว์ทั้งปวง มีความตายเป็นธรรมดา มีความแก่เป็นที่สุดไม่ล่วงพ้น
จากความตายไปได้ เพราะฉะนั้นพวกเราอย่าได้พากันประมาทเลย

ในคราวนั้น พระนางมหาปชาบตี พระนางโสธรา กษัตริย์ค้ำกณะและหมู่พระนางสนม
ต่างพากันเคียดชกกันแล้วว้ว่าไรด้วยเสียงดัง ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทำให้ชนเหล่านั้นทุกคน
เบาใจด้วยธรรมกลาที่ประกอบด้วยความไม่เที่ยงแล้ว ได้ครว้สคำวสันตที่ท่านมหาภิณทสฺสประว้ว่า ไปเถิด
กัถสปะ เราก็จักดำเนินกิจของพระบิดาของเรา เธอจงทรวงดูสถานที่ดำเนินกิจนั้น พระเถระได้คอยรับ

ว่าศิลปะพระเจ้าแล้ว แวกล้อมด้วยพระภิกษุผู้ทรงรุดคุณ ไปยังสถานที่ถวายพระเพลิงพระสรีระของ พระราชาพร้อมด้วยกษัตริย์ศากยะ ตรวจสถานที่นั้นแล้วก็ให้สร้างจิกกาธาร ในเวลานั้นเหล่าเทวกา ผู้สถิตอยู่ในหมื่นจักรวาล ท้าวมหาพรหม มีท้าวสักกเทวราช เทวคานันเสียมะ ชันสันคูลิศ ชันนิมมานรดี และเทวคานันปรนิมมิกวสวัตติเป็นประมุข ได้พากันยักเอาเรือนยอดจำนวน ๔๐๐ หลัง และของหอมมิได้จันทน์และของหอมอื่นเป็นที่พือเป็นคันร่วมกันสร้างจิกกาธารกับพระมหากัสสปเถระ เมื่อจิกกาธารสำเร็จแล้ว พระมหากัสสปเถระได้กลับมาราบทุกพระผู้มีพระภาคอีก

ถัดมา พระผู้มีพระภาคทรงยกพระเศียรพระราชด้วยพระองค์เอง ทรงรคน้ำพร้อม กับพระสาวบริวารเถระบนพระแท่นบรรทมแก้วมณี ทรงให้ยกขึ้นประคองฐานไว้ในอุทกของประทับด้วย รัศมีคราวนั้น กษัตริย์ศากยะ ประชุมกันแล้วช่วยกันยกเศวตฉัตร ธงชัย ธงแผ่นผ้าและพัคจามริชฌ ประโคมคนตรี มีกลอง สังข์ บัณเฑาะว์เป็นต้นแล้วช่วยกันนำพระแท่นบรรทมของพระราชาไป สุสานด้วยอุทก เหล่าเทวกา คณธรรพที่ต่างพากันประโคมคนตรีพิชัยในอากาศแล้วพากันไปสุสาน หลวง พระผู้มีพระภาคทรงแวกล้อมด้วยหมู่ภิกษุเสด็จไปสุสานหลวง ทรงยกพระแท่นบรรทมของ พระราชาด้วยพระองค์เองขึ้นสู่จิกกาธาร ต่อมา ท้าวสักกเทวราชทรงแวกล้อมด้วยหมู่เทวกาทั้งสอง ข้าง ทรงกระทำประทักษิณจิกกาธารของพระราชา ทรงถือไฟแก้วมณีโรยทิศเปลวลูกไฟลงประสงฆ์ จะถวายพระเพลิงจิกกาธารของพระราชา ถ้าคัมภีร์ พระผู้มีพระภาคครีว่า พระเทวราช พระองค์ อยู่แห่งถวายพระเพลิงพระจิกกาธาร พระบิดาของกาคคกก่อน อาคมภาพจักถวายพระเพลิงก่อน แล้วทรงรับไฟแก้วมณีจากพระหัตถ์ ท้าวสักกเทวราชถวายพระเพลิงพระจิกกาธารแล้ว ถ้าคัมภีร์ เหล่าเทวคามท้าวสักกเป็นต้น ได้พากันถวายพระเพลิงคานแล้ว เมื่อพระจิกกาธารพระราชานันกำลัง ตกไฟลงอยู่ กษัตริย์ศากยะ และหมู่พระสมณมีพระนามหาปราชิตเป็นประมุข ทั้งสิ้น ต่างพากันกัน แสงด้วยพระสุรเสียดังฉัน แม้พระผู้มีพระภาคก็ทรงปลอบโยนกษัตริย์ทุกพระองค์เหล่านั้น ให้ เบาใจด้วยพระธรรมมีกลาประกอบด้วยความไม่เที่ยง หมู่สัตว์ประมาณ ๘,๔๐๐ ได้บรรลุนิพพานในสมาคมนั้น

เมื่อพระเจ้าสุทโธทนมหาราชปรินิพพานแล้ว จำนวนแคว้น ๖ แคว้น ซึ่งเป็นพระญาติ ของพระพุทธเจ้า ได้พากันกำเริบแล้วคือ

แคว้น ๖ แคว้น ซึ่งเป็นพระญาติพระพุทธเจ้าได้แก่แคว้นกบิลพัสดุ์ แคว้นเทวทหะ แคว้นโกกิชะ แคว้นสักกระ แคว้นสุปปีวาสา และแคว้นเวระ หมู่มหาชนมีพระมหากษัตริย์เป็นกัณ

ในแคว้น ๖ แคว้น ได้สดับข่าวสาส์นการสวรรคตของพระราชา ต่างพากันกันแสวงว่าไว้ แล้วเริ่ม
บูชาบุญอุทิศพระราชา

ฝ่ายพระผู้มีพระภาคเจ้าพร้อมหมู่ภิกษุได้เสด็จไปยังสถานที่เหล่านั้นนิมนต์ไว้ เสวอมหา-
ยัญของมหารชน เมื่อจะทรงอนุโมทนา จึงได้ทรงภาษีกาถาเหล่านั้นว่า

พระราชามหากษัตริย์ มารดาบิดา พี่น้องชาย-หญิง ญาติ พระ-
อุปัชฌาย์อาจารย์ ที่มีความอาลัย ไว้ที่พึง ญาติ มิตร สัมพันธวงศ์ เมื่อ
ญาติล่วงลับไปแล้ว พึงทำบุญอุทิศเขาตามกำลัง

เหล่านั้นเป็นผู้เป็นนาย เจ้าของตระกูล มิตรสหาย ครั้นทำบุญ
อุทิศญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว ย่อมได้รับผลบุญกรรมที่ตนทำแล้ว และทานที่
ชนเหล่านั้นบำเพ็ญแล้วก็จักมีผลสำเร็จแก่เหล่าญาติที่ล่วงลับไปแล้ว

นรชนเหล่าใดที่เป็นญาติมิบุตรและหลานเป็นต้น ซึ่งยังมีชีวิตอยู่

* เมื่อญาติล่วงลับไปแล้วไม่ทำบุญอุทิศไปให้ตามกำลัง คนพวกนั้น

เป็นทั้งคนอกตัญญูทั้ง ไม่ตั้งอยู่ในธรรมเมื่อไปเกิดในอบายภูมิ ก็ต้องประสบ
กับความลำบากเป็นเวลานาน ส่วนเหล่านั้นที่เป็นคนกตัญญูทำบุญอุทิศไป
ให้ญาติ ถวายทานแก่พระทักษิณอุบะกุลตามกำลังแล้ว ภายหลังก็ไปเกิด
ในสวรรค์ ดังนั้น เหล่าชนที่มีบุญญาทำบุญอุทิศให้ญาติเป็นผู้มีมิตรที่เกี่ยว
เนื่องกันมาแต่ตระกูล มักทำอุปการะตอบแทนแก่เหล่านั้นที่ยุโมทนาทาน
ซึ่งถวายแก่ท่านผู้เป็นอาหุโนอบุคคลด้วยใจที่มีศรัทธาเต็มใส จะร้องให้
เศร้าโศกว่าไรไปทำไมกัน เพราะการร้องให้เศร้าโศกว่าไรดังกล่าวนั้น
หาสำเร็จประโยชน์แก่ญาติผู้ล่วงลับไปแล้วไม่ ญาติ ๆ ก็คงอยู่ในสภาพ
เดิมอย่างนั้นมิแต่ทุกข์ฉะพาทนที่ถวายเข้าไปตั้งไว้ดีแล้ว ในพระสงฆ์เท่านั้น
ที่สำเร็จประโยชน์แก่ญาติผู้ล่วงลับไปโดยฐานะชีวิตกาลนาน ด้วยประการดังนี้

พระผู้มีพระภาคเมื่อทรงเสวยวิฤตถาณของพวกพระญาติแล้วจึงทรงกระทำการสงเคราะห์

พระญาติประทัพบ ๘ นิโคธารามที่พระญาติ ๑๖๐,๐๐๐ ตระกูลให้สร้างไว้ ๘ ริมฝั่งแม่น้ำโรหิณี
๘ กาลครั้งนั้น พระนางมหาปราชินีโกกมิ ได้เสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคจนถึงที่ประทัพบ
ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคแล้วได้เสด็จออกมาประทัพบยืนอยู่ ๘ ที่อันเหมาะสมแล้วได้กราบทูลพระ

* นายเกษียร มะปะโม ป.ธ. ๙ แปล

ผู้มีพระเจ้าว่า ขอประทานวโรกาสพระเจ้าข้า ขอให้มาคุกคามได้บวชในพระธรรมวินัยที่พระศาสดาทรงประกาศแล้วเถิด พระผู้มีพระภาคตรัสว่า อย่าเลยพระนางโคกมีย์ พระองค์อย่าทรงพอพระทัย ให้มาคุกคามบวชในพระธรรมวินัยที่ศาสดาทรงประกาศแล้วเลย ถึงครั้งที่ ๒ ครั้งที่ ๓ พระนางมหาปชาบดีโคกมีย์ยังคงกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ขอประทานวโรกาส พระเจ้าข้า ขอให้มาคุกคามพึงได้บวชในพระธรรมวินัยที่พระศาสดาทรงประกาศไว้แล้วเถิดพระผู้มีพระภาคตรัสว่า อย่าเลย พระนางโคกมีย์ พระองค์อย่าทรงพอพระทัย ให้มาคุกคามบวชในพระธรรมวินัยที่ศาสดาทรงประกาศแล้วเลย พระผู้มีพระภาคทรงห้ามจนถึงครั้งที่ ๓ ต่อมาพระนางมหาปชาบดีโคกมีย์ ทรงเห็นว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงอนุญาตให้มาคุกคามบวชในพระธรรมวินัยที่พระศาสดาทรงประกาศแล้ว ก็ทรงระทมทุกข์โหมหนั พระชลดเนรโหลนอง กันแสงดาวอังกมพระผู้มีพระภาคเจ้า โดยเวียนรอบทางขวา แล้วก็เสด็จกลับไป

ต่อมาพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ ณ เมืองกบิลพัสดุ์ ตามพระอัธยาศัยแล้วเสด็จจาริกไปทางเมืองไพสาลีเสด็จถึงเมืองไพสาลีโดยลำดับประทับ ณ ภูฏาคารศาลาบำมทาวน ครั้งนั้นพระนางมหาปชาบดีโคกมีย์ได้ปลงพระเกศา ทรงผัดกาสายแล้วเสด็จกลับไปทางเมืองไพสาลีพร้อมด้วยนางกษัตริย์ศากยวงศ์เป็นจำนวนมากแล้วเสด็จเข้าไปใกล้ภูฏาคารศาลาบำมทาวนตามลำดับ ครั้งนั้นแลพระนางมีพระบาททั้งสองข้างระบม มีพระวรกายเบือนละของธุดีทรงระทมทุกข์โหมหนั พระชลดเนรโหลนองกันแสงได้ประทับยืนอยู่ ณ ภายนอกชุ้มประคู้ ท่านพระอานนท์ได้พบพระนางมหาปชาบดีมีพระบาททั้งสองระบมมีพระวรกายเบือนละของธุดี ทรงระทมทุกข์โหมหนั พระชลดเนรโหลนองกันแสงประทับยืนอยู่ภายนอกชุ้มประคู้ จึงได้ทูลถามพระนางว่า เรื่องอะไรพระนางโคกมีย์ ทำไมพระองค์จึงมีพระบาทระบมมีพระวรกายเบือนละของธุดีทรงระทมทุกข์โหมหนัพระชลดเนรโหลนองกันแสงประทับยืนอยู่ภายนอกชุ้มประคู้เล่า พระนางมหาปชาบดีตรัสว่าจริงอย่างว่า ท่านพระอานนท์ พระผู้มีพระภาคไม่ทรงอนุญาตให้มาคุกคามบวชในพระธรรมวินัยที่พระศาสดาทรงประกาศแล้ว พระอานนท์จึงทูลว่า พระนางโคกมีย์ ถ้าอย่างนั้นพระองค์ไปรดประทับ ณ ที่นี้สักครู่จนกว่าอากาศจะทูลขอพระผู้มีพระภาคให้มาคุกคามบวชในพระธรรมวินัยที่พระศาสดาทรงประกาศแล้ว

ครั้งนั้นแล ท่านพระอานนท์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ดาวอังกมพระผู้มีพระภาคแล้วก็นั่ง ณ ที่อันสมควรแล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระนางมหาปชาบดีโคกมีย์มีพระบาททั้งสองข้างระบมมีพระวรกายเบือนละของธุดี ทรงระทมทุกข์โหม

นัสพระชลเนคร ไหลนองกันแสงประทีบขึ้นภายนอกซุ้มประตูครว้ว่า พระผู้มีพระภาคไม่ทรงอนุญาตให้มาตุคามบวชในพระธรรมวินัยที่พระคณาจารย์ประกาศแล้ว ขอประทานวโรกาส พระเจ้าข้า มาตุคามควรได้บวชในพระธรรมวินัย ที่พระคณาจารย์ประกาศแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้า ครว้ว่า อย่าเลยอาหนันท์ เธออย่าพอใจการที่มาตุคามบวชในพระธรรมวินัยที่คณาจารย์ประกาศเลย แม้ถึงครั้งที่ ๒ ครั้งที่ ๓ ท่านพระอาหนันท์ก็ยังคงกราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระนางมหาปชาบดีโคตมีนี้มีพระบาททั้งสองข้างระนมีพระวรกายเปื้อนละอองธุลี ทรงระทมทุกข์ โทรมนัส พระชลเนครไหลนอง กันแสง ประทีบขึ้น ณ ภายนอกซุ้มประตู ครว้ว่า พระผู้มีพระภาคไม่ทรงอนุญาตให้มาตุคามบวชในพระธรรมวินัยที่พระคณาจารย์ประกาศแล้ว แม้ถึงครั้งที่ ๒ ครั้งที่ ๓ พระผู้มีพระภาคก็ครว้ห้ามเสีย ต่อมาท่านพระอาหนันท์ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ มาตุคามบวชในพระธรรมวินัยที่พระคณาจารย์ประกาศแล้วสามารถบรรลุโสดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผลหรืออรหัตผลได้หรือไม่ พระผู้มีพระภาคครว้ว่า อาหนันท์ มาตุคามบวชในพระธรรมวินัยที่คณาจารย์ประกาศแล้วสามารถบรรลุโสดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล หรืออรหัตผลได้ พระอาหนันท์กราบทูลว่า พระเจ้าข้า ถ้าหากมาตุคามบวชในพระธรรมวินัยที่พระคณาจารย์ประกาศแล้วสามารถบรรลุโสดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล หรืออรหัตผลได้ไซ้ พระเจ้าข้า พระนางมหาปชาบดีโคตมี เป็นผู้มัวอุปการะมาก เป็นพระมาตุจฉาของพระผู้มีพระภาค ทรงชุลเลียง เมื่อพระนางสตีวิมาหาสาครแล้ว ทรงให้คัมภีรสาร ข้าพระองค์ ขอประทานวโรกาส พระเจ้าข้า ขอให้มาตุคามพึงได้บวชในพระธรรมวินัยที่พระคณาจารย์ประกาศแล้วเถิด พระผู้มีพระภาคครว้ว่า อาหนันท์ ถ้าหากพระนางมหาปชาบดีโคตมีทรงยอมรับครุธรรม ๘ ประการ การยอมรับนั้นจะเป็นอุปสมบทของพระนาง นางภิกษุณีซึ่งอุปสมบทได้ ๑๐๐ พรรษาต้องทำการถูกรับกราบไหว้ และเคารพนอบน้อมแก่ภิกษุซึ่งอุปสมบทได้เพียงวันเดียว แม้ธรรมนี้ นางภิกษุณีพึงสักการะเคารพนับถือบูชาไม่พึงก้าวล่วงกลดอชชีวิต นางภิกษุณีไม่พึงอยู่จำพรรษาในอาวาสที่เป็นของภิกษุ แม้ธรรมนี้ภิกษุณีพึงสักการะเคารพนับถือบูชาไม่พึงก้าวล่วงกลดอชชีวิต ธรรม ๒ ประการ คือ การตามเกี่ยวกับเรื่องอุโบสถ และการเข้าไปฟังโอวาท นางภิกษุณีพึงหวังได้จากภิกษุสงฆ์ทุกที่เถียน ธรรมนี้ นางภิกษุณีพึงสักการะเคารพ นับถือบูชาไม่พึงก้าวล่วงกลดอชชีวิต ออกพรรษาแล้ว นางภิกษุณี ต้องปวารณาโดยฐานะทั้ง ๓ ทั้งที่เห็นทั้งที่เคียดหรือสงสัยในพระสงฆ์สงฆ์ฝ่าย ธรรมนี้ นางภิกษุณี สักการะพึงเคารพนับถือบูชาไม่พึงก้าวล่วงกลดอชชีวิต นางภิกษุณีผู้รับเอาครุธรรมแล้ว พึง

ประพาศิมาตย์บิษัหนึ่งในพระสงฆ์สองฝ่าย แม้ธรรม^{นี้} นางภิกษุณี ฟังสักการะเคารพนับถือบูชาไม่ฟัง
 ก้าวล่วงกลดชีวิต นางสิกขมาณาผู้ศึกษาสิกขาบทในธรรม ๖ ประการครบ ๒ ปีแล้ว ควรแสวงหา
 การอุปสมบทในพระสงฆ์สองฝ่าย แม้ธรรม^{นี้} ภิกษุณีฟังสักการะเคารพนับถือบูชา ไม่ฟังก้าวล่วงกลด
 ชีวิต ภิกษุณีไม่ควรค่าเหล่าภิกษุโดยปริยายใด ๆ ธรรม^{นี้} ภิกษุณี ฟังสักการะเคารพนับถือบูชาไม่ฟัง
 ก้าวล่วงกลดชีวิต ทั้งแคว้น^{นี้}นางภิกษุณีฟังรับโอวาทธรรมของภิกษุฝ่ายเดียว นางภิกษุณี ไม่ฟัง
 สอนธรรมแก่ภิกษุโดยประการใด ๆ ธรรม^{ข้อนี้} นางภิกษุณีฟังสักการะเคารพนับถือบูชาไม่ฟังก้าว
 ล่วงกลดชีวิต อานนท์ ถ้าหากพระนางมหาปชาบดีโคตมีสามารถรับศีลธรรม ๘ ประการตั้งว่ามาน^{นี้}
 ได้ใช้ การรับเอาศีลธรรม ๘ ประการ^{นั้น} จึงเป็นอุปสมบทของพระนางเถิด

ต่อมา ท่านพระอานนท์เรียนศีลธรรม ๘ ประการในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วก็
 เข้าไปหาพระนางมหาปชาบดีโคตมีถึงที่ประทับแล้วได้ทูลพระนางว่า พระนางโคตมี ถ้าหากพระองค์
 ทรงสามารถรับเอาศีลธรรม ๘ ประการ^{นี้ได้} การรับเอา^{นั้น}จักเป็นอุปสมบทของพระองค์ ก็แล
 ครั้นทูลอย่าง^{นี้}แล้ว พระอานนท์เถระก็ได้ทูลบอกศีลธรรม ๘ ประการ โดยทำนองที่ตนเรียนมาแล้ว
 แต่พระนางมหาปชาบดีโคตมี เห็น พระนางมหาปชาบดีโคตมี ได้คร่ำครวญท่านพระอานนท์ว่า
 ท่านพระอานนท์ จันพอใจอย่างยิ่งที่รับเอาศีลธรรม ๘ ประการ ไว้ปฏิบัติไม่ล่วงเกินกลดชีวิต
 เปรียบเสมือนชายหนุ่มหญิงสาวซึ่งอาบน้ำชำระร่างกายแล้ว ได้คอกไม้หอมประคองยกขึ้นวางไว้บน
 ศีรษะของตัวเองละ^{นี้}

ต่อมา ท่านพระอานนท์ ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค กราบอภิวาทแล้วกราบทูลว่า
 ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระนางมหาปชาบดีโคตมีทรงรับเอาศีลธรรม ๘ ประการแล้ว พระภาคเจ้า
 ทรงอุปสมบทแล้วพระเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคได้ทรงประทานการบรรพชาและอุปสมบทพร้อมด้วย
 ศีลธรรม ๘ ประการแก่พระนางมหาปชาบดีโคตมี ด้วยประการตั้งว่ามาน^{นี้} พระนางจึงได้บรรพชา
 อุปสมบททั้ง^{นี้}แต่^{นี้}มา พวกหญิงในตระกูลซึ่งมีพระนางโสธราเป็นประธานก็ได้บวชในสำนักของ
 พระผู้มีพระภาคตามลำดับ

๓. ๕. ๖. ๗. ๘. ๙. ๑๐. ๑๑. ๑๒. ๑๓. ๑๔. ๑๕. ๑๖. ๑๗. ๑๘. ๑๙. ๒๐. ๒๑. ๒๒. ๒๓. ๒๔. ๒๕. ๒๖. ๒๗. ๒๘. ๒๙. ๓๐. ๓๑. ๓๒. ๓๓. ๓๔. ๓๕. ๓๖. ๓๗. ๓๘. ๓๙. ๔๐. ๔๑. ๔๒. ๔๓. ๔๔. ๔๕. ๔๖. ๔๗. ๔๘. ๔๙. ๕๐. ๕๑. ๕๒. ๕๓. ๕๔. ๕๕. ๕๖. ๕๗. ๕๘. ๕๙. ๖๐. ๖๑. ๖๒. ๖๓. ๖๔. ๖๕. ๖๖. ๖๗. ๖๘. ๖๙. ๗๐. ๗๑. ๗๒. ๗๓. ๗๔. ๗๕. ๗๖. ๗๗. ๗๘. ๗๙. ๘๐. ๘๑. ๘๒. ๘๓. ๘๔. ๘๕. ๘๖. ๘๗. ๘๘. ๘๙. ๙๐. ๙๑. ๙๒. ๙๓. ๙๔. ๙๕. ๙๖. ๙๗. ๙๘. ๙๙. ๑๐๐.

กัในพรรษาที่ ๖ พระผู้มีพระภาคทรงยกหมู่สัตว์ซึ่งมีเวือแตกเพราะการแตกทำลายแห่ง
 ขันธสันดาน ซึ่งจมลงไปในสงสารสาครฤกษ์สัตว์ต่าง ๆ เช่น มังกร จระเข้ ปลาฉลามและเต่า ก็คือ

ความทุกข์มีระชาธิ ชาวและมรณะเป็นต้นนับขึ้นสู่ธรรมนาว่า (เวือคือธรรม) ด้วยอำนาจการทรมาน
 อริยผลที่ ๔ (อรหัตตผล) เสด็จประทับ ณ มกุฏบรรพต พระราชที่ ๗ พระผู้มีพระภาคทรงแสดง
 อภิสรรพปฏิภักแก่หมู่เทพยดาซึ่งมีพระพุทธรูปมาดาศเป็นประมุข เสด็จประทับเหนือบัดเทือกมณฑลศิลาอาสน์
 โกลด์คัปรวิจักคกะ ในภพดาวังส์ ในพระราชที่ ๘ พระผู้มีพระภาคทรงเข้าไปอาศัยสูงสูดมารควินคร
 ในภักชชนบทเสด็จประทับ ณ เกสดกพาวัน (น้ำไม้สี่เสียด) พระราชที่ ๙ เสด็จเข้าไปอาศัยเมืองโกสุมพิ
 ประทับที่โฆสิตถาราม พระราชที่ ๑๐ ทรงเข้าไปอาศัยข้างซ้อปาลีเลอเยกะ ประทับ ณ โคนต้นภัททสา
 ในปาลีเลอเยกไพโรสณท์ พระราชที่ ๑๑ เสด็จประทับ ณ พราหมณคามในนาพาชนบท พระราชที่ ๑๒
 เวยฐพราหมณคฤณินนคให้เสด็จประทับ ณ โคนต้นสะเคาทันเพรุษักษรักษาในเววยฐชนคร พระรา
 ราชที่ ๑๓ เสด็จประทับ ณ จาลิยบรรพต พระราชที่ ๑๔ ทรงประทับ ณ เชควันมทวาทาร พระราชที่
 ๑๕ ทรงเข้าไปอาศัยเมืองกิลพัศคัพระทับที่นิโคธธารามริมฝั่งแม่น้ำโรหิณี พระราชที่ ๑๖ ทรงทรงมาน
 อาพวักษย์ให้สัตว์ ๘๔,๐๐๐ คิมน้ำอมฤตเสด็จเข้าไปอาศัยอาพวักษย์ เสด็จประทับ ณ อาพวักษย์
 พระราชที่ ๑๗ ประทับที่เมืองราชคฤห์นั้นเอง พระราชที่ ๑๘ เสด็จประทับอยู่จาลิยบรรพต พระราชที่
 ๑๙ ก็เหมือนกัน แต่พระราชที่ ๒๐ ทรงเข้าไปอาศัยเมืองราชคฤห์ ประทับอยู่ที่เวพวันมทวาทาร ถึง
 แค้นนั้นมา พระผู้มีพระภาคเสด็จเข้าไปอาศัยเมืองสาวัตถีประทับประจำที่เชควันมทวาทารและบุพพาราม
 บรรพคสถานทีที่พระองค์เสด็จเข้าจำพรรษาใน เชควันมทวาทารทรงประทับจำพรรษาถึง ๑๔ พรรษา
 บุพพาราม ๖ พรรษา แต่พรรษาสุดท้าย ทรงพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ หมู่ใหญ่เสด็จเข้าไปอาศัยเมือง
 โพลสตี ประทับที่เวพวคาม

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาว่า มาเถิด ภิกษุทั้งหลาย พวก
 เรจงเข้าจำพรรษารอบเมืองโพลสตีอย่างเพี้ยนเพี้ยนเพี้ยนคบกกันเถิด ส่วนเราจะเข้าจำพรรษาที่เวพว
 คามนั้นแหละ ทำไมพระองค์จึงตรัสอย่างนั้น ได้ทราบว่ พระองค์ทรงพิจารณาเห็นว่า เรามีชีวิต
 อยู่ไปได้เพียง ๑๐ เดือนก็จักปรินิพพาน ถ้าหากภิกษุเหล่านั้นไปไกลก็จะไม่สามารถพบเราในเวลา
 ปรินิพพานได้ เมื่อเบ้าเช่นนั้น ภิกษุเหล่านั้นจะพึงถือคร้อันทั่วกันว่ พระศาสดาเมื่อจะทรง
 ปรินิพพาน ก็ไม่ทรงเกือสนธิพวกเรบ้าง ถ้าพวกเราจะไม่อยู่ไกลอย่างนี้ แต่เมื่อภิกษุอยู่จำ
 พรรษารอบเมืองโพลสตีก็จะมาศึกษาธรรมและรับเอาโอวาทของพระสุคตได้เกือสนธิ ๘ ครั้ง เพราะ
 เหตุคั้งนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสอย่างนั้นเพื่อพระองค์จะไม่ได้ทอดทิ้งเหล่าภิกษุไปไกล

พวกภิกษุเหล่านี้รับทราบพระคำรัสของพระผู้มีพระภาคว่า เข้าใจตามนั้นแล้ว พระเจ้าข้า แล้วพากันไปจำพรรษารอบเมืองโพสาลีอย่างเพื่อนคบเพื่อนเห็น ส่วนพระผู้มีพระภาคเสด็จเข้าจำพรรษาที่เวฬุคาม ต่อมาเมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จเข้าจำพรรษาแล้วทรงอาหารอย่างหนักบังเกิดเวทนาถ้ำจวนเจียนจะสิ้นพระชนม์ ขณะนั้นพระองค์ได้ทรงดำริว่า ไม่เป็นการสมควรกรรมงที่เรานี้ไม่เรียกอุฏฐาก ข้าอาพระภิกษุสงฆ์แล้วปรีณิพพานไปเสีย อย่างกระนั้นแล เราต้องใช้ความเพียรระงับอาพาธนี้แล้วปลงชีวิตสังขารอยู่ ลำดับต่อมา พระองค์ทรงใช้ความระงับอาพาธแล้วปลงชีวิตสังขารเสด็จประทับอยู่แล้ว แต่นั้นอาหารของพระองค์ก็ระงับไป ต่อมาพระองค์ผู้ทรงหายจากอาพาธได้ไม่นาน ก็เสด็จออกจากวิหารไปประทับนั่งบนอาสนะที่ภิกษุสงฆ์ปลุกถวายที่รมวิหาร ลำดับนั้นท่านพระอานนท์ก็เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคจนถึงที่ประทับแล้วกราบถวายบังคมพระผู้มีพระภาค แล้วถอยห่างออกมานั่ง ณ ที่สมควรได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ได้เห็นความผาสุกของพระผู้มีพระภาคแล้ว ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ได้เห็นความสะอึกสะอากของพระผู้มีพระภาคแล้ว แต่ที่กึ่งทั้งหลายไม่ปรากฏแก่ข้าพระองค์ เหมือนพระวรกายที่ส่งงามของพระผู้มีพระภาคปรากฏแก่ข้าพระองค์ แม้ธรรมก็ไม่แจ่มแจ้งแก่ข้าพระองค์เพราะพระผู้มีพระภาคทรงอาหาร อีกอย่างหนึ่งข้าพระองค์ได้มีแค่เพียงดมหายใจคิดเหนื่อยเท่านั้น คราบไค้ที่พระผู้มีพระภาคยังครีสปราวกับพระภิกษุสงฆ์รับสั่งหาบางสิ่งบางอย่างได้ พระผู้มีพระภาคจักไม่เสด็จปรีณิพพานคราบัดนี้ พระผู้มีพระภาคครีสปราวอันนี้ ภิกษุสงฆ์จะหวังอะไรในตัวเราเล่า ธรรมที่เราแสดงไม่มีที่สิ้นสุดไม่มีในภายนอก เราตถาคตซึ่งไม่มีคู่อจายยี้ได้มีความเห็นอย่างแน่นอนว่า จักปกครองภิกษุสงฆ์ได้ หรือภิกษุสงฆ์เป็นผู้ยกย่องเรา อานนท์ ตถาคตจักยกใครสักคนขึ้นปรวารภิกษุสงฆ์เพียงครั้งเดียว อานนท์บัดนี้เราทราบแก่แล้ว ผ่านวัยที่ยาวนานถึง ๘๐ ปีเข้าไปแล้ว อานนท์ เกวียนที่เก่าไปได้เพราะโครงร่างที่ประกอบขึ้นด้วยไม้ไผ่ฉ่นไค้ ภายของเราตถาคตก็เหมือนกันนั้นแหละ ตูเหมือนจะให้อภัยภาพเป็นไปไค้เพราะจิตที่เจือปนด้วยสมาธิ อานนท์ ครวโลกตถาคตเข้าไปสำเร็จนิมิตตเจโตสมาธิอยู่เพราะไม่คำนึงถึงนิมิตทั้งหมดและเวทนาบางเหล่าดับไป ครวนั้นร่างกายของเราตถาคตสบายยิ่ง อานนท์ ดังนั้น พวกเธอในธรรมวินัยนี้จงอยู่มีตนเป็นเกาะ มีตนเป็นที่พึ่งอย่ามีคนอื่นหรือสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง จงอยู่มีธรรมเป็นเกาะ มีธรรมเป็นที่พึ่งเกิด อานนท์ทำอย่างไรเล่า ภิกษุจึงจะอยู่มีตนเป็นเกาะมีตนเป็นที่พึ่ง มีธรรมเป็นเกาะ มีธรรมเป็นที่พึ่ง ไม่มีใครอื่นเป็นที่พึ่ง อานนท์ ภิกษุในพระศาสนา นี้ พิจารณาเห็นภายในกายมีความเพียรมีกตัมป์ชัญญะอยู่จำกั

อภิธมาโหมนัตโลกได้ พิจารณาเห็นเวทนามีความเพียรมีสติสัมปชัญญะอยู่กำจกัอภิธมาโหมนัตโลกได้ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย มีความเพียรมีสติสัมปชัญญะอยู่กำจกัอภิธมาโหมนัตทำอย่างนั้นแหละอาเนท กิษุจึงจะมีคนเป็นเกาะมีคนเป็นที่พึ่ง มีธรรมเป็นเกาะ มีธรรมเป็นที่พึ่ง ไม่มีใครอื่นเป็นที่พึ่งอยู่ อาเนท กิถนเหล่าใดเหล่าหนึ่ง จากมีคนเป็นเกาะ มีคนเป็นที่พึ่ง มีธรรมเป็นเกาะ มีธรรมเป็นที่พึ่งไม่มีใครอื่นเป็นที่พึ่งอยู่ในปัจจุบันหรือเมื่อเรา (ตลาถค) ส่งไปแล้ว อาเนทในอนาคค เขาเหล่านั้นจักเป็นภิกษุ คนเหล่าใดเหล่าหนึ่งใครในการศึกษา คนเหล่านั้นจักเป็นภิกษุ ดังนั้นแล้วจึงยกเอาเทศนาคำธรรมเป็นอศคคืออรหัต พระเถระก็อนุโมทนา ตามพระคำรัสของพระผู้มีพระภาค

ฝ่ายพระผู้มีพระภาคออกพรรษาปวารณาแล้ว ก็เสด็จออกจากเวฬุคาม เสด็จถึงเมืองสาวัตถีโคธลาคับเสด็จเข้าสู่พระเชตะวันมหาวิหาร พระธรรมเสนาบดีสารีบุตร แสกงวัตรแก่พระผู้มีพระภาคแล้วก็เข้าที่พักกลางวัน เมื่อเหล่าอันเถวสิกในพระเชตะวันมหาวิหารต่างแสกงวัตรกลับไปแล้ว พระสารีบุตรก็กวาคักที่พักกลางวัน ปุ่ท่อนหนึ่งล้างเท้าทั้งคับตั้งก็เข้าผลสมาบัติ ต่อมาเมื่อท่านออกจากสมาบัติที่กำหนดไว้แล้วเกิดวิตกขึ้นว่า พระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์ปรีนิพพานก่อนหรือพระอัครสาวกนิพพานก่อน แค้นนี้กรู้ว่า พระอัครสาวกนิพพานก่อนจึงตรวจดูอายุสังขารของท่านทราบว่ อายุสังขารจักดำรงอยู่ได้แก่สปีคำห์เดียวเท่านั้นจึงคิดว่ เราจักนิพพานที่ไหน แค้นนี้ท่านก็กัทบทวนไปมาว่า พระราหุลกนิพพานในภพภาวคังสั พระอัญญาโกณฑัญญะเถระกนิพพานที่สระจัทท์ถ์ เราจะนิพพานที่ไหนกันแล้ว ดังนั้นแล้วจึงได้สติปวารณาภาวคาว่ มารคาของเราเป็นถึงมารคาของพระอรหันตคัง ๘ องค์ เลื่อมใสในพระพุทธพระธรรมและพระสงฆ์ นางมีอุปนิสัย (พอที่จะบรรลุดรรม) หรือไม่หนอ จึงเห็นอุปนิสัยโสคาปคคิมรรคของนาง แล้วตรวจคู้กว่ นางจักบรรลุดรรมเพราะเทศนาของใคร ก็ทราบว่จักบรรลุดรรมเพราะธรรมเทศนาของเราเอง มิใช่ใครอื่น แต่ถ้าหากเราจะพึงเป็นผู้ชวนชวายน้อยบ้าง ก็จักมีคนพุกกันว่ พระสารีบุตรเถระเป็นที่พึ่งของคนที่เหลือได้ จึงอย่างนั้นในวันที่ท่านแสดงสมจิกกสสุทกัมเทพอคาเป็นแสนโกฏิบรรลุดรรมอรหัตเทพอคาที่บรรลุดรรมทงสาม นับไม่ได้และในที่อื่นก็ปรากฏว่ผู้มีบรรลุดรรมอยู่จำนวนมากมาย อนึ่ง คน ๘ หนั้นตระกูลที่เกิดในสวรรค์เพราะทำจิตให้เลื่อมใสในพระเถระกก็มีมาก แต่ท่านก็ทหาแม่เพียงความเห็นผิดของมารคาออกไปได้ไม่ดังนั้นท่านจึงคกลงใจว่ เราจักเปลื้องมารคาออกจากความเห็นผิดแล้วนิพพานในท้องถิ่นที่เรากินันเอง ในวันนั้นเหมือนกัน เราจักให้พระผู้มีพระภาค

ทรงอนุญาตแล้วออกไป จึงเรียกท่านพระจุนทเถระมาสั่งว่า มาไปเยี่ยมมารดาของเรากันเถิด ท่านจงให้สัตย์แก่พระภิกษุ ๕๐๐ รูปว่า พวกเราจงถือเอาบาตรและจีวรกัน พระธรรมเสนาบดีประสงค์จะไปนาคกัมม พระเถระได้กระทำตามสั่ง พวกภิกษุต่างเก็บเสนาสนะถือบาตรและจีวรมายังสำนักของพระเถระ

พระเถระเก็บเสนาสนะแล้วกวากที่พักกลางวัน ยืน ณ ที่ประตูพักกลางวัน ครวญคร่ำพักกลางวันแล้วเอ่ยขึ้นว่า นพภิกษุครั้งสุดท้าย ไม่มีการกลับมาอีก มีภิกษุ ๕๐๐ รูป ห้อมล้อมเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ถวายบังคมใต้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้มีเจรัญ ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงอนุญาต ขอพระสุคติจงทรงอนุญาต บัดนี้ถึงเวลาที่ข้าพระองค์จะนิพพาน อยู่สังขารก็ปลงลงแล้ว ก็เพราะเหตุที่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย เมื่อพระองค์ตรัสว่า เธอจงนิพพาน ก็เท่ากับว่าทรงพรณนาคของกาย เมื่อพระองค์ตรัสว่า จงอย่าปรินิพพานก็เท่ากับว่าตรัสพรณนาคของวิญญูะ พวกมิจลาภิรัฐก็จักอกโทษเอา เพราะเหตุนี้ พระพุทธเจ้าทั้งหลายจึงไม่ตรัสแม้ทั้งสองอย่าง ดังนั้นพระผู้มีพระภาคจึงตรัสตามพระสาวบศรีว่า เธอจักนิพพานที่โหนดสารีบุตร เมื่อท่านพระสาวบศรีทูลว่า ห้องน้อยที่เกิดในนาคกัมมในแคว้นมคธมีอยู่ ข้าพระองค์จักนิพพานในที่นั้น ดังนั้นแล้วพระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า สารีบุตรเรื่องสำคัญกาลเวลาของเธอนั้น บัดนี้ พี่ชายน้องชายของเธอจักพบภิกษุเช่นเธอได้ยาก เธอจงแสดงธรรมแก่พวกเขาเถย

พระเถระทราบบว่า พระกาสตกทรงหวังจะให้เราแสดงธรรมเทศนาซึ่งมีการแสดงฤทธิ์เป็นส่วนเบื้องต้น ดังนั้นครัสถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเหาะขึ้นไปสู่อากาศสูงเท่าลำคานแล้วลงมามาก ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคแล้วขึ้นไปยืนอยู่ในอากาศสูงเท่าคันคาน ๗ คันต่อกันแล้วแสดงฤทธิ์เทศนาธรรมแล้ว คนทั่วทั้งนครประชุมกัน พระเถระ ลงมาถวายบังคมพระผู้มีพระภาคแล้วกราบทูลว่า ถึงเวลาไปแล้วพระเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคทรงดำริว่า เราจักเตือนให้พระธรรมเสนาบดีเข้าใจ ดังนั้นแล้วเสด็จจากนครธรรมมาสน์ เสด็จไปที่หน้าพระคันธกุฎี ได้ประทับยืนบนแผ่นดินแคว้นมคธ พระเถระทำการเทียบชวารอบพระผู้มีพระภาค ๓ ครั้งแล้ว ถวายบังคมไปในที่ทั้ง ๔ แล้วกราบทูลว่า ไนอสงไขยแสนกัป ตั้งแต่กัปนี้ไป ข้าพระองค์ก็เคยหมอบแทบบาททูลของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงพระนามว่า อโนมทัสสี ปวารณาอยากจะพบพระองค์ การปวารณาของข้าพระองค์สำเร็จผลแล้ว ได้พบพระองค์แล้ว นับเป็นการเห็นครั้งสุดท้าย ไม่มีการได้พบเห็นพระองค์อีก ดังนั้นจึงประสงค์อยู่ขอสัตถ์ด้วยนิ้วมือทั้ง ๑๐ นิ้ว แล้วบ้วนน้ำหน้าไปจนพ้นที่คันธวิสัย (สุคตสาธา) แล้วกราบทูลว่า การไปและการมา

โนทีไหน ๆ ค้าย่านาจุกและปฏิสนธิอย่าได้มี ตั้งแต่นั้นไป ตั้งนั้นแล้ว ถวายบังคมทูลกลับไปแล้ว แผ่นดินใหญ่จรดถึงน้ำได้หัวน้ำไหลแล้ว พระผู้มีพระภาคตรัสกับภิกษุซึ่งยืนแหวดล้อมอยู่ว่าภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงถามพิราลัยของพวกเธอไป พวกพระภิกษุได้พากันไปจนกระทั่งถึงขุมประคุด พระเถระกล่าวว่า หลุดก่อนท่านทั้งหลาย พวกท่านจงเป็นผู้ไม่ประมาท ตั้งนั้นแล้วให้พวกภิกษุกลับแล้วก็กลับไปพร้อมด้วยบริษัทของตนเอง

พวกหมู่ชนต่างศึกษาคำว่าครวญว่า เมื่อก่อนพระผู้เป็นเจ้าเที่ยวจาริกไปแล้วก็กลับมาแก่กัน การไปคงไม่มีมีการกลับมาอีกแน่ แม้คนพวกนั้นท่านพระเถระก็ให้กลับด้วยพูดว่า พวกท่านจงอย่าประมาท สังขารก็มีสภาพอย่างนี้แหละ ลำดับนั้นท่านพระสารีบุตรทำการอนุเคราะห์แก่พวกมนุษย์ในระหว่างทางตลอด ๗ วัน ตอนเย็นก็ไปถึงนาลกคามได้ยืนที่โคนต้นไทรใกล้ประตูบ้าน

ครั้งนั้น อุปเวระกะหลานชายของพระเถระไปนอกบ้านพบพระเถระแล้วได้เข้าไปหาขึ้นอยู่แล้ว พระเถระพูดกับหลานชายว่า ยายของเธออยู่บ้านใหม่ หลานชายบอกว่ายู่ขอรับ พระเถระจึงบอกว่า เธอจงไปบอกว่าเรามาที่นี่แล้ว เมื่อยายถามว่า เพราะเหตุไรพระเถระจึงมา ก็จึงตอบว่า ข้าว่าพระเถระจักอยู่ในบ้านนี้เพื่อวันหนึ่งเดียว ขอให้ท่านบิณฑบาตที่ห้องน้อกที่นอนก่อน แรกเกิด และจรรูทีสำหรับอัยของพระภิกษุ ๕๐๐ รูปด้วย หลานชายก็ไปบอกว่า คุณยายหลวงกรับ หลวงลุงของเรามาแล้ว ยายถามว่าเที่ยวไหนล่ะ เขาก็บอกว่าอยู่ใกล้ประตูบ้าน ยายถามว่า ท่านมาคนเดียวหรือมีใครอื่นมาด้วย เขาก็บอกว่า ท่านมากับพระภิกษุ ๕๐๐ รูป ยายถามว่า ทำเมฆอะไรอะไร เขาก็เล่าเรื่องนั้นให้ยายฟัง นางพรหมณีนึกคิดว่า ลูกของเราให้บิณฑบาตที่สำหรับอัยของภิกษุประมาณเพียงนี้ ด้วยเรื่องอะไรกันหนอ หรือท่านบวชแต่หนุ่มแล้วอยากสึกมาเป็นฆราวาส เมื่อแก่ ตั้งนั้นแล้วให้คนบิณฑบาตที่ห้องน้อก จัดสถานที่ให้ภิกษุ ๕๐๐ รูป ตามประทีปแล้ว มอบให้พระเถระ พระเถระขึ้นไปยังปราสาทพร้อมด้วยเหล่าภิกษุ แล้วก็เข้าไปยังห้องน้อกหนึ่งแล้วได้ส่งพวกภิกษุไปด้วยพูดว่า จงไปอยู่ที่อยู่ของพวกเธอเถิด พอลึกแล้วเหล่านั้นไปแล้วท่านั้น พระเถระได้เกิดอาพาธขึ้นอย่างหนัก เวทนาซึ่งมีการอาเจียรออกเป็นโลหิต อาการปางตายก็กำเริบขึ้น ด้วยอุจจาระ บิดสภาวะอยู่ตลอดเวลา (ภาชนะหนึ่งเข้า ภาชนะหนึ่งออก) นางพรหมณีนได้ยื่นพิงประตูบ้านอันเป็นที่อยู่ของตนกล่าวว่า เราไม่พอใจกับความเป็นไปของลูกเรา เวลานั้น ท้าวมหาราชทั้ง ๔ ครวญดูว่า พระธรรมเสนาบดีอยู่ที่ไหน ก็รู้ว่านอนอยู่บนเตียงซึ่งเป็นที่พิพานในห้องน้อกที่นาลกคาม จึงตกลงกันว่าจะไม่เยี่ยมครั้งสุดท้ายตั้งนั้นแล้วได้พากันมากราบไหว้แล้วขึ้นอยู่ พระเถระถามว่า พวก

ท่านเป็นใคร ท้าวมหาราชทั้ง ๔ ตอบว่า พวกเราเจ้าคือ มหาราช ขอรับ พระเถระถามว่า มาทำไมกัน ท้าวมหาราชตอบว่า จักมาพยายามใช้ พระเถระบอกว่า ช่างเถอะ อากามามีคนพยายามใช้แล้ว พวกท่านไปเถิด แล้วก็ส่งไป ในเวลาที่ท้าวมหาราชทั้ง ๔ ไปหมดแล้ว ท้าวสักกเทวราชก็มาโดยท่านเองเดียวกัน เมื่อท้าวสักกเทวราชไปแล้ว ท้าวยามา เป็นคนตลอดคืน ท้าวมหาพรหมก็พากันมา ถึงท้าวยามาและท้าวมหาพรหม พระเถระก็ส่งกลับไปเหมือนกัน

นางพราหมณ์ เห็นเทศาไป ๆ มา ๆ จึงคิดว่า ทำไมหนอเทศาเหล่านี้จึงพากันไหว้ลูกของเราแล้วก็ไป จึงเข้าไปประคองพระเถระแล้วถามว่า ลูกของเราเมื่อเรื่องอะไรกันจึงพอจนพระจนพระบอกความเป็นไปแล้วจึงเรียนพระเถระว่า มหาอุบาสิกามาเยี่ยมขอรับ มหาอุบาสิกาถามว่า ใครมาเยี่ยมลูกบ้าง พระเถระตอบว่า ท้าวมหาราชทั้งอุบาสิกา มหาอุบาสิกาถามว่าลูกใหญ่กว่า ท้าวมหาราชทั้ง ๔ หรือลูก พระเถระก็บอกว่า เทศาเหล่านี้ก็เป็นเสมือนคนวัดและอุบาสิกา ตั้งแต่พระศาสนาของเราทรงถือปฏิสนธิมาเทศาค่างก็ถือพระขรรค์อินธรรักษาแล้ว อุบาสิกาถามว่า หลังจากท้าวมหาราชไปหมดแล้ว ใครมาอีกลูก พระเถระตอบว่า ท้าวสักกเทวราช อุบาสิกาถามว่า ลูกใหญ่กว่า ท้าวสักกเทวราชเขียวหรือ พระเถระตอบว่า ท้าวสักกเทวราชก็เปรียบเสมือนสามแนวผู้ถือภันฑะคอยถือบาตรและจิวรก้าวตามลงมาในเวลา ที่พระศาสนาของเราเสด็จลงจากภพดาวดึงส์ อุบาสิกาถามว่า หลังจากท้าวสักกเทวราชไปแล้ว ใครที่ทำใหม่แสงสว่างไสวมาแล้วลูก พระเถระตอบว่า นั่นคือท้าวมหาพรหม อุบาสิกาถามว่า ลูกยังใหญ่กว่าท้าวมหาพรหมผู้มีโชคของเราหรือ พระเถระตอบว่า ในวันที่พระศาสนาของเราประสูติ ท้าวมหาพรหมทั้ง ๔ ก็เอาตาข่ายทองคำรองรับมหาบุรุษ ต่อมาเมื่อนางพราหมณ์คิดว่า อานุภาพของลูกเรายังถึงเพียงนี้ อานุภาพของพระศาสนาของเราจักเป็นเช่นไรหนอ เช่นนี้ บิณฑิ ๕ อย่าง เกิดขึ้นแก่ชาวบ้านไปทั่วสระ

พระเถระคิดว่า มารดาของเราเกิดบิณฑิโสมนต์แล้ว บิณฑิได้เวลาที่เราจะแสดงธรรมจึงกล่าวว่า อย่าคิดอย่าว่าไร มหาอุบาสิกา มหาอุบาสิกาบอกว่า แม้คิดเพียงแค่นี้ว่า ลูกของเรายังมีคุณถึงเพียงนี้แล้ว พระศาสนาพระองค์นั้นจักมีพระคุณเช่นไร พระเถระได้แสดงธรรมเทศาที่ประกอบด้วยพระพุทธคุณโดยนัยเป็นต้นว่า มหาอุบาสิกาในขณะที่พระศาสนาของเราประสูติ ในเวลาทรงออกผบวชในคราวที่ท้าวสี่ พระอนุครตสัมมาสัมโพธิญาณ และในคราวแสดงธัมมจักกัปปวัตถิศสูตร ทั่วโลกธาตุได้วันไหว้ ไม่มีผู้ที่จะเสมอด้วยคือ สมานิ บัญญา วิมุติ และวิมุติญาณ-

ที่นั้น แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น จึงเป็นพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า หลั่งจากอุทกวิเศษค้ำชรรวมจบลง นางพรหมณีก็ตั้งอยู่ในโสเภณีก็ผล พุทกับพระอุทกชายว่า ลูกอุปนิสัยนี้ ทำไมลูกจึงทำอย่างนี้ ทำไมไม่ให้อมชรรวมเช่นนี้แม่ตลอดกาลเพียงนี้

พระเถระคิดว่า บัณฑิตเราให้รูปแก่มารดาเราแล้ว คำเลี้ยงลูกสมควรแก่สรีรพรหมณี ด้วยธรรมมีประมาณเท่านี้ จึงส่งนางพรหมณีไปด้วยคำว่า ไปเถิดมหาอุบาสิกา แล้วกล่าวว่า จุณพะ เวลาเท่าไรแล้ว พระจุณฑเถระบอกว่า โกลีสว่างแล้วขอรับ พระเถระบอกว่า ถ้าอย่างนั้น เธอจงเสกขึงภิกษุสงฆ์ให้ประชุมกันเถิด พระจุณฑเถระเสกขึงให้ภิกษุสงฆ์ประชุมกันแล้วก็เรียนพระเถระว่า ภิกษุสงฆ์ประชุมกันแล้วขอรับ พระเถระกล่าวว่า เธอจงถนอมฉันนี้ แม่พระจุณฑเถระก็ให้ทำกามสิ่ง พระเถระเรียกเหล่าภิกษุมาสั่งว่า ผู้มีอายุทั้งหลาย บ้างเมื่อพวกท่านเที่ยวไปกับเรา ๔๔ ปี กรรมใดของข้าพเจ้าที่เป็นไปทางกายหรือวาจาซึ่งพวกท่านไม่ชอบใจ ขอพวกท่านไปรคโอฬิศกรรมนั้นแก่ข้าพเจ้าด้วยเถิด พวกภิกษุเรียนท่านว่า ท่านขอรับ พวกกระผมเที่ยวไปไม่ทอดทิ้งท่านเหมือนเวทาคมชั่วตลอดกาลประมาณเท่านี้ขอรับ สิ่งที่ไม่ชอบใจไม่มีเลย ขอแก่ท่านจงโอฬิศกรรมให้แก่พวกกระผมด้วยเถิด ค่อมพอเมื่อแสงอรุณปรากฏขึ้นพระเถระก็ให้ปฐมบิณฑิมาแล้วนิพพานด้วยอนุภาทิสถนิพพานธาตุ ในเวลาที่พระเถระนิพพาน พวกเทพดาและมนุษย์จำนวนมากทำสักการะแล้ว

ท่านพระจุณฑเถระถือบาตรจีวรและผ้ากรองน้ำของพระเถระไปยังพระเชตะวัน พาท่านพระอาเนนเถระเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคแล้ว พระผู้มีพระภาคทรงรับเอาผ้ากรองน้ำแล้วตรัสพรรณนาคณะของพระเถระด้วยพระคาถา ๕๐๐ พระคาถา แล้วทรงรับสั่งให้สร้างธาตุเจดีย์ ทรงประทานสัญญาแก่พระอาเนนเถระว่าเจดีย์ไปเมืองราชคฤห์ พระเถระแจ้งแก่พวกภิกษุแล้ว พระผู้มีพระภาคแวดล้อมด้วยหมู่ภิกษุได้เสด็จไปยังเมืองราชคฤห์แล้ว

ถกกว่าด้วยการนิพพานของพระสารีบุตร จบ

ในกาลนั้น พระมหาโมกคัลลสถานเถระอยู่ที่กาฬสิดา ถูกพวกโจรเบียดเบียนอยู่ จึงคิดว่าจักเฝ้าพระศาสดาแล้วนิพพาน ดังนั้นแล้วจึงประสานอักษิปากด้วยอำนาจฉาน แล้วทะไปเฝ้าพระศาสดาถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระศาสดาแล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระ-

องค์จักนิพพาน พระศาสดาศรัยตามว่า เธอจักนิพพานหรือไม่ก็กล่าวนะ ท่านกราบทูลว่า อย่าง
นั้นพระเจ้าข้า พระศาสดาศรัยตามว่า ทีไหน ท่านกราบทูลว่า ที่กาฬสียาพระเจ้าข้า พระ-
ศาสดาศรัยว่า ไม่ก็กล่าวนะ ถ้าอย่างนั้นเธอแสดงธรรมแก่เราเองจึงค่อยไป เพราะคงเห็น
ไปเราจะไม่ได้พบสาวกเช่นเธออีก พระเถระกราบทูลว่า ข้าพระองค์จักทำอย่างนั้นพระเจ้าข้า
ดังนี้แล้ว ถวายบังคมพระศาสดา เหาะขึ้นไปในอากาศ แสดงฤทธิ์ต่าง ๆ เหมือนพระสาวก
เถระแสดงธรรมลงมาจากอากาศ ถวายบังคมพระศาสดาแล้วไปองค์กาฬสียา นิพพาน ณ ที่นั้น
นั้นแล ขณะนั้นนั่นเอง ทั้งพวกมนุษย์ และเหล่าเทพยดา ได้ยินเสียงโกลาหลเป็นเสียงเดียว
กันต่างก็พากันถือดอกไม้ของหอมน้ำหอมและธูปซึ่งเป็นทิพย์และไม่พินค่าง ๆ มาแล้ว พระศาสดา
ประทับยืนอยู่ใกล้ ๆ พระเถระทรงให้กระทำการฝังศพพระเถระด้วยเครื่องบูชาศักดิ์ภาวะ อย่าง
มากมาย ในที่โอรินหนึ่งรอบ ๆ บำช้า ฝ่นดอกไม้ก็โปรยปรายลงมา เทพยดาอยู่ในระหว่าง
พวกมนุษย์ พวกมนุษย์ก็อยู่ในระหว่างเทพยดา เหล่าเทพยดาและมนุษย์ต่างเล่นสาธกพิพากันตลอด
๘ วัน พระศาสดาทรงให้อือเอาอุชิธาตุของพระเถระแล้วทรงให้สร้างเจดีย์ไว้ที่ชุมประศุพระเวฬุวัน
ครั้งนั้นพวกภิกษุต่างสนทนากันในโรงธรรมสภาว่า ผู้มีอายุทั้งหลาย พระสาวกเถระไม่ได้รับการ
ยกย่องจากสำนักของพระพุทธเจ้า เพราะไม่ได้นิพพานในสำนักของพระศาสดา พระมหาโมกคัลลาน-
เถระได้รับการยกย่องอย่างใหญ่หลวง เพราะนิพพานในสำนักของพระศาสดา อนึ่งฝ่นดอกไม้ตกใน
บ้ำช้าที่ฝังศพของพระมหาโมกคัลลานะ พระศาสดาเสด็จมาศรัยตามว่า ภิกษุทั้งหลายเถวนี้ พวก
เธอนั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไร เมื่อพวกภิกษุกราบทูลว่า ด้วยเรื่องชื่อนี้ ดังนี้จึงทูลว่าโมกคัลลา-
นะได้รับการยกย่องในสำนักของเรามิใช่แต่เถวนี้เท่านั้น แม้ในปางก่อนเธอก็ได้รับการยกย่องเหมือน
กัน ฝ่นดอกไม้ตกที่หลุมฝังศพของเธอมิใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น แม้ในปางก่อนก็ตกแล้วเหมือนกัน
ดังนี้แล้วจึงตรัสถึงภราดร

ในอัครสาวกทั้งสองซึ่งนิพพานอย่างนี้ พระสาวกนิพพานในวันเพ็ญเดือนสิบสอง
พระมหาโมกคัลลานะนิพพาน วันข้างแรมเดือนสิบสอง เมื่อพระอัครสาวกทั้งสองนั้นนิพพานแล้ว
พระผู้มีพระภาคก็ไม่มีพระอัครสาวก เหมือนอย่างคันหว่าใหญ่แก่ไม่มีใบและผล ถึงทั้งสองของมัน
ก็หักลงมาก่อนฉนใด พระผู้มีพระภาคก็เหมือนกัน เปรียบเสมือนคันหว่าใหญ่ที่แก่ พระมหาสาวก
ทั้งสองก็เปรียบเสมือนกิ่งไม้หว่าใหญ่เมื่อพระอัครสาวกทั้งสองนิพพานแล้ว พระผู้มีพระภาคก็ไม่มี
พระอัครสาวกเช่นเดียวกับคันหว่าใหญ่ซึ่งกิ่งใหญ่หักสะบั้นตกลงฉนั้น อีกอย่างหนึ่งเหมือนพระเจ้า

จักรพรรดิปราศจากผู้นำดินโค พระผู้มีพระภาคก็ปราศจากพระอัครสาวกนั้นนั้น ด้วยอาการอย่างนี้ เมื่อพระสารีบุตรและพระโมกคัลลนานิพพานแล้วพระผู้มีพระภาคประทับตามปกติในเมืองราชคฤห์ ครั้นธรรมกาลที่เกี่ยวกับการนิพพานของพระสารีบุตรและพระโมกคัลลนานี้ว่า

สังฆาทถฺหลายไมเ็ทียงหนอ มีความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมมา เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป การเข้าไปสงบแห่งสังฆาทถฺเหล่านั้น เป็นเหตุ นำสุขมาให้ เมื่อใดมันตึกเห็นด้วยปัญญาว่า สังฆาทถฺปวงไมเ็ทียง เมื่อมันยอมเมือหน่าในทุกข์ นี้คือทางแห่งความหมดจาก ถึงนี้

เมื่อพระผู้มีพระภาคครึสภาคาเหล่านี้จบลง เหล่าสัตว์หลายโคฎิ ก็ได้ครึสวัฐธรรม

พระผู้มีพระภาคเสด็จออกจากเมืองราชคฤห์ เสด็จมุ่งพระพักตร์สู่แม่น้ำคงคา แล้วได้เสด็จไปสู่อกเจดธนบท ๗ ที่นั้นใกล้ฝั่งแม่น้ำคงคา พระผู้มีพระภาคแควดล้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์ประทับนั่งบนอาสนะที่ปูลาดแล้ว ครั้นธรรมกาลที่เกี่ยวกับการนิพพานของพระสารีบุตร และพระโมกคัลลนานะ พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จออกจากอกเจดธนบทแล้วได้เสด็จไปสู่เมืองโฬสาดิ พอยพระองค์เสด็จถึงเมือง โฬสาดิโดยลำดับด้วยอาการอย่างนี้แล้ว เขาคัรวุ่นรุ่งจนทรงครองผ้าทรงถือบาตร และจีวรเสด็จเที่ยวบิณฑบาตในเมืองโฬสาดิเสด็จกลับจากบิณฑบาตแล้วครึสวัฐเรียกพระอานนทมารับสั่งว่า จงถึยเอาผ้าปูที่นั้งเราจักเข้าไปทางป่าวาลเจคิยเพื่อพักผ้อกลางวัน พระอานนทเถระรับพระคัวรัสของพระผู้มีพระภาคว่า พระเจ้าข้า ถึงนี้แล้วถึยเอาผ้าปูที่นั้งคักตามพระผู้มีพระภาคไป ครั้นนั้นแล พระผู้มีพระภาคเสด็จเข้าไปทางป่าวาลเจคิยแล้วทรงประทับนั่งบนอาสนะที่พระอานนทปูลาดด้วยผ้ายพระอานนทเถระกราบถวายบังคมพระผู้มีพระภาคแล้วกันั้น ๗ ที่อันควรว พระผู้มีพระภาคครึสกับท่านพระอานนทเถระซึ่งนั้ง ๗ ที่อันควรวว่า อานนท เมืองโฬสาดิ นำเร็นรมยคิ อุเทนเจคิยก็นำเร็นรมยโคทมเจคิยก็นำเร็นรมย สคคัมพะเจคิย ปุกคเจคิย สวาวนเจคิย ปาวาลเจคิยก็เช่นกัน อานนท ใครคนโคคนหนึ่งอบรมนำเพ็ญสังสมปวารภคิทธิบาท ๔ หากเขาหวังผล ก็ะพึงคัารงอยู่ได้ถึกับหรือถึกับเหลือ อานนท ถาคคแลอบรมนำเพ็ญสังสมปวารภคิทธิบาท ๔ ถักถาคคหวังก็ะพึงคัารงอยู่ได้ถึกับหนึ่งหรือถึกับเหลือ แม้ด้วยอาการอย่างนี้ เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงทำนมิตรโสภาสนโเอฬาร ท่านพระอานนทก็หาสามารถแทนถลอกได้ไม ทั้งไมทูลขอพระผู้มีพระภาคว่า ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงคัารงอยู่ถลอกกับ ขอพระสุคคจงทรงคัารงอยู่ถลอกกับ เพื่อเก็ถูกถักชน

หม่อมมาก เพื่อความสุขของคนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์สุขของเทพยาคาและมนุษย์
 ท่านปานประหนึ่งว่าถูกมารตาคลใจ แม้ครั้งที่ ๒-๓ พระผู้มีพระภาคก็ได้ครัดอย่างนั้นเหมือนกัน
 พระเถระถูกมารตาคลใจไม่ได้ตลอดพระผู้มีพระภาคครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคได้ครัดเรียกพระ-
 อานนท์มาสั่งว่า ไปเถอเอานนท์ วัฏเวลาของเธอเองเถอ พระอานนท์รับพระดำรัสว่าพระเจ้าข้า
 แล้วก็ลุกจากอาสนะถวายบังคมพระผู้มีพระภาคแล้วทำประทักษิณพระผู้มีพระภาคนั่งอยู่ที่โคนต้นไม้
 ต้นหนึ่งไม่ไกลเท่าไรนัก ต่อมาเมื่อท่านพระอานนท์กลับไปก็ไม่นานนัก เจ้ามารใจชั่วก็เข้าไปเฝ้า
 พระผู้มีพระภาคจนถึงที่ประทับ แล้วได้ยื่น ๗ ที่สมควร เจ้ามารใจชั่วผู้ซึ่งยื่น ๗ ที่อันสมควรได้
 กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคจงปรีณิพพานบัดนี้ ขอพระ-
 สุกตจงปรีณิพพาน บัดนี้ถึงเวลาปรีณิพพานของพระผู้มีพระภาคแล้ว ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็พระ-
 องค์ก็ได้เปล่งพระวาจาไว้ว่า มารผู้ใจชั่ว เราจักไม่ปรีณิพพาน จนกว่าภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบา-
 สิกา สวาก สวีกาของเราจะไม่เป็นผู้ฉลาด เจียมแหลม ผู้พอแนะนำได้ แก่ลัทธิ เป็นพหูสูต
 ทรงธรรม ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ประพฤติตามธรรม ยกตนเองขึ้นเป็นอาจารย์
 บอกรธรรมแสดงบัญญัติ เบ็ดเสร็จจำแนก ทำธรรมที่ลึกให้คน ชั่ววาทะของฝ่ายอื่นที่เกกขัน
 ให้เป็นอันข่มด้วยคัตถุสสธรรม แสดงธรรมพร้อมด้วยปฏิภาหวิยัติ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญบัดนี้
 ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา สวาก สวีกาของพระผู้มีพระภาคเป็นผู้ฉลาด เจียมแหลมผู้พอ
 แนะนำได้ แก่ลัทธิ เป็นพหูสูต ทรงธรรม ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบยัง ประ-
 พฤติตามธรรม ยกตนเองขึ้นเป็นอาจารย์บอกรธรรมได้ แสดง บัญญัติ เบ็ดเสร็จ จำแนก ทำธรรม
 ที่ลึกให้คนได้ ชั่ววาทะของฝ่ายอื่นที่เกกขันให้เป็นอันข่มด้วยคัตถุสสธรรม แสดงธรรมพร้อมด้วย
 ปฏิภาหวิยัติ บัดนี้ขอพระผู้มีพระภาคจงปรีณิพพานขอพระสุกตจงปรีณิพพาน บัดนี้ถึงเวลาปรี-
 นิพพานของพระผู้มีพระภาคแล้ว ก็พระผู้มีพระภาคได้ทรงภาษิตพระวาจาว่า มารผู้ใจชั่ว เราจัก
 ไม่ปรีณิพพานจนกว่าพรหมจรรย์ของเราจะไม่สมบูรณ์ แพร่หลาย กว้างขวาง คนมากรู้ แน่น
 หนาขึ้น จนกว่าพวกมนุษย์ประกาศดีแล้ว ก็บัดนี้พรหมจรรย์ของพระผู้มีพระภาค สมบูรณ์ แพร่-
 หลาย กว้างขวาง คนมากรู้ แน่นหนาขึ้น คนประกาศดีแล้ว ขอพระผู้มีพระภาคจงปรีณิพพาน
 บัดนี้ ขอพระสุกตจงปรีณิพพาน บัดนี้ถึงเวลาปรีณิพพานของพระผู้มีพระภาคแล้ว

เมื่อมารใจชั่วนั่งอยู่อย่างนั้นแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงครัดกับมารผู้ใจชั่วนั้นว่า มารเธอจง
 เป็นผู้ชวนชวนน้อยเด็ก ตลาคคจกัปรีณิพพานไม่นานนัก ถึงแค่นี้ก็ไปอีก ๓ เดือน ตลาคคจกั

ปรีณิพพาน ครั้นนั้น พระผู้มีพระภาคทรงมีสติสัมปชัญญะทรงปลงอายุสังขารที่ป่าवालเจตีย์ ก็เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงปลงอายุสังขารแล้ว แผ่นดินใหญ่ไถ่หว่น ไถ่หว่น่าสะพังกวักเกิดขนพองสยองเกล้า และกลองเทพเจกักับนลือลั่น ต่อมาพระผู้มีพระภาคทรงทราบเรื่องนั้นแล้วทรงปลงอุทานในเวลา
นั้นว่า

พระมุนีผู้อนันตในอัชฌักกเบกขา มีใจคงมั่นแล้วไม่ยี่คิดในภพและ
สังขารซึ่งซึ่งเกิดและไม่โตซึ่งมีปรากฏอยู่ประหนึ่งว่า ได้ทำลายภพและสังขาร
ซึ่งเกกิมชนเพราะอภิมันถ้อมันควันเป็นเหตุ

ครั้นนั้นแลท่านพระอานนท์ได้เกิดความกตัญญูว่า นายคัจจรัยหนอ ผู้เจริญ นำแปลก
หนอผู้เจริญ แผ่นดินไหวครั้งใหญ่หนอ แผ่นดินไหวครั้งใหญ่ยิ่งน่าสะพังกวักเกิดขนพองสยอง
เกล้า และกลองเทพเจกักับนลือลั่น ไกรหนอเป็นเหตุ เป็นปัจจัยให้เกิดแผ่นดินไหวใหญ่ครั้ง
ต่อมาท่านพระอานนท์ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคจนถึงที่ประทับ กราบถวายบังคมพระผู้มีพระภาค
แล้วนั่ง ณ ที่อันควรได้กราบบังคมทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า นายคัจจรัยจึงพระเจ้าข้า นำแปลก
พระเจ้าข้า แผ่นดินไหวครั้งใหญ่หนอ แผ่นดินไหวครั้งใหญ่ยิ่งน่าสะพังกวักเกิดขนพองสยองเกล้า
และกลองเทพเจกักับนลือลั่นพระเจ้าข้า ไกรหนอเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้แผ่นดินไหวครั้ง

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า อานนท์ เหตุ ๔ ประการ บังชัย ๔ ประการเหล่านี้ เป็นเหตุ
ให้แผ่นดินใหญ่ไหว เหตุบังชัย ๔ ประการ อะไรบ้าง อานนท์แผ่นดินใหญ่ขึ้นอยู่กับน้ำ น้ำอยู่
บนลม ลมอยู่ในอากาศ ลมบนนั้นแต่เป็นสมย อานนท์ ลมใหญ่พัด เมื่อลมใหญ่พัดก็ทำให้น้ำไหว
น้ำไหวแล้ว แผ่นดินก็ไหว นี่เป็นเหตุ เป็นปัจจัยที่ ๑ ที่ทำให้แผ่นดินใหญ่ไหว

ยังมีอีก อานนท์ สมณะหรือพราหมณ์ เป็นผู้มฤตหรือบรรลukaiสภาพ (ความชำนาญ
ทางใจ) หรือเวทคามีผู้ฤทธาเนภาพ สมณะหรือพราหมณ์นั้น ได้อบรมปฐวีสติปัญญาจิตหน้อยแล้วได้
อบรมธำไปสติปัญญาอันหาประมาณมิได้แล้ว สมณะ หรือพราหมณ์นั้น ย่อมให้แผ่นดินไหว หว่นไหว
พร้อมสะเทือนเลื่อนลั่นสันคือน นี่เป็นเหตุเป็นปัจจัยที่ ๒ ที่ทำให้แผ่นดินใหญ่ไหว

ยังมีอีก อานนท์ ปางเมื่อพระโพธิสัตว์เคลื่อนจากคฤสถภาพ มีพระสติสัมปชัญญะ ก้าวลงสู่
พระครรภีพระมารดา คราวนั้น แผ่นดินไหวหว่นไหวพร้อมสะเทือนเลื่อนลั่นสันคือน นี่เป็นเหตุ
เป็นปัจจัย ที่ ๓ ที่ทำให้แผ่นดินใหญ่ไหว

ยังมีอีก อานนท์ เมื่อคราวที่พระโพธิสัตว์ทรงมีพระสติสัมปชัญญะ เสด็จออกจากพระนครที่พระมารดา ครววณนั้นแผ่นดินนั้นก็หวั่นไหว หวั่นไหวพร้อมสะเทือนเลื่อนลั่นดินกลอนนั้นเป็นเหตุเป็นปัจจัยที่ ๔ ที่ทำให้แผ่นดินไหวใหญ่

ยังมีอีก อานนท์ เมื่อคราวที่ภคกษัตริย์นครสัมมาสัมโพธิญาณ ครววณนั้นแผ่นดินนั้นก็หวั่นไหว หวั่นไหวพร้อมสะเทือนเลื่อนลั่นดินกลอน นั้นเป็นเหตุเป็นปัจจัยที่ ๕ ที่ทำให้แผ่นดินไหวใหญ่

ยังมีอีก อานนท์ เมื่อคราวที่ภคกษัตริย์นครสัมมาสัมโพธิญาณ ครววณนั้นแผ่นดินนั้นก็หวั่นไหวพร้อมสะเทือนเลื่อนลั่นดินกลอน นั้นเป็นเหตุเป็นปัจจัยที่ ๖ ที่ทำให้แผ่นดินไหวใหญ่

ยังมีอีก อานนท์ เมื่อคราวที่ภคกษัตริย์นครสัมมาสัมโพธิญาณ ครววณนั้นแผ่นดินนั้นก็หวั่นไหว หวั่นไหวพร้อมสะเทือนเลื่อนลั่นดินกลอน นั้นเป็นเหตุเป็นปัจจัยที่ ๗ ที่ทำให้แผ่นดินไหวใหญ่

ยังมีอีก อานนท์ เมื่อคราวที่ภคกษัตริย์นครสัมมาสัมโพธิญาณ ครววณนั้นแผ่นดินนั้นก็หวั่นไหว หวั่นไหวพร้อมสะเทือนเลื่อนลั่นดินกลอน นั้นเป็นเหตุเป็นปัจจัยที่ ๘ ที่ทำให้แผ่นดินไหวใหญ่

ครั้งที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสมาแล้วนี้มีอธิบายว่าในคราวที่แผ่นดินไหวทั้งหมดนี้ ครั้งที่ ๑ ไหวเพราะรากกำเริบ ครั้งที่ ๒ เพราะธาตุธาตุภาพ ครั้งที่ ๓ และที่ ๔ เพราะเคหะแห่งบุญ ครั้งที่ ๕ เพราะเคหะแห่งญาณ ครั้งที่ ๖ เพราะการให้สาธุการ ครั้งที่ ๗ เพราะความกรุณา ครั้งที่ ๘ เพราะการร้องไห้คร่ำครวญ อานนท์ วันนั้นเคียวนี้เอง ภคกษัตริย์นครสัมมาสัมโพธิญาณปลงอายุสังขารที่ป่าवालเจ็ยแล้ว

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้วท่านพระอานนท์ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงดำรงอยู่ตลอดกัป ขอพระสุกกษัตริย์จงดำรงอยู่ตลอดกัป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์สุขของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคเจ้าทวิสว่า บัณฑิตอย่าชอกช้ำกลัวกลัวอานนท์ แม้ครั้งที่ ๒ ครั้งที่ ๓ ท่านพระอานนท์ก็ยังได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคจง

จงปฏิบัติธรรมให้บริสุทธิ์ด้วยความไม่ประมาทเถิด อีกไม่นานนักตถาคตก็จักปรินิพพาน ก่อนไป
อีก ๓ เดือน ตถาคตจักปรินิพพาน พระผู้มีพระภาคกรณครุสยอย่างนี้แล้วจึงได้ตรัสต่อไปอีกว่า

ไม่ว่าจะเป็นคนหนุ่ม คนสาว คนแก่ คนโง่ คนฉลาด
คนมีงิมหรือคนจนต่างก็บ่อนำไปสู่ความตายเหมือนกันหมด

ช่างหมอบันภาชนะดินให้เล็กและใหญ่ได้ตามต้องการ ภาชนะดิน
ทั้งที่เผาและยังไม่ได้เผาก็ล้วนแต่จะมีการแตกเบิ่นที่สุคนธ์ใด ชีวิตของเหล่า
สัตว์ก็ฉะฉานเหมือนกันไม่เพียงมีการแตกสลายไปในที่สุด

อีกประการหนึ่ง พระกาสกได้ครุสพระพุทธรูปหนึ่งไว้ว่า เราวัยแก่แล้วชีวิตของเราอัน
นึกเคียวเราจักจากพวกท่านไป เราได้ทำทั้งไว้เพื่อคนแล้ว ภิกษุทั้งหลายพวกท่านจงอย่าประมาท
มีสติมีสัมมชัญญะความกำรไว้ให้มันรักษาจิตของตนเถิด ผู้ใดไม่ประมาทอยู่ในธรรมวินัย ผู้นั้น
ก็จักละลาบสังสารทำให้สุดทุกขได้ ดังนี้

กล่าวถึงความการปลงพระชนมาขุสังขาร จบ

ครั้งนั้นแล เจ้าครุ พระผู้มีพระภาคทรงครองผ้าทรงถือเอาบาตรและจีวรเสด็จเข้าไป
บิณฑบาตที่เมืองโพนาลี แล้วเสด็จกลับจากบิณฑบาตภายหลัง ภิกษุทั้งหลายทรงจรดเมืองโพนาลี
ที่นาคาวโลกเจตีย์แล้วครุสเรียกพระอานนท์มาทูลว่า อานนท์จักบังการเห็นเมืองโพนาลีครั้งสุก
ท้ายของตถาคต มาเถิดอานนท์พวกเราจักเข้าไปยังบ้านภัณฑุคาม ท่านพระอานนท์ได้รับพระคำรัส
ของพระผู้มีพระภาคว่า อย่างนั้นพระเจ้าข้า ต่อมาพระผู้มีพระภาคพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์เป็นอันมากได้
เสด็จเข้าไปยังบ้านภัณฑุคาม ชำว่าพระผู้มีพระภาคเสด็จประทับอยู่ ณ บ้านภัณฑุคามนั้น ณ บ้าน
ภัณฑุคามนั้นแล พระผู้มีพระภาค ครุสเรียกพวกภิกษุมารทูลว่า ภิกษุทั้งหลาย เพราะการไม่รู้
ไม่แทงตลอดธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ เราและท่านทั้งหลายจึงท่องเที่ยวเวรื้อนไปในสงสารตลอดกาล
นานด้วยประการอย่างนี้ ธรรม ๔ ประการคืออะไรบ้าง ภิกษุทั้งหลาย เพราะการไม่ครุสดี ไม่แทง
ตลอดอริยสัจ เราและท่านทั้งหลายจึงท่องเที่ยวเวรื้อนไปในสงสารตลอดกาลนานด้วยอาการอย่างนี้
ภิกษุทั้งหลาย เพราะการไม่ครุสดี ไม่แทงตลอดอริยสัจ เราและท่านทั้งหลายจึงท่องเที่ยวเวรื้อนไป
ในสงสารตลอดกาลนานด้วยอาการอย่างนี้ ภิกษุทั้งหลาย เพราะการไม่ครุสดี ไม่แทงตลอดอริยบัญญัติ
เราและท่านทั้งหลายจึงท่องเที่ยวเวรื้อนไปในสงสารตลอดกาลนานด้วยอาการอย่างนี้ ภิกษุทั้งหลาย

เพราะการไม่ศรัทธา ไม่เทงกลอศรัทธาวิมุตติ เราและท่านทั้งหลายจึงต้องเที่ยวเร่ร่อนไปในสงสารกลอศ
 ภาณานด้วยอาการอย่างนี้ ภิกษุทั้งหลายหรือศีลนั้น เราได้ศรัทธาเทงกลอแล้ว อริยสมาธิเราได้
 ศรัทธาเทงกลอแล้ว อริยปัญญา เราได้ศรัทธาเทงกลอแล้ว อริยวิมุตติ เราได้ศรัทธาเทงกลอแล้ว
 ภวคณฺหาเราดอนได้แล้ว ซากอันนำไปสู่ภพสิ้นไปแล้ว บันถุภพใหม่จึงไม่มีอีกต่อไป พระผู้มีพระ
 ภาควิได้ตรัสพระพุทธพจน์อีกว่า

เพราะเหตุคั่งว่ามานี้ พระพุทธเจ้าผู้กระทำซึ่งที่สุดทุกข์ ผู้เป็น
 บรมครู ผู้มีจักขุได้ศรัทธาแล้ว จึงบอกรวมแก่ภิกษุทั้งหลาย แล้วเสด็จ
 ดับขันธปรินิพพาน

ไต่เห็นว่าพระผู้มีพระภาคประทับ ณ ภูมิตถคามานนี้ ศรัทธารวมเป็นจำนวนมากแก่ภิกษุทั้ง
 หลายว่า อย่างนี้ศีล อย่างนี้สมาธิ อย่างนี้ปัญญา สมาธิที่อบรมมาเพราะศีลย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์
 มาก ปัญญาที่อบรมมาเพราะสมาธิย่อมมีผลมากมีอานิสงส์มาก จิตที่อบรมมาเพราะปัญญาย่อมหลุด
 พ้นจากอาสวะทั้งหลายโดยชอบทีเดียว อาสวะที่ว่ามีมานี้ คือ กามาสวะ ภวาสวะ ภิกขุสาสวะ อวิชาสวะ

ต่อมา พระผู้มีพระภาคเสด็จประทับที่คามสบายพระทัย ณ ภูมิตถคามคามปกคิแล้วศรัทธา
 เรียกท่านพระอาณนทีมารับสั่งว่า มาเถิดอาณนที เราจักเข้าไปยังโกถนนคร ท่านพระอาณนทีรับพระ
 คำรัสพระผู้มีพระภาคเจ้าว่าอย่างนั้นพระเจ้าข้า ดังนี้ ครั้นนั้นแลพระผู้มีพระภาคพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์
 เป็นจำนวนมากเสด็จเข้าไปยังโกถนนคร ไต่เห็นว่าพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ อาณนทีเจดีย์ในโกถนนคร
 นั้น พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายในโกถนนครนั้นภควรว่า ภิกษุทั้งหลายเราจักแสดง
 มหาปเทศ ๔ ประการเหล่านี้ พวกเธอจงฟังและใส่ใจให้ดี เราจักภาษิต พวกภิกษุต่างรับพระคำรัส
 ของพระผู้มีพระภาคว่าอย่างนั้นพระเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลายภิกษุ
 ในธรรมวินัยนี้ ฟังกล่าวอย่างนี้ว่า ผู้มีอายุทั้งหลาย นีธรรม นวินัย นีคำสอนของพระศาสดาซึ่ง
 เราได้ฟังได้รับเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคแล้ว ภิกษุทั้งหลายธรรมวินัยที่ภิกษุนี้รับบอกแล้ว
 พวกเขาไม่ควรชื่นชมไม่ควรกักกัน ครั้น ไม่ชื่นชมไม่กักกันแล้วพึงเวียนบทพหุญจนะเหล่านั้นให้ดี
 แล้วรวบรวมไว้ในพระสูตร

พึงรับแจ้งไว้ในพระวินัยบทพหุญจนะที่รวมลงในพระสูตรและที่แสดงไว้ในพระวินัย ย่อม
 ไม่รวมลงในพระสูตรและไม่ปรากฏในพระวินัย พึงเห็นสันนิษฐานในข้อนี้ว่า นิมิไรพระพุทธพจน์

ของพระผู้มีพระภาคเจ้า^๕นั้น ภิกษุ^๖เรียนมาคิดแน่นอน ภิกษุ^๗ทั้งหลาย ก็เพราะเหตุดังนี้พวกเธอ
พึง^๘ทงความซื่อสัตย์ บทพญู^๙ณะที่รวมไว้ในพระสูตรและที่แสดงไว้ในพระวินัยก็ย่อมรวมลงใน
พระสูตรและปรากฏในพระวินัย พึงเห็นสันนิษฐานในข้อนี้ว่า^{๑๐} นี้เป็นพระพุทธรูปของพระผู้มีพระ
ภาคเจ้า^{๑๑} และภิกษุ^{๑๒}นั้นก็เรียนมาดีแล้วแน่นอน ภิกษุ^{๑๓}ทั้งหลาย พวกเธอพึงจำหาปโลกข้อที่ ๒
ไว้

ภิกษุ^{๑๔}ทั้งหลาย ก็ภิกษุ^{๑๕}ในพระศาสนา^{๑๖}นี้ พึงกล่าวอย่าง^{๑๗}นี้ว่า พระสงฆ์พร้อมด้วยพระเถระ
พร้อมด้วยพระผู้เป็นประธาน อยู่ในอาวาสใน^{๑๘}นี้ คำนี้เราพึงมาค่อนหาพระสงฆ์^{๑๙}นั้น ริมภาคหน้า
พระสงฆ์^{๒๐} นธรรม^{๒๑} นวินัย^{๒๒} นสัตตศาสน์^{๒๓} ภิกษุ^{๒๔}ทั้งหลายคำที่ภิกษุ^{๒๕}นั้นพูดแล้วเขาไม่ฟังชั้นรบทันที
ไม่ฟังคัดค้าน ครั้นไม่รับชมไม่คัดค้านแล้วพึงเรียนบทพญู^{๒๖}ณะเหล่านั้นให้ค้แล้วให้รวมลงในพระ
สูตร พึงแสดงในพระวินัย บทพญู^{๒๗}ณะที่รวมลงในพระสูตรและที่แสดงไว้ในพระวินัยหา^{๒๘}รวมลงใน
พระสูตรไม่ ปรากฏในพระวินัยไม่ พึงเห็นสันนิษฐานในข้อนี้ว่า^{๒๙} นี้ไม่ใช่พระพุทธรูปของ
พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น พระสงฆ์^{๓๐}นั้นเรียนมาคิดแน่นอน ภิกษุ^{๓๑}ทั้งหลายก็เพราะเหตุดังนี้
พวกเธอพึง^{๓๒}ทงความซื่อสัตย์ บทพญู^{๓๓}ณะที่รวมลงในพระสูตรและที่แสดงไว้ในพระวินัย ก็ย่อม
รวมลงในพระสูตรและปรากฏในพระวินัย พึงเห็นสันนิษฐานในข้อนี้ว่า^{๓๔} นี้เป็นพระพุทธรูปของ
พระผู้มีพระภาคเจ้า^{๓๕}นั้น พระสงฆ์^{๓๖}นั้นเรียนมาดีแล้วแน่ ภิกษุ^{๓๗}ทั้งหลายพวกเธอพึง^{๓๘}จำหาปโลกข้อที่ ๒
ไว้

ภิกษุ^{๓๙}ทั้งหลายภิกษุ^{๔๐}ในพระธรรมวินัย^{๔๑}นี้พึงกล่าวอย่าง^{๔๒}นี้ว่า ภิกษุ^{๔๓}ผู้เป็นพระเถระผู้เป็น
พุทธองค์แก่^{๔๔}เรือนทรงธรรมทรงวินัย^{๔๕}เป็นจำนวนมากอยู่ในอาวาสใน^{๔๖}นี้ เราพึงพระสูตรมาเฉพาะพระ
เถระเหล่านั้น เราเรียนพระสูตรมาเฉพาะหา^{๔๗}พระเถระเหล่านั้น นธรรม^{๔๘} นวินัย^{๔๙} นสัตตศาสน์^{๕๐} ภิกษุ^{๕๑}
ทั้งหลาย คำที่ภิกษุ^{๕๒}นั้นพูดแล้วพวกเธอไม่ฟังชั้นรบทันที ไม่ฟังคัดค้าน ครั้นไม่รับชม ไม่คัดค้าน
แล้วพึงเรียนบทพญู^{๕๓}ณะเหล่านั้นให้ค้แล้วให้รวมลงในพระสูตร แสดงไว้ในพระวินัย บทพญู^{๕๔}ณะ
ที่รวมลงในพระวินัยและที่แสดงไว้ในพระวินัยนั้นย่อมไม่รวมลงในพระสูตรและไม่ปรากฏในพระวินัย
พึงเห็นสันนิษฐานในข้อนี้ว่า^{๕๕} นี้ไม่ใช่พระพุทธรูปของพระผู้มีพระภาคเจ้า^{๕๖} และพระเถระเหล่านั้น
เรียนมาคิดแล้วแน่ ภิกษุ^{๕๗}ทั้งหลายก็เพราะเหตุดังนี้พวกเธอพึง^{๕๘}ทงความซื่อสัตย์ บทพญู^{๕๙}ณะ
ที่รวมลงในพระสูตรและที่แสดงไว้ในพระวินัย ย่อมรวมลงในพระสูตรและปรากฏในพระวินัย พึง
เห็นสันนิษฐานในข้อนี้ว่า^{๖๐} นี้เป็นพระพุทธรูปของพระผู้มีพระภาคเจ้า^{๖๑} และพระเถระเหล่านั้น
เรียนมาดีแล้วแน่ ภิกษุ^{๖๒}ทั้งหลาย พวกเธอพึง^{๖๓}จำหาปโลกข้อที่ ๓^{๖๔} ไว้

ภิกษุทั้งหลายภิกษุในพระธรรมวินัยนี้พึงกล่าวอย่างนี้ว่าภิกษุผู้เป็นพระเถระรูปหนึ่งเป็น
 พุทธศกนแก่เรือนทรงธรรม ทรงวินัย ทรงภคิกกา อยู่ในอาวาสโน้น ท่านเราได้ฟังมาเฉพาะหน้า
 พระเถระนั้นได้มารับเฉพาะหน้าพระเถระนั้น นธรรม นวินัย นศีลกุสลาสนภิกษุทั้งหลาย คำที่ภิกษุ
 นั้นกล่าวแล้วพวกเขาไม่ฟังชั้นชมทนต์ไม่ฟังคักคาน ครั้นไม่ชั้นชมไม่คักคานแล้ว ฟังเรือนเอา
 บทพญูชนะให้คักแล้วฟังให้รวมลงในพระสูตร ฟังแสงไว้ในพระวินัย บทพญูชนะที่ให้รวมลงใน
 พระสูตร และที่แสงไว้ในพระวินัยนั้น ย่อมไม่รวมลงในพระสูตรย่อมไม่ปรากฏในพระวินัยพึงเห็น
 สันนิษฐานในข้อนี้ว่า นี้ไม่ใช่พระพุทธรวณะของพระผู้มีพระภาคเจ้าองค์นั้น และพระเถระนั้น
 เวียนมาคิดเป็นแน่ ภิกษุทั้งหลายก็พวกเขาฟังถึงความข้อนี้เสีย บทพญูชนะที่รวมลงในพระสูตร
 และที่แสงไว้ในพระวินัยนั้น ย่อมรวมลงในพระสูตรและปรากฏในพระวินัยพึงเห็นสันนิษฐานใน
 ข้อนี้ว่า นี้เป็นพระพุทธรวณะของพระผู้มีพระภาคเจ้าองค์นั้น และพระเถระนั้นเวียนมาคิดแล้ว ภิกษุ
 ทั้งหลายเธอทั้งหลายพึงทรงจำมหาปเทศข้อที่ ๔ นี้ไว้ ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงทรงจำมหาปเทศ
 ทั้ง ๔ ข้อนี้แล

ได้ยินว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ในโกถนครนั้นทรงกระทำเหตุนี้ในนั้นแหละให้เป็น
 ธรรมิกถาเป็นจำนวนมากแก่ภิกษุทั้งหลายที่อาเนนทเจตีย์ว่า คัดแม่เพราะเหตุนี้ สมภธิแม่เพราะเหตุนี้
 บัญญาแม่เพราะเหตุนี้ สมภธิอันคัดอบรมมาแล้วย่อมมีผลมาก มีอันสูงส่งมาก บัญญาอันสมภธิอบรม
 แล้ว ย่อมมีผลมากมีอันสูงส่งมาก จิตอันบัญญัติอบรมแล้ว ย่อมหลุดพ้นด้วยดีจากอาสวะทั้งหลายคือ
 กามาสวะ ภวาสวะ ภิกขุสาสวะ อวิชชาสวะ

โกถนครกถา จบ

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคครั้นเรียกท่านพระอานนท์มาว่า “มาเถิด อานนท์ เราจะ
 ไปเมืองปาวากัน” ท่านพระอานนท์รับพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคว่า “พระเจ้าข้า” ครั้งนั้นแล
 พระผู้มีพระภาคได้เสด็จไปยังเมืองปาวาพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่แล้ว ได้ทราบข่าวว่าพระผู้มีพระภาค
 ประทับอยู่ในสวนมะม่วงของบุตรช่างทองชื่อจุนทะในเมืองปาวานั้น นัยว่าจุนทะนั้นมีกวีทำเป็น
 กุฎุมพีใหญ่

พอพบพระผู้มีพระภาคเป็นครั้งแรกท่านนั้นก็เห็นพระโสภณบิณฑบาตให้สร้างวิหาร ไว้ในสวน
 มะม่วงของกเมธบวชแล้ว นางจุนทะก็มารบุดูได้ทราบข่าวว่า “เราว่าพระผู้มีพระภาคเสด็จมา

ถึงเมืองปาวาประทับอยู่ในสวนมะม่วงของเราดังนี้” ครั้นนั้นแล จุนทกัมมารบุตรเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับแล้วกราบถวายบังคมพระผู้มีพระภาคแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงข้แจ้งชกัษณให้จุนทกัมมารบุตรผู้ซึ่งหนึ่ง ณ ที่ควรให้อาจาหาญว่าแจ้งด้วยธรรมิกถาแล้ว ครั้นนั้น จุนทกัมมารบุตร ผู้ซึ่งพระผู้มีพระภาคทรงข้แจ้งชกัษณให้อาจาหาญว่าแจ้งด้วยธรรมิกถา กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญขอพระผู้มีพระภาคจงรับนิมนต์ฉันภัตตาหารของข้าพระพุทธเจ้าในวันพรุ่งนี้ พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์เถิด” พระผู้มีพระภาคทรงรับคำนิมนต์ด้วยกุศลภาพ ครั้นนั้น จุนทกัมมารบุตรทราบบว่า พระผู้มีพระภาคทรงรับคำนิมนต์แล้วจึงลุกจากที่นั่ง ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคทำประทักษิณแล้วจึงหลีกไป ครั้นนั้นแล จุนทกัมมารบุตร หลั่งร่ำวันนั้นผ่านไป ก็ให้ตระเตรียมขาทนยะโภชนาหารอันประณีต และให้ตระเตรียมสุกรมัททวะเป็นอันมากไว้ในที่อยู่ของตน แล้วให้กราบทูลเวลาแก่พระผู้มีพระภาคว่า “ได้เวลาแล้วพระเจ้าข้า ภัตตาหารเสร็จแล้ว” ในเวลาเช้าพระผู้มีพระภาคทรงครองผ้า ถือบาตรและจีวรพร้อมภิกษุสงฆ์เสด็จเข้าไปยังนิเวศน์ของนายจุนทกัมมารบุตร ครั้นเสด็จถึงแล้วจึงประทับนั่งบนอาสนะที่เขาปลุกไว้แล้ว พระผู้มีพระภาคครั้นประทับนั่งแล้วจึงครัสติเรียกจุนทกัมมารบุตรมาว่า “จุนทะ เธอจงอังคาสเราด้วยสุกรมัททวะที่เธอตระเตรียมไว้แล้วเถิด จงอังคาสเหล่าภิกษุด้วยขาทนยะโภชนาหารอย่างอื่นที่เธอตระเตรียมไว้แล้วเถิด จุนทกัมมารบุตรรับพระคำรัสของพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า “พระเจ้าข้า” แล้วก็อังคาสพระผู้มีพระภาคด้วยสุกรมัททวะที่ได้ตระเตรียมไว้ อังคาสภิกษุสงฆ์ด้วยขาทนยะโภชนาหารอย่างอื่นที่ตระเตรียมไว้ ครั้นนั้นแลพระผู้มีพระภาคผู้ส่วยภัตตาหารเสร็จแล้วครัสติเรียกจุนทกัมมารบุตรมาว่า “จุนทะ เธอจงหึ่งสุกรมัททวะที่เหลือของเธอไว้ในหลุมเถิด จุนทะ สุกรมัททวะเมื่อนั้นที่บุคคลบริโภคนแล้วจะ (ไม่) ย่อยไปได้ง่ายเว้นคนถากค เรายังไม่เห็นเลยในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์เทวดาและมนุษย์ในโลก พร้อมทั้งเทวโลกมารโลกพรหมโลก จุนทกัมมารบุตรรับพระคำรัสของพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า “พระเจ้าข้า” พระผู้มีพระภาคครัสติอย่างนั้นแล้ว จึงเสด็จลุกออกจากอาสนะเสด็จหลีกไปที่ยิมพวันแล้ว จุนทกัมมารบุตรหึ่งสุกรมัททวะที่เหลือไว้ในหลุมแล้วเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคจนถึงที่ประทับ แล้วจึงถวายบังคมพระผู้มีพระภาคนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงข้แจ้งชกัษณจุนทกัมมารบุตรผู้ซึ่งหนึ่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งให้อาจาหาญว่าแจ้งด้วยธรรมิกถา ครั้นนั้นแลจุนทกัมมารบุตรผู้ซึ่งพระผู้มีพระภาคทรงข้แจ้งชกัษณให้อาจาหาญว่าแจ้งด้วยธรรมิกถาแล้วลุกจากอาสนะถวายบังคมพระผู้มีพระภาคกระทำประทักษิณ แล้ว

จึงหนีไป ขณะนั้นเสนาอำมาตย์ก็เกิดขึ้นแก่พระผู้มีพระภาคผู้เสวยภัตตาหารของจุนทกัมมารบุคร
ที่เวหนากลับมาทำให้เกิดโรคลงแคงทนได้ยากใกล้เวลาสิ้นพระชนม์ก็เกิดขึ้น ได้ทราบว่ามี ๗ ที่นั้น
พระผู้มีพระภาค ทรงมีพระสติสัมปชัญญะไม่เคืองร้อนทรงยังยั้งได้ การที่โรคลงแคงสำรอกออกมา
เกิดเพราะอำนาจแห่งกรรม

ได้อินว่าในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เกิดในตระกูลคหบดีลาคในแวชกรรมเลี้ยงชีพด้วย
เวชกรรม เขารักษาบุตรเศรษฐีคนหนึ่งอาศัยความประมาทในเพราะการให้โทษธรรมในอุกฤษณ์จึงได้
โทษชานอื่น ทำให้สำรอกถ่ายออกมา บุครเศรษฐีนั้นได้ให้ทรัพย์สินเป็นจำนวนมากเลี้ยงดูแล้ว ด้วย
กรรมวิบากนั้น จึงได้มีอาหารเพราะโรคลงแคงในภพหลังนี้จึงได้มีการสำรอกลงแคงตามนัยที่กล่าว
มาแล้ว สมคิงที่พระผู้มีพระภาคเจ้าครัสไว้ว่า

เมื่อก่อนนี้เป็นหมอให้ลูกชายเศรษฐีสำรอกถ่ายออกมา ด้วย
กรรมวิบากนั้นโรคลงแคงจึงมีแก่เรา

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคครัสเรียกท่านพระอานนท์มาว่า “มาเถิดอานนท์เราจักเข้าไป
เมืองกุสินาราเถิด” ท่านพระอานนท์ได้รับพระคำรัสพระผู้มีพระภาคว่า “พระเจ้าข้า” ด้วยเหตุนี้
ท่านพระสังกัศคิการยทั้งหลายจึงได้กล่าวไว้ว่า

“เราได้ฟังมาว่า พระธีรเจ้าทรงเสวยภัตตาหารของนายจุนท-
กัมมารบุครแล้วจึงทรงประสพอาหารอย่างหนักใกล้สิ้นพระชนม์ พยาสี
อย่างหนึ่งบังเกิดขึ้นแล้วแก่พระศาสดาผู้เสวยสุกรมัททวะ พระผู้มีพระภาค
ผู้ทรงสำรอกพระโลหิตออกมาได้ครัสว่า เราจักไปเมืองกุสินารา” ดังนี้

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคได้เสด็จจาริกไปเมืองกุสินาราแล้ว กำลังของพระผู้มีพระภาค
ผู้เสด็จดำเนิน ไปเท่ากับกำลังของช้างนับได้โกฏิเชือก

ด้วยเหตุนี้แหละ พระผู้มีพระภาคจึงทรงแวงลงจากทางเสด็จเข้าไปยังโคนต้นไม้คันหนึ่ง
ครันเสด็จเข้าไปแล้วจึงครัสเรียกท่านพระอานนท์มาว่า “เฮาเถิด อานนท์ เธอจงปฐัสังฆิกิ ๔ ชั้น
ให้เราหน่อย เราเหนื่อย อานนท์ เราเหนื่อย” ท่านพระอานนท์ได้รับพระคำรัสของพระผู้มีพระภาค
ว่า “พระเจ้าข้า” ดังนี้แล้วก็ปฐัสังฆิกิ ๔ ชั้นถวาย พระผู้มีพระภาคประทับนั่งบนอาสนะที่พระ-

อานนท์ปฎิเวศแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงประทับนั่งแล้วแลได้คิดว่าเรียกท่านพระอานนท์มาว่า "เฮา
 เด็ก อานนท์ เธอจงนำน้ำดื่มมาให้เรา เราจักดื่ม" เมื่อพระองค์ตรัสอย่างนั้นแล้วท่าน
 พระอานนท์จึงได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บัดนี้ เกวียนประมาณ ๕๐๐ เล่ม
 ผ่านไปแล้ว น้ำที่ล้อเกวียนตกผ่านไปในนี้ไหลชุ่มฉ่ำนิกหน้อย ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญถูกกฏาณที่
 ซึ่งมีน้ำใสขาวเย็นอยู่ไม่ไกลนักทำที่น้ำวันรมย์ พระผู้มีพระภาคก็ทรงค้ำน้ำที่แม่น้ำนั้น และพระ-
 องค์จักทรงให้หมู่เกวียน ๕๐๐ เล่มที่ผ่านไปย้อมน้ำได้ แม้ในวาระที่ ๒ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสอย่าง
 นั้นกับท่านพระอานนท์ พระเถระก็ทูลห้ามอย่างนั้นเหมือนกัน แม้ในวาระที่ ๓ พระผู้มีพระภาคก็
 ตรัสอย่างนั้นนั้นแล ท่านพระอานนท์รับพระดำรัสพระผู้มีพระภาคว่า "พระเจ้าข้า" แล้วก็รับบาตร
 ไปย้อมน้ำนั้น ครั้นนั้นแลแม่น้ำนั้นล้นล้นเกวียนตกผ่านไปจึงชุ่มฉ่ำนิกหน้อย เมื่อท่านพระ
 อานนท์เข้าไป กลับเป็นน้ำใสไม่ชุ่มฉ่ำนิกหน้อย ที่นั้นท่านพระอานนท์ได้มีความคิดว่า อัครจริยจริง
 หนอผู้เจริญ นำแปลงจริยหนอผู้เจริญ เพราะพระศากยคทรมมีฤทธิ์มากมีอาญาพมาก จึงทำให้แม่
 น้ำสายนี้ซึ่งล้นล้นเกวียนตกผ่านไปจึงชุ่มฉ่ำนิกหน้อย พอเราเข้าไปใกล้กลับใสแจ่มไม่ชุ่มฉ่ำนิกหน้อย ครั้น
 นั้นแลพระเถระจึงเอาบาตรค้ำน้ำดื่มแล้วเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคจนถึงที่ประทับแล้ว ได้กราบทูล
 พระผู้มีพระภาคว่า "น้ำอัครจริยพระเจ้าข้า นำแปลงพระเจ้าข้า พระศากยคทรมมีฤทธิ์มาก มี
 อาญาพมาก พระเจ้าข้า บัดนี้แม่น้ำนั้นซึ่งล้นล้นเกวียนตกผ่านไปชุ่มฉ่ำนิกหน้อย เมื่อข้าพระองค์
 เข้าไปใกล้กลับใสแจ่มไม่ชุ่มฉ่ำนิกหน้อย ขอพระผู้มีพระภาคทรงค้ำน้ำดื่มเด็ก ขอพระสุกกเจ้าจงทรงค้ำ
 น้ำดื่มเด็ก ครั้นนั้นแลพระผู้มีพระภาคทรงค้ำน้ำดื่มแล้ว

ก็โดยสมัยนั้น ปุกกุสมัลลบุตรซึ่งเป็นสาวกของยาพราศบาตสกาลมโคตรได้เดินทางไกล
 จากเมืองกุสินาราสู่เมืองปาวา แท้จริงปุกกุสมัลลบุตรเป็นราชโอรสของเจ้ามัลละ ได้ทราบว่าเขาเจ้า
 มัลละผลัดกันขึ้นครองราชย์ พวกที่ยังไม่ถึงวาระกำหนดครองราชย์ก็ทำการค้าขาย แม้ปุกกุสมัลลบุตร
 การค้าขายอยู่เหมือนกันให้เทียมเกวียน ๕๐๐ เล่ม เมื่อลมพิกมาข้างหน้าก็ล่องหน้าไปก่อน เมื่อลมพิก
 มาข้างหลัง ก็ส่งพวกนายเกวียนล่องหน้าไป ส่วนตัวเองไปทีหลัง ก็ในคราวนั้นลมพิกมาข้างหลัง
 เพราะเหตุนี้เขาจึงส่งหมู่เกวียนล่องหน้าไป ตัวเองนั่งบนรถแก้วทั้งคันออกจากเมืองกุสินารา คิดว่า
 "เราจักไปยังเมืองปาวา" ครั้นแล้วก็เดินทางไป

ปุกกุสมัลลบุตรได้เห็นแล้วแลซึ่งพระผู้มีพระภาคผู้ประทับนั่งใต้โคนต้นไม้ต้นหนึ่ง ครั้น
 เห็นจึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับแล้วจึงถวายบังคมนั่ง ๘ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง

ปุกกุสมัตถบุรุษผู้หนึ่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า นายคัจจรวรย์ พระเจ้าข้า นำแปลก พระเจ้าข้า บรรพชิตอยู่ด้วยวิหารธรรมอันสงบหนอ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เรื่องเคยมีมาแล้ว อาหารคาวสกถาลมโคตรเกินทางไปแฉะลงจากทางใหญ่ นิ่งพัก่อนกลางวันได้โคนต้นไม้ต้นหนึ่งไม่ไกลนัก พระเจ้าข้า ครั้งนั้นแล เกวียน ๕๐๐ เล่ม อาศัยอาหารคาวสกถาลมโคตรผ่านไป ต่อมาบุรุษคนหนึ่งมาข้างหลังเกวียนนั้นก็เข้าไปหาอาหารคาวสกถาลมโคตรแล้วได้กล่าวกับท่านว่า ท่านผู้เจริญ ก็เกวียน ๕๐๐ เล่ม ผ่านไปท่านได้เห็นบ้างไหม อาหารคาวสกถาลมโคตรตอบว่า “เราไม่เห็นเลย ผู้มัวอายุ” บุรุษนั้นถามว่า “ก็ท่านได้ยินเสียงบ้างไหมหรือรับ” อาหารคาวสกถาลมโคตรตอบว่า “ไม่ได้ยินเสียงเลย ผู้มัวอายุ” บุรุษนั้นถามว่า “ก็ท่านหลับหรือควับ” อาหารคาวสกถาลมโคตรตอบว่า “ไม่หลับหรือก้มผู้มัวอายุ” บุรุษนั้นถามว่า “ก็ท่านมีความรู้สึกไหม” อาหารคาวสกถาลมโคตร “มิใช่ผู้มัวอายุ” บุรุษนั้นถามว่า “ท่านผู้เจริญท่านมีความรู้สึกอยู่เกี่ยว ๕๐๐ เล่มผ่านไปท่านยังไม่เห็น ทั้งไม่ได้ยิน สัญชาติของท่านเป็นอนโกลนหรือ” อาหารคาวสกถาลมโคตรตอบว่า “ใช่ผู้มัวอายุ” ครั้งนั้นแลบุรุษนั้นได้มีความคิดกันว่า “นายคัจจรวรย์หนอ ท่านผู้เจริญ นำแปลกหนอท่านผู้เจริญ พวกบรรพชิตอยู่ด้วยวิหารธรรม ก็บุรุษได้มีความรู้สึกอยู่เกี่ยว ๕๐๐ เล่มผ่านไปไม่เห็นทั้งไม่ได้ยินเสียง ที่นั้นบุรุษนั้นก็ประกาศความเลื่อมใสอย่างใหญ่หลวงในอาหารคาวสกถาลมโคตรแล้วก็กลับไป

เมื่อปุกกุสะกราบทูลอย่างนั้นแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “ปุกกุสะเธอสำคัญความซื่อ นั้นเป็นโง่น ผู้ได้มีความรู้สึกอยู่ เกวียน ๕๐๐ เล่มผ่านไปไม่เห็นไม่ได้ยินเสียงก็หรือว่าผู้ได้มีความรู้สึกอยู่ เมื่อฝนตกฟ้าคำรามสายฟ้าแลบอสุนีบาตฟ้าคำเบรียงก็ไม่เห็นไม่ได้ยินเสียง อันไหนหนอแลหายากหรือเกิดยากกว่ากัน เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้ ปุกกุสะจึงได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เกวียน ๔๐๐ เล่ม ๓๐๐ เล่ม ๒๐๐ เล่ม ๑๐๐ เล่ม หรือ ๑,๐๐๐ เล่ม จะทำอะไรได้ ผู้ซึ่งมีความรู้สึกอยู่ เมื่อฝนตกฟ้าคำรามสายฟ้าแลบ อสุนีบาตฟ้าคำเบรียงอยู่ก็ไม่เห็น ไม่ได้ยินเสียงนั้นค่างหา ทำได้ยากและเกิดได้ยาก

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ปุกกุสะคราวหนึ่ง เราเคยอยู่ที่เรือนแพไม้ ก็แลสมัยนั้น เมื่อฝนตกฟ้าคำรามสายฟ้าแลบอสุนีบาตฟ้าคำเบรียง ชาวเราสองพี่น้องและโคพลีพธิ์ ๔ ตัวซึ่งอยู่ไม่ไกลเรือนแพไม้ ถูกฟ้าผ่า ปุกกุสะ ครั้งนั้นแล หมูชนจำนวนมากออกจากเรือนแพไม้ เข้าไปหาชาวเราสองพี่น้องและโคพลีพธิ์ ๔ ตัวจนถึงที่อยู่ ปุกกุสะ ก็สมัยนั้นแล เราออกจากเรือนแพ

ไม่แล้วก็เห็นจกรรม ๗ กลางแจ้งใกล้เรือนแพนั้น ปุกกุสะเราได้ตามบุรุษคนนั้นว่า "ทำไมหนอหมู่ชนจึงประชุมกัน" เขาตอบว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บัดนี้ เมื่อผ่านกก พักำราม สายฟ้าแลบ อสุณีนาคพาคเปรียง ชาวนาสองพี่น้องและโกพลพัทท์ ๔ ตัว ถูกฟ้าผ่า มหาชนประชุมกันในที่นั้น พระเจ้าข้า พระองค์อยู่ที่ไหน" เราจึงตอบว่า "เราอยู่ที่นั่นแหละ บุรุษนั้นทูลถามว่า "พระองค์ทอดพระเนตรเห็น ไหมพระเจ้าข้า เราตอบว่า "ไม่เห็น เขาทูลถามว่า ทรงได้ดับเสียงไหม เราตอบว่า "ไม่ได้ยิน เขาทูลถามว่า "พระองค์ทรงหลับหรือ เราตอบว่า "ไม่หลับ เขาทูลถามว่า "พระองค์มีความรู้สึกอยู่หรือ เราตอบว่า "มีสิ เขาทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญพระองค์มีความรู้สึกทันอยู่ เมื่อผ่านกก พักำรามสายฟ้าแลบสายอสุณีนาคพาคเปรียงก็กราวโศ พระองค์มีความรู้สึกทันอยู่ คราวนั้น พระองค์ไม่ทอดพระเนตรเห็น ไม่ทรงได้ยินเสียงหรือ เราตอบว่าเป็นอย่างนั้น ปุกกุสะที่นั่นเราจึงเกิดความคิดกันว่า นำอภังกรยัทธอ นำแปลงหนอ ข้อที่บรรพชิตอยู่ คิววิหารธรรมมีความรู้สึกทันอยู่ เมื่อผ่านกก พักำรังสายอสุณีนาคพาคเปรียงอยู่ ยังไม่เห็นไม่ได้ยิน เมื่อเป็นดังนี้แล้ว เราจึงเกิดความเลื่อมใสในเราอย่างมากทำประตักษณแล้วก็หนีไป

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนั้นแล้ว ปุกกุสะมัลลบุตรได้กราบทูลคำถามกับพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์จะปล่อยความเลื่อมใสที่ข้าพระองค์มีอยู่ในอาหารคาวรสกาลามโคตรไปคาวลมใหญ่หรือลอยไปเสื่อในแม่น้ำที่มีกระแสน้ำเชี่ยว สิ่งที่มีนวล่วงไปแล้วก็ให้ผ่านไป สิ่งที่มีฟันไปแล้วก็ให้ฟันไปพระเจ้าข้า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญเปรียบเสมือนหนึ่งว่า บุคคลหงายสิ่งที่คว่ำหรือเบ็ดสิ่งที่เข้าค้ำไว้ หรือบอกทางแก่คนหลงทาง หรือจุดประทีปน้ำมันในที่มืด หรือคนมีจักขุมองเห็นรูปได้แม้ฉันโต พระผู้มีพระภาคก็ฉันนั้นเหมือนกันทรงประกาศธรรมโดยอนุปริภาย ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอถึงพระผู้มีพระภาค พระธรรมและภิกษุสงฆ์ว่าเป็นที่พึ่ง ถึงแก่วันนั้นเป็นต้นไป ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงจำข้าพระองค์ไว้ว่าเป็นอุบาสกผู้เข้าถึงพระโคตรสวณะตลอดชีวิต ครั้นนั้นแลปุกกุสะมัลลบุตรได้เรียกบุรุษคนหนึ่งมาว่า "เฮนถิกหนาย เธอจงนำผ้าเนื้อเกลี้ยงที่ควรครองซื้อสิ่งสิวรรตมาให้เรากูหนึ่ง บุรุษนั้นรับคำของปุกกุสะมัลลบุตรว่า "ได้ขอรับ" แล้วได้นำผ้าเนื้อเกลี้ยงซื้อสิ่งสิวรรตมาให้กูหนึ่ง ที่นั้นปุกกุสะมัลลบุตรได้น้อมผ้าเนื้อเกลี้ยงซื้อสิ่งสิวรรตที่ควรทรงกู่หนึ่งถวายแก่พระผู้มีพระภาคด้วยกล่าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงรับผ้าเนื้อเกลี้ยงที่ควรทรงกู่หนึ่งซื้อสิ่งสิวรรตนี้ เพื่ออนุเคราะห์ข้าพระองค์ด้วยเถิด พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "ปุกกุสะถ้อยอย่างนั้น เธอจงให้เรากรองผืนหนึ่ง อีกผืนหนึ่งให้อาณนัถ์ครอง ปุกกุสะรับ

ได้ใส่โธษลงในอาหาร พออาหารที่ประณีตนั้นตกถึงพระอุทรเท่านั้นก็ทำให้รูปอ่อนแอเสียครั้งหนึ่ง เพราะเหตุที่รูปซึ่งมีอาหารเป็นสมุฏฐานของโสแล้วอินทรีย์ ๖ ก็รุ่งเรืองยิ่ง ส่วนในวันครบถ้วนนั้น เมื่อพระพุทธเจ้าทรงเห็นว่า “กองกิลเลสอันสะสมอยู่หลายโกฏุกัมป์ เราจะได้แล้วในวันนี้” ก็เกิดโสมนัสแรงกล้าจิกของพระองค์ก็ฝังโส เมื่อจิกฝังโสโลหิตกก็ฝังโส เมื่อโลหิตกฝังโสอินทรีย์ ๖ ก็รุ่งเรืองยิ่ง แม้ในวันจะเสด็จปรินิพพาน พระองค์ก็ทรงรำพึงว่า “วันนี้เราก็กินเข้าสู่สมุขมทานิพพานนครอันพระพุทธเจ้าหลายแสนองค์เข้าไปแล้ว” ดังนี้ ก็เกิดโสมนัสแรงกล้า จิกก็ฝังโส เมื่อจิกฝังโส โลหิตกก็ฝังโส เมื่อโลหิตกฝังโส อินทรีย์ทั้ง ๖ ก็รุ่งเรืองอย่างยิ่ง พึงทราบว่า พระฉวีวรรคของพระผู้มีพระภาคย่อมบริสุทธิ์สุกฝังโสอย่างนี้ในกาลทั้ง ๒ ด้วยอำนาจอาหารพิเศษและด้วยโสมนัสมีกำลังแรงกล้าตั้งพระรณามาขณะนี้ ด้วยเหตุนี้ พระสังคคิกกัจจาย์ทั้งหลายจึงกล่าวไว้ว่า

“ปุกกุสะได้นำผ้าสังคิวรรคเนือเกล็ดงูหนึ่ง ไปถวาย เพราะ
เหตุนี้ พระศาสดาจึงได้งามมีวรรณะดังทอง”

ปุกกุสะปสาทกา จบ

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับพระอานนท์ว่า “อานนท์ วันนั้นแล เราตลาศจกั
ปรินิพพาน ณ ระหว่างคันธทั้งคู่อ ในศาลวันของพวกมัลลกะศรัยิ์ใกล้เมืองกุสินาราในปัจฉิมยาม
แห่งราตรี มาเถิดอานนท์ เราจักเข้าไปยังกุฏกุกุฎาที่

ท่านพระอานนท์ ทูลรับพระคำรัสพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า “พระเจ้าข้า” ครั้งนั้นแล
พระผู้มีพระภาคพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์พุทธบริษัทเป็นจำนวนมากเสด็จดำเนินไปยังกุฏกุกุฎาที่ ครั้น
เสด็จถึงแล้วจึงเสด็จลงเมื่อน้ำกุฏกุกุฎาที่ทรงสงระแล้วเสด็จขึ้น จึงเสด็จเข้าไปประทับยังอัมพวัน
ครั้นเสด็จถึงแล้วจึงครัสเรียกพระจุนทกะเถระมาครัสสั่งว่า “เฮเถิด จุนทกะ เธอจงปลุกผ้าสังฆาฏี
๔ ชั้นแก่เราหน่อย จุนทกะ เราเหนื่อย เราจักนอน ดังนี้

พระผู้มีพระภาคเจ้าครัสเรียกพระจุนทกะมาว่า “พระอานนท์ไปไหน ทราบว่า ขณะนั้น
ท่านพระอานนท์เถระกำลังนิคคาคากอยู่ พระจุนทกะอยู่ใกล้ เพราะเหตุนี้พระผู้มีพระภาคจึงครัส

เรียกพระจุนพระเถระนั้น ท่านพระจุนทูลรับว่า “พระเจ้าข้า” แล้วก็ปลุกผ้าสังฆาฏิ ๔ ชั้นถวาย
 ทิ้งพระผู้มีพระภาคทรงสำเร็จสัทโธยายสน์ โดยข้างเบื้องขวาซ้อนพระบาทเหลื่อมพระบาท มีพระ-
 สติสัมปชัญญะมีนทรังโสใจถึงอุฏฐานสติญา (ความสำคัญว่าละคน) ส่วนท่านพระจุนทักนึ่งเข้า
 ยอดเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาค ณ ที่นั้นนั่นเอง ด้วยเหตุนี้ ท่านพระสังกักราจารย์ทั้งหลาย
 จึงกล่าวไว้ว่า

พระพุทธเจ้าศรีนเสด็จถึงกุกกุฎาณที่ซึ่งมีน้ำไม่ขุ่นใสแจ่ม แล้วจึงเสด็จลง พระศาสดา
 ผู้กตาคหาผู้เปรียบปานมิได้ในโลกทรงมีพระรูปไม่เห็นอ้ออันถ่างแล้ว พระศาสดาทรงสงสนาน
 และคัมแล้วเสด็จขึ้นปรากฏอยู่ในท่ามกลางหมู่แห่งภิกษุ พระผู้มีพระภาคผู้ศาสดาผู้แสวงหาคุณอัน
 ใหญ่ทรงให้ธรรมเป็นไปในโลกแล้วเสด็จเข้าไปยังอัมพวัน ครั้นเรียกภิกษุชื่อจุนทกะนามว่า “เธอจง
 ปลุกที่นอน ๔ ชั้นแก่เรา” พระจุนท่นั้นผู้มีคณเอนอบรมกัแล้ว ถกพระผู้มีพระภาคเคียนกับรับปลุก
 ผ้าสังฆาฏิ ๔ ชั้นอย่างรวดเร็ว พระศาสดาผู้ทรงมีพระรูปไม่เห็นอ้อล้าทรงบรรทมแล้ว แม้พระจุนท
 กนึ่งเข้าอยู่เฉพาะพระพักตร์ ณ ที่พระองค์สำเร็จสัทโธยายสน์ ก็ด้วยเวลาเพียงเท่านี้ท่านพระอาเนทก็
 มาถึง ที่นั้นพระผู้มีพระภาค ครั้นเรียกท่านพระอาเนทว่า “อาเนทก็ผู้ใดจะพึงให้ความเคียดช้อน
 เกิกชนแก่จุนทกัมมารบุตร ขอให้ผู้นั้นพึงบรรเทาความเคียดช้อนของจุนทกัมมารบุตรเสียอย่างนี้ว่า
 “ข้อยที่พระกตาคบวิโลกบิณฑชาบคครั้งสุดท้ายของท่านแล้วปรีณิพพานัน เป็นลาภของท่าน ท่าน
 ใดก็ได้แล้ว จุนท เราได้ฟังมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาค เราได้รับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้
 มีพระภาคว่า บิณฑชาบ ๒ อย่างนี้มีผลเสมอกันมีวิบากเสมอกัน มีผลมากกว่าและมีอานิสงฆ์มากกว่า
 บิณฑชาบเหล่านี้มากมาย บิณฑชาบ ๒ ประการนั้นเป็นโณน คือ พระกตาคเจ้าทรงบวิโลก
 บิณฑชาบอันใดแล้วครวัธวัธอนุครวัธมีสามสัมโพธิญาณ ๑ พระกตาคเจ้าทรงบวิโลกบิณฑชาบอันใด
 แล้วปรีณิพพานด้วยอนุภาที่เสสนิพพานธาตุ ๑ บิณฑชาบ ๒ ประการเหล่านี้แล มีผลมีวิบากเท่าๆ
 กัน มีผลมากกว่า และมีอานิสงฆ์มากกว่าบิณฑชาบชนิดอื่นๆ อย่างมากมาย กรรมที่ให้อยู่ วรณะ
 สุข สวรรค์ และความเป็นอธิบดีเป็นไป อันจุนทกัมมารบุตรสั่งสมไว้แล้ว อาเนท ความเคียดช้อน
 ของจุนทกัมมารบุตร ท่านทั้งหลายพึงบำบักเสียอย่างนี้ ในชื่อว่าสมผลาณ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้
 นี้ ถนามว่า “บิณฑชาบอันใดที่นางสุชาดาถวาย และพระผู้มีพระภาคเสวยในคราวที่มีวิระกะโทสะและ
 โมหะก็บิณฑชาบนั้นนี้ ที่จุนทถวายและพระผู้มีพระภาคเสวยในคราวที่ปราศวิระกะโทสะและโมหะ
 เพราะเหตุไรบิณฑชาบเหล่านี้ท่านจึงเรียกว่า สมผลา (มีผลเท่ากัน) ตอบว่า ก็พระผู้มีพระภาคทรง

เสวยบิณฑบาตที่นางสุชาดาถวายแล้วปรีณิพพานด้วยอุปาทิเสสนิพพานธาตุ เสวยบิณฑบาตที่นาย
 จุนทถวายแล้ว ปรีณิพพานด้วยอุปาทิเสสนิพพานธาตุ เพราะมีการปรีณิพพานเท่ากัน เพราะการ
 เข้าสมาบัติเท่ากันและการระลึกถึงเท่ากัน ด้วยประการทั้งนี้พึงทราบว่ามีผลเท่ากัน
 เพราะมีการปรีณิพพานเหมือนกัน ก็ในวันจะครุสรี พระผู้มีพระภาคทรงเข้าสมาบัติกับได้
 ๒๔,๐๐๐ โภกิกวัฏฏ์ แม้ในวันจะปรีณิพพาน ก็ทรงเข้าสมาบัติทั้งหมดนั้นเหมือนกัน ด้วยเหตุทั้งนี้
 พึงทราบว่า บิณฑบาตเหล่านั้นมีผลเสมอกัน เพราะการเข้าสมาบัติเสมอกัน ต่อมานางสุชาดาได้
 ทราบว่า รุกขเทวาก็ได้กินบิณฑบาตของคน พระโพธิสัตว์นั้นเอง บริโภคบิณฑบาตนั้นแล้วได้
 ครุสรีอนุครุสรีสมาธิโพธิญาณ ขำว่า การอภัยภาพให้เป็นไปของพระองค์ เพราะบิณฑบาตนั้น
 เป็นไปได้ถึง ๘ วัน เมื่อนางได้ทราบข่าวดังนั้นแล้วจึงระลึกอยู่ว่า "นับเป็นลาภของเรานะ" ดังนั้น
 จึงได้เกิดบิณฑบาตนั้นขึ้นมีกำลังแรงกล้า ในกาลต่อมา เมื่อนางจุนท ก็ได้ทราบข่าวว่า "ข่าวว่าบิณฑบาต
 สุกท้ายเราก็ได้ถวายแล้ว ยอกแห่งธรรมเราก็รับเอาแล้ว พระศาสดาทรงเสวยบิณฑบาตของเราแล้ว
 เสกซ์ปรีณิพพานด้วยอุปาทิเสสนิพพานธาตุ" เขาค้นได้ฟังแล้วจึงระลึกว่า "นับเป็นลาภของเรา
 นะ" ดังนั้นจึงได้เกิดบิณฑบาตนั้นขึ้นมีกำลังแรงกล้า พึงทราบว่าบิณฑบาตทั้งสองมีผลเท่ากัน เพราะ
 มีการระลึกถึงเหมือนกันดังพรรณานี้

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความแล้วจึงทรงเปล่งอุทานในเวลาหนึ่งว่า
 บุญย่อมเจริญยิ่งแก่บุคคลผู้ให้ เวรย่อมไม่ก่อแก่บุคคลผู้สำรวม ผู้
 ฉลาดแลย่อมละความชั่วเสียได้ และหลับสนิทจากราคะโทสะและโมหะสันเข็ง

ที่นั้นพระผู้มีพระภาคจึงครุสรีเรียกท่านพระอานนท์ว่า มาเถิดอานนท์ เราจักเข้าไปยัง
 สาลวันใกล้เมืองกุสินาราวิมฝั่งโน้นของแม่น้ำหิรัญญวที ท่านพระอานนท์รับพระดำรัสของพระผู้มี
 พระภาคว่า "พระเจ้าข้า" ครั้งนั้นแลพระผู้มีพระภาคพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่เสกซ์เข้าไปยังสาลวัน
 ของเจ้ามัลละทั้งหลายใกล้เมืองกุสินาราวิมฝั่งโน้นของแม่น้ำหิรัญญวที

ในข้อว่า มหาภิกษุสงฆ์ ๘๐๐ นี้พึงทราบวินิจฉัยว่าไม่มีการกำหนดนับจำนวน
 แห่งภิกษุบรรดาภิกษุผู้ซึ่งทราบข่าวว่าอีกไม่นาน พระผู้มีพระภาคจักเสกซ์ปรีณิพพาน แล้วพากันมา
 จากทิศต่าง ๆ ตั้งแต่เวลาที่พระองค์ทรงข่มเวทหน้าที่เวฬุคาม จะหลีกหนีไปสักองค์ก็เี่ยวไม่มีเลยเพราะ
 เหตุนี้จึงนับจำนวนพระสงฆ์ไม่ได้ว่าเท่าไร ตามว่า เพราะเหตุไรสาลวันของพวกเขาเจ้ามัลละ จึงชื่อ

ว่าใกล้ (อุปวคฺชน) ทอบว่า เหมือนอย่างว่าดูปารามทางค้ำนราชมาศวิหฺร บุคคลจึงไป ทางฝั่ง
 กลมพนที่ฉันโคสลาตวโนทยานก็ควรไปทางฝั่งโน้นแห่งหิริญญาคิดฉันนั้น อุนราชบุรีมีดูปารามฉันโค
 เมืองกุสินาราก็มีสลาตวโนทยานฉันนั้นทางไปยังนครทางค้ำนประคักก็ยึดแต่ดูปารามหันหน้าไปทางค้ำน
 ทิสศุครฉันโค สลาตวโนทยานก็หันหน้าไปทางทักปราชิน กลับทางทักศุครฉันนั้นเพราะเหตุฉัน
 สลาตวโน้นท่านจึงเรียกว่า อุปวคฺชน (ทีใกล้)

พระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จดำเนินไปยังฝั่งโน้นแห่งแม่น้ำหิริญญาคี ถึงเมืองกุสินาราแล้ว
 ครวีสเรียกพระอานนท์ว่า “ดูกรอานนท์เธอจงปลุกเตียงให้ทันหัวไปทางทักศุคร ระหว่างไม้รั้งทั้งคู่
 เรศถาดคกเห็น้อยล้าบมากายแล้วจักนอน พระอานนท์ที่ถูรับพระค้ำรัสของพระผู้มีพระภาคว่า “พระ
 เจ้าข้า” แล้วแก่งก้งปลุกเตียงให้ทันหัวไปทางทักศุคร ระหว่างไม้รั้งทั้งคู่

ก็ตื่นว่า ท่านพระอานนท์ได้แก่งก้งปลุกเตียง อันเป็นที่บรรทมของราชสกุลซึ่งมีอยู่
 ในอุทยานนั้นถวาย ว่ากันตามจริงพระผู้มีพระภาคทรงพลก่าลังเท้าข้างปกิ ๑ ล้านโกฏฐือก เมื่อ
 นบิขามบุรุษทองมีก่าลังเท้าบุรุษแสนโกฏฐิกน แมื่ก่าลังทั้งหมคนนั้นก็ถึงความสิ้นหมคไป นบิขังแค
 เวลาที่เสวยบิณฑบาตของนายจุนทะ เป็รียบเหมือนหน้าทีใส่ไว้ในกระเบื้องร้อยฉันฉันนั้น พระผู้มีพระภาค
 ประทับนั่งในฐานแห่ง ๒๕ ในระหว่างเมืองกุสินาราประมาณ ๓ ศากวคแต่เมืองปาวา เสด็จมากด้วย
 พระอุคสาหะอย่างมก แล้วเสด็จไปยังสลาตวโนในเวลาทีพระอากิขยอัสสังพระผู้มีพระภาคทรงอ้ำอึความ
 ไม่มีโรคทั้งหมคเสด็จมา พระผู้มีพระภาคครวีสพระวาจาอันกระทำควมสังเวระแก่สัตว์โลกทั้งมวล
 เหมือนแสดกเห็น้อยฉันฉันว่า “อานนท์เราเห็น้อยแล้วเราจักนอน ถามว่า “ก็เพราะเหตุไรว
 พระผู้มีพระภาคจึงเสด็จมาในที่นี้ด้วยพระอุคสาหะอันใหญ่หลวงอย่างนี้ พระองค์ไม่สามารถจะ
 ปรีนพิพพานในที่อื่นคอกนหรือ ทอบว่า “พระองค์ไม่สามารถจะปรีนพิพพานในที่ไหน ๆ ก็พามีได้แค
 พระองค์เสด็จมาที่นี้ด้วยเหตุ ๓ ประการ ก็พระผู้มีพระภาคทรงพิจารณาเห็นเหตุฉันว่า “เมื่อเรา
 ปรีนพิพพานที่อื่นก็จักไม่เกิดเรื่องมหาสุทิสสนสุคร เมื่อปรีนพิพพานที่เมืองกุสินารา สมบคิอันโคก็จักจะ
 เสวยโนเทวโลกและโนมนุษย์โลก เราจักกแก่งแสดกด้วยบภกาดวารทั้งสอง มหาชนได้ฟังสมบคิ
 ทีเราแสดกนั้นแล้วก็จักเข้าใจกุตถกรรมทีควรกระทำ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพิจารณาเห็นช้อยอื่นอีกว่า
 “เมื่อเราปรีนพิพพานที่อื่น สุกัททปรีนพิพพานคนคเดียวก็ไม่เห็น สุกัททฉันนั้นพระพุทเจ้าฟองจะแนะนำได้
 สลาวกทั้งหลยไม่สามารถจะแนะนำเขาได้ แคเมื่อเราปรีนพิพพานที่เมืองกุสินารา เธอจักเข้าไปหาแล้ว
 ถามบิขุหา แมื่ในเวลาทีแมื่บิขุหาสนสุคอง เธอจะคองอยู่ในสระฉันแล้วได้บรรพชาและอุปสมบทใน

สำนักของเราเรียนเข้ากับปฏิฐาน เมื่อเรายังมีชีวิตอยู่เราจักบรรลุประชาตเป็นสาวกองค์สุดท้าย
อีกข้อหนึ่งพระองค์ทรงเห็นว่า "เมื่อเราปรินิพพานที่อื่น จักวุ่นวายอย่างมากในการแจกพระธาตุ
แม่น้ำคือเลือดจากไหลนองเมื่อเราปรินิพพานที่เมืองกุสินาราแล้ว โทษเพราะหมัดจักเข้าไประงับข้อ
วิวาทนั้นแล้วจึงแบ่งพระธาตุ พึงทราบว่ "พระผู้มีพระภาคเสด็จมาที่นั่นด้วยอุคสาธะอย่างใหญ่หลวง
เช่นนี้ เพราะเหตุ ๓ ประการเหล่านี้ พระผู้มีพระภาคเสด็จถึงอุปัชฌาย์คนสาธวันนังกลสถานแล้ว ทรง
สำเร็จสี่ไสยาสน์ โดยช้างเบื่องขบวนเคียงที่พระอาสน์ที่เถระยกแก่งปลุกถวายเป็นพระบาท
เพื่อมพระบาทมีพระสถิตมีปรัชญาอันมั่นคงการถึงอนุปฎฐานสติญา (ความสำคัญว่าจะไม่ลุกขึ้น)

ก็โดยสมัยนั้นแล ต้นรังทั้งกุ่มกสิคอกออกผลทั้งหมด ทุกเวลาและก็เรียวยไปรอยปราย
เป็นดอกไม้นอกฤดูกาลร่วงหล่นลงสู่พระวรกายของพระศาสดา เพื่อบูชา มิใช่แค่กันสาธะทั้งคู่อย่าง
เดียวเท่านั้น แม้แก่ต้นไม้ทั้งหมดก็ผลิคอกออกผลทั้งหมดเหมือนกัน มิใช่แต่ในอุทยานอย่างเดียว
เดียวเท่านั้น แม้ในเขมรจนจักรวาลทั้งสิ้น ต้นไม้ที่ควรจะออกคอก ก็ออกคอก ที่ควรจะออกผลก็
ออกผล บรรดาคันไม้ทั้งหมด คอกบัวที่เกิดที่ลำต้นก็เกิดที่ลำต้น ที่เกิดที่กิ่งก็เกิดที่กิ่ง ที่เกิดที่
เถาวัลย์ก็เกิดที่เถาวัลย์ ที่เกิดในอากาศก็เกิดในอากาศ ที่เป็นลำต้นก็ชำแรกพันคินบานแล้ว มหา
สมุทรคาศาษาไปก็้วยคอกบัวเบญจพรรณ บำนิมพานเต็กกว้างได้ ๓ พันโยชน์ได้เป็นที่รณมัยประคุด
แหวทางนงุยที่มัดเป็นกำ ประหนึ่งคูลุมค้อยคอกไม้คิกกันเป็นพิศ ประหนึ่งเทริกคอกไม้ที่คิก
ไว้แน่นประหนึ่งคอบที่มีคอกไม้เต็มคิ

คอกมณฑารพ ซึ่งเป็นของทิพย์แม้ในเทวโลกมีคิจุทองประภคแห่งคัรบไปไม้บรรจ
เกษรทำทานนใหญ่่วงหล่นลงมาจากอากาศเรียวยไปรอยปรายลงสู่พระวรกายของพระศาสดาเพื่อบูชา
มิใช่แค่คอกมณฑารพอย่างเดียวเท่านั้นแม้แก่คอกไม้ทิพย์อื่น ๆ เช่นคอกคเคฝอย และคอกทองหลาง
เป็นต้น ก็ตกลงมาจากอากาศ เทวคาคูคัารงอยู่ที่ยอบปจักจวาลก็คิที่เมืองไตรทคก็คิที่พรหมโลกก็คิ
บรรจคอกไม้เต็มคอบคองคัเข้าไปเผ้าเพื่อบูชาพระศาสดา คอกไม้ทิพย์เหล่านั้นตกลงมาเคลื่อนกล่น
ไปรอยปรายลงสู่พระวรกายของพระศาสดาพร้อมคัวยละของเกษรของกันไป

แม้จุดแฉ่งไม้จันท์อันเป็นทิพย์ก็ตกลงมาจากอากาศเพื่อบูชาพระศาสดาเจ้า มิใช่ของ
เทพยคัอย่างเดียวเท่านั้น แม้จุดแฉ่งที่ใช้สำหรับนาค ครุฑและมนุษย์ก็หล่นลงมาเหมือนกัน มิใช่แค่
จุดแฉ่งจันท์อย่างเดียวเท่านั้น จุดแฉ่งแห่งของทอมและเครื่องอบทั้งปวงเช่นจันท์คัและจันท์

แกลงเป็นต้น จุดนี้แห่งทรวงกายออกกาทองและเงิน อันเทพยดาผู้ยืนอยู่ที่ขอบปากจักรวาลเป็นต้น
ใส่รัตนเครื่องอบหอมอันเป็นทิพย์ทั้งหมดให้เต็มในสมุททองและเงินเป็นต้นก็เข้าไปเรียวยาวไปรอบปราศ
ลงสู่พระวรกายของพระศกาคค คนครีทิพย์ประโคมอยู่ในอากาศเพื่อบูชาพระศกาคค มิใช่แต่คนครี
ทิพย์เหล่านั้นเท่านั้น เทวดาในหมื่นจักรวาลประชุมกันในจักรวาลหนึ่งก็ประโคมคนครีของนาคครุฑ
และมนุษย์ต่างด้วยคนครีที่ใช่ก็คัสต์เบ้าทั้งหมดในอากาศเพื่อบูชาพระศกาคค

แม้สิ่งศักดิ์ที่เป็นทิพย์กับบรรเลงในอากาศเพื่อบูชาพระศกาคค ได้อันว่าเทพยดาผู้ยืนบน
หนึ่งซ็วรวารณเทพยดาได้ทราบข่าวว่า "พระมหาบุรุษกับังเกิดเป็นพระพุทเจ้าในถิ่นแห่งมนุษย์"
จึงคิดว่าในวันเท็กฎีสถิตรี เราจักพาพระมหาบุรุษนั้นไป" ดังนั้นเริ่มร้อยพวงมาลัยแล้ว วรารณ
เทพยดาในถุกถามว่า พระมหาบุรุษอุคิในอุทรพระมารดาแล้วท่านจะร้อยไปเพื่อไกรกัน" จึงพูด
ว่า "ยังก่อนเราจักนำไปในวันเส็กจออกจากอุทรพระมารดา เทพยดาในเส็กข่าวเมืออีกว่า "พระ-
มหาบุรุษประสูคิแล้ว" จึงร้อยพวงมาลัยด้วยคึกว่าเราจักไปในวันออกมหากิเนษกรรมณ" แล้วเส็กข่าว
"พระมหาบุรุษทรงกรองเวืออยู่ ๒๔ ปี เส็กจออกมหากิเนษกรรมณวันนั้นแล้ว" จึงคึกว่า "เราจักไป
ในวันครีสว้อนุคครสัสมถัมโพธิญาณ" แล้วจึงร้อยพวงมาลัยเส็กข่าวอีกว่า "พระมหาบุรุษทำควม
เพือร้อย ๖ พรรษาแล้วครีสววันนั้นเอง" จึงคึกว่า "จักไปในวันประกาศธรรมจักร" แล้วจึงร้อย
พวงมาลัย เส็กข่าวว่า "พระมหาบุรุษทรงบ้อยยังอยู่โพธิมณฑลถึง ๘ สัปคาค์ เส็กจไปบ้อยสิปคิณะ
ประกาศพระธรรมจักรแล้ว" จึงร้อยพวงมาลัยด้วยคึกว่า "จักไปในวันทำยมกปฏิหารียเส็กข่าวเมืออีกว่า
ทรงทำยมกปฏิหารียวันนั้น" จึงร้อยพวงมาลัยด้วยคึกว่า "จักไปในวันเส็กจลงจากเทวโลก เส็กข่าวว่า
"พระศกาคคเส็กจลงจากเทวโลกวันนั้นแล้ว" จึงร้อยด้วยคึกว่า "เราจักไปในวันทรงปลงพระชนมายุ
สังขาร" เส็กข่าวอีกว่า "ทรงปลงพระชนมายุสังขารวันนั้น" จึงคึกว่า "ยังก่อนเราจักไปในวันเส็กจ
ปรินิพพาน" แล้วร้อยพวงมาลัย เส็กข่าวว่า "วันนั้นพระผู้มีพระภาคทรงมีพระเส็กสิปปัญญะมั่งสำเร็จ
สึโศยสนโศยข่างเบือองขวาในระหว่างไม้สาละทั้งคู้จักปฏิริพพานในคือนโกถ์รุ่ง ท่านร้อยพวงมาลัย
ไว้เพื่อไกรกัน" จึงกล่าววาทำไมพวกท่านจึงบอกเราว่า พระมหาบุรุษทรงถือปฏิริสถิตรีในอุทรพระ-
มารดาวันนั้น ทรงออกจากอุทรพระมารดาวันนั้น ทรงออกมหากิเนษกรรมณวันนั้น เป็นพระพุทเจ้า
วันนั้นประกาศพระธรรมจักรวันนั้นได้ทรงทำยมกปฏิหารียวันนั้น เส็กจลงจากเทวโลกวันนั้น ทรงปลง-
พระชนมายุสังขารวันนั้น ข่าวว่าจักเส็กจปรินิพพานวันนั้นเอง แม้เวลาเพียงคิมียาคู่คึงกอยู่ในวันที ๒
มิใช่หรือ การที่พระองค์ทรงบำเพ็ญบารมีถึง ๑๐ แล้วบรรลุนเป็นพระพุทเจ้านั้นไม่สมคว" ดังนั้น

ถามว่า ในที่อื่นทรงพระเนืองถึงวิบากแห่งการบูชาที่บุคคลถือเอา แม้เพียงดอกสามหาว
 ดอกหนึ่ง แล้วนึกถึงพระพุทธคุณ กระทำว่า แม้อันพุทธญาณก็กำหนดไม่ได้ ก็เพราะเหตุไรในบาป
 ประเทณ จึงทรงห้ามการบูชาอย่างใหญ่หลวงเห็นปานนี้เสีย ทรงอนุเคราะห์บริษัท ๑ ด้วยประสงค์
 ให้ศาสนาทั้งนี้ ๑ ก็ถ้าว่าพระผู้มีพระภาคจะไม่พึงห้ามอย่างนี้ไซ้ในอนาคตบริษัททั้งหลาย จักไม่
 นำเพญีสลให้บริบูรณ์ ในที่ควรนำเพญีสล จักไม่นำเพญีสมาธิให้บริบูรณ์ในที่ควรนำเพญีสมาธิ
 จักไม่ยงวิปัสสนาให้ถือเอาซึ่งห้องในที่ควรนำเพญีวิปัสสนา จะเพียงแต่ชักชวนพวกอุปัฏฐากทำการ
 บูชาถ่ายเคียนนั้น ก็ธรรมดาว่ายามิสฺสุชานไม่สามารถจะดำรงพระศาสนาให้คงอยู่ได้แม้เพียงเวลาที่มี
 ชำรายกุกักก็เกี่ยวเนื่องในวันเกี่ยว เพราะวิหารทั้งนั้นเช่นกับมหาวิหารก็ดี เจดียทั้งนั้นเช่นกับมหา
 เจดียก็ดี ไม่สามารถจะดำรงพระศาสนาให้มั่นคงอยู่ได้ ผู้ใดทำ อานตฺตสํกัมมแก่ผู้นั้นเท่านั้น ก็
 สัมมาปฏิบัติเป็นการบูชาที่สมควรแก่พระศาสดา เพราะสัมมาปฏิบัตินี้ย่อมสามารถดำรงพระศาสนา
 อยู่ได้ เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงทรงห้ามยามิสฺสุชานเสีย

กล่าวคำวิวิธบูชา จบ

ก็โดยสมัยนั้นแล ท่านพระอุปัฏฐากเฝ้าถวายงานพักอยู่ ณ ที่เฉพาะพระพักตร์พระผู้มี-
 พระภาค ครั้นนั้นแล พระผู้มีพระภาคทรงรับท่านพระอุปัฏฐากด้วยพระคำรัสว่า ภิกษุ เธอจงหลีก
 ไป เธออย่าได้ยื่นข้างหน้าเรา ด้วยพระคำรัสครั้งเดียวเท่านั้นพระเถระก็ได้วางพักใบตาลอันอยู่ ณ
 ส่วนข้างหนึ่ง ครั้นนั้นแล ท่านพระอานนท์ได้มีความคิดว่า "ท่านพระอุปัฏฐากนั้นแล เป็นอุปัฏฐาก
 อยู่ในสำนักอยู่ในที่ใกล้พระผู้มีพระภาคตลอดกาลนาน ก็เมื่อเป็นเช่นนั้นพระผู้มีพระภาคทรงรับได้
 ท่านพระอุปัฏฐากในกาลสุดท้ายว่า "จงหลีกไปภิกษุ เธออย่ายื่นอยู่เฉพาะหน้าเรา อะไรเป็นเหตุ
 อะไรเป็นปัจจัยหนอแล ครั้นนั้นแล ท่านพระอานนท์ได้กราบทูลคำถามกับพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า
 "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ท่านพระอุปัฏฐากนั้น เป็นอุปัฏฐากอยู่ในสำนักใกล้เคียงพระผู้มีพระภาคเจ้า
 มานาน แคบกันที่ที่สุด พระผู้มีพระภาคทรงรุกรานท่านพระอุปัฏฐากว่า "จงหลีกไปภิกษุ เธอ
 อย่ายื่นเฉพาะหน้าเรา อะไรหนอแลเป็นเหตุ อะไรเป็นปัจจัยพระเจ้ข้า เมื่อพระอานนท์กราบทูล
 อย่างนั้นแล้วพระผู้มีพระภาคเมื่อจะทรงแสดงความข้อนั้นจึงตรัสว่า "อานนท์ เทพทางทั้งหลายในพื้น

โลกธาตุมาประชุมกันโดยมาก เพื่อจะเห็นศกาคคเรา คู่ก่อนอาหนะ สาลวันซึ่งอยู่ใกล้เมืองกุสินารา โดยรอบประมาณ ๑๒ โยชน์ โอกาสประเทคนั้นแม้ประมาณหกคณาจากปลายชนทรายหอยคองก็ไม่มี เทวคามุคคักใหญ่ก็ไม่ได้ถูกคองประเทศนั้นเลย คู่ก่อนอาหนะ เทพคาทังหลาย โทหนทากันว่า "เราทั้งหลายมาเถไกลเพื่อหวังจะได้เห็นพระศกาคคเจ้า พระศกาคคอรพณคตสมมาตัมพุทธเจ้า ย่อมบังเกิดในโลก ณ กาลบางคร้งบางกราว พระศกาคคเจ้าจักทรงปริณิพพาน ณ ยามสุดท้ายแห่งราตรี วันนั้นแหละ ก็แก้วมิกษุผู้มคคักใหญ่ของคณินมาอินกนอยเบองพระพักตร์พระผู้มีพระภาค พวกเราจึงไม่ได้เห็นพระศกาคค ณ กาลสุดท้าย

ได้ยินว่าพวกเทพคามุคคักใหญ่พวกละ ๑๐ ได้เนรมิตรอกภาพให้ละเนยยคินเฝ้าในโอกาสประมาณเท่าปลายชนทรายในดินประเทศที่ใกล้พระผู้มีพระภาคเจ้า เทพคาพวกละ ๒๐ ได้ยืนอยู่ข้างหน้าเทพคาพวกละ ๑๐ นั้น เทพคาพวกละ ๓๐ ได้ยืนอยู่ข้างหน้าเทพคาพวกละ ๒๐ นั้น เทพคาพวกละ ๔๐ ได้ยืนอยู่ข้างหน้าเทพคาพวกละ ๓๐ นั้น เทพคาพวกละ ๕๐ ได้ยืนอยู่ข้างหน้าเทพคาพวกละ ๔๐ เทพคาพวกละ ๖๐ ได้ยืนอยู่ข้างหน้าเทพคาพวกละ ๕๐ เหล่านี้ เทพคาเหล่านี้ หากได้เบือกเสือกคินและกนค้ายมคคักยแก้หรือค้ายผำไม่ ชนชื่อว่าอาการที่จะฟังพวกคณินว่า "จงหลีกไปอย่าเบือกคณินัก" คิงนมได้คิมเลย ก็เทพคาเหล่านี้ แม้จะมีเป็นพวกละ ๑๐ ๒๐ ๓๐ ๔๐ ๕๐ ก็ได้ยินอยู่ ณ เพียงจกลองแห่งปลายชนทรายนั้น หมบวรัชทัทพุกว่า "เบือกเสือกคินและกน" มิได้คิมเลย

ก็แม้คามปลกั พระเถระมีรูปร่างใหญ่เช่นกับลูกช้างห่มผ้าบังสกุลจิวรแล้วได้เป็นประเทหนึ่งใหญ่ยิ่งมาก เทพคาเมื่อไม่ได้เห็นพระพักตร์พระผู้มีพระภาค จึงพากันโทหนทา ถมว่า ก็เทพคาไม่สามารถจะเห็นพระเถระจากคัทที่อยู่ใต้หรือ คอบว่าใช่ ไม่สามารถ ก็เทพคาสามารถเห็นปุตุชนจากคัทที่อยู่ใต้ แต่ไม่สามารถจะเห็นพระชคินาสทได้ ไม่สามารถแม้จะเข้าไปใกล้ได้เพราะพระเถระมีคคักใหญ่และมีเศษสูง ถมว่า ก็เพราะเหตุไร พระเถระจึงเป็นผู้มีเศษสูง พระอรพณคคเหล่าอินมีเศษไม่สูงคอกหรือ คอบว่า เพราะมีพระเจคคยของกตสปุทธรเจ้าได้มีอวรกษเทพคาอยู่ ได้ยินว่าเมื่อพระสมมาตัมพุทธเจ้าพระนามว่า วิบสตี เสคัจปริณิพพานแล้ว เหล่าบวรัชทได้สร้างเจคคยของคคหนึ่งสำหรับพระสวระราชเช่นกับแท่งทองทิมกอินเคียว ก็พระพุทธรเจ้า ผู้มีพระชนมายุอินกัมพระเจคคยของคคเคียวเท่านั้น มนุษย์ทังหลายสร้างเจคคยนั้นให้สำเร็จ กระทำค้ายคินเพนยผสมน้ามันค้ายน้ามินงา โดยใช้อูฐของค้ายาว ๑ คอก กว้าง ๑ คืบ หนา ๒ นิ้ว และใช้หรถาลมโนคิตาอีก

ร่วมสร้างไว้ประมาณ ๑ โยชน์ จากนั้นภุมมเทวดาสร้างต่อประมาณ ๑ โยชน์ จากนั้นอากาศัญญู-
เทวดาสร้างต่อประมาณ ๑ โยชน์ จากนั้นอุณหเวลาดาหกเทวดาสร้างต่อประมาณ ๑ โยชน์ จากนั้น
อัทภเวลาดาหกเทวดาสร้างต่อประมาณ ๑ โยชน์ จากนั้นจากมหาธาตึกาเทวดาสร้างต่อประมาณ ๑ โยชน์
จากนั้นเทวดาชั้นดาวดึงส์สร้างต่อประมาณ ๑ โยชน์ รวมแล้วพระเจดีย์ได้มีประมาณ ๗ โยชน์ด้วย
ประการฉะนี้

เมื่อพวกมนุษย์ถือระเบียบของหอม และผ้าเป็นต้นมาอารักษ์เทวดาก็รับมาบูชาพระเจดีย์
ขณะที่พวกมนุษย์เหล่านั้นมองเห็นอยู่ ครั้นนั้นพระเถระนั้นเป็นพราหมณ์มหาศาลก็ฝ่าหลังผืนหนึ่ง
ไปแล้ว เทวดาก็รับเอาผ้าจากมือของพราหมณ์นั้นไปบูชาพระเจดีย์ แม้พราหมณ์ก็เห็นเทวดานั้นจึง
มีใจเลื่อมใสทำความปรารถนาว่า "ในอนาคตขอให้ข้าพเจ้าเป็นอารักษ์เทวดาที่พระเจดีย์ของพระพุทธ
เจ้าเห็นบ้านเกิด" ครั้นแล้วก็จุติจากโลกนั้นบังเกิดในเทวโลก เมื่อเขาท่องเที่ยวอยู่ทั้งในเทวโลก
และมนุษย์โลก พระผู้มีพระภาคพระนามว่า กัสสปะทรงอุปคัมภ์ในโลก ปรีณิพพานแล้ว แม้พระ
พุทธเจ้าพระองค์นั้นก็ทรงมีพระเจดีย์สำหรับบรรจพระเสวริยะของพระองค์เหมือนกัน พวกมนุษย์รับ
เอาพระสรีรธาคนั้นแล้วให้สร้างเจดีย์ไว้ประมาณโยชน์หนึ่ง

* พราหมณ์นั้นเกิดเป็นอารักษ์เทวดาในเจดีย์นั้น เมื่อสิ้นศาสนาแล้ว ก็บังเกิดในสวรรค์
จุติจากสวรรค์มาถือปฏิสนธิในครรภ์ใหญ่ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าของเรา ออกบวชแล้วสำเร็จพระ-
อรหันต์เพราะพระเถระเคยเป็นอารักษ์เทวดาซึ่งรักษาอยู่ในเจดีย์นั้น ใคร ๆ จึงรู้ว่าท่านมีฤทธิ์เดชสูง
เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า "อานนท์ พวกเทวดากลัวกันว่า บุกรของเราไม่มีความ
ผิดอะไรเลย" เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนั้นแล้ว ท่านพระอานนท์จึงทูลถามว่า "ก็เทวดาพากัน
ใสใจอย่างไร พระเจ้าข้า" พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "เทวดาพวกที่แรมมิคนั้นคิดขึ้นในอากาศ ทั้ง
เทวดาผู้อยู่บนพื้นดินธรรมคา พากันสหายผสม ร้องให้ประคองแขนกล้าควมยอนก่ถึงเกิดออกไปมา
เหมือนคนขาดัน ว่าพันช้อย่า พระผู้มีพระภาคเจ้าจักเสด็จปรีณิพพานเสียเร็วพลัน พระสุกษาศา
เจ้าจักเสด็จปรีณิพพานเสียเร็วไว คงจักขุในโลกจักพลันสูญหายไปเร็วนัก แต่เทวดาพวกที่ปราศ-

* นายสุวัฒน์ ไทพลรัตน์ ป.ร. ๕ แปล

จากราคะ มีสติสัมปชัญญะย่อมยกกลิ่นความเศร้าโศกไว้ได้ด้วยพิจารณาเห็นว่า สังขารทั้งหลายเป็น
สิ่งไม่เที่ยงแท้แน่นอนแม้โลกธรรมที่เกิดขึ้นก็ย่อมเสื่อมสลายไป จะหาความยั่งยืนมั่นคงในโลกธรรม
นั้นได้แก่ที่ได้

กล่าวด้วยการประชุมของเทวดา จบ

ลำดับนั้น ท่านพระอานนท์ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
ครั้งก่อน ๆ ภิกษุทั้งหลายจำพรรษาอยู่ในที่ต่าง ๆ ออกพรรษาแล้วก็พากันมาเฝ้าพระศาสดาจารย์ พวก
ข้าพระองค์ก็ได้เห็น ไต๋นึ่งไถ่ภิกษุทั้งหลายผู้ควรยกย่องนับถือ แต่เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าล่วงลับ
ไปแล้ว พวกข้าพระองค์ก็จกไม่เห็น ไม่ไต่ไถ่ภิกษุทั้งหลายผู้ที่ควรยกย่องนับถืออีกเลย พระ-
เจ้าข้า” ที่นั้นพระศาสดาจารย์ว่า “อานนท์ สถานที่น่าดูน่าสอใจของกุลบุตรผู้มีศรัทธา มี ๔ แห่ง
คือสถานที่พระศาสดาประสูติ ๑ ที่ครุสรี ๑ ที่ทรงแสดงพระธรรมจักร ๑ ที่ปรีณิพพาน ๑
บริษัถ ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ผู้มีศรัทธาพากันมาไหว้สถานທີ່ทั้ง ๔ แห่งนี้ด้วย
ใจเลื่อมใสว่า พระศาสดาจารย์ทรงประสูติ ณ ที่นี้ ทรงครุสรีอนุภครสัมมาสัมโพธิญาณ ณ ที่นี้
ทรงแสดงธรรมจักรกับปัญจกนศุทธอน้อยอกเขี่ยม ณ ที่นี้ และทรงดับขันธปรินิพพานด้วยอนุปา-
ทิสตนิพพานธาตุ ณ ที่นี้ คุณอันอานนท์ เขาเหล่านั้นทั้งหมดก็ท่องเที่ยวไปกราบไหว้พระเจดีย์ มีใจ
ศรัทธาเลื่อมใส ถึงคราวกายไปก็จักบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์เป็นแน่แท้

กล่าวด้วยกาไปกราบไหว้พระเจดีย์ จบ

ลำดับนั้น พระอานนท์เถระทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า “พวกข้าพระองค์จะปฏิบัติใน
มากุศลอย่างไร พระเจ้าข้า” พระผู้มีพระภาคเมื่อจะทรงแสดงข้อปฏิบัติอันอุกฤษฏ์นี้ จึงทูลว่า
“อย่าดูเสียเลยเป็นกาตี อานนท์” อธิบายว่า ความโลภจะไม่เกิดขึ้นอย่างแน่นอนจนครบเท่าที่ภิกษุผู้
ประคองอยู่ในเสนาสนะไม่มองคุมกุศล แม้จะยืนอยู่ที่ประตู จิตก็จะไม่หวั่นไหว ความสงบย่อม
เกิดขึ้น เพราะเหตุนี้พระผู้มีพระภาคจึงตรัสกับพระอานนท์ว่า “อย่าดูเสียเลยเป็นกาตี อานนท์”

ทันทีท่านพระอรหันต์ทูลถามว่า “ถ้าการเห็นเมื่ออยู่ในเมื่อมีผู้กระทำวรมภิกษุเข้าไปสู่ตระกูลของตนเป็นต้น ภิกษุทั้งหลายจะพึงปฏิบัติในมกคฺคาตามอย่างไร พระเจ้าข้า” พระผู้มีพระภาคทวรัว่า “การที่บุคคลถือคาบพุกกับบุรุษผู้อื่นอยู่ว่า ถ้าท่านพุกกับเรา เราจะกัศศีระของท่านให้หลุดจากบ่าในทันทีก็ชั่ว หรือพุกกับนางยักษิณผู้อื่นอยู่ว่า ถ้าท่านพุกกับเรา เราจะสับเนื้อของท่านออกเป็นชิ้น ๆ ในที่นั้นแล้วเกี่ยวกินเกี่ยวประเสริฐกว่าการพุกกับมาตุคาม เพราะความพินาคมเพียงอักษภาพเกี่ยวเท่านั้น ไม่ถึงกับเสวยทุกข์ในอบายภูมิ แต่เมื่อมีการพุกคุยกับมาตุคามบ่อย ๆ ย่อมเกิดความคุ้นเคย เมื่อเกิดความคุ้นเคยย่อมได้ช่องโอกาส เมื่อมีช่องโอกาสเธอ (ภิกษุ) ก็ถึงการทำลายศีล เมื่อคายไปย่อมเข้าถึงอบายภูมิ เพราะฉะนั้นพระผู้มีพระภาคจึงทวรัว่า อย่าพุกเสียเลยเป็นการดี นะอรหันต์”

สมคังคำที่พระพุทเจ้าทวรัไว้ว่า “ในกายพุกกับมาตุคามสองค่อสอง ภิกษุถึงความวิบัติแห่งศีล เต็มจากพรหมจรรยั เหมือนบุคคลสิ้นชีวิตในเพราะพุกกับคนผู้ถือคาบบ้าง ในเพราะพุกกับบิณฑกบ้าง ในเพราะจับอสรพิษซึ่งมีพิษร้ายกาจ ถูกมันแวงกักเอาบ้าง ฉะนั้น ท่านพระอรหันต์ทูลถามว่า “ถ้ามาตุคามมาตามปัญหา รอคัด หรืออยากฟังธรรม หรือมีกิจธุระกับพวกภิกษุตลอดวัน ถ้าไม่พุกด้วย พวกเหล่านั้นก็จะทวรัว่า “ท่านรูปนี้เป็นไป รูปนี้หูหนวก เขาแค้น้อย่างเดียวแล้วกัฉงปากแข็ง เมื่อถูกทวรัอย่างนี้ ภิกษุจะพึงปฏิบัติอย่างไร

พระผู้มีพระภาคทวรัว่า “ภิกษุพึงมีสติอยู่เสมอและอรหันต์คือ หลงผู้มีอายุปู่แม่ให้เนกว่าเป็นมารคา ปู่พี่สาวให้เนกว่าเป็นพี่สาว ปู่น้องสาวก็ให้เนกว่าเป็นน้องสาว ปู่ธิดาก็ให้เนกว่าเป็นธิดา ภิกษุพึงมีสติในพวกมาตุคามอย่างนี้แหละอรหันต์

กถาวาคัยการปฏิบัติในมาตุคาม จบ

ครั้งนั้น ท่านพระอรหันต์เถระทูลถามว่า “พวกข้าพระองค์จะปฏิบัติในพระสรีระของพระศกาคทเจ้าอย่างไร พระเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคทวรัว่า “พวกเธออย่าชวนชวาย เพื่อบูชาสรีระของศกาคทเลย จงพากันพากเพียรแต่ในประโยชน์ของคนเกิด อย่าประมาทในประโยชน์ของคน พากษติยบัณฑิต พราหมณ์

บัณฑิต กฤตยัคธินบัณฑิต มีอยู่พวกนั้นจักบูชาสรีระของกตาคค” พระอรหันต์ทูลถามว่า “พวกนั้น
 ควรปฏิบัติในพระสรีระของพระกตาคคเจ้าอย่างไร พระเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ควรปฏิบัติในสรีระของกตาคคเหมือนปฏิบัติในพระสรีระของ
 เจ้าจักรพรรดิ

พระอรหันต์ ทูลถามอีกว่า เขาปฏิบัติในพระสรีระของพระเจ้าจักรพรรดิอย่างไร
 พระเจ้าข้า !

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ชนทั้งหลายเอาผ้าไหม พันพระสรีระของพระเจ้าจักรพรรดิ
 แล้วซับด้วยสำลี พันด้วยผ้าฝ้าย พันกลับไปกลับมอย่างนั้นหมดผ้าไป ๕๐๐ กุ ใสลงในรางเหล็ก
 ซึ่งเก็บเปี่ยมด้วยน้ำมัน บิคฬารางเหล็กอีกใบหนึ่ง ทำเชิงตะกอนด้วยไม้หอมทั้งสี่ ถวายพระเพลิง
 พระศพเสร็จแล้วนำไปก่อเจดีย์บรรจุพระอัฐิธาตุของพระเจ้าจักรพรรดิไว้ในทาง ๔ แพร่ง ฟังปฏิบัติ
 ในสรีระของกตาคคเหมือนปฏิบัติในพระสรีระของพระเจ้าจักรพรรดินั้นเถิด ชนทั้งหลายผู้นำดอกไม้
 ของหอม หรือสงฆ์จำนวนมากไปไหว้บูชาพระเจดีย์นั้น หรือเพียงแต่ทำจิตให้เสื่อมใส ก็จักได้รับ
 ประโยชน์สุขสันกาลนาน

กล่าวด้วยวิธีการปฏิบัติในพระสรีระของพระกตาคคเจ้า จบ

พระผู้มีพระภาคตรัสกับพระอรหันต์ว่า “อุปราหุภคค คือบุคคลผู้ควรสร้างเป็นสถูป
 มี ๔ จำพวก คือ พระกตาคคอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า ๑ พระปัจเจกพุทธเจ้า ๑ พระสาวกของ
 พระกตาคคเจ้า ๑ พระเจ้าจักรพรรดิ ๑ ชนเป็นอันมากอาศัยอำนาจประโยชน์หลายอย่างจึงทำจิตให้
 เสื่อมใสเป็นพระสถูปของพระกตาคคอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้านี้เป็นพระสถูปของพระปัจเจกสัม-
 พุทธเจ้านี้เป็นพระสถูปพระสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านี้เป็นพระสถูปของพระเจ้าจักรพรรดิ
 ชนเหล่านั้นเมื่อตายไปแล้วย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์

มีปัญหาว่า ทำไมพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงทรงอนุญาตการสร้างเจดีย์บรรจุพระ-
อัฐิธาตุของพระเจ้าจักรพรรดิผู้เป็นกฤหัตถ์ แต่ไม่ทรงอนุญาตการสร้างเจดีย์บรรจุอัฐิธาตุพระภิกษุ
ปฏชนผู้มีศีล

แก้วว่า ไม่น่าอัครจริย เพราะว่าถ้าทรงอนุญาตพระสถูป สำหรับพระภิกษุปฏชน ใน
เกาะลังกาก็จะเต็มไปด้วยพระสถูป ถึงในที่อื่น ๆ ก็เหมือนกัน เพราะฉะนั้นท่านเหล่านั้นจึงไม่น่า
อัครจริย ดังนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงไม่ทรงอนุญาตไว้ พระเจ้าจักรพรรดินั้น ประสูติเพียงองค์
เดียว พระสถูปจึงเป็นของน้าอัครจริย ส่วนสักการะใหญ่ถึงแก่ภิกษุปฏชนผู้มีศีล ควรทำอย่างยิ่ง
เหมือนทำแก่ภิกษุผู้ปรีณิพพานฉะนั้น

กล่าวด้วยเรื่องอุปราหุคค จบ

ครั้งนั้นแล ท่านพระอานนท์เกรงเจ้าจะเข้าไปสู่วิหารอื่นเห็นยวสลักเพชรร้องให้อยู่ มี
เรื่อง (เล่าว่า) ท่านพระอานนท์เกรงเจ้าว่าฟังว่า พระกาสศาครัตถ์ถึงฐานแห่งการอยู่ร่วมกันของเรา
กับพระองค์ ครวสถึงการเที่ยวไปมัสการพระเจดีย์ ซึ่งนำความสุขความเจริญมาให้ ทางแก้ปัญห
โนวิธีที่จะพึงปฏิบัติในมาตุคาม ครวสถึงการปฏิบัติในพระสรีระของพระองค์ ครวสถึงอุปราหุคค
๔ จำพวก วันนั้นพระองค์ก็จักเสด็จจับขันธปรีณิพพาน เมื่อท่านนึกถึงเรื่องเหล่านี้ก็เกิดความเสียใจ
ซึ้งอย่างแรง ล้าคัมภีร์ท่านนิกชนได้ว่า ชื่อว่าการร้องไห้ในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่คั้น
เราจักต้องไปบรรเทาความโศก ณ ที่แห่งอื่น จึงเข้าไปยังโรงกลม ยืนเห็นยวสลักเพชรซึ่งอยู่ท้ายสุด
นอกประตู ว่าฟังว่าผมมากมายว่า เรายังเป็นผู้ศึกษาอยู่ ยังมีสิ่งที่ต้องทำอยู่ แก่พระกาสศา
ครัตถ์ที่เราจักปรีณิพพานเสียแล้ว ถึงแก่พรุ่งนี้ไปเราจักถวายหน้าวันปากแกไครจก้างเท้าให้
แกไคร จักจัดแจงเสนาสนะไว้ให้ไคร จักเตรียมมาครและจีวรไว้เพื่อไคร

ล้าคัมภีร์นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงเห็นพระอานนท์ในท่ามกลางหมู่สงฆ์ จึงครวสเรียก
ภิกษุทั้งหลายมาแล้วครวสว่า "อานนท์ไปไหน" พวกภิกษุกราบทูลว่า "ท่านอานนท์เข้าไปวิหารอื่น
เกาะยวสลักเพชรร้องให้อยู่ พระเจ้าข้า" พระผู้มีพระภาครับสั่งให้เรียกภิกษุรูปใดรูปหนึ่งมาแล้วครวส
ว่า "มานี้ภิกษุ เธอจงไปบอกอานนท์ตามคำของเราว่า พระกาสศาครัตถ์สั่งให้ท่านนะฮิวโส" ภิกษุรูป

นั้นตอบรับพระคำรัสว่า “ทราบแล้วพระเจ้าข้า แล้วก็เข้าไปหาท่านอาหนัตซึ่งที่อยู่ใกล้แจ่งให้ทราบว่า พระบรมศาสดารับสั่งหาท่านชอว์บ ท่านพระอาหนัตรับทราบแล้ว “ชอว์บ อาวุโส แล้วจึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถวายบังคมแล้วนั่งที่สมควร พระผู้มีพระภาคได้คร่ำพระคำรัสว่า

“อาหนัต เธออย่าร้องไห้เศร้าโศกไปเลย เราเคยบอกเธอแล้วมิใช่หรือว่า ความพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งปวงเป็นของธรรมดา ใคร ๆ จักปรารถนาได้แต่ที่ไหนว่า สิ่งที่เกิดขึ้นแล้วเป็นแล้ว มีปัจจัยยกแก่งแล้ว ซึ่งมีความแตกสลายไป ฉะนั้นการปรารถนาเช่นนั้น จึงเป็นไปไม่ได้เลย เธอได้ปฏิบัติพระศากยาคมช้านาน ด้วย กาย วาจาใจ อันประกอบด้วยเมตตา นำประโยชน์สุขซึ่งหาประมาณมิได้มาให้ตลอดกาลนาน เธอได้ทำบุญไว้แล้วแหละอาหนัต ขอให้เธอประกอบความเพียรบ่อย ๆ เด็ด อีกไม่นานนักเธอก็จะไม่มีอาสวะ เพราะว่าการปฏิบัติที่ทำแก่คนผู้เช่นเรา จะไม่ไร้ผลแน่นอน แม้ในครั้งก่อน คือ คราวที่เธอยังมีความงมงายมากเป็นต้น ได้ทำการปฏิบัติแก่เรายังไม่ไร้ผลเลย บัดนี้เธอทำการปฏิบัติทำไม่จักต้องไร้ผลแล้ว”

เมื่อภิกษุทูลถามว่า “เมื่อไรพระเจ้าข้า จึงทรงนำอภินิหารมาคร่ำรัสว่า

ครั้งกีกคามรพฺพ เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในเมืองพาราณสี พระโพธิสัตว์เกิดเป็นรุกขเทวดา ชื่อ ปลาสะ ไม่ไกลจากเมืองพาราณสีมากนัก คราวนั้นชาวเมืองพาราณสีเป็นผู้กระทำการมงคลเกี่ยวกับการอ้อนวอนเทวดา ประกอบในกิจการทั้งหลายมีการทำพลีกรรมเป็นต้นเป็นนิจ

ครั้งนั้นยังมีพราหมณ์เชื่องใจคนหนึ่ง คิดว่า เราจักเอาใจเทวดาศักดิ์คนหนึ่ง จึงปรายพันที่ตรงโคนต้นไม้ใหญ่ที่มีใบปกกันหนึ่ง ซึ่งขึ้นอยู่กลางแดดให้เสมอราบเรียบ ล้อมรั้ว บั๊กกวางกั้นที่แล้ว ยกมือไหว้บูชาด้วยของหอม ดอกไม้และรูปเทียนกล่าววาทะ พึงอยู่ตามสบายเถิด กระทำทักษิณศันไม้แล้วก็กลับไป และในเวลากลางวันที่ไปตามถึงการอยู่สบายถึงสองสามครั้ง

ต่อมาวันหนึ่ง รุกขเทวดาศึกคิดว่า พราหมณ์คนนี้เป็นนิกเรชาติเหลือเกิน เราจักพิจารณาคุพราหมณ์คนนั้นแล้วบังคาลความปรารถนา อันเป็นสาเหตุที่เขามาปรนนิบัติเราให้สำเร็จ เมื่อ

พราหมณ์นั้นมากกว่าโคเคนกันไม่อย่างเขย รุกขเทวาก็จึงแปลงเพศเป็นพราหมณ์แก่เข้าไปยืนใกล้ ๆ
เมื่อจะถามปัญหาจึงกล่าวคาถานี้ว่า

ท่านพราหมณ์ ท่านรู้ว่าท่านทองกวาวท่านไม่มีเจตนา ไม่มีควม
รู้สึก ฟังอะไรไม่รู้เรื่อง แต่ท่านก็ยังปรารถนาความเพียร ไม่ประมาท เกิด
เคี้ยว มันคงมาช้านาน ตามถึงการอยู่ให้สบายเป็นสุข เพราะเหตุไรเล่า
พราหมณ์ได้ฟังดังนั้น เมื่อจะบอกเหตุแห่งการปรนนิบัติของคณจึงกล่าวคาถานี้ว่า

ข้าแต่พราหมเทวภา ท่านไม่ที่อยู่ในพื้นที่อันเหมาะสมปรากฏในที่
ไกลๆ เป็นที่สังคีตของภูกตมผู้เป็นใหญ่ เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงกราบไหว้
ท่านทองกวาวที่ภูกตมสังคีตอยู่ เพราะอยากได้ทรัพย์

รุกขเทวาก็ได้ฟังดังนั้นแล้ว เกิดความเลื่อมใส จึงปลอบใจพราหมณ์ว่า ท่านพราหมณ์
ข้าพเจ้าเป็นเทวภา บังเกิดที่คณไม่นี้ ขอท่านอย่าวิตกไปเลย ข้าพเจ้าจะให้ทรัพย์แก่ท่าน แล้วจึง
พาขึ้นไปยืนอยู่ที่ประตุมิถุนของคณในอากาศ ถ้วยอาณาภาของเทวคณผู้ศักดิ์ใหญ่ เทียบมือ
ออก เมื่อจะขรมทรัพย์ให้จึงกล่าวสองคาถาว่า

พราหมณ์ ข้าพเจ้านักลึงมองหาผู้คนผู้มีความกตัญญูอยู่ พบท่าน
จึงบันดาลให้ท่านได้รับขุมทรัพย์ เพราะอาศัยคาถานี้ในหลุมบ่อที่ขุดไว้
นี้ แต่ก่อนว่างเปล่าไม่มีอะไรโดยแท้

ต่อมาภายหลัง ชาวบ้านทำการบูชาผู้ด้วยทรัพย์มากมาย เขาไม้ที่
แข็งแรงล้มไว้ เขาฝังทรัพย์ไว้ที่โคนต้นไม้เหล่านั้นแหละ ไม่มีใครเป็นพญา
รับทรัพย์ไป ขอท่านไปขุดมันขึ้นมาใช้สอยเถิด

ก็รุกขเทวาคณกล่าวอย่างนั้นแล้ว จึงชี้แจงต่อไปอีกว่า ขุมทรัพย์มหาศาลนี้ไม่มีเจ้าของ
เขาทำไว้ล่อลึงโคนต้นไม้เหล่านี้แล้วเอาทรัพย์ฝังคืนด้วยการเอาคณหม้อซ้อน ๆ กัน ท่านจงไปขุดขึ้น
แล้วรีบเอาไปเถิด และแล้วให้อโรวาทแก่พราหมณ์อีกว่า พราหมณ์ถ้าท่านขุดทรัพย์นั้นขึ้นใช้แล้ว
จักลำบากใจละก็จงไปเสียเราจะเอาทรัพย์ไปให้ที่เรือนแล้วฝังไว้ ณ ที่โน้น ๆ ก่อน แล้วท่านค่อยนำ
มันออกมาใช้สอยทีละเล็กทีละน้อยจนคลอกรชีวิต จงให้ท่านรักษาที่ตลอดชีวิตเถิด ครั้นแล้วก็บันดาล

ให้ทรัพย์สินไปอยู่ที่บ้านของพราหมณ์นั้น ทิวอาณภาพของคนพราหมณ์อาศัยทรัพย์สินเหล่านั้นชวักอยู่อย่างสบาย บำเพ็ญแต่บุญกุศลอย่างเกี่ยวตลอดอายุ

พระผู้มีพระภาคทรงนำเรื่องราวในอดีตกาลแล้วครัสว่าภิกษุทั้งหลาย อานนท์ปรนนิบัติเราอยู่อย่างนี้มิใช่ว่าจะไว้ประโยชน์เสียแต่ที่เดียวครันแล้วทรงประชุมชาครกว่า พราหมณ์ครึ่งหนึ่งเป็นอานนท์ ส่วนรุกเขทวาคือเราที่เหลือ ทรงปรารภการพรรณนาคณะของพระอานนท์ เหมือนท่านผู้มีฤทธิ์ ปลาดินแผ่นดินใหญ่ เหมือนชายนภากาศให้กว้างขวางออกไปเหมือนรวบรวมเงาจักรวาลเข้าด้วยกัน เหมือนนกเขาตีเนรุชนทั้งลูก และเหมือนจับศันทวีใหญ่เอาฉะนั้น ทรงเรียกภิกษุทั้งหลายมาแล้วครัสว่า ภิกษุผู้ปฏิบัติการพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ยกเยี่ยมทั้งในอดีตกาลและอนาคตก็เหมือนกับอานนท์นั้น อานนท์เป็นบัณฑิตกว่า เวลาเป็นเวลาเฝ้าพระพุทธเจ้า สำหรับภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา พระราชา มหาอำมาตย์ พราหมณ์ ศฤหบดี เกียรติยศ และสวาทของเกียรติยศ ภิกษุทั้งหลาย อานนท์มีอัจฉริยธรรม ๔ ประการ คือถ้า ภิกษุบริษัท ภิกษุณีบริษัท อุบาสกบริษัท อุบาสิกาบริษัท ไปหาอานนท์ พอได้เห็นก็จิตใจ เวลาอานนท์แสดงธรรมก็ดี ไม่อ้อมค้อมการฟังธรรมของอานนท์ จนกระทั่งอานนท์หนึ่ง

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงอัจฉริยธรรมอันยกเยี่ยม ของพระอานนท์อย่างนี้แล้ว บัณฑิตเมื่อจะทรงเปรียบเทียบของพระอานนท์กับพระเจ้าจักรพรรดิ จึงครบว่า ภิกษุทั้งหลาย พระเจ้าจักรพรรดิยกเยี่ยมอัจฉริยธรรมอันยกเยี่ยม ๔ อย่างเหมือนกัน คือ ถ้าชคคิยบริษัท พราหมณ์บริษัท ศฤหบดีบริษัท สมณบริษัท เขาไปเฝ้าพระเจ้าจักรพรรดิพอได้เห็นก็จิตใจ ถ้าพระเจ้าจักรพรรดิทรงแสดงธรรมในที่ประชุมนั้น พวกนั้นก็ใจไม่รู้จักอ้อม ไม่รู้จักเบี่ยงพระคำวสันต์ จนกระทั่งพระเจ้าจักรพรรดิทรงหยอคนึงนิต อัจฉริยธรรมของอานนท์ก็มี ๔ อย่างฉนั้น คือบริษัท ๔ คีใจที่ได้เห็นพระอานนท์ คีใจที่ได้ฟังธรรมของพระอานนท์ ซึ่งฟังไม่อ้อมไม่เบี่ยง จนกระทั่งอานนท์หนึ่ง ภิกษุทั้งหลาย ธรรมอันยกเยี่ยมนำอัจฉริย ๔ เหล่านี้แหละมีอยู่ในอานนท์

กล่าวด้วยถ้อยการศรัทธาธรรมเสวยพระอานนท์ จบ

ลำดับนั้น พระอานนท์กราบทูลว่า ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าอย่าปรีนิพพานในเมืองเล็ก ๆ น้อย พระเจ้าข้า เมืองใหญ่อื่น ๆ ยังมีอีกมาก เช่น เมืองจำปา ราชคฤห์ สาวกดี สามก

โกสัมพี และพาราณสี ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงปรีณิพพานในเมืองใหญ่ ๆ นั้นเกิด กษัตริย์มหา-
 ชาติ พรหมตมมหาชาติ ทั้งล้อมล้อมในพระศตาคกเจ้าในเมืองใหญ่ ๆ นั้นก็มีอยู่เป็นจำนวนมาก
 พวกเขาคิดได้บูชาพระสรีระของพระศตาคกเจ้า พระผู้มีพระภาคกรัสสอนว่า ยานนท์เธออย่าพูดอย่าง
 นั้นเลย อย่าว่ำเมืองกุสินารานี้เป็นเมืองน้อยเมืองคนเดียว เมื่อก่อนมีพระราชาทรงพระนามว่า
 มหาสุทนต์เคยเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ เป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม มีมหาสมุทรทั้ง ๔ เป็นที่สุด เป็นผู้ชนะ
 วิเศษ บ้านเมืองมีความมั่นคงสมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ กุสินาราแห่งนี้มีชื่อว่า กุสวาทิได้เป็น
 ราชธานีของพระเจ้ามหาสุทนต์ ความยาววัดจากทิศตะวันออกถึงตะวันตกได้ ๑๒ โยชน์ ความกว้าง
 วัดจากทิศเหนือถึงทิศใต้ได้ ๗ โยชน์ เมืองกุสวาทินี้เป็นราชธานีที่กว้างใหญ่ มั่งคั่งมีผู้คนอาศัย
 อยู่มาก บริบูรณ์ด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร เหมือนกับบาดาลกมันทาราชธานีของเหล่าเทวดาฉะนั้น เมือง
 กุสวาทิระงมไปด้วยเสียง ๑๐ ประการ ทั้งกลางวันและกลางคืน คือ เสียงช้าง เสียงม้า เสียงกลอง
 เสียงรถ เสียงกะโพน เสียงพิณ เสียงขมับร้อง เสียงสังข์ เสียงพิณพาทย์ เสียงร้องเรียกกันให้กินน้ำ
 กินข้าว ถังระงมไม่หมด นอกจากนั้นแล้ว เมืองกุสวาทิราชธานีล้อมรอบไปด้วยกำแพง ๗ ชั้น คือ
 ชั้นที่ ๑ สร้างด้วยทองคำ ชั้นที่ ๒ สร้างด้วยเงิน ชั้นที่ ๓ สร้างด้วยแก้วไพฑูริย์ ชั้นที่ ๔ สร้าง
 ด้วยแก้วผลึก ชั้นที่ ๕ สร้างด้วยแก้วทับทิม ชั้นที่ ๖ สร้างด้วยบุษราคัม ชั้นที่ ๗ สร้างด้วยรัตนะ
 ๗ ประการ มีประตูเข้าออก ๔ ทาง คือ ทางหนึ่งสร้างด้วยทองคำ ทางหนึ่งสร้างด้วยเงิน ทาง
 หนึ่งสร้างด้วยแก้วไพฑูริย์ ทางหนึ่งสร้างด้วยแก้วผลึก แต่ละประตูมีเสาระเนียดอยู่ ๗ เสา ผิงคิน
 อยู่ ๓ ชีวิตน โผล่ขึ้นเหนือพื้นดินสูง ๑๒ ชีวิตนพอกี เสาระเนียดเสาที ๑ ทำด้วยทองคำ เสาที ๒
 ทำด้วยเงิน เสาที ๓ ทำด้วยแก้วไพฑูริย์ เสาที ๔ ทำด้วยแก้วผลึก เสาที ๕ ทำด้วยแก้วทับทิม
 เสาที ๖ ทำด้วยบุษราคัม เสาที ๗ ทำด้วยรัตนะ ๗ ประการ เมืองกุสวาทิราชธานีล้อมรอบด้วยแนว
 คันดาล ๗ แถว แถวที่ ๑ ทำด้วยทองคำ แถวที่ ๒ ทำด้วยเงิน แถวที่ ๓ ทำด้วยแก้วไพฑูริย์
 แถวที่ ๔ ทำด้วยแก้วผลึก แถวที่ ๕ ทำด้วยแก้วทับทิม แถวที่ ๖ ทำด้วยแก้วบุษราคัม แถวที่ ๗
 ทำด้วยรัตนะ ๗ ประการ ลำคันดาลทำด้วยทองคำล้วน ใบและผลของมันทำด้วยเงิน ลำคันที่
 ทำด้วยเงิน มีใบและผลทำด้วยทอง ลำคันที่ทำด้วยแก้วไพฑูริย์ มีใบและผลทำด้วยแก้วผลึก ลำคัน
 ที่ทำด้วยแก้วผลึก มีใบและผลทำด้วยแก้วไพฑูริย์ ลำคันที่ทำด้วยแก้วทับทิม มีใบและผลทำด้วย
 บุษราคัม ลำคันที่ทำด้วยบุษราคัม มีใบและผลทำด้วยแก้วทับทิม ลำคันที่ทำด้วยรัตนะ ๗ ประการ
 มีใบและผลทำด้วยรัตนะ ๗ ประการ เหมือนกันเสียงของแถวคันดาลที่ต้องดมไพละระจับใจ ทำให้
 เกลิบเกล็ดมลงไหลเหมือนเสียงคนตรีที่ประกอบด้วยองค์ ๕ ฉะนั้น

ครั้นแล้ว พระผู้มีพระภาคทรงรับสั่งพระอานนท์อีกว่า เธอจงเข้าไปในเมืองกุสินารา บอกเจ้ามัลละทั้งหลายว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย วันนี้พระศากยเจ้าจักปรีณิพพาน ในปัจฉิมยามเวลากลางคืน ขอท่านจงพากันออกไปเถา ภายหลังจะไม่ต้องเคียดชังใจว่า พระศากยเจ้าไม่ได้ปรีณิพพานในคืนแค้นแค้นเรศของพวกเรา พวกเราไม่ได้เฝ้าพระศากยเจ้าในครั้งสุดท้าย พระอานนท์ทำตามรับสั่ง ถีอปาครและจีวรเข้าไปยังเมืองกุสินาราแก่เพียงผู้เดียว

ครั้งนั้น พวกเจ้ามัลละชาวเมืองกุสินารากำลังประชุมกันอยู่ที่ท้องพระโรงด้วยเรื่องสำคัญ บางอย่าง หากมีปัญหาว่า พวกเจ้ามัลละไม่ทราบ ว่า พระศากยเจ้าเสด็จมาหรือ ทอบว่า ถ้าเจ้ามัลละรู้ว่า พระพุทธเจ้าเสด็จมา ความชุลมุนวุ่นวายใหญ่ก็จะเกิดขึ้น ก็จะไม่พากันมาประชุมด้วยข้อราชการอันสำคัญ ท่านเหล่านั้นจะมาจากแ่งที่นั่นที่เอนด้วยแก้วกัญชงก็มีคนเสียหมก ดังนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงสั่งพระอานนท์ไปยังสำนักของเจ้ามัลละเหล่านั้นในเวลาวิกาล

ที่นั่น พระอานนท์เข้าไปบอกเจ้ามัลละตามคำรับสั่งของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ลำดับต่อมา เจ้ามัลละพร้อมด้วยพระโอรส สะโกลี และชายต่างที่เขว้าไถกโหมหนัส น้อยใจ บางพวกสยาลม ประคองแขนร้องไห้กลังเกลือกไปมา เหมือนคนขาดใจ คราวครวญอยู่ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จปรีณิพพานเสียเร็วพลัน พระศุกศาตศาเจ้าจักเสด็จปรีณิพพานเสียเร็วไวควงจักขุในโลกจักพลันสูญหายไปเร็วนัก ครั้นแล้วจึงเข้าไปหาพระอานนท์ที่บ่าคั้นรังค้ำด้วยความเขว้าไถกเสียใจเป็นกำลัง ท่านพระอานนท์ก็กล่าว ถ้าเราจักให้เจ้ามัลละชาวเมืองกุสินาราดวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าทีละคน ชาวเมืองกุสินาราก็จักไม่มีโอกาสได้ถวายบังคม เพราะจะสว่างเสียก่อน อย่างกระนั้นเหย เราจะกันพวกเจ้ามัลละชาวกุสินาราให้เรียงแถวเข้าถวายบังคมตามลำดับสกุลจะดีกว่า จึงกราบทูลว่า เจ้ามัลละพร้อมด้วยบุตรและภรรยา ซ่อนพระเจ้าข้า ยามาด้วยพร้อมด้วยบริวารซ่อนซ่อนถวายพระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเศียรเกล้า ด้วยอุบายที่ท่านพระอานนท์ให้พวกเจ้ามัลละชาวเมืองกุสินารา ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงแก่ยามที่นั่นทีเดียว

พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงแสดงธรรมอันสมควรแก่อุปนิสัยของชนเหล่านั้น จึงได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า

“ชีวิตนี้ช่างน้อยนัก เหล่าสัตว์มีอายุไม่ทันถึง ๑๐๐ ปีก็ตาย ถ้าผู้ใดมิซุ๊กเกินกว่าร้อยปี ผู้นั้นก็จะหายไปเพราะชรา ซึ่วก็อภภาพ สุขและทุกข์ล้วนแต่ประกอบด้วยจิตดวงเดียวกัน ขณะก็เป็นไปอย่างรวดเร็ว

ชีวิตความเป็นอยู่ของคนทุกจำนวนสิบส่วนผู้ชาย เหมือนกันไม่มี
 เกียกัแล้ว แต่กลับแห่งเดียวเป็นใบเหลืองลงโดยลำดับ เพราะฉะนั้นแล
 ขอท่านทั้งหลายจงอย่าประมาท พระพุทฺธิธรรมเถิก

คนหนุ่มสาว คนแก่ คนปานกลาง ทั้งสตรีและบุรุษย่อมมี
 การแตกสลายแห่งสรีระด้วยกันทั้งนั้น เหมือนผลไม้อ่อมร่วงหล่นจากต้น
 ฉะนั้น เพราะฉะนั้นแล ขอท่านทั้งหลายจงอย่าประมาท ประพุทฺธิธรรมเถิก

อีกประการหนึ่ง พวกยักษ์ บิศาและเปรต เมื่อโกรธขึ้นมาแล้ว
 ย่อมทำให้มวลมนุษย์ถึงความฉิบหายได้ ทำการช้อให้ฉิบหายก็ได้แต่ไม่
 สามารถทำให้มนุษย์ฉิบหายได้ เพราะฉะนั้นแล ขอท่านทั้งหลายจงอย่า
 ประมาท ประพุทฺธิธรรมเถิก

พระราชาผู้มีความผิด ผู้มักประทุษร้าย ผู้ชอบเบียดเบียนทำการ
 ช้อชักรักได้ แต่ทำการช้อพระยามัจจุราชไม่ได้เลย เพราะฉะนั้นแล
 ท่านทั้งหลาย จงอย่าประมาท ประพุทฺธิธรรมเถิก

อีกประการหนึ่ง ไม่ว่าจะชักรีย์ หรือพราหมณ์ ไม่ว่าจะคนมีฤทธิ์
 มีเดชมีกำลังสักปานใด ก็ไม่สามารถจะช้อพระยามัจจุราชได้เลย
 เพราะฉะนั้นแล ขอท่านทั้งหลายจงอย่าประมาท ประพุทฺธิธรรมเถิก

อนึ่ง ราชสีห์ เสือโคร่ง เสือเหลือง กคซึ่งแห่งเนื้อที่คน
 เพื่อหนีเอาตัวรอด เกียวกันได้ แต่สามารถจะเกียวกับพระยามัจจุราชได้
 เพราะฉะนั้นแล ขอท่านทั้งหลายจงอย่าประมาท ประพุทฺธิธรรมเถิก

นักมายากล ท่ามายากลได้ต่าง ๆ นานา ดวงตาของคนให้ลุ่มหลง
 ได้ทีเดียว แต่ไม่สามารถดวงพระยามัจจุราชให้ลุ่มหลงได้ เพราะฉะนั้นแล
 ขอท่านทั้งหลายจงอย่าประมาท ประพุทฺธิธรรมเถิก

อสพษิมพิษัทวีรายาง มีฤทธิ์เดชแรงกล้า โกรธขึ้นมาแล้วฉกัก
 มนุษย์ให้ตายในทันทีได้ แต่ไม่สามารถฉกักพระยามัจจุราชได้ เพราะ
 ฉะนั้นแล ขอท่านทั้งหลายจงอย่าประมาท ประพุทฺธิธรรมเถิก

อีกประการหนึ่ง อสรพิษโกรธแล้วฉกก็ตั้งพอจะรักษาเยียวยา
นำพิษของมันออกมาได้ แต่จะไม่มีใครนำพิษของพระยามัจจุราทที่ข่มกัก
แล้วออกไปได้เลย เพราะฉะนั้นแล ขอท่านทั้งหลายอย่าประมาท
ประพฤติธรรมเถิด

ธรรมแล่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม ธรรมที่ประพฤติกี่แล้ว ย่อม
นำความสุขมาให้ นี่เป็นอาทิสงส์ในธรรมที่ประพฤติกี่แล้ว ผู้ประพฤติธรรม
ย่อมไม่ไปสู่ทุกข์

ธรรม ๒ อย่างคือ ธรรมและอธรรม ให้ผลไม่เท่ากันคือ อธรรม
นำสัตว์ไปสู่นรก ส่วนธรรมนำสัตว์ไปสู่สุคติ

กล่าวด้วยอาการแสดงธรรมแก่พวกมัลลกันขัตวีธิ์ จบ

ก็ในคราวนั้น มีปรีณิพพาทกคนหนึ่ง ชื่อสุภทัชชชากย์อยู่ในเมืองกุสินารา เขาออกจาก
ตระกูลพรหมณ์ซึ่งร่ำรวย บวชเป็นฉันทปริพพาทก พวกนักบวชรุ่นคำ เขาได้ยินข่าวว่า พระ-
สมณโคตมจักปรีณิพพานในปัจฉิมยามคืนวันนี้ จึงคิดว่าเราเคยได้ยินแต่คำพูดของปรีพพาทกผู้เล่า
ผู้แก่ ผู้เป็นอาจารย์ใหญ่ ๆ เล่าต่อ ๆ กันมาว่า พระศาสดาทนกลสมมาสสัมพุทธเจ้าทั้งหลายอุบัติ
ขึ้นมาในโลกเป็นครั้งคราว พระสมณโคตมจักปรีณิพพานในปัจฉิมยามคืนวันนี้แล้ว เรายังมีความ
สงสัยอยู่ เราเลื่อมใสในพระสมณโคตมอย่างนี้ว่า พระสมณโคตมคงจะแสดงธรรมให้เราละความ
สงสัยได้

คำสงสัยว่า ทำไมปรีพพาทกคนนี้จึงเพิ่งจะเกิดความภิกขุที่จะถามปัญหาแก่พระพุทธเจ้า
ในวันนี้

ตอบว่า เพราะเขาเป็นผู้มีอุปนิสัยตามบุญกุศลที่ได้กระทำมา

มีทิทานเล่ากันมาว่า ในเวลาทำบุญในครั้งก่อนโน้น มีพี่น้องสองคนได้ทำนาด้วยกัน
เรื่อยมา ต่อมาพี่ชายมีความรู้สึกว่าการทำนาครั้งแรกนี้ เราควรถวายข้ากสิ้อันยกเอี่ยมเป็นทาน

สัก ๔ ครั้ง ในเวลาหัวน เขาให้ส่วนเล็กที่เป็นพิษในเวลาเช้ากลั้มท้องจึงปรึกษากับน้องชายว่า
 ในเวลาเช้ากลั้มท้องเราจักลิกท้องเช้ากลั้มออกถวายทานนะน้องนะ น้องชายจึงตั้งขึ้นว่า "พี่อย่าให้
 ชั่วกลั้มอ่อนเสียเลยไป" พี่ชายรู้ว่าน้องชายไม่เห็นด้วย จึงแบ่งนากันคนละครึ่ง ผ่าข้าวต้มที่ท้องจาก
 ส่วนของคนรักเอาส่วนที่เป็นน้ำมันปรุงด้วยเนยใสและเนยข้น ได้ถวายแก่พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธรเจ้า
 เป็นประธาน ในเวลาที่ข้าวเฝ้า เขาให้ทำส่วนเล็กด้วยข้าวเฝ้าถวาย ในเวลาเกี่ยวได้ทำส่วนเล็กใน
 การเกี่ยวถวาย ในเวลาทำเขนคักได้ทำส่วนเล็กในการทำเขนคักถวาย ในเวลาทำเป็นพื่อนเป็นคัน
 ก็ทำถวายส่วนเล็กในการทำพื่อน ได้ทำถวายส่วนเล็กในเวลาทำลานถวายส่วนเล็กในเวลาทำลอม
 ถวายส่วนเล็กในเวลาทำขึ้นฉางในเวลาทำนาครั้งเดียว เขาได้ถวายทานอันเล็กถึง ๔ ครั้ง ด้วยประการ
 ฉะนี้ ส่วนน้องชายได้บอกเล็กให้ทานแล้ว บรรดาพี่น้อง ๒ คน คนที่เป็นพระอัญญาโกณฑัญญะ
 เถระยังอยู่ในพระโสคาบักคิผลพร้อมภพพรหม ๑๘ โภก ในกาลที่พระพุทธรเจ้าทรงแสดงพระธรรม
 จักรกัมปวัคคินสูตร สักคนน้องชายบรรลุล้ำซำกัเพราะคนให้ทานในภายหลัง ในเวลาที่พระพุทธรเจ้าจะ
 ทรงปรินิพพาน จึงคิดอย่างนี้ ประสงค์จะเข้าเฝ้าพระพุทธรเจ้า

ลำดับนั้น สุกัททปริพาชกจึงเข้าไปหาพระอานนท์ที่ศาลาวันของพวกเขาจำศีลได้บอก
 เรื่องราวที่ตนจะเข้าไปเฝ้าพระพุทธรเจ้า แก่พระอานนท์แล้ว พระอานนท์จึงห้ามว่า "อย่าเลย
 สุกัททะอย่าเบียดเบียนพระผู้มีพระภาคเจ้าเลย พระองค์ทรงลำบากเห็นเห็นอพระวรกายมากแล้ว"
 ชาวว่า พระอานนท์ สำคัญว่า พวกเขยรดีเถล่านชอบถือเคล็ดทริของตน จักเบียดเบียนพระผู้มี
 พระภาคเจ้าผู้ศรัทธามาก ด้วยกายและวาจา เมื่อต้องการจะให้พระองค์ทรงแก้ปัญห เพราะตามปกติ
 พระองค์ก็ทรงเห็นเห็นอพระวรกายมากอยู่แล้ว จึงกล่าวว่า "อย่าเลย สุกัททะ" ปริพาชก
 คิดว่า "ภิกษุรูปนี้ไม่ให้โอกาสเราเลย แต่เมื่อเรามีความต้องการจะเข้าเฝ้าก็องค์ทวาริธีจะให้ภิกษุ
 รูปนี้ให้โอกาสจนได้" จึงขอขว้ออันวอนพระเถระถึง ๒-๓ ครั้ง แม้พระเถระก็ห้ามเสียทุกครั้ง

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงสกับคำของพระอานนท์กับสุกัททปริพาชก พุคคณันใกล้
 ประคู้ซึ่งมีมานกันอยู่ จึงครัดเรียกพระอานนท์ให้เข้าไปเฝ้าแล้วครัดว่า "อานนท์ อย่าห้ามสุกัทท
 เลย เขาอยากเฝ้าคากค จักถามปัญหาบางอย่างกับเรา ไม่ได้มุ่งอย่างอื่น ไม่ได้มุ่งถึงการเบียดเบียน
 เราจักแก้ปัญหที่เขาดถาม เขาจักขูแจ้งปัญหาโดยพลัน" พระอานนท์ออกมาบอกสุกัททปริพาชก
 แล้วพูดว่า "ไปเถิด สุกัททะ พระผู้มีพระภาคเจ้าให้โอกาสแก่เธอแล้ว"

สุภัททปริพพาชก จึงเข้าไปเฝ้าสนทนาปราศรัยกับพระพุทธเจ้านั่งลงกราบทูลว่า “ข้า
 แต่พระโคตม พวกสมณพราหมณ์ที่เป็นเจ้าหนู เจ้าคน เป็นคนอาจารย์ มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของ
 คนเป็นอันมาก มือขวับวาว เป็นเจ้าลัทธิ คนส่วนมากลงความเห็นว่าเป็นคนดี คือ ปุณณกัณฐะ
 มักขลิโคสาด อธิกเกสสัมพัต ปุกุททกัจจายณะ สัญชัยเวฬุรูปุทรวร นิกเรณณาฎุบทรวร พวกนี้รู้อย่าง
 ความปฏิญญาของคนหมกหรือ หรือไม่รู้ยั้งทั้งหมด หรือรู้อย่างเฉพาะบางคน บางคนก็ไม่รู้อย่าง” พระ
 ผู้มีพระภาคเมื่อจะทรงห้ามว่า คำสอนของเจ้าลัทธิเหล่านั้นไม่ใช่ทางนำไปสู่ความดับทุกข์และเมื่อจะ
 ทรงแสดงธรรมตามสภาวะธรรมที่เป็นจริง จึงทูลว่า “อย่าเลย สุภัททะ เราจะรู้อย่างความปฏิญญาของ
 คนทั้งหมดหรือไม่ หรือบางคนรู้อย่าง บางคนไม่รู้ยั้ง ก็จงยกไว้ก่อน เราจักแสดงธรรมให้เธอฟัง
 จงตั้งใจฟังให้ดี เราจักแสดงในบัดนี้” เมื่อเขาอมรับที่จะฟังพระผู้มีพระภาคจึงทูลว่า “สุภัททะ
 ในธรรมวินัยใด ไม่มีอริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ ในธรรมวินัยนั้นก็ไม่สมณะที่ ๑ สมณะที่ ๒
 สมณะที่ ๓ และสมณะที่ ๔ อริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ มีในธรรมวินัยใด สมณะที่ ๑ สมณะ
 ที่ ๒ สมณะที่ ๓ และสมณะที่ ๔ ก็มีในธรรมวินัยนั้น สุภัททะ อริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘
 มีอยู่ในศาสนาของเรานี้ สมณะที่ ๑ สมณะที่ ๒ สมณะที่ ๓ และสมณะที่ ๔ ก็มีอยู่ในพระธรรม
 วินัยของเรานี้เท่านั้น ก่อนสุภัททะ ตักกษุเหล่าหนึ่งประพฤติกิ ปฏิบัติชอบอยู่ โลกก็จักไม่ว่าง
 จากพระอรหันต์เลย

พระสุกคาสกเจ้าจึงได้คร่ำครวญพระภาคให้ค่อยไปอีกว่า

“สุภัททะ เราตามแสวงหาอยู่ว่าจะไรเป็นกุศล จึงได้บรรพชาเมื่อ
 อายุได้ ๒๕ ปี บำเพ็ญสมณธรรม ประพฤติกิพรหมจรรย์อยู่ถึง ๕๑ ปี ก็ยัง
 ไม่เห็นมีสมณะประพฤตินอกวิคินนอกรอออกไปจากธรรมวินัยนี้เลย สมณะ
 ที่ ๑ สมณะที่ ๒ สมณะที่ ๓ และสมณะที่ ๔ ภายนอกธรรมวินัยของเรา
 นี้ก็ไม่มีเลย ธรรมวินัยอื่นก็เปล้าจากสมณะเหล่านี้ ตักกษุทั้งหลายใน
 ธรรมวินัยของเรานี้ยังประพฤติกิ ปฏิบัติชอบอยู่ โลกก็จักไม่ว่างเปล้าจาก
 พระอรหันต์แน่นอน”

ครั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าคร่ำครวญอย่างนี้แล้ว สุภัททปริพพาชกจึงกราบทูลว่า “พระดำรัส
 ของพระองค์น่าอัศจรรย์ออกเยี่ยมจริง ๆ พระเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประกาศพระสัทธรรม
 ด้วยดีล้าทาง ๆ มากมาย ให้เข้าใจได้แจ่มแจ้ง เปรียบเหมือนคนหงายของคว่ำเหมือนเบ็ดของที่

ปกปิด เหมือนชี้หนทางให้แก่คนหลงทางเหมือนถือประทีปนำมันในที่มืด ด้วยหวังอนุเคราะห์ว่า คนมีศรัทธามองเห็นรูปโคชั๊กเงิน ฉะนั้น ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอตั้งพระผู้มีพระภาคเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ว่าเป็นที่พึ่งที่ระลึกขอข้าพระองค์พึงได้กราบรพพรชาอุปสมบทในสำนักของ พระผู้มีพระภาคเจ้าเถิด พระเจ้าข้า” พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่า “ดูก่อนสุภัททะ ผู้ที่เคยเป็นเกียรติยศมาก่อน จำจงชอบรพพรชาอุปสมบทในพระธรรมวินัยนี้ ต้องอยู่อุบรรมให้ครบ ๔ เดือนเสียก่อน เมื่อพ้น ๔ เดือนแล้ว ภิกษุทั้งหลายเห็นดีชอบจึงจะให้บรรพชาอุปสมบทเป็นภิกษุได้อีกอย่างหนึ่ง เธอเป็นบุคคลที่ต่างจากผู้อื่น จงประพฤติในวินัยสัณหาและมรรคผลให้ปรากฏเสียก่อนเถิด เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงอย่างนั้นแล้ว สุภัททปริพาชกได้กราบทูลคำกับพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าผู้เคยเป็นเกียรติยศมาก่อนประสงค์ชอบรพพรชาอุปสมบทในพระธรรมวินัยนี้ ต้องอยู่อุบรรมให้ครบ ๔ เดือนเสียก่อน เมื่อครบ ๔ เดือนไปแล้วภิกษุทั้งหลายเห็นดีเห็นชอบจึงให้บรรพชาอุปสมบทได้ไซ้ ข้าพระองค์จักอยู่อุบรรมถึง ๔ ปี ค่อยเมื่อล่วง ๔ ปีไปแล้ว ภิกษุทั้งหลายเห็นดีเห็นชอบ ขอให้ข้าพระองค์ได้รับการบรรพชาอุปสมบทเป็นภิกษุเถิด พระเจ้าข้า” ที่นั้นพระผู้มีพระภาคเจ้ารับสั่งให้เรียกพระอานนท์มาแล้วทูลว่า “อานนท์ ถ้าอย่างนั้น เธอจงให้สุภัททปริพาชก บรรพชาเถิด” พระอานนท์ได้ทำตามที่ได้รับสั่งแล้ว สุภัททปริพาชกได้กล่าวกับท่านพระอานนท์ว่า “เป็นลาภอันดีของท่านอานนท์ ที่ชนทั้งหลายอุกอุกแซกให้เป็นอันแตกสลายในที่เฉพาะพระพักตร์ของ พระศาสดา ณ ที่นี้”

เล่ากันว่า ในศาสนาภายนอกถือกันว่า อาจารย์สั่งให้อันเวลาสิกคนใจจัดการบรรพชา และอุบรรมสั่งสอนอันเวลาสิกคนนั้นก็เท่ากับได้ดำรงตำแหน่งเสมออาจารย์ เพราะฉะนั้นสุภัททะจึงกล่าวว่า “ที่พระพุทธเจ้ารับสั่งให้บรรพชาและอุบรรมสั่งสอนคน เป็นลาภอันดีของพระอานนท์ ฝ่ายพระอานนท์เองจะนำสุภัททะผู้ยังมีศีลหรืออื่นเข้าไปเฝ้าแล้ว กราบทูลว่า “สุภัททปริพาชก ได้บรรพชาอุปสมบทในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว” เล่ากันมาว่า พระเถระนำสุภัททะไปอยู่ที่แห่งหนึ่ง เหนือน้ำที่บรรจุในน้ำเค็ม เข้าวาศศิระระให้เปียกแล้ว ให้จบบัญจกัมมัญฐาน ปลงผมและหนวด ให้นุ่งห่มผ้าอ้อมผาด ให้บรรพชา ให้สวดะ แล้วนั่งในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ครั้นสุภัททะได้อุปสมบทแล้วไม่นาน เวียนกรรมฐานกับพระพุทธเจ้าแล้วหลีกออกจากหมู่คณะอยู่แต่ผู้เดียวเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร เป็นผู้เฝ้ากเลสส่งใจไปในนิพพาน ไม่ช้าก็ได้สำเร็จที่สุดแห่งพรหมจรรย์อันยอดเยี่ยม อันเป็นที่ต้องการของกุลบุตรทั้งหลาย ผู้ชอบบรรพชาไม่มีบ้านเรือน

กระทำพระนิพพานให้แจ้งเข้าถึงอยู่เพราะรู้อเอง และคิดว่าความเกิดขึ้นไปแล้ว พรหมจรรย์ก็อยู่จบแล้ว ไม่มีส่วนอื่นที่จำต้องทำ ก็อื่นเพื่อความเป็นอย่างไม่มีอีก ท่านสุภทัชก็ได้เป็นพระอรหันต์องค์หนึ่ง และได้เป็นบิณฑิมสาวกของพระพุทธเจ้าด้วย

ผู้ใดได้รับการบรรพชาในเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้ายังทรงมีพระชนม์ชีพอยู่ ภายหลังก็ได้รับการอุปสมบทเวียนกัมมัฏฐานแล้ว บรรลุพระอรหัตหรือเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้ายังมีพระชนม์ชีพอยู่นั้นเอง ได้รับการอุปสมบทต่อมาจึงเวียนกัมมัฏฐานแล้วบรรลุพระอรหัต หรือว่าเวียนกัมมัฏฐานในเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้ายังทรงมีพระชนม์ชีพอยู่นั้นเอง ภายหลังก็บรรลุพระอรหัต ผู้นั้นแม้ทั้งหมดก็ใช้ชื่อว่าบิณฑิมสาวก แต่สุภทัชปรีพาทชนได้บรรพชาอุปสมบท เวียนกัมมัฏฐาน บรรลุพระอรหัต ได้เป็นพระสาวกองค์สุดท้ายในเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้ายังทรงมีพระชนม์ชีพอยู่ทีเดียว

กล่าวถึงความการบรรพชาอุปสมบทของสุภทัชปรีพาทชน จบ

ลำดับนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสั่งพระอานนท์ว่า "อานนท์ พวกเธอจะต้องนึกว่า ปาพจนี คือคำสั่งสอนซึ่งพระศาสดาล่วงลับไปแล้ว พวกเราจะไม่มีการศาสดาอีก แต่พวกเธอไม่ควรลงความเห็นกันอย่างนี้ ตักขุณอานนท์ ธรรมวินัยอันใดที่เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้ว ธรรมวินัยอันนั้นจักเป็นครูเป็นศาสดาของพวกเธอในเมื่อเราล่วงลับไปแล้ว ก็เมื่อเรายังมีชีวิตอยู่ได้แสดงมหาวินัยทั้งสองวิภังค์พร้อมทั้งชั้นรทกบวิวารไว้ ในเมื่อมีเรื่องเกิดขึ้นด้วยอำนาจอาบัต ๗ กองว่า นีอาบัต เบน นีอาบัตทหนัก นีเบนอาบัตทแก่ไซได้ นีเบนอาบัตทแก่ไซไม่ได้ นีเบนอาบัตทที่เป็นโลกวัชระ (โทษทางโลก) นีเบนอาบัตทที่เป็นบิณฑิมคัตวัชระ (โทษทางพระวินัย) ออกจากอาบัตินได้ในส่วนก่อนบุคคล ออกจากอาบัตินได้ในส่วนก่อนคณะ อาบัตินแสดงให้พบได้ในส่วนก่อนสงฆ์สังขณ เมื่อเราปรีนิพพานแล้ว พระวินัยบัญญัติทั้งสนนังจักทำหน้าที่แทนพระศาสดาของพวกเธอ เมื่อเรายังดำรงอยู่ได้แสดงพระสุคคณบัญญัติแก่นภธรรมเหล่านั้นออกไปตามอาการว่า เหล่านี้คือสติบัญญัติ ๔ เหล่านี้คือ สัมมปปีธาน ๔ เหล่านี้คืออิทธิบาท ๔ เหล่านี้คืออินทริย ๕ เหล่านี้คือทณะ ๕ เหล่านี้คือ ไพรณังค ๗ อันนี้คือ อวิมมรคประกอบตัวของค ๘ ดังนี้ เมื่อเราปรีนิพพานแล้ว พระสุคคณบัญญัติทั้งสนนัง จักทำหน้าที่เป็นศาสดาของพวกเธอ และเมื่อเรายังดำรงอยู่ได้แสดงอภิธรรม-

บิฏก อันประทับด้วยสมณภิกษุฐาน ๒๔ และมหาบิฏกฐาน ซึ่งมีอันหาที่สุดมิได้ จำแนกธรรม
 เหล่านี้ออกได้ว่า เหล่านี้เป็นชั้นที่ ๕ เหล่านี้เป็นอายตนะ ๑๒ เหล่านี้เป็นธาตุ ๑๘ เหล่านี้เป็น
 อริยสัจ ๔ เหล่านี้เป็นอินทรีย์ ๒๒ เหล่านี้เป็นเหตุ ๕ เหล่านี้เป็นเวทนา ๘ เหล่านี้เป็นสัญญา ๘
 เหล่าเป็นเจตนา ๘ เหล่าเป็นจิต ๘ ธรรมอันเป็นกามาวจรมีเท่านี้ รูปาวจรมีเท่านี้ อรูปาวจร
 มีเท่านี้ ปรีชาปันธรรมมีเท่านี้ อปรีชาปันธรรมมีเท่านี้ โลกียธรรมมีเท่านี้ โลกุตตรธรรมมี
 เท่านี้ ดังนี้ เมื่อเราปรีชาพยานแล้ว พระอภิธรรมบิฏกทั้งสนั่น จักทำหน้าที่แทนพระศาสดาของ
 พวกเธอ ก็ปาจนทั้งสนั่นที่เราได้แสดงแล้ว ได้บอกไว้แล้ว เริ่มค้นแก้กรรมมาจนกระทั่ง
 ปรีชาพยานเป็นเวลา ๔๕ พรรษา มีประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้ คือ บิฏก ๓ นิกาย ๕ องค์ ๘ พระ
 ธรรมชั้นที่ ๘๔,๐๐๐ เป็นอันว่าพระธรรมชั้นที่ ๘๔,๐๐๐ ย่อมดำรงอยู่อย่างนี้ เราผู้ศึกษาเท่านั้นที่
 ปรีชาพยานไป เวลาที่เราผู้เกี่ยวข้องสงสัยสอนชักเคื้อนพวกเธอ เมื่อเราปรีชาพยานแล้ว พระธรรมชั้นที่
 ๘๔,๐๐๐ นี้ก็จักสงสัยสอน ชักเคื้อนพวกเธอ

เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงแสดงเหตุการณเป็นอันมากอย่างนี้จึงควรว่า เมื่อเราล่วงลับไป
 แล้ว พระธรรมวินัยอันจักเป็นครูเป็นศาสดาของพวกเธอ ครั้นแล้วเมื่อจะทรงแสดงจารีตในอนาคต
 ย้าอีก จึงควรว่า "บิณฑพวกเธอเรียกกันอย่างใด" เป็นคัน ครั้นตอบอีกว่า "อานนท์ ไบบคัน ภิกษุ
 ทั้งหลายเรียกกันด้วยคำว่า "ฮากุโส" แต่เมื่อเราล่วงลับไปแล้ว พวกเธอไม่ควรเรียกกันอย่างนั้นภิกษุ
 ผู้แก่กว่าควรเรียกภิกษุผู้อ่อนกว่าตามชื่อ หรือ ตามโคตรหรือตามคำว่า "ฮากุโส" (คุณ) ส่วนภิกษุผู้
 อ่อนกว่าควรเรียกภิกษุผู้แก่กว่าว่า ภทฺทหนฺเต หรือ ฮายสฺมา หรือ ภนฺเต (ข้าแก่ท่าน, ท่าน, หรือ
 ท่านผู้เจริญ) อย่างใดอย่างหนึ่ง

* พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า "อานนท์ สงฆ์เมื่อหวังอยู่ จะถนอมรักขาทเล็ก ๆ น้อย
 โดยกาลล่วงไปแห่งเราเสียก็ได้ อานนท์ เมื่อเราล่วงไปแล้ว สงฆ์พึงลงพรหมทัณฑ์แก่ฉนณะภิกษุ
 เด็ด" ถ้าคันนั้นแล้ว ท่านพระอานนท์ทูลถามว่า "ข้าแก่พระองค์ผู้เจริญ ก็พรหมทัณฑ์เป็นไฉน" ที่นั้น
 พระผู้มีพระภาค เมื่อจะควรตบออกพรหมทัณฑ์นั้น จึงตรัสว่า "อานนท์ ฉนณะภิกษุ ปวารณาจะ
 พุกคำใด ก็พึงกล่าวคันนั้น อันภิกษุทั้งหลายไม่พึงว่ากล่าว ชักเคื้อน พร้าสอนเธอเลย"

ถามว่า เพราะเหตุไร พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงรับสั่งให้ลงพรหมทัณฑ์แก่พระฉนณะ

ตอบว่า มีเรื่องเล่าว่า ท่านพระฉันทะนั้น คำบริภาษ พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ ว่า เราเมื่อออกมหาภิเนษกรรมดื่กับพระลูกเจ้า ครั้งนั้นไม่เห็นใครอื่นแม้สักคน บัดนี้ ภิกษุเหล่านี้ เทียวพูดว่า เราคือพระสารีบุตร เราคือพระโมคคัลลานะ พวกเราคือพระสาวก พระภาสกาได้ทรง ทราบเรื่องราวเห็นจากภิกษุทั้งหลาย จึงมีรับสั่งให้เรียกมาเฝ้าแล้วตรัสสอนว่า อย่าทำอย่างนั้นเลย ฉันทะ สารีบุตรและโมคคัลลานะเป็นอัครสาวกของเรา เธอมิได้ปรารถนาตำแหน่งอัครสาวกสร้าง อภินิหารไว้ ท่านฉันทะเงือบไปชั่วระยะหนึ่งแล้วก็ไปคำบริภาษพระเถระทั้งสองอีก พระภาสกา ทรงมีรับสั่งให้เรียกพระฉันทะนั้น ผู้คำบริภาษถึง ๓ ครั้งอย่างนั้นมาตรัสสั่งสอนว่า ฉันทะ อัครสาวก ทั้งสองนั้นเป็นกัลยาณมิตร เป็นบุรุษผู้สูงส่งของเธอ เธอจงคบหากัลยาณมิตรเช่นนั้น

ส่วนพระฉันทะเถระ ได้ฟังพระโฆวาทนั้นแล้วก็ไปคำบริภาษพระเถระทั้งสองโดยทำนอง เดิมอีกนั่นแล ภิกษุทั้งหลาย ก็ไปกราบทูลพระภาสกาอีก พระองค์ทรงสัพยักดังนี้แล้ว ทรงทราบ ว่า เมื่อเรายังดำรงชีพอยู่ ใคร ๆ จักไม่อาจให้ฉันทะภิกษุ สำเนาใด เมื่อเราปรินิพพานแล้ว ยานนท์จักสามารถทำได้ ดังนี้แล้ว ได้ตรัสคำแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเรายังดำรง ชีพอยู่ ใคร ๆ จักไม่อาจ ให้ฉันทะภิกษุสำเนาอีกได้ แต่เมื่อเราล่วงไปแล้ว ยานนท์ จักสามารถ ทำได้ เพราะฉะนั้นในเวลาเสด็จปรินิพพาน พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงรับสั่งว่า ยานนท์ เมื่อเรา ล่วงไปแล้ว สงฆ์พึงลงพรหมทัณฑ์แก่ฉันทะภิกษุเถิก

เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดา เสด็จปรินิพพานแล้ว ฉันทะภิกษุนั้น ได้ฟังพรหมทัณฑ์ ที่พระยานนทเถระ ยกขึ้นแสดง ก็เป็นทุกข์ ครมครอมใจ ลมัสลบลงถึงสามครั้ง อัญจนพระ- ยานนท์ว่า ท่านผู้เจริญ อย่าทำผมให้ฉิบหายเลย ครั้นแล้ว บำเพ็ญวัตรปฏิบัติของพระภาสกาให้ บริบูรณ์ไม่นานนัก ก็ได้บรรลุมรรคพร้อมด้วยปฏิบัติสัมภัตถ์ทั้งหลาย

พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นทรงยกพรหมทัณฑ์ที่จะพึงทำแก่พระฉันทะนั้นขึ้นแสดงอย่างนี้ แล้ว เมื่อจะทรงประทานโฆวาทแก่ภิกษุทั้งหลายจึงตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย เราจัก แสดงธรรมอันไม่เป็นที่คั่งแห่งความเสื่อม ๘ ประการ (อปริหานิยธรรม) แก่เธอทั้งหลาย ขอเธอทั้งหลายจงตั้งใจฟังให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้น ทูลรับพระคำรัสของพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ขอ ทรงตรัสเถิกพระเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคได้ตรัสคำนี้ว่า

อภิธานียธรรมมี ๗ ประการ คือ

๑. ภิกษุทั้งหลายยังหมั่นประชุมกันบ่อยๆ อยู่คราบโค ฟังหวังความเจริญได้คราบนั้น จะไม่มีความเสื่อมเลย (อธิบายว่า) ถ้าภิกษุทั้งหลายไม่หมั่นประชุมกันบ่อยๆ ก็จะไม่ได้อินเรื่องราวที่เป็นมาจากทิศต่างๆ แต่นั่นจะไม่มีรู้เรื่องราวเป็นต้นว่า สัมมาในวิหารในนครกรุงรัง แต่การกระทำอุโบสถ ปวารณาถึงยุคชะงัก ภิกษุในที่นั้น พากันทำการศึกษาค้นคว้าบ้านด้วยเวรกรรมเป็นต้น เป็นผู้มากไปด้วยการขอ เลี้ยงชีวิตอยู่ด้วยการให้ยกไม่เป็นต้น ฝ่ายภิกษุ ผู้ลามก ประพฤตินอกธรรมวินัย เมื่อรู้ว่าพระสงฆ์เป็นผู้ประมาท ก็จะทำพระศาสนาที่เจริญรุ่งเรืองอยู่ให้เสื่อมถอยลงได้ ถ้าภิกษุทั้งหลายหมั่นประชุมกันเนื่องๆ คอยฟังข่าวที่เป็นไปจากทิศต่างๆ แต่นั่น จึงทรงส่งภิกษุสงฆ์ไป ทรงอบรมสั่งสอนให้ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ และให้ทำสังฆกิจมีอุโบสถและปวารณาเป็นต้น ค่อยไปคานเคม ทรงแสดงพระเถระผู้มีมีความชำนาญในการกล่าวอธิบายว่า ไปยังที่อยู่ของพวกภิกษุผู้เลื่องชื่อในทางอันมีขอบธรรมให้กล่าวสอนเกี่ยวกับเรื่องอธิบายว่า ที่ภิกษุควรประพฤติปฏิบัติคือไป ชุมภิกษุผู้ประพฤตินอกธรรม นอกวินัย ฝ่ายภิกษุผู้ลามกประพฤตินอกธรรมนอกวินัย จะคิดกันว่า พระสงฆ์ เขาจริง ไม่ทอکتังเรื่องเหล่านี้แน่ พวกเราไม่สามารถจะเที่ยวหลอกลวงชาวบ้านเขาเลื่องชื่อ ค่อยไปโล่อกแล้ว คังนี้ แล้วได้พากันแยกย้ายหลบหนีไป ด้วยเหตุผลถึงที่กล่าวมานี้ การหมั่นประชุมกันนั้นจะมีแต่ความเจริญด้วยเหตุนี้ ไม่มีความเสื่อมเลย

๒. ภิกษุทั้งหลายยังพร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเล็กและพร้อมเพรียงช่วยกัน ทำกิจกรรมของสงฆ์ อยู่คราบโค ฟังหวังความเจริญได้คราบนั้น จะไม่มีความเสื่อมเลย

อธิบายว่า ข้อที่ว่าพร้อมเพรียงกันนั้นหมายความว่า ภิกษุทั้งหลายทำมาว่าๆ ไปว่า ขอพระสงฆ์จงประชุมกัน เพื่อปรนนิบัติพระเจดีย์ เพื่อกราบไหว้เวียนโพธิ์และโรงอุโบสถ หรือเพื่อใครจะแสดงชอกศิกาวัด หรือทำอย่างเลือนลอย เพียงเพื่ออยากให้เกิดผลหรือให้เกาะระงังว่า ขอให้พระสงฆ์จงประชุมกัน ซ้ำพเจ้าจะ (เฮ็บ) ยัมจีวร จะระบบมาคร หรือจะสร้างกุฏิวิหาร คังนี้ ไม่เชื่อว่า พร้อมเพรียงกันประชุม แคยกเว้นฐานะทั้งหมดคังนี้เสีย ภิกษุทั้งหลายประชุมกัน ด้วยการตระพังครั้งเดียวเท่านั้น มุ่งมันแก้วว่า เราจะประชุมให้เสร็จเสียก่อนๆ คังนี้ จึงจะเชื่อว่าพร้อมเพรียงกันประชุม ครันประชุมแล้ว ยังไม่ได้พิจารณาทำกิจที่ควรทำ ลุกออกไปจากที่ประชุมแต่ผู้เดียว อย่างนี้ ไม่เชื่อว่าพร้อมเพรียงกันเล็ก แต่เมื่อภิกษุเหล่านั้นเล็กประชุมกันแล้ว ผู้ที่ไม่ถึงก่อนจะบอก

ข้าพเจ้ามีภาระที่จะต้องทำในภายนอก เรื่องราวต่างๆ จึงมีการตกลงกันอีกในที่ประชุมนี้ ดังนี้ พวกนัก
ลูกชนด้วยการกล่าวครั้งเดียวเท่านั้น ชื่อว่าพร้อมเพรียงกันเล็ก

อีกอย่างหนึ่ง ภิกษุ ได้ชื่อว่า สนิทไม่วิหารในที่ชื่อโน้น รกรุงรัง การทำโยสธและ
ปวารณา ก็หยาบกระด้าง ณ ที่โน้นก็มีภิกษุลามกประพฤติเนกขัมมนอกวินัย อยู่ด้วยกันมากมาย
เพราะเหตุแห่งเวรกรรมเป็นต้น เมื่อมีใครถามว่า ใครจักชมภิกษุพวกนั้นได้ ก็บอกกล่าว ข้าพเจ้า
เอง ข้าพเจ้าก็เช่นอย่างนี้ชื่อว่า พร้อมเพรียงกันเล็กเหมือนกัน ก็ภิกษุทั้งหลาย เห็นภิกษุอาคันตุกะ
มา อย่างพูดว่า นิมนต์ไปที่โน้นๆ จงพร้อมเพรียงกันทั่วจักร ท่านเห็นบาปและจิ๋วของท่านแก่ก็
พากันแสวงหาบาปและจิ๋ว ถวายแก่ท่านด้วยภิกษาจาวัวกร ทั้งแสวงหาวิชาใช้สำหรับคนเป็นไซ้
อย่าพูดกับภิกษุคนเป็นไซ้ไว้ที่ฟังว่า นิมนต์ไปที่โน้นเด็ก ช่วยกันปรนนิบัติทุกอย่างในที่ของคน มีผี
อยู่หัวหนึ่งโผล่ขึ้นมา ก็ช่วยกันเอาหัวนั้นออก อย่างนี้ ชื่อว่า พร้อมเพรียงกันช่วยทำกิจที่สงฆ์จัก
ต้องกระทำด้วยเหตุผล ดังกล่าวมานี้ ภิกษุทั้งหลายจะมีแต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีเสื่อมเลย

๓. ภิกษุทั้งหลายไม่บัญญัติ สิ่งที่พระพุทธเจ้าไม่บัญญัติขึ้น ไม่ถอนสิ่งที่พระองค์ทรง
บัญญัติไว้แล้ว สมทานศึกษาอยู่ในสิกขาบทตามที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้ครบไตรภุ ภาษุพึงหวังความ
เจริญได้ครบนั้น จะไม่มีความเสื่อมเลย

อธิบายว่า ภิกษุทั้งหลายให้ภิกษุใหม่ศึกษาชอกกิกาวัวกร ที่ไม่ถูกต้องคามธรรมวินัย
ภิกษุใหม่พากันเรียนเอาชอกกิกาวัวกรนั้นอยู่ ชื่อว่าบัญญัติสิ่งที่พระพุทธเจ้าไม่ได้บัญญัติไว้ ถ้าไม่ทำ
อย่างนั้น ชื่อว่าไม่บัญญัติสิ่งที่พระองค์มิได้ทรงบัญญัติไว้ ความเจริญย่อมมีแก่ภิกษุ ผู้กระทำอยู่
อย่างนี้ด้วยคุณธรรมมีศีลเป็นต้น จะไม่มีความเสื่อมเลย

๔. ภิกษุเหล่าใด เป็นผู้ใหญ่บวชมานาน เป็นสังฆมนตรี เป็นผู้นำ เป็นประธานใน
สงฆ์ ภิกษุผู้น้อยยังเคารพนับถือ บุษยา เชื้อพึงดี้อคำของท่านอยู่ครบไตรภุ ความเจริญเป็นอันหวัง
ได้อยู่ครบนั้น จะไม่มีความเสื่อมเลย

อธิบายว่าภิกษุหนุ่มทั้งหลาย ไม่ทำความเคารพสักการะเป็นต้นแก่พระเถระผู้ใหญ่ ทั้งไม่
ไปสัที่บำรุงถึงสองสามครั้ง เมื่อรับโอวาท แม้พระเถระทั้งหลาย ก็ไม่ให้อโอวาท ไม่อบรมพร้าสอน
ตามขนบธรรมเนียม ประเพณีทั้งไม่ให้ศึกษาธรรมปริยาย อันเป็นสาระแก่นสาร ท่านเหล่านั้นก็จะ
เสื่อมจากคุณธรรมเป็นต้นว่า เสื่อมจากพระธรรมชั้นมัคคัลลที่บริสุทธิ์เป็นอาทิ และเสื่อมจากอิริย-

ทรัพย์สิน ๗ ประการ ก็ภิกษุเหล่านี้ กระทำความเคารพสักการะเป็นต้น แก่ภิกษุผู้เดียวก็ให้โอวาทแก่พระภิกษุเหล่านั้นเป็นต้นว่า พวกท่านพึงเดินไปข้างหน้าอย่างนี้ พึงเดินถอยกลับอย่างนี้ กล่าวอบรมว่าสอนคานชนบวชนิยมประเพณี ให้ศึกษารวมปรีชาอันเป็นสาระเป็นแก่นสาร พวีสอนด้วยธรรมาศ ๑๓ และเถรภาวดี ๑๐ ประการ ภิกษุเหล่านั้นตั้งอยู่ในโอวาทของท่านแล้วก็จะเป็นผู้สมบูรณ์ไปด้วยสติปัญญา อาจะบรรลุดังสามัญผล (ในที่สุก) ด้วยอาการดังกล่าว แล้วนี้ ภิกษุทั้งหลาย ก็จะมีแต่ความเจริญรุ่งเรือง ไม่มีความเสื่อมเลย

๕. ภิกษุทั้งหลาย ไม่ลู่อ่านาจแห่งความอยากที่ให้อภพก่อชาติที่เกิดขึ้นแล้วได้ทราบใด พึงหวังความเจริญได้ทราบนั้น จะไม่มีความเสื่อมเลย

อธิบายว่า ภิกษุทั้งหลาย ผู้ที่เกี่ยวข้องกับภิกษุอาจารย์ไปตามหมู่บ้านต่างๆ เพราะเหตุแห่งปัจจัย ชื่อว่า ลู่อ่านาจแห่งความอยาก ส่วนภิกษุนอกนั้น ไม่ชื่อว่า ลู่อ่านาจแห่งความอยาก ภิกษุทั้งหลายย่อมเจริญด้วยคุณทั้งหลายมีการปฏิบัติตามอริยวงศ์เป็นต้น จะไม่มีความเสื่อมเลย

๖. ภิกษุทั้งหลาย จักยินดีเสนาสนะที่อยู่ในน้ำคราบใด พึงหวังความเจริญได้ทราบนั้น จักห้ามความเสื่อมไม่

อธิบายว่า ภิกษุแม้พิจารณาแห่งสิ่ง ทำตามให้แน่วแน่ในเสนาสนะใกล้บ้าน แต่พอออกจากฉานแล้ว ได้ยินเสียงสัตว์บุรุษ เด็กชาย เด็กหญิง เป็นต้น ชรรวมวิเศษที่ท่านได้บรรลุกลับเสื่อมไป แต่ถ้านอนหลับอยู่ในเสนาสนะที่คงอยู่ในน้ำ พอตื่นขึ้นมา ได้ยินเสียงของราชสีห์ เสือโคร่ง และเสียงโจร เป็นต้น ย่อมจะยังปกติให้เกิดได้ ซึ่งเป็นผลแห่งการอยู่ในน้ำ เมื่อใคร่ควรดู พิจารณาธรรมนั้น ก็สามารถที่จะคงอยู่ในมรรคผลอันเลิศได้ ด้วยอาการดังกล่าวแล้วนี้ ภิกษุทั้งหลาย จะมีแต่ความเจริญตายตัว จักไม่มีความเสื่อมเลย

๗. ภิกษุทั้งหลาย คงใจอยู่ว่า เพื่อนสหธรรมิกภิกษุสามเณรซึ่งเป็นผู้มีศีล ยังไม่มาสู่อาวาส ก็ขอให้มา ที่มาแล้วก็ขอให้อยู่เป็นสุข คราบใด พึงหวังความเจริญได้ทราบนั้น จักไม่มีความเสื่อมเลย

อธิบายว่า พวกภิกษุผู้เป็นเจ้าถิ่น เป็นผู้ไม่มีศรัทธา ไม่เลื่อมใส ไม่ปรารถนาจะไปอยู่ในที่ผ้าสุกของเพื่อนภิกษุสามเณรด้วยกัน จึงไม่ทำความเอื้อเฟื้อเป็นต้นว่า การอุทิศที่อันรับ

การรับมาศและจีวร การปลุกเสกเสนาสนะ และการยกแก่งที่อยู่อาศัย เพื่อภิกษุอาคันตุกะผู้เดินทางมาถึงแล้ว เมื่อเป็นเช่นนั้น การคิดเงินนทาภิกษุผู้เป็นเจ้าของจะแจกกระจายออกไปว่า พวกภิกษุที่อยู่ในวิหารโน้น ไม่มีศรัทธา ไม่เลื่อมใส ไม่ยอมทำ วิหารปฏิฐานวัตร (วัตรที่ภิกษุกระทำแก่ผู้เข้าไปอยู่ในวิหาร) และวัชฌปฏิวัตร (วัตรที่ภิกษุทำต่อกัน) หนักบารงทั้งหลาย ครั้นได้ยินดังนั้น แม้เดินไปถึงประตูวิหาร ก็จะไม่ยอมเข้าไปยังวิหารเลย ด้วยอาการอย่างนี้ ภิกษุทั้งหลายก็จะไม่มากันอีกเลย ฝ่ายภิกษุอาคันตุกะ เมื่ออยู่นั้นไม่ผาสุก ไม่รู้จึงพากันมาคิดไว้ก่อนว่า พวกเราจักอยู่ในที่นั้น เมื่อมาถึงแล้ว คิดกันว่า ใครเล่าจักอยู่กับพวกภิกษุเจ้าถิ่นเหล่านั้นได้ ดังนั้นแล้วพากันออกไปเสีย วิหารนั้น ก็มีไว้ว่าจะไม่มีภิกษุเหล่านี้มาอาศัยอยู่ ต่อไปภิกษุเจ้าถิ่นก็จะไม่ได้เห็นภิกษุผู้ผิด จะไม่ได้ผู้คอยปัญหาให้หาความสงสัยได้ หรือผู้ที่กล่าวถึงศึกษาอยู่ในอาจารย์ (แบบแผน) ก็จะไม่ได้ฟังพระสัทธรรมอันไพเราะ การเล่าเรียนธรรมที่ภิกษุเหล่านั้นนับได้ตั้งใจกำหนดจงจำให้ก็จะไม่ปรากฏ และการกระทำความเอื้อเฟื้อ ซึ่งหมายถึงการปฏิสังขารที่เคยเรียนมาแล้ว ก็จะปรากฏเหมือนกัน ด้วยอาการอย่างนี้ ภิกษุเหล่านั้น จะมีแต่ความเสื่อมอย่างเดียว ไม่มีความเจริญเลย ส่วนภิกษุผู้ที่ปรารถนาการมาของเพื่อนภิกษุสามเณรด้วยกัน มีศรัทธาเลื่อมใส ทำการปฏิสังขารมีการอุปัชฌาย์เป็นต้น แก่เพื่อนพรหมจารีผู้มาถึงแล้ว ปลุกเสกเสนาสนะถวาย พากันเหล่านั้นเข้าไปบิณฑบาต บรรเทาความสงสัยเสียได้ ย่อมได้ฟังพระสัทธรรมอันไพเราะ เมื่อเป็นเช่นนั้น ชื่อเสียงกิตติศัพท์อันดีงามของภิกษุเจ้าถิ่นนั้น จะซจรกระจายไปทั่วว่า ภิกษุในวิหารโน้น มีศรัทธาเลื่อมใสเป็นผู้ถือวัตรปฏิบัติเป็นอย่างดี ทั้งนี้ ภิกษุทั้งหลายในทิศต่างๆ ครั้นได้ยินกิตติศัพท์เช่นนั้น แม้จะอยู่ไกลก็จะพากันมาหา ภิกษุผู้เป็นเจ้าของทั่วทิศแก่ภิกษุอาคันตุกะเหล่านั้น ไปไหว้ภิกษุอาคันตุกะผู้มีพรรษาแก่กว่า ถวายเสนาสนะไปนั่งในสำนักของภิกษุผู้มีพรรษาอ่อนกว่า ตามโดยความเอื้อเฟื้อว่า ท่านจักพักในวิหารนี้ (หรือ) จักไปวิหารโน้น เมื่อท่านตอบว่าจักไปก็พากันกล่าวเอาใจเป็นต้นว่า ท่านมีเสนาสนะสะดวกสบาย อาหารการขบฉันก็หาได้ง่าย ทั้งนี้ แล้วก็มิยอมให้ไป ถ้าท่านเป็นพระวินัยธร ก็พากันเรียนพระวินัยในสำนักของท่าน ถ้าเป็นพระที่ชำนาญในพระไตรปิฎก มีพระสุกตนักปิฎกเป็นต้น ก็พากันเล่าเรียนพระสูตรและพระอภิธรรมในสำนักของท่าน ภิกษุเจ้าถิ่นเหล่านั้นก็อยู่ในโอวาทของพระเถระอาคันตุกะ ก็ได้บรรลुพระอรหัตต์ พร้อมทั้งปฏิสัมภิทาทั้งหลาย ภิกษุอาคันตุกะบอกว่า พวกเรามาที่ด้วยความประสงค์ที่จะอยู่ในที่นี้สักวัน สองวัน แลกถ้วยมาอยู่ถึง ๔๒ ปี ก็เพื่อยากจะให้ภิกษุเหล่านั้นอยู่กันอย่างสะดวกสบาย ด้วยอาการอย่างนี้ ความเจริญ ย่อมมีแก่ภิกษุทั้งหลาย ความเสื่อมย่อมไม่มีเลย

ลำดับนั้น พระอานนทเถระ ความทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า อะไวหนนเป็นเหตุ เป็นปัจจัย ที่จะทำให้พระสัทธรรมคงอยู่ไม่ได้นาน หลังจากพระองค์เสด็จปรินิพพานแล้ว พระเจ้าข้า พระองค์ได้คร่ำครวญพระอานนทที่ว่า อุกฺขรานนทํ เหตุปัจจัยที่ทำให้พระสัทธรรมคงอยู่นานไม่ได้ หลังจากคตภาคนิพพานแล้วก็คือ ภิกขุ ภิกขุณี อุบาสก อุบาสิกา เป็นผู้ไม่เคารพ ไม่ยำเกรง ในพระคาสตา ในพระธรรม ในพระสงฆ์ ในเสกขา ในความไม่ประมาท ในปฏิสัณเฑียรอยู่

ชื่อว่า อคารวา ความไม่เคารพนั้น หมายความว่า ภิกขุใด เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จกับขันธ์ปรินิพพานแล้ว ไม่ไปไหว้พระเจดีย์ ไม่ทำเจดีย์วัตร หมดลมในสถานที่ที่มีพระเจดีย์ตั้งอยู่ กัณเฐ สวมรองเท้า แม้ในการเคารพพระพุทธรูปเจ้าก็มีลักษณะอย่างนี้เหมือนกัน ครั้นภิกขุเหล่านั้นกล่าวว่า เพราะเหตุไรท่านจึงทำอย่างนี้ สิ่งนี้ไม่ควรเลย ท่านควรที่จะละอายต่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าบ้าง เธอก็เป็นผู้หนึ่งเสีย กล่าวตอบว่า ท่านพูดถึงพระพุทธรูปเจ้าทำไม ผู้ที่พูดอย่างนี้ ชื่อว่า ไม่เคารพในพระคาสตา

ส่วนผู้ใด เมื่อพระสงฆ์ประกาศการฟังธรรม ไม่ไปฟังธรรมโดยเคารพ นอกหลับหรือไมกัณเฐกุกุกันเสีย ไม่เวียนธรรมและไม่ให้แสดงธรรม โดยเคารพ เมื่อภิกขุอื่นพูดว่า ทำไมท่านจึงไม่ทำความเคารพในพระธรรม เธอก็เป็นผู้หนึ่งเสีย

ตอบว่า ท่านพูดถึงแต่คำว่า ธรรม ธรรมนั้นคืออะไวเถา ผู้ที่พูดอย่างนี้ ชื่อว่า ไม่เคารพในพระธรรม

ส่วนภิกขุใดเห็นพระเถระมีไคณิมเถให้แสดงธรรมกลับแสดงธรรม กล่าวปัญหาไป ยินเบียด นิ่งเบียด พระเถระ ผู้เล่า ระบุว่าหรือระบุว่า หรือ หมดลมในท่ามกลางระหว่างพระสงฆ์ กัณเฐ สวมรองเท้า เมื่อถูกภิกขุอื่นทักท้วงว่า ท่านควรละอายพระภิกขุสงฆ์บ้าง ก็ทำเป็นหนึ่งเสีย แล้วประกาศว่า พระสงฆ์หรือ พระสงฆ์หรือ กลับพูดพาดพิงหลายอย่างเป็นคนว่า พระสงฆ์คือใคร พระสงฆ์คือเนื้อทรายหรือคือแพะกันแน่ ผู้ที่พูดอย่างนี้ชื่อว่า ไม่เคารพในพระสงฆ์ เมื่อไม่ทำความเคารพอย่างหนึ่ง ชื่อว่า ไม่ทำความเคารพในพระสงฆ์เหมือนกัน

ส่วนผู้ที่ไม่บำเพ็ญไตรสิกขาให้บริบูรณ์ ชื่อว่า ไม่เคารพในเสกขาผู้ที่สร้างบาปกรรม ด้วยความประมาท ชื่อว่า ไม่เคารพในความไม่ประมาท

ผู้ที่ไม่แสดงธรรมปฏิบัติเราร ทำแต่เขามีสติปฏิบัติเราร ชื่อว่า ไม่เคารพในปฏิบัติเราร
 นี้แล อานนท์ เหตุปัจจัยที่ทำให้พระสัทธรรมคงอยู่ไม่ไค่นาน หลังจากกตาคกกับขันธปรินิพพาน
 แล้ว อุกุรอาณนถ์ เมื่อกตาคกกับขันธปรินิพพานแล้ว นริชถ์ ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา
 ยังมีเคารพ ยังมีความยำเกรงในพระศาสนา ในพระธรรม ในพระสงฆ์ ในสิกขา ในความ
 ไม่ประมาท ในปฏิบัติเรารกันอยู่ พระสัทธรรมก็จะคงอยู่ไค่นาน

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า อุกุรภิกษุทั้งหลาย พระสุคร
 ทั้งหลายที่เราตาคกกล่าวไว้แล้ว มีอรรถสวระอันลึกซึ้งเป็นธรรมอันสูงสุดอันว่างเปล่าจากอุปธิกิเลส
 ทั้งปวง เมื่อพระสุครเหล่านั้น มีอยู่พร้อมมูล แก่ภิกษุทั้งหลาย ไม่คงใจพอง ไม่เวียงไค้หลงสกับ
 ไม่ใส่ใจ ไม่สำเหนียก ไม่เห็นความสำคัญในธรรมว่า ควรศึกษา ควรเล่าเรียน อุกุรภิกษุทั้งหลาย
 พระสุครที่เราตาคกไค้กล่าวแล้ว มีอรรถสวระลึกซึ้งเป็นธรรมอันสูงสุด ซึ่งว่างเปล่าจากอุปธิกิเลส
 ทั้งปวงนั้น จักเสื่อมสูญอันครธานไป ด้วยอาการอย่างนี้ เพราะเหตุนี้แล ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอ
 พึงศึกษาอย่างนี้ว่า พระสุครทั้งหลาย ที่พระตาคกตรัสไว้แล้ว ละเอียคมีอรรถสวระอันลึกซึ้ง เป็น
 ธรรมอันสูงสุดว่างเปล่าจากอุปธิกิเลสทั้งปวง เมื่อพระสุครเหล่านั้น ยังมีอยู่พร้อมบริบูรณ์ พวกเรา
 จักคงใจพอง จักเวียงไค้หลงสกับ จักทำจิตให้มันคงเนาวแน่ จักเห็นความสำคัญในธรรมเหล่านั้นว่า
 ควรศึกษา ควรเล่าเรียน ดังนี้ เมื่อพวกเธอศึกษาอยู่อย่างนี้ พวกพรหมณ์และคฤหบดีผู้มีอุปการะ
 มาก ก็จะมีบำรุงพวกเธอ ด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะและกิลานปัจจุจโยสัทธิวิหาร ทั้งพวกเธอ
 ก็ทำอุปการะมาก แก่พรหมณ์และคฤหบดีเหล่านั้น จึงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่าม
 กลาง งามในที่สุดแก่พวกเขาเหล่านั้น จึงประกาศพรหมจรรย์ที่บริสุทธิ์ บริบูรณ์ โทสนันเชิง พร้อม
 ทั้งอรรถและพยัญชนะ อุกุรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุอาศัยกันและกันอย่างนี้ อยู่ประพฤคิพรหมจรรย์
 เพื่อทำที่สุกแห่งทุกข์โดยชอบ เพื่อประโยชน์ที่จะช่วยนำหมู่สัตว์ออกจากโอฆสงสาร ดังนี้

พระสุคเจ้าบรมกษัตรา ครันครถ์อย่างนี้แล้ว ไค้ครวัคคธาเหล่านั้นต่อไปอีกว่า

ทั้งคฤหบดีและบวรพศิตต่างก็อาศัยกันและกันทั้งสองฝ่ายให้เอื้อเพือ
 ยินดีพระสัทธรรม เพื่อบรรลุธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโอศะ กับบวรพศิต
 ทั้งหลาย อาศัยปัจจัย คือจีวร พร้อมทั้งเสนาสนะของคฤหบดีนำมาปกับค
 เพื่อบรรเทาอันครวย ฝ่ายคฤหบดีผู้อยู่ครองเรือนก็อาศัยบวรพศิต มีกัทธิธา

แน่นอน ไม่พวักไหว ได้เห็นอริยมรรคญาณแล้วบรรลุพระอรหัตถ์ เทพคา
 ทั้งหลายผู้ใคร่ในพระสัทธรรม ได้ประพฤติกุศลอันมีปกติไปสู่สุคติโลก
 สวรรค์ ย่อมพากันเปลือยเปลือย บันเทิงใจในเทวโลก บันเทิงกัณฑ์ทั้งหลาย ได้
 พึงเรื่องราวแห่งการประพฤติกุศลของเทพคาเหล่านั้น ได้รู้โดยชอบคือรู้
 ธรรมอันเป็นที่สันไปแห่งคณาได้เกิดชาติ ย่อมไม่หวนกลับมามีภพใหม่
 อีกเลย อุกฤษฏ์ทั้งหลาย พวกเขาจงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งาม
 ในท่ามกลาง และงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ที่ติดากประกาศแล้ว
 พร้อมทั้งอรอดและพญูชนะให้บริสุทธิ์ บริบูรณ์สิ้นเชิงเถิด เธอทั้งหลาย
 เป็นผู้มั่งคั่งธรรม มีกรุณาเป็นต้น เป็นเจ้าเรือน และมีความเชื่อในความ
 เป็นพุทธะของเรา จงประกาศศาสนธรรมคำสั่งสอนแก่มวลชาวโลก จง
 กระทำการตอบแทนอนุเคราะห์แก่ผู้ช่วยด้วยธรรมทาน แก่กฤษฏ์ทั้งหลาย
 ผู้อุปถัมภ์บำรุงอยู่ด้วยอามิสทานเนื่องในคดีเถิด อุกฤษฏ์ทั้งหลาย
 พวกเขาทั้งหลาย เมื่อจะแสดงพระสัทธรรม จงแสดงธรรมทานที่พระสุค
 เจ้าสรรเสริญว่าเป็นยอดแห่งทานทั้งปวงเถิด จงเป็นที่พึ่งของคนและมีธรรม
 เป็นที่พึ่ง จงยินดีในความไม่ประมาณ และจงปฏิบัติกิจที่ควรทำเถิด

พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นทรงครีตสอนภิกษุสงฆ์โดยประการต่างๆ ดังกล่าวมาแล้ว เมื่อ
 จะทรงครีตถามถึงความระวางสงสัยต่อไปอีกว่า แม้ภิกษุรูปหนึ่ง มีความเคลือบแคลงสงสัยในพระ
 พุทธเจ้า ในพระธรรมเจ้า ในพระสังฆเจ้า มรรคผลหรือในปฏิบัติ ก็จงถาม อย่าให้เกิดความ
 เสื่อใจในภายหลังว่า พระศาสดาของพวกเรา ไม่อยู่พร้อมหน้าเสียแล้ว พวกเราไม่สามารถทูลถาม
 พระผู้มีพระภาคเจ้าเฉพาะพระพักตร์ได้ ดังนี้

เมื่อพระองค์ครีตสอนดังนี้ถึง ๓ ครั้ง ภิกษุทั้งหลายก็พากันหนึ่งอยู่ทั้ง ๓ ครั้งอย่างนั้น จึง
 ครีตต่อไปว่า อุกฤษฏ์ทั้งหลาย พวกเขาไม่ถามด้วยความเคารพในพระศาสดา อุกฤษฏ์ทั้งหลาย
 พวกเขาไม่ถามด้วยความเคารพในพระศาสดา อุกฤษฏ์ทั้งหลาย แม้สหายก็ควรจะบอกแก่สหายแล
 ลำคับนั้น ท่านพระอรหันต์ กราบทูลค้ำกับพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า น้ากัจรรยัพระเจ้าข้า สิ่งนี้
 มีแล้วพระเจ้าข้า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์มีความเลื่อมใส ในพระภิกษุสงฆ์อย่างนี้ว่า

ความสงสัยหรือความเคลือบแคลงใจ ในพระพุทธเจ้า ในพระธรรมเจ้า ในพระสังฆเจ้า ในบรรดา
ผล หรือในปฏิปทาข้อปฏิบัติ ย่อมไม่มีในหมู่ภิกษุสงฆ์ แม้แก่ภิกษุรูปเดียว

พระผู้มีพระภาค ตรัสว่า อานนท์ เธอพูดด้วยความเลื่อมใสแล จงอยู่ในขันธ^๕ เธอคง
ทราบที่นี้ด้วย อานนท์ ความสงสัยหรือความเคลือบแคลงใจ ในพระพุทธเจ้า ในธรรมเจ้า ในพระ-
สังฆเจ้า ในบรรดาผล หรือในปฏิปทาข้อปฏิบัติ ย่อมไม่มีแก่พระตถาคต แม้แก่ภิกษุรูปเดียว ใน
หมู่สงฆ์หมู่หนึ่ง อานนท์ ก็เพราะว่า บรรดาภิกษุสงฆ์ ๕๐๐ รูปเหล่านี้ ภิกษุรูปที่มีคุณธรรมค่าที่สุด
ก็เป็นพระโสดาบัน มีความไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา มีอันจะได้วิธรรมเบื้องต้นในเบื้องหน้าแน่นอน
ทีเดียว ดังนี้

มังคิลโฆวาท

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาว่า

อุกรภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราขอเตือนเธอทั้งหลายว่า สังฆารทั้งหลาย
มีความเสื่อมสั่นไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลาย จงยังกิจของตนและกิจ
ของผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาทเถิด

(ครั้นตรัสอย่างนี้แล้วหาได้ตรัสอีกต่อไปไม่) พระโฆวาท^๕ จึงเป็นมังคิลโฆวาทของ
พระตถาคตเจ้า พระองค์ ทรงบรรทมบนเตียงอันเป็นพระแท่นที่ปรินิพพาน ได้ทรงรวบรวมพระ-
โฆวาททั้งหมดที่พระองค์ได้ทรงประทานไว้ตลอด ๔๕ พระวัสสา ลงในความไม่ประมาทอย่างเกี่ยว
เท่านั้น

กล่าวด้วยประการประทานโฆวาทครั้งสุดท้าย จบ

พระสุณิพระภาคเจ้าเสด็จปรินิพพาน

ลำดับนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงเข้าปฐมฌาน ออกจากปฐมฌาน เข้าทุติยฌาน
ออกจากทุติยฌาน เข้าคิยฌาน ออกจากคิยฌาน เข้าจุกกถฌาน ออกจากจุกกถฌาน เข้าอาภา-

สถานัญจายคนสมมตภิ ออกจากอากาศสถานัญจายคนสมมตภิ เข้าวิญญาณัญจายคนสมมตภิ ออกจาก
 วิญญาณัญจายคนสมมตภิ เข้าอากัญจายคนสมมตภิ ออกจากอากัญจายคนสมมตภิ เข้าเนว-
 สัญญาณาสัญจายคนสมมตภิ ออกจากเนวสัญญาณาสัญจายคนสมมตภิ เข้าสัญญาเวทียคินโรธสมมตภิ
 ที่นั่นแล ท่านพระอรานนท์ เห็นความไม่มีสมยตัสสาละบัสสาละของพระผู้มีพระภาค
 ผู้ทรงเข้าในโรธสมมตภิ จึงถามท่านพระอนุรุธะว่า ท่านพระอนุรุธะผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้า
 ทรงปรีณิพพานแล้วหรือ

ลำดับนั้น พระเถระได้บอกท่านว่า ฮาสุโส พระผู้มีพระภาคยังมีได้ปรีณิพพาน (ขณะนั้น)
 พระองค์ทรงเข้าสัญญาเวทียคินโรธสมมตภิ

ถามว่า พระเถระทราบได้อย่างไร

ตอบว่า ได้ทราบที่ พระเถระได้เข้าสมาธิกันนั้น ๆ พร้อมกับพระศาสดา เข้ากัมโปจน
 ถึงเสด็จออกจากเนวสัญญาณาสัญจายคนสมมตภิ จึงทราบได้ว่า ขณะนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า
 นิโรธสมมตภิ ชื่อว่าการกระทำภาณิกิริยา ในภายในโรธสมมตภิ ย่อมไม่มีดังนี้

ต่อจากนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จออกจากสัญญาเวทียคินโรธสมมตภิแล้วกลับเข้า
 เนวสัญญาณาสัญจายคนสมมตภิ ออกจากเนวสัญญาณาสัญจายคนสมมตภิ เข้าอากัญจายคนสมมตภิ
 ออกจากอากัญจายคนสมมตภิ เข้าวิญญาณัญจายคนสมมตภิ ออกจากวิญญาณัญจายคนสมมตภิ
 เข้าอากาศสถานัญจายคนสมมตภิ ออกจากอากาศสถานัญจายคนสมมตภิ เข้าจุกกุดฉาน ออกจากจุกกุดฉาน
 เข้าทคิยฉาน ออกจากทคิยฉาน เข้าทุกคิยฉาน ออกจากทุกคิยฉาน เข้าปฐมฉาน ออกจากปฐมฉาน
 แล้วกลับเข้าทุกคิยฉานอีก ออกจากทุกคิยฉาน เข้ากคิยฉาน ออกจากกคิยฉานแล้วเข้าจุกกุดฉาน
 ทรงออกจากจุกกุดฉานแล้วเสด็จปรีณิพพานในลำดับที่จากนั้นนั้นแล

ก็แลพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงเป็นเจ้าของแห่งธรรม ทรงเป็นบรมครูของเทวดาและ
 มนุษย์ทั้งหลาย เสด็จเข้าสู่พระแท่นเป็นที่คัมภีร์ปรีณิพพาน ทรงเข้าในโรธสมมตภิอันนับได้ ๒๔
 แสตนโกฏี ทรงเสวยความสุขอันเกิดแก่สมมตภิทั้งปวง เหมื่อนบุคคผลเดินทางไปยังอย่างถิ่นเสียนาน
 พอกลับมาพบญาติพี่น้อง ก็ทรงเข้ารวมกอดกันด้วยความดีใจฉะฉาน

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จปรีณิพพานแล้ว ความหวุ่นไหวแห่งแผ่นดินใหญ่ อันนำ
 สะพริงกล้ว ทำให้เกิดกษณะของสยงเกล้า พร้อมกับกรปรีณิพพาน กลอทิพย์ก็ดับสิ้นในอากาศ

เมื่อพระผู้มีพระภาค เสด็จปรินิพพานแล้ว พร้อมด้วยเสด็จปรินิพพาน ท้าวสหัม-
 บศิพรหม ไต่กล่าวภาณานว่า

สัตว์ทั้งปวง ที่เกิดมาในโลก จักต้องทอดทิ้งร่างกายไว้ทั้งนั้น พระ
 สุกต ศาสตราสัมภัสสมุทฺธเจ้า ทรงเป็นผู้คนที่ หาผู้ที่เปรียบปานในโลกมิ
 ได้ ถึงพร้อมด้วยกำลัง ตรีศูรีด้วยพระองค์เอง ก็ยังต้องเสด็จดับขันธปริ-
 นิพพาน ท้าวสักกะเป็นผู้เป็นจอมแห่งเทพ ไต่กล่าวภาณานว่า สังฆารทั้งหลาย
 ไม่เที่ยงหนอ มีความเกิดขึ้นและเสื่อมไปเป็นธรรมดา เกิดขึ้นแล้วย่อมดับ
 ไป ความเข้าไปตงบระงับแห่งสังฆารเหล่านั้นเป็นสุข ดังนี้
 ท่านพระอนุรุธเถระ ไต่กล่าวภาณานว่า

ลมหายใจเข้าออกมิได้แก่พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้คนที่ ผู้มีจักกัณห์
 พระจอมมุนี ผู้มีพระจักษุมิได้ทรงเห็นไหว ปรารภความสงบ ดับรอบแล้ว
 ทรงครอบงำเวทนาเสียได้ด้วยพระทัยอันมิได้หวั่นไหวด้วยดับสนิท ความหลุก
 พันแห่งพระทัย ได้มีแล้วแก่พระผู้มีพระภาค ผู้ทรงรุ่งเรืองแล้วนั้นแล

ท่านพระอนนท์เถระ ไต่กล่าวภาณานว่า

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงประกอบด้วยอาการอันประเสริฐ
 ทั้งปวง เสด็จปรินิพพานแล้ว ได้มีอาการอันน่าสะพึงกลัว มีอันให้เกิดขน
 พองสยองเกล้าดังนี้

เมื่อพระผู้มีพระภาค เสด็จปรินิพพานแล้ว ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นใดในเวลานั้น ที่ยังไม่
 ปรากฏจากราคะ บางพวกก็ยกแขนทั้งสองขึ้น ร้องไห้ คร่ำครวญ เกลือกกลงไปมาเหมือนคนเมาที่
 ขาดละนั้น ว่าหนอชื่อว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าปรินิพพานเร็วนัก พระสุกตเจ้า เสด็จปรินิพพานเร็ว
 นัก พระผู้เป็นดวงตาในโลก อันครธานไปแล้วจากโลกนี้เร็วนัก ส่วนภิกษุผู้ปรากฏจากราคะ มีสติ
 สัมปชัญญะ ย่อมออกสั่นได้ว่า สังฆารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ จะหาความเที่ยงแท้ในสังฆารเหล่านั้น
 นี้ได้แต่ที่ไหนหนอ

ถ้าคัมภีร์ ท่านพระอนุรุธเถระ ได้เวทีกภิกษุทั้งหลายมาว่า พอเสียที่เด็กทั้งหลาย
 อย่าได้ร้องไห้เศร้าโศกเสียใจไปนักเลย ฮาวุโสท่านผู้มีอายุ พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทิวส์ไว้ก่อนแล้ว

มิใช่หรือว่า ความพลัดพรากจากสิ่งทั้งปวง อันเป็นของที่รัก ที่ชอบใจ ย่อมมีเป็นธรรมดา ใคร ๆ ก็บังคับไม่ได้ว่า สิ่งใด ที่เกิดแล้วเป็นแล้ว อันบ้างจ้อปรุงแต่งแล้วที่มุ่งไปเป็นธรรมดา ขอสิ่งนั้นอย่าได้พังแตกสลายไปเลยจะหาความเที่ยงแท้แน่นอนในสิ่งเหล่านั้นได้แก่ที่ไหน ฮาสุโต ท่านผู้มีอายุ ถึงเทวาททั้งหลาย ต่างก็พากันคิดเคียนอยู่ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทั้งหลาย ย่อมออกสัน ความเศร้าโศกไม่ได้ จะยังผู้อื่นให้ชอกช้ำได้อย่างไร พระอานนท์ถามว่า ข้าแต่พระอนุรุธะผู้เจริญ เทวาทเหล่านั้น มีความคิดเห็นอย่างไร

ท่านพระอนุรุธะตอบว่า ฮาสุโต ท่านพระอานนท์มีอยู่ เทวาทจำพวกที่เข้าใจว่า อากาหเป็นแผ่นดิน พากันสยหายม คร่ำครวญยกแขนทั้งสองขึ้นร้องไห้ กลิ้งกลิ้งไปมา เหมือนคนมีเท้าชาก ว่าไรว่าพันอยู่ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จปรินิพพานเร็วนัก พระสุคคเจ้าเสด็จปรินิพพานเร็วนัก พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นดวงจักษุในโลก อันครธานไปจากโลกนี้เร็วนัก ดังนี้และว่า ฮาสุโต ท่านพระอานนท์ มีอยู่ เทวาทจำพวกที่เข้าใจว่า แผ่นดินเป็นแผ่นดิน ก็พากันสยหายม คร่ำครวญ ยกแขนทั้งสองขึ้นร้องไห้ กลิ้งกลิ้งไปมา เหมือนคนมีเท้าชาก ว่าไร ว่าพันอยู่ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จปรินิพพานเร็วนัก พระสุคคเจ้าเสด็จปรินิพพานเร็วนัก พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นดวงจักษุในโลก อันครธานไปจากโลกนี้เร็วนัก ดังนี้ ส่วนเทวาท เหล่าใด ที่ปราศจากราคะ มีสติสัมปชัญญะ ย่อมออกสัน ได้ว่าสังขารทั้งหลาย ไม่เที่ยงทนอ จะหาความเที่ยงแท้ในสังขารเหล่านั้นได้แก่ที่ไหนหนอ

ครั้งนั้นแล ท่านพระอนุรุธะเถระ และท่านพระอานนท์เถระได้ยังราตรีที่เสถียรนั้น ให้ล่วงไปด้วยการแสดงธรรม เพราะว่าพระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จปรินิพพานในเวลาจวนใกล้รุ่ง พระเถระทั้งสองได้แสดงธรรมกถาอันเกี่ยวเนื่องด้วยความกายเห็นปานนั้นว่า ฮาสุโต ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย มิใช่เลย ที่มิชฺฐาธาจะละเว้นแม้แก่พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้หาบุคคลอื่นเปรียบเทียบมิได้ ในโลกพร้อมทั้งเทวโลก จะบ่วงกล่าวไปโย ถึงโลกิยมหาชนเล่า ก็เมื่อพระเถระทั้งสองเหล่านั้นแสดงธรรมกถานั้นอยู่ โดยกาลเพียงกู่เคียว ฮอวก็ขึ้นไปพอดี

ลำดับนั้น พระอนุรุธะเถระ จึงเรียกพระอานนท์มาเรียนท่านว่า ฮาสุโตอานนท์ ท่านจงไปแจ้งข่าวแก่พวกภิกษุสงฆ์ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้เป็นนาเสฏฐะผู้ประเสริฐ ปรินิพพานแล้ว พวกท่านจงสำคัญกาลที่จะไปเกิด ท่านพระอานนท์ วัณษาของท่านพระอนุรุธะแล้วผู้บังคับเรือบวชครองจีวรดิอภคร เข้าไปยังเมืองกุสินาราแก่ผู้เคียว

ก็โดยสมอันนั้นแล มัลลภยศัตรีชาวเมืองกุสินารา ประชุมกันอยู่ที่หอประชุม ปรีกษา
หาหรือกันว่า ในสถานที่เสด็จปรีกษาพยาน ควรจะจัดเครื่องสักการะมียอดไม้ของหอมเป็นคันเช่นไร
หนอแล ควรจะจัดที่นั่งถวายพระภิกษุสงฆ์เช่นไร ควรจะจัดของเคี้ยวและของบวโรกถวายเช่นไร
ที่นั่น พระยานนท์ ก็ได้เข้าไปสู่สันฐาคารนั้น (ที่ประชุม) ครั้นเข้าไปถึงแล้ว ก็ได้แจ้งข่าวการ
เสด็จปรีกษาพยานของพระผู้มีพระภาคเจ้า แก่มัลลภยศัตรีชาวกุสินาราเหล่านั้นแล้ว พอพวกมัลล-
ภยศัตรีพร้อมทั้งพระโอรส พระสุตธิดา (สะโถ) และพระปชาบดี ได้ฟังด้วยคำของพระยานนท์นั้น
แล้ว ก็เป็นทุกข์ ไม่สบายใจ เสียใจ บางพวกก็สยামม คร่ำครวญ ร้องไห้ ยกแขนขึ้นป้อง
นอนก้มลงเกลือกไปมาเหมือนคนมีเท้าขาด ว่าพันเอวว่า พระผู้มีพระภาค เสด็จปรีกษาพยานเร็วนัก
พระสุคเจ้า เสด็จปรีกษาพยานเร็วนัก พระผู้เป็นควงกนในโลก ไต่อันครธานไปจากโลกนี้ เร็วนัก

ลำดับนั้น ท่านพระยานนท์ได้ปลอบใจชาวประชาทุก ๆ คน ด้วยการแสดงธรรมอัน
เกี่ยวเนื่องกับความตาย แล้วได้กล่าวคาถาเหล่านี้ว่า

ภูเขาคิดาเป็นแท่งทึบ สูงตระหง่าน จรดท้องฟ้าปกอากาศ ถึงหม่น
กลังมาจากสี่ทิศโดยรอบ บดขยี้สิ่งที่อยู่ขวางหน้าให้แหลกละเอียดค่อยย่อยไป
ฉันใด พระยามัจจุราชผู้แสนจะโหดร้ายทารุณ ก็ฉันนั้น ส่วนเสวยอำนาจของ
สัตว์ทุกจำพวก ย้ายทุกสิ่งทุกอย่างไม่ละเว้นใคร ๆ คนใดคนหนึ่ง จะเป็น
กษัตริย์ พราหมณ์ แพทย์ ศูทร คนจัณฑาล หรือคนที่เก็บขยะปัดกวาด
มูลฝอยอยู่คามถนนหนทางก็ตาม พระราชาทั้งหลาย มีพระเจ้านมัสสมก
เป็นต้น ถึงจะมียศใหญ่ เป็นพระราชผู้ประเสริฐ (สักปานใด) พระยา-
มัจจุราช ก็ทำให้ตกอยู่ภายใต้อำนาจได้ทุกคน ถึงพระยาอภัยผู้ทรงพลังกำลัง
มีเว็วแรงมาก เช่น ท้าววาสุเทพ ท้าวมณฑพ ท้าวภิมเสน ท้าวธัญญิลา
ท้าวถาณะ ท้าวหมามัตละ พระยามัจจุราช ก็สามารถทำให้พินาศได้ทุกคน
รูปพรหมชั้นกามาวจรหกชั้นก็ดี อนุรูปพรหมชั้นสูง ๆ ขึ้นไปก็ดี พระยา-
มัจจุราชก็ย้ายได้ทั้งหมด พระสาวกและพระอัครสาวก เป็นพระอรหันต์
ไม่มีมลทินปราศจากราคะ พระยามัจจุราชยังย้ายได้ทุกรูป แม้พระนังเก-
พุทธเจ้า อาศัยสมถกรรมฐาน (การทำใจให้สงบด้วยอาการเพ่งคิดเป็นนิมิต)
แล้วสำเร็จบรรลุนิพพานไปแห่งอาสวะกิเลส พระยามัจจุราชก็ให้ถึงความ

พินาศย่อยยับไปได้ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ใด เป็นผู้ประเสริฐกว่า
 ชาวโลกทั้งปวง เป็นผู้อันชาวโลกทั้ง ๓ บุชาแล้วทุกเมื่อ พระผู้มีพระภาคเจ้า
 พระองค์นั้นทรงไว้ซึ่งอหุญชณะ ๘๐ มีพระลักษณะอันประเสริฐ ๓๒
 ประการ มีพระรูปกายแน่นหนาไม่บกพร่องเหมือนเต็มไปด้วยเพชร ไม่มีผู้
 เปรียบปาน ทรงประทับด้วยคุณมีศีลอันบริสุทธิ์โดยอาการทั้งปวงเป็นต้น
 มีพระธรรมกายอันแนบแน่นสนิท มีพระยศ ทรงบัญชาคุณ ทรงเป็น
 ผู้นำหมู่คณะ ทรงเป็นผู้มีฤทธิ์มาก ทรงไว้ซึ่งพละกำลัง ๑๐ ประการ เป็น
 พระสหัพพัญญู (รู้แจ้งสิ่งทั้งปวง) พาลุสมอบเหมือนมิได้ เป็นพระชินเจ้าผู้
 ชำระ พระอนัญจุราช ผู้ไม่มีความหวาดกลัว อ้อมกระทำอัยพระอรหันต์
 ผู้ประกอบด้วยชื่อเสียงเกียรติคุณ ผู้เป็นคุุพระอาทิตย์ที่ททำความสว่างไสวให้
 แก่ชาวโลก โดยประการทั้งปวงให้ย่อยยับไป ด้วยประการฉะนี้ เพราะฉะนั้น
 ท่านทั้งหลาย อย่าได้เศร้าโศกนักเลย อย่าได้ร้องไห้คร่ำครวญให้มากนักเลย
 ธรรมนี้เป็นของเที่ยงแท้แน่นอน ประจำโลก พร้อมทั้งเทวโลก ดังนั้น
 ท่านพระอานนท์ได้ปลอบประโลมใจประชาชนเหล่านั้นทั้งหมดด้วยอาการ
 อย่างนี้

บุรุษพระบรมศาสดาพระผู้มีพระภาค

ลำดับนั้น กษัตริย์มัลลชาวกุสินารานครเหล่านั้น ด้วยความเศร้าโศกลงได้ จึงสั่งพวก
 ราชบุรุษไปว่า นี่แน่ พนษ พวกท่านจงนำของหอมดอกไม้และเครื่องดนตรีทั้งหมด มารวมกันที่
 เมืองกุสินารานี้ ครั้นแล้วมัลลกษัตริย์ชาวกุสินารานคร ก็จักเอาของหอม ดอกไม้ และเครื่องดนตรี
 ทุกอย่างกับผ้า ๕๐๐ กุ ออกไปบูชาสถาวโนทยาน อันเป็นที่แหวะเวียนไปของมัลลกษัตริย์ ครั้นแล้วจึง
 ทำสักการะ เคารพ นมัสส บูชา ซึ่งพระสรีระของพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยการพ้อนว่า ขันร้อง
 ประโคมดนตรี ดอกไม้ของหอม ทำเพลาณด้วยแผ่นผ้า ให้กแก่ประวัที่มุ่งบังด้วยดอกไม้ตลอดวัน

ลำดับนั้น มัลลกษัตริย์ปริษากันว่า วันนั้นคำเกินไป พวกเราไม่สามารถจะถวายพระ-
 เพลิงพระสรีระของพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ พวุงั้นพวกเราจึงถ้อยถวายพระเพลิงกันเกิด ครั้นในวัน
 รุ่งขึ้น พวกมัลลกษัตริย์ชาวกุสินารานคร ทำสักการะ เคารพ นมัสส บูชา พระสรีระของพระผู้
 มีพระภาคเจ้า ด้วยการพ้อนว่า ขันร้อง ประโคมดนตรี ดอกไม้ของหอม คาชเพลาณผ้า ให้ก

แกลงว่าที่มุ่งบังคับขอกองไม้ กระทำอยู่ตั้งแต่วันที่สองถึงวันที่หก ให้ออกไปด้วยอาการอย่างนี้ ครั้นถึงวันที่ ๘ ชาวกุสินารา ได้คิดกัน ตั้งหน้า พวกเราทำสักการะ เคารพ นับถือ บูชา พระสรีระของพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยการพ้อน้ำ ขับร้อง ประโคมดนตรี ควรจะอุปัชฌาย์พระสรีระของพระผู้มีพระภาคเจ้า เข้าสู่พระนคร ทางคันทิกทักขิณ แล้วอุปัชฌาย์ออกจากพระนครทางทิศทักขิณ ถวายพระเพลิงภายนอกพระนคร

ก็โดยสมัยนั้นแล มัลลกะศรัยผู้เป็นหัวหน้า ๘ องค์ ทรงนำขีระเกล้าแล้ว นุ่งหม้อใหม่ พู่ว่า พวกเราจักยกพระสรีระ (ศพ) ของพระผู้มีพระภาคเจ้า แต่ไม่สามารถจะยกให้เขื่อนได้ ลำคับนั้น พวกมัลลกะศรัย จึงเวียนถามท่านพระอนุรุธเถระ ตั้งหน้า ขำแก่ท่านพระอนุรุธผู้เจริญ อะไรหนอแต่เป็นเหตุ อะไรเป็นปัจจัย ก็ในเมื่อมัลลปะโมกษ์ ๘ องค์ ทรงนำขีระเกล้าแล้วนุ่งหม้อใหม่ พู่ว่าพวกเราจักยกพระศพของพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ไม่สามารถจะยกให้เขื่อนที่ได้ ท่านพระอนุรุธเถระ ตอบว่า เพราะพวกท่านกับพวกเทวคามีความประสงค์ไปคนละอย่าง

มัลลกะศรัยถามว่า พวกเทวคามีความประสงค์อย่างไรแก่ท่านผู้เจริญ

พระอนุรุธเถระตอบว่า ลูกวราเสฏฐะ พวกท่านมีความประสงค์ว่า พวกเราได้ทำสักการะ เคารพ นับถือ บูชา พระสรีระของพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยการพ้อน้ำ ขับร้อง ประโคมดนตรี คอกไม้ ของหอมเสร็จแล้วหวังจะอุปัชฌาย์พระบรมศพเข้าสู่พระนคร ทางคันทิกทักขิณ นำออกไปถวายพระเพลิงภายนอกพระนคร ทางคันทิกทักขิณ (เหมือนกัน) ส่วนพวกเทวคามีความประสงค์ว่า พวกเรา ทำสักการะ เคารพ นับถือ บูชา พระสรีระของพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยการพ้อน้ำ ขับร้อง ประโคมดนตรี คอกไม้ ของหอมอันเป็นทิพย์ เสร็จแล้ว หวังจะอุปัชฌาย์พระบรมศพเข้าสู่พระนครทางทิศอุดร (ทิศเหนือ) เชิญนำไปถามท่ามกลางเมืองแล้วอุปัชฌาย์ออกทางประตูคันทิกปุรพา (ทิศตะวันออก) ถวายพระเพลิงที่มกุฏพันธนเจดีย์ อันเป็นเจดีย์ของพวกมัลลกะศรัย ตั้งคิดว่า พวกเราจักถวายพระเพลิง พระบรมศพของพระผู้มีพระภาคเจ้า ตั้งนี้ พวกมัลลกะศรัยกล่าวว่า ขอให้เป็นไปตามความประสงค์ของพวกเทวคามิเถิด พระเจ้าข้า

ก็โดยสมัยนั้นแล เมืองกุสินาราเต็มไปด้วยคอกองฆราวาส (คอกไม้สวรงค์) กองสูงประมาณได้เท่าเสา เหยียดถึงกองหยากเยื่อที่กองสูงชัน ๆ ไปถึงจัวแห่งเรือน ครั้นนั้น เหล่าเทวคามิและพวกมัลลกะศรัยชาวเมืองกุสินารา ได้ทำสักการะ เคารพ นับถือ บูชา พระบรมศพของพระ

ผู้พระภาคเจ้า ด้วยการพื่อนว่า ขับร้องประโคมดนตรี คอกไม้ ของหอมทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์เสร็จแล้วอัญเชิญพระบรมศพเข้าสู่พระนครทางทิศอุดร อัญเชิญแท้ไปกามท่ามกลางพระนคร ออกไปทางประตูคันทิกบูรพา แล้วอัญเชิญพระบรมศพไปประดิษฐานไว้ ณ มกุฏพันธเจดีย์ของพวกมัลลกะศรัย

เมื่อไก่อัญเชิญพระบรมศพไปอย่างนี้ นางมัลลิกา ภรรยาของพันชุตเสนานที ได้ทราบข่าวว่า เขาจะอัญเชิญพระบรมศพมา ก็ให้นำเครื่องประดับช้อมหาดสา เช่นเดียวกับเครื่องประดับของนางวิสาขา ซึ่งนางเก็บไว้ตั้งแต่สมัยของนกชาย ก็มีให้นำออกมาใช้อีกเลย ให้เช็ดล้างเครื่องประดับนั้น ด้วยน้ำหอม อันอยู่ที่ประตูคันทิกว่า เราจักใช้เครื่องประดับนี้ บูชาพระศาสดา ทราบว่าเครื่องประดับนั้น มีอยู่ ๓ แห่งเท่านั้นคือ ที่บ้านของนางวิสาขา บ้านของนางมัลลิกา และบ้านโอวาหนือใจ เมื่อเขาอัญเชิญพระบรมศพของพระศาสดา ผ่านถึงประตูบ้าน นางมัลลิกา ก็บอกว่า พ้อทั้งหลาย ขอท่านทั้งหลาย จงวางพระบรมศพของพระศาสดาลงก่อนเถิด แล้วเอาเครื่องประดับนั้น สามที่พระบรมศพของพระศาสดา คือ สามกิ่งแก่พระเศียรลงไปจนถึงฝ่าพระบาท พระสรีระของพระผู้มีพระภาคเจ้าซึ่งมีสีดังทองคำ เมื่อถูกประดับด้วยเครื่องประดับมหาดสา อันล้วนแล้วไปด้วยแก้ว ๗ ประการ ก็ยิ่งรุ่งเรืองยิ่งนัก นางมัลลิกาเห็นเช่นนั้นก็มีใจเลื่อมใส ได้กระทำความปรารถนาว่า ข้าพเจ้ายังเวียงเว้ายกายเกลือกอยู่ควรมใด ขออย่าให้ข้าพเจ้าได้แยกจากเครื่องประดับอยู่ควรมนั้น ขอให้สรีระของข้าพเจ้าจงเป็นเหมือนสามเครื่องประดับอยู่เป็นนิตย์

มัลลกะศรัยदानังการปฏิบัติพระบรมศพกับพระอานนท์

ครั้นแล้ว ชาวเมืองจึงยกพระบรมศพพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเครื่องประดับมหาดสาอันล้วนแล้วไปด้วยแก้วนั้น อัญเชิญออกทางประตูคันทิกตะวันออก แล้วนำไปประดิษฐานไว้ที่มกุฏพันธเจดีย์คันทิกตะวันออกของเมืองกุสินารานั้นเอง

ลำดับนั้น พวกมัลลกะศรัยเมืองกุสินารา ทวีตถนทานพระอานนท์ว่า พวกเราจะปฏิบัติพระบรมศพของพระสุคตเจ้าอย่างไรกันนะท่านพระอานนท์ พระอานนท์เถระเจ้า จึงถวายพระพรว่า ถึงปฏิบัติเหมือนอย่างที่เราปฏิบัติต่อพระศพของพระเจ้าจักรพรรดิฉันเถิด

มัลลกะศรัยตามอีกว่า ก็เขาปฏิบัติต่อพระศพของพระเจ้าจักรพรรดินั้นอย่างไร

พระอานนท์ชี้แจงว่า ชนทั้งหลาย เอาผ้าใหม่พันพระศพของพระเจ้าจักรพรรดิ ชับด้วยผ้าใหม่ แล้วพันด้วยผ้าใหม่ซ้ำอีก พันกลับไปกลับมอย่างนี้ จนหมดผ้าไป ๕๐๐ คู่ แล้วอัญเชิญพระบรมศพลงบรรจุในรางเหล็กอันเต็มด้วยน้ำมันหอม ครอบด้วยรางเหล็กอีกใบหนึ่ง ทำเชิงตะกอนด้วยของหอมทั้งหมดแล้วจึงถวายพระเพลิง ครั้นถวายพระเพลิงแล้วสร้างพระสถูป บรรจุพระบรมอัฐิธาตุไว้ที่ทางใหญ่ ๔ แพร่ง ท่านทั้งหลายควรปฏิบัติต่อพระบรมศพของพระภาคเจ้าด้วยอาการอย่างนั้นแล้วควรก่อพระสถูป เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ที่ทางใหญ่ ๔ แพร่ง ณ สถานที่บรรจุพระบรมสารีริกธาุนั้น ชนเหล่าใด จักยกขึ้นซึ่งดอกไม้ของหอมกระแจะจันทร์อันหอม จักกราบไหว้บูชา หรือจักทำจิตให้เลื่อมใส ชนเหล่านั้น ก็จักได้รับบุญกุศล ประโยชน์สุขตลอดกาลนาน ดังนี้

ลำดับนั้น มัลลกะศรัยเมืองกุสินารา จึงสั่งราชบุรุษว่า นี่แน่เพนย พวกท่าน จงนำผ้าใหม่ ๆ ของพวกมัลลกะศรัยมาร่วมเข้าด้วยกัน ครั้นแล้ว พวกเขาก็ได้ทำตามคำของพระอานนท์ แล้วอัญเชิญพระบรมศพของพระผู้มีพระภาคเจ้าขึ้นสู่เชิงตะกอน ที่ทำด้วยของหอมทั้งหมด

ก็สมัยนั้นแล ท่านพระมหากัสสปเถระ เดินทางมาจากเมืองปาวาจะไปยังเมืองกุสินารา ด้วยระยะทางอันไกล พร้อมกับพระภิกษุสงฆ์เป็นจำนวนมากประมาณ ๕๐๐ รูป ท่านได้แวะออกจากทางไปนั่งพักผ่อนอยู่ที่โคนต้นไม้แห่งหนึ่ง

หากจะมีปัญหาถามว่า เพราะเหตุไรเราจึงไม่พูดว่า ท่านเข้าไปสู่ที่พักกลางวัน

พึงแก้ว่า เพราะท่านไปได้นั่งเพื่ออยากจะพักผ่อนกลางวัน ก็ภิกษุทุกรูป ซึ่งเป็นบริวารของพระเถระ ล้วนแต่เป็นผู้เจริญด้วยความสุข มีบุญมาก พวกท่านเดินทางไปด้วยเท้าเปล่าบนแผ่นดิน เช่นกับแผ่นดินที่ร้อนระอุ ในเวลาเที่ยงวัน ได้รับความลำบากมาก

พระเถระ เห็นภิกษุเหล่านั้นแล้วคิดว่า ภิกษุเหล่านั้นคงเหน็ดเหนื่อย และสถานที่ซึ่งเดินทางไปก็ยิ่งย่ำยึกไกลโซ่ อย่างกระนั้นเลยเราจักพักผ่อน สักครูหนึ่ง ระวังความเหน็ดเหนื่อยแล้ว ไปถึงเมืองกุสินารา ก็เป็นเวลาเย็นพอดี จักได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระทศพล เมื่อคึกคักนั้นแล้ว จึงได้แวะเข้าข้างทาง ปู่ผ้าสังฆาฏิ เอาเท้าจากกระตักน้ำ ลูบเท้าทั้งสองให้เย็นแล้วนั่งอยู่ที่โคนต้นไม้

กันหนึ่ง แม้มักขู่ขู่เป็นบริวารของท่าน ก็ยังที่โคนต้นไม้ ทำกรรมฐาน สวรรณีบุญคุณพระรัตนตรัย อยู่ เพราะฉะนั้น ท่านจึงไม่พูดว่า พระเถระนั่งพักกลางวัน เพราะท่านนั่ง เพื่อจะบรรเทาความร้อนเท่านั้น

ก็ในขณะนั้น มีอาชีวกคนหนึ่ง ถือคอกมณเฑียรพรมีประมาณเท่าคอกใบใหญ่คอกหนึ่ง ซึ่งเทวคาได้ไปรดลงมาจากสวรรค์เพื่อบูชาพระบรมศพของพระผู้มีพระภาคเจ้าที่เมืองกุสินารา โดยเอาคอกไค่นั้นเสียบเข้าที่ค้ำไม้เท้าของคนเดินทาง กันมาข้างร่วม เดินทางไกลมาสู่เมืองปาวา พระมหากัสสปเถระได้แลเห็นอาชีวกนั้นเดินมาแกล้งใจจึงคิดว่า มีคอกมณเฑียรพรมอยู่ในมือของอาชีวกและคอกไม้ั้น ไม่มีเสมอไปคือไม่มีปรากฏในมนุษย์โลกเลย ก็เวลาโคผู้มีฤทธิ์เศษ ทำการสำแดงฤทธิ์ หรือในเวลาทีพระสัมพันธูปริสนักแก้วลงสู่พระศรวิภังค์แห่งพระมารดาเป็นต้นเวลานั้น จึงจะมีคอกไม้ เช่นนี้ ก็แต่ ไฉนนั้นไม่มีใครแสดงฤทธิ์ พระบรมศาสดาของเราไม่ได้เสด็จลงสู่พระศรวิภังค์ ไม่ได้ประสูติ ทั้งวันหนึ่งมิใช่วันศรวิภังค์ มิใช่วันประกาศพระธรรมจักร มิใช่วันกระทำมหากาฏิหาริย์ มิใช่วันเสด็จลงจากเทวโลก มิใช่วันปลงอายุสังขาร พระศาสดาของเรา ก็ทรงชรภาพแล้ว คงจะเสด็จปรินิพพานเป็นแน่ จึงคิดว่า เราจักตามอาชีวกคนนั้นดู กลับคิดอีกว่า ถ้าเราจักนั่งตาม ก็จักเป็นการไม่ทำความเคารพในพระศาสดา ดังนี้ จึงลุกเดินออกจากที่นั่งนั้นไป หม่ำบังสุกุลจีวร ที่มีสังข์แห่งเมษ ซึ่งพระทศพลทรงประทานให้ เหมือนพระยาสร้างฉันทันศักดิ์กลมกัวยหนึ่งมีสีแก้วมณีฉะนั้น แล้วท่านก็ประณมมือทั้งสองขึ้นเหนือศีรษะ หันหน้าไปทางอาชีวกด้วยความเคารพต่อพระศาสดา แล้วจึงถามว่า เธอรู้เรื่องพระบรมศาสดาของเราบ้างหรือ อาจารย์บางพวก ถึงบัญญัติไว้ว่า ก็พระเถระรู้การปรินิพพานของพระศาสดาหรือจึงตามอาชีวกอย่างนั้น หรือว่าไม่รู้ แก้วว่า ท่านไม่รู้จึงถาม เพราะท่านมิได้เห็นมาก่อนคือการรู้ของพระชินาสัพพัตถหลายเนื่องด้วยการณ์นี้ (เมื่อนี้ก็จึงรู้ ถ้าไม่นี้ก็ไม่รู้) อาจารย์บางพวกกล่าวว่า พระเถระเป็นผู้มากไปด้วยการเข้าสมาบัติ ย่อมรักษาให้เป็นไปด้วยการเข้าสมาบัติ เป็นนิตย์เป็นคั่นว่า ในที่พักกลางวัน ที่พักกลางวันทีใดและปะว่า ในเวลาที่พระเถระเข้าไปบิณฑบาต ในหมู่บ้านต่าง ๆ พอไปถึงประตูเรือนหนึ่ง ๆ ก็ (นั่ง) เข้าสมาบัติ แล้วจึงรับบิณฑบาต คือพระเถระคิดว่า เราจักสงเคราะห์มหาชน ด้วยอภิปาหรั้งสุกัถยานี พวกโค ถวายอาหารหรือบูชาสักการะเราด้วยคอกไม้เป็นต้น ขอคุณผลบุญอันใหญ่หลวง จึงมีแก่คนพวกนั้น พระเถระชอบทำอย่างนี้เพราะฉะนั้น ท่านจึงไม่รู้ เพราะเป็นผู้มากไปด้วยการเข้าสมาบัติ แต่ไม่ควรถือเอาเป็นประมาณ เพราะว่าการที่จะไม่รู้เรื่องเกี่ยวกับการปรินิพพานของพระสัมมาสัมพุทธ

เจ้านั้นไม่มี เพราะเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายกำหนดการปรีณิพพานของพระศาสดาไว้ ด้วยนิมิต
 ทั้งหลายมีการวันไหว้แห่งหนึ่งโลกธาตุเป็นต้น แต่พระเถระคิดว่า บรรดาบริษัทของเรา บาง
 พวกได้เคยเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว บางพวกยังไม่เคยเห็น บางพวกที่เคยเห็นแล้วก็อยากจะอุก
 พวกที่ยังไม่เคยเห็น ก็อยากจะเห็น และไปด้วยความอยากเห็นอย่างยิ่ง เมื่อถามว่า พระผู้มีพระภาค
 เจ้าประทับอยู่ที่ไหน พอได้ยินว่าเสด็จปรีณิพพานแล้ว ก็จักไม่สามารถคงสติไว้ได้ ทั้งบารและจิรว
 นุ่งแก้สบังทวนเขียวหรือนุ่งหม้อไม้ก็ ต้อก (ชกหัว) ร้องไห้ คนทั้งหลายในที่นั้น จะกำหนดได้ว่า
 ภิภุขเหล่านั้นส่วนแก่เป็นผู้ถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตรมากกับท่านพระมหาโกสสปากันร้องไห้ร้องไห้ เหมือน
 ผู้หญิง คนเองก็พากันมาเป็นเสื่ออย่างนั้นแล้วจะมาลอบใจพวกเราได้อย่างไร ส่วนในที่นั้นเป็นน้ำใหญ่
 เป็นที่ว่างถึงภิภุขทั้งหลาย จะพากันร้องไห้อย่างใด ๆ ก็จะไม่ใคร่ทำหนได้ เพราะผู้ที่มีความเลื่อมใส
 ในพระผู้มีพระภาคเจ้า มีอยู่เป็นจำนวนมาก เมื่อได้ทราบข่าวการปรีณิพพานเสียก่อนแล้ว ความ
 เศร้าโศกก็จะลดน้อยลง พระเถระมีความประสงค์จะให้เกิดขึ้นสัมปชัญญะแก่ภิภุขทั้งหลาย จึงตาม
 อาชีวกทั้งที่รู่อยู่ ฝ่ายอาชีวกเมื่อถูกพระเถระถามอย่างนี้ จึงตอบว่า ฐฐิท่าน พระสมณโคตมปรี
 นิพพานได้เจ็ดวันแล้วแล้ว คอกมณฑลารพนี้ เราก็กินมาจากที่นั้น ภิภุขบางพวก ผู้ยังไม่ปราศจาก
 รากะ ก็ยกแขนทั้งสองขึ้นประคองร้องไห้คร่ำครวญถึงเลือกไปมาเหมือนคนมีเท้าชก พิโรว่าพัน
 อยุว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จปรีณิพพานเร็ววันก พระสุตกเจ้า เสด็จปรีณิพพานเร็ววันก พระผู้เป็น
 ฅวงจักขุแห่งโลก ได้อันครธานจากโลกนไปเร็ววันก ส่วนพวกภิภุขที่ปราศจากรากะ มีสติสัมปชัญญะ
 ออกกลันได้ไว้ สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ ไกร ๆ จักปรารณาได้มากแท้ที่หนว่า สิ่งใดเกิดแล้ว
 เป็นแล้ว มีปัจจัยปรุงแต่งแล้ว มีความแตกสลายไปเป็นธรรมดา สิ่งนั้นอย่าแตกสลายไปเลยดังนี้

ก็ในครั้งนั้นมีภิภุขผู้บวชเมื่อภายหลังประหนึ่งชื่อว่า สุกัททภิภุข นิ่งอยู่ในท่ามกลางบริษัท
 นั้นด้วย ได้กล่าวห้ามพวกภิภุขชนว่า อย่าเลยท่านทั้งหลาย ท่านทั้งหลายอย่าเศร้าโศกเสียใจคร่ำ
 ครวญไปเลย พวกเราสบายใจได้แล้ว แต่ก่อนพวกเราถูกพระมหาสมณเรูกราน ทำให้วิหิงคาญด้วย
 การสังสน (จุกจิกจู้) ว่า สิ่งนี้สมควรแก่พวกเธอ สิ่งนี้ไม่สมควร กับคิน พวกเราปรารณาจะทำ
 สิ่งใด ก็ทำได้ตามใจปรารณา ไม่มีใครว่าอะไร พวกเราอีกแล้ว ทำไมระวิทาสุกัททะจึงกล่าวอย่าง
 นั้น เพราะเขาผูกความอาฆาตในพระผู้มีพระภาคเจ้ามาก่อนแล้ว ความโงะยอว่า ขววิทาสุกัททะนี้
 เกิดเป็นช่างกัฒมอยู่ในเมืองอาคัมาแล้วได้บวชเมื่ออายุมากแล้ว เขาได้ทราบข่าวว่า พระผู้มีพระภาค
 เจ้าเสด็จออกจากเมืองกุสินรา มายังเมืองอาคัมาพร้อมด้วยเหล่าภิภุขสงฆ์ ๑๒๕๐ รูป ตั้งใจไว้ว่า

พอพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมาถึง เราจักถวายข้าวต้ม จึงบอกบุตรสองคนที่เบ็ดเตล็ดว่า ลูกเอ๋ย
 ข้าว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จะเสด็จมายังเมืองอาทมา พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์จำนวนมากถึง
 ๑๒๕๐ รูป เจ้าทั้งสองจงเอาถ้องมีดโกนและถือพานท้าวไปคามบ้านค่างๆ ซอกเถื่อ น้ามัน และ
 ของขบฉัน เอามารวบรวมไว้ พวกเราจักถวายข้าวต้ม แต่พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อพระองค์เสด็จ
 มาถึง สามเณรทั้งสองก็ทำตามคำที่โยมบิดาสั่ง คนทั้งหลายเห็นสามเณรทั้งสองยังเป็นเด็ก นำเอ็นดู
 เหมือนลูกหลาน ถึงอยากจะทำบุญหรือไม่อยากทำก็ต้องทำในเวลาสามเณรจะจากไป ก็คิดว่า จัก
 รับประทานอาหารไปทำไม สามเณรทั้งสองก็ตอบว่า ไม่ได้รับไปเพื่อประโยชน์แก่พวกเราดอก แต่โยม
 บิดาของเรา มีความประสงค์จะถวายข้าวต้มแก่พระผู้มีพระภาคเจ้าในเวลาพระองค์เสด็จมาถึง คน
 ทั้งหลายครั้นได้ฟังดังนั้น ก็คิดว่าอย่างเพียงพอ ไม่มีประมาณ สิ่งใดที่สามเณรทั้งสองสามารถนำ
 เอาไปได้ ก็ถวายให้หมด สิ่งใดที่ไม่สามารถนำเอาไปได้ ก็ให้คนทั้งหลายนำเอาไปส่ง ครั้นเมื่อ
 พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมาถึงเมืองอาทมา เข้าไปยังกุหาการแล้ว ขวักสาฎกัททะก็เข้าไปยังหมู่บ้าน
 บัววประกาศให้ชาวบ้านได้ทราบทั่วกันว่า ลูกอุบาสิกและอุบาสิกาทั้งหลาย เราจักไม่เอาสิ่งใด ๆ จาก
 พวกท่านมาหุงต้ม เพราะสิ่งของต่างๆ มีนามเป็นต้น ที่ลูกเรานำมา ย่อมเพียงพอแก่พระสงฆ์
 แต่ขอแรงจากพวกท่านมาช่วยกันทำถวาย แล้วก็ให้ชาวบ้านขนเอาเครื่องอุปการณ์ เครื่องใช้ทั้งหมด
 ออกไปกองเผาไฟที่วิหาร ส่วนตนเองมุ่งห่มผ้าสีค่า ตรวจสอบความเรียบร้อย ให้คนทำสิ่งนั้นตั้งอยู่
 ตลอดคืน ทั้งใกล้ละตระพืดแสนหนึ่ง ให้ตระเตรียมจัดแจงข้าวต้มอย่างดี พร้อมทั้งน้ำผึ้งและน้ำมัน
 ข้าวต้มอย่างนั้น ปรุงด้วยเนยใส น้าผึ้ง น้าอ้อย ปลา เนื้อ ดอกไม้ และผลไม้ เป็นต้น
 มีรสและกลิ่นดีก็ยง ชาวเมืองอาทมา สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จเข้าสี่ประตู แวดล้อมด้วยภิกษุสงฆ์
 บ่ายพระพักตร์เข้าสู่เมืองอาทมา เพื่อบิณฑบาต คนทั้งหลาย จึงบอกขวักสาฎกัททะว่า พระผู้มี
 พระภาคเจ้า เสด็จเข้าไปบิณฑบาตแล้ว ขวักสาฎกัททะก็เข้าไปเพื่อใคร ขวักสาฎกัททะ ผู้นุ่งห่มผ้าสี
 ค่า ร่มร่วม ไม่เรียบร้อย มีหนึ่งถือทัพพี มีหนึ่งถือกระจับปี่ไปคุกเข่าขวางถวายบังคมที่
 พ้นคืน ต่อพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้า ทำอาการเหมือนกับท้าวมหาพรหม กราบทูลว่า ขอ
 พระผู้มีพระภาคเจ้า จงรับข้าวต้มของข้าพระองค์เถิด พระเจ้าข้า

ธรรมชา พระศากยเจ้าทั้งหลาย ถึงจะทรงทราบอยู่ ก็วิตถลตามคั้งนั้น ตามเรื่องราว
 ที่มาในคัมภีร์ชั้นแรก สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสตาม ครั้นได้ทรงสดกัแล้ว จึงทรงก็เตียน
 ขวักสาฎกัททะด้วยถ้อยค่านานาประการ จึงได้ทรงบัญญัติสิกขาบทในเพราะเรื่องการขอไว้ ๒ สิกขาบท

คือสักขยาบทว่าด้วยการถือเอาสิ่งที่ไม่สมควรแก่สมณะ และสักขยาบทว่าด้วยการบริหารกล่อมมิกโกน แล้วครั้นว่าครุภิกษุทั้งหลายภิกษุทั้งหลาย แสวงหาโทษนะให้ล่วงเลยมาถึงหลายโกฏีกัลลปิกัถนแก่โทษนะนั้นก็สมควรแก่พวกเธอโทษนะนี้เกิดขึ้นโดยไม่ชอบธรรม ภิกษุฉนโทษนะนี้ จักเกิดในอบายภูมิหลายแสนชาติ เธอทั้งหลายจงอย่ารับประเคนโทษนะนี้ ครันครตสังนแล้ว ก็บายพระพักตร์ไปเที่ยวบิณฑบาตในที่อื่น แม้ภิกษุสักรูปก็ควรจะไม่ได้รับสิ่งใดๆ ของชรวักสาสุภัททะและชรวักสาสุภัททะอยู่ได้จริงยังยืนเมื่อไหร่ ก็เกิดความน้อยใจ ได้ผูกอาฆาตในพระผู้มีพระภาคเจ้าไว้ว่าพระสมณะโคตมนี้ เทียววอกใครต่อใครว่าตนรู้ทุกอย่าง ถ้าไม่ประสงค์จะรับสิ่งของเหล่านี้ ก็ควรส่งคนมาแจ้งแก่เราสักการะอย่างนี้เชื่อว่าจะต้องอยู่ไม่ได้นานแน่นอน อย่างนานก็เพียงเจ็ดวัน ส่วนตั้งของทั้งหมดกัน เราจักไว้พระจะเลื่องชีวิตได้ตลอดชีวิตก็เทียบแก่พระสมณะโคตม ทำให้ดิบหายไปเสียหมด ไม่มุ่งประโยชน์สุขแก่เราเลยดังนี้ ครันเมื่อพระทศพลยังทรงพระชนมียอยู่ เราไม่สามารถจะกล่าวอะไรได้ด้วยคิดเห็นว่า พระมหาบุรุษนี้ บวชจากตระกูลสูง ถ้าเราจะพูดอะไรออกไปก็จักถูกถามเรา พอได้ยินว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าปรีณิพพานแล้วในวันนั้นเท่านั้น เขากลับว่าเริงจิตใจเป็นอย่างยิ่ง เหมือนฟังจะได้ลมหายใจใหม่อีกจึงกล่าวออกมาอย่างนั้น

ฝ่ายพระมหากัสสปเถระ ได้ฟังก็สลดใจ (เหมือนถูกประหารที่อกและเหมือนสายฟ้าฟาดลงมาถึงกลางพระหม่อม) คิดว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จปรีณิพพาน ได้เพียง ๘ วัน เท่านั้น วันนั้นพระสรีระอันมีสีเหมือนทองคำของพระองค์ ก็ยังดำรงอยู่ สีบนหนาม หลักค้อนไม้ก็ยังมีอันหักบังเกิดขึ้นในพระศาสนา อันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนำมาด้วยความยากลำบากอย่างนั้น อย่างรวดเร็วเมื่อคนลามกเช่นนี้เจริญขึ้น มีพรรคพวกมากขึ้น ก็จะทำให้พระศาสนาสื่อมทรามลง ก็คืออย่างนั้นแล้ว จึงคิดต่อไปว่า ถ้าเราจักให้หลวงสาสุภัททะนั้นสักเสียในที่นี้ ทาตัวให้หอมแมงกั่วช่นแล้วให้ไล่เคะเพิกไม่เสียจากที่นั้นทั้งหลาย จักก็เทียบเราได้ว่า พระสรีระของพระสมณะโคตมยังดำรงอยู่แท้ไม่ทันไรเลย พวกสาวกมาทะเลาะวิวาทกันเสียแล้ว เราจักออกทนไปก่อน เพราะว่าพระธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงไว้แล้ว ย่อมเป็นเหมือนนกออกไม้ที่ยังไม่ได้จักไม้ได้ร้อย พอถูกลมพริกก็กระจ๊กกระจายไปเหมือนกาลเวลาล่วงไปๆ ตัวอันอาจคนลามกเช่นนี้ พระวินัย พระสูตร และพระอภิธรรม ก็จักเสื่อมไปทีละน้อยๆ จนไม่มีอะไรเหลือ พวกเราจักเป็นเหมือนบ่กาจที่ไม่มีธรรมวินัยควบคุม รอให้เราได้กระทำสังคายนาพระธรรมวินัยเสียก่อน เมื่อเราได้ทำสังคายนาพระธรรมวินัยแล้ว พระธรรมวินัยก็จักไม่กระจ๊กกระจาย เหมือนนกออกไม้ที่ร้อยไว้ด้วยค้ำยันอีกไว้มันคงจะนั้น

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงเห็นประโยชน์อันนี้ จึงเสด็จไปก่อนรับเราสิ้นระยะทาง ๓ คาวุต ได้ประทานอุปสมบทให้แก่เราด้วยโอวาท ๓ ข้อ ได้เปลี่ยนจิวรจากพระวรกายของพระองค์ ประทานให้แก่เรา ทรงยกย่องปฏิบัติอันบริสุทธิ์ของเราเหมือนพระจันทร์วันเพ็ญลอยเด่นอยู่ท่ามกลางนภากาศ ให้ปรากฏแก่สายตาของชาวโลก ทรงโปรดให้เราเป็นศาสนทายาทถึง ๓ ครั้ง เช่นนี้ ก็เมื่อภิกษุเช่นเรายังมีชีวิตอยู่ คนลามกเช่นนี้อย่าได้ลงนามขึ้นในพระศาสนาเลย สภาพที่มีธรรม ยังไม่รุ่งเรืองอยู่ครบโต ธรรมยังกางกัน ชักขวางธรรมไม่ได้อยู่ครบโต สภาพที่มีวินัย ยังไม่รุ่งเรืองอยู่ครบโต วินัยยังกางกัน ชักขวางสังฆที่มีวินัยไม่ได้อยู่ครบโต พวกอธรรมวาทิ ยังไม่มีกำลังครบโต พวกอธรรมวาทิ ยังไม่อ่อนกำลังลงครบโต พวกที่กล่าวว่าไม่เป็นวินัยยังไม่มีกำลังครบโต พวกที่กล่าวว่า เป็นวินัยยังไม่อ่อนกำลังลงครบโต ครานั้น เราจักสังคายนาพระธรรม และพระวินัย เมื่อได้สังคายนาพระธรรมและพระวินัยแล้ว ภิกษุทั้งหลาย ก็จักถือเอาสิ่งที่สมควรแก่ตนกล่าวสิ่งที่เหมาะที่ควร คนลามกเช่นนี้ ก็จักถูกข่มขู่เองจักไปอาจะแยกที่ระชนได้อีก ศาสนาก็จักเจริญมั่นคงสันถวานาน ทำเนกคัมภีร์แล้วจึงสั่งสอนภิกษุสงฆ์ให้หายความเศร้าโศก ดังได้กล่าวมาแล้วนั้น

ในคราวนั้น มัลลปาโมกษ์ ๔ องค์ ทรงนำข้าวเปลือก ทรงเครื่องห่มใหม่ทั้งใจว่า เราจักจุดไฟถวายพระเพลิง แต่ก็ไม่สามรถที่จะจุดไฟให้ไฟติดพระบรมศพของพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ จึงเพิ่มชนอีก ๘ คน ๑๖ คน จนถึง ๓๒ คน ต่างก็ถือคบเพลิงด้วยมือทั้งสองข้าง มัดด้วยใบตาลรมด้วยผ้ากุษา (อย่างคิ) เพื่อทำทุกสิ่งทุกอย่าง ก็ไม่สามารถยังไฟให้ติดขึ้นมาได้ ที่เป็นเช่นนั้น เพราะพวกเทวาคที่เป็นอุปัฏฐากของพระมหากัสสปเถระไม่เห็นพระเถระอยู่ในที่นั้น จึงพากันมองหาวว่า พระเถระผู้เป็นเจ้าของพวกเรายอยู่ที่ไหน เห็นพระเถระกำลังเดินทางมาจากเมืองปาวาอยู่ จึงอธิษฐานว่า เมื่อพระผู้เป็นเจ้าของพวกเรา ยังไม่ได้ถวายบังคมพระบาท ขอเชิงคกอน อย่าถูกไฟไหม้เลย เพราะฉะนั้น พวกมัลลปาโมกษ์จึงไม่สามารถจะจุดไฟให้ติดขึ้นมาได้ จึงได้ถามท่านพระอรุโหธรเถระว่า เหตุไรไฟจึงหาได้ติดไม่

พระเถระตอบว่า เพราะพวกท่านกับพวกเทวาคมีความประสงค์คนละอย่าง คือพวกเทวาคมีความประสงค์อยู่ว่า พระมหากัสสปเถระเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ เป็นจำนวนมากประมาณ ๕๐๐ รูป กำลังเดินทางไกลจากเมืองปาวามาสู่เมืองกุสินารา คราบโลหิตที่พระเถระเจ้ายังไม่ได้ถวาย

บังกมพระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้า เจริงกะกอนของพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็จักยังไม่คิดไฟทราบนั้น
 ดังนั้น เพื่อให้เป็นไปกามความประสงค์ของเทวกา ขอให้มีลตปลาโมกข์จรงรอก่อน จนกว่าพระเถระเจ้า
 จะเดินทางมาถึง คนทั้งหลายได้ฟังดังนั้น จึงพูดกันว่า ชาวว่า ภิกษุนามว่า มหาภัสสป กำลัง
 เดินทางมาถวายบังคมพระทศพลพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ ๕๐๐ รูป ถ้าพระเถระรูปนี้ยังเดินทางมาไม่ถึง
 เจริงกะกอนก็จะไม่คิดไฟ ภิกษุรูปนี้มีรูปว่างลักษณะอย่างไร คำหรือชาว สูงหรือเตี้ยกันแน่ ชาวว่า
 ถ้าภิกษุรูปนี้ยังตำวอยู่ (ก็เหมือนกัน) พระทศพลยังไม่เสด็จปวีนิพพาน ดังนั้น บางพวกก็ถือคอกไม้
 ของหอมกินสวนทางกันขวักไขว่ไปมา บางพวกเดินตามถนนค่างก็ยืนชะเง้อชะงะนั่งถือแลดูหนทางที่
 พระเถระเจ้ากำลังเดินทางมา

ฝ่ายพระมหาภัสสปเถระเดินทางมาถึงภูฏพันธเจดีย์ โดยลำดับ แล้วนำภิกษุสงฆ์ทำ
 ประทักษิณเดินเวียนรอบเข็ญกะกอน (จิกกาธรว) ซึ่งประดับคกแก่งด้วยรัตนะถึง ๒๐๐๐ รัตน กำนท
 ว่าพระบาทอยู่ตรงนั้น ยืนอยู่ในที่ใกล้พระบาท เจ้าจุกคณดานอันมีภิกษุญาเป็นที่ตั้งออกจากจุกคณดาน
 แล้วอธิษฐานว่า ขอให้พระบาทของพระทศพลเจ้า อันประดับด้วยลายงจักรจำนวนพัน จงทะลุฝ่า
 ๕๐๐ กุ้ รางทองกำและเข็ญกะกอนเงินพันหอม ออกมาพร้อมด้วยปุ๋ยฝ้ายแล้วมาประคิษฐานอยู่บน
 ศีรษะของเรา พออธิษฐานจบ พระบาททั้งสองก็แหวกฝ่า ๕๐๐ กุ้ ให้แยกออกเป็นสองภาคไหล
 ออกมาเหมือนพระจันทร์วันเพ็ญไหลออกจากลับเมฆฉะนั้น พระเถระเจ้าเหยียดมือทั้งสองอันเปรียบ
 ดังประทุมทองที่กำลั้งบาน ไปจับพระบาทของพระศาสดาอันมีสีเหมือนทองคำ ลูบลงไปจนถึงข้อ
 พระบาท แล้วจับมาวางไว้บนศีรษะของตน ภิกษุผู้เป็นบริวารของท่านก็ทำเช่นเดียวกัน มหาชน
 เห็นอัศจรรย์ เช่นนั้น ต่างก็เปล่งเสียงให้ร้องชื่นพร้อมกันแล้วบูชาด้วยคอกไม้และของหอมเป็นต้น
 ถวายบังคมทามความก้องการของตน พอพระมหาเถระและมหาชนพร้อมด้วยพระภิกษุ ๕๐๐ รูปนั้น
 ถวายบังคมเสร็จแล้วเท่านั้น พ้นพระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้า ซึ่งมีสีแคงเหมือนแคงสด ก็หลุด
 ออกจากมือของพระเถระ ด้วยอำนาจการอธิษฐานกามปกติ แล้วกลับเข้าไปตั้งอยู่กามเคิม แก่นเงินพัน
 เป็นต้น ก็มีได้เคลื่อนไหวแมกแก่น้อย คือเมื่อพระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้า ไหลออกมาหรือกลับ
 เข้าไปก็ตี สาดและเส่นก้อยที่หุ้มห่อพระบรมศพ ผ้าชุบน้ำมันหรือคูนพันก็มีได้เคลื่อนไหวจากที่เลย
 อยังตั้งอยู่กามที่เคิม เมื่อพระบาทของพระศาสดาเจ้ากลับหายเข้าไป เหมือนควางจันทร์และควางอาทิตย์
 ตั้งขึ้นแล้ว ก็กไปจะนั้น มหาชนพากันร้องให้ คร่ำครวญ ระงมไปทั่ว นำสงสาร นำเวทนา
 ยิ่งกว่าคราวเสด็จปวีนิพพานเสียอีก

ทันทีนั่นเอง เชิงตะกอนก็ถูกเป็นเปลวไฟขึ้นเอง โดยไม่มีใครจุดเลย และได้ถูกเป็นไฟขึ้นพร้อมๆ กันทุกคัน ค่ายองคาภพของเทวกา พระสรีระของพระผู้มีพระภาคเจ้า ซึ่งแต่ก่อนเป็นรูปร่างที่สมบูรณ์ทุกส่วน แต่เมื่อถูกไฟไหม้ก็ระจิกกระจายไปยังเหนือแก่พระอิฐรากุ ซึ่งเป็นเหมือนคอกมะลิคุ่ม และเหมือนแก้วมุกดาที่หล่นหลอมก็แล้วฉะนั้น

ธรรมคาพระสรีระของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ผู้มีธาตุอันติดกันเป็นแท่งเดียว เหมือนกับแท่งทองคำ ส่วนพระพุทธเจ้าของเราได้ทรงอธิษฐานให้พระรากุ ระจิกกระจายไปว่า เราอยู่ได้ไม่นานก็จะปรินิพพาน ศาสนาของเราจะไม่แพร่หลายออกไปทุกหนทุกแห่ง เพราะฉะนั้น เมื่อเราปรินิพพานแล้ว จงให้มหาชนได้ถือเอารากุของเราอย่างเล็กเท่าเมล็ดพริกเผือกภาค ไปก่อเจดีย์ไว้ในที่อยู่ของตน ทำการสักการบูชาให้ได้ไปเกิดในสวรรค์เกิด

มีคำถามว่า ก็พระรากุของพระพุทธเจ้าที่ระจิกกระจายไม่มีเท่าไร

แก้วว่า พระรากุทั้ง ๗ คือ

๑. พระเขี้ยวแก้วทั้ง ๔

๒. พระรากุขวัญทั้ง ๒

๓. พระอุตเทิส ๑

ทั้ง ๗ ประการนี้ ไม่แตกกระจายไป นอกนั้นแตกกระจายหมด

พระรากุอย่างเล็กที่สุดเท่าเมล็ดพันธ์ุฝักภาค

อย่างกลาง เท่าเมล็ดข้าวสารหัก

อย่างใหญ่ที่สุด เท่าเมล็ดถั่วเขียวคักครึ่ง

กับบรรดาผ้า ๕๐๐ ก้อนนั้น มีอยู่สองผืนที่ไม่ถูกไฟไหม้ (คือผ้านุ่งและผ้าห่มคลุม) ส่วนพระสรีระของพระผู้มีพระภาคเจ้าถูกไฟไหม้ทุกส่วนทั้งภายในและภายนอก มีที่ธารน้ำเท่าปลายแขน ก็มี เท่าแข้งก็มี เท่าลำคาลงก็มี ตกลงมาจากอากาศ มาจับเชิงตะกอน เนื่องจากเชิงตะกอนที่ประดิษฐานพระบรมศพของพระผู้มีพระภาคเจ้าใหญ่โต จึงมีสายน้ำขนาดเท่าองุ่น ไหลค้ำขึ้นมาจากพื้นดินโดยรอบ แล้วพุ่งเป็นสายขึ้นไปเหมือนกับพวงแก้วผลึกไฟค้ำเชิงตะกอน พวกมัลลกะษัตริย์ชาวเมืองกุสินารา ใช้น้ำหอมนานาชนิดที่ใส่ไว้ในหม้อทองคำและหม้อเงิน ประพรมลงที่เชิงตะกอน

แล้วช่วยกันดับเครื่องตะกอนที่ทำด้วยแก่นจันทร์ ในเวลาที่ไฟไหม้เครื่องตะกอนอยู่นั้น ได้มีเปลวไฟพุ่งออกจาก กิ่งก้าน สาขา ลำคอบ และใบของต้นรัง ซึ่งตั้งอยู่โดยรอบ แต่ใบกิ่งหรือคอกของต้นรังไม่ถูกไฟไหม้เลย สัตว์ต่าง ๆ ทั้งนกค้ำ มกแกง แมลงมด ก็เที่ยวไปมาในระหว่างเปลวไฟได้อย่างสบาย การที่สายน้ำตกลงมาจากอากาศก็ พุ่งออกจากต้นรังก็ พุ่งขึ้นจากพื้นดินก็ สิ่งเหล่านี้เป็นของธรรมดา สำหรับพระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์

ครั้นดับเครื่องตะกอนอย่างนั้นแล้ว มัลลฉกัศวีจึงให้ประพรมหอยประชุมตัวของหอม ๔ อย่าง ให้โปรยดอกไม้มีสีขาวดอกเป็นที ๕ ให้ผูกพาดผ้าไว้ข้างบน สลักกลวกลายด้วยดาวทองเป็นต้น ให้ห้อยพวงของหอม พวงดอกไม้และพวงแก้วไว้ ให้ซึ่งหน้ากันไว้สองข้างทาง ทั้งแต่หอยประชุมจนถึงสี่ประสานมงคลกาลา คือ มกฏพันธเจดีย์ ให้ซึ่งหน้ากันไว้ข้างบน สลักกลวกลายด้วยดาวทองเป็นต้น ให้ห้อยพวงของหอมพวงดอกไม้และพวงแก้วไว้ตามรายทาง ให้บังกรง ๕ อย่าง ที่มีแสงามระยิบเหมือนสีดวงแก้วมณี บังกรงแผ่นผ้าที่ทำด้วยแก้วไว้โดยรอบ ให้ซึ่งกันกลวและหม้อน้ำไว้ริมถนน ตามรายทางให้ตามประทีปด้วยสว่างไสวไปทั่วแล้วให้ยกวางทองคำพร้อมด้วยพระธาตุ ขึ้นคองข้างพระที่นั่งบุษราคัมยกดอกไม้และของหอมเป็นต้น เล่นสารภีฟ้า อัญเชิญแห่เข้าไปสู่ภายในพระนคร แล้วนำเข้าไปประคิษฐานไว้บนบัลลังก์ ซึ่งล้วนแล้วด้วยรัตนทุกส่วน ที่หอยประชุมนั้น ให้กันแก้วกลศไว้ข้างบน ให้จัดบุษยถือหอกยื่นเป็นยามรักษาโรงประชุมไว้ ถัดไปให้พลข้างขึ้นล้อมรักษา ถัดไปเป็นพลม้า ถัดไปเป็นพลรถ ถัดออกไปค้ำหน้านอกเป็นพลเค็นตระเวน ถือธนูเป็นยามคอยเผ่ารักษาอยู่ตลอดที่ประมาณ ๑ โยชน์ ทำการสักการะ บูชาฉลองพระบรมสารีริกธาตุของพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยการพินธุ ขันร้อง ประโคมดนตรี ดอกไม้และของหอมเป็นต้นตลอดถึง ๘ วัน เพราะเหตุไร จึงกระทำเช่นนั้น เพราะว่าในสองสัปดาห์แรก มัลลฉกัศวีเหล่านั้น ถึงเวลาแก่การจักที่นั่งที่นอน ซาที่น้อ โคนน้อ ถวายพระภิกษุสงฆ์อยู่ จึงไม่มีโอกาสได้ชมสารภีฟ้า จึงปริษากันว่า ต่อจากนี้ไปหนึ่งสัปดาห์ พวกเราจักชมสารภีฟ้า พวกเราจะประมาทไม่ได้ อาจจะมีคนมานำเอาพระธาตุไปในเวลาที่พวกเราเหลือ เพราะฉะนั้น ต้องตั้งอารักขาไว้เสียก่อนจึงจักเล่นกีฬาได้ เมื่อปริษากันหาวิธีกันดังนั้นแล้ว จึงได้จัดการอารักขาไว้อย่างเข้มงวดกวดขัน

นี่เป็นการกล่าวเรื่องเกี่ยวกับการปฏิบัติในพระบรมมคของพระผู้มีพระภาคเจ้า

ต่อมาพระเจ้าอชกัศวีซึ่งเป็นโอรสของพระเจ้าพิมพิสาร และนางเวเทหิกา ในกรุงราชคฤห์ ได้ทราบข่าวการเสด็จปรินิพพานของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ความจริงพวกอำมาตย์

ของพระองค์ได้ทราบมาก่อนแล้วจึงคิดกันว่า พระบรมศาสดา เสด็จปรินิพพานแล้ว ไม่มีใครนำ พระองค์กลับมาได้อีก ก็บรรดาปฤชณผู้มีศรัทธาไม่มีใครเสมอกับพระราชอาของพวกเราเลย ถ้า พระองค์จักได้ทรงทราบข่าวการเสด็จปรินิพพานด้วยพระอาการตามปกติ พระหทัยของพระองค์จัก แยก พวกเราควรจะรักษาพระราชอาของพวกเราไว้ คิดกันดังนี้แล้ว จึงให้นำวางทองค้ำมา ๓ รวง ใส่ให้เต็มด้วยน้ำหอม ๔ อย่าง แล้วพากันเข้าไปเฝ้ากราบทูลว่า พวกข้าพระองค์ฝันเห็น นิมิตกลาง สัตว์หรืออย่างหนึ่ง พระเจ้าข้า เพื่อป้องกันกลางวายนั้นเสียดวงที่พระองค์ จะทรงนุ่งผ้าทุกวงพัศตร์สอง ชั้น แล้วบรรทมที่รางน้ำหอม ๔ อย่าง ให้โผล่แค่เพียงพระนาสิกเท่านั้น พระเจ้าอรชกัตถุ ได้ ทรงฟังดังนั้น ก็รับว่าตามใจแล้วได้ทรงทำตามคำกราบทูลทุกอย่าง

ลำดับนั้น อัมมาคยอินหนึ่ง ได้เปลื้องเครื่องประดับออกสยายผม พันทน์หน้าไปทางทิศที่ พระพุทธเจ้าปรินิพพาน ประณมมือขึ้นกราบทูลพระราชอาว่า ข้าแต่สมมติเทพ อัมมาคยอินที่พ้นจากความตายไม่มีเลอพระผู้มีพระภาคเจ้า บรมครูของพวกเรา ผู้เป็นที่เจริญอายุ เป็นเจตีย์เป็นเนือนา บุญ และเป็นองค์อภิเษกของพวกเรา ได้เสด็จปรินิพพานแล้วที่เมืองกุสินารา พระเจ้าข้า พอพระเจ้า อรชกัตถุได้ทรงสดับดังนั้น ก็สิ้นสติสัมปชัญญะ สลบไป ปล่อยใจอ่อนออกมาที่รางน้ำหอม ๔ อย่าง นั้น พวกอัมมาคย จึงอุ้มขึ้นจากรางแรกนำไปวางไว้ที่รางที่สอง ท้าวเธอกลับได้พระสติขึ้นมาอีก ครั้นถามว่า พุทฺธเจ้าอะไรนะ สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จปรินิพพานแล้ว พระเจ้าข้า พวกอัมมาคย กราบทูล พระเจ้าอรชกัตถุก็สลับไปอีก พวกอัมมาคยจึงอุ้มท้าวเธอไปไว้ในรางที่สาม พอท้าวเธอ ได้พระสติก็ครวญครวญ ครั้นได้ทรงสดับคำที่พวกอัมมาคยกราบทูล ก็ทรงสลับไปอีก พวกอัมมาคย จึงอุ้มท้าวเธอขึ้นให้ตรงสนานรคาน้ำที่พระเศียรจนท้าวเธอได้พระสติเมื่อได้พระสติแล้ว ทรงลุกขึ้น จากที่ประทับ ทรงสยายพระเกศาอันมีสีเหมือนแก้วมณีที่ขอบด้วยของหอม ทรงสยายไปข้างหลังอันมี สีเหมือนแผ่นกระดานทองคำ ทรงตีพระอุระด้วยฝ่าพระหัตถ์เหมือนเอานิ้วพระหัตถ์อันเรียวงามซึ่งมี สีเหมือนแท่งแก้วประพาฬาทาบลงที่พระอุระที่มีสีเหลืองเหมือนกลาพิมพ์ทองคำ กั้นแสง เสด็จ คำเนินออกสู่อุณน พระสติเลื่อนลอยเหมือนคนบ้า จึงพร้อมด้วยนักพื่อนนางสนม เสด็จออกจาก พาดนกรไปยังสวนมะม่วงของหมคชิวัก ได้ทอดพระเนตรเห็นสถานที่ที่พระพุทธเจ้าเคยทรงแสดงธรรม ให้ฟังแล้วกันแสงพรัวว่าท้าวเจ้า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นพระสัพพัญญู พระองค์เคย ประทับนั่งแสดงธรรมอยู่ที่นี้มิใช่หรือ ได้ทรงกำจัดลูกศรคือความโศกของข้าพระองค์ในที่นี้มิใช่หรือ ขอพระองค์จงทรงกำจัดลูกศรคือความโศกของข้าพระองค์ด้วยเถิด ข้าพระองค์เข้าใจถึงพระองค์เป็นที่

สาสน์เข้าไปแจ้งแก่เจ้ามัลลฉัตรวิชัยเมืองกุสินาราว่า จะแบ่งพระบรมสารีริกธาตุให้พวกเราหรือจะสู้รบก็ให้ตอบมา

พวกเจ้ามัลลฉัตรตอบว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าปรีณิพพานในเขตเมืองของพวกเรา พวกเราจะไม่ยอมแบ่งพระบรมธาตุให้เคศิรชาก เพราะพวกเราไม่ได้ส่งสาสน์ไปทูลอัญเชิญให้พระศาสดาเสด็จมาปรีณิพพานที่นี่ ทั้งไม่ได้ไปทูลอัญเชิญมาด้วย พระองค์เสด็จมาแล้วส่งข่าวสาสน์ให้เรียกพวกเรามาทักทวง รัตนธอนใดเกิดขึ้นในบ้านเมืองของพวกท่าน พวกท่านก็คงจะไม่ให้รัตนธอนนั้นแก่พวกเราเป็นแน่แท้ ชนชื่อว่า รัตนธอนอกับพุทธรัตนธอนไม่มีในโลก พร้อมทั้งทั่วโลก ด้วยเหตุนี้พวกเราได้รับรัตนธอนสูงสุดแล้ว จะไม่ยอมให้พวกท่านเป็นเคศิรชาก ไม่ใช่คัมภรณกรตา เป็นแต่พวกท่าน พวกเราก็เป็นบุรุษชาติกันครบเหมือนกัน ดังนั้น ต่างฝ่ายต่างก็อวดกำลังทำร้ายกันรบ ไม่มีใครยอมใคร แต่ถ้ามักสู้รบกันเกิดขึ้นจริงๆ ชัยชนะก็จักเป็นของชาวเมืองกุสินาราแน่นอน เพราะเหตุไรเพราะเหตุว่า พวกเราทำที่มานุชาพระบรมธาตุ ได้เป็นพระภิกษุของชาวเมืองกุสินาราทั้งสิ้น

ถ้าคัมภรณกรตา โทณพราหมณ์ได้ยินเสียงที่พวกคนเหล่านั้นทะเลาะวิวาทกัน จึงคิดว่า พระราชาเหล่านั้น ก่อการทะเลาะวิวาทกันในสถานที่พระผู้มีพระภาคเจ้าปรีณิพพาน คุณเป็นการไม่สมควรเลย เราจักระงับการทะเลาะวิวาทนั้นเสีย ครั้นคิดดังนั้นแล้วจึงออกไปยืนอยู่ในที่สูง ใ้กล่าวคำรยกรรอนอันไพเราะซึ่งมี ๒ ภาคเวร ในภาคเวรแรก พวกนั้นไม่รู้สึกภัยใดๆ ต่อเมื่อจบภาคเวรที่ ๒ ทุกคนจึงเวียนเสียงด้วยเข้าใจว่า คุณเหมือนเป็นเสียงของอาจารย์ๆ ในพื้นชมพูทวีป เวลานั้น โทณพราหมณ์เกิดในตระกูลสูงจึงมีลูกศิษย์มากมาย เมื่อโทณพราหมณ์ทราบว่ พวกนั้นได้ยินเสียงของตนแล้ว พวกหนึ่งอยู่ จึงกล่าวขึ้นในที่ประชุมกันว่า

ขอท่านทั้งหลาย จงฟังถ้อยคำอันเกี่ยวของข้าพเจ้า ก็คือพระพุทเจ้าของพวกเราเป็นอันดีกว่าที่ พระองค์ถือชนคิเป็นใหญ่ พวกเราจะมาสู้รบกัน เพื่อจะแย่งชิงเอาพระสรีริกธาตุของพระองค์ผู้สูงสุดอย่างนี้ เป็นการไม่ศิโย ขอท่านทั้งหลาย จงพร้อมเพรียงกัน เกื้อกูลต่อกัน อย่าแตกแยกกัน จงชื่นชมต่อกันเถิด ข้าพเจ้าจะขอแบ่งพระบรมธาตุออกเป็น ๘ ส่วนเท่าๆ กัน ขอให้พระสถูปธาตุของพระพุทธเจ้าเจ้าได้แพร่หลายไป ในทิศทั้งหลายทั้งปวงเถิด ชนเป็นอันมากที่มีความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า ก็จะได้จักขุญาณ (ในอนาคก) ดังนี้

กษัตริย์เหล่านั้น ยอมซื้อทองคำของโธมพราหมณ์ จึงกรธกอบว่า ท่านพราหมณ์ ถ้าอย่างนั้น ขอท่านจงแบ่งพระบรมธาตุออกเป็น ๘ ส่วน ให้เท่าๆ กันเถิด

โธมพราหมณ์ตกลงทำตามแล้วให้เบ็ครางทองคำออก พระราชาทั้งหลายได้พร้อมกันมาประทับยืนอยู่ใกล้วาง ได้ทอดพระเนตรเห็นพระบรมธาตุอันมีสีเหมือนทองคำแล้ว ต่างก็ว่ากันว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงเป็นพระสัพพัญญูจริงๆ เมื่อก่อน ข้าพระองค์ทั้งหลายได้เห็นพระสรีระซึ่งมีสีเหมือนทองคำอันงดงามยิ่งของพระองค์ อันประกอบด้วยอสังขณของมหาบุรุษ ๓๒ ประการ ฉาบด้วยพระฉัพพรรณรังสี รุ่งเรืองด้วยอนุพยัญชนะ ๘๐ มากมายเหลือแก่พระบรมธาตุซึ่งมีสีดังทองคำ การที่เป็นอย่างนี้ไม่สมควรแก่พระองค์เลย

ฝ่ายโธมพราหมณ์เห็นว่าพระราชาเหล่านั้นแคลงใจ ในเวลานั้นจึงหยิบเอาพระเขี้ยวแก้วข้างขวามาซ่อนไว้ในระหว่างฝ่าเท้าศิระ แล้วจึงได้แบ่งพระบรมธาตุออกเป็น ๘ ส่วนในภายหลัง พระบรมธาตุทั้งหมดครบจุฬานาคามปกติได้ถึง ๑๖ ทะนาน เป็นอันได้ไปเมืองละ ๒ ทะนาน

เมื่อโธมพราหมณ์แบ่งพระบรมธาตุอยู่นั้น ท้าวสักกะผู้เป็นใหญ่ เป็นจอมแห่งเทพ ได้เล็งทิพย์เนตรคว้า ใครได้พระเขี้ยวแก้วเบื้องขวาของพระผู้มีพระภาคเจ้า อันเป็นปัจจัยแห่งการประกาศสัจจะ ๔ กว้อ มีพระประสงค์จะลดอนความสงสัยของชาวโลกพร้อมทั้งทั่วโลก ได้ทรงเห็นว่า โธมพราหมณ์ เขาไม่เสียแล้ว จึงทรงดำริต่อไปว่า พราหมณ์ จักไม่สามารถนำสักการบูชา ให้สมควรแก่พระเขี้ยวแก้วได้ เราจักอัญเชิญไปดังนี้ จึงได้อัญเชิญพระเขี้ยวแก้วจากระหว่างฝ่าเท้าศิระของพราหมณ์ไปวางไว้ที่ขอบทองคำ แล้วนำไปสู่เทวโลก ประดิษฐานไว้ที่พระจุฬามณีเจดีย์ ฝ่ายพราหมณ์ ครั้นแบ่งพระบรมธาตุเสร็จแล้ว ไม่เห็นพระเขี้ยวแก้วก็ไม่อาจถามคนอื่นว่า ใครเอาพระเขี้ยวแก้วของเราไป เพราะคนถือเอาด้วยกิริยาใจ

เมื่อพราหมณ์เห็นว่า จะมีผู้สงสัยคนด้วยคำที่ถุกกล่าวหาว่า ท่านเป็นผู้แบ่งพระบรมธาตุเองมิใช่หรือ ทำไมจึงไม่รู้ก่อนว่า พระบรมธาตุอันเป็นส่วนของคนหรือไม่มี จึงไม่อาจบอกได้ว่า ท่านทั้งหลายจงแบ่งให้ข้าพเจ้าสักส่วนบ้าง ถ้าเช่นนั้นโธมพราหมณ์ จึงคิดว่า คุณพระทองคำที่ใช้ควงพระบรมธาตุไปนั้น กันน้ำเข้าในพระธาตุได้เหมือนกัน เราจักนำพระบรมธาตุไปก่อพระสถูปไว้ จึงกล่าวว่ ขอทั้งหลาย จงแบ่งคุณพระธาตุนั้นแก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจักนำไปสร้างพระสถูปและทำการเฉลิมฉลอง พระราชาเหล่านั้นจึงตกลงแบ่งพระคุณพระทองคำนั้นให้แก่พราหมณ์ไป

ฝ่ายพวกกษัตริย์โมริยะ เมืองบิพลีวัน ครั้นส่งทูตไปแล้วก็เตรียมยกทัพออกไปเหมือน
พระเจ้าอชัศักรุเป็นทัน และได้พระองค์การ (เก่า) ไป

ครั้งนั้น พระเจ้าอชัศักรุ ได้สร้างพระสถูปและทำการเฉลิมฉลองพระสถูปอันเป็นที่
บรรจุกษัตริย์บรมสวารีวิกรากุ ที่กรุงราชคฤห์ หนทางตั้งแต่เมืองกุสินาราไปถึงเมืองราชคฤห์ ระยะทาง
ไกลประมาณ ๒๕ โยชน์ พวกเจ้ามัลละ ได้แผ้วถางทางทำให้พื้นที่เรียบราบเสมอกว้างถึง ๘ อุสสะ
ในระหว่างมฤกษพันธ์และหอยประชุมเช่นใด ในระยะทาง ๒๕ โยชน์นั้น พระเจ้าอชัศักรุ ก็
โปรดให้ทำการบูชา และสร้างทางให้ราบเรียบกว้างถึง ๘ อุสสะเช่นเดียวกัน ให้ตั้งกลาภคามราชทาง
ที่ผ่านเพื่ออุทิศแก่ทุกคน อัญเชิญพระบรมธาตุ บรรจุลงในรางทองคำแท่นแห่นพร้อมด้วยทหาร
ผู้มีอาวุธมีหอกเป็นทัน ให้ประชุมประชาชนในแคว้นแคว้นของพระองค์อันมีปริมาณพลกว้างยาว ๕๐๐
โยชน์แล้ว ท้าวเธอจึงอัญเชิญพระบรมธาตุไปจากเมืองกุสินารา ให้เล่นสาธุกีฬาไปตลอดทาง ได้
พนเห็นคอกไม้มีสัตว์รสวางสงคามในที่ใด ๆ ก็หยุดชบวนแห่พระบรมธาตุไว้ในที่นั้น ๆ แล้วเก็บ
คอกไม้เหล่านั้นมาบูชาพระบรมธาตุ เมื่อสิ้นคอกไม้เหล่านั้นแล้วจึงขับชบวนแห่ไปอีก พอแห่ไปจน
กระทั่งชบวนรถคันหลังถึงชบวนรถคันหน้าแล้วก็หยุดพักเล่นสาธุกีฬาอยู่แห่งละ ๘ วัน เมื่ออัญเชิญ
พระบรมธาตุมาด้วยอาการอย่างนี้ เวลาล่วงไปถึง ๘ ปี ๘ เดือน ๘ วัน พวกมิชจาทีฐ ก็พากัน
ยกโทษคดีกันว่า นับตั้งแต่พระสมณโคตมปรินิพพานมาแล้ว พวกเราถูกบีบบังคับด้วยการเล่นสาธุกีฬา
การงานของพวกเราฉิบหายหมดแล้ว ดังนั้น เหตุที่มีใจมุ่งร้ายอย่างนี้ พวกนั้นหายไปแล้วจึงไปเกิด
ในอบายภูมิถึง ๘ หมื่น ๖ พันคน

พระอรหันต์ชื่อเวสพทั้งหลาย คิดกันว่า ชนเป็นจำนวนมากก็มุ่งร้าย จึงไปเกิดใน
อบายภูมิ จึงปรึกษากันว่า พวกเราจักไปหาท้าวสักกะเทวราช แวะอุบายให้อัญเชิญพระบรมธาตุมา
โดยเร็ว เมื่อปรึกษากันดังนี้แล้ว จึงพากันไปหาท้าวสักกะ แจ้งเหตุนี้ให้ทรงทราบแล้วถวายพระพร
ว่า ขอมหาราช จงออกอุบายให้นำพระบรมธาตุมาโดยเร็วเถิด ท้าวสักกะครัดคอตอบว่า ข้าแต่พระผู้
เป็นเจ้า ชินชื่อว่า ปู่ณชนผู้มีทิวธาเสมอกับพระเจ้าอชัศักรุไม่มี ท้าวเธอจักไม่ทำตามด้วยคำของ
ข้าพเจ้า แต่ข้าพเจ้าจักบันดาลให้เห็นสิ่งที่น่ากลัวเหมือนเห็นพระยามาร และทำให้ได้ยินเสียงกรนร้อง
เหมือนถูกยักษ์จับกุมให้ได้รับความเจ็บปวดอย่างแสนสาหัส แล้วให้พระคุณเจ้าทั้งหลายบอกท้าวเธอ
ว่า จงอัญเชิญพระบรมธาตุไปโดยเร็วเถิด มหามพิทริ เพราะพวกอนมนุษย์โกรธขึ้นมาแล้ว ดังนั้น

พระเจ้าอชคัศกู ก็จักไปรคให้อัญเชิญพระบรมธาตุไปทรมคำแนะนำของพระคุณเจ้าทั้งหลาย ด้วย
อุปายอย่างนี้

ลำดับนั้น ท้าวสักกะเทวราชได้ทรงกระทำตามที่ครัสไว้ทุกประการ

ฝ่ายพระเถระทั้งหลาย พากันเข้าเฝ้าพระราชแล้วถวายพระพรว่า พวกอมนุษย์ไกรธ
แล้วมหาพิศร ขอมหาพิศรจงไปรคให้อัญเชิญพระบรมธาตุหนีไปโดยเร็วเถิด

พระเจ้าอชคัศกู ทรงรับสั่งว่า ยังไม่จุใจข้าพเจ้าและแก่เมื่อเกิดเรื่องขึ้นอย่างนี้ ก็จะ
อัญเชิญพระบรมธาตุไปโดยเร็วแล้วก็เร่งอัญเชิญพระบรมธาตุไปถึงเมืองราชคฤห์ในวันที่ ๘ ทรงให้
สร้างพระสถูป บรรจุพระบรมธาตุ และมีการเฉลิมฉลองอย่างมโหฬาร

ฝ่ายอชคัศวีรย์ ตามหัวเมืองต่าง ๆ มีเจ้าดิจฉวีภคัศวีรย์เมืองไพสาลีเป็นต้น ต่างก็อัญเชิญ
เชิญพระบรมธาตุไปยังเมืองของตน และไปรคให้สร้างพระสถูปบรรจุพระบรมธาตุ มีการเฉลิมฉลอง
อย่างมโหฬาร เช่นเดียวกับพระเจ้าอชคัศกู เพราะเหตุนี้แล พระธรรมสังคักกิกจารย์ทั้งหลาย จึง
ได้กล่าวคำประพันธ์ไว้ว่า

พระชินวรสมณโคตมเจ้า เสด็จปรีณิพพานที่เมืองกุสินาราพระบรม
ธาตุของพระองค์ ได้แพร่หลายออกไปในที่ต่าง ๆ คือ ส่วนหนึ่งประดิษฐาน
อยู่ในกรุงราชคฤห์ของพระเจ้าอชคัศกู ส่วนหนึ่งอยู่เมืองกบิลพัสดุ์ ส่วน
หนึ่งอยู่แคว้นอัสลกับปะ ส่วนหนึ่งอยู่ในเมืองรามคาม ส่วนหนึ่งอยู่ใน
แคว้นเวฏฐที่ปะ ส่วนหนึ่งอยู่ในเมืองปาวา ส่วนหนึ่งอยู่ที่เมืองกุสินารา

โทษเพราะหมณฺ์ ให้สร้างพระคุมพสถูปไว้สักการะ บูชา พวกเจ้าโมริยะขึ้นชนมยนิคักกับการ
ได้รับพระอังการจึงไปรคให้สร้างพระอังการสถูปไว้สักการบูชา พระสถูปสำหรับบรรจุพระบรมสารี-
ริกธาตุมีถึง ๘ แห่ง แห่งที่ ๔ คือ พระคุมพเจติยี้ รวมทั้งพระสถูปที่บรรจุพระอังการก็เป็น ๑๐ แห่ง
พอกี้

พระเชิวแก้วองค์หนึ่งประดิษฐานอยู่สุวรรณคิ ชันคาวคิงสังคักหนึ่งอยู่ที่นาคภิกพ องค์
หนึ่งอยู่ที่เมืองกันธาระ องค์หนึ่งอยู่ที่เมืองกาลิงคราช

พระทนต์ ๔๐ ซี่ พร้อมด้วยพระเกศา พระโลมา และพระนขาเทวคทาทั้งหลายอัญเชิญไป
ไปรยปรายลงในจักรวาลต่อ ๆ ไป

บาครและจีวร มีสีเหลืองเหมือนทองคำ และผ้าอันครวสก (ผ้าสบง) อยู่ในเรือนแห่ง
ตระกูล ผ้าปูที่บรรทมอยู่ที่เมืองกบิลพัสดุ์ ผ้าประคตเขาวอยู่ที่เมืองปาลุบลนคร ผ้าอาบน้ำผืนอยู่ที่เมือง
จัมปา พระอุณาโลมอยู่ที่แคว้นโกศล ผ้ากาสาฬหศีรอยู่ที่พรหมโลก ผ้าโพกเศียรอยู่ที่สวรรค์ชั้น
ดาวดึงส์ ผ้าสีทันนะ (ผ้าปูนั่ง) อันประเสริฐ ซึ่งเคยปูประทับนั่งบนแผ่นดินภาค มีสีไม่ตก อยู่ที่
แคว้นอวันตี เครื่องปลุกอยู่ที่แคว้นเทวราช ไม้สีไฟอยู่ที่เมืองมถิลานคร ผ้ากรองน้ำอยู่ที่เมือง
วิเทหะ มีคันช้อและกลองเขมรอยู่ที่เมืองอินทปัตฐ์ ส่วนบริวารเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่พระองค์ได้ใช้สอยมา
นอกนั้น มนุษย์ทั้งหลายได้นำไปสักการบูชาในชนบทอื่น ๆ

การแพร่หลายขยายออกไปแห่งพระบรมธาตุ ของพระมหาคัมภีร์มหาภูตศาสดาเจ้า เพื่อ
อนุเคราะห์สัตว์ทุกจำพวก ได้มีแล้วด้วยประการฉะนี้

เรื่องว่าด้วยการแบ่งพระบรมธาตุ จบ

เรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธรเจ้า เริ่มตั้งแต่พระองค์ได้ทรงตั้งพระปณิธานมาจนถึงเสด็จ
ดับขันธปรินิพพาน เรียกว่า ชินมหานิทาน

กล่าวว่าการพรรณนา เรื่องราวความเป็นมาขององค์สมเด็จพระชินวรสัมมาสัมพุทธ-
เจ้า อันนำมาซึ่งประโยชน์สุขแก่สาธุชนผู้ใคร่ในกรศึกษา ก็จบบริบูรณ์ ด้วยประการฉะนี้

ดรรชนี

ก

กัญญู ๒๑๓, ๒๕๙

กติกาวัตร ๒๗๐

กถาวัตถุปกรณ์ ๑๐๖

กถาวัตถุ ๑๐ ประการ ๒๗๒

กบิลพัสดุ์, เมือง ๒๐๙, ๒๑๒, ๒๑๗, ๒๕๕,

๓๐๐

กรรมฐาน ๒๘๖

กรรมที่ให้อายุ ๒๘๓

กรรมวิบาก ๒๓๗

กระแฉ ๒๑๑

กระพาย ๒๓๙

กรีสี, มาตราวัดพื้น ๒๐๗

กตอง ๒๑๒

กตองเพวคา ๒๒๙

กตัมพนที, แม่น้ำ ๒๕๕

กตังเกสิยก ๒๘๑

กตัมเมฆ ๒๗๑

กษัตริย์, วรรณะ ๙๖, ๒๘๑

กษัตริย์มหากาณ ๒๕๗

กษีรธาร ๒๑๕

กพปณะ ๘๙

กองกิลีส ๒๕๒

กัมแสง ๒๑๑

กัมปาลีภัสตร์ ๖๕

กัมป์มัญญู ๒๐๐

กัมป์มัญญู ๒๘

กัมมัญฐาน ๑๖๑, ๒๕๖

กัณโฑกฤษ, ต้นไม้ ๑๐๗

กัณโฑกฤษ ๒๖๙

กัณโฑกฤษ, พระ ๒๑๑

กามสุขุตติกนุโยค ๑๒๐

กามกัณโฑกฤษ ๑๓๕

กามาวจร ๒๖๙

กามาสวะ ๒๓๓, ๒๕๕

กายกรรม ๒๑๑

กายทุจริต ๙๙

กาสกัญญิกาสู ๓๖

กาสสุกร ๒๘๙

กาสิงคาราช, เมือง ๒๕๗

กาสายะ ๒๑๕

กาสาวพัสดุ์, ฝ้า ๘๒,๓๐๐

กาสวะ ๑๘๗

กาฬายี ๑๗๐, ๑๗๖

กาฬนาคราช ๘๙, ๙๑

กาฬลิตา, ภูเขา ๒๒๕

กิมพิละ ๑๙๕
 กิเลสคาม
 กิ่งโชนี ๘๕
 กุกกุฏาเนที, แม่น้ำ ๒๓๗, ๒๔๒
 กุฎิวินัย ๒๗๐
 กุฎุมพี ๘๗, ๒๓๕
 กุลบุตร ๒๕๒
 กุลลกรรม ๒๐๗
 กุลลธรรม ๒๔๕
 กุลาวัตี, เมือง ๒๕๕
 กุสินารา, เมือง ๒๓๗, ๒๔๒, ๒๕๔,
 ๒๕๐, ๒๕๗, ๒๖๐, ๒๘๑, ๒๙๐
 กุฎาคารสภา ๒๐๑, ๒๐๕, ๒๑๕
 เกศา, ผม ๒๑๔
 แก้วทับทิม ๒๕๕
 แก้วผลึก ๒๕๕
 แก้วไพฑูริย์ ๒๕๕
 แก้วมณี ๒๒๐
 แก้วมณีไซคีรส ๒๑๒
 โกกิชะ, แคว้น ๒๑๒
 โกฎิ ๑๗
 โกฎิกหาลปะ ๒๐๗
 โกฎิชาญญะ - พระกาสก ๑๖
 โกฎิชาญญะ - พราหมณ์ ๘๒
 โกฎิชาญญะ - ภิกษุ ๑๒๑, ๑๒๓
 โกลาหล ๒๖๖
 โกลิละ ๑๖๐
 โกลิละ, เมือง ๒๕๕

โกศล, แคว้น ๓๐๐
 โกลัมพี, เมือง ๒๑๒, ๒๕๕
 โกลิละ ๑๖๒, ๑๖๓
 โกลิโยพัศตร์ ๖๕
 โกรธรสัทธา ๘๕

ข

ขนทวาย, สักวี ๒๖๑
 ขนบธรรมเนียม ๒๗๑
 ขักขยบริษัท ๒๕๘
 ขักขยบัณฑิต ๒๕๓
 ขันที ๑๕๕
 ขันเตบารมี ๑๑
 ขันทีวาทิ ๒๕๖
 ขันธิ ๑๐๔, ๒๖๘
 ขันธกะ ๑๐๘
 ขันธกบวิจาว, กัมภีร์ ๒๖๗
 ขันธปรีณิพพาน ๑๖
 ขันธเสนิกาน ๒๑๖
 ขันธกะ, กัมภีร์ ๒๘๘
 ขาพันธะ ๑๔๓, ๒๓๖
 ขาพันธะโกธันธะ ๑๕๘, ๒๐๐
 ข้าวเม่า ๒๖๔
 ขีณาสพ ๓, ๘, ๑๕๑, ๒๕๐
 ขุปป์ปัสสิทปรต ๓๓
 เชนก ๒๖๔
 เซพะ ๘๒
 เซอแก้ว ๒๕๒

ก

- กนกฯ, แม่น้ำ ๒๒๗
 กนกฯจารย์, เจ้าหทัย ๒๖๕
 กนกฯรวิ ๑๐๑, ๒๑๒
 กนกฯสถปะ ๑๓๗, ๑๕๒
 กนกฯบง่า ๒๐๓, ๒๐๔
 กนกฯ ๑๐๑, ๒๖๖
 กนกฯธรรม ๘ ประการ ๒๑๕
 กนกฯเทศ ๑๗๗, ๒๕๘
 กนกฯเทศบริษัท ๒๕๘
 กนกฯเทศบดินเทศ ๒๕๘
 กนกฯปาง ๑๘
 กนกฯกฏ ๑๖๖, ๒๒๐
 กนกฯธาร, เมือง ๒๗๗
 กนกฯนเรศวร ๑๘๗
 กนกฯก หน้า ๒๕, ๘๕, ๙๓, ๙๓, ๒๐๖,
 ๒๕๕, ๒๕๐, ๒๕๐, ๒๕๕
 กนกฯเมธ - ช้าง ๗๒, ๗๕, ๗๖
 โกลน ๑๗
 โกลนเจดีย์ ๒๑๗
 โกลนพิทักษ์ ๒๑๗
- ข
- ขนิกรรมมหาพรหม ๗๘
 ขนราว ๒๒๐
 ขนสิการณ, วิหาร ๒๑๗

ข

- ขนิกรรม ๒๕๐
 ขนุคณณ ๒๕๑
 ขนุรงคเสนา ๒๕๕
 ขนุวริยสังข์ ๑๖๘
 ขนุเข็ ๒๑๖
 ขนุยา ๓ ประการ ๒๐๗
 ขนุยาวัตร ๑๖๐
 ขนุยมพรณ ๒๐๗
 ขนุยมณี, พระพุทธเจ้า ๒๐๗
 ขนุยวินิพพาน ๒๐๕
 ขนุยพรต ๒๕๕, ๒๕๕
 ขนุยวาล ๒๕๖, ๒๕๘
 ขนุยวาท ๒๑๒
 ขนุย ๑๒๐
 ขนุยญาณ ๒๗๖
 ขนุยชาติ ๒๕๑
 ขนุยกันนริชาต ๑๗๒
 ขนุยป่า, เมือง ๓๐๐
 ขนุยมหาราช ๒๐๕
 ขนุยมหาราชิกา ๑๒๒, ๒๕๑
 ขนุยวิ ๒๑๒
 ขนุยวิ ๒๑๘
 ขนุยวิบรรพต, กุเชา ๒๑๗
 ขนุยเนก ๒๑๘
 ขนุยป่า, เมือง ๒๕๕

๓๓๔

เจ้าพรราชา ๒๐๘

จิก ๗ ๒๒๘

จิกกฤษณสี ๖

จิกฉาราร, เซ็งกระกอน ๒๒๒

จิวว, ผ้าหม ๒๕๐

จุกี ๒๒๑

จุนท, บุตรช่างทอง ๒๓๕

จุนท, พระ ๒๒๐, ๒๒๒, ๒๒๕

จูถิ, เจ้า ๒๕๕

จุฑามณี, เจศย์ ๒๕๗

เจกนา ๗ ๒๒๘

เจโกวสีภาพ ๒๒๗

จ

ฉวีวรรณ ๒๕๒

ฉัททันต์, ช้าง ๒๘๖

ฉัพพรรณรังสี ๒๘๗

ฉัพพรรณรังสี ๒๕๘

ฉาง ๒๖๕

ช

ชฎิละ หน้า ๒๒

ชวา, แก้ว ๒๑๗

ชลเนศว ๒๑๕

ชันนกะ, เจ้า ๒๑๐

ชลาภ ๒๕๘, ๒๕๙

ชาติ, เกิด ๒๑๗

ชินจาคุมทวารชิก ๑๓๒

ชินเจ้า, พระพุทธเจ้า ๒๕๗

เชควัน, พระวิหาร ๒๐๗, ๒๑๐, ๒๒๕

ฉ

ฉาปนกิจ ๒๑๑

ญ

ญาน ๑๒๑

ญาทนต์จวิธา ๒๐๘

จ

จีสกัณทย ๑๐๘

โจณ, พราหมณ์ ๒๕๖

ค

คางคกสี ๑๘

คอกุณเฑียร ๒๕๖

คอกทองกลาง ๒๕๖

คอกไม้ ๒๘๘

คอกสามทาว ๒๕๗

กัมขันธ์ ๒๓๓

คากาย ๒๕๖

คาวคังสี, สวรรค์ ๑๗๗, ๑๘๑, ๒๐๕,

๒๑๖, ๒๑๗, ๒๑๘

คูนณีภาพ ๒๒๖

กฤษี ๑๗๙, ๑๘๑, ๒๑๒

เกี้ยววีย์ ๒๕๘, ๒๖๖

ค

คางบึ้งกนกมันภูฐาน ๒๖๖

คณาภค, พระพุทธเจ้า ๘๖, ๑๙๙,

๒๐๗, ๒๑๙, ๒๕๕

ควมครอมใจ ๒๖๙

คะปัสถะ ๑๓๓, ๑๑๙

คันทา ๙๙

คันทชาติ ๑๗๐

คัมภะ, เจตีย์ ๒๙๙

คัมภะ, ทณาน ๒๑๗

เคโรกสิณสมบัติ ๑๘๐

เคโรธาตุ ๑๔๑

เควราชิกอบุสสิกา ๑๒๘, ๑๓๓

โคตรทก ๒๙๖

โคตรเพท ๑, ๑๗

โคตรภส ๒๐

โคตรธณะ ๒๙๐

ค

คานระ

คูปารหบุคคล ๒๕๙

คูปาราม ๒๙๔

ท

ทนต์, ฟัน ๓๐๐

ทวงธรรม ๒๖๘, ๒๓๕

ทวงภคิกา ๒๓๕

ทวงวินัย ๒๓๕

ทกทล, พระพุทธเจ้า ๒๘๕, ๒๙๑

ทสนชสโมธาน ๑๑๕

ทองกวาว, ต้นไม้ ๒๕๗

ทอนสง ๒๐๗

ทอเดาะ ๒๙๖

ทักษิณชานมณฑล ๑๑๕

ทักษิณาทาน ๒๐๙, ๒๑๓

ทักษิณโอบุสบุคคล ๒๑๓

ทักษิณ, ทักษิโธ ๒๓๓

ทักษิณวิสัย, สุกตาสกา ๒๑๐

ทาน ๑๘๕

ทานกตา ๑๓๕, ๑๓๘, ๑๙๗

ทานเบารมี ๑๐, ๑๐๙

ท้าวเทพพรหม ๒๑๒

ท้าวพราหมทั้ง ๙ ๒๑๑

ท้าวยามา ๒๑๒

ท้าวหัตถ์สนธิ์ ๑๘

ท้าวสักกเทวราช ๑๗

ทัญจธรรม ๑๒๐

ทัญจธนะ ๒๓๓, ๒๓๕

ทักขณัฐ ๒๕๖

ทักขินเทพาน ๒๕๖

ทักขิกร, พระพุทธเจ้า ๑๘๕, ๒๙๘

ทักขิณธรรมจักร ๒๕๖

ทักขิ ๒๑๐, ๒๑๗

พุทธนิเวศคามินีปฏิปทา ๑๒๑

พุทธเวทนา ๒๐๙, ๒๑๐

พุทธพัสตร์, ผ้า ๒๙๙

พุทธิกิ ๒๖๓

พุทธเจดีย์ ๗๙

เทวีกิ ๒๙๖

เทวีกา ๑๐๑

เทวีกาชนิสยามา ๒๑๒

เทวีกาพระ ๒๑๒

เทวีกัท ๑๙๙

เทวีกาษ, แก้ว ๓๐๐

เทวีกาโลก ๒๙๗, ๒๙๘, ๒๙๙

โทณพราหมณ์ ๒๙๖

โทมนัส ๒๖๐

โทสจวิค ๑๐๙

ไทยธรรม ๒๓๗

ธ

ธวัช ๒๑๒

ธวัชแผ่นผ้า ๒๑๒

ธรรม ๒๖๓

ธรรมกถา ๒๑๐

ธรรมกาย ๒๑๑

ธรรมขันธุ์ ๙๙,๐๐๐ ๒๖๙

ธรรมจักร, เทคนาครังแรก ๒๐๗, ๒๐๘

ธรรมจักรกับปวัตตคนสุทร ๑๒๒, ๑๒๓,

๒๒๒, ๒๖๙

ธรรมจักขุ ๙๙, ๑๙๙

ธรรมเทกนา ๒๑๑

ธรรมเวทนา ๒๐๗

ธรรมปรีชา ๒๐๑

ธรรมภวี่ ๒๐๗

ธรรมวินัย ๒๑๙, ๒๒๗, ๒๖๙

ธรรมสังเขป ๒๐๗, ๒๑๑

ธรรมเสนาบดี, พระตำรับนักร ๒๖๐

ธรรมภิกษณีย์

ธรรมิกถา ๑๐๓, ๑๐๖, ๒๑๒, ๒๑๙

ธรรมิกนบวรพค ๑๙

ธัญญาหาร ๑๙๙

ธัญ ๑๙ ๒๖๙

ธัญกถา ๑๐๖

ธัญเจดีย์ ๒๒๙

ธวัช ๒๓๗

ธวัชกัณ ๒๑๒, ๒๗๒

ธวัช ๑๙๑

ธวัช, เล็บ ๓๐๐

ธวัชสัณปะ ๑๓๙

นวก ๒๖๓

นวก ๒๐๗

นวกนยาภค ๒๖๒

นวกวัน ๙๐

นวกะ, พุทธธนูชา ๒๐๙

นวก ๑๐๑, ๒๙๖

นวกกัญญา ๙๒

นากพิภพ ๒๑๙
 นากวโลกเจ็ย ๒๓๒
 นาคกาม ๒๒๐, ๒๒๑
 นาสิก, จุก ๒๑๙
 นาพารนบท ๒๑๙
 นาฬิง ๒๑๙
 นามฤต ๒๑๙
 นามชัย ๒๑๙
 นิกาย ๕ ๒๒๙
 นิกรณนาฏบุคร ๒๒๕
 นิโครธาราม, วิหาร ๒๑๓, ๒๑๙
 นิชฌมคตเทกแปรท ๓๓
 นิกพาน ๑๒๑, ๒๑๑
 นิมนานวที ๑๒๒, ๑๙๙, ๑๙๙, ๑๙๙,
 ๒๐๕, ๒๒๒
 นิมิทวโสภาส ๒๒๑
 นิรมิตบุชา ๒๑๙
 นีวณ ๑๙๙
 นีเวท ๑๙
 นิสัทนะ, ผ้าปูนั่ง ๓๐๐
 นิลกลิต ๑๙๐
 เนกขัมมะ ๑๙๕
 เนกขัมมกถา ๑๙๕
 เนกขัมมบารมี ๑๐, ๑๐๙
 เนชช ๑๐๙
 เนยใส ๒๑๙
 เนรมิตอักษภาพ ๒๕๐

เนรัญชรา, แม่น้ำ ๕
 เนอ ๒๑๙

บ

บรมครู ๒๓๓
 บรมตาวีวักขากุ ๒๑๕, ๒๑๖
 บรรมท ๒๐๙, ๒๑๕
 บรรมเทา ๒๕๕
 บรรมพรา ๒๑๖
 บรรมจ ๒๑๑
 บรรมจกขีวัก ๒๐๙
 บรรมจกพรพีย์ ๒๐๙
 บรรมจกนเทสี ๒๐๙
 บรรมจกยวัระ ๒๐๙
 บรรมจกโยธ ๒๐๙
 บรรมภาช ๒๒๙
 บรรมภี ๒๒๑, ๒๑๙
 บรรมวาร ๑๐๙
 บรรมมี ๑๐ ทท ๒๐๙
 บรรมตฤท, ผ้า ๒๑๙
 บรรมญุทธิ ๒๒๑, ๒๑๑
 บรรมชก ๒๕๕
 บรรมชกนัทธ ๑๙
 บรรมชกนัทธคิตตาธาน ๒๑๙
 บรรมชกนัทธ ๓๓, ๒๒๒
 บรรมลัจ ๒๐๙, ๒๑๑
 บรรมบงกษ ๑๙๒

บัวบงเขารีก ๑๗๒

บัวมี ๕๔

บึงขงเขารีกวัก ๑๘๖

บึงขงเขาก ๑๘๗, ๒๐๗, ๒๒๗, ๒๘๖

บุพนิมิต ๓, ๘๕, ๘๖, ๑๐๒

บุพพาราม, วิหาร ๒๑๗

บุพเพนิวาสญาณ ๑๘๕

บุษราคัม ๒๕๕

บุษายัญ ๒๑๓, ๒๕๗

บุรพา, ทิศตะวันออก ๒๘๓

เบญจพรหม ๒๕๖

เบญจางคประดิษฐ์ ๑๖๖

ป

ปกรณัมมหาปฏิฐาน ๑๐๖

ปกรณัมวิงศ์ ๑๐๘

ปกุทธกัจจายณะ ๒๖๕

ปธานที ๒๑๑, ๒๑๔, ๒๘๑

ปฏิจสุมุบาท ๕๘, ๑๑๗

ปฏิญา ๑๖๗, ๒๖๕

ปฏิสนธิ ๓๒๑, ๒๕๗

ปฏิสัมภิกขา ๑๖๘, ๒๑๑

ปฐพี ๑๐๒, ๑๐๗, ๒๒๕

ปฐมวัย ๑๑๑

ปฐมวิสัยญา ๒๒๕

ปฐมุคกระ ๒๒

ปณิธาน, ตั้งความปรารถนา ๓๐๐

ปมัททพันธุมาร ๗๓

ปรณิมิตตวาทที ๑๒๒, ๑๗๗, ๑๘๑,

๒๐๕, ๒๑๒

ปรณมัตถบารมี ๑๓, ๕๕, ๒๐๗

ปรณภักขิมโพธิญาณ ๘๒, ๑๖๕

ประเคน, ถวาย ๒๕๕

ประชร, บัว ๒๐๗, ๒๐๗

ประชุมธรรม ๔ ประการ ๒๑๘

ประดิษฐาน ๒๗๓

ประคุมิณ ๒๕๗

ประทักษิณ ๒๑๒, ๒๒๗, ๒๓๖, ๒๕๑

ประทักษิณโพธิมณฑล ๕

ประทีป ๒๒๑, ๒๗๓

ประเพณี ๒๗๑

ประมัท ๒๒๑, ๒๕๗

ประมุข ๒๑๑

ประสูติ ๒๒๒, ๒๕๗, ๒๕๕

ปริจาริก ๑๒๖

ปริตตสุภา ๑๗๘

ปริตตภา ๑๗๘

ปริกุกนทร ๒๗

ปรินิเวพาน ๒๑๑, ๒๖๐

ปริยานังนธรรม ๒๖๗

ปริวิภูฏสาม ๑๒๒

ปรารภ ๒๑๕

ปลงพระชนมายุสังขาร ๒๕๗

ปลงอายุสังขาร ๒๓๑, ๒๘๖

ปลา ๒๕๕

- ปดาสะ, รุกขเทวกา ๒๕๖
 ปฤษฏางค์ ๙๑, ๙๓, ๒๑๐
 ปวารณา ๒๑๕, ๒๗๐
 บัณฑิต ๙๙
 บัณฑิตพุทธเจ้า ๒๕๔
 บัณฑิตภูมิ ๑๒๙
 บัณฑิตนิยาม ๙๘, ๒๔๖, ๒๖๐, ๒๖๓
 บัณฑิตมวีส ๑๑๑
 บัณฑิตสาวก ๒๖๗
 บัณฑิตนิบาต ๘๕
 บัณฑิตนิชคันธัพพะ ๙๑
 บัณฑิตมวีสตา, พรหมชาติ ๕ ๒๑๖
 บัณฑิตญา ๑๘๕, ๑๒๑, ๒๒๒
 บัณฑิตญาณ ๒๘๒
 บัณฑิตบาบารมี ๑๐
 บัณฑิตทวาร, ภูเขา ๘๑
 บัณฑิตนักวิษณะ ๒๖๗
 ปาฐกถา, เมือง ๓๐๐
 ปาฐกถาวิชัย ๒๒๘
 ปาฐกถา, ชั่ว ๘๗
 ปาฐกถา, คำสั่งสอน ๒๖๗, ๒๖๘
 ปาฐกถา, ๑๔๙, ๒๑๗
 ปาฐกถา ๒๔
 ปาฐกถา, ช้าง ๒๑๗
 ปาฐกถา, ๒๒๒
 ปาฐกถา, เมือง ๒๓๕, ๒๘๖
 ปิฎก ๓ ๒๖๘
 ปิฎกนิยาม ๑๖๒, ๑๖๔
 ปิฎกนิยาม, เมือง ๒๕๘
 ปิฎก ๒๑๐
 ปิฎกนิยาม ๑๘๐
 ปิฎกนิยาม ๒๒๒
 ปิฎก ๒๖๒, ๒๕๓
 ปิฎกนิยาม ๒๓๗
 ปิฎกนิยาม ๑๐๖
 ปิฎกนิยาม ๒๒๒
 ปิฎกนิยาม ๒๕๐, ๒๕๔
 ปิฎกนิยาม ๑๗๘
 ปิฎกนิยาม ๒๖๕
 ปิฎก ๒๖๒
 ปิฎกนิยาม ๒๕๑
 ปิฎกนิยาม ๒๒๘
 ๕
 ๕๖๖, ๖๖๗ ๒๒๒
 ๕๖๖ ๒๑๓
 ๕๖๖ ๒๘๘
 ๕๖๖ ๒๑๗
 ๕๖๖ ๙๙
 ๕๖๖ ๒๒๒
 ๕๖๖ ๑๗๘
 ๕๖๖ ๒๒๒

ฝ

ฝนเครื่องประหาร ๕๕

ฝนถ่านเพลิง ๕๕

ฝนถ้ำวัง ๕๕

ฝนเบ็ลือกกม ๕๕

ฝนแผ่นศิลา ๕๕

ฝนเม็ดศพราย ๕๕

พ

พยัญชนะ ๒๓๙

พธาธิ ๒๓๗

พธาบาท ๒๒๒

พธะ ๕ ๒๓๑, ๒๖๗

พธักพราก ๒๕๖

พวงแก้ว ๒๕๓

พวงคอกไม้ ๒๕๓

พธรรษา ๒๑๕, ๒๕๒

พธมจรวย ๒๓๑, ๒๕๓, ๒๖๕

พธมกัณฑ์ ๒๖๘

พธมกัณฑ์, พระเจ้า ๒๕๖

พธมปาริสีชชา ๑๗๘

พธมปุโรหิตา ๑๗๘

พธมโลก ๒๙๖, ๓๐๐

พธมกฤษณะ ๒๕

พธมกฤษณะ ๒๕

พธมโกณฑัญญะ ๑๗

พธมโกณฑกมณะ ๒๕

พธมชรรค์ ๒๒๒

พธมโคกมะ ๒๕

พธมจุฬามณีเจดีย์ ๑๗

พธมเจ้าจักรพรรดิ ๒๕๔

พธมเจ้าบัพพะ ๓๐

พธมกิสสพุทธเจ้า ๒๕

พธมทศพล ๒๑

พธมที่บึงกร ๓๒

พธมธัมมทัตตีพุทธเจ้า ๒๓

พธมธากุ ๒๕๖

พธมธรรพพุทธเจ้า ๒๐

พธมธรรพ ๒๑

พธมบาท ๒๑๐

พธมมัยทัตตีพุทธเจ้า ๒๓

พธมเปทุมพุทธเจ้า ๒๐

พธมปุสสะพุทธเจ้า ๒๕

พธมพิภักวี ๒๐๕

พธมมังกลพุทธเจ้า ๑๗, ๑๕

พธมเมกโคตร ๒๕

พธมเวทพุทธเจ้า ๑๗

พธมเวท ๑๕

พธมเวสสพุทธเจ้า ๒๗

พธมวินัย ๒๕๕

พธมสิขีพุทธเจ้า ๒๗

พธมสมณะ ๑๕

พธมสมณพุทธเจ้า ๒๒

พธมสมณพุทธเจ้า ๑๗

พระสุทนต์ ๒๑๙
 พระโสภิตพุทธเจ้า ๑๗
 พระโสภิตะ ๒๐
 พระอินมัทธสีพุทธเจ้า ๒๐
 พระอภิธรรม ๒๑๙
 พระยัคคทัตตี ๒๙
 พระยัคคทัตตีพุทธเจ้า ๒๓
 พระยัคคะ, ลำไต้ใหญ่ ๔๑
 พระยามณี, วรรณะ ๔๖, ๒๒๙, ๒๕๓,
 ๒๕๔, ๒๕๕
 พระยามณฑลคาม ๒๑๗
 พระยามณฑลมหาศาล ๒๕๙
 พระยามณฑลเบ็ฐียัท ๒๕๘
 พระยามณี ๒๒๕
 พระยุดกนิโคธ ๑๖๖
 พระยุดก ๑๐๙, ๒๒๙
 พักจามร ๒๑๒
 พันธะ ๒๘๔
 พิศาวกฏี ๒๐๐
 พระวานตี, เมือง ๒๐๘, ๒๕๖, ๒๕๙
 พาทา ๒๐๙
 พิมพ์สาร, พระเจ้า ๒๙๓
 พุทธการกรธรรม ๙, ๑๓
 พุทธคุณ ๑๙ ๒๕๘
 พุทธญาณ ๒๕๙
 พุทธพจน์ ๒๓๒
 พุทธภูมิ ๑๒๙

พุทธวังสนิทาน ๑๑๙
 พุทธวังสะ ๑๙๘
 พุทธังกูร ๖
 พุทธักถจวิทยา ๒๐๙
 พุทธานุภาพ ๒๐๙
 แพทย์, วรรณะ ๔๖, ๒๕๑
 โขธงศ์ ๗ ๒๓๕, ๒๖๗
 โพรธญาณ ๘๙
 โพรธิพุกษ์, ต้นไม้ ๕
 โพรธิสัทธิ ๘๙, ๒๓๐, ๒๓๗
 โพรหนานา ๒๕๐
 โพรธาสี, เมือง ๒๐๘, ๒๑๙, ๒๒๗,
 ๒๒๗, ๒๕๕

พ

พักจามร ๒๙๐
 พานแถบ ๒๙๐

ภ

ภัก ๑๕๕
 ภักภักพรหม ๔๖, ๔๖, ๕๑
 ภากาสวะ ๒๓๓, ๒๓๕
 ภันฑะ ๑๓๘, ๒๒๒
 ภันฑะกาม ๒๓๒
 ภักคานโมทนา ๒๐
 ภักทาสละ, ต้นไม้ ๒๑๗
 ภักทียเถระ ๑๒๙
 ภักทียะ ๑๕๕

- ภัทรกัป ๑, ๑๖, ๑๗
 ภอลิเกะ ๑๑๓, ๑๑๔
 ภาษณะกิน ๒๓๒
 ภาณวาร ๒๙๕, ๒๙๖
 ภิกขาจาร ๒๗๒
 ภิกขาจารวัตร ๒๗๑
 ภิกขุ ๒๒๘, ๒๕๔
 ภิกขุณี ๒๑๕, ๒๒๘, ๒๕๔
 ภิกขุณีบริษัท ๒๕๔
 ภิกขุบริษัท ๒๕๔
 ภิกขุปลุชน ๒๕๕
 ภิกขุสงฆ์, พระ ๒๐๙, ๒๔๕
 ภิมเสน ๒๘๑
 ภูมมเทวคา ๒๕๑
 ภูมมะ ๑๗๘
 ภูมปฏิฐเทวคา ๑๗๘, ๑๘๒
 ภูคสี ๒๕๗
 ภูษาการ ๒๑๘
 ภูสกทาวัน, บำไม่สเสยค ๒๑๗
 โภคนกร, เมือง ๒๓๓
 โภชนียะ ๑๙๓, ๒๓๖
- ม
 มกฺกุพันธ์นะ, เจกีย์ ๒๘๓, ๒๙๑
 มกฺกุลบรรพค, ภูธา ๒๑๗
 มคธ, แก้ววัน ๘๑, ๒๒๐
 มอชอป ๑๗
 มอชการท ๒๙, ๒๙๖, ๒๘๓
 มรุษายาส, ช้าว ๘๙, ๑๑๓
 มนสิการ ๒๙๖
 มนุษย์ ๑๐๑
 มนุษยโลก ๒๕๑
 มโนกรรม ๒๑๑
 มโนทุจวิค ๙๘
 มรตธรรม ๒๑๑
 มรณะ, ๒๑๗
 มลเทพ ๒๘๑
 มหากุณาสถาปติ ๒๐๘
 มหาภัสสปะ ๒๘๕, ๒๘๙
 มหาภิกคิ ๑๖๒
 มหาธรรมปาสชาคก ๑๕๔
 มหานารทภัสสปรชาคก ๑๕๕
 มหาบพิตร ๒๙๙
 มหาบวิจาด ๕ ประการ ๒๐๙
 มหาบุรุษ ๒๒๒, ๒๙๗
 มหาปเทศ ๒๓๙
 มหาปฏิฐฐาน ๒๖๘
 มหาปุริสลักษณะ ๘๙, ๑๕๘, ๑๖๖ ๑๘๑,
 ๑๘๙, ๒๙๘
 มหาพรหม ๒๑๒
 มหาพรหมมา ๑๗๘
 มหาภินเขกรรมณี ๒๙๗, ๒๖๙
 มหาภัตตะ ๒๘๑
 มหาภูนี ๓๐๐

รักษนะ, แก้ว ๒๑๒, ๒๕๖

รักษนพเรขีย์ ๑๐๗, ๑๑๓

รักษนบังลังก์ ๙๑

รากขวัญ ๒๕๒

รากจรีท ๑๐๘

รางเหล็ก ๒๘๕

ราชกฤห์, เมือง ๘๒, ๒๐๗, ๒๐๘, ๒๑๗,

๒๕๘, ๒๕๙

ราชมาตุวิหาร ๒๔๕

ราชสีห์ ๒๗๒

ราชา ๒๕๘

ราชายกนะ, ต้นไม้ ๑๑๓

รามะ, เมือง ๒๕๕

ราหู ๑๘๗, ๒๐๘, ๒๑๕

รุกขเทวดา ๘๘

รูปราคะ ๒๑๑

รูปาวจร ๒๖๘

เรือนยอด ๒๑๒

โรคลงแดง ๒๓๗

โรหิตี, แม่น้ำ ๒๑๓, ๒๑๗

ธ

ธมกัมมชราภ ๔๔

ธม ๒๖๔

ลักษณะอันประเสริฐ ๒๘๒

ธัญญิวา ๑๕๖

ลายกัจจิว ๒๕๑

ลิจฉวี, เจ้า ๒๕๕

โลกธรรม ๒๕๒

โลกธาตุ ๘๘, ๒๒๒

โลกวัชระ ๒๖๗

โลกัตถจริยา ๓๔, ๒๐๕

โลกามิส ๑๖๔

โลกิยธรรม ๒๖๘

โลกุทธกรรม ๒๖๘

โลหิต ๒๒๑

ฤ

ฤทธาบุภาพ ๒๑๕

ว

วชิกรรม ๒๑๑

วชิรุจรีท ๕๘

วชิราวุธ ๘๐

วรกาย ๒๐๘

วรวณะ ๒๔๓

วรวารณะ, เทพดา ๒๐๗

วสวัตถี ๗๖

วสของ ๒๑๒

วิภูษสงสาร ๑๖๕

วิภูษะ ๒๒๐

วิศฤกคาม ๒

วัชรปฏิบัติ ๒๖๕

วันเพ็ญ ๒๕๑

วัดสะพานหก ๑๗๘	เวียงกุฎี ๒๐๐
วัดเทพ ๒๘๑	เวียงกรวม ๒๓๗, ๒๗๑
วัดแสงฐะ ๒๘๓	เวียงนันทิ ๗๓
วัดยุกตะ ๙๑	เวียงนา ๙๙, ๑๒๕, ๒๖๘
วัดชัยฤทธิ์ ๙๓	เวียงนากลา ๒๓๗
วัดญาณ ๑๒๕	เวียงนาบรีกคณฑีสูทร ๑๖๑
วัดกก ๒๑๙	เวียง, แก้ววัน ๒๑๒
วัดกจจวิค ๑๐๘	เวียงชุม, เมือง ๒๑๗
วัดทะเล, เมือง ๓๐๑	เวียงคุกคาม, เมือง ๒๑๗, ๒๔๔
วัดหน้าภู ๒๖๗	เวียงวัน, มหาวิหาร ๒๐๗, ๒๐๘, ๒๑๗
วัดทิ ๒๕๓	เวียงสี, เมือง ๒๐๘
วัดปาก ๒๔๓, ๒๔๕	เวียงปลง ๑๗๙, ๑๘๒
วัดจิกัญญ ๑๐๘	เวียงแก้ววัน ๒๖๐
วัดสันนา ๒๑๑, ๒๔๙, ๒๖๖	เวียงทางนกอง ๒๔๖
วัดสี ๒๑, ๒๕๐	ที
วัดงคปกรณ ๑๐๖	ทีรธาธาวิค ๑๐๘
วัดกคกวิลาสินี ๗๙	ทีกาละ, เจ้า ๒๕๕
วัดทิ ๑๐๘, ๑๘๕, ๒๒๒	ทีการศึกษา ๒๖๗
วัดทิญาณ ๘๖	ทีถิ ๑๘๕, ๒๒๒
วัดทิญาณทักษะ ๒๒๒	ทีถิกถา ๑๓๕, ๑๓๘, ๑๕๗
วัดธิบารมี ๑๑	ทีถิบารมี ๑๐, ๑๐๔
วัดธิละ ๑๘๕	ทีถิ ๕ ๒๔๘
วัดธิฎะ ๑๐๑	ทีถิ ๑๐ ๒๔๘
วัดทา ๒๔๖, ๒๕๖	ทีท ๒๘๑
วัดธาขุณเฒ ๘๕, ๘๗	ทีท, วรรณะ ๘๖
วัดธาธา, นาง ๒๘๔	ทีทวิค ๒๕๖, ๒๖๐
วัดธาธาธรรม ๒๐๗, ๒๓๗	

เขวกฉัตร ๙๓, ๒๑๒, ๒๙๓

เคียว, คีรีชะ ๒๐๙

ค

ศกทากามิผล ๒๕๕

สงไชย ๑

สงเคราะห์ ๒๑๓, ๒๘๖

สงสาร ๒๑๑

สถิบัญญัติ ๙ ๒๓๑, ๒๖๗

สถิสัมพันธ์ ๒๑๘, ๒๓๐, ๒๕๒,

๒๘๗, ๒๙๙

สถานที่ประสูติ ๒๕๒

สมณโคตม, พระพุทธเจ้า ๒๘๗

สมณธรรม ๒๖๕

สมณบริษัท ๒๕๕

สมณะ ๒๒๙

สมถกรรมฐาน ๒๘๑

สมถภา ๒๔๓

สมถบัญญัติ ๑๐๖, ๒๖๘

สมาธิ ๑๐๘, ๒๒๒

สมาบัติ, ฌาน ๓, ๕, ๑๖, ๒๕๔, ๒๘๖

สมุฏฐาน ๑๐๗, ๒๔๒

สมุทโย ๙๙

สมุทัยสังข ๑๒๑

สหายหม ๒๑๑, ๒๕๑

สวณะ ๓ ๒๕๘

สรีรธาตุ ๒๕๑

สระ ๒๑๒

สวนจิตรลดา ๗๑

สุวรรณค ๒๕๓

สุวรรณค ๒๐๘

สหธรรม ๒๒๘

สหธรรมิก ๒๗๒

สหสัมพันธ์ ๗๔

สหสัมภามธ ๖๕

สหวิ, แม่น้ำ ๓๙

สหายนะ ๙๙

สุภาภิเสตนิพพานธาตุ ๒๕๔

สักกเทวราช, จอมเทพ ๒๑๒, ๒๒๒, ๒๗๗

สักกะ, แคว้น ๒๑๒

สักกะ, จอมเทพ ๒๘๗

สักทากามิผล ๑๘๙, ๑๙๐

สังกัสนคร, ประชุมเมือง ๒๐๗

สังข ๒๑๒

สังขาร ๒๑๐, ๒๒๗, ๒๕๒, ๒๘๗

สังขกณิกาย ๑๐๘

สังขวิญญู ๑๐๑

สังคกถา ๑๒๗, ๑๙๗

สังคาทการย ๑๒๓

สังคิก ๒๕๗

สังคิกการย ๑๘๕, ๒๓๗

สังคิกง ๒๗๐

สังภาฏ ๑๖๗, ๑๕๗, ๒๓๗, ๒๘๕

สังหรณ ๒๙๔

ตั้งจะ ๑๘๕, ๒๐๙, ๒๕๗

ตั้งบารมี ๑๑

ตั้งชัยเวฬุรูปุศร ๒๖๕

ตั้งอุยา ๑๒๕, ๒๖๘

ตั้งฐากูร ๒๘๑

ตั้งกกดดา ๑๓๕, ๑๓๘

ตั้งกัมพเจ็ย ๒๒๗

ตั้งกาศศร ๑๓๓

ตั้งกตาสน ๒๓๙

ตั้งยาศฐาน ๒๐๙, ๒๑๐

ตั้งนิษฐาน ๒๓๙

ตั้งพญอุยดาณ ๕, ๘๙, ๘๕, ๑๐๑, ๑๐๕, ๑๑๑

ตั้งพญอุย ๒๘๒, ๒๙๙, ๒๙๗

ตั้งพหุเรวก ๒๑๓

ตั้งโพธิญาณ ๙๑, ๑๐๙

ตั้งมปปราน ๙ ๒๓๑, ๒๖๗

ตั้งมกัมมันตะ ๑๒๑

ตั้งมกฐิ ๙๘

ตั้งมกปฏิบติ ๒๙๙

ตั้งมวาวา ๑๒๑

ตั้งมวาวายะ ๑๒๑

ตั้งมาสติ ๑๒๑

ตั้งมาสมาธิ ๑๒๑

ตั้งมาสังกัมปะ ๑๒๑

ตั้งมาสนโพธิญาณ ๑๒๓

ตั้งมาฮาวัระ ๑๒๑

ตากก, เมือง ๒๕๘

ตากก ๑๘๘

ตากการ ๒๓๐

ตากกษา ๒๙๘

ตากกฉผล ๒๗/๒

ตากกตักเทคนากาสโนวาท ๑๒๗, ๑๒๘, ๑๓๓

ตากกกาล ๙๑

ตากกเทเจ็ย ๒๒๗

ตากกบุตร ๑๘๕, ๒๐๙

ตากกโนทยาน ๒๙๕, ๒๙๒

ตากกวัน ๒๙๙, ๒๕๐

ตากก, ต้นไม้ ๒๙๖, ๒๙๘

ตากก ๒๒๘

ตากกของพระกตักกเจ้า ๒๕๙

ตากกญาณภูมิ ๑๒๙

ตากกเทียรถิ ๒๕๘

ตากกถิ, เมือง ๒๑๗, ๒๕๘

ตากกกา ๒๒๘

ตากกอก ๒๓๗

ตากกเนือก ๒๖๙

ตากกขมานา ๒๑๖

ตากกขาบท ๒๑๖, ๒๗๑, ๒๘๘

ตากกวิวรรณ ๒๙๐

ตากกถณะ, เจ้าชาย ๘๓

ตากกนุ, กุษา ๑๖, ๙๒, ๒๕๘

ตากกมา ๒๗๐

ตากกดา ๑๒๗

ตากกเสยาสน ๒๙๓, ๒๙๗

สีมณฑุกราช ๒๑
 สีสปสานนงกล, ศาสดา ๒๙๓
 สุกรมัททวะ ๒๓๖
 สุธ ๒๙๓
 สุกกตสप्त ๘๙
 สุกทิ ๒๖๓
 สุกติโลกสวรรค ๙๘, ๒๕๙
 สูงสมาวิกวี ๒๑๗
 สุราคะ ๒๐
 สุนธสา ๒๘๕
 สุกกนคปิฏก ๑๐๘, ๒๖๗
 สุทโรทานะ, พุทธนิคา ๒๐๘
 สุกุสสา ๑๗๙
 สุกุสตี ๑๗๙
 สุกุบินนิมิต ๘๕
 สุกุภิกฐุฑะ ๘๘
 สุกุภินเหา ๑๗๙, ๑๘๒
 สุกุฑทะ, บัจฉิมสาวก ๒๙๕
 สุกุฑทะ, พระ ๒๖๗, ๒๘๗
 สุกุฑทะ, ปรีพาสก ๒๖๙, ๒๖๕
 สุกุเมรบรรพต, ภูเขา ๑๗
 สุวัจ ๑๗
 สุกุสถาน ๒๑๒
 สุกุสมีมะ ๒๙
 เสวระเนยค ๒๕๙
 เสชะ ๑๒๙
 เสียงโจร ๒๗๒

เสือโควัง ๒๗๒
 โสคาบักกิมถ ๑๕๕, ๑๘๙, ๒๑๒, ๒๒๕, ๒๖๙
 โสคณิยะ, พราหมณ์ ๙๐
 โสคาบักกิมรรค ๒๑๙
 โสมนัส ๒๑๐

ห

ห่งโฮรนี ๘๕
 หรทาด ๒๙๗
 หรทาลมโนศิลา ๒๙๑
 หักวัญ ๒๖๑
 หักตคคฤหคิ ๖
 หิมพานต์, บำ ๒๕๖
 หิมวันคประเทศ ๒๑
 หิริฉุฉุวคิ, แม่น้ำ ๒๙๙
 เทก ๙ ๒๖๘
 เทกบัจจโย ๑๐๖
 เทก ๘ ประการ ๒๒๙

อ

อกคณัญญ ๒๑๓
 อกนิฏฐะ ๑๗๙, ๑๘๒
 องค ๙ ๒๖๘
 อชากศักร, พระเจ้า ๒๙๓, ๒๙๘
 อชปาลนโคเวธ ๕, ๓๑, ๑๐๘, ๑๑๒, ๑๓๓,
 ๑๑๙
 อชิตเกตกัมพล ๒๖๕

- สกัปปา ๑๖๗
 ยทิเทพ ๑๗
 ยถุละ, นาก ๑๗
 ยธรรม ๒๖๓
 ยธรรมวาทิ ๒๕๐
 ยธินที ๒๔๓
 ยธิษฐาน ๑๘๕, ๒๐๗, ๒๕๐
 ยธิษฐานาวามี ๑๒
 ยนัททลัทธิยสุทร
 ยนัททกา ๑๒๔, ๒๑๑
 ยนาคสังญาณ ๕
 ยนาคลทา ๑๑๓
 ยนาคามีผล ๑๕๔, ๒๑๕
 ยนาคามี ๒๑
 ยนาถปิตักิยะ ๑๖๖-๑๖๗, ๒๐๖, ๒๐๗
 ยนิจลภษณะ ๒๑๐
 ยนิมิตกเจโตสมภาสิ ๒๑๔
 ยนุเคราะห์ ๒๒๘, ๓๐๐
 ยนุญฐานสังญา ๒๔๖
 ยนุควสัมมาสัมพุทธะ ๘๕
 ยนุควสัมมาสัมโพธิญาณ ๗๑, ๒๒๒,
 ๒๓๐, ๒๕๑
 ยนุเปอัมพวัน ๗๗
 ยนุเปุพิทกา ๒๗, ๑๒๗, ๑๒๘, ๑๓๕, ๑๓๘
 ยนุพยัชนะ ๑๕๘, ๒๘๒, ๒๘๗
 ยนุโมทนา ๒๑๓
 ยนุพุทธะ, พระ ๒๘๓
- ยเนกปริยาย ๑๖๘, ๒๕๐
 ยโนทกา ๑๑๓
 ยโนมัทธสี, พระพุทธเจ้า ๒๒๐
 ยโนมาที ๗๗
 ยนอยภูมิ, ๒๑๓, ๒๕๓, ๒๘๗, ๒๘๘
 ยนวิยานันธรรม ๒๖๘
 ยนวิหคิธรรม ๒๖๕
 ยนวิชวาโทมนัส ๒๑๗
 ยนัญญา ๓, ๔, ๑๖, ๒๕๑
 ยนธรรมปฏิภา ๑๐๖, ๑๐๘, ๒๑๗,
 ๒๖๗, ๒๖๘
 ยนินิหาร ๒๔๘, ๒๖๗
 ยนวิภา ๒๑๖
 ยนวิเสก ๒๖๖
 ยนภธรรม ๑๕๘, ๑๕๙, ๒๒๕
 ยนภเวรี ๑๑๗
 ยนภมทานิพพาน ๒๔๒
 ยนฤก ๒
 ยนฤกธรรม ๒๔
 ยนรรตถากัมมวีรพุทธวงค์ ๘๒
 ยนรรตถาจารย์ ๒๔๘
 ยนรรตถยัญชนะ ๑๓๖
 ยนัททผล ๒๑๑, ๒๑๕
 ยนัททิก ๒๑๐, ๒๑๑
 ยนัททแลสัมมาสัมพุทธเจ้า ๒๕๔
 ยนัททมะ ๒๗
 ยนัททพิย ๗ ประการ ๒๗๒

- ขวัญปัญญา ๒๓๒, ๒๓๓
 ขวัญมรรค ๘๖, ๒๖๕
 ขวัญมรรคมีองค์ ๘ ๒๓๑, ๒๖๗
 ขวัญวงศ์ ๒๗๐
 ขวัญวิมุक्ति ๒๔๒, ๒๓๓
 ขวัญสมาธิ ๒๓๒, ๒๓๓
 ขวัญสังข์ ๑๒๑, ๒๖๘
 ขวัญศีล ๒๓๒, ๒๓๓
 ขวัญพรหม ๑๗๗
 ขวัญพรากะ ๒๑๑
 ขวัญพาวจร ๒๖๘
 ขณมรียญาณ ๑๒๐
 ขวันที, แก้วหิน ๓๐๐
 ขวักขบัจจย ๑๐๖
 ขวัญธา ๒๑๑
 ขวัญธาตวะ ๒๓๓, ๒๓๕
 ขวัญมหานรก ๕๐, ๕๑
 ขสงไสย ๑๖, ๑๐๕, ๒๐๗, ๒๒๐
 ขสงไสยกัมป์ ๑๗
 ขสทิสมหาทาน ๓
 ขสทพิษ ๒๕๓, ๒๖๒
 ขสญญิกภพ ๑๗๗
 ขสญน์บาท ๑๖๖, ๒๓๗
 ขสฺ ๑๐๑
 ขโหสิกรรม ๒๒๕
 ขวิทา ๑๗๗
 ขกัณฐะ ๒๕๕
 ขักรสาวก ๒๑๗, ๒๖๗
 ขักรสาวิกา
 ขักรอุปัฏฐาก ๖
 ขักรอุปัฏฐายิกา ๖
 ขังคะ, แก้วหิน ๘๑
 ขังการ, เถา ๒๗๘
 ขังกาต ๑๓, ๑๗, ๒๓๖
 ขังกีวต ๑๗๐, ๑๗๑
 ขังกีวตุมาร ๖๕
 ขังกุกกรนิกาย ๘๘, ๑๐๘
 ขังจเวียรธรรม ๔ ประการ ๒๕๘
 ขัญญัติ ๒๒๐
 ขัญญาโณเทศัญญะ ๑๒๑, ๑๒๓, ๒๑๗, ๒๖๘
 ขันตักขเปกธา ๒๒๗
 ขันฐิธา ๒๒๖, ๒๕๕, ๒๗๒
 ขันกภิลมณานุโศก ๑๒๑, ๑๒๒
 ขันเสกคะ ๑๓๗
 ขันครราวาสก, ฝ้านุ่น ๓๐๐
 ขันแควตัก ๒๑๗, ๒๖๖
 ขันปักษิชาติ ๑๑๗
 ขันปมาตเสฎก ๑๗๘
 ขันปมาตภา ๑๗๘
 ขันภพตาทคะ ๑๗๘
 ขันพวัน, บ้างม่วง ๒๓๖, ๒๙๒
 ขันตักปปะ, เมื่อง ๒๕๕
 ขันจรรย ๒๓๘, ๒๕๕, ๒๗๑
 ขันตัง ๒๔๕

- อัสลีย์ ๑๕๘, ๑๕๙
 อัสลีย์เดระ ๑๒๙
 อัสลัดทพฤษ์ ๕
 อัสลัดตะ ๖, ๓๒
 อัสสุรจ, น้ำกา ๒๐๙
 อากาส์ฏฐะ ๑๗๘, ๑๘๒
 อากาส์ฏฐทเวทกา ๒๕๑
 อากันทกะ ๑๙๘, ๑๙๙, ๒๐๑
 อากหาญ ๒๓๖
 อากาวรย์ ๒๑๓
 อากัจจน ๒๒๑
 อากาโหนย ๙๗
 อากซ์วก ๒๘๖
 อากุมา, เมือง ๒๘๗, ๒๘๖
 อากัทศปริยายสูตร ๑๕๓
 อากนท ๑๙๕
 อากนท, พระ ๒๘๙
 อากนท, พุทธอนุชา ๒๐๘
 อากนทเจกีย์ ๒๓๓
 อากนังส ๑๐๘, ๑๙๗, ๒๙๓, ๒๖๓
 อากโปตัญญา ๒๒๙
 อากโปกสิณสมานทิ ๑๘๐
 อากพาธ ๒๑๘
 อากัสสวา ๑๗๘, ๑๘๒
 อากัมมชรา ๒๙๙
 อากศนะ ๙๙, ๒๖๘
 อากักรทเวทกา ๒๕๑
 อากักรา ๒๒๒
 อากาม, วัค ๒๐๗
 อากมัททวาราชธานี, เมืองทเวทกา ๒๕๙
 อากุโต ๒๕๕
 อากศนะ ๒๑๐
 อากสะวะ ๑๒๙, ๑๓๕, ๑๓๖, ๑๓๗, ๑๖๙
 อากสะวะกิเลส ๒๘๑
 อากสะจกัปรีนิพพาน ๘๙
 อากสาทพุดธเม ๑๒๓
 อากุโหนอบุคกถ ๒๑๓
 อากสวกะ, ยักซ์ ๒๑๗
 อากสะวะ, เจกีย์ ๒๑๗
 อากสิ ๖
 อากสิณกร ๒๑๗
 อากสวคามส ๘๒
 อากสวคามสการวมโคศร ๒๓๘, ๒๓๙
 อิกุฎฐามณ ๑๒๙
 อิกิหาสะ, ทัมภีร์ ๒
 อิกิธามสังฆาร ๑๒๘, ๑๒๙
 อิกิธิปาท ๙ ๒๒๗, ๒๓๑, ๒๖๗
 อิกัมปัจจย ๑๑๗
 อิกินนิธ, แก้ว ๑๑๙
 อิกินทปฐู, เมือง ๓๐๐
 อิกินทวีย์ ๕ ๒๓๑, ๒๖๗
 อิกินทวีย์ ๖ ๒๙๒

อินทรี ๒๒ ๒๖๘

อินทนิล ๒๐๗, ๒๐๘, ๒๔๗

อินทนิล ๘๔

อุกกาบาต ๒๒๗

อุกกาบาต ๘๓

อุกฤษฏ์ ๒๔๒

อุกฤษฏ์ ๑๐๘

อุฏฐาเสัญญา ๒๔๓

อุฏฐาเสัญญา ๒๐๐

อุณหสัททกะ ๑๗๘

อุณหสัททกะ ๒๕๑

อุณหิส ๒๗๒

อุท ๒๘๓

อุท ๒๒

อุทวิมุตตธรรม ๑๒๐

อุทกตวัณณิกังคณ, แม่น้ำ ๘๗

อุทกรุกทวิป ๒๑

อุทราตงก์ ๒๐

อุทสาหะ ๒๔๕

อุทกคามส ๘๒

อุทเทนแจกีย ๒๒๗

อุทธีจจะ ๒๑๑

อุทธาน ๒๔๖

อุท ๒๔๒, ๒๔๗

อุทาน ๒๒๗, ๒๔๕

อุทิก ๒๑๓

อุรุธะ ๑๕๕

อุบาท ๒๒๘, ๒๕๘

อุบาท ๒๒๘, ๒๕๘

อุปสมนท ๒๑๖

อุปษณาย ๒๑๓

อุบาทคามวิษั ๒๕๘

อุเบกขา ๑๘๕

อุเบกขามารมี ๑๓

อุโปสถ ๒๑๕, ๒๗๐

อุปกรณ ๒๘๘

อุปการะ ๒๑๓

อุปภิสสะ ๑๖๐

อุปนิสย ๒๑๐, ๒๑๗, ๒๖๓

อุปนิรมี ๑๓, ๕๕, ๒๐๗

อุปเวระ ๒๒๑

อุปวัทกนเสถวัน ๒๔๖

อุปวาณะ, พระ ๒๔๗

อุปฏฐาก ๖, ๘๓, ๒๑๘, ๒๔๑, ๒๕๕,

๒๕๘, ๒๗๐

อุปาทาน ๕๗

อุทโทพยอุชเนก ๓๓

อุทโทวิกังค ๑๐๘

อุระ, อิก ๒๑๐, ๒๕๔

อุระเวลา ๘๗

อุระเวลาที่สนับ ๑๓๗-๑๕๖

อุธกะ ๘๕

อู่สี่วัชระ, ภูเขา ๓๙
 เขื่อนเขตกองคุดทรวนิกาย ๑๑๔
 เขื่อนวัง, ช้าง ๒๐๙
 เขื่อนกฤษณุปสัมปทา ๑๗๐

โยธา ๒๔๒
 โยธาทุกดินแดนบติ ๑๗๙
 โยธา, กำสั่งสอน ๒๑๐, ๒๙๐
 โยธาธรรม ๒๑๖



กรมโยธาธิการ
 กระทรวงมหาดไทย



Классификация
и
инвентаризация
Библиотечного фонда

